

PSÁNO DO BUDOUCNA

Česká literatura v Evropské unii

GUE/NGL

Evropská sjednocená levice/Severská zelená levice

Parlamentní skupina - EVROPSKÝ PARLAMENT

PSÁNO DO BUDOUCNA

Česká literatura
v Evropské unii

Vydání financováno frakcí GUE/NGL Evropského parlamentu

© Texty Obrys-Kmen, Praha 2005
ISBN 80-86140-28-8

To nejlepší z *Obrysu-Kmene*

Když jsem v Mnichově roku 1981 zakládal literární časopis *Obrys* – tehdy již po zhruba šestileté praxi s vydáváním knih v zahraničí –, bylo to s cílem prospět české literatuře, a to tím, že v něm bude nejen prezentována, ale i prosazována v její plné šíři. Na pracovním stole se mi totiž tou dobou vršily stohy dobrých titulů z tehdejších československých oficiálních nakladatelství, stejně jako z těch několika exilových a v nemenší míře již také v republice podomácku vyráběné samizdaty od autorů, jejichž díla na skutečně tištěné vydání z nejrůznějších příčin neměla naději. Svitlo mi náhle jaksi, že to všechno „knížní“, co se u mne v tak nepřeborném množství shromažďovalo, náleží dohromady a vytváří jedinou národní literaturu, ke které jako k celku by měl mít každý občan (čtenář) volný přístup – a z níž žádní autoři nesmějí být vykazováni. Historicky první číslo *Obrysu* jsem proto otevíral proklamací o nedělitelnosti naší literatury, jejíž obsah se mi stal od počátku metou, k níž se pak upínalo veškeré mé další snažení.

V době, kdy mnichovský *Obrys* měl již řadu kompletních ročníků za sebou, přešel v Praze literární týdeník *Kmen* pod vedení Karla Sýse. Netrvalo dlouho a v *Kmenu* jsem začal spatřovat ke svému časopisu jakýsi domácí protějšek. A jak jeho čísel přibývalo, nabyl jsem přesvědčení, že vlastně na obou stranách tenkrát ještě neprostupné hranice směřujeme k témuž: také v *Kmenu* se začali ohlížet po nevydávaných či tabuizovaných českých autorech a snažili se je (zpočátku opatrně, zato ale čím dál houf) znovuoobjevovat pro čtenářskou veřejnost. I přes některé prvotní obtíže začalo pozvolna docházet k drobnějším vzájemným kontaktům, které pak vyvrcholily cestou prozaiků Petra Prouzy a Ondřeje Neffa na jaře roku 1989 do Kolína v Německu, z pověření Michala Černíka, posledního předpřevratového předsedy Svazu českých spisovatelů.

Viceméně neplánovaně za mnou do Mnichova z Kolína nad Rýnem přijel už jen samotný Petr Prouza, který se netajil zklamáním z tammích jednání s Jiřím Grušou a snad i Antonínem Brouskem. Doporučil jsem Prouzovi pokusit se řešit sblížení „všech tří proudů“ české literatury svoláním konference, ovšem na bavorské půdě, jelikož coby exulanti, někteří zbavení i občanství, nemohli jsme na výjezd do ČSSR ani pomýšlet. Prouza se mého nápadu chopil téměř okamžitě a já jsem poté začal přemlouvat opata Anastáze Opaska, předsedu katolického laického spolku *Opus bonum* a mého blízkého přítele, aby tuto akci, kterou zprvu považoval za neuskutečnitelnou, zaštitil organizačně a finančně. Učinil tak nakonec po dlouhém váhání a ke konferenci v bavorském Frankenu došlo začátkem října 1989. Nejenže při ní však nebylo dosaženo žádné shody; nastínila ke všemu ještě, že smelovat hluboké rýhy v české literatuře bude i v brzy očekávaných radikálně změněných podmínkách velmi složité.

Polistopadový vývoj v literárním dění se pro mě potom stal doslova hororem. Do všech jeho sfér se natlačili takzvaní ubliženci, likvidující „revolučně“, avšak hlavně bezhlavě všechno, bez rozlišování na dobré a zlé, ať už čistkami v redakcích,

*v nakladatelských edičních programech anebo posíláním do stoupy již hotových knih. Vyjádřeno stručně a jednou větou: s vaničkou bylo vyléváno i dítě! Tomu jsem samozřejmě nehodlal nečinně přihlížet, a protože se publikační blokáda obrátila převšim proti těm, kteří navzdory nátlaku nepřestávali smýšlet levicově, ujal jsem se alespoň několika levicových básníků a vydal jejich sbírky v Mnichově. Na podzim roku 1995 jsem následně spolu s Karlem Sýsem (a tehdy ještě i s Petrem Burianem) obnovil pár let předtím mnou ukončené vydávání *Obrysu* – jako přílohy v *Haló novinách* – pod novým, symbolickým názvem *Obrys-Kmen*. Vychází podnes a vy teď máte před sebou knižní výběr z esejů a statí, představující kvůli ohraničenému rozsahu spíše jenom tu menší část úrody, sklizené na jeho stránkách za jedno desetiletí.*

Tím, že jsem byl ve volbách v roce 2004 zvolen poslancem Evropského parlamentu, otevřela se mi možnost upozorňovat na problémy českých levicových literátů v nových dimenzích. S údivem na mě mnozí moji bruselští poslanceští kolegové pohlížejí, vysvětlují-li jim, že spisovatelé s levicovým světónázorem jsou v ČR odmítáni nakladateli, a pokud tu a tam přece jenom knihu vydají, odmítnou ji distributoři i knihkupci. Přímo šokován byl jeden z mých německých kolegů, když jsem mu předčítal nedávné řádky šéfredaktora brněnského literárního měsíčníku, v nichž si libuje, jak „logické a správné“ je, že „dříve oficiálně publikovaná literatura prakticky ztratila publikační prostor v naprosté většině médií a nakladatelství“. O takové diskriminaci spisovatelů v jedné z nových členských zemí neměli v EU doposud nejmenší potuchy. Bezpochyby i proto se mi dostalo levicovou frakcí Evropského parlamentu GUE/NGL všestranné podpory k uskutečnění pražské konference na téma Česká literatura v Evropské unii, jejíž nedílnou součástí je předkládaná publikace. V unijní Evropě praktikovaná pluralitní demokracie je totiž čímsi zcela odlišným od toho, za co ji mají někteří zaostalí čeští zápečníci, zapšklí a navíc neschopní se zbavit černobílého vidění.

DANIEL STROŽ,
básník, publicista, nakladatel
a poslanec Evropského parlamentu
ve frakci GUE/NGL

Obrysy Kmene

(Programové prohlášení redakce)

Neúnosně dlouhou dobu trvá situace, kdy jsou česká literatura i kultura ohroženy jednak vpádem tuzemské i dovezené pakultury, jednak vydáním napospas „všemocné ruce trhu“. To platí pro kulturu všeobecně. Je tu však ještě jeden tíživý fakt, o kterém se ve „slušné“ společnosti téměř nehovoří a je vládnoucí elitou všemožně kamuflován a urážlivě bagatelizován. Stále více umělců tvoří, aniž by mohli výsledky své práce zveřejňovat, omezení bojkotem i přímými zákazy. Přitom se často jedná o tvorbu nejvyšších kvalit. A roste počet umělců, kteří nenalézají uplatnění vůbec, nebo jedině za cenu ústupků vyznavačům zlatého telete.

Tato situace volá po novém literárně kulturním časopise, založeném na principu spojování kultur, jak to bylo ideálem původních časopisů, jejichž spojený název nese.

Mnichovský Obrys i pražský Kmen toužily dávat dohromady kulturu, kterou rozpořtila politika. Nebylo jim to však dopřáno dokončit, neboť pravcové elitě, která se připravovala převzít veškerou moc a vjet vítězně do Československa na bílém koni, se bohatá a všestranná kultura nehodila. Proto záměrně podporovala černobílé vidění světa, což jí mimochodem díky zatvrzelosti tehdejších kulturtajemníků nedalo příliš práce.

Obnovený Obrys-Kmen chce dát prostor všem, kdo vyznávají jednotnou kulturu v nejednoduchých formách, kdo podporují skutečnou tvůrčí svobodu, nikoli kulturu svázanou ponižujícími podmínkami tzv. tržního hospodářství. Od všeho, co se u nás děje, vedou nitky k cizím loutkohercům a režisérům. Tak jako nefunguje volný trh, neexistuje ani volnost tvorby, ani svobodné a rovnoprávné šíření jejich plodů. Kde vládne koruna či spíše dolar s markou, tam vzniká kultura poplatná nemilosrdným chlebedárcům.

Nejsme a nemíníme být úzce zaměřeni ani názorově, ani programově. Hlavním cílem je kvalita obsahu a rozmanitost. Věříme totiž, že právě toto může zvláště dnes sblížit lidi nejrůznějších představ i názorů. Vždyť kultura se nemůže beztržně dělit na oficiální a neoficiální, na levou a pravou, levopravou a pravolevou... To byly a jsou umělé a zbytečné bariéry, které bychom rádi pomohli odstranit.

Chceme navázat na tradice meziválečné avantgardy, na Skupinu 42, na vše, co nezakrnělo pod tlakem měnící se doby. Ukázat mnohotvárnost české, slovenské i světové kultury, nově představit i klasiku, která dnes v zglajchšaltovaném tisku nenalézá šanci.

Obrys-Kmen 1/1995

Strom kůru shazuje...

(VLADIMÍR HOLAN: 90)

JAROMÍR PELC

Zpohodlnělý, povrchní konzument literatury má rád přehledná schémata. Básnické dílo i postava autora jsou mu nejpochoptitelnější tam, kde je lze odtučnit na holoú kost, zbavit všech zneklidňujících rozporů. Rád mnohé přehlíží, aby jedno nadřadil. Z mumie vyvane horký dech doby i spleť pohytky tvůrčího činu a zbyde jen prázdna schránka, která se dá snadno naplnit cizím obsahem, využít nebo zneužít. „Poddajná zralost Shakespearova zve ke zvůli. Její obsah, který jako úžas měl by býti svátečností, stává se lichvářským úrokem všech bytů, do kterých se drže nastěhoval režisér...“

Úvodní slova Noci s Hamletem jsou trpce případná i pro osud jejich autora. Holanova poezie, plná protimluv, hnaná úpornou vůlí předstihnout čas i vlečená jeho odvrženými zbytky a veteši, je bezbranná vůči generalizacím, vůči vyzdvihování či naopak zamlčování těch nebo oněch částí celku, jenž dozajista není jen souhrnem a náhodným uskupením prvků, ale živým tvorem, pro kterého může mít řez skalpelu smrtelné následky.

Klademe si dnes stejnou otázku jako mnoho zneklidněných čtenářů před námi: kým vsutku byl Vladimír Holan? Výklady jeho knih jsou stále nepřesné, neúplné, dočasné. Tak jako se prudce a s plnou vahou sebeodevzdání u něho střídala období uzavřená do niternosti s obdobími velkého splynutí s lidským karnevalem, s dobou a její nadosobní vůlí i city, tak se také měnil jeho obraz v zrcadle kritických vizionářů i kritických pohůnků. Holan třicátých let, Triumfu smrti, Vanutí, Oblouku, byl, řečeno se Šaldou, básníkem umlčených smyslů a utlumené vůle, jenž se odvrátil „i od paměti i od pozorování, aby, v ruce klubko očistěného absolutního slova, pronikl do labyrintu podstavby životní“. Jeho lyrika prý „přetrhala úplně pupečnou šňuru se zemí, s lidmi, se světem“. Příznačná destrukce syntaktických vzorců i novotvarový slovník zaumného jazyka vyznačuje tuto cestu od přímo rozmlouvající poezie sdělného obrazu a životního konkrétna k abstraktnímu modelu lidského bytí, jenž je jakoby vyňat z toku skutečnosti a podřízen pouze neměnným a věčným zákonitostem duchovního prožívání.

A přece čteme už v knize Kamení, přicházíš z roku 1937, tak vzorové pro tuto tvůrčí etapu, tyto sloky, věnované bijícím se Španělům: „Ó rudé nemožnosti chápat, zřít jemnější barvy světa! Jen jako hněv mne mohou pochopit, tep, mlčení i věta.“ Chce to snad někdo zapírat nebo zamlčovat? Jednoznačné vymezení Holana bylo zkrátka už tehdy jeho omezením. Představa, dodnes svůdná, že básník vystupoval v mezních okamžicích dějin z podzemí jeskyně slov, ze své cely na Kampě, do středu

lidského hemžení a že také jeho dílem lze proto vést dělicí čáru, která jej rozetne na dvě poloviny, je trapný omyl.

Nemá smysl hledat průrvu, ale spíš souvislost, jež existuje, i když není vždy plně zjevná a lehce čitelná. Už lyrika třicátých let, „kutající v tvrdé skále“ vnitřního světa, má do jisté míry společný étos s veršem, který později tak dokonale ohmatal hadry, kosti, kůži protektorátu. Spojující niti je u Holana zejména odpor ke vši životní krutosti, rozrušující symbolicky zvýznamnělou čistotu světa našeho dětství. Kde v české poezii začíná tato hlubší, nesentimentální filozofická perzonifikace dítěte? U Holana.

Dítě u něho není idyla, růžová zahrádka vzpomínek, lusthaus srdce. Je to ontologická otázka, kámen hozený do oken krutých časů a nelidských lidí: hle, cosi čistého, původního a dokonalého hmatatelně existuje, a nemusí to být jen pověřený přelud ze sakristie. Říká se, že v ústech dětí vznikají metafory jiskřivější než leckterá umělá poezie. Nejde jen o sémantiku či nedorostlou logiku předpuberty. Jde o základní morálku dítěte, o danost či pozdější schopnost vnímat svět s čistým srdcem a hravě, s radostnou dychtivostí. Jde o tvrdošijnost, s jakou malý i velký fantasta nikdy nepřipustí, že výslednicí všech zázraků je koneckonců opravdu nicota a zmar. Holan měří dítětem jak jedince, tak mohutné pohyby společenské, z kterých dokázal ve čtyřicátých letech přesněji než jiní odvodit – světe, div se – historický optimismus. Tady máme další jeho paradox, další protimluv: zdánlivě přepjatý pesimista Holan, a přece i básník z dějin vytěženého kladu.

Nejllepší Holanovy básně by si zasloužily důsledný strukturní rozbor, abychom poodhalili, jaký význam má v pravou chvíli nadhozený abstraktní vztah pro třeskotou, řezavou působivost konkrétního, reálného obrazu. Zčásti je to prostý kontrast. Když řekneme cosi tak abstraktního jako „víra“ a jedním dechem „výkal“, zažíváme přirozeně šok a jsme zneklidnění, znejistění víc než v běžné, nekонтрастní metafoře. To ale není všechno. Holan zpravidla nepojmenovává věci jako takové, ale věci v pohybu a vztazích čili niterně prožité výjevy. I předměty příznačné svou nepohnutostí se, viděny jeho očima, rozvlňují, rozmývají se jejich ostré obrysy, mění tvar i vůni. Z kubistických krystalů šedé skutečnosti vznikají daliiovské objekty, zírající člověčím okem. Všednodenní příběh nabývá přeludnou vícerozměrnost, pod piánem, řečeno slovy jedné básně Miroslava Holuba, oddychuje harpyje. Vtip je ovšem v tom, že to vůbec není samoučelné ani náhodné, že to není jen manýra záměrně znejasnělého vyjadřování. Nejasné vyjadřování! To je přece ta strašná smůla moderního umění. Stačí se chaoticky, nejasně vyjadřovat, a vypadá to jako báseň, jako obraz. Publikum děkuje už za to, že bylo přinuceno lámat si svou prázdnou hlavu. Technika koláže kalkuluje s dutými lebkami snobů. Vždyť vlastně všechno konkrétní je v jádru poetické, stačí jen prokouknout a přeházet fádní, všednodenní souvislosti. Pro Holana je ovšem takové varietní kouzelnictví hrou příliš lacinou, Holan nemá zapotřebí čachrovat. Nepřetržitě, bez úlevy a bez odpočinku nakukuje pod jevouou slupku věcí, protože ho vzrušuje spatřit, na čem vlastně stojí a v jakých proudech plynou. Nezajímají ho pomníky, nýbrž jejich základní kameny a spodní vody, jimiž jsou omílány. Nedeformuje slova ani jevy, mluví spíš jako mutant z jiného vesmíru; jeho slova zní tak, jak by asi

zněla v čtvrtém rozměru, rozvlněna v čase. Přichází mi na mysl Anderleho rozfázované dívčí hlavy, na začátku ochmýřené jako broskev a na konci rozpukané jak prahorní poušť. Holan všechny tyto fáze (nebo třeba jen dvě či tři z nich) slučuje do jediného bodu, do jediné gnómy, do jediné metafory. Ale vždyť právě v tom je nenapodobitelný smysl poezie: mluvit tak, jak cítíme, zpřítomňovat minulé i budoucí v jediné instantní kostce, a tím zachovat přítomnost, tento okamžik, tuto vteřinu, její barvu, chuť i vanutí.

To je ovšem práce velmi cílevědomá, opak chaosu. Holanův způsob je díky tomuto zaujetí, tomuto zoufale i zuřivě upřenému pohledu mnoha směry najednou, na povrch i dovnitř, pramálo hravý. Působí smutným dojmem. Ale to se jen zdá, vždyť zastavit čas je snad největší štěstí, jaké může člověk dosáhnout, největší radost, největší uspokojení. Hle, třetí Holanův paradox.

Holan neexperimentoval. Těžko bychom hledali v novější české poezii básníka tak „klasického“, jako byl on.

Obrys-Kmen 1/1995

Předehra k apokalypse: Svět bez kultury

JAN CIGÁNEK

Za několik desetiletí svého života bych už mohl sestavit knihovnu s úctyhodným počtem knih, svazků, studií, úvah i prognóz o zániku kultury, o konci civilizace, likvidaci umění a s tím související zradou vzdělanců, umělců a byvších mistrů kultury. Houževnatá opakovatelnost, vtíravé vrácení se k tématu není však jen plodem touhy po šokující senzaci, která má být novinářským „trhákem“. Tak či onak obsahuje signál, jakési varovné znamení, problém, který nepovšimnut a neřešen narůstá až do případné destrukce. Čapkův Krakatit nebyl jen fantazijní senzací. Ten a jemu podobné knihy signalizovaly příchod ničivé síly, která je dnes syrovou a bědnou skutečností (například v podobě jaderných zbraní).

K hrozivému titulu statě se navíc zcela vážně vyjadřovali vědci několika generací. U nás už v roce 1947 vyšla kniha Lewise Mumforda *Technika a civilizace*, která otevřeně předpokládá, že užitková ilustrace nahradí závěsný obraz, funkční sloupek podaný s fejetonovou bodrostí vytlačí uměleckou povídku, improvizovaný popěvek báseň. Současně s tím se bagatelizuje význam, smysl a postavení umělce ve společnosti. Český tisk až na výjimky pravidelně vede kulturní rubriku jen tehdy, když má nedostatek reklamních inzerátů, málo zajímavých mordů a žádnou sexuální extra-senzaci, neboť výmysly proti komunistům už nezabírají a kultura neláká, protože těm, kteří do divadel vždy chodili, je dnes cenou vstupného „vstup zakázán“; valutoví baroni pak chodí hrát golf a navštěvují karlovarské herny à la Monte Carlo. Další důsledek? Narůstá, a to dost vehementně, počet „zbytečných lidí“, jenže nikoliv těch známých z ruské literatury, nýbrž lidí tvořivých, s hřivnou talentu a s původní chutí do práce. Tržní hodnoty je činí zbytečnými. Už v letech padesátých napsala Simone de Beauvoir divadelní hru *Zbytečná ústa*. V obležené pevnosti musí být s narůstajícím nedostatkem potravin odstraňováni postupně další a další strážníci. A tak jsou s takřka vědeckou důsledností sestavovány seznamy zbytečných lidí. Závěr hry je úděsným MENE TEKEL. Po odstranění dětí, starých lidí, příbuzných i nemocných vychází najevo, že ti, kteří zbyli, nemají jiný cíl, aby žili dále. Všichni se stali zbytečnými a město se změnilo v oběť sebezkázy.

Snad vlivem obav z takových apokalyptických vizí nastal náhle prudký obrat pozornosti vědy i umění k člověku. Nebývalá je obliba i rozvoj psychologie a psychiatrie. Křesťan Chardin píše o místu člověka v přírodě, sociální psycholog Gehlem o „duši v technickém věku“. Titulů by bylo nepočítaně. Každý z jmenovaných i nejménovaných autorů přímo slovně nebo nedeklarativně předpokládá, ba vychází z axiomu, že člověk je produktem kulturního vývoje, tedy že je jedincem, jehož modelovala kultura, do které se zrodil, v níž rostl, zrál, v níž hřešil i vynalézal, chyboval i vítězil, krátce řečeno žil. Značnou částí světa civilizace druhé poloviny dvacátého

tého století však prochází (mnohde se počíná realizovat) proces cílevědomé likvidace kultury. Novodobý svět oslnivě prosperity a požitkářského štěstíčka má být světem bez kultury. Jak je příslušnými manažery tento proces likvidace rozfázován? Nechci být „animálním duchem“ podle Keynesa, který takto nazývá jedince, jenž vývoj předpovídá či určuje podle předtuch a pocitových hypotéz. Tedy ad concretum. První fáze dlouhodobého procesu likvidace kultury se nazývá peníze. Řecký tvůrce sochařských zázraků byl odměněn vavřínovým věncem, římský básník místem u císařského dvora a renesanční Tizian se stal členem benátského městského senátu. Feidias ovšem dále vytvářel sochy, římský poeta sepisoval své strofy a Tizian namaloval i po svém jmenování nejlepší díla. Dnes, jakmile se stane básník velvyslancem, přestane být umělcem a je den ze dne horším diplomatem. A ti, kteří zběhnout nechťejí, jsou vytlačováni z popředí veřejné pozornosti, vytěšňováni na periferii společnosti; prostředkem tohoto procesu ghetizace jsou peníze.

Začít s likvidací kultury se musí likvidací nejen jejích tvůrců, producentů a šířitelů. Spotřebitelé, tj. čtenáři, diváci, obecnstvo, nenápadně obdrží příslušné imitace a podvržená šidítka. Tak počíná předehra k apokalyse, k hrůze světa bez kultury, světa proměny člověka v polochlověka, jakéhosi novodobého lidoopa. Jestliže se čtenář domnívá, že jsem propadl hrůze smutku ze situace u nás, ujišťuji, že jde o počínající proces celosvětový.

Přední znalec umění, novinář (redaktor Spectatoru) a nekorunovaný sociolog anglické kultury Martin Wander Wayer napsal stať Peníze hýbou uměním, která se stala startovací plochou dalších břeských a nadměru vážných diskusí. V knize, jejíž částí je citovaná stať, Wayer kategoricky soudí, že „hlavním tématem britských umělců je festival sporů zuřících kolem peněz“. Dudley Fishburn hovoří o „vnitřním exilu kultury, která se pět let řítí volným ekonomickým i hodnotovým pádem“. Tento proces není vyhrazen pouze industriálně rozvinutým zemím. Z vyspělejších malých národů, kde kultura měla vždy sebeobraný národní charakter, jej ochotně přijímá Česká republika, avšak eskalace procesu zasahuje v podobě tzv. tribalismu i Afriku. Co je základem tohoto procesu? Především potřeba soudobého kapitalismu zlikvidovat národní svébytnost státu; zde se zejména u malých národů začíná kulturou. Zmíněný Fishburn mluví v souvislosti s koncem kultury i o konci národních států. Nico Cotchester píše o „pomalé smrti národního státu“, jehož smrt přímo konkretizuje: ekonomicky zaniká proto, že velké výrobní společnosti jsou smíšené, mění národnost; politicky se rozkládá tím, že dochází k degradaci suverénních parlamentů. Cotchester s tímto likvidačním procesem téměř souhlasí, když ironicky soudí, že „potřebujeme velký národní stát, ke kterému se tiskneme jako děti k plyšovému medvídkovi“. Doslova sarkasticky komentuje z dálky tuto směšně nepraktickou diskusi americký senátor Bidden slovy: „Nejde mi o soutěž, jde mi jen o vítězství.“

Nuže, to je ekonomicko-politickou fólíí procesu postupné likvidace kultury, takže nebude-li Tigrid, přijdou jiní Tigridové. Neodvolávejme se na voršilky a další české kuriozity nekulturní kšeftařské kultury. Peníze ničivě a doslova apokalypticky hubí a ničí celé kulturní oblasti. Obraťme se pro poučení do bohaté Anglie.

Málo se ví, že Británie je poslední zemí v Evropě, která zavedla státní loterii. Dosud ji nepořádala, a proto prý neměla ani peníze na kulturu. A tak se loterie zrodila. Ministr pro zachování národního dědictví prohlásil, že v loterii Camelot půjde „o zlatý důl pro dobré účely“. Na rozvoj britské kultury se dosud žebralo podobně jako u nás pomocí Nadace pro sport a umění. Pan ministr kalkuluje, že loterie Camelot dá 150 milionů liber. Jenže sotva se tato libozvučná prognóza vyslovila, už začaly spory a hádky, kolik komu připadne. Venkov vyčítá, že Londýn dostane více, a nejsilněji zní hlasy, že bude odměňována především politická loajalita, a nikoliv umělecká kvalita. Ministr kultury (Stephen Dorell), jehož ministerskému úřadu se dlouho říkalo „ministerstvo srandy“, zajásal s vítěznou výhrůžkou, že jeho ministerstvo „již nadále nebude finanční fontánou“, a chce preferovat financování uměleckých projektů, které by se bez podpory mohly zhroutit. Opravdu: snížení rozpočtu v roce 1994 o 3,2 milionu liber přivedlo na pokraj katastrofy anglickou národní operu, anglický národní balet, operu North, několik mimolondýnských divadel a výborných orchestrů. Rok 1994 přinesl nehorázné fiasko, za které se celá kulturní Anglie strašlivě stydí: v poslední chvíli musel být zrušen sjednaný smluvní zájezd Bolšovovo těatra do Leeds Castlu. Na řadě je naprosto nezbytná přestavba slavné Tate Gallery... A tak jen přežívají malá avantgardní divadla a zásluhou básníků, prozaiků a výtvarníků se chystá ve waleském Swansea Festival světového písemnictví v rámci Roku literatury. Za úspěch lze považovat oslavu Verdiho výročí, korunovanou účastí Dominga i Carerase. Na Festival světového písemnictví jsou pozváni výborní jihoafričtí spisovatelé, ale i sportovní publicisté, dokonce i Lucinda Lambetonová s přednáškou o dějinách záchodů.

Svět kultury se brání. Volí někdy i metody barnumské (viz přednáška paní Lambetonové), aby ukázal šíři světa kultury, jehož je umění korunou. Vnitřní exil kultury ve společnosti je považován za poloviční kapitulaci, neboť znamená první krok k vystěhování na periferii. Mocní této society, bonzové evropské civilizace, zaměřující cit za ekonomickou míru člověka, lásku za prodejný tovar kolísavé ceny, úctu k hodnotám za modlářství, potřebují ke své oligarchické vládě takovou podobu světa. A nás zkoušejí coby aktéry přede hry tohoto světa bez kultury. Dáme-li si vnútit inspicenty tuto roli v přede hře, pak ve vlastní hře zůstane už jen povzdech velkého Sergeje Jesenina: „Zemřít v tomto životě není nic zvláštního, ale žít taky není nic moc...“

Obrys-Kmen 3/1995

Věštkyň z Ěn-dóru

(Moc a bezmoc poezie)

VLADIMÍR JANOVIC

Vztah umění a moci se v průběhu dějin příliš nezměnil. Až na malé výjimky je stále stejně neutěšený. Moc si umění buď kupuje, nebo je vytlačuje na okraj společnosti. Někdy je dokonce přímo zakazuje. Také umění má určitou volbu: může se dát koupit, má možnost přestat se svou dobou komunikovat a uzavřít se do věže ze slovné kosti nebo konečně může proti politické moci bojovat. Řada z těchto postav se objevuje v italské renesanci, kdy neobyčejně vzrostl důraz na individualitu a originalitu umělce. Vzpomeňme jen na salonní přizpůsobivost Raffaelovu, samotářskou nepoddajnost Michelangelovu a sebezničující angažovanost Dantovu, končící vyhnanstvím a smrtí v emigraci. Zdálo by se, že v tomto zápase s mocí musí umění nezbytně podlehnout, ale navzdory penězům a hrubé síle tomu tak není. Prohra bývá vždycky jenom dočasná.

V První Samuelově knize čteme podobenství o žárlivosti panovníka na charisma chudého a nepatrného člověka. Když král Saul pochopil, že Duch Hospodinův od něho odstoupil, pozval si mladého pastýře Davida, aby hrou na citeru tišil záchvaty jeho šílenství. Jednoho dne však uprostřed Davidovy hry přepadla Saula zuřivost a mrštil po Davidovi kopím ve snaze přibít jej ke stěně. David před kopím uhnul a zachránil si život. Od té chvíle se ho Saul začal bát. V téže knize o několik kapitol dále je vyličená Saulova tajná noční návštěva u věštkyň v Ěn-dóru, jíž se šel zeptat na svůj budoucí osud. Připomeňme si tento sugestivní příběh a pokusme se o jeho aktuální interpretaci.

Noc v Galileji před třemi tisíci lety. Noc před rozhodující bitvou. Filištinští shromáždili své válečné šiky, aby bojovali proti Izraeli. Vtrhli do země a utábořili se v Šú-nemu. Také Saul shromáždil všechny Izrael a utábořil se v pohoří Gábóa. (Prorok Samuel byl v té době již mrtev.) Když Saul uviděl tábor Filištinských, strachy se celý roztrásl. Doptával se Hospodina, ale Hospodin mu neodpovídal. Tu řekl Saul svým služebníkům: „Vyhledejte mi ženu, která vyvolává duchy zemřelých. Půjdu k ní a dotážu se jí.“ Jeho služebníci mu řekli: „Taková žena, která vyvolává duchy zemřelých, je v Ěn-dóru.“ Saul se přestrojil a šel tam spolu se dvěma muži. Přišel k té ženě v noci a řekl jí: „Věšti mi prostřednictvím ducha zemřelého. Přivolej mi, koho ti řeknu.“ Žena mu odpověděla: „Však ty víš, co udělal Saul, že vyhladil ze země vyvolavače duchů zemřelých a jasnovidce. Proč mi strojíš léčku? Chceš mě vydat na smrt?“ Ale Saul se jí zapřísáhl při Hospodinu: „Jakože živ je Hospodin, žádný trest tě za to nestihne.“ Žena se ho zeptala: „Koho ti mám přivolat?“ Odvětil: „Přivolej mi Samuela.“ Když žena Samuela uviděla, hlasitě vykřikla a obrátila se na Saula: „Proč jsi mě obe-

Istil? Vždyť ty jsi Saul!“ Ale král jí řekl: „Neboj se! Co vidíš?“ Žena Saulovi odpověděla: „Vidím božský zjev, jak vystupuje ze země.“ Řekl jí: „Jak vypadá?“ Odpověděla: „Vystupuje starý muž, zahalený pláštěm.“ Saul poznal, že je to Samuel, sklonil se tváří až k zemi a klaněl se.

Samuel se Saula otázal: „Proč rušíš můj klid: Proč jsi mě dal přivolat?“ Saul řekl: „Jsem ve velkých úzkostech. Bojuji proti mně Filištinští a Bůh ode mne odstoupil. Vůbec mi neodpovídá ani prostřednictvím proroků ani skrze sny. Proto jsem zavolal tebe, abys mi oznámil, co mám dělat.“ Samuel mu odpověděl: „Proč se ptáš mne, když Hospodin od tebe odstoupil a stal se tvým protivníkem? Hospodin učinil, co prohlásil skrze mne: Vytrhl království z tvé ruky a dal je tvému bližnímu Davidovi. Žes neposlechl Hospodina a nestal se vykonavatelem jeho planoucího hněvu proti Amálekovi, za to dnes Hospodin udělá toto: Spolu s tebou vydá do rukou Filištinských též Izrael. Zítra budeš ty i tvoji synové u mne. Také turaelský tábor vydá Hospodin do rukou Filištinských.“ Saul se rázem skácel v celé své délce k zemi, tak velice se polekal Samuelových slov.

Jaký je aktuální smysl tohoto biblického podobenství? Kdo je Saul dnes? Kdo je Samuel a kdo věštkyně z Ěn-dóru? Saul reprezentuje politickou moc v okamžiku její krize, na prahu jejího zhroutilí.

Když Saula volili za krále, byl to neznámý skromný pastevec z pokolení Benjaminova, který se ze strachu ukryl mezi bohoslužebným nádobím. Později si na svou moc zvykl a začal se chovat nejen jako král, ale i jako kněz-obětník. Přestal poslouchat Hospodina a Hospodin se od něho odvrátil. Saul se ocitl ve vzduchoprázdnu. Bůh si vybral nového krále – Davida – a na Saulovy dotazy už neodpovídal. Téměř každý politik takto začíná a takto také končí. Nejprve nás ujišťuje, že po vládě netouží, že se pro nás vlastně obětuje, a skromně se ukrývá mezi bohoslužebným nádobím. Časem se stane hluchým vůči pravdě i vůči potřebám lidí, a končí v naprosté izolaci. To je trest za jeho egoismus i nevybíravé prostředky vlády. Navzdory všem proklamacím cílem politiky není poznání pravdy nebo blaho člověka, ale pouhé získání a udržení moci. Mocenská elita nepotřebuje pravdu. Bojí se dokonce i mýtu, protože je mnohoznačný, iracionální, svobodný, neposlušný a není ochoten dobrovolně degenerovat a proměnit se v kult. Moc ke svému fungování potřebuje jednoznačný kult, nikoli mnohoznačný mýtus. Proto vytlačuje umění, a zejména poezii, na okraj společnosti. Saul nejdříve vyžene ze země všechny vyvolavače duchů zemřelých a všechny jasnovidce, a později, v návalu žárlivosti, chce zabít kopím Davida právě ve chvíli, kdy mu hraje na citeru. Teprve den před smrtí prosí zoufalý a vyděšený Saul věštkyni v Ěn-dóru, aby mu vyjevila budoucí osud. Ironií osudu hledá pomoc u té, kterou jen omylem nevyhnal ze země a kterou by vlastně měl potrestat. Je to typický jev: moc začíná znovu naslouchat teprve ve chvíli, kdy přestává být mocí. Platón ve své Ústavě napsal, že vládnout ve státě by měli ti, kteří, majíce k vládnutí předpoklady, po vládě netouží. Takoví lidé bezpochyby existují, jsou to duchovní aristokraté, ale nikde nevládnou. Platónův ideální stát a jeho sofokracie, bohužel, nejsou z tohoto světa. To, co tu zbývá, jsou v nejlepším případě jen různé demokratické

systemy, více či méně totalitní. To, co nám zbývá, je arogance politiků, imunita zločů, náboženství trhu a reklamy, diktatura peněz, konzumní šílenství a všechny deziluze postmoderního světa, v němž histriónství gesta nahradilo heroismus pravdy. Svět přestal potřebovat básníky, ale poezie v něm zůstává. Možná se stěhuje jako kočovné národy, neznámo kam.

Žijeme v době, kdy Bůh mlčí a Samuel je již mrtev, kdy se zdá, že pravda je zbytečná, protože ji nikdo nepotřebuje. Pravda se neosvědčila, protože nám jen komplikuje život. Osvědčuje se pouze pragmatické jednání. Cílem života už není poznání, ale moc a blahobyt. Politika se stala nástrojem k jejich dosažení. S její pomocí lze ospravedlnit a zlegalizovat cokoli. Namísto slova politika – odvozeno od polis – bychom mohli klidně začít uznávat neologismus egotika – odvozeno od ego. Občas sice ještě zazní výstřel a nějaký další uštvaný Pierre Beregovoy dobrovolně ukončí svůj život, ale to nemůže otfást svědomím těch, kteří se nás rozhodli za každou cenu „zachránit“, a proto nemohou odejít ze scény.

Ale stále ještě je tu naděje, že kdesi v Galileji, kdesi v Čechách žije zapomenutá věštkyně, která ví, že pravda existuje a je pro život nezbytná. Ta věštkyně z Ěn-dóru je poezie. Ona sama ještě není pravdou, ale zná k ní cestu. Poezie ví, co je živý smysl jsoucná, dovede vyvolat mrtvé i nenarozené, ví, co je hořící keř, který nikdy neshoří. A na dveře této věštkyně jednou v noci zaklepá zoufalý, pološílený král Saul.

Obrys-Kmen 1/1996

Opium konformní povrchnosti aneb Leibnitz by se uaplaudoval

PAVEL SÝKORA

Rodiny na celém světě netrpělivě čekají na každé nové číslo. Časopis Reader's Digest Výběr Vám každý měsíc přináší světové čtení: autentické příběhy, zajímavosti a nejlepší články vybrané z časopisů všech kontinentů. Reader's Digest má ve 41 zemích světa celkem 100 milionů čtenářů. Česká verze, Reader's Digest Výběr, má už 200 tisíc předplatitelů. Myslíme globálně, ale jednáme lokálně! Bez nás by byl život 100 milionů lidí chudší!
(Reklamní slogany v českém tisku)

Komunikace se má k demokraciím tak jako násilí k diktaturám. Úzká vrstva lidí, kteří mají moc, manipuluje obyvatelstvem prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků. V totalitním režimu se s vůlí lidu nepočítá: pendreký vyřeší všechno. Ale jestliže stát nemůže použít hole a lid má svobodu slova, tudíž je třeba kontrolovat jeho myšlení propagandou, „vyrábět souhlas“ a vábným zjednodušováním ho uvádět do apatie.

(Profesor Noam Chomsky, docent na MIT, jeden z otců moderní lingvistiky)

Je poklidné nedělní odpoledne. Ti, kdo se z nějakého důvodu domnívají, že kromě tykání si s neviditelnou rukou trhu nemusí být zase až tak úplně k zahození ani občasné oprášení image bohobojného katolíka, si už stačili drobátko schrupnout na ranní mši. K obědu bylo dneska poctivé české knedlo-zelo-vepřo. Podle některých potrhlych „zelených vědátorů“ sice nezdravé až běda, ale kdo by si s tím po všech těch hamburgerech, konzumovaných přes týden u MacDonalda, dělal těžkou hlavu? Dítka se ve svém pokoji zabrala do oblíbené počítačové hry, během níž v lacino propůjčené roli čackých boys za kniplem US-super-bombardéru postupně masakrují a likvidují všelijaké ty šikmooké podlidi, jakož i další prašivé Asiaty a jinou podobnou verbež. Paní Nováková si odskočila prodiskutovat se sousedkami životně důležitou otázku, zda letos v létě budou Kanáry a Bahamy ještě pořád dost chic. Nebo zda by to spíš nechtělo nějakou tu Jamaiku či Brazílii, když už ne rovnou samotné rajské Miami. A pan Novák má po vši té celotýdenní lopotě při alchymistických transmutacích lehkých topných olejů v těžké, náležitě konvertibilní prachy, konečně trochu času na vlastní se-bevzdělávání a globálnělokální rozšiřování kulturních obzorů. Ty tři notoricky známé citáty z Jana Wericha a jedna vyfantazírovaná lascivní historka o návštěvě veřejného domu v Istanbulu už totiž začínají většinu jeho obchodních partnerů vůčihledně unavovat, ne-li přímo nudit. Takže to holt chce trochu rozšířit repertoár o něco nového, neotřelého a vskutku světového. Zároveň se ovšem ta novost, neotřelost a světovost musejí pohybovat (či ještě spíše držet hubu a krok!) v dostatečně konformních

a nováckým vkusem předem schválených a odsouhlasených mezích. Překročení podobných mantinelů by totiž pana Nováka mohlo snadno uvrhnout v podezření, že se z něho stává potouchlý a nevypočitatelný intelektuál s nebezpečným sklonem vidět svět nikoli jako prvoplánově nejbáječnější místo k narození, ale jako nedohledné minové pole nejrozmanitějších problémů, které jaksí dost dobře nelze jednou provždy vyřešit tím, že se před nimi strčí hlava do písku a příliš hlasitě poukazování na ně se prostě a jednoduše prohlásí za populistickou demagogii nezodpovědných „anarchistických levičáků“, přespříliš militantních „ekofašistů“ či jiné obdobné škůdcovské svoloče. A právě o tohle náš pan Novák (dříve aktivní funkcionář SSM a kandidát členství v KSČ, dnes pravověrný člen modré ptákostrany) v žádném případě nestojí.

Nechce, aby v něčem vyčníval z řady a v čemkoli se lišil od jiných nováků. „Panenkomarjá, to by mi ještě tak chybělo!“ zptoí se na čele i mezi stále nakynutějšími půlkami při té oblundně hrůzné představě. Naštěstí si však hned záhy vzpomene, že si pro strýčka Příhodu včas předplatil Reader's Digest Výběr, vydávaný tuzemskou spol. s r.o. téhož jména. Takže má dostatek důvodů zase hned rychle oschnout – s úlevou se jme letmo a namátkově listovat jedním z čísel oné světové myslící a lokálně jednající tiskoviny.

„Je to ono!“ vrní přítom spokojeně. „Je to přesně to, co slibují, a co já teď právě potřebuju jako to pověstné prase v žitě drbání. Třeba už jenom ty postřehy a citáty hned na začátku. Za úspěchem každé firmy se skrývá rozhodnutí, k němuž kdysi někdo statečný našel odvahu. Tohle až někde odrecituju, tak všichni hned padnou na zadek. Obzvláště ti, co u nás v hospodách, ale někdy i na stránkách nedostatečně státotvorného tisku pořád frřňají, že za úspěchem řady zdánlivě nejdynamičtějších českých firem stála a stojí spíš nějaká pěkně prohnaná zlodějna nebo známost s vyčuránky na vyšších místech, případně obojí najednou.

Nebo ten test! Kolik váží snů? Jestli si pár těch čísel zapamatuju, tak se můžu tvářit jako samotný Einstein. Ale i kdyby ne! Název dalšího článku se prostě zapomenout nedá. Přežijí ti nejsilnější. Krucinálfagot! Vždyť to je jak vystřižené z našeho partajního programu. To ostatní, co se tam omílá, jsem už sice nejmíň stokrát četl někde jinde, ale to vem čert! Člověk přece nemůže chtít, aby bylo po padesáti letech totality všechno hned úplně dokonalé. Hlavně že z toho čiší ten správný optimismus a vidina radostné perspektivy světlých zítřků. Zrovna jako z těch Novoročních oslav v Číně. V tom druhém případě asi nejspíš proto, že se autorovi podařilo včas vystěhovat z Číny do USA, o kterých už dneska každé malé dítě ví, že je to teď na věčné časy náš nejzářnější vzor a přítel nejvěrnější. S tím citátem od našeho pana prezidenta Pravda má radioaktivní sílu to sice možná trochu přepískli, protože si může kdekdo v duchu pomyslet, že tu měl Černobyl taky. Nahlas to určitě ale stejně nikdo neřekne. To by s tou zapšklou starou strukturou v Telegrafu nebo v Českém týdeníku hned zatočili jak ruští bolševici s carem a Kerenským. Ale i kdyby řekl – no tak co? Dál už to všechno frčí jako po másle. Až na toho pedofilního prasáka Michaela Jacksona jenom samý pozitivní příklad, hodný obdivu a následování. Samá nadějná vyhlídka do budoucna. A občas i na nějaký ten zázrak dojde. Papež je, to se ví, svatý muž a nejvyšší morální autorita na celé planetě. A to, že i lidi v těch nejchudších

zemích pořád přemlouvá, aby se vyvarovali ďábelského pokušení jakékoli antikoncepce, vlastně taky dělá jenom z vrozeného lidumilství a neochvějné víry ve svého Pána, se kterým si bude nejspíš v soukromí tykat zrovna jako někteří naši ministři s panem premiérem. Přezít se při troše štěstí dá i tehdy, když vám srdcem projede ocelová tyč, nebo do vás uhodí blesk. V tom, abyste se stali úspěšnou filmovou hvězdou, vám nemůže zabránit ani Dawnův syndrom. Stačí mít jen dostatek talentu a špetku toho pokakaného štěstička. Při uštknutí kobrou je nejlepší si říct: Umřít v jedenapadesáti není snad tak hrozné – a je zase hned všechno OK. Havárie letadla se nemusíte bát ani na konci světa, protože se vždycky včas najdou nějakí supermani, co vás z toho dostanou. Z islámských extremistů také netřeba mít žádný strach, protože s těmi si to umírnění muslimové vyřídí sami. Jedinou podmínkou přitom je, aby Západ mezi těmi umírněnými lišácky podporoval ty největší demokraty, čímž jsou – soudě dle zahraniční politiky USA, učenlivě kopírované v Černínském paláci – patrně mínění feudální šejkové z Kuvajtu a ti, kdo v Saudské Arábii znásilňují filipínské služky a pak jim chtějí dát veřejně setnout hlavu, když si to ty mrchy nevděčně nechtějí dát donekonečna líbit. I to, když na vás přijde nutkání dostat v zaměstnání přidáno, je hotová hračka. Využijete-li každou příležitost, která se naskytne, začnete být pro podnik nepostradatelní a nebudete muset sami vysvětlovat, v čem je vlastně vaše cena. Takže jediné nebezpečí, které vám a vašim dětem na tomhle báječném světě hrozí, jsou nemoci chycené od domácích zvířat. Ale i s tím si dobrý (nejlépe americký) veterinář poradí. Proč by potom člověk nemohl s chutí uvěřit tomu, že Smích je nejlepší lék? Obzvláště když jsou rovnou o pár stránek dál otřeseny takové super ane-ane-anezdoky jako třeba: „V naší stomatologické ordinaci používáme předem odměřené dávky amalgámu na plomby. Dostáváme je v balení po jedné, po dvou a po třech. Když jsem dokončil jedno zvláště složité a dlouhé čištění kořenových kanálků, obrátil jsem se na sestru: ‘Namíchejte mi jednu dvojku!’ ‘A mně můžete dát trojitou a bez sody?’ ozval se pacient.“ Ha-ha! No řekni, Božka, není ta historka přímo k popukání? Podle mě teda jo. Já jsem z ní prostě úplně hotovej!

Teď si nejspíš mnozí z vás myslí, že přeháním a dělám si legraci. Ano, legraci si dělám. A myslím, že vcelku právem. Přehánět však vskutku nikterak nemusím. Leibnitzovská (Voltairem v *Candidovi* později tak sarkasticky zesměšněná) apoteóza našeho světa coby toho nejlepšího ze všech, kterými nás mohl dokonalý a vševědoucí Stvořitel počastovat, totiž doslova čiší z každé stránky onoho čísla *Reader's Digest* Výběr, které se mi řízením osudu dostalo do ruky. To rafinované čištění se ovšem pochopitelně odehrává na dostatečně pokleslé a vábívě zjednodušující úrovni, aby tato snůška klepů a dalších povrchností byla snadno a lehce stravitelná nejen pro lehkotopně-olejového podnikatele Nováka, ale třeba i pro pana Vonáška, který za pár šupů hákuje někde v neprosperující fabrice a jehož žena místo mezi Kanáry a Jamaikou volí mezi nejlacinějšími „odkladnými tábory“, kam se v leži dají vyexpedovat alespoň děti, když už „staří“ budou z finančních důvodů nuceni „vychnutňávat“ dovolenou toliko na balkóně svého rodného paneláku, který (spolu s dalšími domovy staniců lidí) Václav Havel kdysi s pohrdavým despektem nazval králíkárnou.

Záměr (ne ten Havlův, ale plátku zvaného Reader's Digest Výběr) a účel je vcelku jasný a snadno dešifrovatelný. Odvést pozornost lidí od skutečných problémů reálného světa, v němž jsou nuceni žít, a nedopustit, aby jim, nedej Bůh, někdy došlo, že ono údajně politické osvobození od vnějších pout předchozího pseudosocialistického (ve své podstatě pouze etatisticko-byrokratického) systému a režimu je pouze iluzí a fikcí. Eskamotérským varietním švindlem, v jehož rámci byla ona vnější pouta více-rejšími samozvanými osvoboditeli a spasiteli (dnes ideologickými fráziisty a kladeči věnců na hrob své vlastní lepší minulosti) pouze šikovně přesunuta do nitra člověka. Člověka nepřetržitě manipulovaného všudypřítomnými masmédií, plně kontrolovanými stávající mocenskou elitou, v jejímž bytostném zájmu je prezentovat svět hic et nunc (až na drobné skandálky a jiné čistě kosmetické vady na kráse, které se nás průměrných občánků vlastně bezprostředně netýkají a nedotýkají) jako v zásadě zcela bezproblémový, nezašifrovaně přehledný a pod moudrou vládou neviditelné ruky trhu směřující od dobrého k ještě lepšímu.

Aby bylo jasno! Nemíním vůbec brojit a zarputile bojovat za to, aby podobné fenomény jako televize Nova či Reader's Digest Výběr zmizely ze světa. Jednak by to bylo donquijotovské fechtování s větrnými mlýny, ovládanými a řízenými perfektně organizovanými nadnárodními monopoly. Druhak je pro mne jakákoli forma nedomokratického příkaznictví či dokonce direktivního cenzurování zcela cizí a zásadně nepřijatelná. (Po těch ať si volají ti údajně přední představitelé současné české kultury, kteří ještě včera večer všem vnucovali oslavný tanec kolem Zlatého telete kapitalismu, aby si teprve dnes v rámci ranní morální kocoviny konečně s křížkem po funuse uvědomili, jakého džina že to vlastně pomáhali vypustit z lahve.) Jde mi pouze a výhradně o to, aby si alespoň Vonáskové (na Nováky v daném případě zcela nepokryté kašlu) byli vždy a za všech okolností bděle vědomi toho, že mají při kontaktu s daným druhem médií tu čest s čímsi na způsob „virtuálních telestěn“ a euforizujících opiátů z Bradburyho 451 stupňů Fahrenheita. Že většina toho, co vidí, slyší a čtou, je buď čirá propagandistická lež, nebo alespoň polopravda a napůl zkomolenina. A že člověk, chápáný a zužitkováný jako pouhé zboží či přesněji řečeno jako platící cílová stanice různých reklamních kampaní na všeliké zbytečnosti a dreky, se může i bez viditelných vnějších pout velice snadno a rychle stát nemyslitelným otrokem nové a ještě zruďnější formy nesvobody, nežli byla jakákoli z těch předchozích. Ten, kdo tuto hru s falešnými a předem cinknutými kartami včas neprohlédne, si totiž nakonec (či alespoň bez komplexů z toho, že je najednou jaksi mimo, že se vyřadil z mnohasetmilionového společenství těch, kdo jsou vždy za všech okolností v obraze, a degradoval sám sebe na asociálního outsajdra) nebude moci dovolit učinit ani tak rozumnou a duševnímu zdraví, jakož i skutečnému duchovnímu růstu prospěšnou věc, jako je kupříkladu vyhození televizního přijímače na nejbližší smetiště. Či alespoň programové ignorování Reader's Digest Výběrů, Blesků, Story a dalších podobných plátků. O tohle jde totiž pro změnu JIM (= navzájem proháčkováným Velkým bratrům, posedlým touhou ovládat svět). Aby v sobě „odcizený“ člověk nenašel odvalu vzepřít se diktátu všech těch skrytých a anonymních forem nesvobody, zaháně-

jších ho do pasti nadvlády „ulpívání“ a iluzí. Aby se nikdy rozumově nedopracoval k tomu být sám sebou a neuvědomil si kacířskou povinu, že pokud svými činy neškodí a neporušuje práva druhých, není nikomu povinován nijakým vysvětlováním, skládáním účtů a obhajováním své nestádní jinakosti.

Čímž se od volných asociativních citací svého oblíbeného neomarxistického filozofa Ericha Fromma oklikou vracím zpátky k panu profesorovi Chomskému, jenž svého času (ke značné nelibosti zastánců údajně demokratického kapitalismu coby na věčné časy finálního stadia lidských dějin) mimo jiné pravil: „Každý musí dosáhnout vlastní nezávislosti myšlení. Sami to však těžko dokážeme. Systém nás izoluje, každý je jakoby sám a v těchto podmínkách je těžké přemýšlet. Musíme se tedy organizovat, zůstat sjednoceni, pomáhat si odmítat to, co by nám chtěli vnutit, ale co my nechceme, protože se chceme dívat na svět odlišným způsobem, vlastníma očima.“

A právě o tohle by opravdu mělo jít nám všem. O to, abychom neztráceli kontakt se stejně smýšlejícími a uvažujícími a uchovali si schopnost nenechat se oblafnout a utáhnout na cezené nudli jenom proto, že konformistům se ve světě, kde mít znamená mnohem víc než skutečně autenticky být (a „kde se jméno člověka nebo knižního titulu mohou díky obratné reklamní publicitě stát natolik proslulé, že je průměrný současník začne přijímat jako skutečné ryzí hodnoty“), vždycky žilo a žije o to snadněji a pohodlněji, oč více se mentálně a duchovně ztotožňují s modelem, vtiskovaným nadhaněči a pohůnky Velkých bratrů do mozků, srdcí i duší milionů ostatních zmanipulovaných nešťastníků. Až totiž současná paleoliberalní trhovecká „civilizace“ ve svém patologickém soustředění na majetek, vlastnění a neodolatelnou přitažlivost démona bezbřehé moci nad vším ostatním tvorstvem zruinuje a definitivně zlikviduje samu sebe (zaplavivši předtím tuto planetu k ničemu nepotřebnými produkty narcisistní výroby pro výrobu do té míry, že na ní málem nezůstane ani kousek místa pro život) – nezbyde nám podle všeho nic jiného nežli se po vzoru vyobcovaných bláznů z již zmíněného Bradburyho románu sejít někde tam, kde budeme jako živočišný druh muset začít znovu a pokud možno jinak. S daleko větší pokorou vůči ostatním živým tvorům a s preventivním, neustále důrazně připomínaným pochopením toho, že podstata lidského štěstí spočívá v něčem drobátko jiném nežli v neustálém zvyšování konzumu a prestižní honbě za prázdnotu, prchavou a pomíjivou světskou slávou. U vědomí tragikomické zkušenosti s dnešním postmoderním světem, v jehož podmínkách povýšila manipulativní publicistika div ne na bránu nesmrtnosti své autory a kořistnický ziskuchtiví reklamní manažeři byli povýšeni do role veleknězů prostoduché čehonovské víry v to, že snad přece jen musí existovat nějaký faktický rozdíl mezi právě propagovaným pracím práškem a momentálně fedrovaným zpěvákem, malířem či politikem. Rád tam na vás (bude-li ještě vůbec kde) někde za městem počkám. A už předem vás mohu ujistit, že v té úctyhodné hromadě nejrůznějších tiskovin, které tam s sebou v torně na zádech přivláčím, docela určitě nebude žádný Reader's Digest Výběr, ani jiný, svou konformizující a unifikuující povrchností podobně životu nebezpečný opiát.

Obrys-Kmen 4/1996

Příliš mnoho DEMOKRATŮ

JAN CIGÁNEK

Proslulý detektivkář by sotva protestoval proti tomu, že jsem si vybral titul úspěšné knihy (Rex Stout – Příliš mnoho kuchařů) k parafrázi pro diskusi o věcech literárních. Jsou totiž takoví, kteří chtějí v české literatuře podle jednoho jediného receptu vařit. V oficiálním Tvaru a přebarvených Listech (Tvar 8/96, Listy 1/96) se kuchtilo a dokonce usuzovalo, kdo je a kdo není mrtev. Paní Eva Kantůrková se opřela s nerudnou kategoričností o anketní odpověď Alexeje Mikuláška výrokem: „Vzdělanec se může přít, kam směřovat ten pohyb, jaká jsou ať záměrná, nebo bezděčná nemravná úskalí, může mít sto výhrad k politice Klausovy strany, opovrhovat blbstvím některých jejích ministrů, může dokonce i v jiné straně prosazovat jiné nuance politiky a vytvářet jiná řešení problémů, ale necítí-li se součástí tohoto pohybu, nepřítaká-li mu, je mrtev.“

Paní Eva to tedy vzala doslova a vůdcovsky s energickou podmínkou buď – anebo, přičemž „anebo“ znamená rozsudek smrti. Kdo nejde s námi, je mrtev. Jenže věc je složitější a není vždycky radno se tvářit, že všechno je až dětinsky jednoduché – asi podle rady nerozumné paní učitelky: „Děti, jedna a jedna jsou dvě, a kdo tomu nevěří, dostane pětku.“ Pohyb lze kvalifikovat, třídít a rozlišovat. Aby se dalo jít k cíli, který paní Eva považuje za jediný a nezaměnitelný (jinak jsi mrtev), bylo nutno pod heslem pravdy a lásky několik let vymývat mozky. Od roku 1990 nejprve po bartolomějských dnech a nocích se pod heslem „pravdy a lásky“ tvrdilo, že je třeba jít úplně jinam, za jiným cílem, jelikož tato země byla čtyřicet roků devastována, a šest let ještě nestačilo, aby se to rozkradlo. Mnoho lidí pochopilo, že stále je z čeho krást, a přitom se nám tvrdí, že bylo všechno zničeno. Odhlasovaly se zákony pro ochranu těchto krádeží, že dokonce Evropa, do které spěcháme, se dívá a ne všechno se jí líbí. A v této zemi narůstá počet lidí, kteří se těmto zákonům na ochranu loupení a zlodějny nechtějí podřídit. Profesor univerzity zvolený do funkce děkana odmítne pořídit si lustrační osvědčení, kladenští dělníci bouří na největším pražském náměstí, lidé se stále víc štítí protagonistů všelijakých afér, vonným rumem počínaje a oleji konče. Ruinuje se sport, se kterým se kšeftuje jako s houskami na krámě, a umění – prý doby „největšího rozkvětu“, jak nám sugeruje premiér – se zcela podrobuje cenzuře peněz. Stále ještě většina těch lidí, kteří se vědomě stavějí stranou směru tohoto pohybu, si, bohužel, neuvědomuje, že „stát stranou“ není příliš platné, ale že je třeba postavit se proti tomuto pohybu, protože jeho směr není občanům tohoto státu prospěšný. Je to cíl prosperity pro hrstku zbohatlíků, ostatní budou odsouzeni k nouzi. Život nám neposkytuje příliš mnoho šancí ke štěstí. Nyní bude vrstva – a většinová vrstva lidí – které je nabízeno štěstí Lotynky poté, co si z ní namastili kapsy její organizátoři.

V životě, a tím spíše v kultuře a umění, není dobré trvalé nekrofilství, byť – po učení Célinem – nám někteří nabízejí „školu mrtvol“. A nepřehádal bych, že paní Eva si jej vezme na pomoc. Mikulášek právě v úsilí proti směru pohybu napsal těch několik anketních řádků, a směřuje tak svou literárně-kritickou činnost. Natolik ho dost solidně osobně znám. Nicméně toto kategorické myšlení, argumenty paní Evy, mě inspirují i jinak, rychle vybavenou vzpomínkou. Paní Eva je vzdělaná žena a ještě k tomu spisovatelka, a přesto se uchyluje k apodiktickému dogmatismu. Vzpomínám si, že jsme vzdělání nabývali ve škamnách jedné vysoké školy, v jednom ročníku a bez nějakého „školného“.

Poskytovali nám malé sice, leč stipendium, protože nám bylo řečeno: máte nadání, chcete studovat – tedy studujte, společnost to potřebuje. Dneska je studium už osobní výhoda, která nebude dána všem. Dnes směřujeme k cíli, kdy ani zdraví není jedno, nýbrž někteří ho mají nadstandardní a jiní – třeba důchodci, osamělí bezdomovci a další – nikoliv. Odporuje to smyslu Hippokratovy přísahy, ale plyne to z pravdy a lásky, a kdo se tomu postaví, je extremist a nebo prostě „mrtvý“. S takovým extremismem si poradí SA-oddíly skinheadů, Honnerovy bojůvky a nad tím vším trůní „nadstranický“ prezident, jenž se nechce vměšovat do předvolebního boje, a proto doporučí občanům, aby nevolili extremisty. Paní Eva přišla pak s nekrofilsky formulovanou hrozbou, a jak vzpomínka vybavuje, nebylo to poprvé. Tehdy před léty se ještě nejmenovala Kantůrková a zastavila mě po tragicky pověstných procesech se Slánským s návrhem, abychom odhlasovali rezoluci, že všichni mají být odsouzeni k smrti. S naivitou mládí jsem jí tehdy odpověděl, že bychom to měli přenechat soudcům, kteří tomu prostě lépe rozumí. Nenáležím k těm, kteří rádi připomínají tyto mladické prohršky levného (tenhle byl ovšem dost drahý!) radikalismu, ale upoutalo mě i po létech to, že nekrofilství (spojené s radikalismem „buď – anebo“) je zřejmě dost trvalé a infekční. Netrpí jím jen paní Eva. Zakládají se pro to i úřady. Těm je však nutné čelit proti směru cesty do kapitalismu devatenáctého století, který si přisvojil demokracii, aby se jí přikryl. I za cenu minulých tragických chyb je třeba vyznávat Čapkovo: „Přesvědčení mění ti, kteří nikdy žádné neměli...“

A to přesto, že jsme předčasně vykazováni na hřbitovy či do krematorií.

Obrys-Kmen 6/1996

Vztek na konci milénia

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Na úvod mého vystoupení mi dovoluje, abych upřímně poděkoval pořadatelům našeho setkání za to, že umožnili účast spisovatelům a badatelům, kteří jsou většinou opomíjeni na pozvánkách k podobným diskusním akcím (seminářům, besedám, konferencím apod.). Spatřuji v tom jeden z možných impulzů k prolomení oné bariéry ostře rozdělující naši literární i teoretickou obec. Bariéry, která je větší než kdy v minulosti.

Svůj příspěvek jsem chtěl původně nazvat nářkem, planktem, ale zvolil jsem pojem „vztek“, který spíše vystihuje důvody, jež mne vedly k účasti na tomto setkání. Je jím vztek na žalostný stav naší duchovní kultury, vědy a koneckonců i literatury. Jsem kritik, proto se budu věnovat tzv. literární kritice, resp. publicistice, neboť její hranice kritika nepřekračuje, i když chce být třeba elitní, aristokratická, filozofická nebo esejisticky provokativní. Tendenci, kterou můžeme označit jako propagandistickou a kastrovní, jistě nenalezneme jen v literární kritice a publicistice, nýbrž je jí poznamenána i literární výchova na vysokých a středních školách (např. v učebnicích literatury) a koneckonců je patrná i v teoretické reflexi literatury 20. století, zejména však po roce 1945. Jak jinak klasifikovat např. věty z oficiálních, resp. oficiálních učebnic a skript o tom, že střední básnická generace představuje „přízračné figury české literatury“, že Karel Sýs a Jaromír Pelc „zaujímají místo mouřenínů zapomnění“, jak čteme v Kožmínově a Trávníčkově skriptu Česká poezie od 40. let do současnosti (Brno 1994, s. 136, 139). Pomluvy o básnících, kteří se těší na prebendy ze 70. a 80. let, prokazují totálně nenávistné charaktery. Odstřel se konal např. v knihách Stavitelé křídel Petra A. Bílka (s podtitulem Průvodce současnou českou poezií, Fortuna, Praha 1991), v Hamanově brožurě nazvané Česká literatura po roce 1945, psané prý z „ptačí“, spíše však katovské perspektivy (Praha, Fortuna 1991), v učebnici stejného názvu Česká literatura po roce 1945 (pro 4. ročník středních škol, kolektiv autorů) a v desítkách dalších textů, v jistě obratnějších a formulačně nikoli stupidních formách. I kdyby jim šlo o kariéru – a „čistý“ at hodí kamenem – nelze opomenout fakt, že se zde tvrdí něco, co je třeba nejprve dokázat, jinak se budeme točit v bludném argumentačním kruhu (kariériste píší kariéristické texty, které jsou kariéristické proto, že je píší kariéristé...). Avšak navíc dotyčná „charakteristika“ nic nevyovídá o hodnotě tvorby, díla, textu. Ale nemylme se, naši odstřelovači vládou rozsáhlým aparátem diskvalifikujících přívlastků (Sýs je prý plný „vnějškových poetických manýr“ – Bílek, všichni jsou nesebekritičtí a z toho plyne „nadprodukce poezie rétorické“, píše tentýž kritik – s. 36, Jiří Trávníček pak pracuje s výrazy jako „pohodlnost a snadnost“, „strojená rozplizlost“, je tu jen „málo rušivých a skřipavých hlasů“ atp., dílo Jaroslava Dietla je označováno jako doklad „úpadku dramatického

vědomí“ doby vzniku, což je zvláště dnes pikantní věta, pocházející z učebnice pro 4. ročník středních škol, atd. atd.). Naše tzv. věda, svojí jednoznačností a neurvalostí (viz článek Jiřího Trávníčka o Miroslavu Florianovi v časopise Tvar) blízka bulvární publicistice (např. Haliny Pawlovské z „Žita“ ve „Story“ číslo 37, kde píše o spisovatelském zámku v Dobříši jako o líhni, kde se jen tloustlo a „nezniklo žádné pořádné dílo“) se výrazně připodobňuje k něčemu, co před listopadem vehemenně popírala a proti čemu tak hřímala, tj. propagandistice, z níž čerpá metody a frazeologii. Tento balast na konci milénia z pera všech Bílků, Macurů, Nezkusilů, Peňásů, Novotných, Jungmannů a desítek dalších (to je nejděsivější, ten zástup, ten šik, ta smečka), je paradoxně tvořen kritiky a publicisty, kteří ještě před nedávnem psali o socialistické literatuře a socialistickém realismu téměř ódicky – a letmý pohled na časopiseckou produkci uplynulých nejen čtyřiceti let to doloží více než plasticky. Milan Jungmann bez uzardění, dokonce s jakousi hrdostí prohlásí na setkání bohemistů, že většina s režimem spjaté literatury byla zatlačena do bezvýznamnosti, což je snad vydáváno za klad demokracie. Literární časopisy (Literární noviny, Tvar, popř. rubriky v časopisech Proglas, Akord atp.) dnes ignorují nebo kaceřují vše, co stojí ve vědomé opozici k restaurační ideologii, k současné společnosti na pokraji rozvratu hodnot, masového vyžírání bohatství této země, snad i světové války. Zatím se za „extremistické“ a rozvratnické „podezřelé“ názory ještě nezavírá, i když by k tomu nechyběla dobrá vůle. Bývalá předsedkyně Obce spisovatelů, která kdysi horlivě hlásala smrt zrádci Slánskému, píše o těch, kteří nesouhlasí s režimem, jako o mrtvolách – a ještě to několikrát zopakuje, aby bylo jasné, že to minila takto a ne jinak (viz Tvar č. 8, 1996).

Jistě, už slyším hlasy, že si marxisté a jiná levicová verbež může za svoji situaci sama, protože přísluhovala minulému režimu, protože se zdiskreditovala atp. atp., což někdy zní zvláště komicky z úst bývalých stranických propagandistů... Inu, „polární noc českých dějin“ (J. Pelc)? Nálepkování, připínání placky na klopu nebo na čelo je v našich kruzích velmi rozšířené. Jistě, dějiny české literatury znají mnoho případů polemik, které křivdily – vzpomeňme jen polemiky o odkazu Jiřího Wolкера nebo útoky Šaldovy na Vrchlického. Přesto se však tyto svého druhu generační spory podstatně odlišují od dnešních slov Karla Pecky o Sýsovi, jenž prý básníkem nebyl, není a nebude... Vskutku vzácná míra pochopení a tolerance. A to v době, kdy je ohrožena kultura a kulturnost jako celek – v záplavě reklamního štěstí, pornografických pochoutek, podvodů a peněžní oligarchie. V době, kdy tříštit síly a vydávat je na likvidaci druhého, je minimálně marnotratný nerozum.

Kdysi se razilo heslo, že spisovatel jest svědomí národního celku. Platí tato teze ještě dnes, kdy máme zvolený parlament, řadu nevolených úředníků a profesionálních politiků a manažerů, kteří věci rozhodnou za nás? Jaksí k věci „povolanějších“? Myslím, že problém je složitější. Spisovatel není tak dobrý malíř pomocí plastických metafor jako skutečný výtvarný umělec tahy štětce nebo pera. Není tak dobrý filozof jako profesionální myslitel, školený v dějinách filozofie. Není slovní alchymista jako dobře naprogramovaný počítač. Nemá patent na pravdu politickou, sociologickou,

ačkoli má nesporně nějaký společenský názor. Pracuje s hláskami, s rýmem či aliterací, ne nepodobný hudebnímu skladateli cítí rytmus, melodii verše, avšak není komponista a nemůže skladateli konkurovat. A přece má něco, co nemá ani umělec, ani hudební skladatel, počítačový program nebo sociolog, totiž schopnost syntetizovat, schopnost využít totality skutečnosti v její co nejbohatší formě a ze slovesného materiálu stvořit báseň, která může přežít staletí a tisíciletí. Pokud by byl umělec slova jen čímsi převoditelným na jiný druh a pojem, kdyby tvořil jen „čistý“ rytmus, vizuální metaforu, myšlenku, výraz citu a politického názoru, potom by byl zbytečný, nahraditelný, zastupitelný. Ale básníka svět potřebuje, protože potřebuje ten syntetický, komplexní, mnohostranný a mnohotvárný útvar, jenž není jen sledem čehosi „mimoliterárního“, nýbrž novou jednotou, novou estetickou silou. Báseň jako umění tónů, barev, myšlenek, citových stavů, etiky je cenná právě jako celek, nic z něj nelze beze ztráty vydělit, vypreparovat, vytlačit nebo absolutizovat. Báseň je umění komplexní, celistvé, jež nelze beztrápně kastrovat. Je nutně i svědomím, když usne svědomí druhých, třeba uchláčené konzumním štěstím, bohatou výlohou, nebo prostě koupené za zahraniční měnu. Básník je nutně i občanem, je součástí své doby a společnosti, a to ne jako její pasivní odlesk nebo produkt (kdo jím je, tím hůř pro něho), ale jako její spolutvůrce. A v české literatuře byla vždy skutečně kvalitní díla společenským činem! Vzpomeňme jen na Husova kázání nebo na Komenského Labyrint světa, na dílo Máchovo nebo Čapkovo, na tvorbu Macharovu nebo Seiferovu. Leč pozor: v Čechách se, bohužel, ustálila praxe, že za názory – vyjadřované v básni, ale nejednou i mimo ni – musela hořet hranice, na níž se vždy pálili cejchovaní čarodějové, kacíři, rozvratníci, extrémisté atp. Někdy doslova, jindy symbolicky, ale nikdy z toho nevzešlo nic dobrého. Tak se paradoxně a velmi krutě – alespoň v našich poměrech, od mnichů v Sázavském klášteře až po dnešní „černou řadu“ v PmD Daniela Strojce – potvrzuje společenský statut tvorby, která je také, zdůrazňuji také, morální výpovědí. Je svědectvím, je spolutvorbou morálního klimatu, je odpovědí formou otázky, gesta nebo šifry. Věřím, že slova ke konci tisíciletí nejsou věnována budoucím badatelům, kteří se budou snažit rekonstruovat z dochovaných zlomků chaos této doby a najít odpovědi na otázku, co se to proboha děje. Únava z konce století to asi nebude. K únavě totiž mají naši nunváři literárních dějin i současnosti hodně daleko, mám-li soudit z jejich neutuchající propagandistické pile. Nevyčerpává se tu spíše jeden z modelů literární komunikace, založené na střídání moci s bezmocí?

Obrys-Kmen 10/1996

A co básník?

KAREL SÝS

Onehdy mi napsal čtenář: „Viděl jsem kdysi film Romance pro křídlovku. Vznikl v době, kdy ještě umělci v pokoře tvořili a ovlivňovali společnost svým uměním. Nesnažili se společnost ovládnout prostřednictvím politiky či bohatstvím. Dnes se protlačují do popředí ‘úspěšní’ umělci Kocáb, Kratochvíl, Bartoška – milionáři a posluhovaatelé režimu. Intelektuál musí být levicového smýšlení, tvrdí Petr Uhl a má zcela pravdu. Umělec pak musí být intelektuál. Umění má přece sloužit lidu a nikoli bohu nebo mamonu, a už vůbec ne zvyšování popularity vládnoucí vrstvy. Ostatně ta má taky sloužit lidu. Spojení pravicové vlády a pravicových umělců, to je mafie moci a bohatství.“

Jsou doby, kdy stačí malé impulzy – Abraham umyl vlastnoručně nohy Bohu a přehodil výhybky osudu svého národa.

V jaké době to žijeme? Vývojová spirála se prudce zužuje a vypadá jako metla na šlehání bílku.

Na jedné záložce vystupuje básník S. jako syn dělníka, na druhé jako syn továrníka. Hle – duhový oblouk, který však nevěstí nic dobrého! Stane se děldopem, nebo fabrikantem lidských duší?

Schizofrenie se pýří a jde si sednout někam za zarděnky.

Dorián Čalfovič oslavil malé jubileum – službu 4. režimu.

Co hýbe naším světem? Bída, zapomnětlivost, zbabělost. Bzz!

Ještě nikdy nebylo, aby nějak bylo... Pořád ještě lze sedět s pytlíkem karamel u televizního sado-maso a čekat, co bude... Probudím se ve svém kotci s myšlenkou: Copak asi dělá Velký Králík? Zdalipak ještě spinká po propité noci, v níž obětoval svá játra na oltář státu?

Vítězům se vždy zastaví hodinky. Nevěří, že ještě někdy někdo vyjde do ulic, aby je vyrušil z právě započatého říhání. Vždyť z obálek obchodních dopisů spolehlivě hledí Havel, omláčený poštovními razítky, zatímco z titulních stránek zírá senilní jubilant Josif Vissarionovič Reagan.

Vítězové vycházejí ze střelnice s výhrou v podpaží a oči mají plné střelného prachu. Rudé vidí rudě.

Připomíná to sovětský film – dvacet let po válce se na stříbrném plátně stále ještě bojuje...

Papaláši celého světa, spojte se, agenti všech zemí, vyměňte si šifry.

Bývalý levý terorista, dnes pravý rezervista Milan Jungmann před desítkami svědků – bohemistů z celého světa – prohlásil: „Až na výjimky prakticky celá oficiální, s režimem spjatá literární obec byla bez odporu, a více méně bez hlesu odsunuta do bezvýznamnosti.“ Kupředu pravá! Kdo nejde s námi, toho vyneseme nohama napřed. Vorwärts! Marsch!

Rezident pro likvidaci české kultury se svěřil: „Kdykoli slyším slovo kultura, sahám po peněžence.“

„Cia bolo, to bolo, terazky som riadicím oficirom.“

Chtělo by se říci: kdo páral, ať také sceluje.

Nebude dobře, dokud most Klementa Gottwalda nepovede nad náměstím T. G. Masaryka kolem nádraží Františka Josefa.

A ještě jednou Jungmann: „Čekání na společenský román je iluzí: co snad dobrá česká literatura v tuto chvíli nabízí, je vyhraněný portrét člověka v jeho jedinečnosti, zoufalství a neopakovatelnosti.“ Opět ta hrůza před kolektivním činem, strach z ulice, z Letenské pláně, na kterou by mohli přitáhnout uražení, ponížení a podvedení.

„Já ti dám, já ti naučím! Ty bejt můj, já ráť, še chytit, já ti ukázat den ersten Mai.“

Všechna moc pochází z lidu, ale lid menstruuje prostřednictvím vložek Mylőcke.

Muži pijí benzín Aral a ženy krvácejí, co děloha stačí!

Krámy jsou plné, a i ta babička stará ráda se podívá na prádelko pro kurvy.

Máme se skvěle – auta z bazaru, obleky z druhé ruky, kulturu ze třetí, s dodávkou pauz pro smích na klíč franko byt.

Ivo Méděný zamořuje podřipský vzduch sarinem rodokapsů.

Policajti v uniformách střížených podle amerických seriálů stojí před bankami s gumovými meči jako vyhadzovači z barů, jako nadháněči do bordelů. A věřitelé věří, že až jim bude nejhůř, příběhne ten čínaný pejsek z reklamy, jenže on nepřiběhne, nepřijde nikdo, až pak – bernák na pozůstalé.

Ostatně nelitují psy, neměli se nechat ochočit!

O intimním životě Moravce a Háchy víme pramálo. Neznáme přesně, co žrali (když právě nešlo o otrávené chlebičky Lažnovského), sotva tušíme, s kým se váleli, neměřili si veřejně pindoury... S pytli jidášských grošů zalezli do svých vil... Nory dnešních mocipánů však zejí dokořán – aspoň na chvíli, aby je mohli očenicchat šmej-dilové ze Story.

Láska má 15 dioptrií, zatímco veselé babičky pornografické vystrkují na platicí klienty zahrádku, no fuj!

Fasády zářily reklamami na Coca-colu, neboť měla přijet carevna Kateřina Po-těmkinová. Jinak byla země nesličná a pustá. „To je ono!“

Návštěva byla úspěšná. Spojené městské sbory poprvé po porážce totality zapěly místo Přes spaleniště, přes krvavé řeky sbor Židů z opery Nabucco.

Je rozdíl, když spadne římsa před pražským jarem, a když se zřítí lešení po Vítěz-ném listopadu...

„Několik osob bylo při nepovolené demonstraci anarchistů položeno na zem...“

„Let jihokorejského letadla byl zastaven...“

Koukal řve na Růžičkovou: „Vy svou kandidaturou tlačíte ten názor, který my nechceme. Kdybyste kandidovala jako samostatný kandidát, bez těch vazeb, o kterých tady kolegové hovořili, nikdo by proti tomu nevystupoval a zůstalo by to otázkou vo-ličů. Ale takhle jsou to republikáni, komunisté...“

JUDr. Svoboda basuje: „Podle mého soudu pro každého voliče musí být ten člověk transparentní, který kandiduje, protože jinak to ani nepude...“

Moučková z prominentní partajní rodiny běsní: „Milá Heleno, po vyslechnutí zprávy, že kandiduješ do Senátu za KSČM, jsem měla za to, že jsi onemocněla nemocí šílených krav...“

Jako ze surrealistické knihy zní: „V kuponové privatizaci nejvíce z fyzických osob zbohatl profesor jaderné fyziky Aleš Tříška, který je bratrem duchovního otce kuponové privatizace Dušana Tříšky. Profesor vlastní více než 10 procent akcií dvanácti společností. Svůj investiční úspěch odmítá spojovat s konexemi a informacemi svého bratra. Na otázku, zda s ním konzultoval, odpověděl: Ne, nikdy...“

V Milíně se má stavět pomník zločincům SS. Jako by v Osvětimi odhalili pomník MUDr. Mengelemu...!

Pouštní bouře zuří, zvedá se pozlacená mlha, strýček Dolar poděluje nehodné dítky s baronkou von Botzenheim. Indie nebude potrestána!

Svět je nabitý americkou internacionální pomocí – místo UNRRA US ARMY, místo másla děla, místo okřídlených rčení křídlaté rakety.

Desítky jednadvacátých srpnů, desítky Afghánistanů, v Moskvě se volí za dolary. Stalin umřel na podlaže, králík J. F. Kennedy na ulici.

Jelcin přijel do Kremlu v zaplombovaném pulmanu.

Irák, suverénní stát, „zkusmo příhnal vojska k svým jižním hranicím...“ „Útok v severní oblasti Iráku byl zaměřen spíše jako drzé gesto...“ „Beneš drze vyslal česká vojska do pohraničních pevností...“ „Když naše jednotka přejela iráckou obrannou linii, z písku čouhaly jen lidské končetiny – jak když se někdo topí...“ „Zběsilosti partnerů pro mír z NATO se nevyhnulo ani 676 vybombardovaných škol, 8 univerzit, 11 technických institutů, 28 nemocnic, 45 poliklinik, 16 zdravotních středisek a 24 domů důchodců, 51 mešit a 3 kostely...“ (V Lidicích byl jeden!)

USA obdržely zvací dopis od kurdské dělnicko-rolnické vlády. Vždycky někdo zavolal: soukmenovci utlačení českou soldateskou velkého Vůdce, demilitarizování Porýňané militaristy-osvoboditele z Berlína...

Lidé by chtěli tančit polku a karmaňolu, ale mocnosti nařídily valčík. Jak je ctěná velmocenská libost.

Prezident musel strpět, aby na nábřeží druhdy bezvýznamného filozofa, dnes světového finančníka, vedle jeho rodinného činžáku postavili „tančící dům“, ukradenou věž III. internacionály V. E. Tatlina, zprzněný, seříznutý, buchtovitě zatěžkaný buržoazní pojišťovací bobek, kus husího trusu hemžící se zlatáky...

Kapitalismus je nereformovatelný – nemůže se zbavit hrabivosti, hromadění pro hromadění, stejně bezcílný jako l'art pour l'art. Hrabata už zase hrabou.

Začalo to lucerničkou na hledání zastrášené humanity a skončilo to restituovanou Lucernou...

Vašek Kecal, v Prodané nevěstě zpívá Mařena 1 : 18. Vsjo ravnó!

Nikdo už nevěřil, že se kdy kvůli prachům páčila pšenice a káva házela do moře. A hle: „Domácí pěstitelé zaorávají zdravé okurky, neboť Maďaři a Poláci prodávají

pod cenou...“ „Raději než do výkupu dají mléko prasatům...“ „V Saint Louis byla vyspána soutěž, která má podporovat turistické cesty do vesmírného prostoru, směřující ke komercializaci kosmických letů...“

Místo epochy polidštění opice nastává era zopičtění člověka na dvě gesta: Ber a Naval!

A nade vším kraluje Spermit, totálně a absolutně bez cukru. Jeho pachut' vydrží neuvěřitelně dlouho. Tak dlouho, že budoucího člověka přejde chuť vůbec se zabývat světem, který teď frčí.

Existuje vskutku klan, lóže, chcete-li, do níž nelze vstoupit, leda vlézt, ale nic nepochopit. Tisíckrát leželo žabí tělíčko básně na mramorovém stole vivisektorů, škulobalo sebou pod jejich nožíky, a přece žádný uzurpátor nepochopil, jaký princip je oživuje.

Básník nepotřebuje grant na vyzdobení Sixtinské kaple. Popisuje kapli ve své hlavě.

Na sklonku dvacátého století taháte sem bytosti, které patří do pohádek: kněžny a čerty.

Prezident Halík hlásá evangelium podle sv. Dyndy.

Můj bůh se však neobléká do zlata a rozhodně nepotřebuje lesy.

Mstítelé už chodí po poušti. Za 36 let vás vykopou z hrobů a roztaví vaše kreditní karty a popel z nich rozdrtí na prach.

Desetitísíce si špiní karmu miliony. Ale poslední soud byl již ustaven: tercet Ďábla, Krista a Butruse Butruse-Ghálího.

Historie nebude brát ohled na hysterii.

Jste spokojeni, ale je to křeč, po které vytryskne rudé semeno revoluce.

Moc bezmocných se změnila v nemoc mocných.

Vše by nejraději rozložili na atomy a odfaxovali, nebo protlačili do internetu, i svou odpovědnost.

A co básník?

Částečně prosloveno na setkání českých a moravských spisovatelů a literárních kritiků Slovo na konci milénia na hradě Bítově, které se konalo 26.–29. září 1996 na téma Česká poezie dnes. Přednést celý příspěvek znemožnili „demokraté“ z obecnstva, kteří si již stačili zvyknout na vládu jednoho názoru.

Cílem setkání, aspoň podle dobrého úmyslu pořadatelů, bylo mj. „scelovat naši národní kulturu, jmenovitě písemnictví“, „zajistit co největší názorovou pluralitu“, „obnovit váhu Slova“ a „příspěť k znovusetkávání v nově zakládané osnově naší suknice nesešívané“.

Scelování se tedy nekonalo a žel asi už nikdy konat nebude, jedna větev musí zřejmě uhnít. Kdo viděl obnaženého Jirouse, mimo sebe stojícího, vlastně sedícího Kabeše a ostatní mocí a dalšími tekutinami opilé „spisovatele a kritiky“, pochopí, která větev to bude. Jen je trapné, že se na to musel ze své výše dívat sám Pánbůh. Ivan Diviš ho totiž hned zkraje vyvolal latinským Otčenášem (zřejmě aby předvedl

úspěšné klasické školení), aby se pak přítomní z denaturovaného paternosteru jeho úst dozvěděli, že „svatý Jakub se posral“.

Vskutku, podělali jste to, pánové, jen co je pravda. Z personálu hotelu Bítov si básničku do smrti nikdo nepřečte, aspoň ne tu vaši. Pluralita musela za dveře, slovo vážilo sotva deko a suknicí sflikovanou z blábolení kdosi vymáchal v žumpě.

Obrys-Kmen 10/1996

Několik vět o marasmu

KAREL SÝS

Původně jsem myslel, že hladinu nad Bítovem zavře jen malý dovětek, ale po přečtení série hysterických článků v Mladé frontě Dnes (2 kusy!), Denním telegrafu, Reflexu, Respektu a Lidových novinách (rovněž 2 kusy) vidím, že je třeba říci ještě poslední slovo.

Dnešek je váš – zítřek je náš. To kdysi tvrdil rezident Tigríd. Dnes toto heslo převzal, a právem, předseda komunistické strany.

Ano, vaše doba zachází. Sice ne tak rychle, jak bychom si ve své úzkosti z promarněného času přáli, ale zachází. Ztratili jste nejen tempo a sílu, ale *raison d'être*. Proto bázlivě kňučíte, že „básník je nikým nežádán“, „poezie hyne v Čechách i Německu“. Ta vaše, ovšem! Nic s ničím o ničem proti ničemu! Nemáte už za co bojovat, neboť kost vám dávno definitivně vzali. Jste trapní i sami sobě a zbývá vám jen svlékat se před bezbranným obecnstvem, svážet hnůj na ideály svého mládí a notovat si ve sboru hlas ztrativších zpěváků.

Můžete se modlit třeba latinsky, ale také hotentotsky, můžete nadávat divákům do sviní, kadit na papír i na myšlenky, nezajímáte ani sebe navzájem, leda jako houf, který se stará, zda přežije poslední leč. A jako vždy – nepřežije ji! Jste určení – a odsouhlasili jste si to – k výřadu.

Nedávno si Pavel Dostál položil otázku: Jsme nebo nejsme jako oni? A odpověděl si: Jsme. Já dodávám: jste horší, o to horší, že druhým i sami sobě předstíráte demokratické klima.

Jeden z organizátorů – Jiří Kuběna – tlačěn ke zdi pokřikem vlkodlaků: Co dělá takový člověk mezi námi, ctnostnými děvčaty?, hájil se slovy: Komunisté jsou deseti procenty zastoupeni v parlamentu, proč by tedy neměli být také na Bítově?

Systém poměrného zastoupení poezie podle nebesklíče počtu voličů je určitě světový unikát! Běda však básníkům malých, mimoparlamentních stran! Jiří Kuběna to jistě myslel dobře, bezděčně však ukázal, že tato doba je nejen nemocná, ale mele z posledního.

Na Bítově to vypadalo jako v jistém mnichovském pivovaru. Na rozdíl od ordnerů NSDAP dělali jste tentokrát účet bez hostinského, žádná diskuse se nekonala, jen kolektivní přizvukování a kolektivní soud, diskusi jste si přisnili.

V etylalkoholovém hlaholu lokálkářů zcela zanikla drobnost: žádný referent necitoval z ostouzeného příspěvku ani slovo, omezili se na spílání. Takhle se svého času psalo o Chartě – občané měli odsoudit něco, co nesměli znát.

Jeden z námezdních pisálků dokonce uznal za potřebné zdůraznit, že „divoké scény namířené proti Sýsovi a Blahynkovi se odehrály bez fyzického napadání...“ Jak noblesní!

Kardinální otázka tedy zní: Kdo jsou ti oni? A kdo jste vy?

Magor Jirous vidí jen celou předběžného zadržení, Karel Šiktanc jen tu svou bandasku, s níž chodil do vrátnice. Hle, jak v Čechách přicházíme o básníky – zejména o ty blbé – nechtějí vědět, ba ani netuší, že by někdo jiný taky trpěl.

I Chuchma, mravně zřícený brouk Pytlík, maně přiznává, že na to nestačí a povolává na scénu smrt jako smírčího soudce, jenž má „zacelit rány v srdcích básníků“.

Jenže my nejsme mrtvi, šmoku!

Je vcelku lhostejné, za kolik si zaletíte na Velikonoční ostrov, protože vás už na něm nic nepřekvapí. Uvidíte tam totiž jen to, co v zrcadle – omšelé balvany po kolena v hlíně.

Jste ztraceni a jde jen o to, abyste s sebou nestáhli – jak máte nařízeno – poslední zbytky kulturnosti tohoto národa a národů vůbec.

Jestliže vaše duše byly za babku, neznamená to, že vše je na prodej. A v tom spočívá určitá naděje, že totiž do pekla potáhnete bez doprovodu.

Obrys-Kmen 10/1996

Poezie bez poezie

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Poezie je snad nejkoncentrovanější výraz slovesnosti určité epochy. Nejen ta otevřená, „oděná“ do veršů a vyjadřovaná v „krátkých řádcích“, ale i skrytá, která sytí prózu, drama, a především reálný, citově bohatý život v jeho duchovním rozměru. Současná restaurace není výjimkou. Volím-li název této polemické statě Poezie bez poezie, vede mě k tomu palčivá, citelná a mnohdy jen v kuloárech vyjadřovaná potřeba analyzovat příčiny hrozivé krize básnictví. Bedřich Václavek již v roce 1933 (studie Krize umění) analyzoval její sociologické kořeny. Spatřoval je mj. v odtržení umění od publika, v jeho redukci na estetickou funkci, v uzavřenosti, v individualismu, do něhož je umělec v kapitalismu vhnán, ve stavovském přivlastňování umění, v jeho služebnosti a v neposlední řadě i jeho tržním charakteru. Můj záměr bude skromnější; pokusím se vystihnout – na několika vybraných básnických textech – ty tendence v poezii uplynulého roku, které považuji za škodlivé, ba destruktivní (sebedestruktivní) pro básnickou tvorbu současnosti. Tedy „současnosti“, která v literárním životě degenerovala na bitovském setkání tzv. básnické a kritické elity – i serióznější nelevicový tisk psal, že v něm „vysoko vytryskla vlna hořkosti, urážek a nenávisť“ a že „zdi jinak příjemného hotelu Bítov se červenaly studem“ (Rovnost). Ta mě nebude zajímat z hlediska literárního života, nýbrž původní tvorby, tedy umění a umělecké dovednosti. Vede mě k tomu skutečnost, že všechny excesy, všechny prásárny této „elity“ mohou být vykládány – a jsme toho svědky – jako znaky geniality, jako projev potřebné nenormality a nonkonformity.

Uplynulý rok přinesl desítky básnických knih vydaných v „řádných“ nebo samizdatových podmínkách (říká se jim dnes „self-editorské“), z nichž bych některé vytkl před závorku. První knihou, která literární kritiku zaujala, je sbírka Ivana Diviše Kateřina Rynglová (Triáda, Praha 1996). Jde o knihu básníka „zavedeného“, talentovaného, dokládající však, že jen talent, literární zkušenost, nadšené recenze a studie spolu se sebejistotou autorovou nejsou zárukou umělecké kvality. Podtrhuji výraz – umělecké kvality. Výrazem umění básně rozumím schopnost umělce ztvárnit životní a psychickou realitu v nový obsažný celek, jenž vypovídá o skutečnosti víc, hlouběji a účinněji než novinová zpráva, deníkový fragment, nahodilý hovor nebo učený traktát.

Srovnajme si dva texty sbírky. První je prozaický a je vepsán na záložku sbírky. Autor v něm vysvětluje její titul slovy: „Kateřina Rynglová byla snad služka, snad podruhně na střední Moravě za Rakouska-Uherska. Vyjma svého nádherného jména neměla ani trůn. Jednoho dne byla křivě nařčena z vraždy, soud, protože žena nepopravena, ale dopravena na doživotí do ženských Kartouz. Při přelíčení se vůbec nebránila. – Rakousko-Uhersko byl stát hloupý, ale korektní. Po létech spisy Rynglové

vyšťáral státní návladní a řekl Pánové, tady evidentně něco neštímuje. Obnoven proces. Rynglová spěšně osvobozena a propuštěna. Za zmarněná léta života byla jí nabídnuta náhrada 30 000 zlatých, tedy 60 000 korun rak. Hnutím malíčku Rynglová náhradu odmítla a vyšla na svobodu, kde jí bylo hůře než v bezpečí cely. Vzniká oprávněné domnění, že tato žena měla mystické dispozice, ne-li evidence.“

Potud citát. Jak je zřejmé, zvolená látka v sobě skrývá řadu významových i výrazových možností, které mohou být umělcem aktualizovány. Např. téma hrdosti ženy, která pohrdá svými vězniteli. Téma svobody jako největší hodnoty. Nebo téma justičního omylu a jeho okolností, nosné románově a dramaticky. Či snad téma „mystických dispozic“, tak frekventované zejména v triviální literatuře. Téma mučednictví za víru, lásku, pravdu. Téma sváru pravdy s justicí, řeči pravdy s jazykem odcizeným, neautentickým (tedy existenciální rozměr, vzpomeňme jen na Čapkovu Hordubala nebo Camusova Cizince). Rovněž básnický nosný se mi jeví motiv onoho gesta odmítnutí. Atp. Atp. Atp. Podívejme se, jak se této látce zmocnil Diviš:

„Kateřina Rynglová,
nařčena lidmi, soudem obviněna z vraždy,
protože žena, nepopravena,
leč na doživotí v Kartouzích.
Rakousko, stát hloupý, strohý, ale korektní,
shledalo, že tu cos neštímuje,
zavedlo řízení nové, Rynglovou spěšně osvobodilo
a nabídl jí 30 000 zlatých náhrady
za zničený život.
Kateřina pohybem malíčku náhradu odmítla
a stanula na svobodě,
která je horší než bezpečný kryt cely.“

Co nového, uměleckého, originálního, expresivního je básni k látce „přidáno“? Zhola nic, neboť látka je tu stroze rozepsána na nestejně dlouhé řádky, „báseň“ vznikla prostou redukcí několika motivů (nepíše se o Kateřinině zaměstnání, chudobě, pasivitě u soudu, státním návladním, nezmíněn zůstává finanční přepočít zlatých na koruny a motiv tzv. mystických dispozic). Vše ostatní je prostě oděno – jen formálně – do řeči veršů a čtenáři sugerováno jako – báseň. Takový text není přece umění – nevyžaduje žádné specifické dispozice – a můžeme jej označit za podvod. Takto může „básnit“ kdokoliv, kdykoliv a kdekoliv.

Lze za této situace ještě hájit myšlenku, že Diviš svůj talent neztratil, že jej zcela nepohltilo šilenství, jím samotným mnohokrát připomínané? Myslím, že lze. Divišův básnický talent přece jen prozařuje některými básněmi sbírky, a to především v obraznosti, fantasknosti místy až chasidské (jeho lyrický subjekt si přeje, aby za ním slétl archanděl Rafael, „popadl mne za pravý ušní boltce – a něžnou silou a svištitou rychlostí – táhl do nebe“). Můžeme se tedy ptát, není-li vybraná ukázka jen výjimkou, na kterou má každý génius – a za toho je Diviš považován – právo. Vždyť nikdo není dokonalý, i Goethe napsal mnoho nepovedených veršů, a my musíme vidět

to, čím nás básník obohacuje... Dobrá, ale co vlastně sugerují ta gesta lyrického subjektu?

Na první pohled upoutá titanismem nietzscheovského původu: „Všechny své lepší síly / věnoval jsem majestátnímu principu / který si ve mně našel své sídlo“. Cítí se být výjimečný, k něčemu povoláný, geniální, píše s pózou demiurga a stylem definitivním a panským (vůdcovským?, fašistickým?). K tomu přispívá i gesto rasistické: „Příštím Pontifikem – stane se negr demokratického smýšlení – s masnou držkou šíře masných krámů“, stojí černě na bílém na straně 18. Lyrický subjekt je přitahován smrtí, ta rezonuje v podtextu, v dábelském tanci, makabristickém. A není vůbec bez zajímavosti, že se tentýž lyrický subjekt svému Já brání, že si pudově odporuje, že pojetí poezie jako „sebezříceniny“ jej neuspokojuje. A tu se pak motá v rozporech mezi samotou a touhou po bližním, srov. verše „ty jsi v těch skalách sám“ (s. 65) a „bez bližních nejsi nic“ (tamtéž). Hledat však v tomto hektickém, nesourodém, nedostatečně kontrolovaném a kontrolovatelném lyrickém subjektu něco skutečně humanistického, co by nebylo zasaženo chronickým šílenstvím, co by negenerovalo nenávist, je obtížné, ba nemožné. Obrazy skutečné, plné básnivé síly, jako např. „každý dotyk znamená skácet strom“, což je vzosná metafora (a to bez ironie), jsou utopeny v moři bláta, jako by básník potvrzoval ústy svého mluvčího, že „čím víc člověk trpí, tím je větší svině“. Rozpad, rozklad, pád do temnoty, novobarokní pocit, pocit znovuzpřítomnění toho nejhoršího z baroka, totiž absolutní degradace člověka ve svinu, bláto a kal, tu našel nový vděčný výraz. Ten subjekt je politováníhodný, kdyby – přešazený hypoteticky do reality – nemohl být docela dobře masovým vrahem, nešťastným a destruktivním zdrojem zla. I tak je možné pochopit myšlenku, že „novorozeně je jen novým kandidátem smrti“. Kdyby Halas, Holan či Zahradníček spatřili svého žáka, asi by se pokřičovali...

Dehumanizace jako klíčový tematický derivát zasahuje řadu sbírek, jež sice byly psány v polovině 90. let, ale na tuto realitu jakoby nereagujících. Platí plně pro básnickou knihu Petra Borkovce (1970) nazvanou výstižně *Mezi oknem, stolem a postelí* (Čs. spisovatel, Praha 1996). Řada básní, a to právě těch nejhorších, je složena z jakýchsi fragmentů, vesměs jednoslovných popisů činností a stavů, jež sice naznačují jistou zmechanizovanost života, ale koneckonců působí až nechťně komicky: „Zvednout se, jít popaměti, shýbnout se, ptát / Rozvěstit hádanku, být sražen / k nártům jiných záhad. Vracet se. Obejít stůl, / mnout tvář, lehat si, vstávat“. Nebýt metafory („být sražen k nártům záhad“), prozrazující jisté básnické vidění, šlo by o text, který může opět napsat kdokoliv, kdykoliv a kdekoliv... Všechny ty výkřiky, šepoty, sípot, řev, sled obrazových, dialogických a dějových fragmentů, které jsou ozvlášťňovány namnoze formálně barevností (dominuje černě, žlutě, fialově, hnědá, červená a modrá) vytvářejí obraz prázdnoty, vyprázdnění, vyčerpání, stereotypu, samoty. Verš je racionální, úsporný, až významově osekáný, bez smyslové a životní svěžesti, temný a soumračný. I zde najdeme zdařilé metafory, průniky do reality médii básně a jiným médii nezastupitelné, např. příměr soumraku viděného jako „pisklavá, prázdná svatozář“ nebo motiv rukou z básně *Ranní*

místnost. Víím, jak je ošidné předeřpisovat básníkovi téma nebo způsob zpracování, ale lze se snad oprávněně tázat, jestli takto vymezený lyřický subjekt není čímsi notně ochuzeným, neschopným horizontálního ani vertikálního života, jakési směšné, tragické monstrum, které vzbuzuje soucit, ale čtenáře nikterak neobohatí. Touto fragmentárně glosátorskou metodou pak lze popsat cokoliv, aniž by si text mohl nárokovat titul báseň. Osud francouzského „nového románu“ je toho dosti výmluvným příkladem, stejně jako formální avantgardismus např. Milana Nápravníka, který tuto metodu spojoval se surrealismem. Nic se tu nestaví, ale – a to je stejně tristní – ani neboří.

Podobně jako Diviše a snad i Borkovce nelze ani Ivana Wernische pokládat za autora bez uměleckého talentu a zkušenosti. A stejně – jako v případě autorovy předposlední sbírky Pekařova noční nuše – lze naplnění tohoto talentu zpochybnit. Tento redaktor Literárních novin, v 60. letech označovaný za předního talentovaného básníka socialistické společnosti, se ve sbírce nazvané Proslýchá se (Petrov, Brno 1996) pokusil o žánrově stylovou směs, v níž ožívají primitivní zpěvy (Afřičanů, Indiánů, Tahičanů, Galů atp.), drobné básně v próze, jakési fragmenty, útržky z pamětí, projevy dětské fantasknosti a hravosti, absurdní literatura a drama, nejrůznější parodie a seřeparodie, např. legendy, pohádky atd. Heterogenita je tedy vědomá a pěstovaná (včetně básní nesených záměrem primitivistickým a dětsky dadaistickým). Volnou tematickou „osnovou“ tvoří absurdita světa, v němž žijeme a v němž jsme žili (včetně národního obrození, jemuž se Wernisch rád vysmívá, např. v básni Míchanice, věnované M. S. Patřčkoví, jenž je častován přídomeky „kolovrátkáře“ a „blbce“), viděná z pozice trochu vyžilého, cynického, všeho znalého a ničím se nepřekvapujícího intelektuála. Brrr!

Celá sbírka je zahlcena balastem, jde vesměs o náběhy, přípravy k básni, o zajímavé nápady, místy i o zajímavé fragmenty, ale to k básni namnoze nestačí. Mám dojem, že se zde uplatňuje vliv té části díla Franze Kafky, která nejen podle poslední vůle Kafkovy neměla být zveřejněna, neboť byla fakticky polotovarem, (nedokončena) – po jejím publikování se však zdálo, že torzo je svébytně hotovým tvarem. Ale podobně jako imitace torza z antických soch – jakkoli klasicisty umně napodobovaná – jen studí, chybí jí antický nebo renesanční laď, soulad, harmonie, živé gesto, tak i verše Wernischovy tuhnou a jen obtížně se vymaňují z banalit. Tak „báseň“ Tváře za sklem nám neříká víc, než že jsou tváře za okny buřetu veselé, jako by byl svátek (!) Nebo pseudobáseň nazvaná Z veselého světa píše o navoněném květu na drátku, který visí na klíče okna, „za kterým – je jen cihlová zeď“. No a co? K čemu je tato „informace“? Nebo si vezměme různé vtípky a snad anekdoty. Jedna z nich, nazvaná Slavný komik Vaňátko, podává minipříběh cerhenického starosty, jemuž unesli ženu a dceru. Matka únosce nezajímala, zato dceru našel až ve vídeňském nevěstinci. Po návratu domů se dcera s matkou na sebe vrhly, takže pan starosta museř nakonec dceru poslat opět do Vídně za tetičkou. Pointou snad má být, že se Kiki opět stane prostitutkou, aby starosta zachránil „zdraví a životy těch žen“? Takto popisovat papír, hledat paradoxy a snovat vtípky a frky, je bezuzdné plýtvání talentem, projev

opětovného – kolikrát již připomínaného – tematického vyprázdnění, ztráty komunikačního předmětu, objektu souhlasu i nesouhlasu.

Nyní mi může kdokoli položit otázku, proč se těmito autory tak podrobně zabývá, když příkladů je dostatek a jsou prokazatelné a výmluvné. Jde však o to, že zde degenerují básníci, kteří nejsou netalentovaní, ale vlivem velmi nízkých nároků restaurační kritiky na báseň z řad tzv. disidentů, vlivem pohrdání českým národem, jeho dějinami a tzv. prostým čtenářem, vlivem sebedestruktivních teorií o společenské bezzáměrnosti básně atp. se ochuzuje talent. Přírozenost, schopnost účinné metafory, nehledanost a pravdivost výpovědi jsou vystřídány konstruovaností, umělostí, spekulativností a figurkářstvím. Jediné, co u Wernische působí svěže, jsou básně inspirované dětskou imaginací a logikou, nonsensem a specifickou výrazovou něhou. Zato nejuděšněji vyhlížejí jakési (avantgardistické?) hříčky, vyslovené ediční lapy, publikované snad jen z nekritického obdivu k Wernischovu jménu (opět se objevuje motiv pokleslých kritických měřítek, malé náročnosti na vybrané autory...). K takovým patří báseň Hra, v níž se sedmkrát opakuje dvojverší (je to ještě verš?): „Osoba něco říká, něco dělá (nebo neříká, nebo nedělá)“, aby bylo toto něco zakončeno „pointou“ znění „atd., dokud nespadne opona“. Snad to je parodie na absurdní drama a vypjatý avantgardismus, ale i parodie musí prokázat umělecké mistrovství tvůrce, a tu si Wernisch velmi ulehčil práci. Nebo oddíl nazvaný Osm schematických básní pro Josefa Hiršala, v nichž je na osmi tiskových stranách opakovan text: „Okno, v okně / zahrada, v zahradě / strom, o strom / je opřen žebřík / Stůl, na stole / mísa, v míse / hruška, po hrušce / leze vosa,“ a to vždy s jinými názvy – Vosa, Okno, Hruška, Zahrada, Mísa, Strom, Stůl, Žebřík. Jistě, i zde je parodie na bezduchost hiršalovského stupidbásnění, ale parodie laciná, neumělecká, extenzivní, parodovaný objekt nepřesahující umělecky ani myšlenkově. A podobně jako u Diviše a Borkovce i zde probleskuje občas Wernischův talent, který se nedá zcela zadupat, zatlačit do neviditelna. Je však smutné jej dolovat z básní, které by za jistých okolností mohly zářit, aby nyní jen temně dýmaly, čadily a jen čas od času svými plameny prořízly kouř.

Mnoho básnických sbírek, vydaných v letošním roce, je ve znamení novobarokního, novoexistenciálního, ba novodekadentního postoje. Pojem tradice, který se jevil v druhé polovině 80. let jako produktivní, a svým pluralitním základem mohl sloužit k rozšíření tvarového, tematického, látkového i myšlenkového spektra socialistické literatury, dostal v 90. letech zcela jiný rozměr, jenž se mi jeví jako brzdicí moment literárního, básnického vývoje. Snad přeháním, ale pojetí tradice jako prostého navazování, bez vnitřní polemiky, bez potřeby diskontinuity, je naprosto svazující. Jistě, je možné dále mlátit do téměř vyprázdněné slámy, abychom čas od času našli nějaké to zrno, ale produktivnější je cesta jiná, tedy podstatné rozšíření tematického záběru, zživotnění literatury, rozšíření jejich funkcí o ty, které jsou s poezií integrálně spjaté, ale v nánosu myšlenkového balastu o plně autonomii tvorby diskreditované – funkce etické, sociální, kritické, ale i melodické – jak málo skutečně mělických básníků dnes máme atp. I mladá básnířka Alenka Jensterle-Doležalová

(1959), Slovinka původem, také nepatří k autorkám netalentovaným, ale její sbírka *Přeludy* (Euroslavica, Praha 1996), plná novobarokní přeludovosti, chimérnosti, třes-
kostí se tematicky naprosto odtrhuje od skutečnosti. Její krajina je strnulá, pohyb
je zkamenělý, krajina údolím hřbitovů, větve jsou kostry stromů, ticho a nemá zpo-
věď, věci jsou zmrazené do vlny „deprese – a v ledovém – prostoru – jenom – zapo-
mnění – a smrt“. Jako by opravdu byl svět básně zmrazen, jako by zkameněl pohle-
dem do očí bájně Gorgony. Místy působivé, tvárně vybroušené, ale klade otázku
velmi naléhavou, až barbary stavěnou – k čemu je vlastně poezie? Kolik umělosti,
fantasknosti a prožívané bizarnosti, kolik krve, samoty a slepoty, kolik mrtvol a umrl-
čích výkřiků, kolik odcizení, cizoty a samoty, onoho das tragische Bewusstsein, jak
píše na jiném místě, dokázala básnička vyprodukovat! A přitom kdo dokázal napsat
např. „Odcházím se džbánem k hluboké tůni / v níž jsou ponořeny prsty vrb“, ten má
umělecké vidění světa, básnické, metaforické. Ale podobných příkladů bychom asi
našli řadu, a je třeba se pokusit nalézt východisko z této slepé uličky, z krize, ba ka-
taklyzmatu, do něhož byla poezie vehnána. A již tak málo – zatím – vzdoruje...

Protiváhou těmto tendencím je v 90. letech tvorba autorů, kteří jsou vesměs levi-
cové, popř. kritické levici blízké občanské orientace a v poezii vidí mj. nástroj spo-
lečenského sebeuvědomování, humanizace, etického mementa. Pojem „literární le-
vice“ je přitom nutné chápat synekdochicky – jde spíše o hodnotovou orientaci
autorů, nikoli o jejich politickou příslušnost nebo jiné vnější charakteristiky. Těch
17 básnických knih, které vydal Daniel Stroj ve své „černé řadě“ (např. Pavla Sý-
kory, Jiřího Žáčka, Josefa Jelena, Egona Bondyho, Karla Bouška), k nimž však mu-
síme připočítat i básně Evy Hrubé, Jana Valného, Zdenky Bergrové, Ivany Blahutové
a řady dalších, publikujících např. „self-editorsky“ nebo v jiných nakladatelstvích,
například Petr Burian (vedle „černé řady“ také v Alternativách), Karel Sýs a Miro-
slav Florian (například ETC Publishing), Jan Valný (eLVaN v Kladně), Jan Pilař
(Futura, připravena k vydání sbírka *Spadané listí*) apod., představují vpád zcela ji-
ného vidění světa, zcela jiné poetiky a pojetí básně. Z hlediska umělecké kvality jde
o texty velmi heterogenní, básnicky nejvýrazněji prosvítají – v perspektivě 90. let –
jména Karla Sýse, Jaromíra Pelce, Petra Buriana, Jana Pilaře a Miroslava Floriana
(oba posledně jmenovaní, bohužel, již nejsou mezi námi). K nim můžeme přiřadit
několik desítek dalších básníků (namátkou jmenujme Jiřího Daehneho, jenž letos
vydal sbírky *Ztráta rodného domu* a *Věstonická píšťalka*, Evu Hrubou, autorku knihy
Klopýtání – kardiogram blázna, Zdenku Bergrovou se sbírkou *Slova noci*, Vladimíra
Brandejse s básněmi *Vychýlení horizontu*, nové sešity „černé řady“ v PmD, časopi-
secké básně Vladimíra Janovice atp.). Již z tohoto kusého a neúplného výčtu jmen
je zřejmé, že výroky typu „autentická levicová literatura je jednak věcí historie, jed-
nak budoucnosti“ (J. Blažejovský v *Rovnosti*) se nezakládají na pravdě. Tato litera-
tura je věcí přítomnosti, a její vedoucí složkou je samozřejmě poezie, která je
schopna velmi rychle, aktuálně reagovat na změněné společenské klima. Tento fakt
však může mít jeden negativní aspekt. Nelze jej přejít mlčením, pokrčením ramen,
mávnutím ruky.

Je zřejmé, že žijeme ve světě zahlceném propagandistickými zprávami, stereotypy myšlení a strukturami vnímání skutečnosti a že někteří básníci na sebe berou roli „kontrapropagandistickou“ (omlouvám se za tu dlouhou složeninu, ale je aspoň pojmově přesná). V okamžiku, kdy se báseň přemění na „kúl vyhlášek“, na exklamaci novinových zpráv a heslář pravd (a polopravd), potom zákonitě dochází k výrazné utilitarizaci, která je sama svou podstatou umění cizí. Umění není reklama. Sebeodvážnější útok se mívá cílem, není-li doprovázen hlubším společenským ponorem, opisuje-li pouze věci známé, například z denní publicistiky nebo empirické zkušenosti, a to jazykem šedým, polopatickým, až triviálním. Navíc v přemíře invektiv hyne výrazovost, vlastní uměleckému dílu. Tato tendence ohrožuje právě nejucelenější a edičně nejprogramovější řadu, reprezentovanou Strožovými sešity „nespoutané poezie“, ale také četné samizdaty. Jako příklad uveďme sbírku Josefa Klanera *Psí čas* s verši typu „Hodně z nás byli a jsou komunisté, / prožili jsme si své, tak jako všichni. / Vyprávěli jsme, jak jsme žili až dosud, tančili jsme se spolužačkami, / šlo se nás kolem třiceti“ atd., nebo exklamace typu „Ti vyznavači jediné ideologie, plní svrabu po těle, / lezli jim všude a nedolezli, ti lžisvětové, morbidníci, ctilháři“ ... „v němž se zase hrabou sviňským rypákem“ atd., nebo v oblasti „self-editorské“ Jana Zemana s knihou *Ekologické balady*, kde se veršuje způsobem „Straším se, straším / Že Havla praštím / Neb za jeho nehoráznost Adélu zavraždí“. Některé verše ze sbírek Vlado Akropolis, Josefa Klanera a dalších ani nejsou uměleckou literaturou ve vlastním slova smyslu a jen občas z nich vystřelí nápad nebo kvalitní metafora. Mnohdy se však utápí v polopatismu, žurnalistu, doslovnosti a výrazové nenápaditosti. Domnívám se, že kromě redukovaného uměleckého talentu zde působí i myšlenka proletkultovní, že v době zostřeného společenského zápasu může báseň působit jen jako apel, jako výraz znechucení restaurační realitou, že soukromé citečky jdou stranou, umění je zbytečný přepych a lyrika musí počkat. Ale i apel, výzva musí mít uměleckou hodnotu, musí se čtenáře zmocnit, třeba jím otřást, v tom je mistr Karel Sýs, jenž útok na bažinatou současnost vede přes ostré analytické „záběry“ reality, jejich křížení až freudovsky surreálné a nasvěcování sociálních kořenů „absurdnosti“, jakkoli nepohrdá ani publicistickými, rétorickými prostředky, v nichž nezapře vliv Majakovského nebo biblické knihy *Kazatel*. A jak obsažná je přítom Sýsova alegorie zdvižených rukou, jež hajlují do tvaru písmene V (copak nám to asi připomíná?), nebo Pelcův obraz „polární noci českých dějin“, kdy „sršni siláží pyl“ (ze sbírky *Muž s temným pozadím*).

Jakkoli by bylo možné zpochybňovat hodnotu některých veršů z „černé řady“ nebo i jiných, jako celek je literární levice silnější, než by se mohlo zdát. To částečně naznačují i verše ze Strožovy edice, jakkoli je zde nejpatrnější tendence k jednomu básnickému modelu společensko-kritické tvorby. Ale přihlédneme-li k tvorbě celé, nevázané jen na jednu sbírku, pak je patrné, že literární levice je celek především viditelně žánrově, poeticky, morfologicky i tematicky diferencovaný. Na jednom pólu stojí formálně precizní, jemně kultivovaný Florian s lehkou ironií, poetikou „malých věcí“ a krás všednosti, jemuž je harmonie životní potřebou, na straně druhé dravý,

eruptivní, výrazově oproštěný (místy až na samu dřev ůnosnosti), metaforicky strmý Karel Sýs, jemuž se v disharmonii, rozryvu a absurditě „dař“ dnes básnický nejlépe. Na jedné straně Petr Burian, ve svém volném verši soustředěný, tragický, koncentrovaný na každé slovo a myšlenku, žák Halasův a Ortenův, básník mnoha zásadních životních otázek, na straně druhé třeba Eva Hrubá, básnička z rodu beatnické generace, jejíž volný verš jako by kopíroval stav mysli a srdce, smyslově žhavý, až fanaticky vyznávající lásku jako nejvyšší hodnotu, ale rozporný, nevyvážený, krásný v jakési spontánnosti, dojmu autenticity, který šíří. Na straně jedné Jaromír Pelc, básník snad ze všech jmenovaných tvůrců nejtalentovanější, jenž se sice vysmívá požadavku jednoty osobního a společenského jako postulátu zastaralému, ale ve své tvorbě dokáže toto prolnutí vyjádřit neúčinněji a nejpůsobivěji, jenž vládne metaforou suverénně, zdánlivě bezprostředně, avšak uceleně a s tematicky přesnou konturovaností. Je autorem širokého rejstříku, od „hudby pro osamělá srdce“ až po „muže s temným pozadím“. A nebylo by obtížné nalézt i jemu žánrově stylový básnický protějšek, například v Jiřím Žáčkovi.

Tak bych mohl pokračovat ve výčtu stále dál, jmenovat nové a nové autory, kteří zatím obtížně hledají publikační možnosti časopisecky i knižně. Ale není smyslem tohoto zamyšlení podat výčet jmen, sbírek či jiných faktů, k tomu slouží bibliografie, která kdyby za něco stála, podala by svědectví o knihách, člancích, kritikách notně obsáhlejší a úplnější. Smyslem stati nebylo – opakuji – mapovat básnickou produkci roku 1996, ale upozornit na některé tendence, jež svědčí – neklamně – o krizi uměleckého vidění a vnímání světa, a nevidí tuto krizi jako produktivní. Mohu jen naznačit některé stránky básnické skutečnosti, jež dává spíše za pravdu těm, kteří vidí v plném, necenzurovaném životě (nejen v jeho existenciálním, ale i společenském a společensky odpovědném rozměru) hlavní pramen tvorby, a nikoli těm, kteří preferují literaturu z literatury, z extáze, aristokratického předsudku, dekadentního vábení, popř. z hesel, frází a utilitarismu neopřehného o talent a ujasněný smysl básnické tvorby.

Článek byl koncipován jako polemický úvod do diskuse, k níž naše redakce vyzývá. Stránky Obrysu-Kmene jsou otevřeny všem, jimž není lhostejný osud české literatury.
Obrys-Kmen 1,2/1997

Rojení jepic v čase chuchmy

Ve své studii O tzv. nesmrtnosti díla básnického F. X. Šalda v roce 1928 napsal: „Do dějin vcházejí jen ti zcela upřímní a sobě věrní až do flegmatickosti, ti, jimž záleží na úspěších na literárně koňském trhu a jeho slávě tak málo jako na loňském sněhu...“ Šaldova myšlenka svědčící o smrtelné vážnosti básníkova úkolu je tak závažná, že si žádá dokončení: „Věčnost nebude ovšem nikomu dána darem; ona jest pravý a jediný důsledek tvorby. Věčnost musíš si založit již zde: kdo si ji nezaložil již zde, v tomto životě, nedojde jí nikdy. Ale každý čistý skutek, který překonává malost a malichernost, klam a zdaj, tvou marnivost a tvou ješitnost, lenošské pohodlí a stagnaci, zakládá již říši skutečnosti opravdové, skutečnosti co nejskutečnější. Zakládá i říši svobody. Zakládá věčnost již zde.“ Tolik Mistrova lekce a výstraha.

Zdálo by se, že všechno, co bylo jednou poznáno a pochopeno, se stává trvalým duchovním vlastnictvím celého národa a základem pro další stavbu. Bohužel tomu tak není. S nástupem každé nové generace, se změnou společenského systému nebo vládnoucí ideologie dochází ke zhroucení propracované a zjemnělé soustavy hodnot a k jejímu nahrazení tezovitou voluntaristickou produkcí, která často ani nezastírá svůj služební charakter. Nebýt oněch Šaldových „sobě věrných až do flegmatickosti“, těch, „jimž záleží na úspěších na literárně koňském trhu a jeho slávě tak málo jako na loňském sněhu“, vývoj by probíhal v kataklyzmatech a každých dvacet let by začínal znovu.

Žijeme v desetiletí nesmírného rozostření a zrelativizování hodnot, kdy zmizel rozdíl mezi vysokým a nízkým, a z umění se stala zábava. Pojmy jako veršová technika, forma, básnické poselství nebo dokonce vývoj ztratily – doufejme, že jen načas – svůj obsah. Pravdivé poznání přestalo být důležité a bylo – v umění i ve veřejném životě – nahrazeno bludištěm protimluvů. Otevřely se zásuvky, předešlou politickou mocí hloupě a zbytečně zavírané, a z nich se vyvalilo primitivní a občas i přisprostlé uměníčko. Nadešel čas nenávislných Bítovů, další, ještě hlubší dezintegrace české literatury, období nového komolení poválečných literárních dějin, nastalo rojení jepic v čase chaldejské chuchmy.

Ve světle těchto úvah působí příznačně i rozhovor s devíti mladými autory veršů, který připravil v Magazínu Mf DNES č. 5 Ladislav Verecký, někdejší čiperný redaktor básnických spisů Jana Pilaře. Materiál nese název Života bído, přec tě/ne/mám rád a v jeho podtitulu čteme: Česká poezie stále žije, ale z čeho jsou živi její autoři? Otázka by to byla užitečná, kdyby byla položena skutečným básníkům. Doličné básně, uveřejněné za fotografiemi a konfesemi autorů, však smysl tohoto tázání notně problematizují. Posuďte sami:

Generální ředitel nakladatelství a vydavatelství Mladá fronta Jan Macháček měl v minulosti nelehký život. Svými verši, které občas publikoval v Dílně Rafajova Literárního měsíčníku, se nijak neprosadil, a jako inženýr-ekonom musel v pokladně Československého spisovatele bezmocně přihlížet, jak „Ivan Skála přicházel pro

honorář vždy s kalkulačkou...“ Podobné trauma zažíval i při výplatách honorářů dalšího ředitele, Jana Pilaře, který prý měl zásadu, že „mladý a mrtvý můžou počkat.“ Pro úplnost je třeba dodat, že Jan Macháček nebyl jen rozhněvaný mladý muž, ale také loajální podřízený, který ví, co se sluší a patří. Obálky s větším obnosem peněz diskretně nosíval tehdejší mocným až do jejich kanceláře. Dnes je z Jana Macháčka muž před přepážkou. Za přepážkou s úslušným úsměvem a obálkou v ruce stojí možná jiný inženýr-ekonom. Jan Macháček zkrátka dozrál lidsky i ekonomicky. Dozrály však i jeho básnické pokusy? „Hlavo má bláznivá / bláznivé pohlaví / žijeme co to dá / v předvečer poprav.“ Poprava básníka? To zní slibně, téměř villonovsky. Ale poprava ekonomů? Jak neestetické!

Podle Jáchyma Topola nastala pro českého básníka po roce 1989 jedna z nejlepších dob: „Básník má teplé oblečení, otop a stravu, nikdo ho nenabodává na kůl ani nezavírá. A taky neotravuje, aby sloužil národu jako za národního obrození nebo za ruské okupace.“ Jáchym Topol zřejmě mluví o sobě a jemu podobných, kteří prožívají dobu osobního rozkvetu, přestože toho mnoho neumějí. Na toto tvrzení má jistě právo, ale neodpustitelný je cynismus, s jakým hází do jednoho pytle službu národu za národního obrození, které se nevyhýbali ani duchové největší jako Mácha nebo Havlíček, s posluhováním okupantům, které nemělo se zájmy národa nic společného. Logika je však taková, že neslouží-li autor něčemu nadosobnímu, myšlence, která ho přesahuje, slouží sám sobě. Náš čtyřiatřicetiletý „bard undergroundu“, jak ho s obdivem nazývá elastický publicista Ladislav Verecký, si hoví ve svém lenošském pohodlí a za důležité pro okolní svět považuje své banální vjemy a svou fyziologii: „ráno cvičit / pak čekat na tramvaj / na nějakým / obzvlášť hnušným místě / kašlu zní to jako výstřely / den je plnej světla / ale do tebe / se toho už moc nevejde ráno cvičit / pak jet tramvají / ptát se po nějakým zaměstnání prohlídnout si / nějakou kotelnu motat se / podél ohrad po hospodách poptat se / známých ‘stojí to za hovno’, / pojd’ na pivo, proč bys ty / měl dělat?“ Kdyby se v tomto významově řídkém prozaickém textu, nefunkčně rozlámaném do veršů, čirou náhodou objevila metafora, autor by se pravděpodobně vyděsil. Naštěstí takové nebezpečí nehrozí.

Na rozdíl od chlapáckého Jáchyma Topola je paní Lenka Bohuslavová alias Božena Správcová duše lyrická. Ví, že k poezii patří básnické obrazy, a je této skutečnosti dbalá. Přesto soudím, že neudělala dobře, když pověsila na hřebík informatiku, kterou vystudovala: „Ťukla ryba o kánoj / Ze smutečních vrb vystoupili / sloni Na východě se shromažďují / sloni / Svě zuby dávno jsem zasela / do brázdy úrodné...“ Nad podobnou ženskou básnivinou, disparátními představami a katachrézemi sténal na stránkách Kritického měsíčníku už ve 40. letech Václav Černý, a mluvil v této souvislosti o pedestriánské múze. Snad by se tento nepovedený akvarel dal zachránit následujícím neautorizovaným výkladem jedné romantické češtinářky. Přes odpor ryb pluje autorka na své kánoji směrem k Troji. Vtom se smutečních vrb vystoupí sloni, kteří uprchli z blízké Zoo, protože tam byli nedostatečně krmeni. Čtvrtý verš – na východě se shromažďují sloni – je, pravda, poněkud temný a žákům nižších tříd může být nesrozumitelný. Nevíme, shromažďují-li se také ve Dvoře Králové, kde je rovněž

Zoo, nebo až kdesi ve východní Evropě. V každém případě tu jde o náznak vzpoury. Leč chobotnatci nezaútočí, krize je zažehnána a básnička může plout dál. Přesto dojde k neštěstí, neboť osud – jak známo – je pouhou řadou příčin (latinsky *Fatum est series causarum*). Při neobratné manipulaci s pádlem si autorka vyrazí několik předních zubů. Když pak přistane kdesi v žírné polabské rovině, s lítostí své zuby zasadí „do brázdy úrodné“ a čeká, až vzejdou.

„A neříkejte mi ani básníku, protože se tak dnes nechá titulovat každý pitomec,“ volá mladý havlíčkobrodský autor Miloš Doležal, a je to také jedna z mála rozumných vět, které lze ve Vereckého „chat show“ číst. Kdyby totiž sestavovatel tohoto poetologického růžence poezii opravdu rozuměl, doporučil by nezkušenému Miloši Doležalovi, aby texty jako je Baťovec, spálil dřív, než je napíše: „Eduard Skýva se ve Zlíně / u Bati vyučil účetním / během několika let postoupil / a začal jako inventurník / jezdit po obuvích...“ Začínající autor nemusí chápat rozdíl mezi životní surovinou a básnickým tvarem, ale bývalý redaktor Klubu přátel poezie by měl být o něco náročnější. Možná však, že si Ladislav Verecký dělá bláznů jak z prezentovaných autorů, tak ze čtenářů *Magazínu Mf DNES*. Umění je přece jednou z forem zábavy! Kdepak na nás, postmoderní kujóny, se Šaldou!

Kdyby dnes v Čechách existovala nestranná literární kritika, zkušený autor, jakým Pavel Šrut bezpochyby je, by se nikdy neodvážil vystoupit na veřejnost s polotovarem typu Chvála čtyřtakového těla: „...A když se přes den obchodím / dohrkám domů na tři válce / usnu / a tělo už se s ránem domluví / zda / a kde / dojde k nutné generálce.“ A propos, generálka snad nebude nutná, stačí očistit kontakty v rozdělovači. Co tu čteme, je tatáž myšlenková banalita a tentýž egocentrismus jako u Jáchyma Topola, jenom lépe zveršovaný a rýmovaný. Takto končí literatura, která přestala poznávat svět a možná se dokonce bojí poznávat společnost, ve které žije.

Dvojsmyslnost Vereckého metody je nejpatrnější v medailonu autora pišícího pod pseudonymem J. H. Krchovský. Verecký jej exponuje jako jednu „z mála opravdu výrazných person mladé básnické generace“, obdařuje jej nimbem záhadnosti, jako by šlo o nového Petra Bezruče, a posléze ho nazývá mistrem. Přitom ho zesměšňuje tím, že z jeho veršů otiskuje parodii Vánoce, v jejímž křivém zrcadle vypadá J. H. Krchovský jako Vítězslav Hálek, který utekl z polepšovny: „Už k saňkám s dárečky připřáhli koníčky / bělounkou jiskřivou tmou zvoní rolničky / i já se usmívám v napjatém těšení.. / dluhů tři prdele a hovno v kešeni.“

Zdá se, že jediný, kdo si v tomto hodnotovém mumraji zachovává svou důstojnost a nekřepčí spolu s ostatními na hrobě české poezie, je Miroslav Huptych. Jako psychoterapeut žije zcela jinými problémy než jeho cechovní kolegové a ví toho také o životě mnohem víc než oni. Říká-li, že „poezie není k obživě, na to je příliš duchovní, intimní“, vrací nás na počátek našich úvah. Že je to smrtelně vážná věc, o tom svědčí i jeden z Huptychových aforismů: „Básníci druhé a třetí třídy jsou obvykle první třídou. Prvotřídní básníci leží na kolejích.“

flash

Obrys-Kmen 4/1997

Intolerance

IVANA MATOUŠKOVÁ

Ne, nemám na mysli Griffithův slavný němý film, jenž umělecky ztvárňuje čtyři podoby nesnášenlivosti, nýbrž jinou ukázkou téhož jevu, tentokrát v televizním dokumentu scenáristky Hany Jemelíkové a režisérky Heleny Třeštíkové nazvaném Vyloučení z literatury. (Uvedla Česká televize v premiéře 30. 10. a v repríze 6. 11.)

Pořad se zaměřil na specifickou skupinu obětí tzv. nezákonných soudních procesů z padesátých let, tj. na události, které jsou od listopadového převratu vděčným námětem mnohých antikomunistických agitek. Všechna tato díla nikdy neopomenou zdůraznit vysokou mravní a duchovní ušlechtilost a absolutní nevinost pronásledovaných, tolik kontrastující se zvířecíou brutalitou jejich katanů a vězňatelů, a tudíž i celého „zločinného komunistického“ režimu. Přitom pochopitelně cudně odhlížíjí od determinujících historicko-spoločenských podmínek studené války i od paralel na druhé straně železné opony, nemluví o dalších okolnostech.

Danému klíší se bohužel nevyhnul ani zmíněný televizní dokument, jenž se pokusil prostřednictvím emotivních výpovědí manželek, dětí a přátel načrtnout tragické osudy některých katolických spisovatelů (kritiků, historiků...), odsouzených počátkem 50. let k dlouholetým trestům v první vlně vykonstruovaných procesů. Jak známo, obraz lidského utrpení lze využít i zneužít, o čemž ví každý autor své. Nehodlám se proto cynicky dotýkat otevřených ran těchto lidí a jejich rodin a jejich rodin a respektuji jejich úhel pohledu, jejich bolest a hořkost. Přesto neskrývám zklamání nad tím, že přes ostentativní zdůrazňování křesťanské víry a lásky jsem se nakonec dočkala pouze nenávislného výroku, který jeden z někdejších žalářovaných zbožných katolíků adresoval jmenovitě „Grebničkoví, Exnerovi a Filipovi“ (sic!): „Komunismus je zruďný režim, zruďný systém! Když je u moci, krade a vraždí, a když není u moci, destruuje!“ – Prohlášení nepochybně paradoxní v kontextu s naší žhavě kapitalistickou, všestranně vytunelovanou a promordovanou současností, natož v kontextu s dějinami katolické církve, poznamenanými potoky krve a krádežemi od počátku až po dnešek.

Obraz utrpení byl tedy ve zmíněném filmu opět pouze zneužit k udržování koloběhu intolerance.

A přitom měl dokument vsutku jedinečnou příležitost tento prokletý kruh prorazit a dospět k historicky zobecňujícímu varování před nebezpečím ideologické ostrakizace jedinců či skupin, tj. před jevem, který se v naší kultuře (a ostatních oblastech života) s notorickou pravidelností dostavuje po každém zásadním politickém zlomu. To by ovšem autorky nesměly zapomenout na jistá zajímavá fakta, týkající se řady osob, o nichž jejich pořad hovořil.

A tak se divák bohužel nedozvěděl, že mnozí z oněch nespravedlivě „vyloučených z literatury,“ např. J. Zahradníček, V. Renč, J. Kostohryz, J. Knap, dříve sami

nekompromisně a bez slitování vylučovali z literatury a ze společnosti jiné, a to v těžkých dobách pomnichovské druhé republiky. Nepochybně i na ně se vztahují verše manželky Karla Čapka Olgy Scheinflugové, které zařadila po Čapkově smrti do básnické sbírky Stesk: „A člověk, jehož se šilenství zmáhá / bolestí říká vlastní má / a kol hrobu bloudě hledá vraha / s nejzbožnějšíma očima.“

Jak uvádí Marie Šulcová v závěrečné části své čapkovské tetralogie Brána věčnosti (Melantrich 1997), Zahradníček, Renč a Kostohryz náleželi k příslušníkům Katolické moderny. Dalšími byli např. smutně proslulý „čapkobijec“ Durych, pak Čep, Schulz, ruralista Knap, redaktor časopisu Řád pater Miklík aj. Tito militantní katoličtí intelektuálové se sdružovali kolem časopisu Národní obnova a představovali nemiřitelné odpůrce „Masaryka, Beneše a vůbec všeho a všech, kdo se o republiku zasloužili“. Ihned po mnichovské zradě se dotyční na stránkách Obnovy zuřivě dožadovali vyloučení různých „masarykoců, benešovců, čapkovců“, židů a zednářů i německých uprchlíků ze života společnosti, o levici samozřejmě ani nemluvě! Pravda, k „vylučování“ neměli tehdy k dispozici potřebný potlačovatelský aparát, ten však dorazil o pár měsíců později – s nacistickou okupací. Pro ilustraci, v jakém duchu katolická Národní obnova psala, alespoň několik citací z výše zmíněné knihy M. Šulcové:

Již před Mnichovem např. útočila Obnova na český PEN klub (tj. na své kolegy spisovatele) následujícím způsobem: „Jedli, pili, hodovali, dobrou vůli spolu měli / demokraté, humanisti, bolševici, spiritisti. / Každý vítán v tomto kruhu, má-li usměrněnou hubu / ale kdo je fašista, ten je duše nečistá.“

A takto po Mnichovu Karel Schulz (autor skvělého románu o Michelangelovi Kámen a bolest) s vervou plival na celé dějiny první republiky: „Bylo to hrozných dvacet let ničemností a pomatení, kdy napsat slovo vlast znamenalo se vydat posměchu a vysloviti slovo Bůh znamenalo být v nejhlubším opovržení... Neváháme přiznat, že jsme volali boží tresty... Rouhače je třeba přinutit k tomu, aby se káli. Včetně Beneše. Buď učiní pokání, nebo musí být vyříznuti z tohoto národa... Kdo je zločinec, patří do kriminálu nebo do koncentračního tábora...!“

K volání oněch zbožných katolíků po „očistě“ („obrodě“) národa se záhy přidala další reakční periodika: Večer, Stříbrného fašistický Polední list, také Venkov a Národní listy... Jak konstatuje M. Šulcová, „očista duší“ v pojetí redakcí Obnovy, Večera i Řádu „zavrhovala všechno, co bylo vybudováno a nezavánělo náboženským fanatismem. Ne evangelium Kristovy lásky, ale tvrdá pěst!“ „Žádné jiné listy tolik a zákeřně neútočily na oba prezidenty i na něho (tj. K. Čapka – pozn. I. M.), tak jízlivě nepsaly o židovské komunitě jako právě oni. Renč, Zahradníček, Durych, Čep, Lazecký, Kostohryz, Miklík. Jako když se protrhne hráz kalné vody.“ – „Zalezte do skrýší jako netopýři, ponořte se do hlubin mořských. Vyjdete-li očištěni, budou tu pracovní tábory!“

A nyní několik konkrétních ukázek z tehdejších výlevů básníků Zahradníčka, Renče a Kostohryza, kteří pak byli v padesátých letech věznění coby „špióni a nepřátelé dělnické třídy“:

Jan Zahradníček v článku Pláč koruny svatováclavské hřimal: „...Je třeba vyřídít dvě otázky, které nevyřešeny by potměšile hatily všechno naše úsilí: otázku židovskou a s ní spojený problém zednářských lóží...“ A v článku Český spisovatel pro změnu taktó fackoval své kolegy z Obce spisovatelů: „Pánové! Celý svět už o vás ví... že jste v koncích... Nebylo v Evropě jediné stupidnosti, abyste se s ní nepolaskali, nebylo módy a perverznosti, abyste ji na srdci neohřáli, nebylo šarvátky, demonstrace i krveprolití, abyste se hned netasili svými podpisy a manifesty... Podpisovali jste a podpisovali až do toho Věrní zůstaneme!... Co potom s knihami, které píší? Je třeba ještě říkat, že vyšlehly už koniášovské plameny, které je v době velmi dohledné všechny stráví?“

„Tisíce děl volají po plameni!“ křičel obdobně Josef Kostohryz, „dočkají se?“

A Václav Renč se horlivě připojoval: „Spalte to honem, křivohřbetné čítanky, v nichž se představují v celé slávě a velikosti opuncovaní velikáni historie, přírodopisu a filozofie, své děti už nebudeme vychovávat v bludech o původu člověka...“ A dále vyzýval, „abychom rázně a bez rozpaků vyčistili svůj hospodářský národní život od elementů židovských a odkázali je jakožto hosty, a to hosty nikterak milé a vítané, do zvláštních hostinských pokojů... Nepálí nás antisemitismus, ale prostě Židé. Čili jinými slovy: pro otázku antisemitismu máme jediné řešení: asemitismus.“

Tolik snad na doplnění skutečností, na které dokument Vyloučení z literatury diskrétně zapomněl. Stejně tak jako zapomněl být sebemenší narážkou naznačit, že vylučování nebylo a není nějakou výhradní zrudnou specialitou „totalitní diktatury“ (účelově ztotožňující „komunismus“ a fašismus), nýbrž trvá dál, ba přímo vzkvétá i v dnešní „křehké“ buržoazní „demokracii“ a dosahuje rozměrů čím dál úctyhodnějších, ne-li přímo rekordních. Neboť „neviditelná ruka trhu“ již znemožňuje vydávání knih i autorům režimním a všestranně přizpůsobivým! A především vylučuje z literatury většinu čtenářů, jimž jejich vydrancované peněženky nedovolují knihy kupovat.

Obrys-Kmen 29. 11. 1997

Zákrejs a zákrejsové

Máme u nás v Čechách takový ušlechtilý zvyk: když zemře význačný spisovatel, okamžitě se odkudsi vyrojí kritičtí hrobařici a nabídnou veřejnosti své služby. Nebožtíka je třeba co nejrychleji odklidit, aby svou velikostí na literárním záhumenku náhodou nepřekážel. Jak to udělají? Ve vsí počestnosti napíší nekrolog, ale takový, že zemřelý na něj do nejdelší smrti nezapomene.

Prvních pár řádek obsahuje nezbytný výčet zásluh, zvláště, když jsou nepopíratelné, ale pak se pořadně dodá, že oplakávaný umělec byl v občanském životě bázlivý a opatrný, tak trochu ekvilibrista, který uzavíral kompromisy s mocí a – proč bychom si to nepřiznali? – vlastně prospěchář. A jsme tam, kde jsme chtěli být: s velikostí našeho velikána to zřejmě nebude tak horké. O tom, koho budou číst příští generace, rozhodujeme přece my, čiperní hrobařici, operující v patologickém pásmu kritiky, kde působí pořadnost, závist, pomluva, vlastní komplexy a někdy i špatné svědomí. Zoologie literatury by tyto čilé tvory spolehlivě zařadila podle jejich výsostných znaků do některé z existujících čeledí, ale vzhledem k tomu, že všichni mají společného předka, Pithek-kritika ereкта bohema, který se jmenoval František Zákrejs, lze jim s dostatečnou mírou přesnosti říkat zákrejsové.

Kdo byl František Zákrejs, dnes už málokdo ví, a přec jeho duch je tu stále s námi a živí naši malost. Zákrejs byl vůdčí kritickou veličinou Vlčkovy Osvěty. V první polovině 90. let minulého století byl pro svou útočnost a nevybíravý slovník postrachem českých spisovatelů. Obával se ho dokonce i Jaroslav Vrchlický. Tento nedovzdělaný recenzent psal velmi často o knihách, které vůbec nečetl, a tak se mu stávaly – jak píše Jiří Karásek ze Lvovic ve svých Vzpomínkách – různé nemilé příhody. Jednou například nazval Mallarméa „svinským“ básníkem, Ibsena považoval za mystifikátora, o Maeterlinckovi prohlašoval, že je to „básnický kokta“ a o Verlaineovi dokonce napsal, že vyniká „nepřekonatelnou školáckou naivností“. Patří k zásluhám mladých kritiků z okruhu Moderní revue, a Jiřího Karáskova zvláště, že tohoto diletanta demaskovali a přinutili vyklidit pole. František Zákrejs sice zmizel v propadlišti literární historie, ale jeho potomci – zákrejsové – žijí stále. Možná že jejich slepota ve věcech literatury má dědičný charakter: František Zákrejs totiž nosil černou pásku přes oko.

Jako zdárný potomek velkého předka se nedávno předvedl příležitostný recenzent a fotograf Josef Chuchma. Posilován tezí dr. Milana Jungmanna o tom, že drtivá většina tzv. oficiální, s režimem spjaté literatury byla po roce 1989 bez odporu zatlačena do bezvýznamnosti, napsal v článku nazvaném Zemřel imunolog a básník Miroslav Holub (Mf Dnes, 15. července 1998) následující závěrečný odstavec. „Nástup normalizace Holubovi odebral publikační možnosti, podle nových mocipánů se kolem osmašedesátého projevil jako ideově dezorientovaný tvůrce. Holub ovšem své chyby sebekriticky uznal, což mu na konci sedmdesátých let umožnilo obnovit pravidelné

výjezdy do světa a na počátku další dekády otevřelo dveře do nakladatelství. Cena, již za tuto ekvilibristiku zaplatil, nebyla malá: ztráta občanského i uměleckého kreditu zejména mezi těmi, kteří kompromis s mocí neučinili. Nelze proto vyloučit, že se k autorovu literárnímu dílu se zájmem vrátí někdo z příštích generací, aby je znovu potěžkal. Dnes je causa Miroslav Holub příliš živá a bolestná. “Že to připomíná spíš obžalovací spis než nekrolog? Inu, znevažování živých i mrtvých u vědomí vlastní velikosti je přece smyslem činnosti všech zákrejsů. Kdopak v Británii ví o viceprezidentu Britské básnické společnosti Miroslavu Holubovi? To Josefa Chuchmu tam zná každé malé dítě!

Bezpochyby nejtalentovanějším zákrejsem těchto let je bývalý rusista Vladimír Novotný. Kdyby si byl Bohumil Hrabal mohl dvanáct dní po své smrti přečíst jeho nekrolog Charismatické klubko nervů? (Lidové noviny, 15. února 1997), asi by se byl rozlítl. Kdo se to k němu přisál a exhibuje nad jeho dílem?

Jsou lidé, od nichž chvála je vlastně urážkou, protože z ní číší vypočítavost, osobní prospěch nebo špatné svědomí. U Vladimíra Novotného je potřeba přisávat se a pochlebovat navíc doprovázena touhou ukojit svou potouchlost. Tak tomu bylo i v Portrétním rekviem za Bohumila Hrabala, jak zní podtitul nekrologu. Nejprve je velký prozaik exponován vypůjčenými floskulami jako „velký pábítel“, „opatrný rebel“, „půlkacíř a usměvavý provozochodec“, který „ve všem, co se odehrávalo od roku 1945 či 1948 (což byla jeho Kristova léta), spatřoval čirý apokalyptický chaos a nic jiného“, a pak se začne opatrně naznačovat, že je tu nějaká skvrna na autorově charakteru, pocházející z poloviny 70. let, jakýsi „neuralgický bod ponížené české kultury“, který ovšem díky naší velkorysosti může být vykázan „do proláklín zapomnění“. Po nesmělém náznaku přijde sonorní fanfára: „Od té doby si kdekdo z lidí statečných a srdnatých, ale i z bytostí s opačnými vlastnostmi osobuje málem vyvolenecké právo mluvit s podezřele malou znalostí věci o umělcově zbabělosti, bázlivosti, opatrnosti.“ A je to tady. Hle, kultura nekrologu, o jaké se nám dosud nesnilo!

Co tak strašného provedl Bohumil Hrabal v lednu 1975, že se tím musel zabývat český exil a ještě po dvaadvaceti letech to rozhrabává Vladimír Novotný? Stalo se jen to, co z hlediska dalšího vývoje českého písemnictví bylo naprosto logické a nutné: Bohumil Hrabal se chtěl vrátit do literatury, z níž byl násilně vytržen, a redakce Hájkovy Tvorby mu to umožnila (č. 2, 1975). Rozhovor sice nebyl podepsán a otázky v něm kladené byly dost nemotorné (nikoliv však normalizační!), ale redakci rozhodně nelze upřít zásluhu, že se v těžké době snažila spisovatelům pomáhat a alespoň částečně zacelovala rány způsobené literatuře sovětskou intervencí. Co vlastně Bohumil Hrabal tehdy prohlásil? Řekl: „Víte, kolem mojí osoby se nashromáždilo moc nejasností a dohadů a já často ani pořádně nevím, proč a jak. Moc jsem o tom v poslední době přemýšlel a přišel jsem na to, že jsem k tomu zřejmě i sám bezděčně přispíval: především asi tím, že jsem se stáhnul do sebe, a tím jsem udělal zrovna to, co jsem neměl. Chtěl bych, aby moji čtenáři věděli, že jsem s nimi a co si myslím. Chci, aby se nemohl ohánět mým jménem nikdo, kdo to nemyslí dobře s naší zemí a s lidmi, mezi kterými žiju a které mám rád zrovna jako oni mne... Jen bych chtěl,

aby všichni moji čtenáři věděli, že to myslím poctivě s nimi i se socialismem. Protože bez něho a mimo něj si nedovedu představit ani dnešek, ani budoucnost.“ Zbytek rozhovoru se týkal spisovatelského řemesla, fotbalu a mladých lidí. Slušnému člověku je, myslím, jasné, že Bohumil Hrabal si tenkrát nezadal ani nezradil sám sebe.

Je pikantní, že v témže roce 1975, kdy Bohumil Hrabal s jistým ostychem vyslovoval tisíckrát znevážené slovo socialismus, Vladimír Novotný byl už čtyři roky členem SČSP, absolvoval stáž v Moskvě a vstupoval do strany. Později se dokonce stal členem výboru základní organizace KSČ v Odeonu. A nejen to. K službám vždy ochotný Vladimír Novotný, dnes vědecký pracovník Ústavu pro českou literaturu AV ČR a učitel na fakultě sociálních věd UK, ve svých článcích pro Zemědělské noviny, Tribunu, Rudé právo, Mladou frontu a další s nadšením citoval Leonida Iljiče Brežněva, Gustáva Husáka a dokonce i Vasila Bilaka. To bylo šokující i tenkrát. Stačí si vyhledat Novotného článek Literatura a socialistická společnost v Tribuně ze 7. 3. 1979. Čteme tu: „Nastavovat zrcadlo je třeba, ale ten, kdo ho vyrábí, musí být mistr, aby zrcadlo nezkradlo skutečnost a pravdu, připomněl soudruh Vasil Bilak jménem stranické a vládní delegace na ustavujícím sjezdu Svazu československých spisovatelů.“ Also sprach Vladimír Novotný! Zbývá jen položit si otázku, proč do svého morálního guláše přimíchal zrovna Bohumila Hrabala. Inu, jak praví Friedrich Nietzsche: Bojí se, a proto si píská.

flash
Obrys-Kmen 8/1998

Spisovatel a moc

JAROSLAV SEKERA

I.

Nemyslím, že úlohou spisovatele je svářet se s mocí, ostatně takových lidí bylo mezi spisovateli vždycky málo: RadiščeV, Zola, Vančura, Fučík a Solženicyn... Nechci nic upírat našim současným, takovým jako Kantůrková, Havel, Vaculík, M. Kundera nebo Kohout, kteří byli mocí vyškrtnutí z české literatury. To se, bohužel, v 70. a 80. letech stalo a já osobně pro to neshledávám žádné ospravedlnění poté, co jsem si zakázané knížky přečetl, třebaže s jejich obsahem zdaleka ne vždy souhlasím.

S porážkou „totality“ nastaly časy „svobody“ a tyto knížky začaly u nás vycházet. To byla nesporně kladná stránka listopadového převratu 1989 v oblasti kultury. Neexistovala však jen tato světlá oblast a spisovatelé to cítili a cítí. Neznám však ani jediného z nich, který by po listopadovém vítězství na to ve svém literárním díle reagoval. Došlo přece ve společnosti k novým přehmatům a křivdám, o nichž se tu a tam mezi spisovateli hovoří, ale děje se pohřichu málo nebo spíše vůbec nic. Jeden z významných současných prozaiků, byl to Ludvík Vaculík, sliboval, že se o svých pochybnostech zmíní předsedovi vlády, jen co s ním bude mít v televizi rozhovor, ale když k rozhovoru nakonec došlo, byl jsem osobně zklamán. Spíše si totiž oba ti muži navzájem „notovali“ a pan Vaculík na všechny své výhrady k mocnému jaksi „zapomněl“. Příliš se tomu nedivím, poněvadž říkat něco mezi přáteli a ocitnout se tváří v tvář arogantnímu mocnému, jsou dvě zcela různé věci. Vždyť tento tehdy mocný (dnes skoro bezmocný) se mohl rozzlobit na dotyčného spisovatele, ale v jeho osobě i na celou spisovatelskou obec, a to spisovatel nechtěl riskovat. Vždyť oba dva, spisovatel i předseda vlády, spolu svého času táhli za jeden provaz a bojovali proti totalismu! A teď se měli navzájem třískat po hlavách – k radosti včerejšího i dnešního nepřítel? Takové hlouposti se přece nedopustí! Velmi dobře to chápu, ale stín mi na spisovateli ulpěl. Literatura a její autoři jsou přece jen „svědomí národa“, jakkoli vznešeně, ale i málo účinně to zní... To svědomí musí být asi vyjádřeno zdaleka nejen v rozhovoru s premiérou, ale hlavně v díle, v knížkách a divadelních hrách, v básních a v publicistice.

II.

Jako rusista jsem se mnohokrát zamýšlel nad tím, jak mohla za stalinismu vůbec vyjít taková kniha, jako byl Šolochovův Tichý Don, kde hlavním hrdinou je vlastně kulak a nepřítel sovětské moci Grigorij Melechov... Vysvětlil jsem si to nejen tím, že kniha končí porážkou Grigorije, což tehdejší cenzura nemohla přehlédnout, ale i tím,

že dílo bylo dokončeno v předvečer srážky Sovětů s fašismem, což zřejmě zapudilo ty hlasy v sovětské literární kritice, které měly námitky proti autorovi – a nebyly ojedinelé. Šolochov se zkrátka nebál upozornit vedení státu na přehmaty a křivdy sovětské moci, páchané v duchu revolučního entuziasmu na prostých lidech, k nimž Grigorij Melechov a jeho Aksiňja Astachovová patřili. Šolochov je svojí knihou fakticky hájil a vyzýval moc k revolučnímu humanismu. Byl-li tento hlas vyslyšen, to nevím, avšak ke slávě a cti sovětské literatury zazněl a zaslouží si, aby se o něm právě dnes vědělo. Vedle Šolochova a ještě před ním Babela je třeba vzpomenout sovětských dramát z přelomu 20. a 30. let, takových jako Višněvského Optimistická tragédie (hraná ve své celistvosti), ve které nezanikla slova bývalého carského důstojníka, vedeného anarchisty na popravu: „Myslel jsem, že naše ... revoluce bude světlá, lidská ... Tady v našem Rusku ... blýskl první paprsek lásky k člověku ...“ Sem patří Pogodinova hra Můj přítel, který říká své pofiderní ženě: „Ty nejsi moje žena, můj přítel, ale partajní mumie...“, Kornijčukovo drama Platon Krečet, kde se uvažuje o architektce Lidě jako o přívrženyni „strohých linií“, které jsou cizí „slunečnému“ poslání a společenské misi socialismu nejen v architektuře, ale i Afinogenův Strach, kde je odsuzován nebezpečný radikalismus části mladého pokolení a s pochopením přijímána moudrá uvážlivost starých komunistů. Odpor radikalismu a účelovosti kladly mnohé další divadelní hry, které sice projevům kultu osobnosti nezabránily, ale upozorňovaly na ně více než statečně; zrovna tak si počínal M. Bulgakov a jiní. Jsem rád, že jsem o tom mohl psát v 70. letech alespoň v tehdejších odborných oficiálních časopisech.

III.

Vrátím se k nám do 40. let, kdy v roce 1945 poprvé vyšla Fučíkova Reportáž psaná na oprátce a vyšla celá. Ale už od 2. vydání se v ní objevily škrty, sice nevelké, neměnící smysl tohoto doslova mimořádného díla, ale objevily se. Těžko dnes pochopit motivaci těchto cenzurních škrtnů a zjišťovat, kdo byl jejich „autorem“. Jistě lze uvažovat o dobrých úmyslech, o snaze dát vyniknout Fučíkovu hrdinství, které by podle představ tehdejších stranických cenzorů mohlo utrpět újmu... Dnes po přečtení nepatrných vynechaných částí vidíme, že opak je pravda, protože Fučík tím, že na gestapu „mluvil“, zachránil před jistou smrtí vrcholky české literatury – S. K. Neumann, Halase, Olbrachta, Nezvala, Seiferta, oba Vydry, Dostala, Frejku i Bora, Půlpánovou a Elbla. Že Fučík na gestapu „mluvil“, tím tyto lidi zachoval pro poválečnou českou literaturu a kulturu vůbec. Obrátil totiž pozornost okupantů do lákavého neznáma... Pováleční cenzoři však ve zveřejnění těchto řádek spatřili nebezpečí jak pro Fučíkovu památku, tak pro komunistickou stranu. Proto ty „škrty“ ve Fučíkově textu... Nemělo by nás zajímat především to, kdo tyto vynechávky způsobil, ale to, že k nim vůbec došlo, že se kdokoli vůbec „opovážil“ je učinit. Dostáváme se tak bezděky k problému stranického vztahu k literárnímu textu vůbec, tedy k otázce, která ještě nebyla vznesena. Mluvíme-li dnes o zjevných prohřešcích našich současných protivníků, musíme si dokázat zamést před vlastním prahem, neboť cokoli

zamlčovat se nevyplácí. Spisovatelé se mohou mýlit, ale kdo jiný ne?! Dopouštěli jsme se chyb, za které platíme porážkami, jež nezmaří naše budoucí vítězství, ale mohou je k naší škodě oddalovat...

Říkáme veřejně a právem, že se nechceme vracet a ani vracet nikdy nebudeme do minulosti, v níž k těmto chybám docházelo. V kultuře a literatuře to znamená nevrat se k cenzuře a k jakémukoli druhu poručnictví, které má potom za následek takovou praxi, jakou jsme po desetiletích zažili v případě Fučíkovy knihy. Komunisté stejně jako jiní mají plné právo se k výsledkům tvorby vyjadřovat, ne však do nich zasahovat. Tak si to myslím, a proto o tom píšu.

Spisovatel není od toho, aby si „upilovával jazyk“ podle potřeb partají, ale naopak, aby vyslovoval nevyslovené a objevoval dosud neobjevené, a tím pomáhal pokrokovým politickým hnutím k sebeuvědomění a k získávání nových přívrženců pro ně. Jedna moje paní učitelka mi před skoro šedesáti lety napsala do deníku slova J. W. Goetha: „Přičiň se, abys byl opravdu tím, čím se chceš zdát.“ Nejde ovšem o to se komukoli čímkoli „zdát“, ale doopravdy takový být. To je zase závazek pro spisovatele.

Obrys-Kmen 8/1998

Paskvil aneb Ignorování jako vědecká metoda

JOSEF KOHOUT

Otevírám tlustou monografii ČESKÁ LITERATURA OD POČÁTKŮ K DNEŠKU a úvodem čtu, že žádný dospělec „neprohlopí, koupí-li si právě tento svazek“. A tak jsem musel oželet hříšných 500 korun (pardon, jen 495), protože jsem dospělý, a kdo chce prohlopit, že? Vždyť to je „nový“ a „přehledný“ výklad české literatury, v podání „současných autorit literární vědy“. A chvála dále pokračuje, jaká je to kniha „nevšední“, jak s přehledným členěním látky a jasnou logikou výkladu je přesná a ukázněná, jak je prodchnutá „zjevováním složitosti, dramatickosti a nejednoznačnosti literatury samé“, no prostě chvála na chválu. Ale samochvála smrdí dvojnásob.

Do té superknihy jsem se začel až po jejím zakoupení, a to jsem si dal! Malou kontrolní otázku – máte právě v rukou Obrys-Kmen? Že ano? Ale co vás nemá, ten neexistuje. A nějaký Jaromír Pelc, Vladimír Janovic, Hermína Franková, Eva Bernardinová, Jarmila Urbánková, s těmi vůbec nepočítejte. Kdyby nebožtíka Ivana Skálu sprostě nedenuncovalo „recenzi“ Vypelichaný havran roku 1989 dnešní restaurační „eso“ Jiří Trávníček (napsanou do komunistické Rovnosti, ale to tam nepíší), neexistoval by žádný Skála ani jeho sbírka. Nic hodného zmínky (zmínky?!) nenapsali M. Černík, J. Pilař, O. Scheinpflugová, A. Vrbová, vymazaný je O. Dub, K. Houba, I. Odehnal, V. Příbický, P. Pavlík, V. Pazourek, F. Skorunka, T. Svatopluk, J. Švejda, Josef a Miroslava Tomanovi, L. Tomek, S. Vácha, atd. atd. Stovky osobností a tisíce děl vyhozených na smetiště. Josef Polák, náš badatel sládkovský, teoretik a historik dětské literatury – deleatur. Jaromír Dvořák, přední historik a teoretik – zmizel. Jan Cigánek, přední estetik a teoretik detektivky – zasklen. Sáva Šabouk – nic. Literární tvorba v Terezíně – neexistuje. Z literatury vymizeli S. Kapper, M. Hartmann (pardon, ten „zmíněn“ je, ale že byl autorem zásadní sbírky Kelch und Schwert, adorující české husitství, to musíš, milý „dospělý“ čtenáři, hledat jinde), A. Meissner, F. Mauthner, Karel Herloš. Atd. Atd. Od doby přemyslovské do 90. let minulého století se nám jaksi vytratila německožidovská a posléze českožidovská literatura (a že jde o „zjevování složitosti a dramatickosti“, by mohly pochybovat jen „současné autority literární vědy“). Ignorovat časopis Ost und West (stavěl mosty mezi česky a německy psanou literaturou u nás nejen proklamativně) nebo Tagesbote aus Böhmen (podíl na rukopisných bojích dávno před Masarykovým Atheneem) je zvěrstvo, zvláště po vydání příručky Literatura s hvězdou Davidovou. Ta ostatně také sublimovala, nestojí ani za řádek v literatuře předmětu. Také neexistuje „bezvýznamné“ hnutí Mladá Čechie, stejně jako studie a edice J. Šedinové, G. Veselé, J. Peřiny, V. Glosíkové atp. atp.

Ani dětská literatura nepatří do „české literatury od počátků k dnešku“! Kdepak nějaký K. A. Vinařický, J. Karafiát, O. Sekora, A. Musil, J. V. Pleva, E. Štorch, B. Polách, Z. Bezděková, M. Zinnerová a desítky dalších, samozřejmě všichni s přesahem k literatuře „pro dospělé“. Také se vypařili, vykázání z literatury „autoritami“. Víte, že Bohumil Říha je „třetířadý“ autor, jak to stojí černé na bílém na s. 718? Přitom jde o nositele nejprestižnější Andersenovy ceny za dětskou literaturu, překládaného do celého světa (bez nadsázky) a Mistra, před nímž by všichni „autoritami“ adorovaní Brouskové, Divišové a Topinkové vybledli jako křída. A co Ladislav Stehlík? Nic, vypařil se – ale, proboha, komu ten vadil? Komu vadil O. Vyhliďal, génius české lyriky? Komu se znelíbila Jana Štroblová, že ji také ignorují? Proč byl vyloučen z literatury F. Nepil? Atd. Atd.

A jakpak dopadli ti, pro něž se místo našlo? Ach bídně, rozmilí čtenáři, prabídně, nejsou-li ovšem „v kurzu“. Tak E. Goldstücker (!) zmiňují naši autoři hned dvakrát, na str. 777 a 778, a tam se dozvídáme, že to je „pražský germanista“, jenž organizoval liblickou konferenci, a že jeho „výklad ... dost toporně hledal v Kafkových prózách kritiku buržoazního světa a cestu k socialismu“. A tečka. Perfidnost o to sprostší, že naše „autority“ ignorovaly Weltfreunde, zásadní studie o německé pražské literatuře, pomineme-li práce v exilu, i fakt, že už tři roky před liblickou konferencí E. Goldstücker publikoval „Esej měsíce“ v Plameni (K profilu pražské německé poezie před půlstoletím, 9/1960), kterou by „autority“ mohly přetisknout beze změny i dnes a udělaly by lépe, než když neumětelsky a toporně kompilují odjinud. A to na rozdíl od článků a knih obou hlavních nunvářů, tedy Janáčkové (kdysi se zaklínající marxismem, kde to jen šlo) a Holého (bývalého redaktora Československého spisovatele a přispěvatele Literárního měsíčníku v době označované jím samým za normalizační). Proč se pod tento ediční zmetek podepsali i J. Lehár, A. Stich a J. Opelík, bůh suď – ale za rámeček jim tuto knížku dávat nebudeme. Jsem schopen pochopit omyly – např. Emil Saudek je odkazem popleten s Erikem Adolfem Saudkem (chtít po kleštitelích zmínku o Robertu Saudkovi by bylo věru odvážné!). Ale jinde? Jaromíra Kolářová je jen bezvýznamná spisovatelka „oddechové“ (= pokleslé) literatury, Březina byl „antisemita“ a straník fašismu, jak to zjevil Jakub Deml, Kmen se „zbavil svého šéfa“ (tedy Karla Sýse, ó ty formulační nobleso), a „všechny tři literární proudy ... se v devadesátých letech slévají v jednu řeku“ (s. 919). Žvást na žvást, že je na to škoda papíru. A to ještě musí být H. Šmahelová a S. Rudolf vděční, že jsou alespoň zmíněni jako existující (v „dívčí četbě“). Po Věře Sládkové ani vidu ani slechu.

Zato máme nové autority – prostor po vyházených, umlčených nebo překroucených vděčně zaplnili Brouskové, Grušové, Divišové, Wernischové, Jirousové, nová elita sugerovaná jako HODNOTA.

Počet jmen vykastrovaných „současnými autoritami“, fakticky však restaurační bohemistikou, by stačil na pomník novodobého kulturního holocaustu. Jen první písmenko abecedy, a jen namátkou: J. Adam, F. Adamec, B. Adámek, Z. Adla, V. Adlová, F. Adler, H. G. Adler, P. Adler, D. Albert, J. Albín Akron Vrchbělský,

J. Alda, J. Alexander, A. Allweil, P. Altenberg, P. Amann, V. Ambrož, Z. Ančík, F. J. Andrlík, M. Antonie, E. Arnold, O. Audy, K. S. Amerling, S. Augusta. Do dalších písmen abecedy se raději nepouštějme – dopadlo by to hůře.

Žádná monografie nemůže být úplná, je nutné vybírat, třídít hodnoty. Jistě – ale ignorovat všechny jmenované, to je nehorázné!

Potlačená umělecká a esejistická díla a zamlčení autoři – vytěsnění z literatury, tedy zatlačení do bezvýznamnosti, jak se kdysi vyjádřil M. Jungmann – by mohli docela dobře tvořit paralelní dějiny literatury. Ale na to naše „autority“ jen čekají, neboť ghettizace nepohodlných je jejich programem.

Ne tedy dějiny paralelní, ale dějepis JINÝ, nevykastrovaný, objektivní, dělaný se skutečnými odborníky a schopným týmem – to je badatelský úkol pro začátek příštího tisíciletí.

Obrys-Kmen 3/1999

Umění a moc

JAN CIGÁNEK

Slovní označení „moc“ má v posledních letech nebývalou frekvenci. V jistých významových podobách nabývá až opojné působivosti, jindy je vyslovováno s odporem či jemu příbuzným pohrdáním. Přes všechnu citovou škálu pouhého vyslovení je odborně vymezována s větší či menší intersubjektivitou, zkoumána sociologií, filozofií či sociální filozofií nebo politologií, obvykle spojována s mediální propagandou a sugescí, které jí skýtají politologové vedle samotných politiků a jejich mediální propagandisté. Její význam je spojen se vztahy mezi jednotlivci a sociálními skupinami s tím, že jedna skupina (nebo jednotlivec) disponuje možnostmi rozhodovat o tom, jak se mají chovat, jednat či dokonce v krajních případech myslet jiní – podřízení, kteří mocenským postavením a z toho vyplývající mocí nedisponují. Americký sociolog Cecil Wright Mills nazývá ve své knize z roku 1956 skupinu nadřazených „mocenskou elitou“ (o deset let později byla kniha s titulem Mocenská elita přeložena a vydána také v češtině s předmluvou PhDr. Miroslava Jodla). Mills popisuje s vydatnou charakteristikou členění mocenské elity do tzv. vyšších kruhů, přes celebrity, finanční magnáty, vysoké správní funkcionáře, vojenské pohlaváry až k politickému vedení. Kryptogram tzv. občanské společnosti se sloganem demokracie je v této knize přesvědčivě odkrývá a zvláště ve třinácté kapitole nazvané „Masová společnost“ je popsáno, jak občanská společnost, řízená mediální manipulací, ztrácí svou demokratickou podobu, jak svobodný občan je ve skutečnosti jen „masově vyráběný poustevník“ (G. Anders). Manipulace je skrytým řízením a nemá podobu přímého donucení, nicméně s některými typy donucení bývá mocenskou elitou kombinována. Mediální manipulace, tedy skryté řízení pomocí televize, rozhlasu a tisku především, bývá například vhodně kombinována s přímým donucením ekonomickým, tedy existenčním podřízením při neustálém zvyšování nájemného; ceny životních prostředků jsou pak spojovány či kombinovány s mediální legendou o „návratu“ do Evropy a s iluzí svobody.

Tato tzv. moderní společnost mluví o prosperitě, ale její občané neprosperují, mluví o svobodě, ale ta je přímo podmíněna omezenými finančními možnostmi, kterých má většina občanů tak málo, že pojem svobody se zdá neobyčejně vzdáleným ideálem, jenž má dost málo společného s realitou.

V našem týdeníku ventilujeme tyto otázky proměny občanské společnosti ve společnost masovou, občana v nemyslicího jedince, který je jen „přívěskem televizního média“, protože tato proměna v nesvobodu masové společnosti je elitami spojována také s nesmírnou působivostí a přesvědčivou silou umění. Kdybychom jen zběžně provedli jakési historické resumé, strohou zpětnou přehlídku vztahu umění a mocenských elit, moci, nebyl by výsledek příliš uklidňující. Umění a jeho tvůrci –

umělci – byli vždy v dosahu vládnoucí moci. Umění sloužilo, nebo se podřizovalo, bylo tu více a jindy méně vstřícné, a od dob romantismu otevřeně opoziční nepřátelské mocenské elitě, která chtěla manipulativně seřizovat myšlení a jednání lidí podle svých potřeb. Umělec-romantik je především opozičník. To se rozvinulo a upevnilo v průběhu devatenáctého století. Podoby opozice byly různé a neredukovaly se pouze na villonovskou revoltu. Právě romantikové, jako např. Hölderlin, Kleist se stali vedle svých mimořádných talentů také sociálními mysliteli a ze své bezmoci a závislosti na moci odvodili opoziční romantický individualismus postoje vědomé a dobrovolné izolace. Byla to jedna z největších iluzí romantiků a romantických myslitelů, kteří ji spojovali s ideálem nezávislosti na společenských mocenských elitách. Zbloudila v různých formách exkluzivních deviací, jejichž výrazem je dandismus, epatismus, l'art pour l'artismus, bohéma, esteticismus, které v hypertrofované podobě vedly až k rozluce s obecnstvem. Proti tomu vystupují proudy realismu a Courbet ne náhodou prohlašuje, že „protože je republikánem, socialistou, demokratem, je realistou“. Přibližně z této doby pramení dichotomie umění „oficiálního“ a „nezávislého“, podmíněná faktem, že umění přešlo definitivně do podoby zboží. Od mecenášů, soukromých patronátů, státních patronátů až ke sponzorům se proměna ve zboží realizuje v zápasech umělců, a když v sedmáctém století anglický malíř Hogarth začal mluvit o „duchovním vlastnictví“ a usilovat o smluvní autorský honorář, chtěl vymanit umělce z přímé závislosti na vydavatelském podnikateli a koncertním či výstavním manažerovi. Vztah umění a umělce byl tu více či méně vstřícný, tu vyhraněně opoziční a málokdy odpovídal nějakému harmonickému spojení. Došlo k tomu zajiště v athénské demokracii starého Řecka, v době, kdy dovršitelem athénské demokracie je Perikles a tomuto období se říká zlatý věk řeckého umění. Periklovi také Atéňané dali postavit po jeho smrti sochu na Akropoli. V době jeho vlády soustředil kolem sebe celý okruh významných postav, jakýsi „brain trust“, k němuž patřili filozofové Protagoras, Anaxagoras a architekt Hippodamos z Miletu, dramatik Euripides a historik Herodotos, a umění je vedle vědy zazobováno mezi tzv. formy moudrosti.

Z historické obchůzky důkladně podrobné, anebo jen letmé, však tak či onak vyplývá, že umění nikdy nebylo na moci nezávislé. Největší iluzí, anebo nejhaněbnějším podvodem mocenských propagandistů je slogan o úplné nezávislosti umění na společnosti (tedy na obecnstvu i moci) a na moci (tj. především na moci, jejíž je závislou hříčkou). Pokud o ní hovoří představitel moci nebo jeho mediální propagandista, jde o vědomou manipulaci založenou na výchozí lži. Pokud o ní hovoří umělec, je to nebo může to být druh vzpoury proti přílišné závislosti, proti podřízenosti, avšak tento boj je veden pod egidou mylného sloganu nezávislosti. Moc a mocenská elita realizuje svou kontrolu umění, jeho rozšiřování a působivost různě. Pomocí institucionalizované umělecké kritiky nebo pomocí cenzury skrývá kontrolu heslem svobody slova a realizuje ji jako „kontrolu korunou“, což u představitel moci může být vyjádřeno ve výmluvné podobě. Když Napoleon III. navštívil výstavu Nezávislých v proslulém pařížském Salonu a zhlédl Manetovu slavnou Snídání v trávě,

údajně sykl a švihl jezdeckým bičem přes obraz s mumlavou výčitkou, že jde o dílo jeho vláde nepřátelské.

Přes vše uvedené je dnes heslo nezávislosti ve stavu až neúměrně nadproduččním. Kde kdo se prohlašuje za „nezávislého“. Od některých senátorů, přes mnohé autory „impulzů“, až po žádané umělce, kteří nezávisle ve jménu soustavné a často zkreslené kritiky minulosti se skrývají ve škeblíčce domnělé nezávislosti. Do neutralistické nezávislé tógy se převlékla také v rozhovoru pro Obrys-Kmen paní Eva Kantůrková. Místy je tento rozhovor z července letošního roku jakýmsi demonstrativním manifestem falzifikátu nezávislosti. Tato ještě donedávna předsedkyně Obce spisovatelů například na otázku, jestli národ, který přihlíží likvidaci vlastní kultury, se de facto podílí i na vlastní demontáži, odpovídá povýšeně, že „to je naprosto ideologická a nesprávně položená otázka“. Některé další odpovědi jsou opět povýšeně objektivisticky zaměřované a všechno brzdivé v dnešním obchodu s literaturou je odloženo ad acta budoucnosti, jelikož jde „o běh na dlouhé trati“. Paní Eva pak na podstatu všech otázek „umění“, které se „utěšeně“ rozvíjí ve „svobodné společnosti“ (oproti zlé totalitě minulosti), odpovídá způsobem známé reakce antického myslitele ze sudu: „Odejdi mi ze slunce.“ Stejně jako rozvinutě „vyzrálý“ zjev „svobodných“ antikomunistických psavců dneška, od Lidových novin přes Mladou frontu, až po televizní „usvědčující“ báje o zločinnosti komunismu. Leč, jak pravil rabín: „Máte pravdu, ale všechno je jinak.“

Celý soubor alibisticky povýšených odpovědí paní Kantůrkové oživuje rozumně uvažujícímu čtenáři nemálo potemnělých otazníků. Spisovatelka, která byla po dva roky předsedkyní Obce spisovatelů, prozrazuje, že Obec má peněz dost, a dost spisovatelů, na kterých jí záleží. To má znamenat, že vytváří jakousi „elitu kulturně vyvolené moci“, tedy moci vyvolených? Pro vyvážení se v jedné své odpovědi táže, „kde byla kultura, když Zahradníček psal své Znamení moci v kriminále?“ Bezesporu věznění významného českého básníka Jana Zahradníčka není žádnou předností bývalého režimu a nelze je alibisticky omlouvat. Jenže jeho Znamení moci české kultuře zůstalo, zatímco dnešní kulturní klima pod perutěmi kulturní politiky Obce a kulturní mocenské elity vyvolených duší samotnou možnost vzniku nějakého příštího třeba velkého díla i jakékoliv kulturní osobnosti, která nebude myslet podle předem určených pravidel a příkazů. Paní Kantůrková neváhá přímo hovořit o tzv. menšinové literatuře a o dějinách literatury, že „jsou složeny z dějin kolísání nálad a mód literárních vědců“.

Věru „znamenité“ vysvědčení vědeckému oboru tradice prof. Vlčka, Arne Nováka, Bedřicha Václavka, Václava Černého a dalších. Skrytým pudlem téměř každé odpovědi autorky Přítelkyň z domu smutku je naprosté škrtnutí a žádný jiný výklad nepřijímající než její „Ne“ čtyřicetiletému období „totality“. Před několika lety napsal prof. Zdeněk Mlynář rozsáhlou stať otištěnou v Právu, kde čtyřicetiletý vývoj nadvlády jedné strany periodizoval do tří časových fází. První tvoří padesátá léta, kde v budovatelském období obnovy republiky převládala poválečná atmosféra podezírání daná minulou historickou zkušeností. Vedle úctyhodného budovatelského díla

došlo tady k porušování zákonů a v procesech i ke zločinům. Druhé období přelomu 50. a celá 60. léta patřila době vrcholného rozkvětu. Vybudovaly se nové továrny, nezdávka na zelené louce, naše zemědělství bylo svou prosperující produktivitou na druhém místě v Evropě za vinařsky vyzrálým zemědělstvím Francie. Kultura slavila své úspěchy v Montrealu, film ve své mladé vlně na mnoha festivalech, divadla malých forem vznikala jako houby po dešti (a nikoliv jakoby proti vůli vlády, jak se dnes říká), zatímco kamenná divadla konala úspěšné zájezdy do zahraničí. Hudební festival Pražské jaro představoval nové moderní autory a na Slovensku dokonce vznikla národní opera. Třetí období normalizace bylo především manipulativní a přes počáteční ekonomické úspěchy vyústilo ve stagnaci, která vedla k předání moci. To předání mohlo být sametové, tedy bez masakrů (vznikly by, kdyby režim použil policie a armády) jen proto, že vládnoucí komunisté nikdy nebyli protinárodní nebo protilidoví. Takže hovořit dnes o sametové revoluci jako o díle disidentů je mírně řečeno historická licence, která se výsledně rovná prachobyčejné lži.

Nebrání však zřejmě plodné paní Evě Kantůrkové uplynulou historii nějak racionálně interpretovat. Utrzuje v tom její cynická odpověď k otázce diskriminace některých dnešních tvůrců, kdy říká, že „autoři, kteří jsou nějakým drápkem zachycení v minulém režimu, by měli přijmout fakt, že to musí nějak zaplatit“. Je to demagogická, nekriticky nevybíravá demonizace minulosti. Zachytil se tehdy každý, kdo žil a pracoval. A, paní Kantůrková, vy jste se zachytila také a pořádně, názorově, jak jsem vzpomenu už ve své stati Příliš mnoho demokratů v začátcích tohoto listu. Neodkávám od vás ani nějaký náznak seriózní, alespoň poněkud analytické úvahy. Neodvolávám se ani ke zdravému rozumu – setkal bych se asi se symptomy relativního zdraví, ale sotva rozumu. Za vás totiž mluví fanatismus msty za to, že jste byla vězněna. Rozsudek mi není znám, ale zajisté jste porušila tehdy platné zákony. Slyším námitku, že jste v disentu bojovala za svobodu. Věru, je ctihodné bojovat za svobodu slova a realizovat ji do situace, kdy většina lidí musí mlčet z obavy o ztrátu místa. Bojovat a realizovat svobodu shromažďovací až do situace, kdy mnoho soukromých podnikatelů zakazuje ve svých podnicích odborovou organizaci. Bojovat za svobodu cestování až do situace, kdy většina lidí už nemá ani na dovolenou na Šumavě nebo v jižních Čechách, pokud jim nezůstaly vlastní chaty z období „totality“. Řečeno dnešní rozšířenou hantýrkou: hrstka „svobodného národa“ jezdí na Bahamy, větší vrstva nekulturní zbohatlické chátřky „na Kanáry“ (tak to vyslovují prostí lidé). Inu, totalita tisku a televizních trubadurů dovede až do poetické svobody demagogii, která z fekálií umí udělat pro své posluchače pelargonie a ty nevědí jak páchnout, protože vonět nemohou. Nu, a to je plánovitě střídáno s novými a novými „odhalenými“ pana Šišky v Právu a quasiexpertů z Lidovek, kteří to všechno ještě jako dryák zkřížený s dojákem píší na pokračování jako Esmeraldu nebo Angeliku. Podobné je to s dnešní, a tedy i vaší demokratickou svobodomyšlností, i když vy máte dobrého vydavatele.

Obrys-Kmen 27/1999

Říci ne!

STANISLAV VÁCHA

Svět se nám scvrkává před očima, vše je možné a vše je dostupné. Není vzdálena doba, kdy většina lidí bude on line zavěšena na síť sítí a bude žít ve virtuálním světě, který pro ně bude lákavější a reálnější než ulice, v níž bydlí. O jejich pozornost, o jejich čas, o jejich život se budou rvát megapodniky se svou meganabídkou. Tento trend je nezastavitelný. Vyplývá přímo z nejnvtřnějšího ustrojení živočicha, zvaného člověk, který potřebuje dobývat, překonávat se, tvořit, soutěžit. Přebít tím vědomí smrti a své vesmírné bezvýznamnosti. A protože ti nejschopnější a nejravější postupují po žebříčcích různých hierarchií ve společnosti nejvýše, jsou to oni, kdo určuje tempo závodu; sami se ženou vpřed a jsou hnáni všeobecnou soutěží a strhávají s sebou i ty, kteří nemají tak silnou vnitřní pružinu a chtěli by prodlít. Kam se člověk podívá, tam se to podobá armádě se ctižádostivými generály v čele a se stejně ctižádostivými oficíry na každém podřízeném stupni.

Nejútočněji si v tomto závodě vedou podniky. Musí. V konkurenci buď obstojí, nebo zaniknou. Musí dosahovat zisk, aby ho mohly investovat do dalšího růstu, a růst musí, aby v zápase obrů přežily. Prolamují hranice států i kontinentů. Coca-colu i forda dostanete na Sahaře i za polárním kruhem. Podnikají globálně. Stírají všechny rozdíly v zájmu efektivního standardu. Kdekoliv na světě přiletíte na zhruba stejné letiště a vospíte se ve zhruba stejném hotelu. A domluvíte se globální řečí – angličtinou. V knihkupectvích dostanete kdekoliv skoro tytéž knihy přeložené do místního jazyka. Z reproduktorů zní táž hudba. V televizi vidíte tytéž střílečky a seriály, proložené týmiž reklamami. Megapodniky vyžadují globálního megakonzumenta.

No a? namítnou věřící, jejichž božstvem je svobodný trh. Lidé takto dostanou to nejlepší za nejnížší cenu. Hlasují svými penězi a nechají za ně prosperovat ty, kteří nejlépe uspokojí jejich potřeby. Vychovejte občana, aby potřeboval vyšší kulturu, byl za ni ochoten zaplatit, a bude ji mít. Dokonce zde prý může působit i jistý automatismus – po uspokojení všemožných hmotných potřeb začnou lidi zákonitě toužit po seberealizaci a krásnu. Svobodný trh se rozvine tímto směrem, stejně jako zachytil potřebu zábavy a cestování a nastane tisíciletí ducha. Jenže vychovatelé jsou už tu. Megapodniky upevňují v masovém pokleslém konzumentovi jeho potřeby a vkus a spíše ho tlačí ještě o patro níž.

Důsledkem této podnikatelské nadvlády a honby je – kam prognostický duch dohlédne – všeobecné zglajchšaltování, odnárodnění a odlidštění. Nikoli moralisté a lidé krásného ducha, ale velekněží byznysu mají vrch ve výchově současného a budoucího člověka. Slovem božím je reklamní slogan, vtloukaný už do dětských hlaviček. Sotva dětátko prozře, odtrhuje jeho pozornost od mateřského prsu televizní obrazovka.

Svět se nám zmenšuje, ale současně nás zavaluje svou blízkostí a neobsáhnutelností. Ještě týž večer nám ukáže mrtvolu ze zemětřesení v jiném světadílu i podnikatele zastřeleného za rohem naší ulice. Člověk se stále rychleji blíží k vševědoucečnosti. Všeobecná nabídka zahrnuje i meganabídku informací. Žijeme už nyní ve virtuálním babylónu. I média mezi sebou tvrdě soutěží – vždyť jsou to také jen podniky bojující o přežití a nadvládu. V jejich rukách je potenciální vševědoucečnost danajským darem. Překřikují se svými inzeráty jako kupčící na trhu. Informační meganabídka si už vytvořila své „infoholiky“, kteří prosurfují svůj život na síti sítí.

Tak, jak výše uvedeno, to už bude pořád a bude to stále hustší. Rvavé podniky jako pirani nás zuřivě oderou o náš čas, naše síly, náš život. Zachrání se jen ten, kdo dokáže říci ne. Kdo si bude umět moudře a skromně brát z prostřeného megastolu. Ale čemu a podle jakého klíče říci ne a čemu ano? Kde vzít sílu nechat na obrazovce překřikovat se programy z desítek kanálů a jít zasadit stromek do stromořadí mezi paneláky? Nebo si sednout ke knížce, kterou kdosi napsal uprostřed minulého století?

Moudří a silní jedinci si dokáží vytvořit enklávu v globálním babylónu a v ní prožít bohatý, smysluplný a kultivovaný život. Takových individualit však není mnoho a sotva jich přibývá. Jejich příklad a vliv je tržně převálcován – jsou to mizerní konzumenti. Nadějí sotva mohou být také osvícení a kultivovaní mocní – nestali se jimi svou kulturou, ale svou dravostí, bezohledností a často i jistou jednorozměrností a jednoduchoostí.

Soudím, že hlavní nadějí lidstva může být společenství občanů k zajištění smysluplného a kultivovaného života tam, kde ho tráví – v obci, v krajině, v regionu, v národě, na kontinentě, ve světě. Zde nejde o zisk a přežití a růst v konkurenčním boji, ale o dobro, o spokojenost a rozvoj člověka. K tomu cíli si lidé musí vytvořit společenství a instituce dostatečně silné k tomu, aby mohly integrovat a omezovat vliv megapodniků ve sféře své působnosti. Jestliže tuto občanskou aktivitu a instituce od obce až po zeměkouli shrneme pod pojem stát (samozřejmě co nejvíce decentralizovaný a co nejbližší občanům), pak nám jde o jeho zásadní posílení. V éře globalizace jde nikoli o oslabení, ale o posílení státnosti a ovšem o její novou vertikální diferenciaci. Takto rozumím pojmu občanská společnost, v níž je občan vlivným subjektem své obce i vyšších celků, včetně celku Země. Občan jako občan, nikoli jako konzument.

Slyším velebně liberálního kapitalismu, jak vykřikují své univerzální zaklínadlo: socialismus! Více státu je více socialismu! Více úředníků! Nikdo se nesmí plést žádným ekonomicky nečistým vlivem do trhu! Ať konzument (homo oeconomicus) rozhodne! K čemu vede takový přístup, poznáváme na vlastní kůži díky klausovské destrukci státu včetně rozvratu jeho bezpečnostní, zákonodárné, kulturní, sociální, zdravotní, výchovné a dalších funkcí.

Víra ve stát jako v hrabu proti tlaku megapodniků a jako v moudrého podporovatele kultury nemůže být nekritická. První zásada, která zde musí platit, je neškodit. Neomezovat svobodu, nezakazovat. Rozhodující instancí také nemůže být úředník nebo nějaká klika. Jakkoli je obtížné vytvořit kvalifikované a moudré orgány státu na

jednotlivých úrovních, není možno tuto obtížnost považovat za argument proti jejich potřebnosti a vyklidit pole trhu.

Platí-li výše uvedené obecně, dvojnásob významné je to pro tak malý národ, jako jsme my. I Francie musí pečovat o svou kulturu v globalizačním tlaku, a Čechy nikoli? Bylo by zajímavé zpracovat sociologickou studii o tom, jaký vliv měla agresivní americká kultura na náš národ za uplynulých devět let. A to je začátek. Předhodíme-li naši kulturu globálnímu trhu, poradí si s ní po svém. A protože kultura je páteří každého národa, můžeme s ní odejít i my. Schopné a rozvinuté obyvatelstvo české kotliny a moravského úvalu se stane pracovní silou poboček světových gigantů, vynikající obsluhou od dobré kuchyně přes průvodcovství po nádherných památkách, až po sexuální služby, a tudíž i cenným konzumentem zboží z globálního rohu hojnosti. A po někdejších národě zůstanou podivné místopisné názvy a pro několik hloubavých vědců i kulturní archiválie. Globalizace nám znovu klade otázku po nesamozřejmosti našeho malého národa.

Co dělat? Podpora a rozvoj naší národní kultury není socialismus, ale otázka bytí a nebytí národa. Nositelem tohoto úkolu nemůže být nikdo jiný než stát v celé své struktuře, počínaje obcemi a občanskými sdruženími. Žádný podnikatel a žádný trh za stát tuto odpovědnost nesplní.

Obrys-Kmen 31/1999

Zrcadlo globalizovaného světa

ZDENĚK FRÝBORT

Nejčastějším hostem snad v každé domácnosti na světě je televizor. Mlčky a trpělivě čeká, až jej někdo bude mít k tomu, aby mu slovem i obrazem představil svět venku za čtyřmi stěnami. Ten, kdo jej uvede do chodu, se nezúčastní kolektivní podívané, jakou je kino či divadlo, může být s televizorem sám, jako je sám s knihou, může jej vypnout nebo stisknutím tlačítka na ovladači změnit stanici, přejít do zcela jiného žánrového kontextu, vkročit do jiné země i do jiného jazyka, stejně jako může odložit knihu, kterou zrovna čte, nebo ji vyměnit za jinou. Tím se však podobnost mezi knihou a televizí zdá být vyčerpána, protože zatímco knihu nemůže číst, dokud nebyla napsána, v případě televize může naopak přihlížet tomu, co se právě děje, jako by spisovatel čelil přes rameno text, který právě píše. Je tomu tak především v případě „živého“ vysílání, přímého přenosu.

Přímý přenos už v roce 1962 italský semiotik, esejista a posléze i romanopisec Umberto Eco ve své knize *Otevřené dílo* (*Opera aperta*) označil za specifickou televizi. Toto přímé spojení diváka s událostí kdekoliv na světě má své vlastní estetické regule. Eco ve své knize píše: „Přímý přenos není nikdy zrcadlovým zobrazením toho, co se právě děje, ale vždycky – i když někdy v nepatrné míře – interpretací tohoto dění. Režisér přenosu má totiž k dispozici obvykle tři a někdy i víc kamer, které mu umožňují sledovat událost ze tří různých míst (...) Na třech obrazovkách pak sleduje výjevy snímané televizními kamerami, díky nimž kameramani mohou – na jeho příkaz – volit záběry v rámci svého zorného pole a používat teleobjektiv, který jim umožní zúžit či rozšířit zorné pole a zdůraznit hloubku toho či onoho záběru. Nakonec je režisér postaven před další volbu. Musí rozhodnout, který ze tří záběrů pošle na obrazovku televizoru, a v jakém to bude sledu. Svým rozhodnutím vlastně vytváří kompozici přenosu a zakládá jeho narativnost: dochází tu k diskursivnímu spojení analyticky od sebe oddělených záběrů v širším kontextu současně probíhajících a navzájem se překrývajících výjevů.“ Eco pak dokládá, jak a kdy se interpretace reality, k níž u přímého přenosu dochází, mění v její manipulaci. Uvádí případ, kdy při televizní debatě mezi dvěma národohospodáři jeden kladl sebejistě otázky, zatímco kamera při každé z nich zabrała ruce jeho protivníka, jak nervózně cupují kapesník: „Divák tím byl od logických aspektů pŕtky odveden k aspektům emotivním, čímž mohlo dojít ke zfalšování vzájemného poměru sil obou protivníků, který měl být založen na síle jejich argumentů a ne na jejich fyzické odolnosti.“ Televizní přímý přenos dokonce v šedesátých letech ovlivnil (sled vyprávěných epizod nabývá smyslu až v závěru, pokud jej autor dokáže vytvořit) podle Eca jak film (Antonioni), tak literaturu (Robbe-Grillet).

Od šedesátých let, kdy Eco svou knihu napsal a vydal, se televizní technika určitě výrazně posunula kupředu a rozvinula, svět dnes pokrývá důkladná síť televizních stanic nejen státových, ale především soukromých, satelity umožňují sledovat stovky programů, které určitě budou brzy mít své simultánní jazykové mutace, zároveň však nové technické možnosti rozšiřují možnosti interpretace reality na obrazovce, a tím i širší (a záluďnější) možnosti její manipulace.

Sportovní přenosy, debaty s možností telefonního zásahu diváků do jejich průběhu, denní zpravodajství jsou nepochybně přenášeny živě (i když možná opravdu existuje ono nepatrné, vteřinové opoždění hlasu a obrazu na obrazovce vůči stavu, jaký je ve skutečnosti, které umožňuje zásah v případě jakéhokoliv incidentu, jak se několikrát psalo v západoevropském tisku), v mnoha případech, především u televizních her a kvízů, však „živému“ vysílání předchází selekce účastníků a instruktivní nácvik, což je vlastně „střih“ před vlastním přenosem. Drobné manipulační zásahy narušující objektivitu pořadu, často nepříjemně znatelné, bývají zapříčiněny spíše servilností moderátora vůči konkrétnímu, ale i ideálnímu mocenskému „chleboďárci“. Sem patří například při debatě poznámky moderátora, jako třeba „to je od věci, vraťte se k tématu“ na adresu toho, kdo není v souladu s daným mocenským kontextem, jindy zase ironické či naopak spiklenecké pousmání naznačí, na čí straně moderátor stojí. Hrubším porušením moderátorské etiky i zpravodajské objektivitě je neuvedení opravy mylné či v omyl uvádějící zprávy. Tak na počátku balkánského válečného konfliktu byl na pražském náměstí Míru při albánské manifestaci proti Srbům jeden z Albánců zastřelen. Česká televize vraždu okamžitě přisoudila nějakému Srbovi, a tuto zprávu přejala řada jiných evropských televizí, nepřevzala však už opravu, uvedenou Českou televizí, že vrahem byl Albánc a důvody vraždy že nebyly etnické. Reálným výsledkem tohoto (záměrného?) opomenutí byla v podstatě zpráva nevyslovená, a sice, že Srbové už vraždí Albánce nejen v Kosovu, ale i v zahraničí. Neboli manipulace.

Podobná „nedopatření“ objektivního diváka však naopak spíše popudí a někdy i upozorní na manipulace mnohem hlubší a podstatnější. Při hypnotickém působení obrazovky není nijak snadné uvědomit si, jak na ní dochází ke stále rozsáhlejšímu zpochybňování a znejistňování vztahu mezi obrazem a mluveným slovem, který je u televize jedním ze základních významových konstant. Zpravodajské pořady i reportáže doprovází často záběry, které mají ke komentáři zhruba obdobný vztah jako výjevy doprovázející „klip“ rockového či folkového zpěváka, jsou více metaforické a symbolické než dokumentární, nevybavené časovými a lokálními údaji. Tytéž záběry se objevují znova a znova při různých příležitostech i v delším časovém údobí. Stírají se rozdíly mezi jednotlivými televizními žánry, denní zprávy (při nichž moderátoři mezi sebou žertují, jako by šlo o pořad zábavný) se příliš neliší od komentáře písniček, záznam dopravní nehody připomíná scénu z amerického akčního filmu. Televizní obrazovka má stejně jako divadelní jeviště (na rozdíl od promítacího plátna v kině, kde divák filmu přihlíží s vědomím, že byl vyroben dlouho či krátce předtím, a že tudíž patří minulosti) schopnost vytvářet přítomnost, s živými herci totiž na ně

vkročí prezens. Stejně tak i to, co vidíme na obrazovce, film, zpravodajství, kvíz, se odehrává v okamžiku, kdy přihlížíme, právě teď; televizní obrazovka znamená trvalý, nenarušitelný a naléhavý přímý přenos světa. Na obrazovce přestává existovat minulost i budoucnost, vládně tu trvale prezens, a to od okamžiku, kdy televizor zapneme, až do okamžiku, kdy jej vypneme. Nepoučený (často však i obezřetný) divák rád podlehne hypnotickému vlivu obrazovky a dojmu, že to je něco jako rastr položený přes svět, a v jeho okécích že vidí to, co je právě nejdůležitější. Svět televizní je alternativní vůči světu reálnému a pomalu jej nahrazuje. Narůstající počet televizních stanic dosažitelných pomocí satelitů mění dojem, že svět na obrazovce je světem „tady a teď“, v podvědomou jistotu.

Reálný svět, opuštěný filozofií a literaturou, proměněný v tržiště, kde se dá hledat a najít pouze zboží, se rád televizní obrazovce podrobuje. Pak ovšem nemůže mít jinou podobu než černou kroniku, politiku v podobě střetů a pútek mezi politiky, podobu spektaklu, podívané, za níž se však ukrývá a skrývá podstata. Proměna světa reálného ve svět virtuální, nad jehož smyslem se není třeba zamýšlet, protože jej s pomocí ovladače můžeme kdykoliv zrušit, vlastně znamená, že to už není ten svět, pro který bychom museli hledat smysl. Je to svět konzumní, který máme používat a užívat si ho, ale nepřemýšlet nad ním. Konzumismus je budování přítomnosti, budoucnost už není projekt změny, ale redukce na pouhou obměnu přítomnosti. Osud světa je to, co máme na očích, a není třeba nad ním přemýšlet.

Za touto hedonistickou a rádobu zábavnou oponou se však ukrývá cosi, co by se dalo označit jako Systém. Opona nebude nikdy vytažena, ale kdyby k tomu došlo, zjistili bychom, že se za ní ukrývá prázdno. Prázdno jako absence projektu, představa, že svět dosáhl svého cíle a jeho budoucností že je přítomnost, jejíž trvání zajistí rozvoj techniky a informatiky, vlada televize. Systém je všude a nikde, nemá centrum ani vrchol, nechce být opsán a vymezen, dá se jen nerad rozpoznat jen podle několika znaků: diktátu trhu a globalizace.

Televizní programy jsou všude na světě zhruba stejně strukturovány, na obrazovkách běží stejné seriály a filmy, obdobné kvízy a zpravodajství. Původní vlastní Systému jsou Spojené státy a filmy a seriály nás také do této země co nejčastěji odvádějí. Trvalý pobyt televizního diváka, ať se nachází kdekoliv na světě, není zdrojem poznání Spojených států, ale instruktivním pobytem na ideální půdě globalizace a konzumismu. Televize se stala výrazem globalizace a zároveň jejím ideálním nástrojem, který se také v tomto směru bude v budoucnu jistě zdárně rozvíjet: programy jednotlivých zemí i stanic se budou svou strukturou stále více jedna druhé podobat, až nenápadně (nebo naopak okázale) splynou docela.

Kritika jednotlivosti a jednotlivých postav či dějů národního (a někdy světového) politického jeviště se v žádném případě netýká existence a povahy Systému, který zůstává nedotknutelný. Čím jsou politikové (zbytky filozofie a literatury jsou jen těžko použitelné a televize je opomíjí) na obrazovce viditelnější a překérnější, tím samozřejmější a skrytější zůstává Systém. Není třeba nikoho o ničem přesvědčovat, naopak, je třeba vycházet z předpokladu, že všichni jsou přesvědčeni. Televizní divák

se okamžitě stává součástí globalizačního procesu už jen tím, že je ochoten televizi zapnout. Pier Paolo Pasolini, italský básník, prozaik a filmový režisér, v posledních letech a měsících svého života (byl zavražděn na podzim roku 1975 na ostijské pláži u Říma a motivy vraždy nebyly nikdy objasněny) zaměřil veškerou svou publicisticickou činnost proti konzumismu, který ničil veškeré alternativní kulturní hodnoty a už tehdy otvíral dveře globalizaci. V jednom ze svých článků navrhnul radikální řešení: „Než se bude moci přikročit k zásadní reformě, bylo by nejlépe do té doby zrušit (velice dobře vím, že to je utopie, zároveň jsem však o tom také pevně přesvědčen) jak povinnou školní docházku, tak televizi, protože každý další den její existence je jak pro školáky, tak pro televizní diváky osudný...“ Globalizace nemilosrdně vyhlazující ve jménu trhu všechny partikulární a nakonec i národní kultury dnes vítězně pokračuje a Pasolinioho návrh se zdá být mnohem utopičtější, než byl v roce 1975. Přesto však není možná od věci navrhnout skupinám pořádajícím „street party“, aby na chvíli opustily ulice, vešly do domácností a zakládaly Sdružení odpůrců televize: postavily by se tak nejen proti některým aspektům globalizace, ale i proti samotné její podstatě, „přímému přenosu“ globalizačních škodlivin do hlav a myslí diváků.

Obrys-Kmen 33/1999

Jungmannova práčata

Z člověka se stává hrdina buď tím, že si lidé zapamatují jeho mimořádný čin, nebo naopak tím, že zapomenou, co dělal a říkal dříve. To druhé je v Čechách běžnější. Naše země nosí v poslední době tolik hrdinů, až se pod jejich vahou prohýbá.

Tak například bývalý poslanec Jiří Ruml se v očích některých lidí stal na okamžik hrdinou, když na růžovo přelakoval sovětský tank. Ostatní lakýrníci ovšem netušili, že jako člen prověřkové komise na vysoké škole kdysi vylučoval z fakulty své učitele a jako novinář veřejně schvaloval politické procesy.

Jiný problematický hrdina naší doby, recenzent Milan Jungmann, se zase proslavil tím, že v září 1994 na liblickém setkání bohemistů z celého světa nabídl čtyřem desítkám překladatelů a univerzitních učitelů češtiny následující obraz české literatury: konstatoval, že pět let po kulturní „normalizaci“ byla prakticky celá oficiální, s režimem spjatá literární obec, bez odporu a více méně bez hlesu odsunuta do bezvýznamnosti. Soudnému člověku při slovu „odsunuta“ patrně naskočí husí kůže. Představí si, co by se stalo, kdyby některého demokrata napadlo obehnat tento Jungmannův spisovatelský gulag ostnatým drátem.

Nevíme, co si účastníci liblického semináře po této informaci pomysleli, ale téměř s jistotou můžeme říci, co o panu Jungmannovi nevěděli. Například to, že v roce 1957 vytýkal Vladimíru Neffovi, že jeho Sňatky z rozumu jsou málo socialistické, protože nostalgicky zobrazují zaniklý svět buržoazní společnosti, a v roce 1963, když vyšel Královský vozataj, závěrečný díl pentalogie, autora zase pokáral, že jeho román je málo existenciální.

Hlas Jungmannovy kritické polnice mohl klidně zaniknout mezi zavazadly odjíždějících bohemistů, kdyby ho trychtýřem Mladé fronty Dnes oddaně nezesílil Jiří Peňás. Od té doby se rojí Jungmannovi zbrojnoši a v Čechách se vesele zatlačuje do bezvýznamnosti. Sbíhají se morální transvestiti všeho druhu. Primus inter pares – Antonín Brousek, nevýrazný básník 60. let, který si svým křiklounstvím a provokativně protigeneračním programem „dělání do vlastního hnízda“ vysloužil uznání starších kolegů ve vedení předsrpnového Svazu spisovatelů a stal se živoucím dokladem toho, že bezcharakternost se dočasně vyplácí. Přechytračil-li jiné, sám sebe nepřechytračil. Nakonec skončil v emigraci, kde ztratil poslední zbytky soudnosti i talentu.

Při úprku do Jungmannova kritického houfce se rychle začalo rozpouštět máslo na hlavě k službám vždy ochotného Vladimíra „Iljiče“ Novotného. Tento muž, jenž v 70. letech rád začínal své recenze a referáty slovy: „Jak výstižně řekl soudruh Brežněv (Husák, Bilak) na x-tém sjezdu strany“, dnes nestoudně uráží ty, jimž dříve pochleboval. O Karlu Sýsovi například napsal, že je to „žlučovité, nenávistné, domněle ukřivděné a závistivé stvoření“. Není tohle spíš Novotného trefný autoportrét?

Za zvlášť talentovaného biřice lze považovat Petra A. Bílka, který po strmé politické kariéře na Filozofické fakultě UK po listopadovém převratu rychle odjel do Spojených států, kde se morálně očistil ze svých stranických poklesků a jako vítěz se vrátil domů.

A mohli bychom jmenovat další – nabubřelého Jiřího Peňáse, jenž se rád ohání přívlastkem českoфаšistický a netuší, že jeho kritický slovník je jakoby vytažený z žurnalistického propadliště pomnichovské republiky, nebo ušlápnutého Jaromíra Slomka, který si horlivě odpracovává své provinění, že snaživě publikoval v Literárním měsíčníku a pracoval po jistou dobu v jeho redakci.

Když už se zdálo, že formace těchto rytířů ducha je úplná, že se mezi ty Josefy Chuchmy a Jiří Hanáky žádný další hrdina se špatným svědomím nevejde, ozval se v 9. čísle bulletinu Obce spisovatelů dlouholetý redaktor nakladatelství Mladá fronta Jiří Navrátil. V článku nazvaném Velký skaut se pasoval na ochránce Jaroslava Foglara a obořil se na Černíkovo vedení Svazu spisovatelů: „Pak ho (tj. Jaroslava Foglara) na čtvrtý pokus přece jen přijali i spisovatelští svazáci – na sklonku roku 1988, takřkajíc po sezoně.“ Tak pod tímhle hrdinou se musí obtěžkaná česká země už opravdu prolomit! Nejbojácnější z bojácných, nejservilnější ze servilních, dlouholetý člen strany a redaktor svazáckého nakladatelství, člověk, který v polovině 70. let vstupoval do Svazu spisovatelů a zbožně hleděl na Donáta Šajnera, do kterého dnes kope – tohle už je opravdu moc! Ale skončeme laskavě. Každá pohádka o Sněhurce a sedmi trpaslicích musí mít svého Šmudlu. Ten přece také vždycky doběhl poslední.

flash
Obrys-Kmen 34/1999

Džinové vypuštění z láhve

JIŘÍ JOBÁNEK

Odpovídám na vaši výzvu, i když si myslím, že tato forma jakéhosi testu není zcela nejvhodnější a snad by se měla zúžit na podstatná témata.

Tedy – já osobně jsem vlastně autor z „šedé zóny“, ve které jsem se pohyboval před i po roce 1968. Občas jsem mohl něco vydat, po roce 1970 jsem byl čásek i bez práce a vyobcován ze „Svazu“, skoro deset let jsem nemohl vydávat. Ale – a tu jsme právě u toho podstatného – nikdy jsem nepřestal být humanistou a v oblasti sociální snad i radikálem. Můj postoj r. 1989 byl zprvu značně ambivalentní, čekal jsem spíše obrodu časů než převrat a slepý návrat do systému, který, jak nyní soudím, není lepší ze špatných, jak nám říkával pan Uhde, ale jeden z nejhorších myslitelných.

Restituce velkých majetků, často potomky ničemných rodů dějinných utiskovatelů, mne zděsila hned z počátku – vždyt vytvářela základ nemravné nerovnosti skupin obyvatelstva s bezpracnými zisky. Otevřel se zkrátka prostor pro způsob života společnosti, jenž je nemravný již svou podstatou. Reagoval jsem a rychle se dostal do situace horší, než jakou jsem zažíval poslední desetiletí. Nu, polovina mého díla čeká ještě na vydání, ale přesto se mi podařilo vydat tři rozsáhlé, a jak jsem předsvědčen, významné knihy o rozsahu asi 70 archů. Vyšly u soukromých nakladatelů a ti se záhy účelově položili, zmizeli v propadlišti a nezapltili honorář. A nikdo je k tomu nemůže donutit. Dále jsem se svou aktivitou pro Moravu a v sociální oblasti dostal asi na nějakou černou listinu, dnes už o tom sotva mohu pochybovat. Kolem knih se rozprostřelo mlčení odkudsi dirigované, a nevím odkud. Ovšem, hodnota knihy po stránce umělecké, duchovní, je dneska takřka zanedbatelná věc a komerční hledisko je zcela rozhodující, a to pochopitelně nejenom v literatuře. Podle těch zájmů se literatura šíří, domácí i překládaná. Často žasnu nad nízkou úrovní toho, co je překládáno. Veřejné mínění je pak těmito hledisky manipulováno – jak se vyjádřil pan Železný – všechno je dnes zprofesionalizované a profesionál je ten, kdo má úspěch a vydělává prachy. Kdo se dnes vlichocuje pokleslému publiku (sám tento stav vytváří), módní kýčář, skandalista v umění, hokejista, snad i pasák či dáma z erotického salonu, všichni jsou hodnoceni z hlediska profesionality, což v jádře znamená, kolik berou a jak se o nich mluví a píše. Entuziasmus, humanita, touha proniknout do podstaty bytí, už mnoho neznamená, alespoň v očích našich bradburyovských šašků. Mnoho neznamenají ani obecné hodnoty, láska k vlasti, žízeň po poznání a mravném světě. To je vidět i v mnohém z toho, co je nám překládáno třeba z americké kuchyně: povrchnost, touha po senzaci, omráčení publika, nadbíhání polovzdělaným snobům, rozdmýchání tématu i myšlenky. Člověk vidí, často s velkou lítostí, u řady nadaných autorů, jak ničí svůj talent nekonečnými pokračováními dobrých klíčových knih (třeba Asimov, King atd.). Komenský kdysi napsal,

že moudrý člověk hledí omezovat své potřeby, ale tito lidé ducha v té nejlepší ze všech špatných civilizací touží ze všeho nejvíc po penězích, luxusu, obdivu bohaté chátry a svůj talent vyprodávají za mísu čočovice.

Jak lze z tohoto hlediska hodnotit literaturu českou? Historicky i věcně: Není pravda, že selhala v posledních padesáti letech, alespoň ne ve svých nejlepších lidech a dílech. I za nejmrazivějšího období padesátých let vznikla navzdory frézistům a konjunkturalistům díla vysokého mistrovství a humanitního charakteru, Nezvalova, Holanova, Kainarova a podobně. Skvělí prozaikové jako Neff a mnozí další hledali cestu z dobového a úzkostného marasmu studené války a také ji našli, a některá jejich díla patří skutečným dějinám české literatury. V šedesátých letech pak dochází k svéráznému obrodě, uvolnění a vedle řady děl obecné hodnoty se politické a třídní rozpory jeví jako žabomyší, z historického hlediska skoro irelevantní. Jmenujte mi konečně dobu, kdy by skutečně velcí autoři nebojovali za svobodu a humanitu proti jakémukoliv režimu, který kdy na světě vládl. To je přece jejich parketa a nikdy to jiné nebude!

Počátek sedmdesátých let byl věru krušný – pro mne a spoustu jiných. Ale také tu vznikala a byla publikována díla velká, třeba v oblasti filmu, televize – srovnajme si seriály jako F. L. Věk, Babička, koneckonců i takovou Nemocnici na kraji města s Dynastií a dalšími hrůzami, kterými nás dnes obšťastňuje televize a bezcharakterně kazí lid. Srovnajme si díla Holanova, pozdní díla Seifertova, Mikulášková, Skácelova, s tím dnešním hemžením. A já jsem některé z nich znal a přes obtíže i diskriminaci vím, na čí straně jejich srdce bila. Zkrátka není tu zřetelné mezery a literatura přese všechno plnila svou úlohu. Držela prapor a vypovídala jako po celou dobu od našeho národního vzkříšení. Vypovídala o smyslu bytí lidského i národního, ale bojovala i za spravedlnost, ozývala se proti útlaku, byla výrazně humanitní a sociální. A z větší části jí i v těch pohnutých a nepřehledných dějích posledních desetiletí patřila úcta čtenářů i postavení, jaké se dnes dostává bavičům, mnoha literárním šmírákům, kteří se přizpůsobí všemu, bezduše a neupřímně, snad podle hesla toho pořadu, jenž by se měl nazývat My rádi žerem. Tím ovšem nechci říci, že i v období před rokem 1989 tu nebylo dost a dost podobné chamradi, která utlačovala jiné a brala jim chléb od úst i úctu lidí.

Podívejme se z tohoto úhlu na dnešní módní, respektive i tak zvanou disidentskou literaturu: Etika i lidský nadhled jsou nahrazovány pseudopsychologií, patologickým sebezhlížením, agresivitou jedince; základní témata sociální jsou přímo postihována jakýmsi embargem a prohlašována těmito chromými jestřáby za bolševický paskvil. Buď proklet, kdo odhalí neudržitelnost tohoto globalizovaného marasmu a pokrytectví naší civilizace!

A postavení naprosté většiny literátů? Před pár lety jsem byl v Tyrolsku a tam si tamější autoři libovali, že se konečně domohli řady věcí, které existují v ČSR. Třeba příspěvek k penzi, rekreační a lázeňské možnosti, stipendia atd. A tak se dnes ptám: Kam, k čertu, zmizelo dvě stě miliónů z Literárního fondu, kam Dobříš, Slapy atd.? Obec spisovatelů je v jádru na huntě a reálnou pomoc ve věcech právních, vydávání,

sociální oblasti člověk vůbec nemůže očekávat, jako od každého Parkinsonova ústavu.

A situace v médiích? Kdo to kdy slyšel, aby v kterémkoliv státě devadesát procent tisku vlastnili cizinci! Masaryk i Havlíček se musí obracet v hrobě, zvláště když všechno to, zač bojovali, třeba svébytnost a nezaměnitelná úloha národa v lidství, je zlehčováno. Byli to němečtí filozofové, kteří to řekli: Národ je přirozená část lidstva. Každý národ má být svébytný, aby jako hlas hrál v orchestru lidství. To jest svou řečí, literaturou, svobodnou volbou cílů. Jen polovzdělaný polomyslitel tohle opravdové vlastenectví může nazývat čecháčkovstvím. A tak končím. Nevěřím, že tahle peripetie, tenhle globální tržní ráj pro bohaté se stal trvalým stavem světa, ale džinové již byli vypuštěni z láhve a já se děším toho, co by snad nastat mohlo. Možného konce civilizace. Máme pro to i historickou paralelu: rozklad a zánik globalizované civilizace antické. Mnoho symptomů na to ukazuje – vláda nepatrné menšiny bohatých a mocných, rozmělnění základních hodnot etických a barbarizace.

Obrys-Kmen 36/1999

Deset let poté

KAREL SÝS

Deset let poté je česká kultura v krizi.

Kořeny však sahají daleko za onen sychravý listopadový den.

„Kádry rozhodují vše,“ učil Stalin a alespoň v tomto ohledu byla poslední stranická garnitura zcela destalinizovaná. Do čela nejrůznějších kulturních organizací byli vybíráni lidé bezkonfliktní, bezkonfliktní v tom smyslu, že nebudou dělat potíže. U majitelů rudých řidičáků bylo bráno za samozřejmost, že udrží hubu a krok. Vůdcové zápasili spíše o přízeň Helenek, Haniček a Kájů, kteří tak krásně kloktali na sjezdech a tryznách. Místo věkem a služební únavou zliberalizovaného Müllera nastoupilo nové koště, které po převratu prohlásilo, že se nejen do funkce, nýbrž také do strany dostalo omylem.

Vzpomínám na četné anekdoty. Coby omládek jsem byl pozván s omládkem Peterkou na novoroční setkání s Českou národní radou. Byli jsem tam jediní spisovatelé, sál přetékal kandidáty na zlaté slavíky a bílé vrány a jako zlatý hřeb pozdního odpoledne přivedli Václava Hudečka. „Vystupoval před anglickou královnou!“ chlubil se Evžen Erban a Vašík se culil jako cvičená opice. „Kdybychom napsali my báseň o anglické královně, už bychom bručeli!“ smál se trpce Peterka.

Vůdci zkrátka prokázali špatný odhad vývoje, mylný spoleh na povrchní okamžitý úspěch interpretů, aroganci k povinně věrným. Navíc se ukájeli neustále příživovanou představou, že česká kultura je od přírody levicová, což neplatilo plně ani za první republiky. Snad jedině pod prozíravým tlakem Václava Kopeckého si strana uvědomovala, že kultura se nenosí jako přívěšek k hodinkám.

Vrtkává kádrová politika však v žádném případě neznamenal chudobné bezpečnostní zabezpečení. Například v samostatném Kmenu, který jsem v letech bezvlády 1988-89 řídil, bylo z dvanáctičlenné redakce pět spolupracovníků, kteří kromě jmen vlastních vlastnili také jména krycí. (To jsem ovšem zjistil teprve později.) Vždyt sám akt převratu byl Bezpečností zabezpečen zcela bezpečně.

Otráveni byli nakonec všichni. Umělci trpící v seriálech a na stranických líbáčkách nesměli své peníze kapitalizovat, ti věrní či nešikovní neuměli či nemohli žádný kapitál nahromadit.

Sotva se vzrájící kolo dějin otočilo, uvěřili mnozí, ba přemnozí, že konečně stanou u lizu. Jazyků však - jak už to bývá - narostlo více nežli lízátek. Lízátka jsou navíc přísně obhospodařována a byla ostatně již předem přidělena.

Levicovou kulturu noví papaláši neprodleně určili k nemilosrdnému odstřelu. Prastarý suprdogmatik Milan Jungmann se pár let po převratu pochlubil zahraničním bohemistům kolekcí skalpů se stejnou vášní, s jakou následník trůnu pobíjel konopištské chodby parožím. Bývalou „režimní“ literaturu se prý podařilo zatlačit do bezvýznamnosti.

Nevíme, jak a s jakým výsledkem Jungmann tlačil, nicméně se režimu vskutku podařilo desítky, ba stovky umělců zabetonovat, zaživa pohřbít pod nánosem černých seznamů, zakázat jim přístup i do veřejnoprávní televize, do kamenných divadel i nakladatelství. Novopoečeny herrenvolk se nespolehl na pracku trhu a raději s levičáky zatočil po stalinsku, jak byli jeho četní protagonisté od mládí zvyklí.

A tak jako se kdysi psalo, že třeba takový Ivan Bunin nepochopil revoluci (což nebránilo, aby byl vážen a tištěn), polistopadoví počítařovači zametli pod koberec všechny, kdo nepochopili kontrarevoluci. A bylo jich dost a stále přibývají!

Krajíc prachů i slávy se však rapidně tenčil, takže záhy došlo i na hurá převratníky. Místo lizu dostali přes hubu. Jejich kluby, organizace, svépomocné týdeníky, měsíčníky atd. zašly na utažení kohoutků i na nezájem publika honícího se za obživou. V sázce totiž bylo mnohem víc než vysoký tlak v útrokách páně Jungmannových - měla zahynout česká kultura jako celek.

Teď mnozí vyskočí: Vždyť vychází knih jako nikdy, ulice měst hýjí pestřými barvami, plakáty zvou na koncerty, televizní chrliče vystřikují jeden seriál za druhým... Knih je mnoho, ale, jak známo, byl jeden mnich, měl mnoho knih, a hovno v nich. Měřítka se zhroutila. Zatímco dříve se mořští vlci Anglie, Německa a Francie poučovali z českých encyklopedií o mořích a mořeplavcích, o námořních bitvách a životopisech slavných parolodí, je dnešní trh zahlcen knihami na křídě s obrovskými barevnými tabulemi, pod nimiž se krčí dva komiksově řádky pro blbě děti. Pro děti, které věří, že hlavní město Jugoslávie je Praha.

Místo diamantů buržoazie - kdesevzala, tusevzala - rozhodila mezi prasata bižuterii, místo výstavby králíkárny nahodila hlavní ulice svítivými, protože čerstvými fasádami, někde dokonce jen do pověstného prvního patra jako při státní návštěvě senilního monarchy. Místo dramát, tragédií a komedií se vaří virtuální eintopf. Hamlet slabikuje v bublinách, Desdemona hulí trávu, Romeo kšeftuje s holoibty a veselé paničky windsorské se kurví na E 55. A Falstaff? Čučí na Neváhej a toč. Osudy jsou stříženy podle jednotného mustru - zaplat hotové a vypadni, ať jde o pizzu nebo o Vojnu a mír. Don Giovanni se dává jako loutkohra a na koncertech kolovrátkáři melou vyprázdňené odhrávačky, které padnou do noty turistům ze zemí, kde naše zítra již znamená včera. Česká kultura je zavěšena proklaté nízko.

Už staří nacisté chápali, že kultura je národní zbraň. Proto gestapo nasadilo na Vladislava Vančuru svého nejschopnějšího vyšetřovatele. A jistě nikoli náhodou ihned po převratu dr. Pohorský, ještě včera straník až na půdu, zrušil vydávání Vančurových spisů, jež předtím, než si nalámal do kalhot, redigoval!

Přestaňme však plakat v nejlepším. Ariadnina nit se přetrhla a jediná cesta z bludiště vede přes tvůrčí činy. Přesvědčováním přesvědčených nepřesvědčené nepřesvědčíme. Musíme podstoupit zápas o dosud nenarozené generace, které nebudou věřit, že na sklonku 20. století existovalo něco jako černá listina a ideová segregace. Již žádné umělecké kompromisy, nic nevyjadřující objektivní blaf. A nezapomeňme: dlužíme lidem zítřka obraz převratu.

Opakuji - je třeba zřetelně vyslovovat, zakreslovat postup bahna a šířit zvěst o jeho puchu. V tomto státě není nic normálního, nic se „neslává“ ani „nesmiřuje“, jak by nám chtěli namluvit pisálkové se špatným svědomím z tzv. Lidovek, písaři, v jejichž duších se začíná rozlévat děs, že pravda opravdu zvítězí! Ze slévání nemůže vzniknout nic lepšího než slivky. Naopak - zde se čistí, čeří, kalí, zde se šlechtí díla a charaktery, zde se melioruje, zde se kope odtok pro splašky.

Není nutné lézt před globalizací pod postel, už Lenin s Trockým toužili po sjednocené Evropě, avšak sovětské!

Krise je nemoc, není to konec, krize je potřebná pro uzdravení.

Viktor Hugo se v Chrámu Matky boží mýlil: kniha neporazila architekturu. Stejně tak počítač neporazil knihu a ani globalizovaná prázdnota nezničí globálně lidskou kulturu.

*(Předneseno na konferenci Deset let poté,
kterou uspořádala Pražská rada KSČM)
Obrys-Kmen 39/1999*

Líbivý liberální blud literární hojnosti

MILAN BLAHYNKA

Když dojdou argumenty laudatorům temporis praesentis, přezbožným adorátorům zbožního dnešku, těm milovníkům i miláčkům poměrů daných magickou mocí peněz, zlatoústým zlatokopům železných nervů i pěstí, kteří s horlivostí hodnou lepší věci při každé možné i nemožné příležitosti hájí a vychvalují panující systém, v němž se téměř každému demokraticky dostává bezmála každodenní (a nikoli jenom teoretické) příležitosti poznat a zakusit zločin a podvod právně často nepostižitelný, protože generálně zaštiťený a vždy znovu geniálně zaštiťovaný nedotknutelným svatým právem jedince oškubat ty důvěřivé bližní, kteří jsou poměrně snadno oškubatelni, neboť si vůbec nedovedou představit nekonečně ničemnou vynalézavost důvěryhodně se tvářících spekulantů s dobrotou, čistou duší i naivitou spoluobčanů, jimž se dosud ještě jaksi nezdá možné si připustit, že takzvaná prosperita země je opravdu přímo podmíněna blahodárnými bankroty (ačkoli to kazatelé tržní víry hlásají bez obalu) a že téměř pohádkové jmění a bohatství jedněch zákonitě vyrůstá z důmyslného udržování druhých v chudobě, chudobě někdy víc než jen relativní (což se zmínění tržní kazatelé snaží pro změnu a dobrou pověst systému v potu tváře popírat), když už příliš mnoho svobodných občanů teoreticky rovných před zákonem, jehož muži a ženy jsou až na výjimky ze sytých, přísloučně nevěfících hladovému a podle toho též vyšetřujících, žalujících, obhajujících i často žel i soudících, když už příliš mnoho trpce zklamaných občanů začíná chápat, jak se v tomto vychvalovaném systému preferují všemožní (užiteční i zhola zbyteční) zprostředkovatelé na úkor lidí, již vytvářející hodnoty, jak se tu královsky honoreje především umění vyzrát na jiné a jak nerovnoměrně se následkem toho rozděluje nejen národní důchod, ale taky snad všechny svobody, počínaje svobodou slova, trapně závislou na blahosklonné dobrotě majitelů médií, a konče svobodou kdykoli vycestovat třeba do Ohňové země, v níž si dovolenou mohou dovolit teoreticky všichni, prakticky ovšem jenom ti, na něž ti druzí musí dřít, přinucováni k tomu neviditelnou, tím však tvrdší rukou trhu, jak se eufemisticky říká nenechavým rukám parazitů, rukám, které mají srozumitelnou touhu zůstat neviditelné, tedy chráněné před klepnutím přes nenechavé prsty, nuže, když už obhájčům neobhajitelného, v podstatě cynického systému, kteří tak rádi hauzírují s lidskými právy – přesně podle přísloví o zloději pohotově volajícím chyťte zloděje –, dojdou v kterékoli konkrétní kauze argumenty a dojde jim, že už jejich tržní demagogii dochází dech, zpravidla nasadí banány; máme si vzpomenout na fronty, jaké se na ně stávaly, a máme být rádi, že banánů je dost, a neremcat.

Jistěže, banány jsou fajn, fronty na ně vůbec ne. Jenže fronty na zaměstnání na úřadech práce nebo fronty na podporu v nezaměstnanosti (o níž nás učí, že tak neodlučně patří k tomuhle systému natolik podařenému, že bez ní podobně jako bez

bankrotů dobře nefunguje a ani nemůže fungovat, jak nám to už snad všem včetně nezaměstnaných úspěšně vtloukli do hlavy) jsou stokrát, tisíckrát, stotisíckrát horší; týkají se totiž nikoli možného požitku z lahodného jižního ovoce, ale samé udržitelné existence člověka; ten bez práce nemůže žít, i když ho různé podpory, sociální dávky a azylová zařízení celých armád spásy zachraňují a snad opravdu většinou zachrání před smrtí hladem a před zmrzutím; bez práce člověk degeneruje; to je krásně vidět nejenom na lidech, jimž zaměstnavatel zkrachoval (ve velice ironickém rozporu s globální daremnou poudačkou o tom, jak se jen soukromý vlastník o svůj majetek dobře postará a už tím spolehlivě zajistí i všeobecný rozkvět) nebo prostě výhodně prodal svůj podnik konkurenci a ta ho ve svém zájmu zavřela (což bylo prý přirozené jeho i její svaté vlastnické právo); degenerace jako základní produkt života bez práce je snad ještě markantnější na slabomyslných zazobaných zahalečích, o kterých se točí seriály stejně slabomyslné jako jejich život, v němž bývá hlavním problémem, koho pozvat nebo ke komu dnes rozhodně nejít na důležitý večírek, na kterém se flirtuje, intrikuje a znuďeně tlachá o šatech, špercích a nepřítomných.

Bez banánů ovšemže žít lze, i když je příjemnější si je moci kdykoli dopřát. Máme je přirozeně rádi, ale jako argument na obhajobu systému stejně bezohledného jako alibistického jsou trapně ubohé, smutně směšné.

Ústavy zkoumající veřejné mínění se ovšemže neodvažují položit lidem otázku, co by raději volili: fronty na banány, anebo na práci? Právem jim to připadá jako otázka podvatně nebezpečná. A přece se páni u vesla a v kormidla současné moci a jejich příčinliví trubci v médiích nerozpakují se vždycky znovu k frontám na banány vracet a připomínat je, ačkoli tím nemálo riskují: co když se lidem vloudí do mysli (a už natrvalo v ní usadí) představa republiky nebo svobody tak velice stojící na banánech, že je nakonec doslova banánová?

Ústavy pro výzkum veřejného mínění nekladou otázku volby mezi frontami (jakým račte dávat přednost: na banány, anebo na práci?) jistě taky proto, že lidé, kteří stále ještě volí politiky tak si libující v banánech jako argumentech, doposud de facto ochotně volí fronty na úřadech, kde se žebrou o práci nebo o podporu; jedni proto, že si neuvědomují, co vlastně s těmi šarmantními úsměvnými dámami a pány ze „svých“ obrazovek taky volí a že si zadělávají na svou vlastní smutnou budoucnost, druzí zas ve skálopevném přesvědčení (někdy zoufale pošetilém), že jim přece žádná taková potupná a beznadějná fronta nehrozí.

Banánový argument je neuvěřitelně banální a hloupý, nicméně stále ještě koná zřejmě dnešním držitelům moci docela platnou službu a na mediálně masírovanou masu konzumentů působí, berou ho vážně. Navzdory deseti rokům reklamního promývání mozků je tu však pořád i poněkud myslivější část populace, která si kupodivu doposud nelibuje v barevném bulváru a nepije stoky všelikých Story, ale sahá po povídkách starého Hemingwaye a podobném čtivu; ta se banánové argumentaci směje, ba snad se i s jistou škodolibostí těší, jak si banánoví rétoři nakonec sami dost těžce ublíží, až zákonitě uklouznou na slupce ze svých milovaných plodů, neb kdo čím zachází, tím schází; pro vzácnější, ještě nezkonzumizované čtenáře se tedy s podobně

houževnatou stereotypností nasazuje argument nikoli z oddělení ovoce a zeleniny v hypermarketu, ale mnohem libovější, jakoby přímo z knihy knih, z Bible: plesejte v Bohu, že Velký Bůh Trh zařídil, aby už pro vás nebylo žádného zakázaného duchovního ovoce: radujte se, že už nemusíte týden co týden ve čtvrtek do fronty tu na Kafku, tu na Camuse, tu zase na nějaké to drsně krásné detektivní Dlouhé sbohem; libujte si, že pultry knihkupectví jsou zavaleny tisíci titulů, až člověku přechází zrak, a že si můžete přímo obžerně vybírat, každý ovšem, milánkové, podle svého stavu: stavu vzdělání, stavu ducha a ovšem taky stavu konta svého.

Není to hudba přímo rajská?

Na tento líbivý liberální blud slyší i různé ušlechtilé, leč prostínké uši a příčinlivé podučitelské duše, jimž se přizemní konzumní způsob bytí upřímně hnusí a které si občas přímo zakládají na tom, jak na rozdíl od všech těch barbarů trhů (jimiž v duchu a jménem ducha svého i svatého štítivě opovrhují) neumějí počítat, zato však že mají své nezměrné statky duchovní, především velmi vytříbený a ničím nenahraditelný literární a umělecký přehled a hlavně vkus. Jsou šťastné, že už si konečně kdykoli mohou koupit například slavnou I-ting, ty vzdělanější přešťastné, že mají na trhu na vybranou mezi I-ting a Yi-king a že jsou přitom tak v obraze, že samozřejmě sáhnou po I-ting – a tím osvědčí svou skvostně nadřazující vzdělanost a odliší se od sprostého davu chudáků rozhled jen předstírajících.

A jak se tak ještě přitom chlubí, že neumějí a ani nechtějí umět počítat, a honosí se svou šlechetnou nevypočítavostí, ani jim nenapadne si spočítat, že když vyjde u nás nějaké takové proslulé dílo světové kultury téměř naráz hned ve dvou překladech, jeden s českou transkripcí původního znění jmen, reálií a pojmů, druhý zas s transkripcí anglickou nebo makarónskou, což – uznejte – dá se taky vehementně bránit (jeť to přece projev onoho kýženého globálního sblížování, jak se dnes říká otrockému opičení), znamená to pro vymírající desetimilionový národ nemístný a dost marnotratný luxus, pokud jsou ovšem oba ty překlady dobré, a přímo zločin, pokud je jeden z těch překladů spíš špatný: už tak nevelká množinka solventních tuzemských zájemců o takové slavné světové dílo se však v obou případech rozdělí na dvě, takže se dá prodat z obojího vydání jen zvlášť malý náklad a cena výtisků je v důsledku toho tak vysoká, že se neprodá často ani ten.

Kdyby šlo jen o občasná duplicitní vydávání, vyplývající z neschopnosti trhu přimět podnikavce, aby se domluvili, kdo co vydá a na čem vydělá, kdyby šlo jen o takovéto plýtvání, vlastně by nešlo téměř o nic. Jenže bezděky duplicitní případy nejsou jen nějakou kuriozitou, ale součástí systému tak ostré konkurence a takového překotného chrlení knižních titulů, že se kupní síla „konzumentů“ knih děsně drobí, rozměšňuje: čím víc titulů vychází, tím se průměrný náklad zákonitě snižuje, neboť částka peněz na nákup knih je u rozhodující většiny čtenářů v nejlepší případě konstantní. A malé náklady znamenají vysoké ceny každého výtisku.

Bludný kruh.

Navíc na rozdíl od konzumentů chleba, který se denně sní či ztvrdne, textilu a bot, které se časem obnosí, nemusí konzument knižního „zboží“ nakupovat knihy

pravidelně; kniha je „zboží“ tak zvláštní a přímo zázračné, že se dá na rozdíl od bochníku vypůjčit, „zkonzumovat“, a přec vrátit, což například u textilu bývá případ jen výjimečný, když se jde na maškarní bál nebo jede jednou za uherský rok na lyže. Ale jak tomu bývá se zázraky dost často, krásná výhoda se ráda zvrací i u knih ve svůj opak: využívá se té výhody vždy, když uhoří neúroda na poli, když v podniku nejsou peníze na platy, nebo když žel došlo k nenadálým mimořádným větším vydáním za nemoci nebo prostě převládla chuť využít svobody si zajet podívat alespoň do té blízké Vídně, kde ovšem i český šetřílek něco utratí.

To vše prodej knih a automaticky i jejich náklad povážlivě ohrožuje a sráží dolů, náklady na jednotlivý exemplář i jeho výrobní a prodejní cenu naopak žene do výše, která zas dále škodí prodeji: za polovic bych to koupil, ale za ty peníze? To už přijde levněji xerox, což je asi porušení autorských práv a dokonce snad i dost trestné, ale kdo to uhlídá?

Kdyby se absolutisticky panující a panovačný liberalismus nebál a kdyby znevažoval nebo aspoň podstatně omezil vydávání brakového čtiva, čtenáři prahnoucí po tzv. zamilované, romantické, oddechové a napínavé četbě by o nic nepřišli, neboť takového čtiva je i v hodnotné literatuře téměř nepřehledná zásoba a také by se nově takové čtivo zas psalo. Kdyby místo sta pseudoromantických milostných slátanin vyšlo deset vsutku skvostných milostných romantických novel, četli by všichni je, mohly by vyjít v několikanásobně větším nákladu, než když se o nasycení obecné potřeby „zamilované četby“ rve zbytečně mnoho knížek, z nichž jen zlomek skutečně stojí za čtení. Jenže k rozhodování, co stojí za čtení a co ne, nemůže se dost dobře liberalismus odhodlat, popřel by prý sám sebe. Radši se dozná k trapné své nemožnosti pomáhat hodnotám, než aby se zpronevěřil svým dogmatům ve věci, která mu věru neleží na srdci, obloženém šekovou knížkou, mobilem a malým technickým osvědčením velkého BMW.

A jsme u konce a v koncích. Záplava lesklého barevného braku, o němž nikdo nepochybuje, že to je jen brak, a ani se nesnaží tvrdit, že není (ačkoli chutě tu v podobě z vulgarizovaného postmodernismu jsou), dobrou literaturu doslova dusí a pomalu likviduje, a to i tu, která se snaží prezentovat v atraktivnějším balení a rozumně počítá s panujícím vkusem i nevkusem a snaží se na stále pohodlnější masu čtenářů vzrát, podstrčit jí hodnoty, aniž ji předem poplašá a odežene. Jenže díla tak mistrovská se nepíší snadno, takové literární husarské kousky se nedají dělat na běžícím pásu jako harlekýnské housky, nikdy jich nemůže být dost, aby se na trhu – na pultech zoufale přetížených brakem – mohly skutečně prosadit.

Líbivý liberální blud o tom, jak je krásné, že vychází tak obrovské množství titulů, že si každý může vybrat, bezděčně demaskuje bídu fundamentalisticky tržního myšlení, které není s to uznat, že neodporování zlu zvanému konzumní čtivo je ubohý antikulturní alibismus, hodný zavržení a odsouzení neméně než trapné přihlížení stánkovému prodeji pochybného textilního zboží, které se lživě vydává za značkové. Prodej nepravého značkového textilu se na trzích – občas a nedůsledně – stíhá. Ale na stíhání literárního braku, vydávajícího se fakticky (knižní úpravou a prodejem

i v knihkupectvích) za literaturu, ačkoli se na druhé straně alibisticky „hájí“, že žádnou literaturou není a nepodléhá tedy žádným estetickým soudům, je celý slavný liberalismus krátký; před brakem zbaběle kapituluje, ale ne, to není přesné, neboť ve skutečnosti mu brak velice vyhovuje; při své sériové produkci odvádí totiž celkem spolehlivě nemalé daně, což se od vydávání nevýnosné náročnější literatury zdaleka očekávat nedá; a průmyslově fabrikované konzumní čtivo vyhovuje liberalismu také tím, že prakticky nikdy nic proti konzumní degeneraci života a člověka nemá, ba naopak: stále znova ji glorifikuje, učí k ní uctivě vzhlížet jako k životnímu ideálu a vysoké metě.

Liberalismus se pokrytecky vymlouvá, že pokud je v obhajobě svobod důsledný, nemůže vůbec nic dělat, bohužel, proti lavině konzumního braku, která cestou smete vše, nač narazí, a že je bezmocný, protože sice každý jen trochu sečtější čtenář rozezná, kde hodnota je a kde není, ale vydavatelé nejhoršího slovesného aušusu vždycky snadno zaplatí nějakého graduovaného specialistu, který za vydatné pomoci postmoderní „filozofie“ hravě obhájí jako nějakou hodnotu naprosto cokoli – a právě jeho mínění se dostane rozhodující míry publicity, zaručeně bryskně anulující všechno školní estetickovychovné úsilí.

Za liberalismu není pro „náročnější“ literaturu žádné opravdu účinné obrany a naděje, žádné perspektivy kromě potupného žebření o ponižující sponzorské milodary. Jak dlouho potrvá, než si to literatura všech možných podob a také orientace dokáže připustit, než prohlédne, jak je její svoboda fatálně omezena a permanentně omezoována neomezenou svobodou produkovat plevelné konzumní pahodnoty, a než se odváží se všemi libovými, líbivými liberálními bludy a s liberalismem vůbec navždy skoncovat?

Obrys-Kmen 40/1999

Moji přátelé aneb O tonáži jedné metody

FRANTIŠEK SKORUNKA

Okřídlené úsloví o knize jako příteli člověka nabývá smyslu za předpokladu, že jde o útvar jednoho nebo více příběhů tvořených postavami, s nimiž se čtenář identifikuje anebo taky ne. V dramatu dokonce víc než kde jinde bývá kladen důraz na typologii, kterýžto termín vysvětloval Jan Werich po svém, nicméně trefně: hraju-li hajného a v hledišti přihlíží stovka hajných, měl by se každý z nich v mé postavě poznat. Próza oproti tomu nezdědkakdy koketuje s prvky tajemna (enigmatičnosti), aby se kupříkladu odnože žánru sci-fi, hororu či fantasy měly čím reaktivovat. Metoda postupného odhalování, akcelerace a retardace, umění odkladu a odboček, rafinovanost podtextové konfrontace, to všechno spadá do řemeslného arzenálu autora s jediným cílem: co neúčinněji vyjádřit ústřední myšlenku, kvůli níž stálo za to začít. Je věcí talentu a zkušeností, uvádí se, mít tohle pod kontrolou, avšak praxe dokládá, že se autor může začasté dostat do křížku s postavami, které vytvořil. Norman Mailer k tomu poznamenává: „Zdá se mi, že i spisovatel někdy vytváří symbol, právě tak jako estetično, a jeho konečný cíl, který jemu samému nemusí být bezpodmínečně znám, je vytvořit zázemí proti strachu, útočiště v říši kouzel. Nedostatky v jeho práci mohou být zrovna tak součástí jeho magické síly, je-li skutečným záměrem jeho psaní pozměnit rozhodnutí onoho neviditelného prstu, který mu vede ruku.“

Tato relativizace spisovatelovy práce, tvůrčích muk a kdovíčeho ještě by se snadno mohla stát ospravedlněním rozkolísanosti literární vědy, jež v důsledku střídajících se módních trendů nerespektuje už ani algoritmus recepce, interpretace, exegeze. Paradoxně jako důkaz může posloužit tvrzení ambiciózního literárního vědce, že krásnou literaturu nečte... Z jeho slov jako by echem dozníval argumentační impulz od přátel za velikou louží, kde Leslie Fiedler označil svou studii o americkém románu jako román a Harold Bloom nazval svou složitou meditaci o moderní literární intertextualitě básní. Až rouhačsky by proto mohl působit výrok exkritika uplynulých dob, který v přehnané účtě poklepal spisovatelům na rameno a tvrdil: My (rozuměj historici, teoretici, kritici) jenom parazitujeme na vaší práci.

Aniž by podoba obou výroků nutně volala po arbitráži, nebylo by od věci připomenout funkce krásné literatury jako umění. V různých obměnách se jako základní uvádějí biologické, psychologické, sociální, ekonomické, kulturní... Vybrané podmnožiny označené naschvál jako principy mohou vyvolat prestižní otázku, k jakým funkcím je přidat: princip stimulační (podněcování smyslových orgánů a různých psychologických a fyziologických procesů), princip kognitivní, formativní, abreakční, dále princip esteticko-osvojovací, komunikativní...

Když před více než sto lety formuloval F. X. Šalda hodnotící kritéria pro slovesné dílo, otevíral je principem velké tvůrčí individuality, což odpovídalo dobovým po-

žadavkům České moderny, a končil principem životnosti, který uměleckou pravdou posunuje život k vyšším estetickým kvalitám. O několik dekad později kladl na srdce adeptům učitelského řemesla jeden z jejich představených, dávno zapomenutý: Tu látku v učebnicích je třeba zlidštit. Nešetřte příběhy, děti chtějí slyšet zase o lidech... Zhruba v té době hovoří Bohumil Hrabal o nutnosti dávat přednost zážitku před pouhým věděním a proklamuje posun od humanismu směrem k hominismu...

Deklamační tendence mylně ztotožňované s věděním na sebe ještě pořád berou podobu telefonního seznamu či Zlatých stránek, literatura se nepřibližuje literaturou s celou škálou nezastupitelných funkcí, učí se o literatuře. Jinak totiž nelze zvážít, změřit a v konečném úhrnu klasifikovat, ať už při zkoušce dospělosti nebo prostřednictvím obskurní Sondy Maturant. Kvantifikace žákovských vědomostí se nezdá nikdy stávat jediným kritériem hodnocení pedagogovy práce, jak jinak než mizerně honorované. Navzdory procesuálnímu charakteru literárního provozu chová školství sklony k šablonovitosti, zapouzdřování a paradigmátům, na což už ve své době upozornil Milan Kundera, když vysokoškolským studentům dával k uhašení erotické verše S. K. Neumanna a škodolibě se radoval, že byly přisuzovány Gellnerovi, v lepším případě Šrámkovi.

Jednostrunný výklad, poplatný době, neměl naštěstí dlouhého trvání, užitnost Bouřliváka se nově zhmotnila v proklamativním – Ve jménu života i radosti i krásy, zatímco dnešní skutečnosti by nejspíš odpovídalo hněvivé: Básník a člověk jedno jsou, anebo taky verše o čarodějích, co ze svých slují nám tohle všechno zatemňují.

Nabídnutá teorie, že každé dílo má tolik významů, kolik má čtenářů, by mohla učinit přítrž kánonu faktografické deklamativnosti a znovu otevřít prostor cestě estetického prožitku. To vše samozřejmě za nezbytného útlumu anonymní mašinérie a všestranné podpory kreativity vyučujících na všech stupních školské soustavy. Za takového stavu by těžko obstály stesky studentů, že je jim Otokar Březina nepochopitelný a že jim literatura z přelomu minulého století připomíná sci-fi. Racionální konstanta potvrzující Saroyanovo: Berte to, jak to přichází – zkrátka bude minulost, přítomnost a budoucnost časem, který je, zůstane v obecné rovině jako tvrzení, že Březina dospěl ve svých sbírkách od pesimistického náhledu na svět k jeho kladnému chápání, nebude-li doložena textem. Ten se vývojově nabídne básněmi *Moje matka*, *Jsem jako strom v květu*, *Tys nešla*, *Odpovědi až po cyklus Ruce*. Krátký časový horizont, v němž Březinova tvorba počínala, kulminovala a končila, nelze aplikovat na rozměrné dílo A. Sovy, dílo, které absorbovalo všechny tvárné podněty od 90. let minulého století do 20. let století našeho. Hominizační prvek může odkázat k poznatelnosti Sovova vztahu vůči ženám, i té, která dramaticky zavdala podnět k veršům *Smutné vášně* (Patří už jinému... Ale to láká ke hříchu svěst.)

Věnoval-li A. Stich nemalou pozornost emblematičnosti pelikána v tvorbě F. Halase (*Halas-pelikán*), proč nevyjít ze studia studu, zvláště v době, kdy geometrickou řadou přibývá těch, kdo se nestydí nestydět. Hanbě věnoval mimořádnou pozornost V. Dyk, když po všech tvůrčích a životních peripetiích uvedl: „Z těch hrdých tužeb

jediná mi zbývá, bez hanby jítí pražskou ulicí.“ Protože pak už následuje „očistný pohled smrti“ sbírkou Devátá vlna s básněmi Neobratné ruce, Rožďalovice a Neřekla ještě, co chtěla říci.

Hans Georg Gadamer, autor metodicky vděčné teorie „splývání horizontů“, ve spisku Aktualita krásného interpretuje umění jako hru, symbol a slavnost. Jako hru chápe celý život děda Tussie, hlavní postava románu J. Stuarta, který při tanci čile vyskakoval, a než dopadl na zem, stačil srazit paty třikrát k sobě. Samozřejmě že za takových okolností neměl kdy poohlédnout se po nějaké práci a v tom jako by byl zajedno se Steinbeckovými paisany z Pláně Tortilly.

Symbol odvozuje Gadamer z řeckého „tessera hospitalis“, což je označení vzpomínkového úlomku (polovina mince), jako garantu opětovného setkání. Význam tohoto aktu spočívá v rozšíření a vzájemném obohacení se. Tak dojde k vyčlenění trvalého z plynoucího s cílem slavnostního zážitku, jež se nazývá věčností („Ještě jednou se vrátíme zamýšlení, kde prudce květ voněl, že svedl nás z cesty...“).

A Slavnost? K té kupříkladu dochází s proměnou vypravěče v závěrečné části textu Hrabalových Tanečních hodin pro starší a pokročilé „/.../ kdy slečna /.../ vystoupila ze šatů a tak nahá šla a na mýtince obklopena štěpníci se celá umývala, a stařec, který celé odpoledne vykládal, teď seděl docela zasažen, ohnuté koleno svíral v sepjatých dlaních a díval se mimo ni, strnulý, zbystřelý a taktní, zatímco ona jej obdarovávala tak, jak jen žena muže obdarovat mohla, za soumraku se omývala pro nadšené oči...“

Jaké štěstí, že příběh slovesného umění nemá konce, je nesmrtelný. Uvědomuje si to vypravěč, hrdina a básník v Terezce Planetové tváří v tvář osudu a fyzickému zmaru, je vlastní modernímu autorovi současné Ameriky, když uvádí: „Vytvářet o samotě příběhy vůbec není špatný způsob, jak žít naši lidskou samotu. Lze proto pokládat za přemrštěné, když na něm budou čtenáři požadovat, aby i jim pomáhal s žitím lidské samoty?“

Jestli se něco pohybuje v blízkosti zatracení, pak je to panující móda. Také umění postmoderny pro znuděné, přesyčené snoby a pro masu zušlechťovanou baviči vezme zasvě a před autory se otevřou nové prostory odpovědnosti nejen za sebe, ale za osud celého světa. Nastupující avantgarda, již patří budoucnost (Clemenceau), se tak silou svého sdělení stane mocným politikem, kdy bude stačit přečíst si jednu stránku a já budu zapomenut... Zdá se, že čekatelé jsou už nějaký čas na příjmu.

Obrys-Kmen 11/2000

Ariadnina nit

JIŘÍ JOBÁNEK

Někdy se mi zdá, že žijeme a pohybujeme se v době, která z jednoho pohledu ztratila nit takřka ke všem hodnotám, ale na druhé straně sbírá všechny síly a zkušenosti, aby přece jen konstituovala nový filozofický nadhled nad neuvěřitelnou změtí problémů, našla Ariadninu nit v chaosu a bludišti. Snad abychom vůbec byli v blízké budoucnosti schopni definovat a určit směr věci, musíme si nejprve položit otázku, zda vůbec má nebo bude mít člověk možnost korigovat své činy takovým způsobem, aby byly opravdu rozumné a směřovaly k rozumným a dostupným cílům.

Již neživá příroda je ve svých vztazích a zákonitostech tak komplikovaná, že z toho přechází zrak. A což teprve entity biologické, které podléhají jak zákonům fyzikálním, tak zákonům biologickým. A sociální sféra je pak k naší hrůze determinována oběma těmito řadami, a k tomu vytváří ještě další systém vztahů a zákonů, které jsou ještě komplikovanější, dokonce řádově. Někdy se mi zdá jako docela vhodné přirovnání možnosti člověka pochopit své sociální nivó k situaci mouchy lezoucí pod skleněným poklopem. Má vůbec šanci pochopit prostor vně, získat nadhled nezbytný k tomu, aby nahlédla sama sebe, aby lidstvo pochopilo svou sociální strukturu? Ještě děsivější je existenciální příměr: Moucha mezi dvěma kontakty pekelného stroje. Aniž vůbec může pochopit své postavení, je schopna způsobit zkrat a zánik velkého stroje. Byl kdysi také vysloven bonmot, který si zoufá nad možností vyložit historická fakta, diagnostikovat stav, nemoc, což prý je poloviční cesta k nalezení léku a vyléčení. Ten bonmot zní: Totalita všeho znamená totalitu důsledků, což značí, že dějiny a naše konání v nich jsou nevypočitatelné, a tudíž nahodilé, a my nejsme schopni je korigovat ani predikovat.

Tohle je však asi opravdu defetismus a věřím, že lidský duch je přece jen schopen odhadnout aspoň v hrubých rysech podstatu dění – pochopit onen Bergsonův „životní proud“, onu mnohotvárnou sílu, která se dere dopředu vlnami času a cestami, které jsou nekonečně mnohotvárné, leč odhadnutelné. A k tomu by měla sloužit politika a politologie jakožto metoda sloužící k pochopení nejzákladnějších směrů a pohybů společnosti.

Stojí před několika úkoly, jež by měla být schopná spojit:

1. Je to nutnost faktorové analýzy historických údobí a schopnost odhadnout (či snad i změřit?) působení jednotlivých faktorů.
2. Schopnost posoudit a srovnat, vytvořit paralely k historickým systémům (despocie, oligarchie, demokracie atd.) a poučit se ze směrů jejich vývoje.
3. Analyzovat politiku jako boj o moc, cíle obecné a osobní na základě monografií atd.
4. Posoudit politické cíle z hlediska etiky po stránce sociální i transcendentální.

5. Sledovat politické dění jakožto ustavičné míšení činů zjištěných i nadosobních, stanovit kritéria osobní tíživosti, zastírání i předstírání.

Politika je však i ustavičným střetáním zájmů a cílů nejen jednotlivců, ale především skupin, a je třeba zkoumat potřeby i cíle těchto skupin i proudů, které se vytvářejí uvnitř skupin, je nutno tedy hodnotit politické činy nejenom jakožto akty jednotlivců, ale hodnotit jejich determinaci sociální, nacionální; zdá se, že je i jakýmsi výronem těchto skupin, mas, davů, které zpětně vůdčí postavy ovlivňují a utvářejí.

Je známou skutečností, že vlastnosti člověka se vzhledem k jeho příslušnosti ke společenské formaci utvářejí často, aniž si je toho vědom. Zakotvení (i přechodem) k nějaké mocné skupině se silně mění, defenestruje se často opačným přesvědčením, činností, ale archetyp zůstává. Rovněž v mocné a složité formaci (davů, ale i politické straně) se zdá, že odpovědnost, mravní uvědomění a racionalita individua klesá, deformuje se spolu s rostoucí emotivitou a abrazivitou. Zkrátka politik, reprezentant, je ustavičně ovlivňován formací, kterou zastupuje a jejíž hlas představuje.

Le Bon dělí tyto formace, davy do formací heterogenních – to jest například poliční shromáždění –, ale rovněž i shromáždění neanonymní jako například parlament či porota, na formace homogenní sekty (náboženské, politické a podobně), dále na kasty (vojenské, kněžské, dělnické či jinak profesionální) a dále na třídy (buržoazní, dělnické, selské apod.) Zde všude (a který člověk není příslušník nějaké podobné formace) hrozí deformace jak pro politika, tak pro člověka. Emocionální agresivní napětí formované do hesel, polopравd, zkrácení skutečných úmyslů a cílů, je tedy zcela zákonitě a politika, to jest boj o vliv a moc a prosazování heslovitých cílů, se tedy neustále iracionálním způsobem deformuje, a s tím musí politolog neustále kalkulovat. Věc má i tu nevýhodu, že až na vzácné výjimky k pochopení zákonitostí politických procesů nelze užít základní prostředek moderní vědy – experiment. V jádře je možno soudit jen na základě pozorování, faktorové analýzy a historického porovnávání, vytváření paralel. Obsáhlá znalost historie je však většinou politologům a sociologům cizí, a to všechno staví takzvanou politologii, v jádře užitou sociologii, do oblasti nevědecké, respektive paravědecké, kde intuice i přání a vnitřní sociální archetyp dominují nad věcnou analýzou a východiska zkoumání často splývají s obecnou i sociální determinací zkoumatele, jenž se často dostává do role propagátora i lháře.

Před lety, jeví se to dnes jako donkichotiáda, jsem si ověřoval na velké řadě lidí jejich vztah k náhradám a restitucím rekvírovaného majetku. Lidé se až směšně podle svých zájmů začali dělit na ty, co něco čekali, a na ty, kdož neměli co očekávat, a soudili, že restituce ohromně zatíží budoucnost a vytvoří nespravedlivě kastu preferovaných v tom tehdejší nulovém bodě. Zajisté postoj bývalého proletáře se v této otázce různil od postoje dejme tomu pana Schwarzenberga, přes všechnu racionalitu a pokrytectví slov a úsudků. A to je jen jedna z determinant, které se dnes a denně prosazují do praktické politiky a nabývají v sociálních formacích – stranách, parlamentu, klikách a lobbujících skupinách nepřijemný příděch iracionality a farizejství. Jiné takové determinanty jsou nasnadě. Třeba kardinální otázka spravedlnosti.

Zásadní ideologičtí odpůrci takzvaného marxismu, lépe řečeno představ sociální spravedlnosti a ekonomické rovnosti jakožto základu pro existenci budoucího lidstva, používají pro svá východiska transcendence. Odmítají a priori sociální spravedlnost jakožto neuskutečnitelnou – spravedlnost je pro ně věcí boží a uskutečnitelná až po smrti. Báječně pohlazení hroší kůže primárního egoismu, jen což! Marxistický revolucionář naopak vidí spravedlnost lehce dosažitelnou převratem, vyvlastněním, potlačením a nepřipouští si, že tím jen roztočí kolotoč nanovo a stále dokola. Fanatická, vnitřně obětavá mafie revolucionářů se, jak se zdá, ihned po převzetí moci rozkládá, diferencuje v honbě za osobním bezpečím a prospěchem a plní se nenávistí k těm, kteří nové pány i jen latentně ohrožují. Tato latence je problémem všech mimozákonných uskupení, mafií, disentů (dnes nesmírně aktuální) a je až pitoreskní, jak rychle se mění Gedeonovi bojovníci, jak rychle se přeměňují zdánliví andělé ve zdánlivé vlky. To je i problém náboženských uskupení a myslím, že hlavní dilema je smířit v praktické politice dva zásadní postoje. Pro laického občana je totiž hlavním problémem vztah a diskrepance jedinec – společnost, pro náboženského jedince (i když cum grano salis, vždyť moc a vyžíranda se tak velkolepě snášejí s náboženstvím, především s tím institucionalizovaným a zpolitizovaným), pro skutečně nábožného člověka je základní rozpor nikoliv již jedinec – společnost, ale člověk a bůh.

Tyto archetypy, často již jen rezidua, tvoří pak obsah politické ideologie a k ní přistupují i mnohovrstevnaté vztahy mezi národnostmi i rasami, často smíšené všechny dohromady v celky a programy takřka nečitelné – v tom je problém dnešní všesvětové krize myšlení a etiky. Skoro všechno je odůvodnitelné a hajitelné a skoro všechno je i uvedeno do stavu nejlabilnější relativity.

Myslím si pak, že smyslem existence takzvaných politologů je neustále tyto procesy a faktory pozorovat, hledat paralely a poučení z obdobných procesů v historii, konkretizovat celou tu směs pšenice i koukolu, zbavovat aureoly velké programy, konkretizovat velké pravdy i činy pokrytců i proroků. A hledat všechny možné cesty jak rozšiřovat tuto polohu psychického nadhledu mezi největší množství lidí. Ukazovat lidem, jak nesmírně spletitá je cesta člověka, a jak snad navždy bude společenský pohyb pro pochopení ponejvíce subjektivní a iracionální.

A tak snad, řekl bych nakonec, konkrétnímu člověku a společnosti je nejlépe fedrovat a prosazovat to, co je zřejmé a konkrétní, uskutečňovat to, co je snad zřejmé i každému zvířecímu společenskému druhu. Snad to vystihuje nejlépe ten starý bonmot Jeremy Benthama: Co největší štěstí pro co největší počet. A to pro mne znamená: Co největší lidská a pochopitelná spravedlnost, co největší rovnost v mnohosti, co největší jistoty pro co největší počet lidí. Tuhle jistý ministr pronesl prázdny šproch, že svoboda (a snad i pokrok!) moderního člověka a moderní společnosti spočívá v onom základním pocitu nejistoty, jež v životě zažívá a taky zažívá má. Tedy moderní džungle, homo homini lupus. To je velmi špatně pochopená pravda a velká sprostota pro co největší počet. Nejistoty je v lidské existenci vždy a všude neslychaně, nejistota jisté smrti, nemoci, osobní soužení, úzkost z existence. Netřeba tomu přitakávat a snímat koše vzteklým psům, propagovat džungli a nejistotu, abych třeba

obhájil špatnou a nespravedlivou politiku. Zkrátka, politolog a filozof dějin má jinou práci než ospravedlňovat neospravedlnitelné v lidském soužití. Porozumět nepředstavitelné složitosti bytí je něco jiného než politika praktická. Vytvářet chaos a mluvit o tom, že Řád je nepochopitelný, je maska pokrytců. Zkrátka uvědomit si, že rovnost a spravedlnost jsou postulátem jasným a nemusejí být vykládány metafyzicky. Že snad i svoboda nemusí být svobodou džungle, v kteréžto se z lidí zřejmě stávají šelmy, ale také prasata i neteční lenochodi. A cílem, byť vzdáleným jako bludička, budiž spíše: Co nejvíce jistot a rovnosti pro co největší počet lidí. Cílem politologa je pak ukazovat úskalí v těchto zjevných cestách humanizace, postulátech více méně jasných, které snad nejlépe vyjádřil v podobenstvích tak jasných i mnohoznačných onen prorok, jenž vyhnal penězoměnce z chrámu: Je to co nejvíce jistot pro co nejvíce lidí. A spravedlnost a láska. Nikoliv opak, vždyť křivda je nejjistější matka vražd...

Obrys-Kmen 14/2000

Svět je jedna velká svině

KAREL SÝS

Pro nás to začalo v úterý 23. března 1999. NATO se dalo slyšet, že příští den zaútočí.

V 19.40 se po telefonu svolalo několik českých spisovatelů, aby napsali a podepsali Otevřený dopis českému centru PEN klubu.

„Kolegové, středa 24. března 1999, kdy byl dán rozkaz k leteckým útokům na Jugoslávii, by měla být pro všechny intelektuály světa stejným mementem, jakým byla mnichovská noc na konci září 1938. Dnes se český národ, nedotázán a ve většině proti své vůli, každý jedinec českého národa, chtě nechtě stal agresorem. Krev, která bude prolita v tomto preludiu dějinného kataklyzmatu, potřísní ruce všech, kdo neprotestovali, kdo mlčky vyčkávali. Kosovo z konce století je Sudetenlandem roku 1938. Až se sklídí bouře, kterou tento vítr zasel, stane se dozajista i některé z dnes ještě neuštěpených měst Norimberkem počátku příštího tisíciletí. Nezavírejte před tím oči.

Obracíme se na vás, české spisovatele, umělce a vědce, se stejnou nadějí, s níž se obracel Karel Čapek v mnichovských dnech na své domácí i zahraniční druhy v řemesle. Přestaňte být ovce. Přestaňte být pěšáky na šachovnici geopolitických koncepcí, které přes všechnu počítačovou perfektnost skončí v podzemí bunkru tisíciletého kancléřství. Distančujte se od agrese. Distančujte se od války.“

Jaromír Pelc, Vladimír Přibský, Karel Sýs, Martin Kučera, Michal Černík, Daniel Strož, Jaroslav Matějka, Věra Adlová, Jaromíra Kolárová.

Text zaslali ČTK a PEN klubu. ČTK a PEN klub nehnuly ani prstem. Dopis otiskly pouze Haló noviny 25. 3. 1999 a Naše pravda a žádný další český spisovatel se k němu nepřipojil.

„Zatím nic nepadá...“ „Sirény ohlašují nálet...“ „Pozor, vzdušné napadení...“ „Nad obchodním střediskem stoupá dým...“ „Mosty byly zbořeny...“ „Ulice byla srovnána se zemí...“ „Právě skončil pohřeb obětí z budovy jugoslávské televize a rozhlasu...“

Tato již vyhybná slova čteme na internetu na sklonku 20. století. Chybí jen pár dní do chvíle, kdy se papež omluví za zločiny, které církev napáchala za staletí, a již jsou tu zločiny nové. A opět ve jménu totalitní tržní ideologie, ve jménu demokracie a humanity. Najde se dokonce jeden prezident, který si pochválí všelidové bombardování, humanitární válku prospívající lidské morálce. Jen pootevřít pumovnici... Stejně mluvil Mengele, když tvrdil, že pokusy na židovských a cikánských dvojčatech koná ve prospěch celého lidstva. Jen dva malé fenolové vpichy a velký skok pro lidstvo! Skok do dosud pečlivě příkrytého pekla.

V centrále NATO si dodnes lámou hlavu, kdo a jak předával „mazaným“ Srbům čerstvé informace, aby se mohli včas připravit na rozsévače smrti. Kdo a jak? Přece ti nezvlčili a čestní! Po telefonu, po internetu a možná i telepaticky!

U anglických, amerických, italských i německých ranvejí nenápadně postávali neohrožení pozorovatelé a své zprávy zdobili kytičkou: „Ať žije Jugoslávie, držte se, srbští slovanští bratři! Právě vyrazili z Prahy, z Missouri a Avelina, právě jimi zčernalo nebe nad Makedonií, nad Černou Horou nemůže být černěji...“

Jenže smrt stejně zastihla děti v kočárcích, učitelky na procházkách, redaktory u kamer a mikrofonů, rolníky na poli, cestující vracející se z práce v autobusech, v tunelech a na železničních přejezdech...

Čteme, co se dělo den za dnem a hodinu za hodinou a žasneme, jak se lidstvo nedokáže poučit, jak po Židech přijdou na řadu komunisté, po komunistech sociální demokrati, po nich svobodní zednáři, katolíci, protestanti, muslimové... Před smrtí se všichni – obřezaní i pokřtění – změní v góje a pohany, v gadži a nevěřící psy. Nevěřící, že právě na ně ukáže prst s prstenem, do něhož je zasazen ochuzený uran!

„Sremski Karlovcí: Po sedmi dnech máme elektřinu, vodu, telefon! Jaké štěstí!“

„Bělehrad, Novi Sad: Konec poplachu. Dobré ráno, jazzmani!“

„Upozorňujeme! Nedotýkat se cenných věcí, které najdete na zemi. Shazují miny v podobě panenek, Kačera Donalda, strýce Baji, káčátek Gaji, Vlaji, Raji, Šilji. Shazovali též čokolády s výbušnou náplní! Bille, Bille, ať si i tvá Chelsea jednou pohraje s takovými hračkami!“

„Prudký útok na kasárna Majejica. Vidím vše z blízké budovy: na ulici před komplexem je plno dětí a kolem nich padají rakety. Na cestě u louky leží nějaký kluk, zdá se, že je v šoku. Dávají ho do auta. Základní škola Toza Markoviće je znovu poškozená. Na školním hřišti je plno dětí, které hrály fotbal. Škola je jen 150 metrů od kasáren, ale vypadá to, že nikdo nebyl zraněn.“

„Na CNN vysílali pořad o čínských špiónech v Americe. Snad se tak nepokoušejí ospravedlnit útok na čínskou ambasádu? Debilové! Pozdrav ze Záhřebu, okupovaného americkými nacisty. Poučili se u Heydricha a jeho útoku na vysílačku v Gliwících!“

„V Kumanovu slyšíme fašistická letadla...“ Hluk motorů doléhá i do stejnojmenné pražské vinárny, kde se dřív rozléhal jen bezstarostný cinkot sklenic.

A jestliže je v Novém Sadu „jako zázrakem“ stále ještě nebe bez letadel, vzpomeneme především na tebe, básníku Préverte, a na tvoje Jako zázrakem.

A když nišská televize odvysílá zprávu, že blesky severně od města nezpůsobila bouřka, nýbrž letadla NATO rozbíjejí mraky speciálními bombami, blesky jsou oranžové a nenásleduje po nich hřmění, pochopíme, že NATO poručilo větru dešti, avšak navzdory fanfárám z Pražského hradu to lidstvu neprospělo.

Hle – motto našeho století: Proud a voda, voda a proud!

„Bělehrad: Nemocnice dostala proud v 21 hod. Agregáty fungovaly 45 minut. Vše máme pod kontrolou. Ráno byly agregáty zapnuté do 5.30.“

„V Novem Sadu elektřina děle nejde, než jde. Já mám štěstí: žiju v důležité budově a vždycky mám proud. Hlášení jsem zajistil.“

„V noci byl v Pomoravli klid. Veřejné osvětlení funguje.“

Bůh řekl: Budiž světlo. A vy, vody, teče k radosti všech! Avšak NATO odbarvilo blesky, zatemnilo oblohu jako biograf, obří žába v maskáčích se posadila na prameny. Hle – překrásný měsíc máj! Máj roku 1999!

„Nevím jak ostatní, ale my z okolí Bělehradu máme ještě nad hlavami bezpilotní letadla. Děti odešly po 78 dnech do svých postýlek, ale po palbě protivzdušné obrany se vrátily do bezpečnostní zóny v předsíni.“

Neboť na konci tisíciletí je stále ještě nejbezpečněji v jeskyni!

Svět je jedna velká svině: Mlsá turecký med, ale bojí se Turků před branami Vídně. Kašle na Albánce, ale straní Kurdům, střílí Kurdy jako králíky, vraždí Srby a drží palce Albáncům, fandí Rusům proti Čečencům, ale oni už to jsou „noví“ Rusové! Nebo nejsou? Jsou to Rusové od Zborova, od Bachmače, od Zimního paláce, od Stalingradu nebo od Grozného?

Není oheň jako oheň. Když lehne popelem Říšský sněm, je to židobolševický zločin. Není kouře bez ohně. Když Monika vykouří Clintona, je to kuřba demokracie. Když Jelcin vykouří parlament, je to vítězství alkoholu nad hmotou. Když provokátoři makají v policejním akordu, je to vláda zdivočelé luzy. Když vzplane skupština, je to folklórní karneval, „mimořádné vítězství pro jugoslávský lid.“

„Srbský lid se rozhodl zúčtovat s diktátorem. To však neznamená, že v případě Miloševićova ozbrojeného odporu pošleme do Bělehradu vojenskú jednotku,“ pohrozil vyprázdňený Clinton.

„Ať se sám oběsí na ulici,“ řekla na adresu bývalého srbského diktátora Manda Tujicová, která poslední léta strávila v uprchlickém táboře. „To humanista, právě se vracející z hospody na Hrad, jistě ocení!“

Milošević je nacionalista, Koštunica je patriot. Národní třída byla hodná ulice, Lumírova ulice byla zlá extratřída.

„Policejní stát, policejní stát! Černý svině, černý svině! Svobodu, svobodu!“ Ale to křičeli jen policajti při cvičení v Milovicích.

„Poděkování České policii za profesionalitu při zásahových akcích v ulicích Prahy. S úctou Consilium Corporate Finance, společný podnik ČSOB a NM Rothschild & Sons Limited,“ otiskla Mf Dnes 30. září 2000 jako masťně zaplacenou inzerci.

„Poděkování soudruhu Zifčákovi za vzorný výkon na Národní třídě 17. listopadu 1989: rok a půl nepodmíněně,“ vynesl soud Černého Petra.

„Místo mýtu o Kosovu by jako jednotící myšlenka roztržité srbské společnosti měla působit stejná snaha jako většiny ostatních postkomunistických zemí. Tedy touha vyrovnat se ekonomickým i společenským standardům západního světa, čehož formálním zakončením je vstup do NATO a Evropské unie,“ hlásá standardně normalizovaný Matyáš Zrno v MF Dnes 7. října 2000.

Bomby svržené na Guerniku daly jinou rozbušku než bomby svržené na Bělehrad.

21. srpen byl břemenem rudého muže, okupace Indie břemenem bílého muže, konečné řešení Indiánů obnovou krve (Blut und Boden), vpád Srbů do Kosova etnickou čistkou.

Agrese už nebude agresí, nýbrž standardní internacionální pomocí, vy kluci pitomí!

Uvažuj, normalizovaný hamburger chutná fakt všude stejně, i v Leninově mauzoleu, a Kačer Donald tě vodváže třeba i na smrtelný posteli, zlato!

Takže go, Ježíšku, go, koukej mazat do prdele!

„Tak jako Němci po Hitlerovi, i Srbové by měli nejprve ukázat do svých řad a omluvit se za zločiny, které byly spáchány. Bez toho do Evropy nevstoupí.“ Pravda?, Petře Pravdo? Nevstoupí a nevstoupí. Jenže do téhle smrduté řeky jsme už vstoupili mockrát!

Gumové projektily jsou košer, kameny jsou trejfe.

Jan Palach se upálil horkým ohněm, Jozef Aszmgongi studeným plamenem.

Prvnímu republiku obsedli, druhému ji rozsekli jak ohlodanou kost.

Do Prahy přijíždí Jeho Svatost dalajláma, ale modlitebním mlýnkem Havla & spol. je mercedes.

V Brně zabijí anonymní vrah bratrance básníka Nezvala, protože podivuhodný kouzelník tutově vyčaroval dost peněz i pro rodinu. Jindřich Nezval však „za Vítou nikdy nešel, protože byl u komunistů.“ Uškrtil se svázán do kozelce v hnoji z vlastního těla. Na místě činu nenašli ani verš. Rychlý prachy jsou v háji!

Víc než třiapadesát procent Čechů nepovažuje svůj národ za voňavý. Češi se příliš potí a málo používají deodoranty, defolianty, repelenty, insekticidy a bezpečné vložky. Každý Čech by se měl před odchodem do zaměstnání polít hašeným vápnem.

Les se kácí, z pařezů odletují třísky, kolektivy se štěpí na individua, jež půjdou na porážku po jednom!

Odkud přicházíme? Ze ztraceného ráje. Co jsme? Svedení a opuštění. Kam jdeme? Do horoucích pekel.

Svět odložil svou smrt na konto uražených a ponížených.

Kolotá vesmírem jako vymknutý kloub vylámaným pouzdrem a dobro klesá na kolena před zkaženou krví páchnoucím zlem.

BALKÁNSKÁ MOUCHA

Proč mluvíte jednatřicet let o jednadvacátém srpnu

když všude kde se schyluje k vepřovým hodům

vrazí NATO svůj navoněný rypák?

Chtěli byste nevědět

strčit hlavu mezi hradní hýždě

chtěli byste z nouze fňukat o lásce

ale mezi stehny se vrtí

červy načatý ovar...

Obrys-Kmen 46/2000

Karel Marx – osobnost tisíciletí

LADISLAV HRZAL

Ne náhodou a v Anglii byl na první místo jako myslitel tisíciletí zvolen Karel Marx, jenž v Londýně žil dlouhá léta v emigraci a v Londýně také 14. 3. 1883 zemřel. Narodil se 5. 5. 1818 v Trevíru. Ani Němci na svého významného rodáka nezapomněli, zařadili jej mezi nejvýznamnější Němce minulého století. V Anglii se Marx dostal dokonce před Alberta Einsteina, který obsadil druhé místo, zatímco v Německu místo první. Mimochodem, Marxe předstihl mezi významnými Němci i Helmut Kohl. Je ovšem třeba říci, že se tak stalo ještě před jeho politickým pádem. Je otázkou, zda by se dnes vůbec Kohl mezi nejvýznamnější Němce dostal. Ono takové hlasování o tom, kdo byl či nebyl tím nej..., je vždy velmi relativní, odvislé od toho, za jakých okolností, kdy a kde a zejména pak kdo rozhoduje. Skutečnost, že Marxova teorie podstatně ovlivnila a stále ovlivňuje vývoj společnosti, je nevyvrátitelná. Nadále platí, co bylo napsáno v Komunistickém manifestu – Evropou obchází strašidlo komunismu, snad jen slovo Evropa by dnes bylo nahrazeno slovem svět. Také „strašidlo globalizace“ a spolu s tím i další moderní a dnešním světem poletující „strašidla“ zániku planety, zničení civilizace, existující a potenciálně hrozící a svět vyhlazující války, to vše byly skutečnosti, na které Marx poukázal, ale i některé z nich se teprve rodily. Rozhodující však bylo a je, že nejen poukázal, ale i naznačil cestu, jak jim čelit, jak se z hrozící katastrofy dostat ven, jak nahradit kapitalismus novou humanistickou společností, kde honba za penězi, heslo „člověk člověku vlkem“ přestanou platit a člověk se stane skutečně člověkem svobodným. V takové společnosti nebude platit to, o čem psal Marx v dopise Engelsovi, ve vztahu k současnosti upravenému výroku J. W. Goetha: „Šedá je teorie, jen byznys je zelený“.

Marxovi od samého počátku šlo především o osvobození člověka, o překonání odčizení, o odstranění vykořisťování člověka člověkem. Marx ovšem nebyl jediný, kdo tyto otázky nastolil. O jejich řešení se pokoušeli pokrokoví myslitelé v celé historii lidské společnosti. Marx však – na rozdíl od ostatních – nehledal řešení v autonomním individuu, ale kladl a řešil otázku společenských sil, jež by byly schopny odstranit překážky stojící v cestě svobodě a všestrannému rozvoji člověka. Člověk se právem považuje za nejvyššího tvora, kterého na tomto světě známe. Z tohoto postavení pro něho vyplývají nejen určitá privilegia, ale i tomu úměrná odpovědnost. Člověka vědomého si své síly, své moci, svých tvůrčích schopností, snažícího se nejen poznat sebe sama, společnost a přírodu, ale využít všech získaných poznatků ke svému rozvoji. Od těchto obecných úvah Marx postupně přechází k poznání, že individuum může být skutečným individuem jen ve společnosti a jejím prostřednictvím. Na rozdíl od Hegela i od Feuerbacha šlo však Marxovi ne o „člověka vůbec“, ne „o sebeuvědomění ducha“, ale o člověka opravdového, skutečného. Podle Hegela

byl člověk „predikátem božím“, jeho podstatou byl absolutní duch. Hegel správně dokazoval, že odhalit podstatu člověka je možné jen tehdy, vycházíme-li z toho, že „sebeuvědomění dosahuje svého uspokojení pouze v jiném sebeuvědomění“. Jinými slovy, člověk může poznat sám sebe, „sebeuvědomit se“, jen v lidské společnosti. Hegel tento proces ovšem chápal jako schopnost abstrahovat od svého konkrétního já a postihnout „nekonečnost absolutní ideje“. Marx takovéto pojetí nazval „metafyzicko-teologickou karikaturou člověka“. Vše lidské je v něm zbaveno reality a zvrací se v hodnotu obrážející nekonečné samopoznávání. V Hegelovi – psal Marx – jsou tři elementy: spinozovská substance, fichtovské sebeuvědomění a hegelovská, nutně rozporná jednota obou. První element je metafyzicky zkarikovaná příroda, odtržená od člověka, druhý je metafyzicky zkarikovaný duch, odtržený od přírody, a třetí je metafyzicky zkarikovaná jednota obou, skutečný člověk a skutečný lidský rod. Takové metafyzické pojetí Hegelovo odmítal materialista L. Feuerbach. Podstatný rozdíl mezi Hegelem a mojí maličkovostí – psal Feuerbach – spočívá v tom, že Hegel byl profesor filozofie, já však nejsem ani profesorem, ani doktorem. Hegel žil, myslel a psal v akademické ohraničenosti a kvalitě, já však žiju, myslím a píšu jako člověk, jako pouhý, ryzí člověk – není tedy divu, že na rozdíl od Hegelovy filozofie neobjevuji v náboženství nic víc než právě člověka. Podle Feurbacha je však ve vůli, myšlení a citech obsažena vyšší, absolutní podstata člověka jako takového, i cíl jeho existence. Snažil se dokázat, že podstata člověka je v „pospolitosti“, v jednotě člověka s člověkem, a vychází ze spojení „Já a Ty“, v němž rozhodující úlohu hraje „láska mezi mužem a ženou“. Láska je „pravda druhu“, je mnohem podstatnější než monotónní Ty mezi přáteli. Muž se ženou tvoří doslova „nového člověka“. I toto rádobý materialistické pojetí člověka Marx právem kritizuje. Není – podle něho – ničím jiným než absolutizací lásky, „divotvorcem“, který má pomoci Feuerbachovi při řešení praktických problémů života. „Milujte se vespolek, padněte si do náručí bez rozdílu pohlaví a stavu“. Řešení, které nic nevyřeší.

Marx si uvědomuje, že je nutné přejít od filozofie k politice, od teorie k praktické činnosti, hledat a najít ve společnosti takovou sílu, která by byla schopna, ale i objektivně nucena osvobodit nejen sama sebe, ale i celou společnost. Zrušit vykořisťování člověka člověkem. Takovou sílu nachází spolu s Engelsem v těch, kteří jsou nejvíce utlačováni, vykořisťováni, v proletariátu, který nemůže v boji nic ztratit, jen své okovy. V Ekonomicko-filozofických rukopisech chápe a vymezuje člověka jako skutečnou, tělesnou, živou bytost, jejíž podstatou je práce, která je mu ovšem v kapitalistické společnosti zcela odcizena. Analyzuje toto odcizení práce, jež „polidštila člověka“. Odhaluje, že práce v kapitalistické společnosti neprodukuje jen zboží, produkuje sebe sama a dělníka jako zboží. Tento fakt nevyjadřuje nic víc než skutečnost, že předmět, který práce produkuje, tj. její produkt vystupuje jako moc nezávislá na výrobci. Jde o vnější práci, při níž se člověk odcizuje sám sobě, nepatří v ní sobě, ale někomu jinému, stává se zbožím, které se prodává a kupuje na trhu. Právem se v takové práci necítí svobodným. Svobodným se cítí jen ve svých v podstatě živočišných funkcích, při jídle, pití a plození.

Marx rozebral i funkci peněz v kapitalistické společnosti, kde se peníze z prostředků směny stávají hlavním cílem a podstatou osobnosti. Peníze, rozvinuté hodnotové peněžní formy, dnes cenné papíry a akcie, bezesporu znamenají v kapitalistické společnosti ve srovnání s feudalismem pokrok. Umožňují všestrannou výměnu, obchod a rozvoj různých forem kapitálu. Mají však i záporné stránky a ty dnes mnohem více než v době Marxe převažují. Individualita člověka, jeho svoboda se stává v poměru k penězům jen druhem objektu směny. Peníze se stávají univerzálním prostředkem. Pracovní síla, ale i podstata člověka se dá za peníze koupit, stává se zboží. Ve společnosti, kde hlavním smyslem a cílem výroby je zisk, jsou peníze činitelem, který vypovídá válku celému lidskému pokolení, všem lidem. K. Marx píše o tom, že peníze jsou žárlivý bůh Izraele, Bůh, jenž nestrpí vedle sebe žádného jiného boha... Co člověk nedokáže ve společnosti jako skutečný člověk, dokáže peníze, ovšem má-li je. Za peníze si kupuje autoritu, politickou kariéru, úctu, akademické hodnosti, tituly. Všechno je na kapitalistickém trhu k dostání, důstojnost, čest, pravda. To vše se kapitalismus pokouší proměnit ve zboží a je nutné přiznat, že se zdarem. Dnes se více než kdy jindy jasně projevuje, že i v politice jsou rozhodující peníze. Dosvědčují to četné a stále se opakující aféry. Kupují se politikové, hlasy voličů, státní zakázky, existují tajné „černé“ fondy. Vzpomeňme jen namátkou nedávné aféry H. Kohla. Obdobných finančních skandálů je celá řada. To, že je tu a tam někdo odhalen a dokonce i potrestán, na podstatě věci nic nemění.

Na zhoubnou podstatu peněz poukazovali již před Marxem nejvýznamnější literáři světa. Shakespeare, Goethe a další. Marx se literaturou a uměním hodně zabýval a ve svých pracích se na díla významných umělců a spisovatelů často odvolával. Pokud jde o peníze, Marx vykládá Goethovy verše z Fausta: „Co je pro mne za peníze, co mohu zaplatit, tj. co mohou peníze koupit, to jsem já sám, majitel peněz. Jak velká je síla peněz, tak velká je i moje síla... Co jsem a co mohu, není tedy nikterak určováno mou individualitou. Jsem škaredý, ale mohu si koupit nejkrásnější ženu. Nejsem tedy škaredý, neboť účinek ošklivosti, její odpudivost, peníze zrušily. Jako individuum jsem chromý, ale peníze mi opatří ‘čtyřmécítma’ nohou... jsem špatný, nečestný, nesvědomitý, bezduchý člověk, avšak peníze jsou váženy, tedy i jejich vlastník.“ Také Shakespeare – podle Marxe – skvěle odhaluje v Timonu Athénském podstatu a rozhodující vlastnosti peněz. Marx upozorňuje zejména na dvě vlastnosti peněz. Jsou – v první řadě – viditelným božstvem, přeměnou všech lidských vlastností v pravý opak, jsou všeobecnou záměnou a všeobecným převrácením věcí. Za druhé jsou všeobecnou nevěstkou, všeobecným kuplířem lidí a národů. V kapitalistické společnosti se často ani nezkoumá, jak člověk k penězům přišel. Kvalifikace peněz, ať již pocházejí z „tunelování“, či z takzvaných peněz „špinavých“, je prý záležitostí příliš složitou a těžko odhalitelnou.

Mnozí mocní tohoto světa, hrstka „multimilionářů“, kteří se pokoušejí ovládnout a kontrolovat celou naši planetu, mluví o demokracii, o svobodě, o humanismu. Nejsou to nic než „slova, slova, slova“. Američtí multimilionáři mluvící o míru jsou však – současně – největšími výrobci a prodejci zbraní. Prodej zbraní je podle Clin-

tona „legitimním nástrojem americké zahraniční politiky“. Prodávají nadzvuková letadla, raketové střely, tanky atd. Prodávají je Arabům i Izraeli, vyzbrojují Tchaj-wan, jižní Koreu a posílají zbraně do všech neuralgických bodů na naší planetě. Jsou snad tyto zbraně určeny na obhajobu a pro všestranný rozvoj člověka? Američtí kapitalisté jsou největšími ničiteli naší planety. Produkuje více než čtvrtinu plynů způsobujících „skleníkový efekt“, ohrožující existenci Země. Snížení jejich emisí slibují téměř na každém mezinárodním jednání, zůstávají však u slov. Příkladem je možno uvádět bezpečet. USA chtějí být „misionářem světa“, zatím se však stále více a otevřeněji stávají „četníkem“ světa. Je to v zájmu skutečné demokracie, v zájmu rozvoje svobody člověka, v zájmu rozvoje humanismu? O jaký humanismus jde, jaká je to svoboda člověka, jestliže „hrstka multimilionářů“ ovlivňuje velkou měrou veškeré dění na světě?

Poměry se od dob Marxe podstatně změnily. V mnohém předčily skutečnosti, na které Marx poukazoval. Předčily i skutečnosti, o něž Marx opíral své představy budoucnosti. Znamená to, že Marx a jeho učení patří minulosti? Nikoliv, právě naopak. Dnes více než kdy jindy platí, že kapitalismus ohrožuje samu existenci naší planety. Marxovo učení – a v tom je stále živé a platné – nepřestává ani dnes inspirovat a vyzývat celý svět – nejen Evropu – k zápasu o „skutečně lidskou společnost“, v níž humanismus a svoboda člověka nebudou jen krásná slova.

Obrys-Kmen 52/2000

Poezie mužně obnažená

KAREL SÝS

Konec století zastihl českou literaturu v neobyčejném rozkvětu. V Česku (už jen název země zní tak hezky česky!) působí několik tisíc nakladatelů (co na tom, že mnozí vydají jen jednu knihu ročně, tu svoji!), stánky s knihami jsou ještě pestřejší než sousední stánky s napodobenou parfumerií a obšlehnutými lihovinami à la bílá hůl, výlohy kamenných knihkupectví hýří barvami, zlatem, hlubokou ražbou... Na každé téma najdeš desítky knih – buddhismus, zednářství, letadla, války, lodě, španělská kuchyně, španělské vesnice, humanitární divize SS... Nic nevádí, že autoři vaří z vyvařených vývarů, takže kupříkladu sovětská příručka blahé paměti – Skazkin S. D. a kol.: Abeceda ateisty, Praha 1979 – je pořád ještě nejpoučenějším přehledem náboženství i kacířství světa, obsažnější než křídopapírové encyklopedie načáchané ručně kolorovanými obrázky s popisky pro US hospodyňky.

A to nemluvím o knihách suchozemce Miloše Hubáčka *Invaze*, *Pacifik v plamelech* a *Vítězství v Pacifiku*, které si vydali v Americe, o pentalogii Václava Němečka *Vojenská letadla*, kterou si přečetla Anglie, nebo o ilustracích Kamila Lhotáka k Tomu Sawyerovi či ke Katajevovi a Gajdarovi, jež očarovaly děti na Floridě i v bělokamenné stepi Sevastopolu a Oděsy.

Kde je však původní česká literatura? Je zde rovněž, předem razantně vypletá od levicového pýru a příbuzného býlí.

Kdo byli ti pleči? Nu přece bývalí rozsévači plevelů: bělobradý metuzalém Milan Jungmann, neodstranitelný jako dřevomorka a nevyvětratelný jako yperit, František Františkovič Kautman, kterému se před Damaškem zjevil Franz Kafka, takže se obrátil ve Franka Kautmana, a jejich pilní žáci Jiří Syreček Hanák, Leonid Iljič Novotný, Jidáš Penís, Janus Čučma, asanátor jedu z Judey F. C. Putna, Petr Pabílek, a abychom nezapomněli – zlomek kritiků Slomek.

Pracky trhu o překot zásobují básníci Ubrousek, Šrotovník a Hrabeš, Hruša, Užde a Kohoutek, pracku v pracke s prozaiky Nesešivalem, Blímou a Učitelovou, jakož i s každým, kdo si kdy omočil proti bolševikovi.

A pak je tu samozřejmě nová generace, nezatížená sociálním cítěním a podobnými nesmysly, jež jen omezují vnitřní svobodu a cuchají husté předivo jevů a vztahů jasně svědčících o mravním cítěním a neschopnosti, pardon, schopnosti etického soudu. Vehementně se tlačí do vydezinfikovaného životního prostoru a nehledí nalevo, nýbrž napravo. Ale i ona nemůže necítit, že v pahýlu českého státu cosi níže.

Básník touží být čten, slyšen a konečně pochválen, nebo aspoň čten a zatracen, básník však nedobře nese, je-li čten a omlčen. Jo, že jsou básníci, kteří nesmějí být ani čtení, ani vyslechnuti? Asi si něco nadrobili a čert je nám po nich. „Do ohně s nimi!“ řízně formuloval Penís.

Jenže pokud chce ještě někdo něco číst, pak jsou to výpisy z jeho účtu. Jestli chce ještě někdo něco slyšet, pak leda vodu splachující večer za jeho zády celodenní rostou. A pochválit? Inu, máme se O. K., hlavně máma, ta má banánů plnou mísu. Kdyby byly drahé, bylo by to v banánové republice přece absurdní, nicht wahr?!

Co dělat? Havlíček spí tvrdě ve svém hrobečku a ani V. I. Lenin neporadí.

Poplivat vlastní minulost, vrátit medaili, odprodat babičku – to by už nevzrušilo ani sexuálního maniaka Mrázka.

Chce to oslovit potencionální sponzory, mediálně se zviditelnit, vyškrábat se z děravé galéry na palubu Queen Mary. Lodní zvon však dávno odzvonil a královna moří předminulý týden zamířila na Bahamy.

Básnířky to mají snazší – svléknou svršky i spodky a dostaví se na křest své sbírečky nahé. Nebo vybijí stádo humrů a znásilní pohlavně odumřelého politika.

Nakladatel Martin Pluháček (Petrov, Brno) o tom ví své. Je také básník a spisovatel (Martin Reiner). Narodil se v roce 1964, kdy já maturoval. Jak daleko od té doby pokročil rozklad hodnot, svědčí úryvek z rozhovoru pro Mf Dnes (7. 11. 2000). Pluháček-Reiner odpovídá na otázku právě Januse Čučmy, básníka-vyklouze, denuncianta a předního českého paparazziho: „Kamenné nakladatelství znamená zvýšení produkce, aby se tituly a peníze více ‚točily‘. Tak to chcete?“ Připomínám ještě jednou, že se ptá rádobybásník a odpovídá básník: „Ano. Proto jsem přijal další lidi a do budoucna máme dvě ústřední témata. Nejen ono nalezení způsobu, jak získávat nestátní peníze, kdy se potenciálním sponzorům pokusíme připravit atraktivní nabídku mediálního zviditelnění,... aby usoudili, že i tohle může pomoci jejich image...“ A další dotaz: „Když se vloni dostal do sporu se svým doposud kmenovým nakladatelstvím Atlantis asi nejvýraznější polistopadový český prozaik Jiří Kratochvíl, vy jste jej přetáhl k sobě. Vyplatilo se vám to?“ „Vyplatilo, protože Kratochvíla jsem nelákal proto, aby mi dělal byznys. Na něm tu nejde vydělat. Románu Noční tango, což byla první kniha, kterou u mě vydal, se prodalo asi 1300 výtisků... A přitom Noční tango získalo Seifertovu cenu a 200 kusů si pro slavnostní akt vzala Živnobanka, která tuto poctu sponzoruje. Ale co je pro mě podstatné: autorská stáj Petrova je s příchodem Jiřího Kratochvíla literárně zase o něco hodnotnější.“

Pro informaci: Petrov chová ve stáji i Michala Viewegha („Je pro nás zlatý důl“), Valdaufa české literatury, šestý výluh Vladimíra Párala.

A už jsme u slíbených nahotinek. Nakladatelství Petrov vydalo na rok 2001 kalendář aktů dvanácti českých básníků (foto Jana Noseková). „Zkoušíme, co všechno se literaturou dá udělat,“ vysvětluje sám majitel. A Mf Dnes přihrává: „Kalendář plný aktů. Nemluví však o kráse lidského těla, ale o síle ducha.“

Dozvíme se pro budoucí literární historiky neocenitelnou informaci: „Celý nápad vznikl v hospodě. Martin Pluháček plánoval společně s Mariánem Palou vydávání časopisu Dobrý chlap. Jeden z aktérů – Jiří H. Krchovský – chtěl pro tento časopis napsat básně. ‚Dohodli jsme se na tom, že básně nikoho nepřekvapí. Akty – to je ono,‘ vzpomíná Pluháček. ‚Je to benefiční kalendář pro českou literaturu. Všichni totiž mají připomínky a posuzují, co který spisovatel řekl, ale knížky skoro nikdo nečte.““

Mohli bychom to celé brát jako recesi, srandu, báječný hospodský frk, ale všechny tyhle nádherné věci dávno uprchly před strašidlem, které obchází nejen Evropou, nýbrž celým zglobalizovaným, to jest definitivně „normalizovaným“ světem. Zdrhly před strašidlem peněz, ať se maskují atraktivním image, zviditelněnou humanitou nebo odmaskovaným kšeftem.

Literatura totiž vskutku přestala zajímat atomizovaného člověka, denně zoufale bojujícího s dotírající smečkou osobní zkázy. Romantické zvolání Kdo srdci takému útěchy jaké dá se změnilo ne pouze na bezručovské Kdo jim dá chleba, ale na syrové Kdo s koho. Cesta, i nedaleká, je příšerně zdražená a na volání na účet volaného se každý vykašle. Sotva zaslechne SOS, práskne za sebou dveřmi a zajistí je řetězem.

Básníkovi posledního zahnívajícího stadia kapitalismu (neofriřujte se a věřte, trefněji to pojmenovat nelze!) nezbyde nic jiného než se svléknout třeba z kůže, aby panu nakladateli pomohl „vytzužit“ image a zasloužil si nějakou tu korunku od čtenáře, kterého však od trávení darů zašantročené země nevyruší ani zemětřesení v nějaké Asii.

Jeden z aktérů kalendáře Petr Stradický alias Odillo ze Strdic nedávno v Salonu podumal o „glo-glo-globalizaci“ metodou nic proti ničemu, aby nakonec přiznal: „Obě strany (rozumněj MFF i demonstranti) hrají jednu komedii, protože je platí stejný principál... Používají stejnou techniku – mobilní telefony a internet, snaží se upoutat co největší zájem médií (od tebe to sedí!, pozn. ks). A obě stojí daňové poplatníky dost peněz... Nic proti divadlu, lidé to mají rádi. Ale ukažte mi laskavě, kudy se jde z hlediště ven.“

To je krach ne už jedné generace, která se natlačila do smrtícího vakua, nýbrž celé slavné polistopadové epochy. Ještě že jsou tady oboustranní principálové. Že by Rada sedmi? Nebo světové židovstvo?

Panu Odillovi neporadíme, snad jen to, aby se nahý fotografoval za tmy.

My můžeme jen dobrosrdečně poradit panu Ivanu Wernischovi, že až se příště nechá fotit jak ho pánbů stvořil, ať si sundá ponožky aspoň dvě tři hodiny před činem. Otlaky od gumíček nepůsobí ani esteticky, ani eroticky.

Vidět vás tak Homér! A Holan, Hora, Nezval, Halas... Ti se svlékali pro docela jiné mše!

A není to přece tak dávno, co Otokar Březina odhrnul oponu sfér: „Světlo umírá jenom příchodem ještě většího světla, ještě většího, většího světla...!“

Čas oponou trhnul a valí se sem jen tma, černočerná, smrdutá a ještě smrdutější tma. Proti ní ovšem dvanáctka oněch celkem sympatických naháčů nic nezmůže.

Snad aspoň nenastydnou!

Obrys-Kmen 4/2001

Moc sa nám odcudzila

JÁN TUŽINSKÝ

Čtu si v knize Motiviáda slovenského spisovateľa Jána Tužinského. Motiviáda je zbirkou esejí, ktoré psal Ján Tužinský pro Nové slovo v letech 1991 až 1992 a zamýšľá se v nich nad absurditami našej polistopadovej politiky. Nejpřesněji knihu charakterizoval Vladimír Mináč v úvodním slovu: „Je to knížka o svobodě a o jedné její historické možnosti. Není to však knížka beznadějná, i když se tu zničila velmi konkrétní historická naděje.“ Je obdivuhodné, že Tužinského politické eseje ani po deseti letech nezestárly a jejich pravdy, tehdy ve společnosti spíše jen tušené a v Čechách inkvizitously umlčované, potvrdil čas.

Dodejme jen, že Ján Tužinský oslavil 29. března padesát let, vydal několik prozaických a esejistických knih, v polovině devadesátých let byl ústředním ředitelem Slovenského rozhlasu v Bratislavě a v současné době je předsedou Spolku slovenských spisovatelů.

MICHAL ČERNÍK

Priznám sa bez mučenia, že vždy som si vážil esejistiku Václava Havla, ale jeho absurdná dráma nemá ani zďaleka kvality, o ktorých sa tu toľko básni. Ľudský osud uniká tomuto dramatikovi oveľa väčšmi, ako je aj na absurdnú drámu zvykom, a tak mu ľudský osud mizne aj v politike, čo, žiaľ, nie je totožné. Verejnosť možno ešte zmätočne verí, že dramatickú nekoncentrovanosť vyvažujú ceny, ktoré náš dramatik zbiera po celom šírom svete, ale mňa to iba ubezpečuje o fakte, že svet je povrchný, že svet túži po senzáciách, lacných trikoch, že nemá stálosti... Lenže, ešte nechcem hovoriť o Havlovi dramatikovi. Chcem sa tu iba dotknúť onoho „božského“ postulátu, ktorým tento muž tejto krajiny prisúdil ďalší dedičný hriech, ktorého sa nezbaví nik, ak neemigroval, ak nespáchal samovraždu, ak ho dennodenne nevypočúvala ŠtB, ak si neodsedel svojich pár rôčkov.

A tak sa nevdopak pýtam, odkiaľ asi je takáto etika? Odkiaľ pramení táto nečakaná schopnosť zovšeobecnenia, zovšeobecnenia až hrozivo všeobjímajúceho železnými a rozžeravenými kliešťami moci?

***

Uznávam, že v živote je veľa absurdity, ale absurdita života je predsa len iná ako part herca v absurdnej dráme. Opakujem, vážim si Václava Havla ako esejistu s hlbokým zmyslom pre zacielenosť jeho textov k odkrytiu latentných väzieb moci. Lenže práve jeho vlastné texty sa podľa môjho názoru akosi zákonite začínajú adresne obracať aj naňho samotného. Ja viem, autor po sebe nerád číta vlastné diela, ale napríklad taká esej Moc bezmocných sa mi vidí aktuálna aj dnes. Mnohým politikom by som ju vrelo odporučal do pozornosti. Autorovi, prirodzene, tiež. Ja ju čítam čím ďalej,

tým pozornejšie a nevychádzam z údivu, prečo, pochopíte sami, len si ju prečítajte. Citovať nebudem. Nemám rád veci, vytrhnuté z kontextu. Poznám na vlastnej koži, čo to môže spôsobiť.

Ale vrátíme sa k vine. K onej abstraktnej, a predsa takmer hmatateľnej substancii, ochromujúcej človeka zvonka i znútra. Keďže som sa narodil v roku 1951 a práve som dovŕšil štyridsať rokov, narodil som sa ako vinný človek. Veď práve v päťdesiatych rokoch sa naozaj odohrávali najzverskejšie procesy, treba však pripomenúť aj to, že predovšetkým komunisti súdili komunistov. Ale ja viem, tak ako to musí vedieť väčšina štyridsiatnikov v tomto štáte po nežnom novembri, že som sa narodil vinný. Tuším som na veľké sviatky nosil aj pioniersku šatku, tak ako som aspoň na veľké sviatky chodil do kostola, ako som chodil na pionierske schôdzky a na sväté prijímanie. Presne tak, ako som v šesťdesiatom ôsmom roku zažil príchod spojeneckých vojsk na chmeľovej brigáde v Čechách a cítil som sa vinný, lebo vo svojich sedemnástich rokoch som nedokázal zastaviť valiace sa tanky. Ale aj za šesťdesiaty ôsmy rok sa cítim vinný. Bol som predsa tu. V konsolidačnom období som začal študovať, oženil som sa, ale aj vtedy som sa cítil vinný. Najviac som sa previnil voči tejto krajine, keď som začal písať knihy, čuduj sa svete, nie samizdatové, a to je teraz dvojnásobná vina. Ach, bože! Čo by som ešte tak: napríklad, dosť často som chodil so svojimi priateľmi na ryby, najmä s českými priateľmi, namiesto toho, aby som utekal za hranice, aby som zosmolil nejaký samizdat... tak veru, taktó, alebo nejakó podobne nesie so sebou svoju vinu väčšina dnešných štyridsiatnikov. Chýba k tomu už len jedno, tá absurdnosť, aby sme tomu uverili. Lenže tvrdeniu o kolektívnej vine môže uveriť najskôr človek hlboko odtrhnutý od reality. Čosi veľmi nefudské sa prediera na svetlo božie spod zamatového pláštika nežnorevolučných hrdinov. Pazúrky zloby by radi zatínali okolo seba. Predbežne však nevidím ani ten najmenší náznak sebareflexie priamo v ich strede.

***

Moc sa nám odcudzila a my sme sa odcudzili moci. Viem, nehovorím za všetkých. Hovorím však za mnohých. Nehovorím o situácii v Čechách. Hovorím o slovenskom mravenisku, o slovenských – alebo predovšetkým! – o slovenských politikoch. Asi by som mal byť konkrétnejší. Netreba! Tentoraz to bude bez výnimky. Nejestvuje totiž len čosi také ako občiansky zákonník, jestvuje aj niečo navyše, jestvuje reflexia človečieho zmaru. Človek vie, cíti mrazivý dych žrecov na vlastnom krku. Demagogické rečičky o brutalite bývalého režimu vychádzajú z módy. Napokon, vždy to boli iba barličky. Politik je muž danej chvíle. V nej rozhoduje o tom, aký vietor zaduje v tejto krajine, akým plášťom ju prikryje, keď to bude nutné. A mal by cítiť, že tu je zimomravo!

***

Niet v tomto štáte (spola predanom a spolu chystajúcom sa na predaj!) väčšieho bohatstva, ako je človek. Jeho ruky, mozog a srdce. Je tu jediná podmienka, ako odkliať tento potenciál z letargie. Tento človek musí začať cítiť túto krajinu ako svoju i túto moc ako vlastnú. Pravdaže, aby k tomu došlo, treba uvoľniť viac synergických

síl k životu, zatiaľ sa však urobilo pre samotné tieto sily (a tu mám na mysli celú kultúru, teda umenie i filozofiu) len množstvo regresívnych opatrení. Kým sa bude moc tváriť, že všetko ostatné je dôležitejšie, nielenže nič nepochopila, ale odcudzuje sa aj vlastnej podstate. Podstate na úrovni doby. Jej úlohou je totiž spájať. Politikou, kam víťor, tam plášť, iba rozdeľuje.

***

V tomto štáte totiž začína veľmi prudko klesať oná potreba vecí spoločných. Jediné, čo tu naozaj spoločné je, je rozbitosť. Doslova a do písmena. A chudoba, to nie je už len onen strašiak, ktorým nás strašili a uvádzali do krčovitého smiechu komunisti za bývalého režimu. Chudoba, to je reálna situácia mnohých rodín i osamelých občanov tohto štátu. Začala vznikáť počas nežných výziev v novembrových chumeliaciach a rovnako môže skončiť na ulici, lenže úplne inak, lebo seje sa tu aj množstvo byliniek, ktoré údajne chce pestovať na svojom pozemku Václav Havel. (Zmieňuje sa o tom stenografický záznam!) Ale práve liečivé bylinky obsahujú najviac jedov.

***

So značnou dávkou horkosti som rozmnožil Stendhalov titul *Le Rouge et le Noir*, aby som čitateľom Nového slova doprial aj trochu irónie. Irónie, otvárajúcej oči Bertolottioho citátom, ktorý je súčasťou slávneho Stendhalovho diela: „A povýšili ma nie preto, že som mal zásluhy, ale preto, že môj pán mal láмку.“ Ako vidieť, choroba môže byť aj prospešná. Prirodzene, keď je chorý niekto iný. Ak pripustíme, že naša prednežnorevolučná spoločnosť bola do vzniku patologická, potom je logické povýšenie mnohých, prirodzene, takmer alebo celkom bez zásluh. Zásluhy sa dajú vyrobiť dodatočne. Stačí kotlík nežnorevolučného gulášu, dochutený ingredienciami prázdneho tárajstva, osočovania a denunciantstva, a aureola slávnych mužov „Novembra“ je na svete. Prirodzene, treba byť blízko pri kotlíku.

***

Aj z radov pána prezidenta by sa iste dala zostaviť pozoruhodná publikácia. NePOCHYBNE by sme sa nasmiali. Tým skôr, že sa možno oprávnene domnievať, napriek nevoliteľnosti hradných komorníkov, že aj ostatné štruktúry moci boli zvolené neslobodne. Pán prezident totiž sľúbil verejne obom národom, že prezidentom bude iba dovtedy, kým nedovедie oba národy do slobodných volieb. Zrejme teda slobodné voľby neboli. Pravdu povediac – ale to je len môj súkromný názor! – nebola ani revolúcia, ani revolucionári. Bol len veľký tresk, bola všeobecná nespokojnosť s pašalíkmi jednej strany. Ale ak má byť výsledok trestu iba denunciantstvo, ak sa má právo zmeniť na sabat „vyvolených“, je to aj na tresk výsledok prinajmenej problematický, surový a napriek tlaňačovej humanite neľudský. Nová kvalita jednoducho neznikla. Vznikli len nové mafie: od drobných veksláčikov počnúc, hornou bezosporu ignorantskou vrstvou „avantgardnej“ oligarchie končiac. A kde sú metastázy, nevie ani boh.

***

Náš pán prezident zjavne proklamuje návrat k Masarykovi, ale v praktickej činnosti pôsobí skôr ako Beneš. A o chvíľu sa dožijeme nejakého čerstvého prezident-

ského dekrétu. (Mimochodom, ani jeden nebol šťastný!) Bodaj by som sa mylil. Ale zatiaľ všetko smeruje tam, odkiaľ je naozaj cesta prinajmenej problematická: k novej nekultúrnosti, k novej ľahostajnosti, k novému zatrpknutiu občana voči štátu. Mnohí tvrdia, a myslím si, že správne, že najväčším bohatstvom tohto štátu je človek. Ale všimnite si, ako sa u nás s týmto bohatstvom zaobchádza, ba ako sa začína zaobchádzať! Ponuré, ťažké by to boli vývody. Počnúc charitatívnou činnosťou, ktorá by bola zbytočná, keby si štát plnil svoju funkciu. To už, prepáčte mi, sľuboval občan Miloš Jakeš na návšteve v Kladne: „Shora nic nečekejte!“ Ani sme nečakali. Horšie je, že zástupy robotníkov a iných priamych výrobcov hodnôt čakali od „nežnorevolučných“ zmien čosi celkom iné ako príspevok k nezamestnanosti. Dokonca ani Václav Havel – ako to vyplýva z magnetofónového záznamu, ktorý uverejnilo Rudé právo – nemienil postaviť pracujúcich pred takýto, dnes už takmer všeobecný jav. A pokiaľ mi pamäť slúži, takmer všetci disidenti uvádzali ako najväčšiu krivdu bývalého režimu, že ich vyhodili z práce. Ajajajajaj! Teraz si poviete. Čo to je zasa za sociálnu demagógiu...? Právo na prácu. Prežitok. Tentoraz prežitok socialistický! Napokon vidíte, ako sa všetko opakuje. Až nebezpečne. To, že ideológia strieda svoje zafarbenie, nie je ani rozhodujúce, ani podstatné.

***

Lebo ak vo všeobecnosti o prírode platí, že ju máme požičanú od svojich detí, tak iste platí aj to, že takto zapožičaná je aj naša politická, občianska i mravná prítomnosť. V najlepšom prípade si nemôžeme dovoliť presunúť ju na ničie iné plecia. Inými slovami, atomizujeme sa. Nehovorím, komu na prospech, hovorím však, že na našu vlastnú škodu. Zabúdame si kľásť otázky, čo sme a kam smerujeme, pýtame sa sústavne na to, čo bolo; pravdaže, povrchné, nanič, so zlobou. A keď sa pýtame na to, čo je, zasa sa pýtame v podtexte: čo nás rozdeľuje? Lebo myslíme partikulárne. Ale ja tu postavím takúto otázku: Je možné, aby človeka strávila nejaká strana, nejaké hnutie, nejaká idea celostne? Je možné, aby takto „strávený“ človek nenašiel v seba aspoň trochu sily, ktorá by mu pomohla primknúť sa k celku, k spoločenstvu predkov? K zemi, k tráve, z ktorej je vlastne všetko mäso, všetko živé, všetko, k čomu patríme?

***

Och, bože!, tie ručičky. Zašpinené pazúriky. Čo všetko sa za dva roky stihlo zopsuť, hoci človek si myslel, že už viac ani nemožno. Kým jedných sme sa po biede a po psote zbavili, vstali noví bojovníci, zarajtovali nám po Slovensku nové spanilé jazdy a splundrovali, čo sa dalo, ale aj to, čo aspoň na oko vyzeralo takmer nespľundrované. Pro fidelibus servitiis, čiže tak, ako za starého Uhorska, za verné služby, tentoraz federálu, rozdelili sa potichu latifundie, podniky, fabričky a občan dostal do rúk dosť nezmyselnú kupónovú knižtičku. A ešte ho stihli predvolebne strasiť, že mu ju niekto hneď po voľbách vytrhne z ruky, že príde o majetoch veľmi chimerický, ba nedostihný, lebo veď, kto pozorne počúval, musel počuť, že po štyridsiatich rokoch komunistickej vlády tu nezostalo ničového nič. Je teda jasné, ba nad slnko jasnejšie, kde nie je nič, tam ani smrť neberie, berie len pán Klaus a MMF.

Napokon práve on (MMF) oberie aj občana, aj štát. Robil to tak odjakživa a bude to tak robiť až do zhrdzavenia posledného nehrdzavejúceho bankového trezoru. To, že by práve MMF mal záujem pomôcť niektorej z krajín bývalého východného bloku, je číročístý šamanizmus, je to priam okultná veda, je to onen kôň, ktorý sa naučil po-
dla nebohého pána profesora Spietza malú a veľkú násobilku. Tomu všetkému treba totiž veriť, to začína byť náboženstvo, prirodzene nepravé, falošné, vari ani nepatria-
ce do tohto sveta, v ktorom vládne skepsa a nedobytné bankové trezory, v ktorých sa ukrýva práve onen vysnený euro či svetoobčan, a nech premýšľam ako premýšľam, neviem mu prísť na iné meno, len na to, čo mal odjakživa, čo k svetoobčanovi cel-
kom a úplne prináležalo: PENIAZ!

***

Vidieť to aj na takej prostej veci, že si niekedy ani dobre neuvedomujeme ten vzácný malý priestor, ktorý je naším okolím i našou súčasťou: Slovensko. Ak som vyššie spomenul, že mnohí a v mnohom sa cítia pre čosi oklamaní, že cítia svoju ujmu pre kohosi, pre čosi, nie je to ani také podstatné... Verím, že sa to nestane hybnou, určujúcou silou, ktorá by natrvalo ovládla naše konanie, naše činy. Práve naopak, stále som náchylný veriť v niečo podstatnejšie, určujúce pre človeka tohto priestoru, lenže práve to si vyžaduje postaviť pred slovenskú verejnosť koncepcnejší, dlhodobejší cieľ, ktorý by sa mohol stať hybnou pákou slovenského občana. Nie bohatstvo, chimerické, možno aj nedosiahnuteľné, ale dôstojný život pre človeka v tejto krajine, to by mal garantovať takýto cieľ, tak ako mu ho do značnej miery garantuje ústava tohto štátu.

Práve absencia dlhodobých cieľov a ich neujasnenosť vyvoláva v občanovi pocit neistoty a strachu. To nie je môj výmysel, to sú pocity, ktoré ľudia vyjavujú, hovoria o nich, a je celkom pochopiteľné, že v stave, keď politika nedostatočne artikuluje svoje zásadné zámery, môžu takéto obavy a pocity prerastať do vážnej krízy. Istá časť bývalých politikov totiž nepochopila, že dnes nie sú nič viac a nič menej len bývalí politici. Sami zneistení – zneisťujú. Treba si uvedomiť, že nik nestráca svoju kvalifikáciu tak rýchlo ako politik. Zo dňa na deň. A treba si to uvedomiť dôsledne. Inak sa ich zneistenie stane hrozivou metastázou pre celú spoločnosť.

***

V nežnorevolučných záchvatoch narýchlo vyrobení tribúni slubovali možné aj nemožné, treba však povedať, že najmä nemožné. Veru, nik nikomu nemohol toľko dať, ako mohli nežnorevoluční žreci sľúbiť, a nik tak na ich sľuby rýchlo nedokázal zabudnúť ako oni. Tušili už vtedy, že pre praktickú politiku nie je nič výhodnejšie a prirodzenejšie ako rýchlo zlyhávajúca pamäť?

***

Na programe doby je každodenný život. A z toho sa nedá utiecť cez žiadny koridor.

Slovenský človek, slovenská kultúra žila a prežila stáročia aj napriek chudobe. Tak sa nám to servírovalo, tak sme tomu verili. Tak nám to často pripomínali nielen slovenské mamičky, ale aj premnohí potentáti. Dnes si treba naliať trochu čistejšieho

vína a povedať, že kultúra môže prežiť aj napriek chudobe, lenže v nijakom prípade nie vďaka nej. Od istého stupňa je aj chudoba hanbou. Je možné, že cti netratí, ale ani česť sa neuchováva vďaka chudobe, ale napriek nej. Aj ľudská dôstojnosť, aj dôstojný život si vyžaduje istý stupeň materiálneho blaha. Preto sa aj on treba usilovať. Preto treba akcentovať veci sociálne, systémovo ich zabezpečovať, kriesiť ich na úrovni štátnej, inak pre nás bude nový, čo ako vytúžený štát, len slepým črevom, s ktorým sa dá žiť, kým nezačne omínať.

Obrys-Kmen 13/2001

Bezradnosť súčasníka

JÁN TUŽINSKÝ

Neschádzame sa v čase mimoriadne žičlivom pre slovenskú kultúru a literatúru. Naopak, obdobie posledných rokov jej viac nežičilo a nijako sme nepocitovali, že sa nachádzame v období rozmachu umenia a literatúry. Skôr naopak! Akoby sme sa ocitli v akomsi vyprázdnenom duchovnom priestore, na území nepriateľa, v zajatí vlastného štátu, v dychu jeho ľudsky odcudzenej moci s najvýkonnejšou cenzúrou štátnych úradníkov, zvierajúcich tepny literatúry surovými kliešťami peňazí. Surových a slepých peňazí, ktoré moc koncentruje, ale neusmerňuje tak, ako by mala... Ak má mať zmysel ona sama, ale ak má mať zmysel aj národný štát, lebo jeho existencia bez vlastnej kultúry, teda bez kultúrnej identity je problematická. Ba vlastne stráca akúkoľvek opodstatnenosť!

Po desiatich rokoch od systémovej zmeny sa moc občanovi odcudzila a vzdialila sa od jeho problémov aspoň natoľko, nakoľko bola táto odcudzenosť citeľná pred rokom 1989. Navyše všetky poprevratové vlády veľmi účinne pracovali na atomizácii duchovných i materiálnych síl tejto krajiny, štátu, obyvateľstva. Problémy zdravotníctva, školstva a kultúry sú celkom určite dôsledkom neschopnosti štátnej moci vytvoriť stimulujuce podmienky pre mozgový potenciál v iných oblastiach ľudskej činnosti, ktorá produkuje zdroje do spomenutých oblastí, bez ktorých národ nie je národom, ani štát nie je štátom! Bezradnosť je vari najvšeobecnejším pocitom súčasníka. Niekedy priam zbytočnosť! Počet samovrážd a vrážd, odvrátených mladých žien, bezdomovcov a zobrajúcich detí, učtujúcich svojím pasákom a rodičom sa stáva príšerným snom v bdelom stave, keď sa pozorne poobzeráte po našom hlavnom meste. A to v čase, keď politici vidia jediné východisko z marazmu, do ktorého nás svorne dostali, vo frázach o vstupovaní do NATO a EÚ. Odtiaľ sme to všetko dostali ako danajský dar! Útechou nám môže byť iba fakt, že sme tieto zvrátky liberalizmu nedostali ako jediní!

Ani by som nepripomínal tieto všeobecne známe skutočnosti, keby som nemusel. A to práve v súvislosti so starostlivosťou o národnú kultúru a literatúru. Keby práve tieto osobitosti a väzby na niektoré tradičné prvky slovenskej spoločnosti neboli najzávažnejšou hradbou všetkým tým kalom, valiacim sa na ľudskú individualitu z fekálného voza globalizácie. Azda iba preto, aby sme všetci rovnako zapáchali. Presnejšie, aby sme smrdeli chudobou, a to aj duchovnou chudobou, ktorá cti trätí, ktorá je hanbou a hrobom, lebo je to chudoba otrokov a v otrokárskejších systémoch, ako je všeobecne známe, nebol otrok ľudskou bytosťou, bol považovaný za vec. A o túto vec práve ide. O ňu by sme sa mali zaujímať, kým sme ešte vďaka nášmu, vlastnej kultúre odcudzenému štátu, na úroveň vecí neklesli! Kým sa nestane krutou skutočnosťou, že síce naše nohy budú kráčať po pôde, kde odpočívajú kosti našich predkov, ale my ju budeme cítiť ako cudziu a nepriateľskú...

V situácii, v ktorej sa nachádzame, možno postoj štátu k svojej národnej kultúre v oblasti krásnej literatúry označiť len príkro. Je to postoj tvrdohlavých cynikov! Nie sú schopní poskytnúť ani chlieb, ani hry. Formy slobodného prejavu sa cenzurujú najtvrdším možným spôsobom – peniazmi! Štát nevytvoril základné legislatívne podmienky na sponzorovanie kultúrnych projektov. Ministerstvo kultúry usilovne ruší jednu inštitúciu za druhou. Situácia v obnovovaní knižničných fondov je katastrofálna, v každom prípade však oveľa horšia ako za čias najtemnejšej totality. Aj tí najagilnejší knihkupci sa dostávajú do priestoru každodenného zápasu o prežitie a celkom prirodzene strhávajú so sebou vydavateľov, najmä vydavateľov pôvodnej literatúry. Na okraji tejto priepasti stojí minister kultúry a podrážda nohy všetkým, čo ešte ako-tak prežili.

Ministerstvo pre privatizáciu a likvidáciu slovenskej kultúry, na čele ktorého stojí Milan Kňažko, ešte síce nemá toto presné pomenovanie, ale program vlastný také-muto orgánu štátnej správy je jasne čitateľný. Azda kvôli jasnosti tejto antikultúrnej misie nevenovala vláda SR ani jedno svoje zasadnutie problémom slovenskej kultúry. Načo aj! Veď pomaly (ako o tom svedčí zastavenie dotácie pre Literárny týždenník!) nebude tu ani iný názorový prúd ako likvidačný. Inými slovami, ocitáme sa v priestore nielen nedemokratickom, neprávnom, ale predovšetkým totalitnom! Mlčali sme v nádeji, že ide iba o hlúposť, moc však dokazuje, že ide o diktát a likvidáciu! Hrobári slovenskej štátnosti stoja s lopatami ukradnutými z bývalého režimu priamo na čele štátu. Toho štátu, ktorý sa zbavuje základnej starostlivosti o svoje najslabšie články: zdravotníctvo, školstvo a kultúru.

Posledné dva roky sme zvädzali zápas o prežitie. Vytvorili sme pre spisovateľov podmienky na prežitie ich tvorby, na jej prezentáciu, ale stále sa nemôžem zbaviť pocitu, že všetko sme to robili akoby v hlbokom utajení, v cudzom, nepriateľskom prostredí. Na kolene! Štát neprejavil ani minimálny záujem o ťažkosti, v ktorých sa pôvodná literatúra ocitla. Voluntarizmus rozhodovania súčasného ministra kultúry svedčí o tom, že sa dobre naučil úlohu zlého, nepriateľského tyrana... Národ by si ho nadhlo mal uchovať v pamäti! To, čo sa v čase minulom nepodarilo Kolomanovi Tiszovi, naplno sa začína dariť v neprímeranej úlohe hercovi Milanovi Kňažkovi, vláde SR a lahostajnej svorke poslancov v NR SR.

Spíme, Slováci, sladko!

Veď sme tu, práve na Slovensku, len ako národ v ilegalite!

Tam nás dovedla naša vlastná štátna moc!

Nech je teda prekliata!

Slováci, dobrú noc! (Tak, ako nám to odkazuje Karol Štúr!)

Vystoupení předsedy Spolku slovenských spisovatelov na členském shromáždění

SSS v Bratislavě 20. 6. 2001

Obrys-Kmen 32/2001

Chybí osvobozující myšlenka

FRANTIŠEK STOKLASA

Kdyby se diskuse o kultuře vedla formou televizního rozhovoru, nepochybně by moderátor hned v úvodu položil otázku: Jak je možné hovořit o krizi či dokonce úpadku, když v divadlech se hraje, v koncertních sálech koncertuje, ve výstavních sálích vystavuje, občas se vyrobí i nový český film, konají se festivaly a mezi množstvím vydávaných knih se najde i literatura?

Ano, múzy se mají k světu a prokazují obdivuhodnou schopnost odolávat totalitám byrokratickým i tržním. Jsou nezničitelné zřejmě proto, že za nimi stojí tvůrčí práce konkrétních lidí, jejichž zásluhou, nikoli zásluhou režimů, se na poli kultury zasévá a sklízí. To však samo o sobě nevyovídá o místě umění v životě člověka, ani o hloubce umělecké reflexe jeho údělu a už vůbec ne o kultuře jako tvořivé společenské aktivitě lidí.

Představy o tom, co pojem kultura obnáší, se často zužují na sumu více nebo méně dostupných hodnot. Jenže kultura v pravém smyslu latinského slova *cultus* znamená pěstování: od původního obdělávání půdy a pěstování plodin, přes pěstování ducha až, zcela logicky, k pěstování lidského rozměru civilizace. Teprve pod tímto zorným úhlem vystupují na povrch defekty systému. Dnes vládnoucí systém založený na živelnosti a všemocnosti trhu a redukující člověka na bytost pohybující se po výslednici tržních sil toto „pěstitelství“ paralyzuje a vytěsňuje kulturu jako tvůrčí princip z reálného života. Diskuse o kultuře je proto diskusí o systému, neboť jím je vymezován prostor pro více či méně plodný způsob života a pro jeho duchovní rozměr.

Snadno lze podlehnout optickému klamu, že po zániku režimu, který si vysloužil označení jako totalitní, se tento prostor bůhvíjak rozšířil. Možná rozšířil, ale současně vyprázdnil. Nejspíš se změnil jeho mantinely z ideologicko-byrokratických na ideologicko-tržní. Pod povrchem převratných událostí na přelomu 80. a 90. let trvá kontinuita krize moderní civilizace prostupující celé 20. století, měnící uchopitelný a předvídatelný svět v proud nepředvídatelných, pomíjivých situací a relativizující hodnoty, jistoty a ideály až k jejich znehodnocení. Pád nevydařeného pokusu o socialismus přispěl k radikální eskalaci této krize, která s restaurací kapitalismu a jeho přechodem do globálního stadia vstoupila do nové fáze. Proto listopadové „vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávistí“ nemohlo skončit jinak než novou deziluzí tváří v tvář bezprecedentní devastaci morálních hodnot a vkusu. Heslo „Půjdeme si po krku“ by asi bývalo bylo realističtější, i když méně přitažlivé. Ani v „globálu“ se nepodařilo vyřešit žádnou všelidsky naléhavou otázku.

Vědomí krize a její prožívání se však v průběhu uplynulého století stalo také významným zdrojem moderní literatury a moderního umění vůbec, jehož prostřednictvím se člověk dobíral pravdy o svém postavení ve světě. Mohlo by se předpokládat,

že tomu tak bude i nadále. Avšak doba, ve které literatura a umění sehrávaly v životě širších vrstev významnější než jen spotřební roli a byly vyhledávaným pramenem at již racionálně-sociální, nebo existencionální reflexe, je ta tam. Alespoň zatím. Člověka polistopadové éry, který se sám stal věcí na trhu práce, se podařilo zcela uvěznit existenční starostí, mediálně ho ovládnout, zbavit ho nejen disponibilního času a sil, ale i schopností potřebných k samostatné duševní aktivitě. Jedinec nebyl osvobozen, ale vržen do svobody v duchu neoliberalního individualismu, který je v podstatě kolektivismem tržního stáda. O to více je zbavován skutečné individuality, identity a subjektivity. Její ztráta otupuje schopnost tento defekt kriticky reflektovat. Pokud převládá pouhé přežívání nad prožíváním života a pokud je ještě k tomu dostupnost hodnot kultury a vzdělanosti limitovaná sociálními bariérami, stává se snadno hlas umění a literatury hlasem volajícím na poušti. Pohled na svět neovlivňují básníci, ale lídři, televizní moderátoři, baviči a mediální hvězdy.

Kultuře jako provozu a resortu chybí peníze. Bylo by s podivem, kdyby nechyběly, když chybí ve všech odvětvích a když sama sféra ekonomiky hned v prvních letech divokého privatizačního a liberalizačního Klondiku ztratila kulturní a mravní kredit. Argument, že kultura a ekonomika jsou spojené nádoby, je sice správný, ale v dané situaci je vyjádřením začarovaného kruhu. Bitva o peníze je zákonitostí doby, ani resort kultury se jí nemůže vyhnout a ve frontě na finance nebude stát v přední řadě. Jenže kultura je víc než resort a to, co jí chybí nejvíce, je obecně vnímaná osvobozující myšlenka představující radikální reflexi lidského údělu, překračující hranice systémem vymezeného způsobu myšlení a motivující tvorbu perspektiv.

Kdyby někdo napsal dějiny osvobozujících myšlenek, které se nesmazatelně zapaly do kultury, jistě by v nich nechybělo slovo Kristovo, které bylo příslibem překonání smrti a láskyplnou šancí pro chudé a ponižované. Kristus nemůže za to, že křesťanské ideály prošly mučírny inkvizice a na celá staletí se staly nástrojem útlaku a tmářství. Kdyby tyto dějiny psal autor žijící ve světě na západ od hranic ČR, nepochybně by po myšlenkách velkých humanistů a osvícenců bez obav zařadil na rovnocenné místo slova Marxova: „Filozofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit.“ Jistě by přitom nezapomněl připomenout, že to v kontextu Marxova díla znamená činit svět lidštějším, ve kterém člověk není jen produktem živelně se vyvíjejících okolností, ale současně jejich tvůrcem, což je v podstatě nejobecnější definice kultury. Ani Marx nemůže za to, že jeho myšlenky byly vtěsnány do Prokrustova lože stalinismu a neostalinismu.

Poslední skutečně osvobozující myšlení se prosazovalo v šedesátých letech a vyvrcholilo ideálem socialismu s lidskou tvář. Nešlo jen o záležitost úzce politickou, ale také kulturní, v nejšířším slova smyslu tvůrčí a vysoce motivační. Kultura, literatura, divadlo, film, filozofie, věda vytvářely nosnou vlnu kritické reflexe, ze které vyrůstala představa o lidštější budoucnosti. Hledala se nevyšlapaná třetí cesta mezi tehdy vládnoucími systémy omezujícími různým způsobem lidskou subjektivitu a participaci člověka na civilizačním vývoji. Po střetu s velmocenskými zájmy rozpolceného světa pak probíhala likvidace osvobozující reformátorské myšlenky nikoli

jednorázově, ale ve dvou fázích: nejprve v první normalizaci, vynucené sovětskými tanky, v jejímž důsledku byla česká kultura připravena zejména o tu část intelektuálního potenciálu, který byl bytostně spjat s ideálem pražského jara, podruhé v polistopadové normalizaci, jejímž plodem je pohrdání již jakýmkoli ideálem vyjadřujícím perspektivu člověka.

Byly tu ovšem jisté rozdíly spočívající v tom, že první normalizace byla spojená s velmi štědrou státní péčí o kulturu, včetně garance všeobecné dostupnosti kulturních a uměleckých hodnot, zatímco normalizace polistopadová předhodila kulturu trhu se všemi důsledky. Všemocný trh se v součinnosti s ideologií sociálního cynismu ukázal být nejméně tak účinným krotitelem ducha jako předlistopadová byrokracie. Nedávné rozčilení Václava Klause nad nekonformními názory amerického spisovatele Gore Vidala, publikovanými při příležitosti 11. Festivalu spisovatelů v Praze, bylo ukázkou toho, jak snadno dnes může kritická reflexe současného stavu světa narazit na aroganci moci, naštěstí již nikoli absolutní. To je jen provinční příklad a celkem neškodný. Georg Bush svým odmítavým postojem k účasti USA na celosvětovém opatření ke snižování produkce skleníkových plynů dal světu na srozuměnou, že arogance kapitalistické moci má také globální rozměr. To už tak neškodné není.

Doktrína o kapitalismu jako vrcholu a konci dějin umrtvuje tvořivou představivost a tvorbu perspektiv. Transformace člověka na tržního štvance mění kulturu a poezii všedního dne na všední den bez kultury a poezie, uzavírá masy lidí do každodennosti, odsuzuje je k morální a estetické vyprázdněnosti a citové vyprahlosti, jejímž logickým vyústěním je šířící se drogová závislost, násilí a zločinnost.

Cesta k nápravě nevede přes pouhé záchranářství. Nejprve by se měla diskuse o kultuře jako o kvalitě života, dostupnosti hodnot umění a vzdělanosti a perspektivě člověka stát záležitostí celé levice, levice bez hranic, tj. bez hranic ideologických a stranických. Teprve potom je možné prolomit bariéru duchovní sterility a dospět k nové, konsenzuálně přijatelné osvobozující myšlence. Vždyť pojmy kultura a levice vždy měly a nepochybně vždy budou mít k sobě blízko. Jedině v tom je reálná šance pro budoucnost.

Obrys-Kmen 35/2001

Anketa, která nebude!

KAREL AKSAMIT

V 18. čísle letošního bulletinu Obce spisovatelů Dokořán (červen 2001) čteme zajímavé odpovědi na anketní otázku: „Co vám dalo uplynulé desetiletí a co vy jste dali jemu?“ Ozvalo se přes dvacet autorů. Stanislav Komenda např. o dnešních publikačních možnostech spisovatele napsal, že kdo nemá peníze, „tomu zbývá šuplík, případně nejistá možnost žadonit o grant“. A svěřil se, že uplynulé desetiletí „mi dalo najevo, že chce, abych nezlobil, abych moc nezkoumal, zdali jsou hrnky a talíře v politické kuchyni umyté...“ – „Sama si cením i své vnitřní svobody – psát si, co se teď právě nenosí, co neodpovídá soudobému vkusu“, vyznala se Jana Štroblová. K vyprchávací euforii se přiznává i Jaroslav Schnerch: „Docházelo k fatální proměně hodnot. Jako by přátelství, láska a dobro zůstaly jen v pohádkách.“

Roman Cílek, snad právě proto, že je autorem píšícím literaturu faktu, dokázal objektivně napsat: „Nesnadno se nám myslí na budoucnost, nejsme-li schopni vypořádat se s pohledem na minulost: něco z ní jednou provždy poslat k čertu, před něčím se poklonit.“ Pavel Verner dospěl k poznání, že „svoboda je absolutně vnitřní věcí člověka, svobodně se dá žít i za nesvobodných okolností, a pokud se mi to kdysi nedařilo, mohu si za to sám.“ Vladimír Justl se děší mimo jiné toho, že zdaleka netušil, „že vlast zalehne sobectví, závist, zloba. ...Že bude narůstat procento zločinů (většinou nepředvedených). Že to vše bude požehnáno arogancí moci“. A konstatuje: „Komunistický materialismus byl nahrazen materialismem primitivní podoby kapitalismu.“ Jinak si posteskl Jaroslav Směja-Lončar: „Komunisté vychovávali neomylně osvícené hlavy! A myslíte, že vymřely? Kdepak! Znovu bují v neztenčené míře zásluhou sametové revoluce. Ó Bože, jak lituji, že u nás nebyla revoluce, protože ona je jediná očišťující.“

Anketa je mozaikou nejrozličnějších názorů, od těch nejkonzervativnějších po nejradikálnější. Vzdává hold osvobození umlčených per, odsuzuje totalitní minulost. Dobrořečí, ale i zpochybňuje to, co se u nás odehrálo na literární a politické scéně po roce 1989. Je v ní nemálo euforie, přehnaného optimismu, ale zaznívají zde i hlasy určitého ješitného autorského egocentrismu i zklamání. Ten, kdo ji čte a jehož život neprošel vzdálenější minulostí, však již neví, že například jen tři jména z ankety (a to jen ta, která osobně znám), patří bývalým aktivním členům KSČ. (Nositel jednoho jména dokonce dvakrát – po prvním vyloučení se do strany opět vrátil a po r. 1968 se s ní rozešel znovu.) A co ostatní jména, o nichž nic nevím, a ta, která v anketě uvedena nejsou, ale setkáváme se s nimi často na stránkách časopisu Dokořán a odsuzují rovněž nekompromisně politický režim, kterému všestranně stranila? Nebylo by již na čase, aby se jejich nositelé, většinou se staršími daty narození, vrátili kriticky, objektivně, autobiograficky do dob svého socialisticko-realistického působení, kdy

novinařili, psali verše, etc? A zamyslili se veřejně a otevřeně nad svým vnitřním kulturně politickým ego?

Možná by byla zajímavá i anketa Dokořán s otázkou: „Co vám dalo uplynulé padesátiletí a co vy jste dali jemu?“ Ale nemělo by se v ní lhát! Spisovatel i básník mají jistě plné právo v určitých, a to hlavně zlomových etapách své země a světového vývoje korigovat či měnit svůj politický názor, postoj. Měli by k tomu však dospět po vnitřním, evolučním poznání. Takovým vývojem, oplodňujícím – nejen jeho – další literární, politickou a publicistickou tvorbu procházel téměř po celý život např. SKN. Ale vědí vůbec zejména ti dnešní mladí, co ty tři iniciály znamenají? A ti starší, kteří na St. K. Neumanna kdysi přísahali, a v novém kabátě, jež jim na počkání ušila textilní revoluce, zapomněli. (Pokud se ovšem nestal terčem jejich nevybíravých invektiv!) Zapomněli stejně tak rychle, jako kdysi odhodili svoji neomylnou a přechasto dogmatickou literární a žurnalistickou minulost. Prostě: nemají ji, neexistuje.

Literární historie (ovšem nedeformovaná) dobře ví, jak to tehdy opravdu bylo – co kdo psal, říkal... Je nádherné, že pravda, ať ji jakkoliv umlčujeme, se stále vrací. Vyjídá ze svého Blaníku, vyzbrojena proti lži pouhou faktografií.

Ale není právě v tom její největší síla?!

Obrys-Kmen 35/2001

Sú v rúše ovčiem, a vnitř vlcie hltavi

JOSEF HAUBELT

Doporučuji všem lidem dobré vůle, aby zavítali do knihkupectví, která jsou v jejich blízkosti, a aby se ptali za prvé, co mohou nabídnout z díla Mistra Jan Husa a ze spisů o něm, a za druhé, aby projevíli zájem o sborník příspěvků z mezinárodní rozpravy o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího tisíciletí, která se konala na papežské Lateránské universitě v Římě 15.–18. prosince 1999, tedy před jedenadvaceti měsíci. Podnikl jsem tuto pouť po knihkupectvích vnitřní Prahy, s negativním výsledkem. Zmíněný sborník měl vyjít jako zvláštní svazek známé ročenky Husitský Tábor, a na toto sdělení jsem uslyšel odpověď, že to je regionální publikace (Vatikán tak byl degradován na úroveň vesnice Chyšky u Milevska), která se ve velkých knihkupectvích uplatňuje jenom nahodile. Uspěl jsem jedině v evangelickém knihkupectví Kalich v Jungmannově ulici na Novém Městě, kde mi byl nabídnut sličný sborníček oficiálních dokumentů z lateránské konference se souborem stanovisek části jejích účastníků, který v redakci Jaroslava Pánka a Miloslava Polívky s názvem Jan Hus ve Vatikánu vydal v roce 2000 Historický ústav Akademie věd České republiky. Ten jsem si už opatřil dříve, takže moje pouť za Mistrem Janem skončila bezvýsledně.

Mistr Jan se stal obětí římského katolicismu. Proto je oprávněná otázka, jak právě tato provinilá církev se doma stará, aby odčinila, co zavinila. Skoro vůbec se nestará. Editor Jaroslav Eršil hovořil o projektu vydávání Husových spisů, o který se po vzniku ČSAV nedocenitelně zasloužil Zdeněk Nejedlý. Z plánovaných 26 svazků jich vyšlo jenom devět, z toho po státním převratu jenom dva, které byly k edici připraveny už před listopadem 1989, a navíc „v současnosti chybí kvalitní mladí editoři, kteří by se úkolu ujali“. V katolických nakladatelstvích vyšla jenom opravdu výtečná studie Stanislava Sousedíka Učení o eucharistii v díle Mistra Jana Husa (Vyšehrad 1998). Česká křesťanská akademie pořídila druhé vydání Husovy Řeči o míru (1995, první vydání v evangelickém Kalichu 1963), do něž se předmluvou vetřel paulán František J. Holeček, ze studií na pražské filozofii známý komik a horlivý aktér ve skupině historického šermu. Jinak vůbec nic! Poddání kardinála Miloslava Vlka se vedení příkladem svého pana arciknížete starají hlavně o úpění a nařikání.

Nejlepší nakonec. V husovském bádání vynikl belgický benediktýn Paul de Vooght, autor spisu Hereze Jana Husa (1. vydání, Louvain 1960). Myslíte, že se katolíci postarali o překlad a o vydání mimořádně významného spisu svého mnicha do češtiny? Oto Mádr, který šíří křesťanskou lásku štváčskými slogany o „rudém temnu“ (na stletí „černého temna“ ovšem už zapomněl), zcela opomenul, že s Vooghtovým spísem seznámil českého čtenáře svobodný myslitel Milan Machovec knížkou Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa? (1962 a 1965), ač připomněl několik málo

významných drobností svých soukmenovců. K vydání překladu díla mnicha Vooghta se bohatá katolická církev nemá. Otiskuje jej na pokračování – Theologická revue, čtvrtletník Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy!!! Katoličtí preláti skrblí mnohem víc než strejček Skrblík, i tam, kde by skrblit neměli. Kde by ruka Páně měla být otevřena dokořán.

Velmi primitivní blábolení o „vypořádávání se s minulostí“, o „lčzení jizev“, o „ozdravování paměti“, o „odbourávání předsudků“ a „o zhojení bolestných ran v historickém povědomí“, o potřebě „demaskovat techniku dobových přemaleb“ ponechme dnes stranou. I když víme, že jeho účelem je vymývat mozky a zahalovat do neprůhledné mlhy pravdu o zločinech římanství. Zajímá nás jiná „drobnost“. Mezi účastníky římského setkání byly hojně osoby, které k tématu symposia neměly co říci. „Reprezentantů“ a notáblů tu bylo mnoho, mnohem více než na různých vědeckých setkáních za starého režimu. Katolický historik z Toronta a z Paříže David Holeton si ale povšiml, že k účasti na římském setkání nebyla vyzvána muzikoložka z Prahy Hana Vlhová. Walter Brandmüller, předseda Papežského výboru pro historické vědy, uvedl, že se jednání „zúčastnili skoro všichni historikové, kteří na tomto poli vystoupili jako badatelé“. Ano, „skoro všichni“. Mnich Holeček si skvěle zakádroval. K účasti nebyli vyzváni přednostně ti husitologové a spisovatelé, kteří by měli odvahu říci něco kritického k divadlu, které se tu odehrávalo. V Praze jich bylo nejméně šest.

Evangelík Jiří Kejř vydal před rokováním na Lateráně spis Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu (Praha 1999) a po něm knížku Husův proces (Praha 2000). Došlo k neuvěřitelnému zmrzačení závěrů Kejřovy práce, ve prospěch římského katolicismu ovšem. Hus prý byl odsouzen právem! Hus však nejenom podle Kejře, ale i podle dalších znalců jeho života a díla, např. Evy Melmukové a Karla Malého, stál na principech přirozeného, tehdy teologicky morálního pojetí práva, kdežto koncil jednal podle procesního práva tak, jak to vyhovovalo praktickým potřebám také tehdy zcela zpusťlé a zcela znemravnělé římskokatolické církve. Právem se Jan Hradil ptal: „Měl Jan Hus pravdu ve svém hodnocení duchovního úpadku církve 14. a začátku 15. století? Chyběl mi výrok. Ano, měl. Je možné, že použil z pohledu středověkého církevního práva chybné cesty, ale pokud je pravda omezo-
vána právem, je právo přinejmenším špatné.“

Kolik bylo v Kostnici prelátů, kteří by ve rvačce mezi tehdy i třemi papeži nebyli v klatbě anebo exkomunikováni? To nevíme, i když je nám známo, že kolem koncilu bylo 712 „kuriev zjevných“. V Kostnici byl nejvyšším prelátem Balthasar Cossa (papežoval v letech 1410 až 1415 jako Jan XXIII.), mořský pirát, lupič a vrah, cynik a prostopášník (holdoval též sodomii), jinak „doktor obojího práva“. Další dva papeži se nedostavili. Cossa byl na útěku do Schaffhausenu 31. března 1415 zadržen a pak sesazen, Angelo Correr (papežoval jako Řehoř XII.) byl donucen k rezignaci 4. července 1415, Pedro de Luna (papežoval jako Benedikt XIII.) pobýval v bezpečném Španělsku, a tak zavraždění Mistra Jana Husa upálením se konalo v situaci, kdy koncil byl bez hlavy. Cestovní glejt, který 18. října 1414 vystavil jménem Zikmunda

Lucemburského Michal z Přestanova, garantoval pro Mistra Jana, že má „beze vši překážky jíti, státi, meškati a vrátiti se.“ Vrátil se?

Jestliže Hus byl odsouzen podle procesního práva, pak i jeho upálení muselo být legitimním aktem. Co z toho vyplývá pro rozbor těchto několik slov Karola Wojtyly (Jana Pavla II.): „...cítím povinnost vyjádřit hlubokou lítost nad krutou smrtí, na kterou byl Hus vydán“? Hus musel zemřít násilnou smrtí. Mohl však podstoupit ještě krutější smrt? Samozřejmě že mohl. Giordano Bruno byl vlečen z papežského vězení v Andělském hradě k upálení na římském náměstí Květinového pole s železným náhubkem, aby cestou nemohl ani ceknout... Lucilio Vanini šel na hranici, až když mu jazyk kleštěmi vyrvali z úst. Jean Francois Lefevre rytíř de la Barre byl strašlivě zmučen a ještě nakonec „byla mu useknuta ruka, páčidlem vyvráceny čelisti z kloubů a pacholek kleštěmi vytrhnul mu jazyk...“

Mohl ale Hus podstoupit nikoliv krutou, nýbrž „humánní“ smrt? Musíme říci v čase, kdy máme „humánní bombardování“ a jako na běžícím pásu „humánní popravy“ travičskou injekcí, že to možné bylo. Travičů bylo ve středověku nadbytek. Zařízení pro „humánní popravy“, známé pod názvem gilotina, existovalo ve Francii v principu už v mladší době kamenné. Novokřtěnecký kazatel z jižní Moravy Baltazar Hubmaier byl sice upálen, avšak jeho nevinná žena byla „humánně“ utopena v Dunaji, s kamenem na krku... Litoval by Jan Pavel II. méně hluboce, kdyby Hus byl „humánně“ popraven?

Anebo by vůbec nelitoval? Vždyť Hus pro něho byl a zůstává provinilým kacířem!

Poučme se proto z listu Mistra Jana Husa Věrným Čechům: „Prosím, abyste se varovali lstivých lidí, a zvláště kněží nehodných, o nichž die Spasitel, že sú v rúše ovčiem, a vnitř vlcie hltaví“.

Ano! Vlci hltaví, v rouše ovčím! I dnes!

Obrys-Kmen 42/2001

Může se svět ještě změnit?

NIKOLAJ P. SAVICKÝ

Lidé žijící v třídní společnosti, oběti útlaku a vykořisťování, odedávna touží po lepším světě. Od středověkých kacířů po moderní revolucionáře se mnozí snažili tento lepší svět uskutečnit. Touha po změně našla bohatý odraz ve filozofii a literatuře. Na druhé straně ovšem i opačný názor, obhajoba existující společnosti a dokazování, že snaha po změně je marná, má své významné představitele nejen mezi držiteli moci, ale i v duchovní či nadstavbové oblasti. V české literatuře snad nejryzejším příkladem tohoto směru je drama bratří Čapků Adam Stvořitel.

V druhé polovině 20. století „věčná“ otázka o (ne)změnitelnosti světa prošla zajímavými peripetiemi. Lze také prokázat, že tyto peripetie probíhaly v souladu se změnami sociálně-ekonomické situace. V době studené války, zejména v 60. letech, pod tlakem dělnického hnutí a „komunistického nebezpečí“ docházelo v bohatých kapitalistických zemích ke stabilizaci „welfare state“, „sociálně tržní ekonomiky“, která poskytovala pracujícím i některé sociální jistoty. Znamý britský historik Eric Hobsbawm ve své knize Věk extrémů, jejíž překlad vyšel i v češtině, mluví o této době jako o „zlatém věku“.

Tato situace produkovala jistou míru všeobecné spokojenosti a byla příznivá rozvoji „jednorozměrného myšlení“, tj. myšlení, které přijímá danou skutečnost jako jedinou možnou a neuvažuje o alternativách a možnostech změny. Psal o tom např. Herbert Marcuse ve své knize Jednorozměrný člověk, která rovněž vyšla česky. Na souvislost této všeobecné spokojenosti se vznikem tzv. postmodernismu, rozporuplného filozofického a uměleckého hnutí, v němž převládá názor o marnosti snah po změně světa, upozorňoval např. Cornelius Castoriadis. K ilustraci „postmoderního“ postoje můžeme použít citát z jakési bible „postmodernismu“, z knihy Jean-Francoise Lyotarda O postmodernismu. Autor přiznává existenci rozporů kapitalistické „logiky maximální výkonnosti“, ale pak píše: „Ale nevěřičnost je nyní už taková, že se neočekává žádné spásné východisko z těchto rozporů, tak jako je očekával Marx.“ (S. 98 českého překladu).

„Zlatý věk“ však skončil. K ilustraci tohoto jevu lze uvést např. citát z doslovu ke knize známého amerického sociologa, autora teorie postindustriální společnosti, Daniela Bella Kulturní rozpory kapitalismu. Tento autor, který dříve propagoval „welfare state“ jako doklad překonání rozporů kapitalismu, našel v sobě dostatek vědecké poctivosti k tomu, aby v tomto doslovu, který byl napsán v roce 1996, konstatoval, že situace se změnila. „Welfare state“, čili stát všeobecného blahobytu, nebo ještě jinak „sociálně tržní hospodářství“ je ve stavu likvidace. Vlastními slovy D. Bella: „Počínaje obdobím Rooseveltova Nového údelu prošly ekonomické vztahy určitou transformací, staly se ‘sociálnějšími’: například kolektivní smlouvy mezi zaměstnavateli

a odbory institucionalizovaly i řadu jiných práv, než jsou majetková. Poslední roky však zaznamenaly opětovný ústup od takového pojetí a čistě ekonomické vztahy se znovu hlásí o svou prioritu: především zdůrazněním práv akcionářů (shareholders) – ačkoli ti často vstupují do života podniku jen krátkodobě a pokoušejí se akcie co nejrychleji prodat – oproti právům existenčně zainteresovaných (stakeholders), například zaměstnanců, kteří pracovali pro firmu dvacet let a náhle ze dne na den zjistí, že jejich pracovní místo bylo zrušeno.“ (S. 270–271 českého překladu). Podobně píše o konci „zlatého věku“ i Hobsbawm v citované knize. Zejména po pádu berlínské zdi dochází k likvidaci sociálních vymožeností, ke katastrofálnímu zhoršení sociální situace. Tak např. známý španělský spisovatel Juan Goytisolo v rozhovoru s Günterem Grassem, jehož překlad vyšel i v Literárních novinách (č. 1–2/2000, s. 8), řekl: „Od roku 1989, to je od pádu berlínské zdi, poznalo lidstvo strašný skok zpět.“

Tím (paradoxně?) právě vítězství kapitalismu ve studené válce prohloubilo jeho rozpory. Odráží se to i v ideové nadstavbě. Zatímco oficiální ideologie restaurovaného kapitalismu znovu a znovu vyhláší definitivní překonání Marxe, nejvýznamnější francouzský filozof druhé poloviny 20. století Jacques Derrida, který svého času přijížděl do Prahy podporovat disidenty, v knize Marxovy přízraky (Spectres de Marx), která vyšla v Paříži v roce 1993, mluví ironicky i hněvivě o takové snaze „zažehnat Marxova ducha“. Ocituji jeden úryvek: „Tento dominantní diskurs má často maniakální, jásavou a zařikávací formu. Zařikávání se opakuje a ritualizuje, přidržuje se ustálených formulek, jako každá animistická magie. Stále se zrychlujícím tempem opakuje: Marx je mrtev, dočista mrtev, se všemi svými nadějemi, se svou teorií i praxí, ať žije kapitalismus, ať žije trh, ať vzkvétá ekonomický i politický liberalismus! Tato hegemonie se ovšem snaží prosadit svá dogmata za podezřelých a paradoxních okolností. Vždyť toto zařikávání se snaží popřít a skrýt, že ještě nikdy v dějinách vyhlídka toho, jehož přežití je oslavováno, totiž starého modelu kapitalistického a liberálního světa, nebyly tak pochmurné.“ (S. 90–91). Toto přihlášení se Derridy k marxismu je pro mnohé nečekané. Derrida sice mluví o nutnosti modifikovat marxismus, ale přitom důrazně požaduje zachování emancipačního příslibu (promesse émancipatoire), který je v marxismu obsažen. Kritická analýza kapitalismu i s explicitním či implicitním požadavkem radikální změny ožívá mj. v díle mnoha nejvýznamnějších spisovatelů a básníků dnešního světa. Jako příklad uvedme nedávného laureáta Nobelovy ceny za literaturu Güntera Grasse, který v posledních letech opakovaně konstatoval, že „kapitalismus se zbláznil“, a snad nejnámějšího žijícího amerického básníka Lawrence Ferlinghettiho, který v básni Hamižný blues (překlad Jiřího Joska) mj. napsal:

*Chudí ať jsou chudší
bohatí bohatší
movitější zámožnější
Chudí ať se zlobí
ohnou se a shrbí
skřípající zuby...*

Tito dva autoři nejsou zdaleka jediní.

Když už o možném návratu marxismu mluví i autor nedávno hojně diskutované teorie o tom, že vítězství Západu ve studené válce znamená konec dějin, Francis Fukuyama, tak to znamená, že se opravdu něco děje. Tento autor v článku Bude socialismus slavit návrat?, který vyšel v Time Magazine, mj. napsal: „Důvody pro odmítnutí kapitalistického světového řádu tu tedy stále jsou a neustále přibývají. (...) Výzva Karla Marxe ‘Proletáři všech zemí, spojte se!’ je aktuálnější než kdy dříve.“ Nelze než souhlasit.

Filozofie Karla Marxe a Bedřicha Engelse a jejich teorie vývoje lidské společnosti je nejdůslednějším a nejpropracovanějším zdůvodněním názoru o změnitelnosti světa. Známa 11. Marxova Teze o Feuerbachovi z roku 1845 – „Filozofové svět jen různě vykládali, jde však o to jej změnit“ – stále platí, i když se může někdy zdát, že nynější restaurovaný kapitalismus se obrnil do neporazitelnosti. Opakované bouřlivé protesty proti kapitalistické globalizaci také cosi naznačují.

Obrys-Kmen 43/2001

Národ bez kultury nemá naději

MICHAL ČERNÍK

V jednom rozhovoru jeden z nejlepších českých spisovatelů V. K. říká, že mu nakladatel nabídl za vydání románu patnáct tisíc korun. V. K. psal román tři roky a raději román strčí do šuplíku, než aby se nechal urážet takovou směšnou částkou. Spisovatel V. K. však patří mezi ty šťastnější, neboť by mu rukopis alespoň někdo vydal, zatímco jiní nakladatelé požadují od autorů, aby si vydání knihy zaplatili. Spisovatel V. K. by svůj román napsal tak jako tak, ostudné je však, že tento špičkový prozaik se dostal do pozice ochotníka. Jeho problémy jsou i mými a dalších devadesáti procent spisovatelů. Píšeme, ale nevydáváme, a pokud vydáváme, dostáváme za svou práci minimální odměnu, za kterou by nepracoval žádný řemeslník posledního řádu. Opět jsem si vzpomněl, jak jsem před lety v jednom čísle časopisu Grant četl zamýšlení finského ministra kultury. Psal o tom, jak ve Finsku podporují svou kulturu a vznik původní domácí tvorby, a zdůrazňoval, že nenechali kulturu napospas trhu. Provádějí kulturní politiku, i když to zřejmě ani tak nenazývají.

Po roce 1990 došlo v oblasti umění k paradoxnímu vývoji. Svoboda dala umění bezhraničný prostor, ale současně tržní vztahy a z nich se odvíjející nový životní styl tento prostor vymezily, a vymezily ho ještě více, než činily ideologické hranice minulého režimu. Kdyby dneska psali Vančura, Olbracht, tak by možná ani nenašli vydavatele, a Bezruč, Wolker či Toman už vůbec ne. Museli by si vydání knihy zaplatit, sponzora by nenašli. Na knihupeckých pultech se mnohonásobně zmenšila nabídka knih českých současných i klasických spisovatelů – tedy až na pár autorů, kteří mají publicitu i finanční podporu, či vyrábějí čtivo. Knihy se pro většinu lidí stávají luxusem, rovněž tak kultura. Zní to paradoxně, protože se zvětšila nabídka titulů, asi tak o jednu třetinu, zvláště pak titulů komerčních, obrazových a naučných, avšak mnohonásobně se snížily jejich náklady. V roce 1989 koupil jeden občan v průměru pět knih ročně, nyní připadá jedna kniha na pět občanů.

A tak přemýšlím o stavu naší literatury, která je hubena jako plevel diktátem trhu, vkusem diletantů a trhovců, i když právě literatura je v každé vyspělé zemi pilířem veškeré kultury a na její podporu se uplatňují různé stimuly. Normalizátoři v sedmdesátých letech způsobili v literatuře bílá místa, dnešní normalizátoři a pravicoví vyznačiči tržních vztahů uvrhli literaturu do černé díry. K čemu je pak spisovateli svoboda slova a publikování, když se mu minimalizují časopisecké a nakladatelské publikační možnosti? Došlo k degradaci společenského postavení spisovatele, k degradaci společenské úlohy literatury a dnes se jen potvrzuje, že na vině nejsou jen tržně komerční mechanismy, ale že šlo o kroky politicky cílené. Devastace estetických hodnot, ubohé postavení naší kultury a s ní i literatury jsou už pouze odrazem morálního stavu naší společnosti. Znovu se tak dostávám k pojmu kulturní politika,

tedy k pojetí takové struktury, která legislativně a ekonomicky zajišťuje fungování i neziskových profesionálních a amatérských oblastí v kultuře, která podporuje vznik a šíření kulturních hodnot a současné kulturní hodnoty chrání. V dnešní době však samotný pojem kulturní politika je zdiskreditován, ideologicky se spojuje s minulostí, apriorně se odsuzuje a fakticky máme k naplňování alespoň podstaty kulturní politiky velmi daleko.

Nevím, kolik město Frankfurt nad Mohanem dává na kulturu nyní, ale před lety to ročně dělalo na 900 milionů marek. V letošním roce české ministerstvo kultury disponuje necelými pěti miliardami korun. A tak ministerstvo škrtá, kde se už ani škrtat nedá. Příspěvek nedostala mnohá divadla a mnohá z nich zápasí o přežití, knihovny nedostaly na modernizaci a na nákup knih a tisku, dotace nedostaly již tak skomírající kulturní časopisy, státní galerie a muzea mají minimum na nákup uměleckých a historických děl, není na ochranu památek, není na prezentaci kultury doma a v zahraničí, stále se snižují granty na podporu vzniku původních děl, umělecké organizace se ocitají ještě na větší mizině, pracovníci v oblasti kultury jsou ještě chudší. Ohrožena je celá nezisková profesionální a zájmová oblast kultury. To, čím se chlubíme a prezentujeme ve světě, je pouze špičkou naší kultury, a to, co v naší domácí kultuře prosperuje, patří byznysu. Nejvíce mne však udivuje, že k této problematice mlčí sdělovací prostředky, umělecké, kulturní a zájmové organizace i umělci. Jako by to bylo samozřejmé. Jako bychom za poslední dekádu roků otupěli z různých velkoloupeží, velkopodvodů a velkolží tak, že podobné anomálie nás už nevzruší a považujeme je za normalitu.

Teď vůbec nejde o onu malou finanční částku danou na kulturu, kdy jí z celého státního rozpočtu zůstal jen ten nejmenší, sto padesátý dílek, ale o celkový letitý přístup mocenských struktur ke kultuře (ale stejně tak můžeme mluvit o školství a o vědě). Exministři kultury J. Kabát a J. Talíř víc prosluli jako privatizátoři církevního majetku, M. Uhde s úspěchem rozložil všechny fungující články, vždyť to také bylo jeho úkolem, a P. Tigrid, vyznavač tržních vztahů v kultuře, chtěl nakonec ministerstvo kultury zrušit, aby tak dokonal vítěznou pomstu na české kultuře kolaborující s komunistickým režimem. Mocenské struktury vytěsnily kulturu na periferii společenského zájmu, ve financování se stala zbytkovou. V podstatě už řadu let jen pasivně přihlížíme jejímu vytěšňování a ve svém konečném dopadu její likvidaci. Na jednu stranu ji likviduje totální nedostatek peněz, vždyť musíme nejdříve zaplatit přes půl bilionu korun z vykradených bank a přes půl bilionu korun rozkradených z privatizace. Na stranu druhou kulturu likviduje totální diktatura peněz v tržních vztazích, které jsou nemilosrdné ke kultuře stejně jako k pracujícím. V žádné malé či středně velké demokratické zemi si nenechali zlikvidovat kulturu tržními vztahy, její rozvoj různými způsoby stimuluje stát. My jsme však potlačením národních kulturních hodnot otevřeli dokořán dveře globalizované kultuře, která á především křehkostí kšeftu, je to kultura perfektní aranže uniformity, bezduchosti, pseudohodnot, násilí a kýče. Národní kultura se tomuto zhoubnému tlaku bez záštity státu neubrání. Za dva tři roky zřejmě budeme členy Evropské unie, otázky o naší národní podobě se

stanou ještě naléhavějšími, ale i v Unii budou jen a jen naší záležitostí. Přihlížíme-li tedy likvidaci naší národní kultury, tak se z hlediska perspektivy další dekády stáváme spoluúčastníky demontáže národa. Čím bude národ bez vlastní kultury? Stát bez kultury být může, národ bez ní nemá naději na přežití.

Obrys-Kmen 50/2001

Obrana člověka a levice bez hranic

FRANTIŠEK STOKLASA

S blížícím se koncem roku 2001 lze bez nadsázky konstatovat, že nadšení ze vstupu do jednadvacátého století netrvalo dlouho. Sotva dozněly silvestrovské party, zaťukal na dveře mnohých příbytků přízrak bezdomovectví v podobě ujištění, že od příštího roku už nebudeme vykořisťovat pana domácího regulovaným nájemným. Uběhlo sotva devět měsíců a svět má na krku válku. Tentokrát si pospíšila. Na počátku minulého století jí trvalo 14 let, než o sobě dala vědět.

Neuškodí připomenout si v této souvislosti úvahy různých prognostiků, podle kterých jednadvacáté století bude stoletím informačním. V zájmu pravdy je třeba uznat, že o informace není nouze. O to větší je nouze o perspektivu člověka. Vzhledem k tomu, že uplynulé století bylo velkou školou deziluze, nemělo by nás nic překvapit.

Po obou světových válkách, zejména po té druhé, zavládlo na nějaký čas přesvědčení, že po tak kruté zkušenosti nastane trvalý mír. Nenastal. Válka dvou světů sice byla jen „studená“, ale na mnohých místech planety bylo horko. Součet obětí by bezpochyby vydal na menší válku světovou. Dvacáté století nejen začalo, ale také skončilo tažením na Bělehrad. Jednadvacáté se ohlásilo teroristickým útokem na Manhattan, pokračuje odvetou za Manhattan a na horizontu se rýsuje hrozba odvety za odvetu. Kdo to zastaví?

Revoluční zvraty 20. století, ať se již odehrály v říjnu, únoru nebo listopadu, vždy vzbuzovaly dojem, že konečně zvítězil lid, že nastává věk jistoty a svobody. Nestalo se tak, alespoň ne natrvalo. Pokud se vyřešily nějaké lidské otázky, pak zpravidla za cenu, která znehodnocovala přínosy. Nejprve to byly získané sociální jistoty doprovázené potlačováním svobod, podruhé svobody znehodnocené likvidací jakýchkoli životních jistot.

Normální člověk, který není v zajetí úzce politických a stranických zájmů či ideologických představ a není pod vlivem mediální očisty mozku, by si nekladl otázku, zda má chtít jistoty, nebo svobody. Chtěl by jistoty i svobody. Pokud jistoty bez svobod a svobody bez jistot představují dvě krajní cesty, pak normální člověk by bezpochyby chtěl jít po třetí cestě. Proto měli reformní komunisté v šedesátém osmém roce osmdesátiprocentní preference. Třeba někteří z účastníků listopadových demonstrací o jednadvacet let později uvažovali také v dimenzích třetí cesty. Následný vývoj je vyvedl z omylu.

Událostmi na konci 20. století v jistém smyslu skončila dějinnotvorná role velkých idejí majících původ v renesanci, humanismu, osvícenství a marxismu. Pokus o revoluční změnu světa ukázal, kudy cesta nevede, selhal, prohrál a uvolnil prostor tvrdé realitě. Tím se cosi nenávratně uzavřelo, snad i proto, aby se dříve či později otevřela

cesta k nové, globální renesanci lidskosti zbavené minulostní zátěže deformací a prohr. Sama se zcela jistě neotevře. Asi bude nutné vyvinout úsilí, aby se v nových podmínkách mohlo zúročit vše lidsky přínosné vytvořené tradicí židovsko-křesťanskou, humanistickou, marxistickou i kritickým myšlením doby moderní i postmoderní.

Možnost havárie civilizace již dávno sestoupila z výšin sci-fi do roviny reálného nebezpečí. Revolučně se rozvíjející věda, technika a informační technologie může být potenciálem tvůrčím, stejně jako faktorem rizikovým a zneužitelným. Proto perspektiva člověka závisí především na tom, podaří-li se proti globalizaci nadvlády, moci, zisku a bezohledné exploatace planety prosadit globalizaci racionality, demokracie, solidarity, spravedlnosti a ekologie.

Tvrdomost poměrů však již zašla daleko. Člověk nebyl ani tak osvobozen k otevřenému uplatňování rozumu a svědomí, jako spíše vržen do svobody představující volnou hru privátních, provozně vlastnických interesů. Skutečná individualita a subjektivita člověka zůstala popelkou vedle primitivního individualismu, ve kterém jedni bojují o přežití, jiní o úspěch, majetek a zisk. To není terén úrodný pro vznešené myšlenky a dalekosáhlé perspektivy, které zcela zákonitě musí narážet na těžkou prostupnou bariéru arogance a cynismu. Proto prvním předpokladem jakýchkoli změn ve směru lidskosti je obrana člověka jako lidské bytosti zbavené existenčního strachu a přízraku bídy produkujícího frustraci a stres, lidské bytosti vybavené plně emancipovaným rozumem a svědomím.

Nemají-li být podobné úvahy jen krácením dlouhé chvíle při beznadějném čekání na Godota, musí nutně vyústit v odpověď na otázku, kdo má šanci ujmout se iniciativy ve věci obrany člověka, aniž by se přitom dopustil laciného populismu či naivního mesianismu. Představa o revoluční hegemonii a vedoucí úloze jedné strany se jako nedemokratická neosvědčila. Po neblahých zkušenostech je jasné, že bez širokého demokratického zázemí a co nejširšího konsensu se žádná trvalá a skutečně zlidšťující změna neuskuteční. Proto je třeba hovořit o široké demokratické levici bez hranic, tj. bez hranic ideologických a stranických.

Představy o levici stejně jako o tzv. třetí cestě jsou však dnes zatíženy mnohdy těžko průhledným pojmovým a terminologickým labyrintem způsobeným politickou praxí, ve které se levicové a pravicové přístupy překrývají a prolínají. Politika je uměním kompromisu a určitou relativizací pojmů levice a pravice lze pochopit. To by však nemělo vést k zamlžování rozdílu mezi postojem sociálním a asociálním, tvůrčím a konzervativním, mezi demokracií a arogancí moci a majetku. Moderní levicovost nelze chápat jinak než jako historicky tvůrčí princip. Spor mezi levicí a pravicí je v tomto smyslu sporem mezi tvořivým a konzervativním postojem k perspektivě člověka a světa, mezi potřebou změny a obhajobou statu quo.

K účinnému působení levice nepřispěje mezistranické handrkování a přetahování se o voliče. Utváření nové široce a velkoryse pojaté levice na úrovni doby má šanci na úspěch jen v případě, bude-li samo vnímáno jako tvůrčí proces, ve kterém se budou překonávat zbytky letitých ideologických nánosů a minulostních komplexů a ve kterém se bude rodit hlubší koncept demokracie, svobody, spravedlnosti a lidských

práv, koncept schopný překonat omezené a povrchní pravicově liberální a konzervativní pojetí těchto všelidských hodnot.

Stav levice v ČR je však ještě stále dědictvím doby na počátku 20. století, ve které se levicové myšlení pod vlivem konkrétních historických okolností rozštěpilo na revoluční a reformní. Na jedné straně přímočaré revolucionářství deformované východní aplikací marxismu ztroskotalo, na druhé straně nedůsledně reformní přitakání kapitalismu se ukázalo jako lidsky neproduktivní. Tato zkušenost přímo vyzývá k úsilí o důsledný a zásadní reformismus uskutečňovaný na bázi co nejširšího demokratického konsenzu, chápaný jako společná koncepce široké levice v podmínkách globálního světa. Pluralita názorů při konkretizaci takové cesty by měla být považována za demokratickou samozřejmost a nikoli za důvod k nesmiřitelnosti.

V kontextu současného světa je proto 80 let staré dělení levice anachronismem. Je načase otevřít všelevicový dialog přístupný široké veřejnosti, směřující k překonání bariér a ke společnému vystoupení levice v zájmu obrany a perspektivy člověka a také v zájmu aktivního podílu na utváření levice evropské a globální. Není snad nutno zvláště zdůrazňovat, že k plodnému vedení takového dialogu je potřebná nezbytná dávka reflexe a sebereflexe na obou stranách levicového spektra. O témata k diskusi by jistě nebyla nouze.

Kdo se však ujme iniciativy a otevře dokořán dveře veřejné diskusi o demokratické levici bez ideologických a stranických hranic? Kdo dá k dispozici své stránky, aby posloužily jako most dobré vůle mezi levicovými názory a subjekty? Jestliže je taková otázka položena v *Obrysu-Kmeni*, snad bychom ji tím mohli považovat za zodpovězenou.

Obrys-Kmen 50/2001

Perpetuum silentium

VLADIMÍR PŘIBSKÝ

Diskusi o problémech naší národní literatury a jejího problematického šíření u nás tiskne pouze literární příloha Haló novin Obrys-Kmen. V ostatních celostátních denících a audiovizuálních médiích o tom nepadne slovo. Jestliže však je demokracie diskuse, logika by pravila, že se alespoň v jednom nezávislém sdělovacím nástroji celostátního dosahu setkáme s protiargumenty, s jinými návrhy, nejkuli s úplně jinými koncepcemi. V žádném případě však s představou, že problém, jemuž se celostátně nikde neposkytne prostor ke zveřejnění, zmizí ze světa automaticky.

Spisovatelé sdružení v Unii českých spisovatelů by například uvítali, kdyby v České republice, kde všichni bydlíme, začala zase normálně vycházet česká literatura – bez jakýchkoliv vnějších omezení, dejme tomu ekonomických, a v plně šíří celkového záběru. Domnívají se totiž, že tomu tak není navzdory tomu, že knížek jsou plné pulty.

Knížek sice jsou plné pulty i výklady knihkupectví, zkuste však vyjmenovat názvy pěti nových českých románů, které vyšly minulý měsíc. Na to by nedokázal nikdo odpovědět ani v televizní soutěži Chcete být milionářem. Nedivte se, že si nevzpomenete; českých románů za poslední desetiletí se v Čechách totiž urodilo jako šafránu. Prý nevycházejí proto, že je lidí nechtějí číst, a tak je spisovatelé přestali psát.

Zdůvodnění je to sice hloupé, ale už i to je úspěch: mediální reproduktory, které takováto „vysvětlení“ šíří, si alespoň povšimly, že cosi podobného jako český román na knihkupeckých pultech chybí. Plně ho však nahrazují tuny literárně tržního zboží, vesměs přeloženého z cizího jazyka do jakési zvláštní, užité češtiny. Překladaelé, kteří nás – a není tomu tak strašně dávno – soustavně seznamovali s nejlepšími díly světové literatury, se mávnutím kouzelného proutku proměnili v úhlavní nebezpečí pro samu existenci české literatury. Zaplavili knižní trh gramaticky nezvládnutými souvětími, jež svázána dohromady a opatřena lesklou obálkou stojí 299 korun. Naštěstí si takovou vzácnost lidí ze svých platů nemohou dovolit koupit, a tak dva tři tisíce výtisků, které se toho s bídou prodají, nemohou způsobit nenapravitelné škody na duši národa. Je to jen obtížný, všudypřítomný šunt.

Proto Unie českých spisovatelů zkusmo nadhodila možnost zřídit v České republice něco jako veřejnoprávní vydavatelství, které by se specializovalo na vydávání původní a klasické české literatury na neziskové bázi. Úkolem takovéhle státem saturované kulturní instituce by bylo dodat na knižní trh 200–250 nových titulů české beletrie ročně, navíc za přijatelnou cenu, aby se česká kniha stala přístupným zbožím i pro okruh špatně placených čtenářů, jako jsou například kantoři, lékaři nebo dokonce študáci. Takové nakladatelství by možná zpočátku prodělalo i nějaký ten milion,

to je správná úvaha, nicméně výsledkem této státní finanční katastrofy by byl svobodný rozvoj, ne-li přímo netušený rozkvět českého písemnictví.

Určitou kvalitu lze získat jen z určité kvantity. Nemůžete si vytipovat 17 lepších a 23 horších spisovatelů, jejichž jediným úkolem je občas napsat nějakou knihu, aby každý rok bylo komu udělovat literární ceny. Za posledních dvanáct let se u toho už prostrídali všichni, kdo připadali v úvahu, ale kde je kvalita a kdo to čte, dodnes neví nikdo.

Chceme-li se opravdu vrátit do kulturní Evropy, musíme mít i svébytnou českou kulturu. To ovšem není tak úplně zdarma. Nemůžete chtít mít filharmonii a nemít na mzdy pro jednotlivé hráče. Filharmonii nemůže suplovat sekce zakázaných druhých houslistů, případně pozouněří, kteří se k nám vrátili z Austrálie, kde úspěšně prodávali hamburgery. Filharmonii tvoří všichni hudebníci včetně kontrabasisty, který třeba ani nemá rád Bělu Bartóka.

Kulturní aparátníci přes své nezávislé mediální reproduktory vyhlásili zatím ještě nepsaný zákon, že kultura včetně literatury si na sebe musí vydělat i v tak malé republice, jako je ta naše česká. Už dvanáct let můžeme pozorovat, která si na sebe „vydělává“ nejen kultura, ale i zdravotnictví a školství včetně toho vysokého. Protože spisovatelé nemohou vyhlášovat stávkové pohotovosti jako lékaři a učitelé, dopadla na ně tato státní arogance plnou vahou. Za své knížky už běžně deset let nedostávají honoráře, naopak, na vydání knížky si povětšinou musejí „někde sehnat“, a pokud jim tu a tam nějaká ta knížka přece jen vyjde, distributoři, další neomezení páni nad českou literaturou, ji z jakýchsi příčin nedodají do knihkupeckých prodejen. Takže knížky mnoha českých autorů, které byste si rádi přečetli, sháníte po celé Praze marně.

Výsledkem této kulturní politiky státu je rozdrčení české literatury napadř. Samozřejmě, můžeme k tomu nadále mlčet, samozřejmě, můžeme zdařile předstírat, že česká literatura neměla dosud nikdy tak skvělé podmínky rozvoje, jako má dneska; ale to si budem, řečeno s našimi státními postmodernisty, akorát srátí na hlavu.

Obrys-Kmen 50/2001

Nebezpečné mlčení

KAREL SÝS

Spisovatel, a tím méně básník, si nemůže vybrat dobu, ve které žije. Může si pouze vybrat mezi dvěma alternativami: psát, nebo mlčet. V občanském životě platí: kdo mlčí, souhlasí. V umění však může i mlčení nabýt hrozivého významu. Já však myslím, že spisovatel mlčet nemá právě ve zlých časech.

Česká kultura, nebo co z ní ještě zbývá, je obklíčena, stejně jako kultura vůbec. Útočí na ni agresivní plíseň, která rozežírá paměť a měřítko. Člověk, který pod lavinou stupidit už nedokáže rozeznat, jestli kniha včera nabízená v televizi je vůbec ještě knihou, nebo který si už ani žádnou knihu nepamatuje, se nechá snáze připoutat ke žlabu, jímž jemu i stejně přivázaným spoluobčanům Velký Krmič pravidelně přisunuje prefabrikovanou píci. Nemá se špatně, ale přestává být jedinečnou bytostí.

Nikdo nedokáže žít celé roky ve skafandru. I kosmonauti se při příletu na orbitální stanici svlékají. A tak se básník živí vlastním životem i životy druhých, ať se jmenuje Novák, nebo Iwan rytíř Magor ze Lhoty a na Lhotě.

Nestačí psát verše o padajícím listu.

Zatímco list padá celou první sloku, ukradnou vám mezi očima les i s obočím.

A ve druhé sloce si list hová na zemi a vy ležíte k.o. na betonové žíněnce, jen tence postlané neplatnými bankovkami.

Obrys-Kmen 51/2001

Kam se ztratil český spisovatel?

ZDENĚK HRABICA

V Dobrém jitru Českého rozhlasu 2 pronesl spisovatel Zdeněk Mahler myšlenku o příčinách současné všeobecné duchovní krize. Nedomnívá se na rozdíl od církevních hodnostářů, že tou hlavní příčinou je odklon od víry, ale soudí, že hlavní příčinou krize je odvrát od rozumu, od rozumnosti.

V jistém pohledu se tedy nad touto otázkou vracíme ke sporu, provádějícímu celé dějiny filozofického myšlení.

Ovládnutí myšlenkového pole konjunkturálními pohledy s opětovným oslavováním jediné možnosti v podobě jediné supervelmoci, jediné světové orientace a jediného neomylného panovníka, s neopakovatelným kreditem vůdčí osobnosti, to už tolikrát poškodilo a občas i zbrzdilo vývoj celého našeho světa. Halasné šíření jedné jediné pravdy při současném vylučování jiného názoru na periferii života je znovu vizitkou doby, ve které žijeme.

Každému podle jiného metru

Tomu neblahému poslání slouží bohužel i stávající oficiální profesní a umělecké spolky České republiky, z nichž mnohé jsou hojně dotovány prostřednictvím státních institucí daňovými poplatníky. A ze kterých, jak se ukazuje, nelze ani vystoupit, zrušit členství nebo být vyloučen, neboť tyto spolky by ztratily živé hlavy, na něž pobírají příspěvky od chudého státu. Proto s takovou obrovskou nechutí jejich představitelé, mnozí zrozeni z levicových proudů a poznamenaní dogmatismem padesátých let, přijímají i existenci Unie českých spisovatelů, která nevznikla z jejich vůle. Ta se přes svou snahu ocitla bez jakékoliv podpory státních institucí. Tito činitelé se snaží poukazovat na skutečnost, že UČS sdružuje pohrobky včerejšího režimu, aniž jsou schopni sami pohlédnout do vlastního zrcadla. Denně jsme svědky toho, že opět povstávají noví kádrováci! Dokonce dokonalejší svých předchůdců. Nyní je již ovládají i mocné zahraniční mediální společnosti, které vládnou například českému tisku a dalším sdělovacím prostředkům. Sám jsem absolvoval množství řízených pohovorů o věrnosti mediální firmě, na jejichž konci se objevovaly i rezolutní závěry: nezádoucí. Abych byl aspoň trochu spravedlivý, tato ideologická diskriminace a předpoklad se neděje jenom dnes, dělo se tak i včera.

Na konci promyšleného tlaku je vymytý mozek

Déle než desetiletá – a třeba říci, že nejenom mediální – masivní propaganda přinesla a přináší své bohaté ovoce. V ní neexistují jenom atributy zločinnosti, nástup narkomanie, nezaměstnanosti, bídy, lži, překrucování faktů, směřování agresivních

válek do míst předem zvolených ohnisek, demonstrace síly, strašení komunismem a dokonce i socialismem. Myslet si, že neexistují v naší době i kladné příklady, by bylo velkým zjednodušením.

V jednu dobu po roce 1990 vzniklo u nás téměř 1000 českých nakladatelství. S jejich kvantitativním růstem však také někdy na samé dno poklesla profesionalita nakladatelských pracovníků. Některým nakladatelským domům vládnou lidé bez jakéhokoliv humanitního, historického či jiného vzdělání.

Proč mají mít licenci, když okrádají?

Všemocná ruka trhu vstoupila do duchovní sféry a zcela ji vykloubila. Kniha se stala zbožím, vytvořil se řetěz: nakladatel, grafické studio, tiskárna, dealer, knihkupec, autor a zavládl neskutečné vztahy. Jeden neplatí druhému, jeden s druhým neuzavírá smlouvy, chová se arogantně, ne-li zpupně. Na konci řady se třese autor, hrdina vlasteneckého činu, kterým je psaní, tvorba knihy. Navíc je autor vystaven psychologickému tlaku, aby v podstatě ustupoval od honorářů nebo na ně čekal i dlouhé měsíce od vydání knihy. Aby zajistil sponzory bez nároků na provizi nebo na vydání knihy sám přispěl, kromě vynaložené práce i finančně.

Outsider doby

Autor se přes noc stal největším outsiderem, člověkem na samém chvostu dění. Do autorských řad v nevidané míře pronikli grafomani. Ten, kdo v posledních letech stvořil jakékoliv literární dílo – prózu, poezii, odbornou publikaci, fotografickou knihu, dobře ví, o co jde. Spisovatelé, nejsou-li ozáření mocí mocných, prožívají hrůzný efekt ze své literární práce, jsou často na holičkách. Někdy na hranici bída. Svou spisovatelskou práci musí vynahrazovat jinou prací, která jim zajistí aspoň nejskromnější způsob života. Aby se uživil, přispívají za minimální honoráře do okrajových periodik, neboť do mocných médií se jako externisté nedostanou. Podobné peripetie však prožívají nejenom spisovatelé, ale co básníci? A co neosvícení malíři? Mnozí již stačili okusit a okoušejí daň doby, nedaří se jim. Mluvit o postavení spisovatele v naší době je imaginární problém. Cožpak na něj lze vůbec nějak racionálně odpovědět? Stačí se podívat na zaplevelené haly zkrachovalých obchodů, kde na podlaze leží palety s levnými knihami, opravdové literární poklady lze nalézat u sídlištních popelnic – celé básnické dílo Jaroslava Seiferta, signované nositelem Nobelovy ceny! Díky tomuto stavu jsem si pořídil za posledních deset let slušnou knihovnu české i světové klasické literatury.

Kam směřujeme?

Cožpak lze kolem této závažné národní duchovní krize chodit bez uzardění? Vyhrotím problém: bylo tomu včera podstatně jinak? Myslím, že nebylo! Kdo bohatl z literární práce, kdo získával vavříny ve výtvarné tvorbě? Kdo se dostal na výsluní v dramatické a televizní tvorbě? Bylo toto prostředí vůbec kdy u nás zbaveno českého mafiánství, v němž umělec umělci mydlí schody, rozhodovalo se svobodně

o jeho skutečné kvalitě? Ale to, co je nyní, nemá obdobu ani srovnání. Kdo byl a většinou je i dnes jenom plebejcem, odsouzeným na milost a na smrt nebo na slitování? Kdo psal a píše do šuplíků a nebyl nikdy vzat na milost? Kolik jich bylo, kteří neměli včera žádnou šanci, a kolik jich je zase dnes... Ale to přece jenom není něco, s čím bychom se měli smířovat a čemu se podřizovat.

Příklady Evropy v českém prostředí netáhnou

Takové je a bylo postavení českého spisovatele a nevěřím, že bychom je obzvláště v naší době dokázali změnit. Myslím, že žijí uprostřed tohoto dění a znám dokonale tuto situaci. Nevěřím v dohledné době v žádnou pozitivní změnu. Problém postavení českého spisovatele bez radikální změny sociálních, ekonomických a kulturních podmínek tohoto světa nelze uspokojivě vyřešit. K poučení, co s tím, nemusíme chodit daleko, jdeme hledat východiska pro nakladatelskou činnost třeba do Dánska nebo do Norska.

Postavení českého spisovatele je i pro dnešek stále jenom cestou ve slepé uličce a nemůžeme ji nikterak ovlivnit. Odpor k jakýmkoliv pozitivním změnám je zatím příliš velký, zápas o jakoukoliv změnu stále ještě hraje v neprospěch opravdového pokroku.

Zdá se to poráženecké? Zatím se přikláním ke Zdeňkovi Mahlerovi, který si pomohl slovy Shakespeara: „Člověk proskočí životem jak šašek obručí.“ Zvláště člověk, který přišel o rozum a cestu k rozumu zatím jenom hledá. Přesto všechno věřím, že zcela určitě přijde doba, přicházející podle Egona Bondyho s každým závěrem každého dvacetiletí, kdy se svět znovu probouzí k lepšímu. Bude to ve chvíli, kdy si sáhneme až na samé dno našeho bytí a našeho jsoucná. Jaké však bude toto probuzení, si nedovedu zatím ani představit, nevím totiž, zda ryzí bojovníci za zrušení národa neovládnu toto pole. Techniku i technologii k tomu mají.

Otázka postavení českého spisovatele je tedy podle mého zatím nastolena předčasně.

Obrys-Kmen 2/2002

Hanba barokní Čechie

JOSEF HAUBELT

Žil a byl jezuita nikoliv Koniáš nebo Koniass, ale česky Antonín Koňas (1691–1760), s příjmením, které lichotivě hovoří o „práci“, kterou po celý život inspiroval a také spolu s houfem misionářských „vyslanců“ vykonával. Filolog, básník a dramatik Karel Ignác Thám (1763–1813) o ní psal v roce 1783 sice sugestivně, ale pravdivě: „Skryto nebude, že ještě před třemi lety jistý spolek lidí tak zvaných vyslanců nařízen byl, ježto po všech krajích země České jako vlci hltaví, lítící a řítící se těkali, každý koutek vysledivše, a kdekolivěk jakousi knihu českou uzřeli, byt dobrá byla nebo zlá, kvapně uchvátili, a jedva vnitř nahledše násilím odcizili a zhola jim nic nerozumějíce, ó žel! zprznili, rozsápali, zopárali, zedrali ano i v oheň vmetali, a tak v niveč obrátili. Tím se dalo, že počet kněh českých i nejznamenitějších zmenšen, jazyk náš zprzněn, chtíč a tužba bludníků ještě nenapravených vždy více a více po kněhách svých rozpalována byla.“ „Před třemi lety“ znamená před rokem 1781, před vydáním tolerančního patentu Josefem II. Před rokem 1773 se tak činili hlavně jezuité. Po zrušení jezuitského řádu takto konala smečka „vyslanců“ z jiných klášterů a z řad prelátů a farářů. Ano, byli to všichni jako vždy – „vlci hltaví, lítící a řítící se“! S vlky jsme měli vždy jen nepříjemnosti.

V roce 1729 vydal páter Koňas poprvé knihu s názvem, z něž vycházel pach jako z lidského, na hranici upalovaného tvora: „Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající, aneb rejstřík některých bludných, pohoršlivých, podezřelých nebo zapovězených kněh s předcházejícími oučinnivými prostředky, s kterými pohoršlivé a škodlivé knihy vyzkoumati a vykořeniti se mohou“. Na 314 stranách v něm bylo uvedeno přes 1300 knižních titulů! Ivana Čornejová, autorka bezduché kompilace „Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách“ jistě i dnes zaplesá nad tím, jak výmluvně hovoří už i název tohoto spisu o tom, že páter Koňas byl „plodný a schopný česky tvořící katolický spisovatel“. Překrásně česky píšící a kázající spisovatel! V roce 1749 vyšel Koňasův odporný soupis podruhé a zaznamenal na 540 stranách 2274 knižních titulů z let 1414 až 1620, tedy i s rukopisy, vzniklými před rokem 1476, před rokem, kdy u nás byly vytištěny první knihy!! Prý v něm byly uvedeny i knihy „nemravné“, avšak název latinského a do češtiny přeloženého spisu Bohuslava Balbína o sošce Panny Marie ze Svaté Hory u Příbrami, s nemravným vyprávěním o tom, jak tato soška zázračně přeměnila mnohé notně padlé paní a dívky ve ctnostné řeholnice a počestné manželky, tu není k nalezení. A stejně jako v roce 1729 tu nalezneme spisy latinské a francouzské, což není polehčující okolností. Podání a měšťané sotva četli knihy psané těmito jazyky. Proto záznamy o těchto spisech znamenají, že jezuitští misionáři mohli jako krysy čenichat i po šlechtických palácích a v celách svých svobodně myslících souvěrců. A konečně legitimní předchůdce

kardinála Miloslava Vlka, jímž byl Antonín Petr hrabě Příkladovský (arcibiskupoval v Praze v letech 1763 až 1793), slovy dramatika a umělce Václava Tháma (1765–1816) „kněžská stůra v našem osvíceném století“, dal kreaci pátera Koňase upravit a vydat v roce 1770, deset let po smrti tohoto „vyslanec“, s latinským názvem Index bohemorum librorum et corrigendorum ordine alphabetico digestus, za tím účelem, aby nadále mohly být „trhány, pošlapávány, páleny a na hňů házeny“ především české knihy. Pravdu měl Karel Havlíček Borovský (1821–1856), když napsal: „České knihy hubitelé lítí / plesnivina, moli, jezoviti.“

Abychom mohli spravedlivě ocenit smysl této činnosti, pak musíme vědět, že ústavními zákony té doby, obnovenými zřízeními nikoliv královskými a markrabskými, ale pouze „zemskými“ pro Čechy (1627) a pro Moravu (1628) – na Slezsko se bohudík nedostalo – jakož i jinými zákonnými normami byl římský katolicismus prohlášen jediným „samospasitelným“ náboženstvím. Obyvatelstvo – ať už české nebo německé – bylo z devíti desetin evangelické. Všichni, kdo chtěli a museli žít ve své vlasti, se bez výjimky museli stát katolíky. Nikoliv dobrovolně, nýbrž tlakem „zhovězilého“ (adjektivum náleží Aloisi Jiráskovi) násilí. Páter Koňas si položil otázku: „Může-li kníže aneb jiná všeliká vrchnost pro jejich samotné kacírství hrdelní pokoutou, to jest ztracením hrdla kacíře pokoutovati?“ A odpovídal „krásně“ česky, že kacírství je hřích „společný se všemi jinými veřejnými hřichy“, „ruší pokoj a utišení obce“ a „ten hřích nepojímá se mezi obecné jiné hřichy, ale toliko k některým obzvláštním hřichům jako k vraždě, krádeži, loupeži, cizoložstvu, pozdvížení proti vlastní vrchnosti...“ Být evangelíkem rovnalo se být vrahem... Nic, ale vůbec nic se v letech 1627 až 1781, mezi obnovenými zřízeními „zemskými“ a tolerančním patentem Josefa II., nekonalo ve věcech víry dobrovolně. Násilí tu bylo absolutnem. Vládlo vítězům z Bílé hory stejně jako na Bílé hoře poraženým. Vládlo i páterem Koňasem.

Kolik knih bylo zničeno? Elogium (chvalořečení), které vzniklo po Koňasově smrti, hovoří o 30 000 knihách, které měl „nás“ misionář sám zničit. Bylo sepsáno v době, kdy se už celá intelektuální Evropa vysmívala klerikální zaostalosti monarchie Habsburků a kdy si vzdělaní jezuité, jichž nebylo málo, začali uvědomovat, do jaké míry byl zneuctěn sám jezuitský řád tím, že šilený páter Koňas se utrl na čtyři desetiletí ze řetězu. Snažili se i početně minimalizovat zlo. Mnohem pravděpodobnější je tedy počet, který uváděl historik František Martin Pelcl (1734–1801), že totiž páter Koňas zlikvidoval sám na 60 000 knih. Celkový počet zničených knih byl ovšem mnohem vyšší. Knihy totiž neničil jenom Koňas. Byli i jiní misionáři. Koňasův Klíč a Chlumčanského Index byly na farách: knihy ničili i faráři. Páter Koňas nabádal i děti, aby udávaly své rodiče. Poddaní se sami zbavovali svých knih: vždyť nad nimi visel, pokud je vlastnili, Damoklův meč trestního stíhání. Počty, jimiž se koncem 19. století a 20. století snažili argumentovat třebas klerikál Antonín Podlaha, a pak bohemista Alexandr Stich anebo takyhistorik Jiří Bílý, který „z kádrových politických důvodů“ tolik trpěl, úpěl, sténal a bědoval v čase před listopadem 1989, že „vystudoval na Karlově universitě právo, historii, filozofii a klasickou filologii“

a nadto „na VŠE teorii ekonomického vzdělávání“, jsou pouze primitivními kupeckými počty. Tito počtáři nemají ani potuchy o tom, co je to statistika. A není pravda, že Koňas nahrazoval vlastní tvorbou, co zničil. Jeho spisy byly velkou měrou natolik nenávislné, že z nich šel strach. Jeho čeština byla nástrojem násilí. A lidé nemohli jeho knihy odmítnout, jinak by se stali podezřelými.

Megalomanie je nemoc. Její příčinou je nejenom absence rozumu, ale i anihilace estetického vnímání a vkusu. Podlehl jí také organizátoři výstavy Sláva barokní Čechie. Poškodili proto skutečné barokní umění jako dosud nikdy nikdo jiný. Barokní Čechie má totiž nejenom slávu. Má také svou hanbu, velmi mnoho hanby. Náležel k ní mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze, svěcení hlavně evangelíkům ukradených kostelů a chrámů jménem Panny Marie (na Bílé hoře). Vítězné, barbarské ničení všeho, co bylo výsledkem české reformace, „blahoslavený“ a „svatý“ „prvomučedník“ zpovědního tajemství Janek z Pomuku, zabíjení nevinných žen upálením, hanobení tělesných ostatků lidí, které preláti prohlašovali za upíry, veliké zpoždění vývoje vzdělanosti za pokročilejší západní Evropou, ponížení českého státu takřka na úroveň kolonie, nevolnický sociální útlak... A má té hanby možná více než skutečného umění.

K té hanbě náleží i páter Koňas. I přesto, že skupina tmářů exhibovala nedávno v pražském divadle Archa (dříve Děčko E. F. Buriana) na téma Pocta páteru Koniášovi. Správně česky páteru Koňasovi!

Začne už konečně zase jednou svítat?

Obrys-Kmen 4/2002

Století intelektuálů: slavný začátek, neslavný konec

ZDENĚK FRÝBORT

V jednom z Aristotelových fragmentů se můžeme dočíst, jak se „Homéros vypytał orákula, kdo byli jeho rodiče a kde se nachází jeho vlast. Bůh mu odpověděl: Ostrov Ió je vlastí tvé matky a tam také spočineš po smrti, střez se však hádanky mladých mužů. Nedlouho poté Homéros na ostrov dorazil. Tam z útesu spatřil rybáře připlouvat ku břehu a zeptal se jich, zdali něco mají. Rybáři se vraceli s prázdnou a neměli nic jiného na práci než vybírat si vši a proto mu odpověděli: ‚Co jsme chytili, to jsme pustili, co jsme nechtyli, to máme.‘ čímž naráželi na to, že vši, které na sobě chytili, pouštěli na zem, a ty, které nechtyli, měli dál na sobě. Homéros nedokázal hádanku rozluštit, zmocnila se ho malomyslnost a na ni zemřel.“ Homéros byl považován, jak dokládá Hérakleitos, za nejvzdělanějšího a nejmoudřejšího z Řeků a hádanka byla extrémní prověrkou jeho intelektu. Budeme-li tohoto „vzdělaného a moudrého“ člověka považovat za předchůdce a archetyp intelektuála, pak nám Aristotelem uvedená epizoda naznačuje, že intelektuál řeší problémy, které nesouvisejí přímo s jeho existencí, netýkají se ho osobně, přitom však jejich řešením dává svou existenci v sázku.

Na podzim roku 1939, na počátku německé okupace, začal pražský nakladatel Václav Petr vydávat Svazky úvah a studií. Na první vnitřní straně obálky jedné z těchto útlých brožurek je otištěn dopis čtenáře redakci a na protější vnitřní straně odpověď redakce. Čtenář píše: „Na Svazcích vítám právě to, že znamenají obnovení staré tradice a odklon od politiky k vzdělání a myšlence.“ Odpověď zní: „Proto nás tolik těší (fingovaný či skutečný čtenář je povoláním učitel), že byl pochopen náš úmysl, který má být a bude závaznou směrnicí Svazků vůbec a vyjádřen stručným heslem zní asi takto: Vzdělanost místo politiky.“ V edici vyšly texty Fr. Kovárny, Václava Černého, Jana Patočky a dalších. Jan Patočka ve svém spisku Česká vzdělanost v Evropě píše: „Systém stranické demokracie, jak v republice byl zaveden, byl vůbec zhoubou, blamáží všeho politického vzdělání; vzdělanému politiku, i kdyby se takový byl vyskytl, těžko by bylo se uplatňovat na poli, ovládnutém ‚praktickou politikou‘ v nejnižším smyslu. Politický smysl tak upadl, že se politika stala takřka druhem obchodu, a vykládat našim ‚politikům‘ základní pojmy jejich vlastního oboru znamenalo by mluvit k hluchým (...) Zatím co se dalo to, co jsme musili prožít, dávala se naše veřejnost osvětovat o soudobých silách světových z neodpovědné žurnalistické zábavné literatury, jako by na poslední a nejtěžší otázky života národa a Evropy stačily frázozvité úvodníky bez empirie i fantasmie a politické feuilletony.“ Patočkova kritika se nevyhýbá ani Masarykovi: „Demokratisace jako stále stoupající

uplatňování lidových vrstev a masového elementu v politice je sice vskutku fakt, ale liší se ovšem i pojmově naprosto od stoupajícího uplatňování ‚demokratických ideálů‘, tj. v podstatě liberálních ideálů z roku 1789. S celým rozsahem tohoto problému se Masaryk nevyrovnal, jak dosvědčují poněkud rozpačité výroky z konce života např. o národním socialismu.“ Svůj postoj k politice Patočka dokládá hodnocením literatury: „Vzniká u nás pouhé literátství jako hromadný zjev. Až na výjimky byla i naše tzv. proletářská poesie pouhým literátstvím, také končily její výběžky v čistém artismu a demontovány politickými událostmi, jimž se vydaly do rukou, v tiché bezradnosti. Lidová literatura oné vysoké úrovně, jakou jsme se mohli dříve chlubit, takřka zmizela – Čapek, Langer, Kopta, ale ani Olbracht a Majerová jí nejsou (...) První nápor poválečného uvolnění z rakouských vazeb byl těžkou ranou katolickým posicím. Ale zatím co se elán pokrokářství vytrácel a končil v bahně, rostly v katolictví nové síly a brzy se jeho duchovnost odrážela s takovým leskem na pozadí nové skutečnosti, že nebylo pochyby o příštím novém vzestupu (...) Nejvýznamnější osobou celého hnutí byl a zůstává Jaroslav Durych, protože s jeho jménem je spojené jediné skutečné a originální dílo celého směru. Jeho Bloudění, jediný skutečně velký český poválečný román (...) Je to barokní duchovnost, aristokratická, plná přítomnosti přísného a vznešeného Boha...“

„Odklon od politiky“ na počátku okupace se vzhledem k jejímu naprostému ochromení zdá být zcela pochopitelný, chvályhodná se může zdát i snaha nahradit ji perspektivou „vzdělání a myšlenky“. O něco problematičtější se už zdá být vymezení jejich konkrétní podoby. Zatímco spojení „vzdělání a myšlenky“ napovídá aktivitu osob označovaných za intelektuály, jejich výsledek je předkládán jako „duchovnost“. Je „duchovnost“ výsledkem vzdělání a myšlenky, činnosti intelektuálů?

Intelektuál, toto označení vůbec poprvé použité v *Le manifest des intellectuelles*, jímž na konci devatenáctého století významní francouzští představitelé „vzdělání a myšlenky“ podpořili postoj Émila Zoly v Dreyfusově aféře, v třicátých letech následujícího století ve svých *Dopisech z vězení* v aktuální situaci upřesnil italský marxista Antonio Gramsci výrazem „organický intelektuál“. V letech po první světové válce totiž určitý typ vzdělance přestal být „specialistou“ v určitém oboru, filozofem, spisovatelem nebo učitelem, a stal se organickou součástí společnosti coby její kritik a komentátor, tvůrce a předkladatel alternativ. Jeho význam prudce narostl po druhé světové válce, stačí připomenout Jeana Paula Sartra.

Pro řeckou filozofii byl výraz „intelektuální poznání“ protikladem „poznání smyslového“, zatímco přívlastek „duchovní“ je obvykle chápán jako protiklad toho, co je „materiální“. Běh času pak coby jediný nástroj předal intelektuálovi jeho intelekt, ratió, aby s jeho pomocí prováděl analýzu světa, v němž žije, zatímco „duchovno“ stvrzovalo jinde stanovená dogmata s pomocí meditace (na tuto distinkci ostatně doplatila řada „intelektuálů“ od Ábelarda po Husa). Objektlem jeho analýzy může být pouze moc a její veřejná tvář, politika, musí si však být neustále vědom toho, že je nemůže nahradit a že se o to ani nesmí pokoušet: jako politik by vyměnil myšlenku za praxi a stal by se svým vlastním protikladem, zrušil by dialektické napětí, charak-

teristické pro dvacáté století. Jeho posláním je uvádět znalosti různých oborů lidského vědění, literatury, filozofie, medicíny či umění, do vztahu s aktuálním stavem své země nebo světa vytvářeným politikou. Jeho poměr ke světu je svou podstatou revoluční a jediné pokušení, kterému často nedokáže odolat, totiž proměnit myšlenku v akci, je revoluce; ta jej však, je-li vítězná, z neúprosného analytika mění ve stejně neúprosného stoupence činu a třeba i teroru (Robespierre, Trocký). Od politika jej dělí to, co odděluje Hypotézu od Teze. Jeho role ve společnosti je ve stejné míře zásadní, jako je vratká jeho existence.

Patočka ve své stati spojuje „duchovnost“ s „přítomností přísného a vznešeného Boha“ a posunuje ji tak od protikladu toho, co je materiální, k nespojitosti s ratiem. Osvícenství, prvé částečné vítězství ratia v historii, podle něho „neznamená pouhý intelektualismus v poměru člověka k věcem a ke světu, nýbrž snahu o osvobození člověka od pout všude tam, kde rozum jej může platně osvobodit, aniž se zesměšnil konflikty a pravými hloubkami lidské existence“. Právě v těchto hloubkách, intelektu nepřístupných, sídlí duchovnost. Cesty k poznání světa a místa člověka v něm jsou jistě různé, není však jisté, zda všechny vedou k jednomu a témuž cíli. Intelektuál nemůže nebýt vzdělavcem, v duchovnu přebývající osoba se bez vzdělání obejde, a to tím lépe, čím víc se posune k víře a iracionalitě, k „přítomnosti přísného a vznešeného Boha“. Duchovnost tíhne přirozeně k mýtům, a ty jsou napravo, intelekt a intelektuál nemohou nebýt nalevo. Mýtus a intelekt se navzájem vylučují: nemohl existovat a neexistoval intelektuál nacistický.

Duchovnost přidělal ve svém projevu 28. října intelektuálům Václav Havel, když si položil otázku, zdali „není i dnes právní řád, mravní řád, odpovědnost zakotvená ve věčnosti, soubor duchovních hodnot, které jsou skutečným pramenem řádu společenského soužití, považován jen za jakousi legrační ozdobu, již se zabývají hlavně zvrhlíci zvaní intelektuálové“. Zásnuby mezi „odpovědností zakotvenou ve věčnosti“ a „zvrhlíky zvanými intelektuálové“ by byly událostí, k jaké by vůbec došlo v historii poprvé, uskutečnit se však nemůže, protože i kdyby k oltáři přišla „odpovědnost zakotvená ve věčnosti“, druhá strana by se dostavit nemohla. Žádní intelektuálové už totiž nezbyli.

Evropský intelektuál, autoritativní účastník společenské diskuse minulých desetiletí, je bytost na vymření, pokud už nevymřela. „Dnes má intelektuál tři možnosti,“ napsal Olivier Mongin, šéfredaktor významného francouzského kulturního časopisu *Esprit*, založeného v roce 1932 filozofem Emmanuelem Mounierem, teoretikem „třetí cesty“ mezi egoismem buržoazie a ateismem marxismu, na níž mělo dojít ke „smíření Marxe s Kierkegaardem“, a to „buď se stát znova tím, čím už jednou byl, specialistou v určitém oboru, podřídit se hromadným sdělovacím prostředkům, nebo se odmlčet“. Santos Juliá, ředitel neméně významné španělské *Revista de Occidente*, založené v roce 1923 Ortegou Y Gasset, přiznává: „V průběhu osmdesátých let ve Španělsku stejně jako ve Francii intelektuál jako takový zmizel ze scény: někteří se vrátili na svou vědeckou zahrádku a ostatní si jeden na druhého stěžují, že podlehl stávající moci.“ Občasný recept na záchranu intelektuála, například aby na základě

svých znalostí v určitém oboru zaujímal postoj vůči světu kolem sebe, nebere na vědomí důvody jeho odchodu do nebytí a radí projít znovu cestou, kterou už jednou prošel. Nic to však nemění na tom, že dál zůstává „rukojmím novin a televize“ nebo specialistou, jehož Moc „v případě potřeby pověřuje různými úkoly“. Soudcem, který nad ním vynesl ortel, je Trh a popravu provedla Televize. Žurnalistický platonismus, který z něj chce mít strážce „souboru duchovních hodnot“, mu k tomu už jen nabízí lokajskou livrej.

Intelektuál stál po celé generace výrazně a převážně nalevo. Jeho existence i činnost povětšinou souvisely s marxismem, ať už přílnutím, či polemikou. Jejich společným zdrojem byl kritický vztah ke stávající společnosti, k Moci a k politice. Tento vztah intelektuála definuje, stane-li se však politikem, přestane být intelektuálem. Ustavená Moc dovolávající se marxismu, společného zdroje existence vlastní i existence intelektuála, odnímala intelektuálovi jeho „revoluční roli“, snažila se jej změnit v „asistenta“ politiky. Chovala se totalitně jako dnešní Trh, stupně jeho totalitárnosti však zdaleka nedosáhla, nikdy ze sebe neseřásla povědomí bytostné souvislosti sebe samé s intelektuálem. Dějiny poválečných „čtyřiceti let“ socialismu jsou poučnými dějinami konfliktu a sporu intelektuála s Mocí, kterou pomáhal ustavit, o svůj statut a o svou existenci. Moc mu zužovala existenční prostor, tím však jen akcentovala význam jeho existence pro společenskou strukturu, měla-li odpovídat myšlence, z níž se zrodila. Podle ní neměla být jen projektem industriálním, založeným na konzumním heslu „dohnat a předejhnat“, ale i projektem intelektuálním.

„Temný relikt naší temné minulosti“, jak toto období nazval Havel, je důležitým záznamem sporu intelektuála s Mocí o myšlenku, která oba zrodila. Historické okolnosti v posledním údobí těchto „čtyřiceti let“ proměnily intelektuály v politiky stojící na jedné či druhé straně, a ukončily jejich konflikt vítězstvím těch, kteří svůj ideální statut hájili s nadějí v příchod jiné, pro ně příznivější politiky. Jejich „politika“ zvítězila, oni sami však prohráli, pokud nezůstali nebo se nestali politiky natrvalo. Svého statutu se vzdávali v očekávání, že vítězná politika, jíž sloužili, jim jej vrátí i s odměnou, skutečnost se však postarala o pravý opak. Hlučné vítězství „jejich politiky“ znamenalo jejich nehlučnou a nenápadnou likvidaci. „Byla to nejlepší léta mého života,“ přiznal v televizním pořadu Literárky, když vzpomínal na šedesátá léta, jeden z nich, Milan Jungmann, „teď si můžeme psát, co chceme, nemá to však smysl.“ Právě „smysl“, tuto ryze intelektuální kvalitu, dnes přisuzuje pouze Trh, a přisuzuje ji jedině zboží; tomu, co zbožím být nechce, smysl odejme. Trh je však Svět, a být mimo Trh znamená být mimo Svět. S intelektuálem mizí i racionalita, v lepším případě ji nahrazuje „duchovnost“, která není Trhu nebezpečná, protože nedokáže vypracovat alternativní projekt a je ochotna nechat se konzumovat jako každé jiné zboží, v horším případě „hejna bulvárních drben, schopných na objednávku šířit cokoli o komkoliv“, jak připomíná Havel, přičemž ovšem zapomíná dodat, že na existenci tohoto vzorného zboží má sám nemalou zásluhu.

Současná nechuť vůči politice nepostrádá souvislosti s nechutí na konci roku 1939. Kdo nás okupoval tehdy, to víme, kdo nebo co nás však okupuje dnes?

V jakém nebo čím jsme područí? Čemu se nedokážeme nebo nemůžeme vzepřít? Politika chce být pouhou praxí, produkcí formulí co nejprostších a všem co nejpřístupnějších, jinak by nemohla vyvolat v ostatních pocit participace na tom, oč sama usiluje: účastnit se můžeme jen toho, co chápeme. „Zase slyšíme o základních zákonech, jimiž a jen jimiž se řídí jeho (světa) běh,“ stěžuje si Havel (a mohl by si s Patočkou stěžovat i na to, že to je jen „jakýsi druh obchodu“); rádi bychom podotkli, že dokonce pouze o jednom, o zákonu Trhu. Politika musí produkovat co nejprostší jistoty, formule a alternativy, složitější může předkládat jen intelektuál. Jeho absenci nemohou nahradit kulturní mše a televizní meditace nad „duchovními hodnotami“. Intelektuál se nemůže stát zbožím jako herec, hokejista, moderátor nebo novinář, protože by intelektuálem být přestal. Homéros, archetyp intelektuála, zahynul na malomyslnost, protože v rozhodujícím okamžiku intelektuálem být nedokázal. Jenže pro intelektuála je rozhodující okamžik každý, jeho existence je trvale prekérní. Dokud mu Trh nenabídne (a jde o nabídku, jaká se nedá odmítnout) konečné řešení: hromadnou sebevraždu.

Obrys-Kmen 7/2002

Století intelektuálů: jinak

ALOIS DVOŘÁK

V článku Zdeňka Frýborta *Století intelektuálů: Slavný začátek, neslavný konec* (Obrys-Kmen 7/2002) jsou k účasti intelektuálů ve společenském procesu řečeny rozličné odpovědi, stejně jako rozličné odpovědi může vyvolávat tvrzení, že „intelektuál řeší problémy, které nesouvisejí přímo s jeho existencí, netýkají se ho osobně, přitom však jejich řešením dává svou existenci v sázku“. Nabyl jsem dojmu, že v článku zůstává něco nedořešeného, co volá po vyjasnění.

V čem se shodneme, je to, že „archetyp intelektuála“ nacházíme v otrokářské společnosti, v níž, v důsledku základní společenské dělby práce na fyzickou a duševní, praktickou a teoretickou, vznikly a dodnes existují dvě relativně samostatné, specifické sociální skupiny lidí, zabývající se prací fyzickou na jedné straně a prací duševní na straně druhé. Od tohoto historického stadia vývoje společnosti hlavním nositelem duševní, tvořivé teoretické činnosti je sociální skupina lidí nazývaná intelektuálové (později inteligence), jako tvořivé duševně činná specifická sociální skupina lidí, která umožňuje člověku a společnosti překračovat rámec bezprostředního poznání skutečnosti přírodní i lidské, pronikat do nich hlouběji, objasňovat a vysvětlovat jejich podstatné vztahy a touto poznanou podstatou vztahů mezi lidmi a lidí k přírodě působit pak na vědomí, názory, představy jiných skupin lidí, ovlivňovat je v duchu tohoto hlubokého objektivního poznání ve směru společenského pokroku, dobra a krásy a tím současně zabraňovat společenské stagnaci, úpadku, zlu a oškliivosti s jejich subjektivistickým, zkreseným, lživým odrazem skutečnosti ve vědomí lidí, v jazyce a kultuře vůbec.

Jak je konstatováno v uvedeném článku k posláním intelektuála: „Jeho posláním je uvádět znalost různých oborů lidského vědění, literatury, filozofie, medicíny či umění do vztahu s aktuálním stavem své země nebo světa... Jeho poměr ke světu je svou podstatou revoluční... Osvícenství, prvé částečné vítězství ratia v historii... znamená snahu o osvobození člověka od pout všude tam, kde rozum jej může platně osvobodit.“ Plně se proto ztotožňujeme s autorem, když píše: „Intelektuál se nemůže stát zbožím jako herec, hokejista, moderátor nebo novinář, protože by intelektuálem být přestal.“

Intelektuál totiž zůstává intelektuálem jen tehdy, když zůstává věren adekvátnímu, objektivnímu odvázení, poznávání, výkladu, ztvárňování skutečnosti a její podstatě odpovídajícímu duchovnímu, teoretickému působení směřujícímu a pomáhajícímu k stálému společenskému pokroku, dobru a krásě, vývojovému vzestupu společnosti a člověka.

Ale nejen tím zůstává intelektuál intelektuálem. Co zde volá po vyjasnění, je nejen adekvátní vztah poznání a skutečnosti, ale také vztah vzdělání, poznání teorie na jedné straně a praxe uvědomění a politiky na straně druhé.

V článku se říká: „Na podzim roku 1939, na počátku německé okupace“ byl vznesen v pražském vydání Svazků úvah a studií požadavek na obnovení staré tradice, „na odklon od politiky ke vzdělání a myšlence... vzdělanost místo politiky.“

Tím náš intelektuál v období fašistické okupace vznáší nárok na soběstačnost „vzdělání a myšlenky“, na její oddělení od politiky, od praxe. Zdeněk Frýbort dělá nad tímto postupem oprávněně otazník, ale nic víc. Píše: „Zatímco spojení ‚vzdělání a myšlenky‘ napovídá aktivitu osob označovaných za intelektuály, jejich výsledek je předkládán jako ‚duchovnost‘. Je ‚duchovnost‘ výsledkem vzdělání a myšlenky, činnosti intelektuálů?“

Jen u otazníku zde zůstat nestačí. Výsledkem činnosti intelektuálů totiž není a nemůže být jen „duchovnost“, jen poznání, teorie, myšlenka a vzdělání, ale nedílně jím musí být také aktivní spoluúčast intelektuálů na praktickém, materiálním, společenském procesu, na praxi a politice. V tomto případě aktivní účast na protifašistickém odboji, na národněosvobozenckém boji naší země a národa. Odklon od politiky k vzdělání a myšlence, vzdělanost místo politiky znamená tak jedině: intelektuál opět přestává být vskutku intelektuálem.

Poznávat podstatu skutečnosti, ovlivňovat a měnit vědomí člověka a společenské vědomí (být i ve směru společenského pokroku, dobro a krásy) totiž ještě neznamená, že tím již ovlivňujeme, přetváříme a měníme samu společenskou skutečnost, její společenskou výrobní podstatu a vůbec společenskou praxi, praktickou lidskou činnost. Měnit společenskou skutečnost fakticky, nejen teoreticky, je totiž možno jen a jen praktickou materiální lidskou činností, nedílně s politickou změnou.

Vznáší-li proto intelektuálové nárok na soběstačnost vzdělání a myšlenky, jejího odklonu od politiky v boji za společenský pokrok, dobro a krásu, a přitom soběstační v uskutečňování praktické a politické změny společnosti nejsou, vede to k jedinému: k neobjektivnímu, nepravdivému, nesprávnému poznání skutečnosti a ve svých nejobecnějších filozofických důsledcích k subjektivistickému, idealistickému či mystickému obrazu skutečnosti, který brání, aby intelektuálové našli své odpovídající místo ve společnosti a správně se začlenili do své opravdu plně společenské funkce, tj. být aktivně účastní také na praktickém materiálním i politickém procesu společenského vývoje, při řešení dějinného rozporu – pokrok a úpadek, dobro a zlo, krásno a nekrásno, revoluce a kontrarevoluce.

„Evropský intelektuál... je bytost na vymření, pokud už nevymřela,“ píše se v článku Století intelektuálů: slavný začátek, neslavný konec.

Také to volá po vyjasnění. Intelektuál jako bytost, jako specifická sociální skupina nejen v Evropě, ale ve společnosti vůbec, nevymřela, ani není na vymření. Intelektuálové byli, musí se stát a stanou se i v současné epoše vývoje společnosti významnou historickou silou, která dosahovala a dosáhne i dnes svého základního cíle, pokud jako sociální skupina tvořivě duševně pracující:

1) zůstává věrna adekvátnímu, objektivnímu teoretickému výkladu dané skutečnosti v její podstatě, objektivnímu teoretickému i obraznému odrazu vztahů mezi lidmi a lidí k přírodě, směřujícímu a pomáhajícímu k stálému společenskému po-

kroku, dobru a kráse, vývojovému vzestupu člověka i společnosti a současně zabraňujícímu společenskému úpadku, zlu a ošklivosti s jeho subjektivistickým, zkrleslým a lživým odrazem skutečnosti ve vědomí lidí, jazyce a kultuře vůbec;

2) aktivně se spoluúčastní na praktickém materiálním a politickém společenském procesu spolu s historickým subjektem společnosti, pokrokovou třídou a lidovými masami při řešení praktického dějinného rozporu dalšího společenského vývoje;

3) zbavuje-li se závislosti, služebnosti na silách společnosti historicky, dějinně zastaralých či reakčních a zapojuje-li se do procesu stálého rozvoje lidské fysis i psyché, do rozvoje kulturnosti člověka a společnosti.

„Současná nechuť vůči politice nepostrádá souvislosti s nechutí na konci roku 1939,“ čteme v uvedeném článku. „Kdo nás okupoval tehdy, to víme, kdo nebo co nás však okupuje dnes? V jakém nebo čím jsme područí? Čemu se nedokážeme nebo nemůžeme vzepít?“ uvádí se v článku, s otazníkem a bez odpovědi.

Odpověď však v tomto případě si žádá nejen vyjasnění stručné a krátké, ale vědeckou konkrétní analýzu konkrétní situace druhé poloviny 20. století a počátku 21. století, mezinárodní i v jednotlivých kontinentech a zemích, jdoucí k příčinám vzniklého stavu společnosti i rozporných materiálních sil spolu s teoretickým projektem východiska z tohoto stavu.

Ovšem kdo jiný než intelektuálové (inteligence) především, jako specifická sociální skupina lidí zabývající se duševní tvořivou teoretickou činností od svého vzniku dodnes, jsou povoláni k tomu, dát na to vědecky objektivní, teoreticky zdůvodněnou odpověď a současně se aktivně spolupodílet na praktickém materiálním a politickém společenském procesu při řešení současného dějinného rozporu po boku historického subjektu dějin?

Vždyt 20. století nebylo jen stoletím intelektuálů, ale také a především stoletím počátku epochy sociálních revolucí zahájené VŘSR v Rusku, epochou existence již dvou světových soustav – světové soustavy dožívajícího kapitalismu s jejím finálním stadiem globalizace, která překročila svůj humanistický horizont, a světové soustavy socialismu, kterému přes porážku socialismu v Evropě patří zítřek a budoucnost společnosti.

V dějinném vývoji společnosti zákonitě proto docházelo a také nyní dochází, při konfliktním vyostření společenských, zvl. ekonomicko-sociálních a politických rozporů společnosti, k formování intelektuální avantgardy, aby spolu s avantgardou politickou a vedle ní směřovaly k systémové změně společnosti v procesu formování duchovních, intelektuálních a materiálních, praktických sil společnosti, aby sociální revolucí také nyní, v 21. století, dosáhla společnost nastolení nové společensko-ekonomické formace místo staré, kapitalistické, která se stala brzdou společenského pokroku, dobra a krásy a naopak nositelem společenského úpadku, zla a ošklivosti.

Ve 20. i 21. století se na křižovatce dějin základních společenských zájmů, v nichž se střetávají tendence sociální revoluce a sociální kontrarevoluce, ocitl celý svět, kontinenty i země, všechny společenské sociální třídy a skupiny, každý člověk, a proto také intelektuálové (inteligence), kterých se to v důsledku jejich specifiky dotýká

především. Jen intelektuálové totiž mohou vnést do vzniklé situace objektivní teoretické jasno pro úspěšné řešení současného dějinného rozporu, bez něhož by pokrokové materiální praktické síly společnosti tápaly ve tmě. Součástí tohoto procesu ovšem je, aby se intelektuálové zbavovali služebnosti, závislosti na materiálních silách společnosti historicky dějinně zaostalých a reakčních a zapojili se aktivně do řad praktických materiálních sil společnosti, které osvojenou teoretickou a s ní praktickou společenskou činností posunují vpřed společensky pokrokový vývoj. Pokud ovšem intelektuálové tuto svou historickou službu společnosti nezamění, ať nevědomě, či vědomě, za službu silám historicky z dějin ustupujícím, ustupujícím od adekvátního teoretického poznávání a výkladu skutečnosti, od vědeckého, pravdivého chápání skutečnosti k nevědeckému, nepravdivému, jednostrannému a náboženskému chápání skutečnosti, od kultury k pakultuře.

Obrys-Kmen 22/2002

Čekání na čtenáře

MILAN BLAHYNKA

1

Od dob národního obrození se ještě snad nikdy u nás tak jednoznačně a frapantně nepotvrzovalo jako dnes, že literatury není a nemůže být bez žádné z jejích hlavních, konstitutivních komponent: že jí není ani bez autora, ani bez díla, ani bez čtenáře. Ty první dvě komponenty jsou nezbytné zcela očividně: nic se nenapíše samo bez autora, který ovšem znám být nemusí a u textů ústní slovesnosti ani nebývá vůbec dopátratelný a často jím nebývá jedinec; autora samozřejmě mají i automatické texty surrealistů, protože vytěšňování nebo spíše omezení rozumové kontroly nemůže a ani nemá eliminovat autora, ba právě naopak: má přivodit jeho osvobození od literárních a společenských konvencí. Dokud autor nosí dílo jen ve své hlavě a nenapíše je anebo nepřednese, dnes třeba nenamluví, není to ještě dílo, zůstává to jen tvůrčím záměrem, i když má autor, v lepším případě právem tak zvaný díky svým dílům předešlým, v horším jen samozvanec, o něm představu velmi jasnou a umí o něm mluvit sebe-přesvědčivěji.

Třetí součinitel literatury – čtenář – je zdánlivě méně nezbytný: ve skutečnosti však s ním autor počítá, i když píše jen „pro sebe“ (jak je tomu u některých intimních deníků a u textů psaných snad jen pro radost ze psaní); dokonce lze usoudit, že právě psaní „pro sebe“ dokládá nezbytnost čtenáře: autor také při takovém psaní na něho myslí; myslí na extrémně exkluzivní čtenářskou jednočlennou obec, totiž jenom na sebe sama: vidí se v úloze budoucího čtenáře mimořádně privilegovaného, nejspolehlivěji a zaručeně vyčleněného z davu čtenářů odkázaných na slovesné zboží, k němuž mají přístup i jiní. Prvním čtenářem díla se však stává bezmála každý autor ostatně už v okamžiku, kdy si čte, co právě napsal, kdy se snaží proměnit z autora v nezaujatého čtenáře a usiluje (často marně) uvidět své dílo z druhé – čtenářské – strany, a to buď proto, že chce na něm dál pracovat (tak Jaromír John radíval literárním začátečníkům, aby dílo po napsání odložili a vrátili se k němu teprve po čase, až pomine tvůrčí opojení, jaké provází akt psaní), anebo aby se prostě znovu ubezpečil o své genialitě, anebo – u typů méně narcistních – o své identitě.

Lidi pilně píšících, pokoušejících se uplatnit jako spisovatelé, je kupodivu i při stále zjevnější drtivé převaze nabídky nad poptávkou stále habaděj, mnohonásobně víc, než únosno a zdrávo; zdá se, jako by uchazečům o literární slávu příliš nevadilo, že jim nekynou vlastně žádný zisk; ve skutečnosti prostě většinou vůbec nevěří tomu, co je vskutku k nevíře: že tvůrčí práce formálně pořád ještě vážená a doposud všeobecně pokládána za potřebnou, jakou je literatura, u nás opravdu až na výjimky téměř vůbec nic nevynáší a prakticky se z ní dnes nedá ani živořit. Snílci o ohromující

Nobelově ceně za literaturu oplývají sebedůvěrou a nářky kolegů už publikujících neberou příliš vážně, mají je tu za nevinné pokrytectví pochopitelné v zemi, kde panuje závisť, tu za nespokojenost s příjmy, o nichž se stejně tvrdošijně jako mylně domnívají, že musí být přinejmenším mírně nadprůměrné – neboť se přece zdá vyloučeno, aby se autoři věnovali psaní zadarmo, když tak zejména v tržním světě nevykonává své povolání nikdo, a v omyl je uvádí také televize, v níž se co autoři předvádějí skvěle placení baviči, viditelně dobře vykrmení různými televizními banánovými rybičkami.

Ještě víc než autorů je ovšem knih. Čím je vydaných titulů víc, tím menší počet kusů se u většiny z nich dá prodat, a tím je kniha nutně dražší a hůř se prodává – a je tedy znovu dražší. Neboť na rozdíl od autora si nakladatel musí přijít na své, na příjem lepší než průměrný, a tak vydává čtivo, které se umí podbídnout svou líbivostí, tedy kýč. Za tohle je přímo odpovědný liberalismus zběsile dogmatický, který ve jménu maximálně dosažitelného zisku zcela cynicky zpochybňuje přípustnost jakékoli jiné míry (například estetické) než míry prodejnosti (kde jsou ty časy, kdy se každý bránil být i jen podezřelý, že je prodejný!), a rezignuje na všechny možné hodnoty kromě svobody, zručně pojímané jako možnost dosahovat bohatství na úkor méně vyčuraných a bez ohledu na cokoli, natož na nějaké hodnoty estetické.

Zatímco autorů a děl podobně jako každého jiného zboží v rozvinutém tržním světě je nikoli snad dostatek, ale hrozivý nadbytek, který zlomyslně – jakoby na zlost teoretiků liberalismu – vůbec nevede ke skutečnému snižování cen hodnotných knih, ale v zájmu zrychlení obratu k soustavnému snižování hodnoty úhrnu knižního trhu, čtenářů literatury nikoli pouze zábavné nápadně ubývá. Autoři a nemnozí nakladatelé literatury krásné nejen podle jména, líbivých obálek, prostředí a záplatek na návrat náročnějšího čtenáře už dlouho čekají.

2

Kam se poděl? Dala si ho literatura vzít televizí, která hoví a přímo nadbíhá sklonu člověka k pohodlí a k lenosti?

To by byla odpověď příliš zjednodušující, i když je nepochybné, že mnoho lidí školáky počínaje absolvuje i slavná klasická díla radši v podobě filmů a seriálů než časově a myšlenkově náročnější četbou; a že kromě toho vše, co jen trochu zavání vyšší estetickou hodnotou a náročností, odsouvá i veřejnoprávní televize, úslužně vycházejíc vstříc (ne)vkusu troglodytů zadávajících reklamu, na druhou kolej, tj. na svůj druhý kanál, přeplněný těžce neprodejným balastem ideologicky nadupaných „dokumentů“, takže ani tam nemají zrovna prě díla velká nikoli náklady vynaloženými na zfilmování, jakými se „doporučoval“ (ničím jiným se doporučovat nemoha) například poslední Titanic, drzý kýč nad kýče, vůbec se nenamáhající předstírat, že jím není, ale díla velká službou skutečné humanitě a svou hodnotou básnickou a obecně lidskou.

Dávno předtím, než se v první zemi na světě započalo s televizním vysíláním, o němž se nevědělo, jak mocné, čistě komerční a k hodnotám nikoli jenom lhotejné,

ale přímo nepřátelské médium z ní vyroste (ano, ne nadarmo médium, tedy to, co signalizuje už svým názvem jen prostřednost), dávno předtím, než televize začala s pří-
mými přenosy z polí válečných, povšiml si český kritik nad dvěma německými vá-
lečnými romány, že:

Je to snad brutální, snad surové a cynické, ale jemu tak: dnešní člověk čtenář hledí
na válku jako na divadlo (...). Nemůže-li ji dnešní člověk vidět na vlastní oči, chce ji
vidět alespoň zrakem autorovým nepřímo v knize. (...) Vidět, vidět, vidět! Dej mi co
nejvíce z ní vidět, tak by volal dnešní čtenář na spisovatele knih válečných, kdyby
byl připuštěn ke slovu a kdyby se ho někdo tázal po jeho přání. A že dávají mnoho
vidět, v tom je úspěch válečných románů à la Renn a Remarque.

F. X. Šaldovi se tak už roku 1929 zdařilo vystihnout až po brutalitu, surovost a cy-
nismus, co nabídne po desetiletích v dávkách přímo obžerných lidem na celém světě
ta pyšně globalizující a sadistická domina televize. Ta dnes vytváří normu, určuje
ubohou úroveň obecného (ne)vkusu a při svém netajeném nezájmu o jinou literaturu
než zábavnou (na pouhou zábavu nivelizuje a degraduje i díla plná humoru a smíchu,
při němž mrazí) nabízí svým věrným divákům velice pokleslý způsob literatury a za
autory ráda vydává sezonní baviče, mezi nimi zvláště ty, co se dovedně ohánějí va-
řečkou.

Vousatý vtíp, podle něhož lze dojít slávy spíše až posmrtně po nějakých padesáti
letech tvrdé tvůrčí dřiny například sochařské a za živa během dvou měsíců předcítá-
ním receptů na obrazovce, není vlastně žádná anekdota, ale denně doložitelný úkaz
a důkaz převrácenosti nebo přesněji zvrácenosti hodnot ve světě, jemuž absolutis-
ticky vládne trh kultury zásadně nepřátelský, trh stavící bankovního úředníka a ob-
chodního agenta neskonale výš než básníka, a královsky platící jako pravé své lidi ty
baviče, jejichž nejvlastnějším a vše převyšujícím posláním je zabavit naivní chudáky,
aby neměli ani chvíli čas na přemýšlení, na zamyšlení, na pochopení, jak hrozně se
s nimi manipuluje už třeba tím, že se za slevy vydávají chvilkové pauzičky v nesty-
datém předražení, při jakém zboží nešlo dost bystře na odbyt. Zábava, kterou již ně-
které televizní stanice servírují po čtyřiašedesát hodin den co den ve svátek i v pátek,
jeví se jistě leckomu jako jeho pobavení, ale vždy je to také zabavení, konfiskace jeho
volného času.

Televize se zkrátka snaží o to, aby člověk neměl čas na nic než na ni, aby k ní byl
připoután jako pes ke své boudě. Aby čekání literatury stále ještě pošetile psané, stále
ještě vznikající, aby se čekání na čtenáře stalo čekáním na Godota.

3

Čekání na čtenáře se stane čekáním na Godota, pokud se literatura dá na soutěž
s televizí a její zábavností, na soutěž, v níž nemůže zabodovat, protože i když papír
údajně snese vše, obrazovka snese mnohonásobně víc než vše, jak už dostatečně do-
ložil Duch český, seriál televize nikoli komerční, ale veřejnoprávní. Televize drze vy-
užívá toho, že jen zanedbatelný zlomek diváků si pořady nahrává, takže už za chvilku
mizí jistota, jak to vlastně bylo a jak to vlastně mysleli, zatímco čtenář, podle Jiřího

Šotoly sova pálená, může kdykoli zalistovat zpět a zjistit, jak je slátanina vlastně slátána a ponastavována. Nehoráznost televize jde však ještě mnohem dál: je si svými diváky už tak jista, že už i čtou tak, jako se dívají, to je bez nároku na cokoli krom zábavy; a tak si televize k obrazu svému úspěšně přizpůsobuje a systematicky buduje kvantitativně velkou část knižní produkce, neboť tváře z obrazovky, zvlášť permanentně rozesmáté tváře bavičů, kralují i v knihkupectvích – na obálkách knih, ve kterých se do nekonečna opakuje, co lidi už znají, při čem se zasmáli a o čem vědí, že je nemůže ničím nepřijemným překvapit a nedej bože snad dokonce znejistit; co jim umožňuje, aby zapomněli na znejistění, kterým je obdařuje život řízený vypočítavě nevypočítatelným trhem; aby zkrátka zapomněli na své starosti.

Neboť ochota dát se bavit, zabavit, přímo souvisí s přáním – přáním stejně pošetilým jako pochopitelným – aspoň na chvíli se zbavit stále dotěrnějších starostí: starostí o místo, starostí o to, kde vzít peníze na školu pro děti nebo na dovolenou aspoň krátkou, starostí o děti možná právě tvrdě drogující na zločinné diskotéce, na niž není jaksi špagát, atd. Alespoň na chvíli zapomenout. Televize úzkostlivě dbá, aby sotva jedna zábavná chvíle skončí, vypukla další. A aby se do soukromí vetřela i jako literatura. Když člověk jede vlakem, autobusem nebo tramvají, obvykle tam nemůže zírat na obrazovku. Ale aby ani tam nebyl zbaven své mediální drogy, aby měl možnost pobýt i na cestě s banánovými rybičkami, byť ne ve virtuálně sugestivním provedení televizním, je tu literární varianta toho bezuzdně zábavného žvahnění.

Je zřejmé, že čtenáři Banánových rybiček nejsou už ve skutečnosti čtenáři, ale vděční diváci, kteří i čtouce, vlastně do knihy zírají jako na bednu a hltají své tváře z obrazovky; ty tváře, jejichž posláním je se tvářit a zírající utvářet...

4

Čekání na čtenáře může mít úspěch jen tehdy, nabídne-li literatura lidem nikoli matný duplikát barevného bavení a tváření v bedně, ale jasnou a koneckonců přitažlivou alternativu, odpočinek od ryku televizní zábavy, chvíli ticha a soustředění, něco dnes jemnějšího, jindy důmyslnějšího, ještě jindy půvabnějšího, než je věčně a při každé možné i nemožné příležitosti chechtavě roztlemená huba takyumělkyně, za všech režimů, a v jejichž zájmu příčinlivě bavící, totiž zabavující publikum, jen aby nemyslelo. Ale bujaré objetí, kterým televizní zábava od jedné snídaně až po snídání další člověka svírá, slibujíc mu rozptýlení, ba ani s literární verzí této zábavy není ještě to jediné, co literaturu dusí.

Literatuře brání dýchat také strašně zaplevelení záhonů literárních, totiž pultů knihkupectví, vyloženým brakem; jako literatura se tváří a za literaturu se vydává z nejrůznějších pohnutek také obrovské množství produktů více nebo méně grafo-manských, pustě epigonských a docela obyčejně hloupých. Rád bych se dověděl, v kolika z mnoha set sakramentsky čilých nakladatelství dávají rukopisy lektorovat a vybírají si z nich podle jejich úrovně, a ne podle toho, zda a jak bohatého sponzora si grafoman, epigon anebo co do talentu jiný naprostý chudák sežene. A těším se na

práci, ve které jednou někdo spočítá, kolik nakladatelství je jen jiným jménem pro stále ještě hanlivé vydání vlastním nákladem. Kdo je dost bohatý, vydává si sám i největší nicotnosti a pitomosti – a vydává je za literaturu; své výplody podstrkuje na trh s víceméně dobrými obrázky a ve slušivé grafické úpravě od slavného výtvarníka, který se nerozpakuje zaštitit brak (aby se nerozpakoval, radši to ani nečte), samozřejmě pod firmou nakladatelství, o němž nikdo nic neví.

Dobráci, kteří už napáchali a jistě ještě napáchají mnoho zla, tvrdí, že přece nikdo není nucen literární brak kupovat, tak jako může kdykoli vypnout televizi. Také v obojím tomto případě šedá je všechna teorie, zatímco strom života zelený. Na některé televizní pořady často zíráme v naději, že přece jenom se snad nesmysl nakonec promění v cosi líbezného jako pohádková žába ve sličnou princeznu. Občas se to stává, a na tom nekonečném a většinou marném čekání, že se to stane zas, mívají zásluhu nebo vlastně vinu i mnozí herci, které si nostalgicky pořád ještě spojujeme s tím, co kdy udělali dobrého, a jimž vlastně chudákům nezbyvá (nechtějí-li se na přebohatý trh jen dívat) než sehrát cokoli, jen když to vynesou.

A pokud jde o literaturu, jak spolehlivě poznat, kde je skutečně hodnota a kde se naopak jen předstírá? Člověk často kupuje zajíce v pytli, obálky, názvy, záložky bez rozpaků naprosto záměrně reklamně klamou a velké části knižní produkce si kritika nevnímá, zatímco jindy se na ni dát nedá, protože je to pseudokritika ryze kamarádkská, vlastně špatně maskovaná reklama, což je i případ stále trapnějších anket o „nejlepší“ knihu roku, staletí, tisíciletí. Stačí nevelká parta vykutálených vykuků, jichž nemusí být ani tolik, jako se vejde za větší kavárenský stůl, a na světě je kniha roku.

5

Čekání na čtenáře bude už věčně a věčně marné, zůstane-li pasivním čekáním, že se situace nějakým zázrakem změní a že se lidé vrátí zase ke své literatuře, až je už k smrti unaví baviči a až se všichni konečně nabaží televizní a televizi napodobující debilní zábavy.

Čekání na čtenáře bude už bez konce bez naděje, pokud se do díla nedají všichni zbývající čtenelé básnického slova, jichž není málo, ale neodvažují se doufat, že je v jejich rukou, jaký bude osud literatury. Což tak začít tak, že namísto klepařských barevných a lesklých plátků (za něž ze zvědavosti vyhazují často peníze, ač je přece úplně jedno, která moderátorka spává s kterou hvězdou kopané nebo hokeje) už tento týden věnují peněz a čas na knížku, zárukou jejíž hodnoty jim je autorovo jméno anebo třeba také doporučení přátel.

Což předpokládá, že pokud nám leží budoucnost literatury na srdci, budeme nejen sami číst a hledat, co je ke čtení, ale taky se budeme o knížkách bavit s lidmi, které máme rádi.

To vůbec není málo. To je vlastně základ renesance četby. Nelze začít jinak než každý sám u sebe. Stačí si jen vždy připomenout, že o nic, ale opravdu o nic nemůžeme přijít, když nenaletíme planým slibům, jakými útočí na naše slabosti kiosky barevných marností.

Už je tomu letos celých osmdesát let, co Percy Lubbock napsal ve svém Řemesle beletrie, že čtenář románu, jímž rozuměl kritického čtenáře, je sám romanopiscem a jako spolutvůrce knihy musí přijmout svůj díl odpovědnosti. Lubbockovo zjištění platí i obecně: čtenářská obec je spoluzodpovědna za osud literatury.

Aby čekání na čtenáře jako nepominutelného a odpovědného spolutvůrce literatury mělo větší a trvalý úspěch, abychom čekali činně a platně, musíme se rozpomenout, že literatura není jen způsob, jak smysluplně trávit volný čas, jak z ní a s ní poznávat svět, lidi, dějiny i sebe, ale že je to i obrovský rezervoár kulturní paměti, krásného dorozumění, důvěrné, a proto účinné komunikace. Bez dlouhých marných řečí stačí přece leckdy říci s Erbenem „pro tebe ty zlobo ty“ anebo se Shakespearem „jsi zlobo na nohou a dej se kudy chceš“, a jindy zas s Nezvalem „Bylo to překrásné a bylo toho dost“ – a ta každému čtenáři důvěrně známá slova řeknou víc, než se zdá, že říkají, zapůsobí jednou osvobodivě, jindy varovně, vždy naléhavě, jsou stále živým kondzátem zkušenosti a poznání, jehož se dobírají básníci.

Jak může do každodenního žití vejít klíčová věta třeba i z díla slohově domněle „těžkého“, dokázal v šedesátých letech Menzlův film Rozmarné léto, patrně nejvěrnější filmová adaptace Mistra české básnicky zdánlivě výlučné prózy. Tento způsob léta... se mohl stát okřídleným slovem několika pokolení díky tomu, že na rozdíl od všelických majstrů, mistrujících Vančuru a předělávajících ho k obrazu svému, aby byl stravitelný jejich omezené nadutosti, tvůrce filmového Rozmarného léta vsadil na sílu literatury.

Televize, která vnucuje diváctvu jako hrdiny primitivní supermany a Bondy jen proto tak nepřekonatelné a vůbec super, že vynikají neuvěřitelnou střeleckou hbitostí a že je jacísi poněkud směšní edisoni vybavili absurdními zázraky techniky, samozřejmě také servíruje komunikační fond velkého a luxusního tržního světa. Záleží jen na nás, oblíbíme-li si zaklínadlo protřepat, ale nemíchat podle ulízaného globálního povaleče, pistolníka a ušlechtilce v jedné osobě Bonda (jak nás tomu učí televize, která už ze znalosti tohoto bonmotu zkouší své soutěžící, anebo si radši občas řekneme Upsav se jednou českému jazyku, nemám právo na paniku, jak to říká Egon Bondy. A nebudem nikdy už panikařit, že literatura nemá šanci. Když je na nás, šanci jí dát.

Bond a Bondy. Jak podobně to zní; a jaký je to rozdíl.

Obrys-Kmen 10/2002

Otevřený dopis ministru kultury Pavlu Dostálovi

MICHAL ČERNÍK

Vážený pane ministře,

reaguji na Váš dopis otištěný v Obrysu-Kmeni číslo 11 tohoto roku, který je odpovědí na Prohlášení Unie českých spisovatelů zabývající se současným stavem kultury, především postavením spisovatelů a literatury. Prohlášení jste dal posoudit jiným spisovatelským sdružením, jejichž zástupci Vás ujistili, že se jedná o soubor paušálních a ničím nedoložených tvrzení. Taková reakce se dala očekávat.

Na rozdíl od Vás a některých zástupců spisovatelských sdružení jsem přesvědčen, že u nás dochází k eliminaci osobností našeho společenského a kulturního života, že naše umělecká, vědecká a humanisticky zaměřená inteligence, a především ta levicově orientovaná, byla zbavena prostoru k svému vyjádření, že dochází k vymazávání paměti národa a národní kultura živoří. Vždyť stačí jen pozorněji sledovat naše deníky a další periodika, v poslední době například jejich přístup k otázce Benešových dekretů, abychom rozpoznali skutečné vlastníky sdělovacích prostředků. Ale tohle téma je spíše na velkou celonárodní diskusi, a měsíc od měsíce se pro nás všechny bez rozdílu politické orientace bude stávat naléhavější.

Míním se zaměřit pouze na odpověď k jedinému tématu. Nechcete totiž uvěřit, že u nás dochází k diskriminaci spisovatelů, že se prosazuje ideologie vendety. Moje osobní zkušenost mluví o opaku.

Počátkem září roku 1994 v zámku Liblice u Mělníka na setkání čtyřiceti bohemistů z nejrůznějších míst světa prohlásil tehdejší předseda Obce spisovatelů Milan Jungmann, že pět let po kulturní normalizaci až na výjimky byla prakticky celá oficiální, s minulým režimem spjatá literární obec bez odporu a více méně bez hlesu odsunuta do bezvýznamnosti (Mladá fronta 8. 9. 1994). Veřejně tak byl představitelem v té době jediné spisovatelské organizace jasně vyřčen inkvizitorský program, na jehož realizaci se i dnes stále podílí mnoho příčinlivých vykonavatelů ve všech oblastech našeho kulturního a společenského života. V podobném tónu se vyjádřil i Váš předchůdce P. Tigrid na setkání svých přátel a spolupracovníků, když končil své ministrování. Již od počátku 90. let ve veřejnoprávním českém rozhlasu existovala listina zakázaných autorů, na níž bylo uvedeno i mé jméno. Mé knihy (a nejen mé) byly vyřazeny z mnohých knihoven a za symbolickou korunu dány do výprodeje. Jistě, každý bude tvrdit, že nikdy nic takového neřekl, žádná listina neexistuje, žádné zákazy nejsou. Vždycky se však našel někdo z rozhlasu, televize, vydavatelství a dalších sdělovacích prostředků, kdo mi takové informace sdělil. A ještě častěji mi bylo jen dáno najevo, že jako autor jsem nežádoucí. Nebo jste snad slyšel, že by v průběhu

dvanácti let například v některém z veřejnoprávních sdělovacích prostředků uváděli verše či jiným způsobem prezentovali mé generační druhy, básníky J. Pelce, K. Sýse, J. Čejku, J. Peterku, P. Cincibucha, J. Hanzlíka, V. Brandejse, J. Šimona, V. Janovice ap., včetně mne? Stačí se zeptat třeba jich, zda u nás dochází ke skryté formě diskriminace. Jediný Žáček byl vzat na milost. A to jsem uvedl jen básníky mé generace! Dokonce, a bohužel, se k tomuto embargování připojilo i Právo na kulturní straně a ve svém literárním Salonu. Několikrát jsem se pokusil nabídnout televizi hotové večerníčkovské seriály, nakonec mi dramaturg opatrně přiznal, že hlavní závadou je mé jméno. A když se mi v rozhlase před dvěma lety po desetiletém embargu podařilo v Dobrém jitru uplatnit cyklus fejetonů, brzy byly ukončeny, a ty již připravené k vysílání se už nerealizovaly. Mohl bych tu líčit spoustu podobných zkušeností z oblasti vydavatelské a nakladatelské a sám jako novinář bych mohl podat mnohá svědectví, byl by to však velmi obsáhlý dopis. Ale snad i těch několik výše uvedených příkladů stačí jako důkaz, že prohlášení UČS není souborem paušálních a ničím nedoložených tvrzení. Nemusím asi zdůvodňovat, že cíleně vytvořený pokřivený obraz české literatury v různých typech literárních učebnic a slovníků a ve sdělovacích prostředcích má svůj dopad i na vědomí veřejnosti. Mediální embargo na mou osobu a mé mnohé spisovatelské kolegy, kteří publikovali za minulého režimu a jsou levicově orientovaní, už dvanáctý rok tak zůstává jen nepřiznanou skutečností.

Co jsem vlastně provedl? Neblahé praktiky padesátých let jsem jako dítě a kluk prožíval na krutém osudu mého otce a naší rodiny. V sedmdesátých a osmdesátých letech jsem pracoval jako redaktor v oblasti pro děti, která byla normalizační politikou nejméně postižena. Vydal jsem několik knížek pro děti, několik knížek poezie, fejetonů a črt. Jistě bych mnoho věcí dnes napsal jinak, ale nezříkám se ničeho. V roce 1985 jsem přijal titul zasloužilý umělec, chápal jsem ho jako ocenění své práce. Čtyři roky jsem byl členem komunistické strany, od roku 1985. Ideálů o sociálně spravedlivé společnosti jsem se nevzdal. Ale myslím, že i Vy rezonujete s myšlenkami sociálně spravedlivé společnosti, alespoň soudím podle Vašich dřívějších komentářů v Právu. V červnu 1988 jsem byl zvolen předsedou Svazu českých spisovatelů. Pro mne to byla výzva k zásadní změně normalizační politiky spisovatelského svazu. Ihned na prvním zasedání spisovatelského výboru jsem přednesl návrh, který se týkal návratu do literatury všech tehdy zakázaných spisovatelů a začali jsme postupně realizovat koncepci jediné, nedělitelné české literatury. Osobně jsem se kontaktoval s mnohými umlčenými spisovateli, někteří z nich se stali členy SČS. Začátkem roku 1989 byly již v nakladatelstvích Práce, Mladá fronta a rovněž v Českém spisovateli připraveny k vydání knihy řady tehdy zakázaných spisovatelů. Rovněž jsme neoficiální cestou iniciovali obnovení činnosti PEN-klubu. Těch kroků k nápravě bylo mnohem víc, děly se v ostrém střetu se spisovatelskými normalizátory, negativní byly i reakce tehdejší politické moci. Na nápravě se podíleli spisovatelský kolegové, především mí generační vrstevníci, básníci. Pravdou je, že listopadové události roku 1989 naše snažení vyřešily mnohem rychleji a už bez nás. Nebyli jsme to my, kteří dělali normalizaci v sedmdesátých letech, tehdy jsme byli začínající

autoři, ale byli jsme to my, kteří byli odepsáni novými normalizátory let devadesátých. Jsou na stejné úrovni jako ti, kteří zakazovali v letech sedmdesátých a v letech padesátých. Tento fakt však nikdo z nich veřejně přiznávat nebude.

Jedním z hlavních důvodů založení UČS je to, abychom hájili svá profesní práva. Například právo umělecky se prezentovat a právo vyslovit své názory ve veřejno-právních sdělovacích prostředcích, jakými jsou televize a rozhlas; i ony patří nám. Máme-li skutečně svobodu slova, pak tato svoboda je i mou svobodou a nesmí být výsadou vyvolených. Máme-li skutečně demokracii, pak se v ní musí počítat i se mnou a s mým hlasem. A říkám-li toto v první osobě, pak všichni jistě chápou, že nemluvím jen za sebe.

Vážený pane ministře, přeji Vám, abyste se i v příštím volebním období stal ministrem. Třeba proto, abych i já mohl prohlásit, že se za Vašeho ministrování již necítím být diskriminován a spisovatelská vendeta tu již neexistuje. Představa, že by ministerstvo kultury řídil prosazovatel církevních požadavků, mne nadějí nenaplnuje.

S pozdravem

MICHAL ČERNÍK

Obrys-Kmen 18/2002

Bušit dál vytrvale na vrata ohluchlým

DANIEL STROŽ

Pod souhrnným názvem Anabáze aneb Ťukání na neprůstřelnou vestu zveřejnili jsme nedávno v *Obrysu-Kmeni* (č. 11/2002) korespondenci, kterou vedla Unie českých spisovatelů převážně s Ministerstvem kultury České republiky. Posledním z otištěných dopisů byla odpověď ministra Pavla Dostála z 30. ledna 2002, v níž sděluje, že si „se zájmem“ přečetl „Prohlášení Unie českých spisovatelů ke stavu české kultury a české literatury“ a poté je postoupil k odbornému zhodnocení „dalším spisovatelským organizacím v naší zemi“. Nepojmenoval sice jedinou z nich, ale zato vyjádřil spokojenost „s jejich zástupci“, kteří ho prý ujistili, že „se jedná o soubor paušálních a ničím nedoložených tvrzení“. Není jisté bez zajímavosti, že Dostál tuto větu opsal do písmene z posudku Obce spisovatelů, která Prohlášení UČS projednávala na svém lednovém zasedání. Posudek (odsudek?) potom otiskla v březnovém bulletinu *Dokořán*, společně s inkriminovaným textem, doplněným navíc ještě jmenným seznamem členů Unie, převzatým z internetu. Za tak vzácný projev korektnosti je samozřejmě nutno vzdát dík; souhlasit však s tím, že se naše kultura nenachází v tristním stavu, že nedochází k eliminaci některých význačných osobností našeho společenského a kulturního života, nebo že Dostálovo ministerstvo nepostupuje s podivuhodnou selekcí při udílení nejrůznějších finančních podpor, rovná se jen opravdovému ignorantsví, zkrleslujícím reálný stav věcí.

Nejčerstvějším dokladem toho, jakým způsobem proudí peníze z ministerstva kultury, je Dostálem uvolněná dvouapůlmilionová částka na publikaci k česko-sudetoněmeckým vztahům. Objednávku na ni obdržela firma Gallery, která se doposud zabývala vydáváním luxusních výstavních katalogů a knihami převážně o výtvarném umění, tedy bez jakýchkoli zkušeností na poli zpracovávání historické literatury. Již nyní se mnozí nakladatelé domnívají, že zde značnou roli sehrála osobní náklonnost mezi Dostálem a Jaroslavem Kořánem, bývalým pražským primátorem a nyníjším majitelem podniku, který se zavázal vyexpedovat knihu do dvou měsíců, aniž by k ní prozatím z manuskriptu obdržel jediný list. A i když to tak úplně třeba neplatí, stejně je zřejmé z ministrova počínání, že mu chybí přehled o té části tvorby, která je ve skomírající české demokracii soustavně zamlčována a trpí diskriminací. Jinak by totiž věděl, že seriózních publikací o česko-sudetoněmecké problematice vyšlo v posledních letech již několik a před nedávnem dokonce jedna vynikající od Emila Hrušky. Jejich handicapem v této zemi je, bohužel, pouze to, že byly vydány „nepohodlnými“ nakladateli anebo tvůrci. Přitom právě Hruškova práce má všechny předpoklady k tomu, aby byla Čechy i Němci přijata jako nezpochybnitelný dokument, proti němuž nelze vystoupit z žádných pozic. Hruškovy faktografické znalosti – a musím tady vyslovit hrdost nad tím, že jako autor

náleží k naší Unii – překonávají absolutně všechno, co se mi na toto téma kdy dostalo do ruky.

Jestliže se znovu vrátím k lednovému dopisu ministra Pavla Dostála, který adresoval prezidentovi UČS Karlu Sýsovi, činím tak hlavně proto, abych oznámil, že se mi konečně podařilo odhalit i smysl věty v něm, že ani „kulturní život v regionech nezmrá“, jak se na to poukazuje v prohlášení Unie, o čemž prý v „neposlední řadě“ velmi dobře ví. Svitlo mi až během čtení reportáže v časopisu Týden (č. 18/2002), pojednávající o jistém kdysi neodsunutém sudeťákovi, který teď předsedá Svazu Němců regionu Chebska, kde v místní skupině Nečtiny-Preitenstein dráždí své spoluobčany bílými podkolenkami a farářem německy čtenou nedělní mší. Tento člověk si ministrovu vstřícnost údajně nedokáže vynachválit, neboť jeho seskupení od něho obdrželo nejen příspěvek na knížku o Chebanech, ale i na taneční kroužek, předvádějící se v původních sudeťáckých krojích. Jak je z toho vidět, některé regiony kulturně skutečně nestrádají, ba naopak vzkvétají a Unie českých spisovatelů se nejspíš mylí. Mylná pak musí být asi též kritika ministerstva kultury z pera novináře Josefa Chuchmy, který před pár dny v Mf Dnes prohlásil, že už „není mezi českými spisovateli jediný, kdo mohl svá díla napsat či dokončit“ bez pomoci zahraničních stipendií, přičemž obzvlášť vyzvedl německý podíl, stávající se snad přímo oporou naší literatury. Jenomže i v těchto případech se bezesporu jednalo výhradně o konformní autory, neobtěžkané režimu nepříjemnými postoji. Všichni takto oceňovaní jsou odkázáni, ale i povinni bušit dál vytrvale na vrata ohluchlým a věřit, že si vybubnují příznivější časy.

Obrys-Kmen 24/2002

Permanentní mobilizace – permanentní pumpa na peníze

MILAN BLAHYNKA

1

Konec roku stal se mobilní žní, radoval se titlek MFD 4/1/2002, a hned den nato tentýž list udiveně (?) konstatuje: Lidé nechtějí platit více za telefon; Levnější telefonování? Letos se lidé nedočkají. Lidé nyní zvažují, jak telefonovat. A dva dny nato: Lidé měnící programy u telefonu zahltili Telecomu infolinku i web. Neboť Telecom vyrukoval s trumfem v rukávě: kdo jen málo volá, může si vybrat výhodný tarif. Noviny přímo přetékal srovnávacími tabulkami, až oči přecházely, a servilní komentáře se předháněly v masivním přesvědčování, že vlastně každý z těch tarifů je pro někoho děsně výhodný, jen je třeba umět si správně vybrat. Kdo si vzal kalkulačku a tužku a počítal, nedopočítal se prakticky žádných výhod nikde; sofistikovaná soustava, jak ta telecomická, tak ta u konkurentů, je nastavena tak, aby se člověk, ať si zvolí cokoli, nakonec nedoplátil; „aby nebylo úniku,“ jak řekl výstižně o podobně povedené praxi v jiném oboru jistý mediální mág. Ale kdo si dá práci s počítáním, při němž se ostatně dopočítá jenom truchlivého zjištění, že ať si vybere, jak vybere, nevyklouzne ze sítě, do níž se dal už jednou lapit a bez níž nelze podnikat a mnoho lidí si nedokáže představit život? Pohodlnější je uvěřit barnumské reklamě, vychvalující výhody a zamlčující jejich dobře utajenou negaci.

Jen co se padesát tisíc lidí telefonu radši vzdalo, protože je buď urazila bezostyšnost, s jakou měli být okrádání, anebo prostě na zdražené poplatky nemělo, a nějakých tři sta třicet tisíc si vybralo tarif nejúspěšnější, telecomičtí žertěři se rozhodli chudákům pokus o šetření rádně zošklivit: ušetříte, ale nesmíte si vybrat levnějšího operátora, abyste neušetřili příliš - na nás prostě nevyzrajete: za neochotu solit, stále jen solit, se platí, holčkové.

Zatímco se toto dělo, jak psával o událostech svého válečnického snažení božský Gaius Iulius, zatímco se o tom všem psalo, horlivě jednalo a naivně spoléhalo na antimonopolní zákony a zkrátka zatímco se pozornost upřela na drzé a bezohledné telecomické manýry, v přímo ideální souhře s nimi pokračovala největší mobilizace v našich dějinách, totiž vnucení mobilů nejenom lidem, kteří je skutečně mohou potřebovat, ale také a hlavně snobům včetně chudáků, kteří touží být stále up to date, dětem, z nichž většina chce to, co mají jiní, penzistům, kteří vysolí i poslední groše, aby se dovolali dětem příliš zaměstnaným na to, aby přišly za nimi na návštěvu anebo aby aspoň samy zavolaly, jak slibovaly, když odložené pokolení obšťastňovaly danajským dárkem se slovy: nemusíš přece utrácet za volání, my ti zavoláme. Když už jednou starý opuštěný člověk mobil má a nikdo mu nevolá, neodolá pokušení a volá,

volá, volá sám – a jeho často marné a nešťastné volání zase pomůže mobilizátorům pohodlně bohatnout.

Terorista trh, který si libuje v teroru úsměvném, přátelsky a dobrodinecky se tvářícím, donutil většinu národa, aby se dobrovolně, na svůj účet dala zmobilizovat, aby se sama vybavila o narozeninách, k Vánocům a při jiných krásných příležitostech mobily, jimiž může být totálně a permanentně kdykoli kýmkoli mobilizována: obtěžována mobilními otrapy, kteří se k vašemu číslu i nejutajovanějšímu samozřejmě dostanou a před nimiž uteče jen ten, kdo mobil vypne. Jenže to udělá málokdo, protože co kdyby mu zavolala osoba, po níž celý život marně touží? A s tím se počítá, protože kdo netouží?

2

Trh, který staví člověka proti člověku, i když (a pravidelně právě když) mu namlouvá, že oba výborně vydělají, a nejeví o něho nejmenší zájem, když se na něm nedá nic trhnout, nabízí místo přirozené pospolitosti pospolitost potenciální, virtuální, iluzivní, zato instantní jako nescafé a bohatý sortiment polévek z pytlíku (v Čechách), případně ze sáčku (na Moravě). Pokud investice slibuje pohádkové zisky, rozvine se reklamní kampaň tak masivní, že i jedinci vůči reklamním praktikám nejodolnější nabývají časem trapný pocit, že budou mimo, když se nevyzbrojí prostředkem snadné komunikace kamkoli a odkudkoli, protože pokrytí (při němž už téměř nikdo nepomyslí na myslivecký význam toho slova) je téměř stoprocentní a výhledově globální. Mobilizace se kdysi vyhlášovala jen ve chvílích ohrožení národní existence anebo když už režim mlel z posledního, a bývala to akce mimořádná, nesitelná jako cosi buď nezbytně nutného, anebo jako dlouho očekávaný signál rozpadu jinak už neudržitelných poměrů a panství konečně už dodělávajícího.

Mobilizace, které jsme svědky a mnozí účastníci (málokdo to zotročující zařízení vyhodí, když je dostane jako dárek), je totálnější než armádní i pracovní mobilizace v době posledního tažení Třetí říše. Je patrně jen otázka času, kdy jimi budou opatřeni i bezdomovci, pohybující se vně pevné sítě. Zájem na tom má kdekdo: ti, co chtějí mít o nich přehled, ale i oni sami, protože to může být i výborný operativní prostředek rychlého varování; a hlavně mobilizátoři. Mobilní sítě zalobují a trochu si třeba i zakorumpují a radnice nebo dobročinné organizace budou kupovat mobily pro bezdomovce jako (vlastně ne jako) zjednaní.

Nejnovější totální mobilizace se od všech ostatních liší i tím, že je (a je vymyšlena) jako permanentní. Ubožák Trockij se svou permanentní revolucí, tu se rozpoutat nepodařilo. Trh je mocnější, naučil se už vehnat a uzamknout člověka do klece, ve které musí stále šlapat, aby se tržní koloběh nezastavil. Mobilizace, která vykazuje neskutečný úspěch, neskončí tím, že až na pár podivínů bude mít mobil každý, aby byl snadno dosažitelný, a přeče se o něm nedalo říct, že je na drátě; protože si budou moc člověka kdykoli zavolat, hejpočkej, vysvětlí mu už snadno a vždy znova, že musí mít novější typ, mnohem dokonalejší a hlavně výhodnější. Kdo odolá?

Kdo se jednou upsal, bude už trvale mobilizovaný hned dvakrát: stále v pohotovosti a vždycky znovu vyhazující sumy za techniku pořád zázračnější.

3

V čekárnách lékařských ordinací, při vchodu do knihoven, divadel, koncertních sálů je vyvěšena prosba, aby návštěvníci laskavě vypnuli své mobily; leckde je to formulováno jako striktní příkaz. Všude se však najde téměř vždy někdo, kdo zapomene, neuvědomí si nebo prostě prosby a příkazy ignoruje, takže do soustředěného ticha nebo do líbezných tónů Malé noční hudby zazní agresivní jedenadvacáté století a soustředění nebo kulturní zážitek rázně zruší.

Byl jsem na literárním podvečeru, kde se velice pronikavý signál mobilu rozezvučel právě při recitaci, která jinak ctihodného postaršího návštěvníka zkolébala v polodřimotu. Probuzený se ovšem polekal, a jak byl rozespalý, propadl panice, dal se do zmateného šátrání po všech možných kapsách a kapsičkách a trvalo nekonečně dlouho, než aparát našel a po jistém tápavém manipulování konečně umlčel. Sál si oddechl, recitovalo se dál, pohoda poetického podvečera se jakžtakž dala znovu dohromady, ale mobil se nedal jen tak odbýt a ozval se ještě několikrát. Mobilizovaný byl na infarkt (nebudu si vymýšlet, že studem umřel a že jde tedy o zbraň někdy doslova vražednou) a návštěvníci setkání s poezií si navždy zapamatovali hlavně ten arogantní vpád posledního výkřiku civilizace do hájemství kultury.

Slyšel jsem od dvou lékařů, jak sebevědomí pacienti (v jednom případě dynamický mladý podnikatel, v druhém mondénní slečna) sáhli zcela samozřejmě po svém mobilu během vyšetřování své tělesné schránky a projevíli silnou nelibost, že se doktůrkovi jejich snaha vyřídit si teď a hned své veledůležité záležitosti nelíbí.

Mobily se ozývají znenadání prý také v chrámech. Většinou to není volání nebes.

Mnoha lidem, kteří jsou mobilem doslova okouzleni, připadá signál z jejich mobilu čímsi na úrovni zvuku hasičské trubky nebo sirény záchraneč: vše musí z cesty, někdo je totiž volá. Vše musí stranou, je prostě mobilizace.

Všudypřítomné mobily nás obtěžují doslova všude: v práci, na schůzích i na schůzkách, na procházce v lese, na silnici, na níž se navzdory všem zákazům a postihům mobilně telefonuje a esemeskuje vesele dál, zvláště ve velkých a silných vozech, jejichž řidiči ovšem mají na pokuty i sebevětší (právě ty velké silné vozy při střetu válcují ty ostatní). A ač okouzlení módní hračkou jistě opadne, nikdy se už svět nevymotá z mnohonásobné sítě.

Nejhorší je na totální a permanentní mobilizaci, která bezohledně ničí soukromí, její zbytečnost. Trh nás terorizuje mobily jen proto, že v nepřehledném systému tarifů je to z hlediska provozních nákladů velice výhodná a spolehlivá permanentní pumpa na peníze. Lidé se rádi vypovídají, a když mluví a mluví, nemyslí na to, co je to bude stát.

Nemyslí na to prakticky nikdo, koho v tramvajích a autobusech slyším, ač ani trochu nechci poslouchat a rád si čtu, žvanit mobilem doslova o ničem.

O moru permanentní mobilizace by nestálo za to se rozepisovat, kdyby nešlo o klasicky čítankový příklad toho, jak trh, aby běžel, doslova vydupává ze země domnělou potřebu.

Organizátorům mobilizace se podařilo vnutit velkému množství lidí pocit, že mobil velmi potřebují, ačkoli skutečná životní potřeba je minimální; a když se ten pocit v nich jednou zahnízdil, mučí se pak už sami. Možnost kdykoli zavolat, že se situace změnila, prudce omezuje povinnost dostát danému slovu, svádí ke stálému přeorganizování režimu dne, ke stálému měnění programu a k omezování osobního styku a jeho nahrazování letným zavoláním. Rozbívá čas, drobí ho do chviliek mezi dvojitým zavoláním, až se stále volaný naštve, mobil na chvíli vyřadí z provozu a právě v tom čase bezpečně propase volání skutečně důležité. Kdyby trh neinvestoval do oblodné reklamní kampaně velké sumy, které musí ovšem dostat od mobilizovaných zpět, kdyby mediálním terorem nevzbudil v lidech potřebu mít mobil, kdyby zkrátka byl pro člověka, a ne trhem pro trh, vynikající technická vymoženost by skutečně výborně sloužila tam, kde je jí zapotřebí, neotravovala okolí a nevyprazdňovala kapsy, ve kterých po vypumpování peněz do sítí už nezbyvá na potřeby mnohem důležitější, skutečné; například na knížky.

Obrys-Kmen 28/2002

Výměna elit

Sociologické a spekty tzv. sametové revoluce

STANISLAV HOLUBEC

Byla to postindustriální revoluce?

Podle Daniela Bella nastupuje po společnosti industriální společnost postindustriální. Ta je charakterizována např. přechodem většiny pracovníků ze sektoru výroby do sektoru služeb. Hlavním problémem již není produkce zboží a služeb, ale jeho distribuce, otázka využití volného času je náhle stejně důležitou jako otázka racionálního využití pracovní doby. Postindustriální společnost přitom nenahrazuje společnost agrární nebo industriální, pouze přichází s novou dimenzí, kterou je přesun důležitosti do oblasti vědění, vzdělání a informací. To ostatně vychází i z Marxovy myšlenky, že „bohatství společnosti se neměří kvantem materiálních statků, ale mírou volného, svobodného času“. Tato společnost podle Bella vznikla poprvé v padesátých letech v USA, když zde jako v první zemi světa převýšil počet pracovníků ve službách počet pracovníků v průmyslu a zemědělství. Podobná postindustriální revoluce pak prošla v sedmdesátých letech i většinou států západní Evropy. Nabízí se nám zde teze, nakolik byly komunistické režimy brzdou přechodu do postindustriální fáze vývoje, a nakolik tedy byla „něžná“ revoluce odbouráním této brzdy. Tato koncepce vychází také z Aronova pojetí dvou variant industriální civilizace, tj. kapitalistického a socialistického systému, které musely nepochybně zaniknout s jejím koncem. O tom, že zanikl socialismus, není sporu, na Západě jsou ovšem i diskuse, zda ještě dříve nezanikl kapitalismus. Dále by se nabízela otázka, zda bude mít i postindustrialismus prostor pro dvě varianty společenského zřízení. Osobně si myslím, že toto jsou příliš extrémní názory zavánějící umělým škatulkováním a mechanistickým pojetím dějin. Sametová revoluce totiž nevytvořila jenom předpoklady pro přechod od industrialismu do postindustrialismu, ale také přechod od totality k demokracii a přechod od socialismu ke kapitalismu. Tedy vlastně také k hodnotám, které vyznával Západ i v industrialismu a víceméně je podržel i v postindustrialismu. To ovšem ještě nepopírá základní tezi o sametové revoluci jako přechodu mezi ind- a postind-. Ukážeme si nyní, co naopak mluví v její prospěch. Jako jeden z hlavních hříchů komunistického režimu uvádí Pavel Machonin – vedle egalitarismu a totalitarismu – také nedostatečnou modernizaci. Resp. nedostatečný modernizační potenciál společnosti. Píše: „Finanční prostředky a kapacity, které měly být věnovány startu k postindustrialismu, k aplikaci mikroelektroniky, k rychlému rozvoji služeb terciálního a kvartérního sektoru a k podpoře exploze informatizace, vědeckého poznání a jeho aplikací, byly promarněny na pokračování další extenzivní industrialisace.“ Zkrátka režim dojel na to, že socialismus byl příliš těsně spjat s industrializací a nikdy se ne-

podařilo najít a zrealizovat koncepci postindustriálního či informačního socialismu. Snad nejlepším pokusem byla práce týmu Radovana Richty Civilizace na rozcestí, vycházející ve své koncepci z Marxova citátu, že „věda se stane výrobní silou“.

Problém ovšem je, že přeměna od industriální k postindustriální společnosti je přeměnou především v technickém slova smyslu, zatímco sametová revoluce měla charakter sociálněpolitický. Nabízí se zde teze, že ve společnosti již dlouho existovaly síly, které by umožnily přechod k postindustriální společnosti, panující režim jim v tom však zabraňoval. Bylo tedy nutné tuto brzdu vývoje odstranit. Tezi, že úroveň rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů již od sedmdesátých let odpovídala potřebným standardům k zahájení postindustriální revoluce, je možno ilustrovat na příkladu rozvoje informatiky a médií v ČSSR. V osmdesátých letech byla u nás relativně rozvinutá síť pevných telefonních linek, běžnou součástí vybavení domácnosti byl rozhlasový přijímač a televizor, byli jsme jediným socialistickým státem, který udržel osobní automobil volně na trhu jako komoditu finančně relativně dostupnou. Úroveň výrobních prostředků by tedy, zdá se, postačovala k zavedení rozhodující technologie postindustrialismu – osobního počítače. K tomu však nebylo politické vůle, totalitní režim si dobře uvědomoval svou absolutní neslučitelnost s informačními technologiemi. Jedna expertka na výpočetní techniku vypráví: „Ještě v sedmdesátých letech se komunistům dařilo držet v izolaci rušením Svobodné Evropy, zabavováním psacích strojů a přísným sledováním využití případných kopírek. V průběhu osmdesátých let jim pořádnou čáru přes rozpočet udělaly počítače. To, co se pracně dalo pořídit na psacím stroji s několika špatně čitelnými průklepy, se po zápisu do počítače dalo vytisknout v libovolném množství kopií. Přes modem po telefonní lince se daly informace mezi počítači přenášet na dálku.“ Ano, v dnešní době PC, mobilních telefonů a hlavně internetu je nepředstavitelná nejen instalace, ale i samotná existence totalitního režimu tohoto starého totalitního typu, který hlavně bránil v přístupu k informacím.

Paul Kennedy zase psal: „Jestliže ještě dnes mají přední sovětsí vědci a odborníci zakázáno sami obsluhovat rozmnožovací stroje (rozmnožovací oddělení jsou plná agentů KGB), lze jen těžko odhadnout, jak se v této zemi může rozšířit používání textových procesorů, interaktivních počítačů, elektronické pošty atd., aniž dojde k výraznému omezení policejní kontroly a cenzury.“ Možná, že k tomu režim neměl dostatečně rozvinuté výrobní prostředky, jistě mu však scházela politická vůle. Mentalita obležené pevnosti fungovala po celou dobu jeho existence. Komunistický režim byl postaven před neřešitelné dilema: buď zavádět informační technologie a sám sebe zničit, nebo dále pokračovat v izolovanosti od světa a dramaticky tím prohloubit svou zaostalost za Západem.

Pád východního bloku a globalizace

Noam Chomsky formuloval zajímavou tezi, když prohlásil existenci východního bloku za historicky první pokus Východoevropanů o vyvázání se z kulturní a politické podřízenosti Západu a jeho předhonění, při spolehnutí se na vlastní síly. Historik

K. Zeman zase označuje východní blok za „ctižádnostivý pokus zmobilizovat agrární společnosti pro rozvoj průmyslu“. Jeho existence by se dala dokonce maximalisticky chápat jako první ohrožení vedoucí pozice západní civilizace. Křesťanská Evropa totiž byla od 15. století na nezadržitelném vzestupu. Poslední obava z jejího zániku definitivně zmizela v 16. století porážkou Turků a v 17. století již nebylo velmocí srovnatelné s Evropou. Na konci 19. století, kdy západní civilizace ovládla v podstatě celý svět, se zdálo, že se nenajdou síly schopné postavit se její moci, její civilizační ideji, její technice, její koncepci fungování společnosti. Přesto se taková země našla. Rusko bylo vždy zvláštní tím, že patřilo i nepatřilo do evropské civilizace. Pokud by se pozvedlo proti Západu, už to nebyly vnitřní rozbroje (jako v případě válek mezi jednotlivými státy kontinentu), ale ohrožení Evropy. Navíc se ve své dějinné genialitě rozhodlo Rusko vést svůj boj o svržení Evropy z trůnu vládce světa, vybaveno myšlenkou, která se mohla stát stejně univerzalistickou, jako byla evropská koncepce společnosti – socialismem. To, co nemohla splnit islámská či asijská civilizační idea, mohl splnit socialismus. Ač výtvar evropský, jako by se svou podstatou hodil mimo ni. To okolní svět vycítil a přirozeně toho využil. Východní Evropa se pak, vybavena touto myšlenkou, stala Západu důstojným a nebezpečným protivníkem.

Je sporné, nakolik můžeme hodnotit boj východní Evropy jako úspěšný. Je však téměř jisté, že se podílel na oslabení Západu, k němuž došlo po roce 1945. Samozřejmě k tomu přispěly i vnitřními rozbroje Západu (obě světové války), ale oslabení bylo natolik výrazné, že se dlouhou dobu – hlavně v časech Vietnamu a dekolonizace – skutečně zdálo, že Západ svou historickou roli dohrál. Technický vývoj, a hlavně nepředvídatelně hluboké stopy kolonialismu ale zapříčinily, že Západ vstal z mrtvých, uvedl v 80. letech do pohybu globalizaci – jakousi druhou kolonizaci světa a definitivně porazil svého socialistického konkurenta. Na studenou válku pak můžeme nahlížet i jako na boj o post globalizátora světa. Ovšem boj, který byl rozhodnut již dvacet let před pádem východního bloku. Ten se postupem doby stal z jednoho z kandidátů pouhou překážkou tohoto procesu a jako takový byl i nakonec smeten.

S jeho smetením byl smeten i tradiční koncept socialismu, který byl ruskou revolucí podle mnohých „uzavřen do východní pasti“ a podřízen „velmocenským hráčkám“ jako pouhý nástroj vzestupu Ruska. Rusko jej také diskreditovalo podle mnohých svou de facto „imperialistickou“ politikou vůči svým satelitům. V nich nikdy neztratily zcela vliv prozápadně orientované elity, které nakonec rozhodujícím způsobem přispěly k osvobození svých zemí zpod „komunistického jha“. Ač byl Sovětský svaz prakticky jedinou velmocí, která své kolonie nevykořisťovala, ale naopak bohatě dotovala a jeho životní úroveň byla výrazně nižší než úroveň většiny jeho „kolonií“, vděk za to od nich nesklidil. Bylo to v mnohém pochopitelné.

Jestliže stálo Rusko vždy na pomezí mezi Západem a ostatním světem, my Češi (a také Poláci nebo Maďaři) jsme stáli na pomezí Západu a Ruska. Naše kultura a typ křesťanství nás táhly jinam než náš jazyk. Jako u většiny zaostalých národů byly naše elity orientovány prozápadně, i přes občasné panslavistické záchvaty. Sice jsme byli

nesčetněkrát ve svých dějinách Západem poníženi (snad nejvíce 6. července 1415), ale pohled na východ, do země nesrovnatelně zaostalejších, nás rovněž neuspokojoval. Připojení k zaostalému, byť bratrovi, u nás muselo být vnímáno jako regres, ač se tehdy mnohým zdálo, že pokrok je právě tam. Na druhou stranu jsme byli jedinou středoevropskou zemí, kde nebyl socialismus instalován vnějším tlakem, ale jeho podhoubí vycházelo z nepochybně „levicových“ dějinných tradic českého národa (pravicovými žurnalisty dneška vydávaných za „plebejský komplex“) a svou roli také sehrála absence špatných historických vzpomínek našeho národa na Rusko.

Moderní český národ, jeho elity a kontra-elity

Moderní občanská společnost se formuje v českých zemích okolo poloviny 19. století. Pro novodobý národ je zcela nezbytné vytváření vlastních ekonomických a kulturních elit jako hlavního nositele národní emancipace proti tradiční aristokracii. Jako první se formují v českém národě nositelé kulturního kapitálu (inteligence) a až poté nositelé kapitálu ekonomického – česká buržoazie. Za několik desítek let již vytvářejí systém „několika stovek rodin, které vládnu Čechům“, a uzavírají se ostatním. Žení a vdávají se mezi sebou a navazují kontakty se zahraničními elitami. Jejich příslušníci obsazují klíčová místa ve společnosti a jejich následovníci pak mají snadnější cestu. To vše se ještě znásobuje existencí jediného – spádového – centra země, Prahy, kde se koncentrují. Tyto charakteristiky českých elit nás budou doprovázet i v jejich budoucnosti.

Relativní síla české inteligence a relativní slabost české buržoazie bude zřejmá v celých moderních dějinách českého národa a rozhodujícím způsobem ovlivní i charakter komunistického režimu. Tato skutečnost měla přitom dvě hlavní příčiny: za prvé absolutistický charakter habsburské monarchie. V tomto státě měla disciplinace občana (či spíše poddaného) vždy přednost před modernizací. A jedním z hlavních nástrojů disciplinace je škola. Habsburský stát již v 1. pol. 19. stol. přinutil většinu obyvatelstva projít několika třídami vzdělávacího systému. Protože v Čechách a na Moravě bylo české etnikum z dřívějších dob dosud silné, dostalo se mu základního vzdělání v mateřském jazyce. Z nejlepších žáků se stávali studenti a posléze vzdělanci. Díky tomu u nás již neexistovala negramotnost v době, když se s ní např. v Anglii teprve začínalo bojovat. Naproti tomu byl modernizační potenciál habsburské monarchie nesrovnatelně slabší; zatímco byla v západní Evropě průmyslová revoluce v plném proudu, podunajská federace byla dosud agrárním státem. Teprve s příchodem průmyslu se mohla začít formovat česká buržoazie.

Za druhou příčinu relativní slabosti českých ekonomických elit pokládám národnostní rozpolcenost Čech a Moravy. Zatímco kultura (tedy produkt inteligence) byla hlavně věcí národní, obchod a podnikání neznaly v takové míře jazykových hranic. Čeští vzdělanci nemuseli zápasit se silným konkurentem – německými vzdělanci si hleďeli svého národa. Formující se česká buržoazie však měla v Němcích silného konkurenta a nikdy se jí nepodařilo německé podnikatele jako ekonomickou elitu českomoravského prostoru zcela vytlačit. Česká inteligence a buržoazie působily až do

vzniku republiky jako alternativní elita, tzv. „stínový establishment“, proti německy hovořícím politickým a ekonomickým elitám soustátí. Existence společného soupeře zabraňovala jejich rozporům se širšími vrstvami doma. Dá se říct, že jako bylo 19. století ve znamení neustálého šílení českého národa, bylo i dobou prakticky společenského konsenzu mezi formujícími se elitami a ostatním obyvatelstvem. Pravda, zájmy českého dělníka byly už v této době odlišné od buržoazních, avšak český dělník byl většinou podřízen německému kapitalistovi a plně tak mohl platit Masarykovo: „Otázka česká je otázkou sociální“. Proto i když vznikají první zárodky dělnické reprezentace (vznik sociální demokracie v r. 1878), nenalézá svého nepřítele v české buržoazii, ale postupuje s ní v této fázi obvykle společně.

Konečným vyústěním tohoto konsenzu byl vznik Československé republiky roku 1918, který splnil tužby jak elit (konečně vládnout na svém), tak dal naděje širokým vrstvám na zlepšení jejich postavení. Tímto rokem ovšem také konsenzus končí: v novém státě dochází k přeskupení sil a prostý člověk již přestává vidět svého nepřítele ve vládnoucích Němcích, ale v tom, kdo není ochoten pokračovat v sociálních reformách – v české buržoazii. České elity naproti tomu v těchto letech získaly svou definitivní – prozápadní geopolitickou orientaci: v časech národního obrození byl pro ně snad nosný proruský panslavismus, ale se vznikem bolševického režimu pro ně rázem přestal být atraktivní a své zraky upřely definitivně na Západ, do nejvyspělejší části světa – tam, kam již dávno hleděli čeští podnikatelé. Naproti tomu se existence Sovětského svazu stala východiskem pro emancipační strategii nižších vrstev a v jeho společenském zřízení – socialismu – spatřily nástroj prosazení svých zájmů. Cesta, na jejímž konci byl únor roku 1948, byla nastoupena. Konsenzus české společnosti nemohlo udržet ani 35 % příslušníků národnostních menšin v novém státě.

Do čela lidových vrstev se staví zprvu úzká skupinka, rekrutující se částečně z těch příslušníků plebejských vrstev, kterým se podařilo překonat třídní pouta kapitalistické společnosti a vypracovali se buď studiem, nebo kariérou v sociálnědemokratickém či odborovém hnutí. K nim se také přidali z čistého idealismu někteří příslušníci českých (ale i německých a židovských) elit, aby společně vytvořili konkurenční elitu – „předvoj dělnické třídy“ – Komunistickou stranu Československa. Toto uskupení nebylo jen jednou z politických stran, ale vykazovalo všechny rysy „společnosti ve společnosti“. Kromě významu čistě politického nelze podceňovat jeho význam jako „kulturní fronty“ (velká účast avantgardních umělců) a jako do značné míry nezávisle fungujícího sociálního systému (vlastní síť obchodů, vlastní odbory, družstva). Z hlediska národnostního by pak šlo KSČ označit za jediný příklad občanské společnosti v tehdejší Československu. Všechny organizace podobného významu fungovaly na principu národním, dokonce i sociální demokracie. Přitom je třeba říci, že celý vznik a vývoj tohoto nového „stínového establishmentu“ je značně komplikovaný: na jedné straně jsou ve společnosti neuspokojení ambiciózní jedinci, kteří hledají vrstvu, o níž by se mohli opřít proti vládnoucím, na straně druhé ale také široké lidové vrstvy vyvinutým třídním instinktem hledají své vůdce, kteří by zastupovali jejich zájmy. Samozřejmě že byli v tehdejší české společnosti i další

jedinci, jejichž ambice první republika neuspokojila a ti pak hledali uplatnění mezi českými fašisty nebo v sudetoněmeckém hnutí. Rozhodující část neúspěšných však spojila svůj osud s komunistickou stranou. Do plynulého vývoj také často necitlivě zasahovala vnější síla v podobě směrnic Kominterny, které KSČ po celou dobu její prvorepublikové existence značně „pouštěly žilou“.

Ke vzniku kontra-elity vede hlavně nedostatečná sociální propustnost ve společnosti. Tento fakt pokládám za klíčový v odpovědi na otázku, proč se u nás komunisté dostali k moci. První republika (většina států tehdejší západní Evropy) se vyznačovala pozoruhodným nedostatkem sociální mobility. Kariéři řady, nízká podpora nemajetných studentů a otevřené protekčnictví dělaly své. Dobře je to vidět např. na vývoji věku členů parlamentu: Prvorepubliková politická garnitura byla jednou generací, která mezi sebe nechtěla pustit nikoho jiného. Jestliže v prvním Národním shromáždění 1920 činil průměrný věk poslanců 42,6 let, pak v dalších se prodloužil na 44 (1925) a 47 (1929). Teprve v posledním Národním shromáždění (1935) se věk snížil na 45–46 let jen díky nástupu „nové krve“ z řad sudetských Němců.

Na koncepci „KSČ jako výsledku nedostatečné mobility ve společnosti“ přistupují koneckonců i nejděšší antikomunisté, když toto hnutí nazývají „spolčením všeho schopných (tj. kontra-elit, pozn. S. H.) s neschopnými“ (širokými vrstvami). Také tyto kontra-elity začaly záhy fungovat na rodinném základě a na vazbách jednotlivých rodin. Děti komunistických rodičů se stávaly komunisty, přátelily se zase hlavně s dětmi z komunistických rodin a braly si zase komunisty. Jak vzpomíná Josefa Slánská, jako mladá aktivistka byla ve třicátých letech ve vyšetřovací vazbě a tu k ní přišel bachař: „Vemte si pásku, máte návštěvu – maminku s bratrem.“ Při těch slovech se ve mně všechno sevřelo. Pravda, mám bratry dva. Ale Tonda odjel do Moskvy a Ríša je tady, ve vězení.“ Skoro se dá říct, že kontra-elita byla karikaturou svých buržoazních protivníků. Je otázkou, jak by se formovala novodobá česká společnost dále. Při nerušeném vývoji by byly pravděpodobné další sociální konflikty a snaha elit jim zamezovat buď otevíráním společnosti, nebo naopak autoritářskými tendencemi. Do vývoje však zasáhla „nezávisle proměnná“ v podobě vnější síly fašistického Německa. Snad se dá říct, že poslední léta předmnichovské republiky byla pokusem o znovunalezení ztraceného sociálního konsenzu při společné potřebě obrany před fašistickým agresorem. Jen nejkonzervativnější složky české společnosti, které zastávaly ofenzivní pojetí při řešení sociálních konfliktů se širokými vrstvami, se na něm nechťely podílet a vyzdvižením hesla „Raději Hitler než Stalin“ nad sebou podepsaly pozdější ortel. Tato velkoburžoazie byla pak společně s německými podnikatelskými kruhy likvidována již v roce 1945, takže komunisté po svém převzetí moci zaměřili své síly hlavně proti nižším patřům české buržoazie.

Nacistická okupace měla ovšem fatální důsledky, co se týkalo proměn struktury české společnosti. Především došlo k významné kompromitaci většiny původních buržoazních elit. I když se jen jejich menšina chovala kolaborantsky a část působila dokonce v odboji a byla za to také popravena, jako celek ztratily v naší společnosti svou autoritu a ani v mezidobí po roce 1945 se jim příliš nepodařilo obnovit svou

předválečnou slávu. Prostý člověk o nich nabyt přesvědčení, že „po celých dvacet let hovořili o demokracii, a když došlo na lámání chleba, klidně se jí vzdali“. Ne kolaboraci jejich části, ale tuto chybu nemohly široké vrstvy elitám odpustit. Nacistická zvláse zasáhla ale také a ještě výrazněji kontra-elitu. Za druhé světové války bylo popraveno 25 tisíc členů KSČ, tedy více než polovina členské základny. Už v roce 1945 se stala před Mnichovem opovrhovaná komunistická elita významnou silou ve společnosti – avšak dosud nepočtenou. Místa padlých ale rychle zaplňovali kariéristé.

V české společnosti byl tedy v letech 1945–48 volný ring pro střetnutí o pozici elity národa. Na jedné straně jen pomalu se formující předválečná elita, proti ní sice genocidou postižená, nyní se však dynamicky formující elita komunistická (a částečně i sociálnědemokratická). Jako iluzorní se ukázalo, že by mohl být nástrojem dosažení nového společenského konsenzu odsun sudetských Němců. Tímto krokem se sice vytvořil sociální i geografický prostor pro ambiciózní jedince (získání sude-toněmeckých postů a majetků), společenskou poptávku však neuspokojil. Rozhodující střetnutí bylo na pořadu dne.

Je otázkou, jestli by vliv elity nyní vlastně již také vládnoucí, tj. komunistů, v normálních demokratických poměrech spíše upadal a situace se pomalu vracela do původních prvorepublikových kolejí. Nuže, nestalo se a v nastalém střetnutí se již jen potvrdila historická vyčerpanost elit původních, které nedokázaly být svému protivníkovi dynamickým soupeřem. Jako by už česká buržoazie ani neměla vůli vládnout. Tyto vrstvy se poddaly novým pánům se stejnou odevzdaností, s jakou se poddala západoevropská buržoazie Hitlerovi. Často se v této souvislosti uvádí případ lhostejné ustrašenosti Pražanů, z nichž se nikdo nepřidal k několika stovkám studentů jdoucích vyjádřit na Hrad podporu prezidentu Benešovi. Naproti tomu podobné odhodlání komunistům nechybělo. Jejich předválečná generace se po celou dobu své existence na převzetí vlády připravovala a KSČ se opírala o perspektivní členy společnosti, především mladé. Teď bylo na ní, jak se získaného vládnutí zhostí.

*Úryvky ze stejnojmenné knihy
Obrys-Kmen 29/2002*

Uhdeho manifesty malosti aneb Orgie (ultra)vulgárního sociologizování

JOSEF KOHOUT

Revue Proglas přináší – počínaje druhým číslem letošního roku – tzv. „cyklus úvah“ pod názvem Česká literární xenofobie. Autorem série článků pozoruhodného obsahu je dramatik a politik Milan Uhde, vzděláním brněnský bohemista. Jak jsme si mohli přečíst v editoriale Františka Mikše, šéfredaktora RP, jsou výsledkem kritického čtení domněle nekriticky uctívaných autorů, „s jejichž nekritickým přijímáním se stále můžeme setkat i v českých čítankách počínaje Fidlovačkou a Strakonickým dudákem Josefa Kajetána Tyla přes Karla Havlíčka Borovského, Svatopluka Čecha, S. K. Neumanna a generaci Devětsilu až k české pouónorové literatuře a snad i k některým autorům současným“. Článků pozoruhodných nikoli zjevnou věcnou neznalostí, nedostatkem faktografie, nýbrž perfidností smíšenou s interpretační neschopností, ba hloupostí, s níž je látka tlumočena. Autor se pokouší o jakési „druhé čtení“ (sám klade uvozovky) klasických i moderních děl české literatury, „se kterými se jako většina čtenářů a diváků poprvé setkal ve školní a studentské knihovně a byl veden k jejich nekritickému uctívání“. Dejme tomu, že je náš poměr ke „klasikům“ přece jen obdivný, že se o nich spíše učíme, než je čteme, že je sakralizujeme, ale ve skutečnosti (tedy čtenářsky) neznáme. Co však předvedl Milan Uhde, člen redakční rady zmíněné Revue, to má do „kritického“ čtení tuze daleko.

Doposud (nemám k dispozici 5. číslo) vyšly v RP tři – dejme tomu – kritické úvahy. První je nazvaná Tylův manifest malosti (č. 2), následuje Karel Havlíček Borovský: „Pročež musí, kdo chce být Čechem, přestat být Židem.“ (č. 3) a pokračuje dürrenmattovsky Spisovatel, soudce a kat. Tím je míněn Svatopluk Čech, třetí v řadě literárních zločinců. A čehopak se dopustili, čím tak iritovali pravověrného konzervativního liberála, byvšího stalinistu, poté reformního, poté váhavého, poté chartistického, poté antikomunistického, v 90. letech pak demagogického pravicevého politika? Tyl zvláště Strakonickým dudákem, o němž píše, že „jde o scénický manifest malosti a o ideologický plakát, který nazírá svět mimo nás nejen posměšně, ale i nenávislně a přímo xenofobně“. Tento závěr má vyplývat z interpretace hry, v Uhdeho podání ovšem jen posměšně převyprávěného děje. O Havlíčkovi píše, že prý bezděčně „doložil, s jak sektářsky neshášenlivou úzkostlivostí pěstovali čeští obrozenci umělou květinu své literatury a omezovali její ústrojný růst“ (ta logika – jeli obrozenecká literatura umělá, nemůže asi růst). No a Svatopluk Čech to schytlal ze všech nejvíc: „Veliké české literární tažení proti měšťákovi, jež posléze a občas nabylo otevřeně xenofobní povahy a dokonce podob štvavé a udavačské výzvy, zárodečně začíná právě u Svatopluka Čecha“. A nebohý ruchovec a vydavatel Květu se

tak dostává do přímé spojitosti s tím, co „masoví vrahové dvacátého století, přesněji řečeno jejich spřeženci z kulturní a školské oblasti,“ reprezentovali.

Nabízí se otázka, zda s tímto manifestem předpojatosti a s prominutím připitomělosti polemizovat, zda se snižovat na úroveň myšlení zde prezentovanou. Mohli bychom jistě mávnout rukou a ne bez oprávnění tvrdit, že žádný gramotný literát, učitel, natož literární historik nebude brát pisatele vážně, ale skutečnost je složitější. Totiž otevřeně bude polemizovat s Uhdem jen málokdo, ten muž odstrašuje už svou vizáží, stylem a intonací pronášených vět. „Uh, jde,“ znělo parlamentními stěnami, když se blížil jeho krok. Nejde o problém osobní, o individuální interpretační selhání, na něž má snad právo každý soudný člověk. Tyto vpravdě xenofobní úvahy pana Uhdého – xenofobní proto, že píše o něčem, co je mu bytostně cizí, co se vzpouzí jeho omezenému chápání a z čeho má možná ne zcela neodůvodněnou obavu, ba strach – souvisejí se snahou zásadně zpochybnit program národního obrození, znovu si položit otázku, zda Češi mají právo na samostatnou (národní) existenci, jaké jsou jejich pozitivní tradice (všude samý lhář, zloděj, vrah, smějící se bestie, Švejk) a konečkonců zproblematizovat vše, co je v české literatuře demokratické, sociálně kritické, plebejské, národní a lidové, vlastně zproblematizovat i samotné pojmy lidovosti a demokratičnosti a nahradit je liberální frází, podle níž je hledisko obecně lidské rovno hledisku liberálnímu, jak také čteme v první „xenofobní úvaze“ na domněle tylovské téma. Diskvalifikace projektu a reality češství pod egidou boje proti nacionalismu. Druhým důvodem xenofobie per Uhdě je fakt, že středoškolská výuka literatury (a k literatuře), zvláště literární učebnice a v neposlední řadě i čítanky ignorují „nová čtení“ a vpravdě hloupé útoky na české klasiky, díla, v nichž se zrcadlí kolektivní národní paměť a v neposlední řadě i kolektivní zkušenost národní, třídní, profesní a obecně lidská, neztotožňovaná s liberální frází. Knihy jsou lampičkami světla obecného, jak v jiné souvislosti psal Komenský, jsou malými strážci kontinuity, trvání a paměti, bez níž není literárního, kulturního ani národního vývoje. Je možné zglajchšaltovat tisk, rozhlas i televizi, je možné zglajchšaltovat společenské vědomí a mínění, ale ne knihy, texty Boženy Němcové, Karla Havlíčka, Aloise Jiráska, Jana Nerudy, Františka Palackého a stovek dalších. Je možné zglajchšaltovat myšlení o literatuře, ale ne literární artefakt starý 100, 200 nebo 1000 let, popř. literárnost samu. Je možné znásilnit myšlení, ale ne pravdu, která čeká, až bude oslovena a vyslovena. Atak vedený mj. proti literární výchově na základních a zvláště středních školách, pohrdání určitými literáty a tím, co domněle nebo skutečně reprezentují, má kořeny právě zde. Jak skvělé konzervativní gesto: Nikdo z napadených literátů z hrobu nevstane, aby panu Uhdemu vyfal políček do tváře tak okázale mravopočestné a mravokárné, až běda pohledět. Nikdo z mrtvých jej žalovat nebude, nevyvede jej za uši z chrámu, ale možná přece – až se i za Uhdem zavřou brány života a otevřou vrata posmrtná, bude muset kamsi vcházet ustrašen a s hlavou pěkně sklopenou. Kýmpak bude asi vítán, pane Deml?

Ale vážně: Kdybychom podobným ahistorickým aparátem, myšlenkovým haraburdím a tupou pilkou analyzovali, resp. kurvili díla třeba barokních autorů (ne-

uvádím tento příklad jen proto, že RP chce být „konzervativní“ a názvem se hlásí ke stejnojmenné církevní slovanské básni), udělali bychom nelidského misantropa z jezuity Fridricha Bridela, jehož „pojetí“ lidství jako pejří poledního, bublinky večerní či jakéhosi tlejícího smradu, hnoje má asi do moderního humanismu dosti daleko. Komenského pojetí světa jako přízračného labyrintu a alegorie nelidskosti bychom se stejnou logikou vykládali jako hnilobnou vizi náboženského fanatika, neuctu ke světu a člověku, jako lež otravující vědomí pozitivně myslících lidí, ústící do nezdravé pasivity, oslabující podnikatelského ducha, vedoucí k neproduktivnosti. A což potom husitství, třeba vzrušený chorál Ktož jsú boží bojovníci. Ta by se nám jevila jako vyznání českého Hizbalahu, manifest domněle vyvolených božích bojovníků, fanatiků toužících dostat se smrtí v boji rovnou do křesťanského ráje. A konzervativně vzato – vrahů, mordýřů a lupičů majetku počestných katolíků, ovšem; zajímavé je, že se s takovým výkladem husitství dnes zhusta setkáváme (kdyby to byl chorál katolický, to by se jinak pělo!). A co ještě starší literární legendy, exempla a legendistická vyprávění, zvláště ta o svaté Lucii nebo Kateřině, Václavovi, Ludmile, Vojtěchovi, Johanu z Nepomuku, Ignáciu z Loyoly. To by byly patrně historky pro chudé duchem nebo pro dětičky, doklady náboženské malosti, primitivnosti a hlouposti. A to nemluvím o vrcholných dílech umění renesance, klasicismu, osvícenství či sentimentalismu. Jakpak by asi obstál Goethe se svým „Utrpením“ nebo Faustem? Na jedné straně „velebíte!“ sebevraždy, na druhé služebník Satana, špatné jedno i druhé, což? A český Karel Hynek Mácha by byl pravým zplodencem Antikristovým, vždyť obhajoval otcovraha! Jak by obstál Shakespeare se svými „balkonovými scénami“, židem Shylockem a očividnými faktografickými prohřešky? A copak pohádky? Joj, to by se zesměšňovalo, to by se mustrovalo o xenofobii, netoleranci, antihumanismu, fanatismu, a to stejně, jako kdysi jiní Uhdové psali o tom, že dílo je cizí dělnické třídě, nelidové a nestranické, resp. straní feudálům, tedy vykořisťovatelům, až tomu museli kovaní stalinisté (ano, byť i ti se nechávali zlákat vulgárním sociologismem, jinak typickým pro Milana Uhdeho) učinit přítrž. Nechce se vůbec věřit, že pisatel vystudoval humanistickou fakultu, která proklamovala historismus jako princip interpretace uměleckých děl.

Ale závěrem si přeje jen neodpustím jeden unfair argument. Na hrubý pytel patří hrubá záplata, jaképak ohledy. Pokud se domnívá pan dramatik, básník, esejista, politik, učitel etc. pan Uhde, že ztrapnit jím napsané hry, básně, eseje a esejičky, politické traktáty či vysokoškolské učitelování by byl interpretační problém, šeredně se hoch mejlí. Úrovně děl zesměšňovaných stěží dosahují a takové „Zvěstování aneb Bedřichu, jsi anděl“ je hra, za kterou by se styděl, nebo alespoň měl stydět každý dramatik.

Obrys-Kmen 30/2002

Působení poezie v politice

FRANTIŠEK STAVINOHA

Napsal jednou pan Vrchlický takovou báseň o nešťastném kouzelníkovi. Podmanivě popsal sněhobílou bradu, věnec ze třpytin a pás z jíní setkaný. Kromě brady snad vybavení pro fintivě luznou vílu než pro kouzelníka důchodce, ale dá rozum, že takový mocnář, vládnoucí pomocí triků zástupům, se neobléká v second handu, jak teď vzdělanci říkají vetešnictví.

Sluší se uvést, že až na nízký průměr teplot kouzelníkovo teritorium jakž takž šlapalo. Nikdo nikoho neosocoval ze zlodějny. Bylo výhodnější učinit zlodějnu normou. Mzdu za práci požadovali jen extremisté například mezi učiteli. K potlačení těch excesů vybaveno žactvo instruktáží akčními filmy, prakticky pak kyji, později palnými zbraněmi. Zesnulí se začali objevovat mimo svatá pole. Například na ulicích, a v hospodách se přestali podávat k pivu utopenci, pokud nebyla doložena přehrada jejich původu.

Přes takové idylické poměry končí ta báseň dobře – nedobře. Nic nepomohl kouzelníkův srdcervoucí údiv nad všeobecným, náhlým a nepředvídaným nepochopením jeho čarovných představ, nic nebylo platné mohutné vzepětí sil v telefonní síti. Tu kouzelníkovi konečně došlo, jakou paseku způsobil místo slibovaných kvetoucích luhů. Věren své zásadě vlastní neodpovědnosti za pokles teplot hluboko pod bod mrazu v pracně budované oblíbenosti, ještě zjeví svému zrádnému národu původce tohoto debaklu a nastíní mu neblahý osud bez vlastní přítomnosti ve veřejné věci. Bez jeho zásad v obsazení míst na žebříčku hodnot. Pak se uchýlí do ústraní a sám si hlavu srazí. Tolik básník.

Pídíme-li se po smyslu básníkovy sdělení, lze se domoci úsudku, že se tvůrci podařilo poetickými prostředky přiblížit v praxi velmi nepravděpodobnou sebekritiku voleného zástupce. Podle mého mínění by stačilo, kdyby týž šel za roh a vrazil si facku k návratu do reality. Nejsem krvelačný.

Obrys-Kmen 30/2002

Nesnášenlivost nevede k ničemu dobrému

(Karel Čapek, Proč nejsem komunistou)

VLADIMÍR PŘIBSKÝ

Nové rozdělení karet po volbách roku 2002 by snad již nemělo bránit státní kulturní administrativě přijmout myšlenku, že úroveň kultury toho kterého národa neurčuje neviditelná ruka trhu bez přívlastků, nýbrž prokazatelný výskyt talentů na daném území. A také že líbivost a sledovanost nejsou dominantními hodnotami uměleckého díla. Neboli diskuse, která vloni probíhala v Unii českých spisovatelů a na stránkách Obrysu-Kmene, nebyla tak marná, jak se ostatním médiím zdálo.

Zde bych si dovilil malou odbočku. Současná politická reprezentace se pokrytecky diví, proč přišlo letos tak strašně málo lidí k volbám. Svádí to na kdekoho. Politická reprezentace, která prokázala, že není ani schopna, ani ochotna řešit naprosto základní problémy společnosti, se nesmí divit, že její billboardy za 70 milionů nezabírají. Nejdřív je třeba začít účinně řešit základní problémy, nezaměstnanost, bydlení, a teprve pak mohou přijít na řadu nákupy stíhaček, případně i střel blízkého doletu. Roosevelt vyřešil mnohamilionovou nezaměstnanost v USA na počátku 30. let minulého století během dvou let celostátním fiskálním programem nazvaným Nový úděl. I v kapitalismu se občas dá najít pro lidi nějaké řešení, ovšem za předpokladu, že je tam Roosevelt.

A nyní opět k problémům po výtce literárním.

Dnešní situace české literatury až nápadně připomíná 50. léta minulého století, kdy českou kulturu ovládal revoluční schematismus. Literaturu reprezentovala tvorba nejrozmanitějších Pavlů Kohoutů na úseku státního veršování, K. F. Sedláčků ve sféře sepisování příkladných příběhů spíše o myších než o lidech a Vašků Káňů, agitujících přímo na jevištích pro nasazení soupravy brusek A 8. Toto bohulibé literární úsilí přísně sledovali v Literárních novinách takzvaní literární kritici Petrmichl, Jungmann a Machonin, kteří nad tím vynášeli ortely. Kdo se jim nelíbil, byl mediálně zlikvidován. Všichni tito pánové bohužel zapomněli na české přísloví – čím kdo zachází, tím také schází.

Tehdy se také zdálo, že nebude úniku. A přesto, za tuhé totality, v roce 1960, se našlo pár moudrých lidí, kteří na režimu vydupali vládní soutěž k 15. výročí osvobození Československa tehdy ještě pouze Rudou armádou. Schematici padesátých let, jak se od nich dalo čekat, úplně zapomněli na generála Pattona, přesně tak, jako schematici let devadesátých přehlédli generály Rybalka, Koněva a Žukova, kteří zabránili humánnímu odsunu (vyhnání) českého obyvatelstva z Čech do Osvětimi.

Leč zpátky k literatuře a jejím problémům.

Ve zmíněné vládní soutěži roku 1960 byly uděleny desítky cen v první, druhé a třetí kategorii, plus řada zvláštních odměn a uznání. Díky této velkolepě pojaté soutěži skončilo období schematismu v československé kultuře. Tato soutěž nastartovala nevídaný rozmach v oblasti literatury, divadla i filmu. Pavlové Kohoutové se taky proměnili, z adoračních státních veršotepců se přerodili ve statečné dramatiky tepající neohroženě některé vybrané nešvary, pro socialismus tak netypické, a zaskočení K. F. Sedláčkové a Vaškové Kaňové přestali tvořit.

I když se nám toto řešení může jevit jako nesystémové, jak bychom řekli slovníkem dnešních dnů, tahleta soutěž od základu změnila poměry na českém literárním dvorečku. To vše díky několika málo moudrým lidem – Drda, Pujmanová, Otčenášek, Branald, Götz, osobnostem, jakých se nám tu dnes bolestivě nedostává.

Náš současný literární dvoreček již třináctým rokem ovládá neviditelná ruka Zorra Mstitele, a spisovatelé, kteří se mu z nějakých důvodů zkrátka nezamlouvají, ať jsou to komunisti, či nestraniční, zde po celá ta svobodná polistopadová léta nemohou ani zaboha vydat knížku. Pokud se snad stane, že vlivem porevoluční únavy bdělosti přece jen nějaká ta knížka spatří světlo světa, není distribuována, knihkupci ji odmítnou převzít do běžného prodeje. O takové nechtěné knížce se pak zaručeně nikde neobjeví ani zmínka, ani záporná, natož kladná, takže vzniká nepříjemný dojem, že všechny kulturní rubriky ve všech třech celostátních denících řídí jeden pan Samettenmüller. Je až s podivem, jak je možné v netotalitních poměrech udržet tak vzácnou názorovou jednotu; nad tím by i legendární doktor Rzounek nevěřičně kroutil hlavou.

Jelikož si myslíme, že tohle by se tady mělo změnit, navrhujeeme vzít si příklad ze zmíněné literární soutěže z roku 1960 a k 15. výročí nikoliv osvobození, ale listopadu 1989, státně vypsát podobně velkorysou soutěž pro české spisovatele. Účelem takovéto soutěže by bylo do roku 2004 skoncovat s diskriminací českých spisovatelů v Čechách. Tím mám zajisté na mysli i Moravu a Slezsko, leč Česko mě nikdo říci nedonutí. Slyšel snad někdo na fotbale, že by lidi skandovali Čes-ko, Čes-ko?

A právě tak jako soukromí podnikatelé v Čechách – jak se ukázalo – nejsou a hned tak nebudou schopni dát práci půl milionu lidí (zatím), ani soukromí nakladatelé nejsou schopni – aniž mají zájem – jakkoliv zlepšit tíživou situaci naší národní literatury. Je živí překladový brak, tedy zatím. Proto i tady, podobně jako ve 30. letech v USA a v 60. letech v totalitním Československu, do toho musí říci své slovo stát. Neboť jedině stát má možnosti a prostředky k tomu, aby situaci napravil. Ať se to současně vládní garnituře líbí či nelíbí, stát dříve či později stejně bude muset zahájit široce rozvinutou státní bytovou výstavbu, aby konečně taky někdy zlikvidoval 60 let trvající bytovou krizi v Čechách, ne ovšem nájemní lichvou, které se eufemisticky říká deregulace nájemného. Široce rozvinutá státní výstavba bytů by automaticky řešila i tíživý problém narůstající nezaměstnanosti.

Stejně tak se musí stát dříve či později postarat o vytvoření důstojných podmínek pro existenci a rozvoj naší národní kultury, v níž literatura tvoří hlavní pilíř.

Celostátní literární soutěž, kterou za tím účelem navrhujeeme obnovit, by státní rozpočet rozhodně nepoložila na lopatky. Počítáme-li, že taková soutěž by byla roz-

dělena do tří kategorií, dejme tomu 10 v první, 20 ve druhé a 30 cen ve třetí kategorii, plus 40–50 zvláštních odměn a uznání – a připočteme-li k tomu náklady na finanční podporu těm soukromým vydavatelstvím, která by se rozhodla vyznamenané knížky vydat –, přišla by tato zcela mimořádná kulturní událost stát na deset patnáct milionů korun.

Ano, stálo by to ty peníze, ale takto široce koncipovaná literární soutěž by nabídla českému čtenáři nejen řadu titulů, které za posledních 15 let z těch či oněch důvodů nemohly v Čechách vyjít, ačkoliv spoluvytvářejí celkový a neokleštěný obraz české literatury, ale přinesla by i řadu knih autorů nových, jejichž knížky za poměrů panujících na soukromém vydavatelském trhu nemají šanci na vydání, protože – co kdyby se na tom prodělalo?

Soutěž by zároveň pomohla české literatuře setřást z beder krunýř trhu, neboli líbivosti, atraktivnosti a přiblblé zábavnosti, což jsou dnes hlavní kritéria pro vydání knihy v soukromých vydavatelstvích.

Léta neustále ubíhají, a tak je třeba najít den, kdy bude odhozen v dál plášť černé zášti, jímž sametový listopad 89 přioděl naši národní kulturu. Bude-li zde i nadále pokračovat politika krajní neúcty k lidem, ostentativního opovrhování jejich prací i schopnostmi, cynického výsměchu jejich nadějím a tužbám, pak nadějeplné listopadové vzdušnice by taky krásně mohlo skončit rozpuštěním a vypuštěním českého národa a státu.

Obrys-Kmen 31/2002

Kdo s vlky nevyje, prostě neexistuje?

DANIEL STROŽ

V čísle 25/2002 Týdne vedl Jiří Peňás, redaktor kulturní rubriky tohoto ultrapra-
vičáckého časopisu, rozhovor s Jiřím Gruntorádem, šéfem knihovny Libri prohibiti
v Praze, která shromažďuje pravděpodobně nejucelenější sbírku československé sam-
izdatové a exilové literární tvořivosti, hlavně ze sedmdesátých a osmdesátých let, ted
už minulého století. V Národním muzeu probíhá totiž zrovna rozsáhlá výstava „Sam-
izdat“, v níž je soustředěna neoficiálně šířená tvorba napříč celým bývalým „vý-
chodním blokem“, počínaje samozřejmě samotným SSSR – a Gruntorád je v tomto
ohledu pro Peňáse na slovo vzatým odborníkem. Vždyť na rozdíl od Peňasovy lokaj-
ské loajality k minulému režimu, probíhal tehdejší Gruntorádův život doslova do-
brodružně: prohlášení Charty 77 signoval hned na začátku a v letech 1980–84 byl za
„nezávislou editorskou činnost“ dokonce vězněn. Proto také v rozhovoru brzy do-
chází na jeden z mnoha vystavovaných exponátů, jímž jsou motáky s básněmi Ivana
M. Jirouse. Jejich propašování z valdické věznice tehdy právě propouštěným Grun-
torádem hodnotí Peňás jako „dnes už těžko představitelný, husarský kousek“, a to
nejspíš z důvodu, že by sám v obdobné situaci umřel strachem. Mnohem podstatnější
však je, že Gruntorádovou tvrzení o knižním vydání Jirousovy sbírky Magorovy labutí
písně, která údajně „vyšla ještě dřív, než se Ivan vrátil“, neodpovídá pravdě.

Jiří Gruntorád sice skutečně z Valdic vynesl písemný záznam Jirousových textů,
které si autor původně po léta (kvůli zákazu psaní, s výjimkou jednoho dopisu rodině
za tři neděle) zachovával jenom v hlavě, a to již v předešlých věznicích v Litoměřicích
a v Ostrově. Stalo se tak v prosinci 1984, zhruba půl roku před tím, než se také
Jirous ocitl na svobodě. Gruntorádovou zásluhou tedy ilegálně koloval čtenáři po-
měrně pozitivně přijímaný, ale do značné míry zkomolený strojepisný text, k němuž
se básník ovšem nehlásil příliš nadšeně. Teprve až Jirousem v pětaosmdesátém roce
zgruntu přepracovaná rukopisná verze zapůsobila natolik zajímavě i v zahraničních
kruzích, spolupracujících úzce s československým disentem, že byla odměněna jed-
nou z literárních cen, které byly výhradně k těmto účelům zřízeny. Jednalo se o cenu
Toma Stopparda (vl. jm. Tomáše Strausslera), česko-britského divadelního dramatika
s antisocialistickým světonázorem. Jednu z kopií definitivní podoby textů Magoro-
vých labutích písní jsem téměř současně obdržel prostřednictvím Václava Havla,
který mne o knižní vydání žádal (viz faksimile Havlova dopisu) a já jsem mu výji-
mečně vyhověl rychlostí, která byla v těch dobách neobvyklá. Jirousova vůbec první
tištěná (nesamizdatová) kniha vyšla tudíž hned na počátku roku 1986 v mém mni-
chovském nakladatelství OBRYS/KONTUR-PmD, což se Jiří Gruntorád, který ve
své instituci mou kompletní knižní produkci vlastní, v rozhovoru s Jiřím Peňásem
z ryze politických příčin obává přiznat. Nakladatelská činnost, kterou jsem v zahra-

ničí po tři desetiletí vyvíjel, je v tomto státě přece pro můj levicový postoj zcela vědomě a systematicky zamlčována.

V jednom rozhorleném článku, ve kterém Ivan Jirous v říjnu 1987 polemizoval s brněnskou katolickou básnířkou Ivou Kotrlou o – silně zestručněno – obhroublém výrazivu undergroundu a jeho domněle „stravitelném upravování“ pro veřejnost, kromě jiného napsal: „V Proměnách mi nedávno otiskli část textu o Havlových hrách, název změnili, nelíbilo se mi to, ale nijak jsem na to nereagoval. V samizdatovém časopise O divadle z téhož článku udělali dopis, zkrátili ho a uveřejnili bez názvu, taky to nepovažuji za tak důležité, ve všech vydáních Labutích písní vyjma Strožova mi nasekali nehorázné chyby a neozval jsem se. Ale to neznamená, že bych si nemohl alespoň přát, aby je otiskli tak, jak jsem je napsal a nazval...“ Také já si již třináctým rokem od převratu velmi vroucně přeji mnohé věci, které se však v této neustále zahnilější a vylhanější společnosti uskutečňovat nedají: musí to tak kupříkladu už navěky v Čechách zůstat, že tomu, kdo s momentální vlčí smečkou u moci odmítá výt, upřou i fyzickou existenci?

Milý pane Stroži,

psal jsem Vám před časem, když jste se mne tázal, co bych Vám ze soudobé české (zdejší) poezie doporučoval k vydání, že na prvním místě by to měly být „Magorovy labutí písně“. Je to – podle názoru mého i mnoha přátel – velmi silná poezie. Myslíte, že to budete moci vydat? Pokud ano: definitivní – autorem zredigovaný – text Vám dojde velmi brzo, pokud Vám už nedošel. Bylo by dobré k němu připojit krátkou vysvětlující poznámku o autorovi a o genezi této sbírky. S Jirousem jsem takovou poznámku sepsal a přikládám Vám ji. Jsou k ní připojena autorova přání stran grafické úpravy atd. Víím, že máte ediční plán už na delší dobu hotov a nabitý, nevím také, jak se Vám tahle poezie líbí, nicméně zatím – nemaje od Vás zpráv – si počínám jako kdybyste to vydat mohl. Pokud to z jakýchkoli důvodů nepůjde, dejte mi, prosím, vědět; zkusil bych štěstí jinde, třeba u Gruši.

Srdečně zdraví

*Václav Havel
Hrádeček, 28. 8. 1985*

Obrys-Kmen 34/2002

Časově i nadčasově

JAN CIGÁNEK

Když hrom neudeří, mužik se nepokřičuje.

Ruské přísloví

Dílčí parafráze jednoho titulu F. X. Šaldy je ukazatelem k celému souboru otázek, z nichž ty okrajové, glosovitě lze syntetizovat s těmi zásadními do jedné střeškové ústřední: Je čas po roce 1989 pro literaturu a umění slova inspirativní? V čem a do jaké míry?

Prvý krok k odkrytí této prazákladní otázky najdeme ve stavu, v jakém literatura v předvečer roku 1989 byla. Nebyl nijak vrcholný, ale nebyl také katastrofální. V poezii dozrával vůdčí talent Miroslava Floriana a celá řada mladších autorů Sýsem, Žáčkem počínaje a těmi „na startu“ konče. V próze vyrostl monumentální Hrabal, své dílo uzavřel Jan Otčenášek, z českého severu k nám zavanula soukromá vichřice VI. Párala, v dramatu psal Topol a v próze i překladech včetně koncepce časopisu Světová literatura si rozhodně nemusel Josef Škvorecký stěžovat na příliš velkou nesvobodu. Pozoruhodným zůstává, že někteří tzv. perspektivní autoři skončili po listopadové velké milionářské revoluci u jiných, finančně výhodnějších povolání, řečeno s maximální mírou taktu a ohleduplnosti (viz např. Jiří Gruša). Situace nicméně nebyla růžová. Literatura žila se společností tak dlouho těsně, že si obě strany vypracovaly i společný styl nudy. Vládnoucí vrstvy společnosti si začaly zvykat na kriticismus literatury, nicméně často jí neporozuměly. Z této strany přicházely neuvážené rány, ale hrom neudeřil. Perpetuum mobile byrokratického řízení společnosti jako by fungovalo. Listopad 1989 však znovu dokázal, že perpetuum mobile dosud nikdo nevnalezl, jakkoliv se tomuto sebeklamu občas rádi podřizujeme. Literatura už nemohla oslavovat – slovník adorace byl v celém svém metaforickém rejstříku vyčerpán a hlavně neodpovídal už společenské realitě, která ztrácela dynamiku a nedovedla inspirovat občany, což mimo jiné vedlo v literatuře ke čtenářským ztrátám. Literatura přestala hrát roli propagandy a ti, kteří to nerozpoznali, už nestačili podněcovat umělé diskuse o společenské funkci umění a realismu. Období před rokem 1989 mělo nesmírný respekt ke kulturnímu dědictví. Avšak v polovině osmdesátých let už ani duchové minulosti nepomáhali. Nebylo už možné se radikálně a většinou vracet. Každý návrat je jako nouzové přistání. Literatura osmdesátých let tudíž začala přeshlapovat téměř bezvývojově. Žádná stimulace pozitivního vývoje nepřicházela. V této sféře nastala pro megalomany skrytého zpátečnictví jejich šťastná hodina H. Umění slova, které v dějinách tohoto národa sehrálo doslova generativní, zásadně a revoltujícím způsobem oživovací roli, jako by zmlklo. Tvůrčí duchové národní integrace jako by oněmli, slovo si bezohledně přivlastnili zakomplexovaní jedinci

z disentu a váhavci střední cesty. Zaplnili prostor kultury, obalamutili občany sliby zatracené starého, ošuntělého stříhu. Především se vytasili s humanistickými šaržemi à la pravda a láska. V roce 2002 vysílá televize besedu s mládeží a jedna dívka se s prostořekou upřímností a až s panenskou nevinností naivně ptá: „Prosím vás a jakpak pan prezident splní to základní, co slíbil – společnost pravdy a lásky, když už má jenom rok vlády před sebou?“

Hle, časová otázka s nadčasovou platností a dosahem.

Mezi hesly humanistických falzifikátů bylo také heslo – slib naprosté svobody projevu a umění. Ta proměna se udála velmi bystře, nebudeme už na ni čekat desetiletí. Umění nejprve dostalo nasazený roubík, když v sebeobraně začalo ochabovat, a poté se mocenské elitě staronové společnosti oddalo anebo alespoň podřídilo. Nastala doba blazeované a skryté násilné polistopadové normalizace. Nikde to není tak zjevné jako v kultuře a umění. První fází této normalizace byly tvrdé zásahy ekonomické. Průběžně probíhá tzv. vyrovnání s minulostí, což je eufemistický název pro metodu, jak pomocí právních formulí i jinak postavit ty nesmiřitelné mimo řád. Učinit z těch, kteří vědí a myslí, i z těch, kteří volají s chlapcem z Andersenovy pohádky „Král je nahý“ vydědence a vytlačované či utlačené. Proslulý polský sociolog Z. Bauman o tom soudí: „Největší šanci objevit se v trestním zákoníku mají činy, jichž se s největší pravděpodobností dopouštějí lidé, pro které tento řád nemá místo – vydědění a utlačení. Když někdo oloupí o bohatství celé národy, říká se tomu ‘rozvoj volného obchodu’, když někdo připraví o živobytí celé rodiny a komunity, říká se tomu ‘úspěšná opatření’ nebo zkrátka ‘racionalizace’. Žádný z těchto skutků se nikdy nedostal na seznam kriminálních činů zasluhujících trest.“ (Z. Bauman: Globalizace, Mladá fronta 1999.)

Bauman uvádí, že tzv. velké majetky jsou nezřídka spojeny s krádeží, kterou lze stěží právně způsobile dokázat. Poté přebírá od Mathniesena a dalších termín „korporativní zločiny“, což je označení pro majetkové „státní“ zločiny à la Kožený, topné oleje ap.

V takovém klimatu afér, skandálů, korporativních zločinů a při naprostém zglajchšaltování mediálních prostředků, které předvádějí někdy až pimprlově průhlednou hru na demokracii a svobodu, se má inspirovat umění, aby samo zasahovalo zejména do duchovní sféry. Polistopadová normalizace literatury se svým podstatným cílem je ne nepodobná normalizaci předlistopadové. Tehdy mělo být umění propagandou, dnes se za svobodomyslných fanfár propagandou stává. Řízení umění přeneslo propagandisticky důraz na sdělovací prostředky, především na televizi. To, co přichází přímo za vámi do bytu, k obědu, do postele předpokládá i efektivní propagandu. Za těchto okolností existuje mnoho cenzorů. Bitva o televizi je často politicko-stranickým zápasem značně nevybíravým (viz naše televizní krize). Už není jen jedno oddělení, které rozhoduje o pravověrnosti díla. Všechno je svobodné, protože je na to „zákon“. Jenže některé zákony ztotočují a kolem umění už není jen jedno oddělení, nýbrž celé legiony těch, kteří dotují, sponzorují, povzbuzují, nařizují bourání pomníků a pod egidou vyrovnání s minulostí vylučují třeba pomníky či plastiky vytvořivší

integrující energii národa v boji za národní svobodu. Na začátku 21. století jsou špičky těchto jezuitů očisty králi, princí nebo dvořany na hřbitově. Neumějí anebo nechtějí o tom nic vědět a nic slyšet. Nechybí mezi nimi ti, kteří vyhráli svůj mozek v tombole jako cenu útechy. Umění se pod jejich degenerativní iniciativou stává propagandou obchodu a peněz. Při skoupé obsahové analýze inscenací (většinou zahraničních) jde o peníze, obchod, podnikání, ve kterém hrají roli ženy, jež kšeftům dodávají patřičnou erotickou teploturu, která povzbuzuje sledovanost více než umělecká hodnota. Inscenace typu Dallas, mexické telenovely ap. jsou náhražkou módních přehlídek, podnikatelských čachrů, eroticky povzbudivých reklam, krváků z krutých kriminálů minulosti, které mají naladit obecnost k víře, že každý jsme sami pro sebe: Do ničeho se nepleť a bav se, bytů je dost, milionů na jejich zakoupení mají lidé taky dost, bezdomovci jsou ti ze dna společnosti, kteří ohrožují nás „slušné“. Prostě si zavinili svůj osud a nezaměstnaní jsou líní a v nejlepším případě neschopní lidé. Propaganda televize 2002 je daleko zjevnější a špinavější než ta minulá. Televize je ovšem také majákem kulturněuměleckého trhu. Vyzkouší, co se „nosí“ a tak se snaží psát literát, drammatizovat leckterý dramatik a snad jen básník peníze neoslavuje. Stálo by to za zvláštní úvahu, neboť lidé dnes sice vyznávají kult peněz, ale zároveň se za to skrytě stydí. S pekuniární kulturou to často bylo bédné. Vždyť i lékaři dnes dokázali, že euro mince jsou zdravotně škodlivé. A tato diagnóza není jen časová. Věděli to i mocní. Z biografie renesančního velikána Tiziana známe epizodu z doby, kdy portrétoval císaře Karla V. Při trpělivé těžké práci mu upadne štětec. Okolostojící dvořané se rozzlobeně zděsí. Císař je však zadrží a praví, zvedaje štětec sám: „Šlechticů mohu stvořit, kolik chci, ale Tiziana může stvořit jen Bůh.“ Zůstává časovým i nadčasovým konformně smrduté jednání dvořanů, anebo čin a slova císaře?

Jak dlouho ještě se takto budeme tázat – toť otázka formulovaná nejenom časově.

Obrys-Kmen 36/2002

Havlíček – novinář proti mocenské přesile

JAROMÍR DVOŘÁK

S nástupem roku 1851 redaktor časopisu Slovan v Kutné Hoře Karel Havlíček Borovský předvídal, že zastavení časopisu stává se pravděpodobnější. Perzekuce byla stále soustavnější. Končila prohlídkou tiskárny za četnické asistence a zabavováním tisků Havlíčkem redigovaných. Havlíček tomu čelil tím, že urychloval expedici, distribuci a promýšlel nové formy kolportáže; chtěl, aby se Slovan – navzdory zákazům – dostal do rukou čtenářů. Všechny tyto skutečnosti historicky dokumentoval ve své havlíčkovské monografii B. Stanislav (Stanislav Budín) roku 1954. Shromážděná fakta usvědčují falšovatele historie u nás, v Rakousku a jinde z neadekvátní interpretace; Havlíčkovi nespravedlivě vytýkali, že se stal objektem nekritické heroizace, glorifikace a přímo posmrtného kultu.

Úctu a lásku prostých lidí i českých vzdělanců, nezradivších svůj charakter, získal Havlíček především za svého pronásledování v Kutné Hoře. Tato novinářova popularita popuzovala vojenské úřady – sám vrchní velitel v Čechách arcivévoda Albrecht neustále se domáhal toho, aby kauza Havlíček byla rázně řešena. Horlivost vojenských kruhů byla ministroví vnitra Alexandru Bachovi nepřijemná. „Svémi styky u dvora tlačili generálové na rozšíření stavu obležení na celé Čechy jen proto, aby bylo možno Havlíčka umlčet. Bach se tedy rozhodl k činu. Vypracoval návrh nového tiskového zákona, podle kterého bylo lze zastavit kterýkoliv časopis po předběžném dvojím varování. Byl to zákon výslovně namířený proti Havlíčkovu Slovanu. A v tom smyslu byl také projednáván v ministerské radě. Vláda tento zákon schválila a císař – už předtím z vojenských a civilních míst podrobně informovaný o svízlech, které má reakce s odbojným českým novinářem – zákon ve formě dekretu 6. července 1851 podepsal. Ortel nad Slovanem byl vynesen. (B. Stanislav: Karel Havlíček Borovský, SNPL 1954, str. 333.)

Na zpečetění osudu Karla Havlíčka se podíleli dva mužové: samotný císař František Josef I., pravicovými českými historiky a publicisty se sympatiemi popularizovaný; druhou osobností byl ministr vnitra Alexandr Bach. Od ministra osvěty a kultury hraběte Lva Thuna se dozvěděl, že Havlíček se chystá vydat knižně své Kutnohorské epištoly. Thun, informován Bachem, žádal o úřední zákrok. „29. června 1851 upozornil ministr vnitra Bach místodržícího Mecséryho na chystané vydání Epištol a nařídil jejich zabavení. Avšak Havlíček dovedl úřady, číhající na Epištoly, přelstít. Použil tiskového zákona, podle kterého se nemusely předkládat k předběžné cenzuře tiskoviny obsahující více než tři archy a 7. července vydal a rozeslal první náklad Epištol (4000 výtisků), aniž je předložil úřadům. Tím víc zuřila reakce. Epištoly byly dodatečně zabaveny dne 17. července a Bach úředně vyzval ministerstvo spravedlnosti, aby podalo na Havlíčka žalobu.“ (Tamtéž.) Tak se tedy roku 1851

prezentoval Alexandr Bach, v roce 1848 začínající jako sympatizant revoluce a slibný politik. Vyvíjel se však záhy od počátečního populismu k bezzásadovému oportunistu a k reakčnosti. (V této tradici pokračují v Čechách dodnes někteří ministři vnitra.)

Fakt, že o konci vydávání Slovanu bylo na vládní úrovni už rozhodnuto, nevykládal si Havlíček – novinář v tom smyslu, že už se nedá naprosto nic dělat. Otiskl proto 10. 8. 1951 ve Slovanu zásadní stať Něco o zákonném odporu. Říká v ní mj.: „Kdykoli se /.../ od vládního některého úředníka neb orgánu komukoli něco děje proti zákonům, nemá nikdy tuto křivdu mlčky snášeti a snad té pohodlné zásady se držeti, že ‘proti proudu těžko plouti’, nýbrž má se vždy všemožně hájiti zákonním způsobem, třeba i z toho větší nepohodlí měl a škodlivější pro sebe následky, nežli kdyby byl utrpěnou křivdu mlčky snesl. Kdyby každý každou utrpěnou křivdu, každé obejití neb zrušení zákona zcela pasivně a tiše snesl, nebude za krátký čas ani pocitu o zákonitosti a právě. Čím větší ale hluk v zemi způsobí každé jednotlivé zrušení zákona, tím méněkrát se osmělí orgány vládní takový krok učiniti /.../ Čím více se národ podrobuje ve všem do libovůle vlády, tím nešetněji se s ním nakládá. /.../ Zákonní odpor nemůže také sahati až za násilí, to jest když vláda neb její orgánové třeba v protizákonní věci násilí hmotného proti tomu užívají, nemá již zákonní odpor jeho jíti až zas k násilí, aby snad svou mocí tělesnou hájil své právo.“

Z kontextu vyplývá, že Havlíček i proti přesile se bránil dodržováním demokratických principů a neporušováním práva; u něho neměla mít místo starozákonní zásada „oko za oko, zub za zub“ – tj. taktika dnes tak obvyklé odvety, vedoucí jen k další eskalaci a agresi.

Obrys-Kmen 37/2002

Česká literatura v pokřiveném zrcadle

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Na vysvětlenou: „pokřiveným zrcadlem“ je míněna metodologie literárních učebnic a čítanek pro střední školu, publikovaných v uplynulých třinácti letech. „Českou literaturu“ pak omezím na beletrii a beletrizovanou publicistiku vydanou v letech 1948–1989, samozřejmě s historickými přesahy např. do let meziválečných, popř. devadesátých. Mým skromným cílem není kohokoli z autorů učebnic, byvších nebo aktivních učitelů literatury na středních, popř. vysokých školách, skandalizovat, ztrapňovat, byť by příkladů hodných satirického postoje bylo sdostatek. Soustředím se na jednoznačně falešné nebo problematické postoje, východiska a teze spojené s výběrem, interpretací a hodnocením literárního materiálu, jenž je učebními texty prezentován. Netvrdím totiž, že jsou tyto učebnice cele, tedy absolutně špatné, že s nimi není možné pracovat, že jsou věcně i didakticky bezcenné. Skutečně otřesné pseudoučební texty z počátků 90. let, učební příručky vpravdě nepoužitelné, jen potvrzují pravidlo. Soustředím se na to, co pokřivuje, nepřipustně deformuje výklad literatury, výklad jejich funkcí, estetické a poznávací hodnoty v očích studentů, potažmo čtenářské veřejnosti.

Učebnice a čítanky literatury jsou vždy ovlivněny dobou a preferovanou ideologií. Je to dáno jednak povahou literatury jako nejkompexnějšího druhu umění, v případě našeho národa tvoří literatura „páteř“ národní kultury, jednak povahou školského systému. Autoři současných učebnic, čítanek a antologií pro střední školu vyrůstali dílem v době, které interpretačně dominovala idea úspěšného dovršení třídního boje jako hlavní podmínky štěstí nového člověka, zbaveného tíže minulosti, dílem v 70. letech, jimž dominovala přesvědčení jiná, defenzivnější. Spisovatelé „non grata“ byli zamlčováni, odsunováni do bezvýznamnosti nebo exemplárně kritizováni, a to bez ohledu na uměleckou hodnotu jejich díla – s odstupem doby ovšem vidíme, že nejednou spornou. V této praxi pokračovala doba „restituce“ a restaurace. Není bez zajímavosti, že jakkoli staré „mocnářství“ Rakousko-Uherské všemožně prosazovalo zásadu „viribus unitis“ (sociální, národnostní a náboženskou) a prevalenci osvícené monarchie, jakkoli meziválečná společnost zdůrazňovala čínorodou a k bezkonfliktnosti směřující spolupráci tříd a prevalenci společných zájmů práce a kapitálu, nebyly učebnice literatury („nedávné“ nebo „současné“) tak výrazně ideologizovány jako učební texty z let pozdějších. Za všechny jmenuji jen Výbor z literatury české, Díl III., Nová doba od Jana V. Nováka z roku 1909, určený „za čítanku pro vyšší třídy škol středních“, a Stručné dějiny československé literatury pro vyšší třídy škol středních J. Kotrče a J. Kotalíka z roku 1934, rovněž „pro vyšší třídy škol středních“.

Ideologizace a instrumentalizace literatury z doby „transformace“ a restaurace (kapitalismu) se projevují vnášením apriorních a jednostranných stanovisek a norem, jež určují hodnocení a výklad literárního procesu, děl i výběr ukázek a metodiku práce

s nimi. Zasahují nejrůznější vrstvy učebních textů. Nejmarkantněji vystupují ve stylu, výběru slov a jazykových prostředků vůbec, v použité terminologii. Jsou patrné ze selekce jevů na domněle podstatné a nepodstatné, resp. zamlčené. Projevují se výběrem autorů (segregačním), výběrem děl, selektivním přístupem k životopisným a jiným literárním faktům. Postupují dále k explicitnímu, jednoznačnému hodnocení určitých literárních skutečností, tedy k vytváření modelu hodnoceného. Konečným důsledkem je fixování jednostranného pojetí, jeho upevnění v podobě předsudku a vytvoření jakési interpretační sítě, která nabídne apriorní hodnotící rastr. Dochází k apriornímu, „zjevenému“, předsudečnému hodnocení (i pomocí nálepek typu „normalizační literatura, komunistický časopis, režimní autor“ apod.) předcházejícímu vlastní, samostatné poznání díla, textu, časopisu atp. Normativnost podtrhuje i fakt, že mnohé starší učebnice jsou opatřeny doložkou „Schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky“, nebo vycházejí pod hlavičkou SPN, což je zkratka respektovaného Státního pedagogického nakladatelství, s reklamou na Mladou frontu Dnes, představenou jako „Vaše (ne)povinná četba“ (srov. zadní stranu Hoffmann, 1997).

Předností oproti minulosti je nesporně možnost výběru z řady titulů. Je zdůrazněna jejich alternativnost a nutnost samostatného přístupu učitelů i studentů (tedy práci s textem, rozvíjení jazykových dovedností). Učebnice a čítanky mají dle autorů přispět k tvorbě osobnosti, literární materiál má vést „ke svobodě, k úsilí zformovat si samostatně vlastní názor, mít možnost volby, výběru mezi různými alternativami, setrýt se sebe omezující konvence a tak vždy znovu nalézat sama sebe a své místo v životě“ (Hoznauer 1992, s. 12–13). Namnoze zůstává jen u proklamací, věty všech sledovaných učebnic jsou normativní, definiční, jistící, misty až demagogické. Je sice pravda, že nejhorší situace z počátků 90. let je již minulostí, princip je však namnoze kontinuální a velké proměny nezaznamenává ani v některých nejnovějších, přece jen kvalitnějších učebnicích.

Je patrná tendence explikovat a hodnotit uměleckou literaturu schematicky na ose TOTALITA a DEMOKRACIE, tedy DOBRO a ZLO, resp. OŠKLIVOST a KRÁSA, NUCENÁ HARMONIE a TVOŘIVÁ DISHARMONIE, (tedy postmoderní chaos). Jako skrytý axiom vystupuje tato tendence ve všech sledovaných textech, více či méně. Pokud byla literatura totalitní, přitakávala zlu, byla tedy apriorní, poslušující, povrchní, epigonská, iluzorní, bez dostatku „vůle k autenticitě, k ideologicky nezakreslenému zážitku“ (Hoznauer 1992, s. 39). Jsou preferováni tzv. disidenti nebo představitelé exilu, ze spisovatelů tzv. oficiálních jen ti, jejichž dílo je možné jako zápas s „totalitou“, kritiku „totalitních praktik“ pozitivně vykládat. Proti této tendenci stojí jiná, tedy vůle tento ideologicky negativistický kontext pokud možno nepřipomínat, a to v hodnocení literárních jevů, jež ideologicky nikomu nevadí, popř. autorů představujících všeobecně známou autoritu, kterou nelze opomenout. Pod emotivním a sugestivně hanlivým pojmem „totalita“ je třeba rozumět tzv. komunismus, tedy společnost let 1948–1989, veškeré negativní či domněle negativní jevy tohoto období (ideologická cenzura, administrativní a nekvalifikované zásahy do literatury, politické procesy, výslechy a věznění disidentů, vedoucí úlohu KSČ, znečišťování životního

prostředí emisemi a divokými skládkami, extenzivní rozvoj ekonomiky, materialismus a měšťácký pragmatismus, nemožnost cestování, pobyt cizích vojsk na našem území, rozhánění demonstrantů a policejní násilí, aroganci úřednického aparátu, nízké platy, nevkusné „králíkárný“ atp.). Vše umělecky cenné vznikalo v „boji“ s touto totalitou, se zlem reprezentovaným režimem, komunismem, bolševiky (viz obsah předchozí závorky...). Mnohdy bývá pod pojem „totalita“ zahrnuto i období Protektorátu a následná léta „vyhánění“ a „odsunu“ německé menšiny. Komunismus, rozuměj společnost let 1948 až 1989, popř. totalita let 1939–1989, je „zlo“, a literatura o tom podává „svědectví“, je specifickým, jímavým, uměleckým, existenciálním, alegorickým, osvobodivě satirickým etc. dokumentem o lidech trpících a vzdorujících, vražděných a vězněných, šikanovaných a nemocných, ale i vysmívajících se komunistickému jhu. Literatura je zrcadlo komunistického, totalitního, dábelského, hloupého, hrubého, vulgárního zla, ale je současně jakýmsi osvobozujícím protestem proti tomuto zlu, legitimním aktem proti vychytralé totalitní zrůdě. Instrumentální postoj k umění a literatuře zvláště je vcelku logický důsledek ideologizace.

Ideologicky proklamativní přístup, vlastní čiré a průzračné propagandě, není běžný, ale v některých učebnicích přesto tvoří dominantu. Vesměs nesou vročení počátku 90. let. Zrůdný bolševik na straně jedné, tedy totalitní všeobjímající zlo reprezentované komunisty, kolaboranty a režimem, na té druhé straně úpící oběti totalitního zla a literatura „bojující“, zápasící, tentokrát nikoli o nový zítřek, ale o svobodu, proti „totalitě“, zlu bolševické bestie – parazitující, hloupé, kariéristické, umění vraždicí či udavačské. Je zpochybňována literatura, která „strkala hlavu do písku“, nastolovala „pseudoprobblémy“ (Hoznauer 1992, s. 112), vždyt „špatné svědomí a falešné vědomí se v oficiální produkci projevilo vnitřně nepřiznanou, pokryteckou touhou po úniku z hodnotově vyprázdněného světa do fikce a idylly“ (tamt., s. 113). S permanentním moralizováním a mimořádnou frázovitostí i nepolitizujících vět je spjata démonizace „literatury spjaté s minulým režimem“ a politická, resp. vulgárně politizující instrumentalizace literatury jako „bojovníka za svobodu proti totalitě“. Např. Milan Blahynka je představen mezi kritiky, „kteří se jimi stali spíše proto, že mohli publikovat, než proto, že měli co říci“ (Hoznauer 1992, s. 112), Jaromír Pelc pak mezi „hlasateli ideologicky voluntaristických postulátů“ (tamt.). Pro literaturu 70. a 80. let je prý typické „zplnění oficiálního intelektuálního života v československé ‘gubernii’, spravované domácími kolaboranty“, jsou to léta vyplněná „zápasem o svobodu“, působebním „obludných mechanismů totalitních policejních států“ (tamt., s. 113) atp. V duchu zásady, že některá díla „je lépe vůbec nečíst“, odkazují mnohé osobnosti do škatulky „státem preferovaných literárních živnostníků“ (tamt., s. 114). Již přijatá dikce svědčí o charakteru textu, jenž nemá literárněhistorické ani učební ambice – jde o výraz nenávisti či opovržení vůči všemu, co se vymyká přijaté ideologické podobě skutečnosti. Přitom se autoři zaklínají velkými možnostmi, které před nimi stojí, tedy „bez zkreslující ideologické šablony“ ukázat vývojové peripetie literatury a „přispět k orientaci čtenářů, studentů i mladších pedagogů pohledem na poválečnou literaturu ‘bez pověr a iluzí’“ (s. 114). Učební text (a nejen tento) je opatřen schvalovací ministerskou

doložkou. Nejsou osamocené ani poznámky typu „učební text předního literárního kritika // přináší nezaujatý pohled“ (nakladatelská anotace k příručce jiného autora, P. A. Bílka a jeho „učebnice“ Stavitelé křidel).

Metodologie výkladu? Literární jevy jsou vykládány jako příznaková reakce na totalitní zlo – dílem alegoricky, tedy v otevřeně symbolickém kódu, popř. jako šifry, v kódu skrytě symbolickém. Příznaková je např. alegoricko-symbolická, de facto vulgárně sociologická interpretace Páralových románových sci-fi v Panoramatu české literatury: „Čas však ukázal, že jde o sice dost rutinně napsané, nicméně promyšlené politicko-ideologické alegorie, jež s použitím sci-fi kulis vystihovaly podstatu i mechanismy totalitní společnosti, která se neštítí jedince přivádět ‘ke štěstí’ i násilím, která lidi spoutává a řídí pomocí nesejmutelných náramků (stranických legitimací, respektive propletence ‘výsad’ a ‘možností’ s ‘ústupky’ a ‘neodmítnutelnými úkoly’) a která likviduje duchovní aktivity (tím i případný odpor) infekcí materiálního konzumentství, poněkud paradoxně umocňovaného nedostatečnou nabídkou toho, na co se upíná zájem nakažených. Významnou roli opět sehrává Páralova barevná symbolika poodhalující příbuznosti mezi jednotlivými typy totalitních společností“ (s. 462). Další reakcí na totalitní zlo je kapitulace a konformita nebo dokonce dogmatická podpora totality (J. Pilař, I. Skála ad.). Mnozí spisovatelé prý záměrně unikají od pravdy, uzavírají se do světa iluzí a sebeiluzí, sebeklamu (K. Sýs). Další formou reakce na totalitu je pojetí literatury jako zrcadla tohoto zla, tedy pravdivý obraz manipulace – např. disidentská literatura žánrovými formami literatury absurdní či realistické, uzavření se do vnitřní emigrace, nebo emigrace a exil. Autory učebnic přitom velmi mrzí, že se čtenář uplynulého dvacetiletí, domněle dezorientován režimem, narušenými měřítky a pokřivenými představami „o funkci umělecké literatury“ dal často „zlákat literaturou kalkulující s jeho potřebou odreagovat se“ (samozřejmě od totalitního zla, zde v podobě „šedivé jednotvárnosti ‘socialistické’ skutečnosti“) a „zavádějící ho do iluzorních světů erotických dobrodružství a společenských pseudoproblémů“ (Hoznauer 1992, s. 114). Předělem se jeví rok 1968. Zatímco do tohoto roku byli – dle autorů učebnice – spisovatelé zmýleni totalitním zlem a potom se snažili o reformu totalitního zla, až došlo „k roztržce mezi spisovateli a stranickými představiteli“ (z formulace paradoxně vyplývá, že dříve, do roku 1968, byla patrně mezi totalitním zlem a spisovateli jednota).

Toto schéma se projevuje při hodnocení málokdy ve své nahé, plně zjednodušující podobě. Je všemožně variováno, opatrně zpochybňováno a znovu fixováno, jsou hledány výjimky, aby potvrdily danou schematiku. Je fixován pohled na určité osobnosti a jejich význam. Např. v čítankové antologii M. Hoznauera nazvané Dobrodružství s literaturou je Jiří Wolker prezentován jako básník, jenž „oslavil i třídní nenávisť“ básní U Rentgenu (s. 9), V. Nezval svým Vyznáním na cestu oslavil zemi, která nebyla „divukrásná, ale hrůzoplňná“, v níž pokračovala „série nejhroznějších zločinů“ (s. 8). Smyslem otištění obou ukázek ovšem není představit autora a jeho báseň, nýbrž fixovat určitou politickou představu z doby studené války a Sovětském svazu jako zemi gulagů, mrtvol a hrůz. Proti sugerovaným literárním lhářům

(Nezvalovi a Wolkerovi) jsou postaveny básně J. Seiferta Puškinův pomník v Moskvě a úryvek z Čapkovy úvahy Proč nejsem komunistou. Seifert z doby Proletkultu, Reflektoru a Komunistické revue se ovšem nehodí, podobně jako Čapková beletristická i žurnalistická kritika četných jevů meziválečné kapitalistické společnosti, např. děsivých životních podmínek nezaměstnaných a bezdomovců. Ivan Skála je téměř ve všech učebnicích, s jednou výjimkou (V. Martínkové a kol., 1994, ovšem negativně komentovaný medailon) prezentován buď toliko jako dogmatický kritik Seifertovy Písně o Viktorce, nebo jako schematic, voluntarista, jenž cosi „produkoval“, „byl poplatný“, stal se „významným normalizačským činitelem“ (Hoffmann, s. 28), angažovaným a vyznávajícím víru v „socialistickou budoucnost“, rozuměj v totalitu. Čtenáře tedy nemůže napadnout než jediné – Skála byl idiot a číst ho je „škoda času.“ J. Fučík se těší pozornosti jako falšovatel skutečnosti (jeho jméno se objeví vždy v negativním kontextu), Řezáč a Kainar jako tvůrci „odpadkové“ a „úpadkové“ literatury (Řezáčův Nástup a Kainarova báseň Sucho z Veliké lásky, srov. Hoznauer 1993, s. 33 an.). Sýs se ovšem „přizpůsobuje ./ normalizačním konvencím“ (Martínková 1994, s. 134). Hrabal se sice vydával po „konformním rozhovoru“ pro Tvorbu „i oficiálně“, ale proto, aby jeho knihy „nastavovaly nemilosrdné zrcadlo knihám těch autorů, kteří byli vydáváni jen pro svou konformnost“ (Hoznauer 1993, s. 30). Zvláště Hoznauerova metoda konfrontace ukázek doprovázených sugestivními otázkami je v podstatě propagandistická, mravoučně inkvizitorská, srov. exklamace, apostrofy a téměř inkviziční rétorické otázky typu: „Je možné navzát počinání našich vzdělanců zradou? Je to závažné obvinění: Přispěly postojem některých spisovatelů, jejich literární projevy, k vytvoření takové atmosféry ve společnosti, že ta pak pomohla například k vítězství komunistické strany ve volbách po roce 1945? Mohli bychom uvést i spisovatele opačných názorů?“ (tam. s. 24) Smyslem takovýchto výkladů není prezentace literárního vývoje, směrů a žánrů, osobností a skupin, nýbrž dokládání hrůz totality, viny literárních kolaborantů, morální prevalence disidentů a intelektuální protikomunistické elity, ale i denuncování, ospravedlňování domnělého selhání. O literaturu, umění jde až na posledním místě, zvláště onu „spjatou s minulým režimem“.

Instrumentalizace literatury se projevuje jako tendence, a ta nutí autory učebnic k nejrůznějším „úpravám“ životopisu autorů, výběru a výkladu textů apod. Příkladů lze uvést nespočet. Přehlížení mnohoznačnosti díla, rozpornosti literárního procesu a koneckonců i společnosti samé v proměnách času je důležitým faktorem pokřívání literatury. Vede i k nejrůznějším textovým a axiologickým pitvornostem. Podle Panoramatu české literatury sbírky Josefa Šimona jsou alegorie „charakterního umělce, který se vznášá nad pouští konzumace a surovým křikem upozorňuje na svou existenci a na to, co vidí“ (s. 404). Jinak tvorba autorů střední básnické generace, jejíž tvorba nejednou vrcholí v době tzv. normalizace a tvoří útvar zvaný „normalizační literaturu“, je vykládána jako postupný úpadek, v horším případě jako projev nemravné aktivity, provozované na normalizačním hřbitově literatury. Při popisu jejich díla se uplatňuje buď neosobní výčet titulů, popř. tematická, žánrová a popisná zkratka, hodnocení je

spojeno s větnými konstrukcemi „autor se pokouší“, „chce se dobrat historického optimismu“ (s. Pelc, s. 403), sbírka „je nesena vůlí“ (Peterka, s. 403). Jakkoli autoři Panoramatu proklamují, že ideologizace literárních jevů je nepřijatelná – a verbálně se distancují od soudů některých disidentů o generaci „druhého nálevu“ či třetí ligy literatury, charakteristikami některých sbírek a postojů autorů mají k této vulgarizacím blízko, když vykládají např. Sýsovu polistopadovou tvorbu jako „nejistotu a rozhořčení, pramenící patrně také ze ztráty nimbu protežovaného básníka a šéfredaktora jediného povoleného literárního týdeníku Kmen“ (s. 401), samotného Sýse pak nálepkou autora „z předlistopadové oficiální garnitury“ (s. 398), Peterkovu tvorbu jako „krušnou kapitulaci před oportunistem“ (s. 403) atp. Rozpor mezi formálně zdůrazňovanou vědeckostí a faktickou povrchní tendenčností (snad k ní vedl i tlak veřejného mínění doby, která se reflektovala jako revoluční, tedy počátků 90. let), je zřejmý. Všimněme si toho, že přijaté lexiko není terminologické, nepatří do literárněvědné ani poetologické terminologie, zato je hojně využíváno v tendenční publicistice. Souloví jako „oficiální garnitura“, „nimbus protežovaného básníka“, „normalizační linie“, „kapitulace před oportunistem“ nepatří do literární historie, do učebního textu pak dvojnásob. Mají vzbudit nelibost, opovržení, nenávisť k lidem a autorům „spjatým s minulým režimem“. Není bez zajímavosti, že v přijatém žargonu může být „minulým režimem“ míněna i společnost let 1968–1989 (tzv. normalizační režim), s ohledem na komunistickou minulost četných disidentů, kteří svou „vinu“ ovšem „vykoupili“...

Velmi rozšířené, uniformně přijímané a dogmatické (nejen dogmaticky uplatňované, ale v zásadě chybné) je dělení literatury do tří proudů, a to na tzv. oficiální, exilový a „samizdatový“. Toto dělení je oprávněné jen jako čistě pomocné, okrajové, umělecky zcela irelevantní. Logické je dělení žánrové, tematické, jazykové, podle přijaté metody a směru, podle umělecké hodnoty atp. Již méně obvyklé se jeví dělení literatury podle pohlaví autora nebo místa jeho narození. Místo vzniku díla a způsob prezentace jsou druhořadé, nevyovídají o textu téměř nic. Literaturu 90. let bychom se stejnou mírou oprávněnosti mohli třídit na tvorbu „čistě“ samizdatovou, vydávanou např. na domácích tiskárnách, dále „polosamizdatovou“, vydanou vlastním nákladem v některém nakladatelství, rovněž internetovou, existující v internetové, nonknížní podobě, na literaturu postiženou ekonomickou cenzurou (ta je ovšem všudypřítomná), nebo na tu, o níž se nepíše v „renomovaných“ a „elitních“ literárních časopisech, nebo jen a pouze negativisticky, a na literaturu dotovanou z nejrůznějších fondů, prezentovanou na knižních pultech nebo televizně a filmově dramatizovanou, na publicistiku vyjadřující ideály restaurace, její svět a hodnoty atp. Samozřejmě i toto dělení je povýtce pomocné, okrajové, umělecky více méně irelevantní. Dělení literatury do tří proudů má stejnou cenu, je však motivováno důvody vyhraněné ideologickými, podobně jako pojem „totalita“, sloužilo k demonizaci a diskreditaci autorů a děl publikovaných ve státních nakladatelstvích jako režimních, oficiálních (dělení literatury na „editní“ a „ineditní“ nejhorlivěji prosazoval J. Brabec). Podobně jako charakteristiky postav a spisovatelů „pronásledovaných režimem“, variovaného schématu rozporu mezi mravně nadřazeným, inteligentním a intelektuálně kultivovaným disidentem

a omezeným, pokryteckým, konformním a bodrým fizlem, estébákem, nebo s hloupou a usměrněnou „většinou“, srov. např. interpretaci Havlovy hry Audience (Sochrová 2001, s. 215). Prevalence literatury disidentské nebo exilové, popř. vyložitelné jako „kritika totality“ je vyjadřována i počtem ukázek. A pokud jsou již tzv. oficiální básníci a prozaici zastoupeni, potom jen buď v ustrnulé podobě negativního obrazu Ivana Skály jako dogmatického kritika, který „odsoudil líbeznou Seifertovu básnickou skladbu Píseň o Viktorce“ (Sochrová, s. 108, s poznámkou „později národní umělec“, aniž by se v antologii objevila jediná Skálova báseň), nebo je student veden k tomu, jako v případě M. Floriana, aby si uvědomil „i stopy oficiálního optimismu a patosu doby“, Florianovu „jakoby snahu vsugerovat idylu“ (Sochrová, s. 122–123) apod. Při interpretaci Otčenáškova Občana Brycha má student odpovědět na otázku: „Proč ale nemohl vyznít závěr jinak než jako jeho souhlas s novým režimem?“ (s. 163). Přitom „Čítanky“ M. Sochrové patří výběrem ukázek a didaktickým zpracováním k tomu lepšímu, co na trhu učebnic najdeme; zvláště to platí pro první tři díly a pro interpretaci tam, kde se nepouští do ideologizování o „boji s totalitou“, nýbrž vede studenty k popisu a výkladu motivů i tématu básně v souladu s tím, co je do ní vepsáno. Žel některé charakteristiky ukázek literatury „doby totality“ je nutné vnímat jako ideologicky instrumentální.

Nejotřesnějším dokladem sledované a velmi neblahé tendence jsou četné ukázky z literatury disidentského centra. Např. fejetony Ludvíka Vaculíka, z nichž jeden, nazvaný Komunismus je bití, najdeme otištěný v Čítance IV. M. Sochrové. Vaculík je představen jako autor rozvíjející tradici J. Nerudy a K. Čapka, který nastavuje „zrcadlo ubohosti totalitní moci“, a to „s nemilosrdným výsměchem“, jenž má „buditelský ráz“ (s. 194), jenž „drsnou výchovnou lekci umí udělit i národu“, jenž je vnitřně komponovaný, pointovaný, jazykově vynalézavý, formulačně jadrný a je mu vlastní častý „odkaz k přírodnímu dění jako východisku smysluplného života a společenského pořádku“. A obsah politické exklamace v podobě žurnalistické? Komunisté nejsou občané, nýbrž bestie, vraždící a bijící lidi hlava nehlava, zlo samo. Nenávist je pochopitelná (nikoli ospravedlnitelná) v kontextu autorovy politické aktivity člověka sledovaného a denuncovaného Státní bezpečností, účastníka rozehnaných demonstrací atp. Studenti se na závěr mají zamyslet a posoudit „osobitost Vaculíkova fejetonistického útvaru i jazykové mistrovství“. O bití lidí na ulicích v letech 90. a v současnosti, o justičních vraždách, válkách, vykořisťování slabých, nenávisti a kolotoči msty se student v učebnici, která prezentuje i literaturu 90. let, nedozví pranic, a proč by také měl, když o tom přece česká literatura domněle nepíše. Fixuje se tedy představa, že minulý režim jen vraždil, loupil, znásilňoval, zavíral, mučil, až zařval český lev a národ povstal. Vyprávěnka hodná starořeckého nebo totemistického mýtu. A ejhle, hned následující ukázka je z Klímova románu Láska a smetí; přináší vzpomínky na americký pobyt Ivany Klímy, kde všichni, „jak se ukázalo, ke mně byli vřídni a po americku usměvaví a s odstupňovanou naléhavostí se dožadovali, abych vysvětlil, co mě to napadlo, že se chci z jejich svobodné a bohaté země vrátit domů, kde je chudo a nesvobodno, kde mě nejspíš zavřou a pošlou na Sibiř“ (s. 195). Autorka

učebnice klade vpravdě sugestivní úkol, totiž aby studenti porovnali „Klímovo dílo s Vaculíkovým obrazem normalizační doby“. A následuje ukázka z románu Alexandra Klimenta Nuda v Čechách, v níž vypravěč proklamuje, jak „dvacet roků hájil svoji osobní, vnitřní svobodu a nezávislost a nebylo to snadné“ (s. 195), přitom dílo má být dle autorky studenty porovnáváno s „Páralovými příběhy o pokleslé aktivitě člověka“ a má se sledovat „rozdílnost v kompoziční a jazykové rovině.“ Následují Peckovy Motáky nezvěstnému o „komunistických koncentračních táborech 50. let“ (s. 196) a jak jinak než s portrétem páchnoucího ruského bolševika Byčkova-Parfumenka, kreatury s dementními rysy. Úkol pro studenty zní, aby vyhledali, „co je v ukázce zdrojem humoru a výsměchu“ (s. 197). I mnohá díla spisovatelů označovaných dříve za socialistické jsou představována v dobově aktualizovaném výběru, např. Šotolovo Tovaryšstvo Ježíšovo je chápáno jen jako paralela k „totalitní“ současnosti, studenti mají hledat „analogie mezi dobou, o které se píše, a dobou, jíž je román určen“ (r. 1969, s. 174). Stejně dobře bychom román mohli chápat jako paralelu k inkvizičnímu typu myšlení autorů našich čítanek. Ovšem když jsem u analogií – podobně lícila antisemitská propagační literatura „záhubné působení židovstva“, nebo „allduitscheliteratur“ záhubné působení Slovanstva na německý kmen, zvláště Čechů. Záhubné působení tzv. komunismu je tematizováno v nejrůznějších podobách a v roztodivných kontextech.

Příznačným rysem všech vulgárně instrumentalizovaných a ideologizovaných výkladů je verbální odsouzení instrumentalizace a ideologizace literární látky. Literární jevy přehledně rozvržené na světlé a stinné nalezneme i v učebnici Přehledné dějiny literatury III (kol. 1997). Oproti jiným učebním textům má kniha podstatně větší záběr autorský, nalezneme zde i autory jinde nepřipomínané, popř. nevykládané, místy dokonce se snahou o objektivitu (J. Kolárová, V. Sládková, F. Stavinoha ad.), ale přes proklamativní odsouzení ideologizace jsou výklady nejednou opět tendenčně zjednodušovány a politizovány. Stačí si přečíst kapitolu nazvanou přízračně „Režimní básníci a další autoři“ (s. 115 an.) a popisek pod fotografií Paláce kultury, podle níž „Palác kultury v Praze si postavila KSČ pro konání svých sjezdů“ (s. 114), aby byla objektivita učebnice zpochybněna. Jste-li totiž „režimní“, znamená to, že jste buď bezcharakterní, nebo hloupí. Jako forma „reakce na totalitu“ jistě postojte odsouzeníhodné... Zajímavé je, že pokud režim, totalita tolik věcí neumožnily, resp. je zneumožnily, proč tolik spisovatelů psalo, publikovalo, bylo nositeli tolika vyznamenání a zahraničních překladů, proč „totalita“ všechny „bojovníky s totalitou“ nepovraždila nebo nezavřela do koncentračních táborů, neodvlekla na Sibiř apod.

Instrumentalizace a ideologizace výrazně ovlivňují výběr autorů představených v čítanekách. Někteří jakoby neexistovali, jiní naopak dostávají prostor ke dvěma, třem, pěti ukázkám. Eliminace a segregace osobností, vytváření jednostranného obrazu literárního vývoje a „zatlačování do bezvýznamnosti“ (M. Jungmann) postihuje i koncepci čítanek, které jakoby dotvářely obraz toho, co je a co není podstatné a důležité. Jestliže znaly čítaneky a učebnice z let sedmdesátých a osmdesátých jména jako Z. Pluhař, B. Říha, J. Kolárová, J. Tomeček, J. Kostrhun, J. Sekera, J. Hanzlík,

O. Vyhliďal, L. Stehlík a mnoho dalších, potom v současných čítankách je nejnajdeme. Je samozřejmě v pořádku, že se do čítanek a učebnic vrátila jména a tvorba autorů tabuizovaných, vesměs autorů publikujících do roku 1968 tzv. oficiálně, např. J. Škvoreckého, M. Kundery, L. Vaculíka, J. Weila či A. Lustiga, ale např. v Čítance IV. M. Sochrově je P. Kohout zastoupen pěti ukázkami stejně jako I. Wernisch, zato kromě J. Źáčka nikdo ze silně bývalě středně básnickě generace.

Vedle naznačeněho přístupu, kterě je moŹně označit eufemisticky jako tendenční, je tedy moŹně sledovat i jině metody pojetí a vĵkladu literatury, podstatně ućinnější. Je to známa metoda DELEATUR, zatlaćení do bezvĵznamnosti cestou ignorování.

Literatura 90. let je interpretována jako svobodná, tj. osvobozená od totalitního zla. Spisovatelě prostě „začali psát bez bariěr a mantinelů“, jak stojí v učebnici V. Martínkové a kol. (s. 179). Podle ní se ze „středně a starší spisovatelské generace /.../ dnes nejnĵvýrazněji uplatňují ti, pro které nově podmínky znamenaly předevsím vydechnutí a impuls k činnosti autorskě a často i publicistickě“, přičemŹ „nejmladší literatura se aklimatizovala snáz“ (s. 178). Zajímavě je botanický termín „aklimatizace, aklimatizovat se“, znamená totiž přizpůsobit se, což např. ve vĵkladech literatury 70. a 80. let znamená – kolaborovat, rezignovat na vlastní funkci umění, podléhat krizi, unikat kamsi, nastolovat pseudoproblěmy atp. Je oceňováno, že se „mnozí autoři vynořili z undergroundu“ nebo „z vnitřně emigrace“ (vše s. 178–9). 90. léta jsou spojována s explozí „v rozmanitosti literárních proudů, tak i v počtu nově vzniklých soukromých nakladatelství a v počtu vydaných knih“. Odvráceně stránky tohoto procesu, vyjma dlouhodobě finanční a distribuční krize kniŹněho trhu, „zmněněny nejsou. Ve vsěch učebnicích záměrně absentuje fenoměn alternativně literatury uplynulých 13 let (v přijatě terminologii dejme tomu „samizdatově“), v mnohých jsou současní levicově autoři těměř bez vĵjimky odsunuti do bezvĵznamnosti, do uměleckěho nebytí.

V přuběhu 90. let přitom zaznamenáváme jistě posuny. Zatímco ještě v letech 1990–1992 byl např. O. Daněk hodnocen jako dramatik, jehoŹ hry nepřesáhly „hranice konformního přístupu“ a zůstaly „v zajetí představy o nutně mravně převaze hrdinů ztělesňujících společenskě normy proti individuálním vĵjimkám“ a nepřekonal „meze konvencí podporujících sociální nivelizaci a opravňujících potlačování tvůrčí svobody individua“ (Hoznauer 1992, s. 102), kdyŹ o dva roky dřívě byl odbyt jen jako autor „moralit“, u něhoŹ „mravně hodnocení zůstávalo ve službách ideologie“ (Haman, s. 90, resp. 86), je v roce 1994 hodnocen sice v kapitole o „oficiálním dramatu“, ale mezi „vĵznamnými představiteli“, a jeho dílo jako „dialog s divákem o člověku, životě a době“, jako spisovatel a dramatik, jenŹ „odkrýval rozpory mezi individuálním a společenským pojetím morálky a zdůrazňoval odpovědnost jedince vůči společnosti“ (Martínková, s. 147–8). Zato Fućíkova Reportáž psaná na oprátce je kontinuěně dezinterpretována. Student je veden otázkami k tomu, aby si uvědomil, že „dřívější režim vytvořil z Fućíka idol hrdiny komunisty“, přitom „stěžejně pasáže“ byly vypuštěny, ovšem ty nejdůležitější, a přávě ty dokládají, že Fućík „pomalým udáváním oddaloval svou smrt, tj. v ohroženě života zklamal“ (Sochrová, s. 157). Omlouvám se všem členům Společnosti Julia Fućíka i všem ctitelům elementární faktogra-

fie, ale tuto formulaci musím ocitovat. Informace o jedné z nejpřekládanějších knih poválečné české literatury a osobnosti vpravdě světové jsou účelově zkeslovány, byť Sochrová nezpochybňuje autenticitu Reportáže (oceňuje dokonce její „maximální úspornost, cit pro detail a charakterizační rysy“). Dlouhou dobu však její věrohodnost zpochybňována byla, „protože text byl poválečnými editory ideologicky upraven vypuštěním pasáží, kde autor doznával svou slabost při výsledích na gestapu“ (Hoznauer 1992, s. 50). Jinde byl prezentován ve dvou řádcích jako „mrtvý symbol oficiální teze o vedoucí úloze komunistů v odboji“ (Haman, s. 41). Juliu Fučíkovi věnuje samostatný medailon i V. Martínková, s „mile“ objektivizující větou, že „se dnes velká část literárních historiků a kritiků přiklání k názoru, že Reportáž není Fučíkovým autentickým dílem“ (s. 81). Jako stalinistický lhář je představen i M. Hoznauerem (1993). Čítanky a učebnice nabízí roztočivý materiál k „vyprávěnkám pro dorůstající mládež“, což by byl i vynikající ediční projekt, zrcadlo malosti, ubohosti a konformity českého myšlení o literatuře. Je v prvé řadě na bohemistice, aby podrobila dogmata potřebné revizi. Stěží to ovšem můžeme chtít po těch, kteří ideologickou veteš uvedli do výkladů historie literatury jako normu, princip, pavědecké intelektuální gesto. Je však i na učitelích a autorech učebních textů, aby respektovali zásadu naprosté objektivitativy při výkladu, staré antické zásady „sine ira et studio“ a „ad fontes“, uvádění faktů příznivých i nepříznivých vkusu, vládnoucí estetické normě, politickému přesvědčení atp. Platí-li ovšem merkantilní zásada „čí chleba jíš, toho píseň zpívej“, budeme tyto vyprávěnky slyšet a hlavně čítat ještě dlouho.

Prameny:

- Haman, A.: Česká literatura po roce 1945 z ptačí perspektivy. Praha, Fortuna 1990.
- Hoznauer, M a kol.: Čítanka literatury pro 4. ročník středních škol. Praha Fortuna 1991. (Spoluautoři J. Adlt, A. Haman, J. Kostečka a V. Nezkusil.)
- Bílek, P. A.: Stavitelé křidel. Praha, Fortuna 1991.
- Hoznauer, M. a kol.: Česká literatura po roce 1945. Praha, Fortuna 1992. (Text nakladatelsky ohlašován jako „definitivní učebnice pro 4. ročníky středních škol“ //! Spoluautoři J. Adlt, A. Haman, J. Jeřábek, J. Kostečka, V. Nezkusil.)
- Nezkusil, V.: Úvod do světa literatury 1–4. Praha, Fortuna 1992.
- Hoznauer, M.: Dobrodružství s literaturou. Praha, SPN 1993.
- Martínková, V. a kol.: Literatura 4. Dějiny literatury. Alternativní učebnice pro 4. ročník středních škol. Praha, Trizonie 1994. (Spoluautorky P. Ziegová, D. Fochová, L. Chytilová.)
- Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti. Red. L. Machala a E. Petřů. Olomouc, Rubico 1994. (Autoři J. Galík, L. Machala, E. Petřů, M. Podivínský, J. Schneider, J. Skalička, A. Štěrbová.)
- Hoffmann, B. a kol.: Přehled dějin literatury III. Praha, SPN 1997. (Spoluautoři E. Charous, M. Písková, N. Siegllová, L. Soldán, J. Urbanec.)
- Sochrová, M.: Literatura v kostce. Havlíčkův Brod, Fragment 1998.
- Sochrová, M.: Čítanka IV. k Literatuře v kostce. Havlíčkův Brod, Fragment 2001.

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 7. 12. 2002
Obrys-Kmen 2/2003*

Zábavně poučné slovníky naučné ba i literární

MILAN BLAHYNKA

Roku 1991, na úsvitě jediné pravé svobody, totiž mírné svobody v mezích tvrdých zákonů trhu, vyšel v Praze Slovník českých spisovatelů (Toronto 1982) pod novým názvem Slovník zakázaných autorů; nový název sice už ani trochu neodpovídal nové skutečnosti, přesněji by zněl Slovník nyní slavených a horečně vydávaných autorů dříve zakázaných, ačkoli někteří z nich předtím, zvláště v těch zlých letech padesátých, za komunistů, ať už sami jimi (a jako řemen) tehdy jsou, ať ne, vydávali, jen to hvízdalo, a někteří dokonce pilně bděli nad správným socialistickým kurzem naší nové tvorby. Ale pročpak nepopřát šanci básnické nadsázce? Zakázané ovoce přece nejlip chutná a hlavně dobře se prodává. Nakladatelé se div nepřetrhli, jak se s vervou dali do díla. Polopravdivý název slovníku byl reklamně, tržně, zcela in, jenže čtenářská obec, reklamě zaostale ještě odolná se nevrhla na zakázané rajské ovoce, jak si mistři kdysi více nebo méně zakázaní slibovali, takže domácí vydání mnoha děl z onoho slovníku se pak vyprodávala obtížně i za směšnou cenu a ze slovníku zakázaných se stal slovník literárních ležáků.

To už tak bývá. Tak dlouho se smáli ležákům režimních autorů v regálech prodáv. n. p. Kniha (ne že by žádné nebyly, úslužnost se už tehdy činila), až se mohli zamát sobě; své iluzi, že nadešel jejich čas, až přišel čas (a oni k jeho nastolení přispěli ze všech sil), který ani na jejich literaturu nemá čas a chuť, protože má své baviče.

Po vydání Slovníku zakázaných autorů došlo i na inventuru údajně „celé“ současné literatury, a to jak ve slovnících literárních, tak ve všeobecných encyklopediích, kde se píše o všem, a tedy i o literatuře a jejích autorech. Za samostatnou úvahu by stála slovníková díla a dílka specializovaná žánrově a regionálně. Zábavně poučné však bude zastavení nad dvěma slovníky, usilujícími o zmapování celé české literatury – v jednom případě od roku 1945, ve druhém od jejích počátků, a třemi všeobecnými encyklopediemi, a to obojí z let 1995 a následujících.

Roku 1995 přišel Encyklopedický dům s Ilustrovanou encyklopedií (3. sv.), která navázala na Encyklopedický slovník z roku 1993 a nepochybně vejde do dějin řadou objevů, jako např. že ve tři proudy (doma vydávaný, samizdatový a exilový) se česká literatura rozdělila už po Mnichovu (jako by psaní do zásuvky bylo samizdatem). To rozdělení prý trvalo s intermezem let 1945–48 až do roku 1989, ale co se dělo pak, to už v přehledném hesle není, zato se to dá dobře vyčíst z Ilustrované encyklopedie samé: začalo úporné úsilí vyhnat i z obrazu literatury a paměti ty, kteří byli za plentou ze sametu povyhazováni z nakladatelství, časopisů a mnoha jiných pracovišť. Až na pár jedinců jako Řezáč nebo Nezval, po roce 1948 prý přitakajících „budování

socialismu“ (Nezval se údajně přiklonil k oficiální poezii, takže proč se na něho vlastně útočilo po vydání Velikého orloje a znovu pak po básni Moře?), neexistuje pro Ilustrovanou encyklopedii bezmála nikdo ze spisovatelů trvaleji spjatých se socialistickou perspektivou, kdo by stál za dva tři řádky. Nejenže nikdy zřejmě nebyl žádný Jan Pilař, Ivan Skála (zato jeho jmenovec Vít, malíř a loutkář, heslíčko má), Pluhař, Říha, Branislav, Nechvátal ani Noha, ale ani Václav Erben, Radko Pytlík, Josef Hanzlík, natož Cincibuch, Čejka, Černík, Jaromír Pelc, Skarlant, Sýs, Šimon; na milost z mladších básníků a prozaiků, kteří se provinili hlavně tím, že byli hojně čtení, byli vzati jen Peterka a Žáček. Půvab má i rozdíl v počtu řádků: Závada má pět řádků, Zábrana sedm; Nezval šest, Gruša sedm. Ilustrovaná encyklopedie skvěle ilustruje, jak se v literatuře po roce 1989 lustrovalo. Učinila totéž, co se dělalo hloupě před rokem 1989, tj. některá jména prostě zamlčela? Možná to tak redakce myslela, jenže zapomněla na podstatný rozdíl: před rokem 1989 si ty absence, redukce a jiné nesmysly nevymýšlely redakce slovníků, ale vynucovali omezení byrokraté; po roce 1989 za ně iniciativně zaskočila redakce Ilustrované encyklopedie sama; ačkoli jí nikdo nenutil; nebo snad nutil?

Už roku 1995 byl takový primitivní způsob nakládání s autory nepřijatelnými pro svět oddaný trhu passé a došlo na rafinovanější, sofistickovanou hru na objektivitu. Ve Slovníku českých spisovatelů od roku 1945 (dva díly: I–1995, II–1998) sice leckdo též nepochopitelně chybí (namátkou: Daehne, Filgas, Gayerová, Grabacký, Chytil, Miroslav Kubíček, Man, Marboe, Nezdařil, Ritter, Šťastný, Žváček, vesměs autoři rozhodně nikoli tzv. režimní), zamlčování obecně známějších autorů, kteří se nevzdali socialistického přesvědčení, ani když nebylo snadné si je podržet, bylo však už neúnosné a nahradily je polopravdy: Sýs prý z Kmene v listopadu 1989 odešel, ačkoli byl vyhozen (vyhazov Jaromíra Pelce z nakladatelství MF se jako životopisný detail asi nepodstatný přechází mlčením); zatímco u autorů z exilu a samizdatu se registruje vždy i u každé drobnosti, že už nesměla vyjít, o polistopadovém hromadném vracení rukopisů už přijatých k vydání se čtenář nedoví nic. A co např. u Karla Sýse vadí jako domnělá slovní a myšlenková vulgarita anebo ideologická předpojatost, u spisovatelů drahých srdci autorům slovníku je jen drastická otevřenost a ze zběsilé ideologické předpojatosti se stává několik krátkých ideologických pasáží. O autorech, které nelze jen tak z dobré paměti čtenářů a z dějin literatury vymazat, ale kteří se nehodí do krámu tržního světa, snadno se plácne, že umělecky ustrnuli, když se nedali na samospasitelný samizdat nebo neodešli.

Co u slovníku připraveného v akademickém Ústavu pro českou literaturu překvapí nejvíc, je spousta omylů a chyb: jen v hesle o sobě jsem jich napočítal přinejmenším sedm: nikdy jsme nebydleli v Osvětimanech (tam jsem jen rok dojížděl do školy), mou diplomkou nebyla Marie Pujmanová (byla jí Nezvalova baladická tvorba), vydávání próz z pozůstalosti Jaromíra Johna jsem netoliko inicioval (ale většinou i připravil pro vydání), Čas básnických syntéz není soubor statí a článků (je to samostatná studie), Dobrá zvěst nepatří do výčtu mých nezvalovských edic, tam však chybí Eseje a kritické projevy ze třicátých let, ve výčtu mých edic není

svazek písní V+W Máme za to (1990); navíc apologetickými komentáři, na něž jsou ve výkladové části hesla řízně degradovány mé studie usilující porozumět autorům socialistické orientace, daly by se nazvat spíš mé četné stati o V+W, o díle Milana Kundery a Jiřího Suchého, předmluva ke knize Karla Miloty, doslovy k výboru z díla Zdeňka Bára, k výboru z Oldřicha Wenzla, ke sbírkám Miloše Horanského, recenze na knížky Josefa Suchého, Zuzany Novákové, Ludvíka Kundery a další. Aby čtenáři slovníku snáz uvěřili insinuaci, že mi šlo o aktuální tendenčnost a permanentní ideologické zacílení, o to se postarali autoři jiných hesel tak, že mé texty o autorech neoznačitelných za režimní v odkazech na literaturu o nich přechoťto neuvádějí. Nápadné je to např. u hesla o Stanislavu Augustovi, registrujícího tři ze čtyř doslovů k Augustovým knihám, jen jediný doslov se neuvádí (ten jsem napsal já); a týž autor nezaznamenává ani jedinou mou recenzi na knihy Jiřího Veselského (ač jsem psal o všech); jiný dobrodinec zas neuvádí v literatuře o Bohumilu Hrabalovi ani jednu mou recenzi, přestože jsem přivítal Perličku na dně jako vůbec první kritik a psal pak i o dalších Hrabalových knihách. Podobně hrubě tendenčně jako o mně pojednává zdánlivě objektivní Slovník české literatury po roce 1945 o mnoha dalších autorech.

Když už padla zmínka o Jiřím Veselském, nelze neřici, že heslo o něm se přímo hemží chybami a nepřesnostmi: mylně se uvádí rok maturity i rok otcovy smrti, píše se o arcibiskupském gymnáziu v Brně, ačkoli bylo biskupské, JV nestudoval v Kroměříži, zato ve Fryštáku, ve výčtu působišť chybějí Svitavy, chybně se píše jméno malíře B. Matala (Mátal). Tam, kde se slovník nemohl opřít o předlistopadové prameny a jenom pozobracet hodnotová znaménka, předvádí zkrátka svou úroveň v plné kráse.

Další Slovník českých spisovatelů (z dílny pražské Filozofické fakulty, 2000) se výslovně snaží vyhnout hodnotícím soudům a zůstat u informativní charakteristiky. Zato do hodnocení se dali pánové Haman a Svozil ve stručném padesátistránkovém přehledu Česká literatura, v němž se sice dočteme o odvléčení Josefa Čapka, Peroutky a Poláčka do koncentračních táborů, ale ani slovo tam nepadne o tom, že za protektorátu řada autorů zahynula; v závorce by se dali uvést jistě Vančura, Poláček, J. Čapek, ale co kdyby si čtenář doplnil: Jaroslav Kratochvíl, Bedřich Václavek, Julius Fučík, Kurt Konrad? Diskrepance mezi přeideologizovanou vstupní statí a snahou o objektivní popis díla v jednotlivých heslech je tak markantní, že redakce se od ní de facto distancuje (její koncepce není bezprostředně svázána se slovníkem). Redakce však neuhlídala zcela přirozenou zásadu měřit všem stejným metrem: jestliže úvodní charakteristika u Josefa Hrabáka je zprvu strukturalistický, od 50. let marxistický literární vědec, u Chvatíka je jen neostrukturalistický estetik..., ačkoli až po velkou knihu Bedřich Václavek a vývoj marxistické estetiky a ještě pár let potom se Chvatík upřímně snažil být lepším marxistou než jiní, a tak u něho a řady dalších by se mělo číst: zprvu marxistický, pak neostrukturalistický... A je až neuvěřitelné, že autorovi hesla Chvatík se podařilo existenci zmíněné rozsáhlé knihy, o niž se vedly spory a již si autor založil pověst, zcela utajit.

Neméně ohleduplně se pisatel hesla Šiktanc ani slovem nedotkne básníkovu podílu na časopisecky tištěném cyklu reportáží o zákeřně zavražděných komunistech – a o jeho básnické poémě Patetická (1961) se uživatel slovníku nedoví víc, než že je to jedna ze dvou skladeb, přinášejících subjektivní pohled na významné události novodobých dějin (to je variace na šalamounskou formulaci ze Slovníku českých spisovatelů od roku 1945); hlavně se mu neprozradí, že je to horoucí zpěv o vítězném únoru 1948.

Vzácný takt a ohled k dnešním sběratelům cen a poct vyznačuje také produkty obou encyklopedických týmů, které si konkurují obchodně, ne však názorově, neboť po nějaké koncepční práci, pokud jde o literaturu, v nich téměř není stopy; v hesle Šiktanc se poéma Patetická prostě neregistruje. Snad ještě ve větší míře než literární slovník, opatřený úvodním přehledem, vyznačuje jak osmismazkového Diderota, tak desetismazkovou encyklopedii Universum (pohotovou českou adaptací produktu z nakladatelství Knaurova a Bertelsmannova) rozpor mezi ideologicky strohým přehledným heslem Česká literatura a výkladem jednotlivých autorů, dost často méně jednostranným, i když i v osobnostních heslech se tu a tam čtou cejchující slova jako spisovatelský funkcionář, normalizační, konformní apod. Záleželo asi na sympatiích a averzích pisatele hesla (tak je tomu už v jinak hrůzné Ilustrované encyklopedii, kde heslo Miroslav Florian básníka v ničem nezpochybnuje), ale vcelku platí, že nálepkovací manýry při důkladnějším výkladu mizí. Dehoneštující označení spisovatelský funkcionář v hesle Michal Černík z osmismazkového Diderota (1999) v nedokončené dvacetismazkové důkladnější verzi toho naučného slovníku (svazek 3, 2000) už není, je nahrazeno věcným – byl předsedou Svazu českých spisovatelů. Jisté ideologické limity však platí stále. V kratší i širší verzi Diderota se uvádělo z exilových nakladatelských center jenom 68 Publishers jako to nejvýznamnější, v torzu Diderota o 20 sv. (2000) se jmenují už i londýnské Rozmluvy, kolínský Index a curyšské Konfrontace, ale ani tam není nic o Strožově mnichovském, nadmíru čilém nakladatelství Poezie mimo domov. Že to není náhoda, potvrzuje personální heslo Strož, v němž se PmD přirozeně uvádí, ale ani řádkem neinformuje o tom, že po roce 1989 Strož dal v PmD možnost publikovat básníkům, jejichž knížky byly vyhozeny z nakladatelství polistopadovými normalizátory.

Universum a Diderot se v mnohém podobají jak vejce vejci, a to málo čerstvě. Universum končí přehledné heslo o české literatuře nadějí ani trochu se nenaplnující, že prý kulturněpolitická situace po roce 1989 vytváří předpoklady k novému konstituování literárního života v evropských souvislostech, osmismazkový Diderot v protikladu k pravému stavu věci tvrdí, že rozdělení na tři proudy bylo překonáno po listopadu 1989. Jak tomu překonání rozumět, vysvětluje z přírůstku textu v Diderotu 2000; ve výčtu těch, kdo po listopadu 1989 vynikají v poezii a próze, není ani jediné jméno autorů, kteří si drze dovolují trvat na zásadních a důsledných výhradách vůči instalaci trhu na základ všeho života a drze lpí na své důvěře v sociálně spravedlivou budoucnost.

Obě větší encyklopedie se podobají také svévolí v heslářích: v Diderotovi se našlo místo pro Janu Červenkovou, ne však pro Jana, natož Jaromíra Pelce, Universum zas oba Pelce má, Strože však nikoli. Obě ty encyklopedie si též nezadají co do spolehlivosti údajů. Podle Diderota byl Jaromír John členem Brněnského Devětsilu (ač tím byl jeho syn Evžen), byl ovlivněn estetickým kánónem Moderní revue (ačkoli proti dekorativismu naopak celý život brojil) a jako Johnův román ze života české společnosti na přelomu 19./20. století se uvádí Estét, román meziválečných Čech; označení Večerů na slavníku za povídky dobově podmíněné neříká nic, zato o Johnově průkopnickém využívání dobových dokumentů v beletristické próze a autorově podstatném podílu na české literatuře pro děti není v hesle ani čárka. Universu se zase podařilo uvést např. mylně rok, kdy byl Seifert poctěn Nobelovou cenou. Universum však předčí domácího Diderota ve známkování způsobem převzatým z bulvárního tisku: pod snímkem obálky Hrabalových Pábitelů z edice Kapka je text, podle něhož je Hrabal největší autor druhé poloviny dvacátého století. A protože nejpřesvědčivější je sugestivnost vlastní obrázkům, moc záleží na velikosti průvodních fotografií. Podle nich je zřejmě největší českou spisovatelkou Alexandra Berková, snímek její tváře je 3 x větší než fotografický portrét Marie Pujmanové, která by měla být ráda, že tam snímek vůbec má, uvážíme-li, že si nositelka státní ceny z roku 1937 neváhala zadat s nadějami v socialismus; cti být prezentována i fotografií neshledána hodna např. Božena Benešová. Nejlepší na konec: fotografie pí Berkové je o poznání větší dokonce i než reprodukce slavného portrétu Boženy Němcové.

Pointu k poznámkám o české literatuře ve slovnících a encyklopediích netřeba hledat, obstaral ji zřejmě už patrně se konstituující organický literární život, a to v podobě trapného předčasného konce reprezentativní dvacetisvazkové verze Diderota; na poslední stránce čtvrtého, prozatím a možná definitivně posledního svazku projektu, který patrně zase zkrachoval, končí heslo Václav Erben (na straně předposlední je i autorova malá barevná fotografie), kde se jmenuje i Erbenova kniha Trapný konec rytíře Bartoloměje. Není to v čase, který si tak potrpí na symboly, cosi jako symbol dnešní skandálně trapné a bezmála už terminální situace české kultury ne jen lexicografické?

Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 7. 12. 2002

Obrys-Kmen 3/2003

Cena moci

STANISLAV SUJA

Když jsem četl v loňském červencovém a srpnovém čísle prestižního amerického dvouměsíčníku *Foreign Affairs*, jenž je považován za jednu z arén myšlenkové výhně (think-tank) Ameriky, článek profesora Yalské univerzity Immanuela Wallersteina Orel špatně přistál, napadla mě alegorie, kterou jsem kdysi uvedl ve své knize *Washington, D.C.* (Vydavatelství Smena-Pravda, Bratislava 1989). Orel v názvu Wallersteinovy pozoruhodné úvahy symbolizuje státní moc Ameriky a jeho špatné přistání je metaforou pro pokles reálné váhy této země na dnešní šachovnici světa. Autor se seriózně zamýšlí, zda USA z globální scény „vymizí tiše, anebo američtí konzervativci budou přítom klást odpor, čímž ovšem změní postupný sestup supervelmoci na její rychlý a dramatický pád“. Jinými slovy Wallersteina – „zda dokážou vypracovat cestu hladkého sestupu spojeného s minimalizací škod pro svět a pro sebe.“

Jistě zatím není hodně Američanů, kteří se dnes hlouběji zamýšlí nad takovými pronikavými úvahami, avšak podle profesora „jediní, kdo tomu skutečně věří, jsou američtí jestřábi, kteří se vášnivě domáhají politiky, jež by tento pád odvrátila.“ Wallerstein napsal, že jeho „přesvědčení o konci hegemonie nesouvisí se zranitelností, která se objevila 11. září 2001. Ve skutečnosti se Spojené státy vytrácejí jako globální mocnost již od 70. let uplynulého století a jejich odpověď na teroristické útoky tento sestup jen urychluje. Chceme-li pochopit, proč se vzdaluje tzv. Pax Americana (budování světového impéria na americký způsob), musíme zkoumat geopolitiku 20. století, zejména jeho posledních tří dekád. Toto hledání nám odhalí prostý a nevyhnutelný závěr: ekonomické, politické a vojenské faktory, které přispěly k hegemonii USA, jsou zároveň těmi faktory, jež neúprosně přivodí nadcházející sestup Ameriky.“ Poté například připomíná, že válka ve Vietnamu nezasáhla jen americkou velmocenskou prestiž, ale v jejím důsledku USA ztratily i hospodářskou schopnost udržet si nadvládu v globální ekonomice.

„Jestřábi“, kteří se s příchodem prezidenta G. W. Bushe dostali k moci ve Washingtonu, stále více podněcují vysíleného „orla“, aby znovu vzlétl, aby se pustil do „preventivních úderů“ na Irák, dále do „osy zla“ a kdoví ještě kam. A to navzdory všem rizikům, které jej čekají v prostoru globalizace, jež tak neprozřetelně „zglobalizovala“ i odsouzeníhodné teroristické aktivity jako asymetrickou (nesouměrnou) zbraň zoufalců tohoto světa, kteří se stále více cítí ponižováni a odstrkovaní mocnou Amerikou a jejími spojenci. Do cíle takového zápasu, pokud v něm bude působit tato jestřábí strategie a dravčí drápy, však ani „orel“ nedoletí celý a všem dohromady nezbude možná ani čas postavit pomníky padlým.

K tomu se vyjádřil rovněž jiný vážený profesor – John Ikenberry z Georgetownské univerzity, když na stránkách *Foreign Affairs* (září, říjen 2002) v článku *Americká imperiální moc kromě jiného napsal:*

„Rodící se neoimperiální velmocenská strategie hrozí, že zpřetrhá tkanivo mezinárodního společenství a politického partnerství přesně v čase, kdy právě takové společenství a partnerství jsou naléhavě potřebné. To je ovšem přístup plný nebezpečí a možnosti neúspěchu. Je nejen politicky neudržitelný, ale i diplomaticky škodlivý. A pokud je historie průvodcem skutků, tento přístup vyvolá antagonismus a odpor, jenž ponechá Ameriku v ještě více nepřátelském a rozděleném světě.“

A tak se nakonec dostávám k alegorii, kterou jsem vzpomněl na začátku. Dosud nejbolestnější historickou lekcí velkému americkému „orlu“ uštedřili drobní muži v gumových sandálech, kteří za cenu obrovských obětí vietnamského lidu porazili nejmodernější armádu světa. Do té doby Amerika nebyla zvyklá prohrávat ani bitvy, natož války. Tato ji stála přes padesát tisíc lidských životů, avšak ve skutečnosti za ni zaplatila více. Vietnamská válka narušila tradiční hodnotová kritéria americké společnosti, především přesvědčení, že Američané bojují daleko od svých hranic za správnou věc. Silně zpochybnila autoritu Bílého domu v povědomí občana, který již nebyl ochoten přijímat argument, že válka musí za každou cenu skončit vítězstvím amerických zbraní. Dlouhá léta se nedařilo vykořenit vietnamský syndrom, který nejen narušil americké sebevědomí, ale již tehdy korigoval představu o neomezených možnostech supervelmoci.

A právě tuto jizvu na duši Ameriky připomíná Památník vietnamských veteránů postavený v Konstitučních zahradách nedaleko Lincolnova monumentu ve Washingtonu. Často mu říkají jenom Zeď, neboť skutečně vypadá jako osmdesát metrů dlouhá černá zeď zapuštěná do trávníku. Uprostřed je lomená, takže má tvar široce otevřeného písmene V, jehož křídla svírají úhel 125 stupňů. Ve středu je vysoká kolem 3 metrů a na obě strany se postupně snižuje. Vypadá spíše jako zlomené křídlo obrovského orla. Postavili jej z leštěného granitu, který dovezli až z indického Bangaloru. Na památníku nejsou žádné ozdoby, žádné nápisy. Jenom jména. Viděl jsem tam padesát osm tisíc sto třicet dva jmen mužů a žen, kteří v letech 1959–1975 zahynuli nebo se navždy ztratili v indočínské džungli. Seznam se stále doplňuje. Denně sem proudí hodně lidí. Nejsou to však jen zvědaví turisté, ale i příbuzní a mnozí jiní. Přicházejí z různých pohnutek a někteří určitě též proto, aby si připomněli, že veškerá světská sláva a moc i těch nejmocnějších jsou pomíjivé hodnoty. Neujde pozornosti, že někteří návštěvníci prsty něžně hladí vyrytá jména, jiní je zase líbají se slzami v očích, tiše s nimi promlouvají nebo se nahlas modlí či jen tak stojí v němém zamýšlení. A jsou i tací, co si s mrtvými spolubojovníky připijejí sklenkou whisky o Vánocích nebo jiných příležitostech. Jedním slovem: komunikují s nimi nejrozmanitějším způsobem, nechápajíc smysl jejich tragické oběti. A někteří jim dokonce nechávají na papírku různé vzkazy, které si však, žel, mohou přečíst znovu jen živí. Jeden z těch, které jsem spatřil, zněl: „Vím, že se sem budu ještě mnohokrát vracet, abych spatřila Tvé jméno. Tvoje máma.“ Taková je tedy cena moci, kterou za slávu supervelmocenského orla musí, žel, platit nejvíce právě ti bezmocní.

Vladimír Mináč versus pan Nic

IVO HAVLÍK

O dnes už nežijícím významném slovenském spisovateli Vladimíru Mináčovi, který by se v loňském létě dožil 80 let, režisér Matúš Olha, syn spisovatele Štefana Olhy, natočil publicistický film, jehož uvedení oživilo spory o tuto velkou osobnost slovenské literatury a kultury vůbec. Vždyť Mináč řadu let opakovaně stál v čele Matice slovenské a pod jeho vedením bylo v Martině postaveno její nové sídlo.

Drahoslav Machala, jehož čeští čtenáři znají například z biografie Ernesta Hemingwaye, nyní připomněl, že Mináčovým krédem byl verš našeho Karla Havlíčka: Je na čase, aby nám vlastenčení ráčilo přejít z úst do rukou.

Mináč jako komunista měl vztah ke všem kořenům Slováků, například zabránil, aby v Zemianském Podhradí protináboženští horlivci zbořili evangelickou faru štúrovců.

Ve filmu jsou dva výrazné detaily, charakterizující atmosféru v Československu po listopadu 1989, kterou určovala skandalizace a honička na umělce, co svoji tvorbu spjali se společnostmi a nemínili se za to najednou kát, ani se demonstrativně zříkat státních řádů a titulů.

Jedna epizoda filmu zachycuje výpad studenta s příznačným jménem MILAN NIČ, který Mináče obvinil z převlékání kabátu. Machala k tomu na stránkách Literárního týždenníka napsal: Jméno Nič není nic jiného než nomen omen. Když Odysseus obru Polyfémovi úskočně zalhal, že se jmenuje Nikdo, jen aby se dostal ven z jeskyně, pak student Nič, a dnes už „myslitel“ Nič nic do slovenské společnosti nevnese. Je to jen dobře placený žoldák. V roce 1989 se dal najmout pro vymývání mozků slovenské mládeže před volbami. Kamera, která ho zachytila ve „svatém“ revolučním zánětu, v dokumentárním filmu odhalila jeho lidskou a odbornou ubohost. Připomnělo mi to sekvenci z Vávrova filmu o Janu Husovi, kde svatouškovská stařenka v Kostnici přikládá na Husovu hranici otýpku dřeva a Hus k ní promlouvá slovy: „Svatá prostoto!“

Druhým dokladem, jaké štvance ve jménu vítězství Havlem proklamované vize pravdy a lásky probíhaly, jsou záběry z matičního koncilu v Martině, kde „revolucionáři“ Mináče věšeli živého na kříž za všechno, co pro ně udělal dobrého. Popravovali ho tak krutě, že řidič, který Mináče z Martina zpátky do Bratislavy přivezl, dostal infarkt a zemřel. Nepřežil tu do nebe volající nespravedlnost.

Drahoslav Machala v recenzi filmu dokládá, že Mináč vyrostl v levicového myslitele a intelektuála, i když nebyl anděl a měl obyčejné lidské chyby. Například tu, že s chutí popíjel. Bylo to však jeho chlapské gesto, nevidaná radost z kamarádství.

Obrys-Kmen 3/2003

Sbohem a šáteček

MICHAL POLICKÝ

Prolog:

Rozevřelo se nebe a z něj kanulo v jasné záři osvětlené slovo panovníka, aby zalilo mysl všeho lidu. I podivil se lid, z jaké nadpozemské výše ono slovo k němu přichází, a pramálo mu rozuměl. Hleděl si tedy dále své činorodé práce a životních strastí.

Posledním (zaplat pánbůh) novoročním projevem nás obšťastnil odcházející mocnář. Budiž pochválena jeho zdatnost zkušeného politika hovořit dvacet minut o ničem a elegantně si při tom ještě pošoupnout svatozář frajersky do týla.

Nejvyšší státnický post opouští Václav Havel s čistým svědomím – zemi předává v dobrém stavu, po třinácti letech bohubých reforem, které mají jen několik málo vpravdě kosmetických vad, zemi ukotvenou v mezinárodních strukturách včetně NATO, osvobozenou „technickou operací“ od Slovenska, s nímž právě teď může navazovat ty nejužší vztahy v prozkoumáníhodném evropském i světovém terénu, kde Česká republika sehrává roli stabilní a mírotvorné demokracie. Já nic, já muzikant.

Byl to Václav Havel, který byl sice ne jediným, rozhodně však jedním z hlavních viníků rozpadu Československa. Projekt společného česko-slovenského státu byl unikátní ve světovém měřítku. To, co Masaryk celý život usilovně budoval, se Havlovi za tři roky rozsypalo pod rukama. Rozdělení státu byl akt shora, referendum (jehož se pan prezident alibisticky nyní dovolává a pro něž ve chvíli nejtěžší nehnul ani prstem) se nikdy nemohlo konat, protože by prostě a jednoduše občané tuto taškařici zahrhli. Rozpad Československa totiž nebyl v jejich zájmu; v koho zájmu byl, to nechávám na úvaze laskavého čtenáře.

A ke všemu po třinácti letech dodal: „...je dobře, že se to stalo.“...

Dovolávat se v těchto souvislostech T. G. Masaryka je cynismus.

Jak nás politická elita chce přesvědčit o prospěšném a solidárním procesu sjednocování Evropy na základě jiných než ekonomických a vojenských profitů kohosi, když není schopna udržet při životě malinký, víceméně ze dvou národů složený útvar?

Byl to Václav Havel, kdo měl lví podíl na zavlečení naší země do NATO (opět bez referenda), a za výkřiku Na Bělehrad! učinil z České republiky poprvé v její historii vojenského agresora. Jugoslávie nám vyjádřila podporu v těžkých obdobích let 1938 a 1968, my jsme jí za to poděkovali „humanitárními“ bombami s uranovou povelou.

Ve svém novoročním projevu prohlásil pan prezident doslova toto: „... úkolem Aliance (NATO) není sloužit především politikům, generálům a výrobcům zbraní, ale naopak chránit všechny občany a sloužit obecné bezpečnosti, míru a lidským svobodám.“ To je výsměch? Komu jinému než politikům, generálům a výrobcům zbraní

NATO slouží? Nebo plánovaný útok na Irák, o jehož provedení není pochyb bez ohledu na výsledky šetření komisařů OSN, bude sloužit bezpečnosti, míru a lidským svobodám prostých iráckých občanů? Anebo irácký občan je méně než občan Evropy či USA, podobně jako voják US Army není trestně odpovědný za svoje činy ve válce (o mezinárodním tribunálu a válečných zločinech proti lidskosti včetně genocidy ani nemluvě)? Máme tu Nadlidi? Tak to už tu bylo, to známe.

Byl a je to Václav Havel, na něhož padá značná část viny za současný stav republiky. Půl miliónu evidovaných nezaměstnaných, fenomén bezdomovectví, postupný krach národní ekonomiky a výprodej téměř všeho myslitelného zahraničnímu kapitálu s mimořádnými slevami. Znehodnocení lidské práce, katastrofální zacházení za strany zaměstnavatelů a směšné finanční ohodnocení zaměstnanců v dělnických profesích (zejména žen).

Česká republika se také pyšní jedním světovým primátem v jiné důležité oblasti – v tisku. Dovede dnes někdo předvídat, jaké následky může mít fakt, že téměř veškerý tisk patří zahraničním majitelům, především dvěma německým firmám, které si kartelovou dohodou rozdělily novinový trh v naší zemi?

Výsledkem posledních třinácti let je i naprosto fatální odcizení politiky občanům. Důkazem je účast při volbách, zvláště senátních. Občan byl zcela demokraticky zbaven jakéhokoliv vlivu na politická rozhodnutí a směřování země, nemůže do ničeho mluvit, případně je jeho hlas buď úspěšně umlčen, nebo ignorován nejvyšší možnou měrou.

Byl to Václav Havel, kdo lhal lidem v době převratu v roce 1989 o vítězství lásky a pravdy, o konci protekcionismu a korupce, o vzkvétající tržní ekonomice a blahobytu bez strašidla nezaměstnanosti. O vítězství etiky, mravnosti a morálky. O zrušení Varšavské smlouvy a NATO, relikvií studené války. O spravedlnosti a právním státě. O tom, že lže, musel vědět – je to inteligentní, myslící muž.

Když už si pan prezident potrpí na rozličné omluvy, možná že jednu takovou maličkou mohl utrousit směrem k lidu této země a jistě by mu bylo odpuštěno, neboť ten lid má dobré srdce...

Obrys-Kmen 5/2003

Štát bez kultúry

PAVOL JANÍK

Nebudem v tejto súvislosti prvý ani posledný, ale napriek tomu pokladám za dôležité pridať sa k hlasom viacerých osvietených ľudí, ktorí sa oprávnené a čoraz naliehavejšie už desať rokov pýtajú, aký má zmysel vlastný štát bez vlastnej kultúry?

Prvoradá funkcie štátu na centrálnej úrovni sú v oblasti kultúrneho rozvoja spoločnosti nespochybniteľné a nenahraditeľné, hoci minister kultúry SR Rudolf Chmel má dozaista pravdu, keď konštatuje: „Kultúra by sa mala dotovať aj z rozpočtov miest a obcí, nehovoriac o tom, že by mala existovať aj podpora z komerčného sveta. Naša slovenská podnikateľská elita zatiaľ však nie je pripravená adekvátne prispieť na kultúru, možno to súvisí aj so stavom jej kultúrnosti či kultúry.“

Pravda je však aj to, že zasa len štát na vrchole svojej mocenskej pyramídy musí vytvoriť legislatívne predpoklady na to, aby sponzorstvo a investovanie do kultúry nebolo iba charitatívnym gestom na úkor vlastného zdaneného zisku podnikateľov, ale aby bolo pre nich atraktívnou imidžotvornou možnosťou spojenou s primeranými daňovými úľavami.

Absencia štátnej kultúrnej politiky je zarážajúca nielen v každodennej a každoročnej praxi, ktorá stereotypne prináša opakujúce sa absurdné a bezvýchodiskové situácie napriek trvalému úsiliu napríklad aj vedenia Spolku slovenských spisovateľov a osobne jeho predsedu Jána Tužinského problémy vecne pomenovať, objektívne analyzovať a racionálne riešiť.

Určité nádeje vzbudzuje postreh ministra kultúry, že „záujmy štátu, ktoré musí ministerstvo presadzovať, sú jasné a je jedno, ktorý vysoký úradník ich prezentuje a akej je národnosti alebo vierovyznania,“ hoci si sám istotne dobre uvedomuje, že aj on bol do novembra 1989 tajomníkom Zväzu československých spisovateľov, pretože sa na federálnej úrovni vyžadovalo v kľúčových reprezentatívnych funkciách obligatórne zastúpenie občanov slovenskej národnosti, čo bolo – samozrejme – správne.

Napokon osobnostné a profesionálne zázemie štátneho tajomníka Ministerstva kultúry SR Józsefa Kvardu, ktorý má praktické skúsenosti z pozície predsedu Čemadoku, tvorí optimálny rámec pre hľadanie efektívnych spôsobov prekonávania pretrvávajúcich problémov v oblasti ekonomickej podpory kultúry zo strany štátu.

Alarmujúce empirické poznatky o neblahých dôsledkoch doterajšieho poddimenzovaného a v mnohom krkolomne neefektívneho spôsobu poskytovania štátnych dotácií neštátnym kultúrnym ustanovizniám, či už ide o Spolok slovenských spisovateľov alebo o Čemadok, by mali v tejto citlivej oblasti vyvolať čo najrýchlejší a čo najpozitívnejší obrat smerom k logickým postupom a predovšetkým smerom k záchrane a rozvoju živej kultúry.

Ak je totiž základným protirečením tzv. privatizácie predaj štátneho majetku SR zahraničným spoločnostiam, ktoré sú v štátnom vlastníctve ibaže iných krajín, potom je analogickým rovnako hlbokým nedorozumením hovoriť o odštatnení a odbykrotizovaní kultúry a zároveň sústrediť štátnu podporu na prioritné financovanie kultúry zabezpečovanej štátnymi inštitúciami. Najmä ak slovenská literatúra – na rozdiel od iných druhov umenia – nemá vybudované legislatívne a inštitucionálne podmienky na úrovni Slovenskej filharmónie, Slovenskej národnej galérie, Slovenskej televízie, Slovenského rozhlasu, Slovenského národného divadla a profesionálnej divadelnej činnosti vôbec, hoci minimálne vo vzťahu k divadelnej, televíznej a rozhlasovej tvorbe má písomníctvo postavenie ťažkého priemyslu.

Ak by sme sa mali na chvíľu vrátiť k stavu kultúrnosti či kultúry slovenských podnikateľských elít, treba jednoznačne konštatovať, že napriek absencii daňových úľav, sú na Slovensku vrcholní manažéri významných firiem, ktorí kultúru i Spolok slovenských spisovateľov aj jeho časopis Literárny týždenník finančne podporili. Prirodzene im za to patrí vďaka, aj keď sa ich obávam v súčasnej atmosfére slovenskej spoločnosti vôbec vymenovať, aby sa nedostali pod mediálny a politický tlak rozličných psychopátov, ktorých deštruktívne pôsobenie v oblasti kultúry pripomína nutkavé pokusy vyvolať davovú psychózu vedúcu ku kolektívnej samovražde.

Pod vplyvom reálneho ekonomického vývoja a bizarných schém vytvárania podnikateľských vrstiev však naozaj rozumný a kultúrny človek postupne stráca zvyšky ilúzií o liberálnom kapitalizme, ako o systéme založenom na rovnosti šancí, možnosti a príležitosti, ako aj o prirodzenej hierarchii a selekcii založenej na osobnostných schopnostiach prispievať k spoločenskej a hospodárskej funkčnosti. Stačí uviesť fakt, že najbohatší ľudia na Slovensku (i vo svete) sa nezaobierajú výrobou tovaru alebo obchodovaním s tovarom, ale výlučne operáciami na úrovni vlastníctva ekonomicky prínosného majetku, fiktívnymi transakciami a finančnými špekuláciami. Nečudo, že k slovenským miliardárom patrí dvadsaťdeväťročný prezident privátnej banky; tridsaťštyriročný predseda predstavenstva finančnej skupiny, ktorý má stredoškolské vzdelanie, bol zamestnancom kasína a teraz študuje právo; zaujímavá je aj trojica tuzemských miliardárov, ktorí v roku 1987 začali študovať na diplomatickej akadémii v Moskve. Jednou z ciest k miliardovým majetkom bola kupónová privatizácia, pravdaže nie pre drobných investorov, ale pre tých, ktorí zbohatli na ich ranokapitalistických ilúziách. Ďalšou spoľahlivou cestou k rozprávkovému bohatstvu boli a sú politické konexie a najmä priame príbuzenské a iné intímne vzťahy na najvyššej úrovni. Najznámejšie príklady už hádam ani netreba pripomínať.

A to sme len pri povestnom vrchole ladovca, ktorý dostatočne naznačuje, aké sú asi východiskové predpoklady pre kultúrne záujmy našej podnikateľskej elity, ktorá ročne trávi niekoľko exotických dovolení a za každú zaplatí milión, ktorá jazdí na niekoľkých luxusných autách a za každé zaplatí desať miliónov, ktorá obýva niekoľko reprezentačných sídel a za každé zaplatí desiatky miliónov, ale na kultúru a osobitne na literatúru nevyvalozí ani halier.

K diplomatickým zvyklostiam patrí zásada usilovať sa s kompetentnými partnermi najprv komunikovať priamo a racionálne, teda bez predpojatostí a nie prostredníctvom médií. Preto by bolo v tejto chvíli ešte predčasné publikovať konkrétne návrhy, ktorými chce aj Spolok slovenských spisovateľov a jeho intelektuálny potenciál prispieť k riešeniu dlhodobých problémov kultúry a najmä ťažko sužovanej literatúry. Čas však nezadržateľne plynie a odkladanie terapie môže viesť aj k úmrtiu pacienta. Tým pacientom je práve tak štát bez vnútornej podpory vlastnej kultúry, ako aj kultúra bez podpory štátu.

Obrys-Kmen 11/2003

Postmoderna alebo Smrť literatúry?

JÁN TUŽINSKÝ

Tvár súčasnej postmodernity nie je možné zdefinovať ani jednoznačne, ani z nej samej. Všetko, čo k nej prináleží, často sa od nej (aspoň deklaratívne) dištancuje. To, na čo nadväzuje (alebo aspoň to, kde by sme mohli hľadať jej korene), odmieta zasa jej hlavný teoretický prúd dnes reprezentovaný predovšetkým J. F. Lyotardom.

Z množstva nezávisle plynúcich diskurzov, aké postmoderna splodila, vyplýva rovnako jej trieštivosť i dostredivosť. Ale nie je to rozhodne rovnováha medzi dostredivosťou a odstredivosťou kruhu, ktorá by zachovávala, alebo aspoň prinášala úľavu z rovnováhy síl. Dekonstruktivisti ako J. Derrida dýchajú na krk priamo Lyotardovi a súčasne spochybňujú takmer všetko, čo postmoderne predchádzalo. Prirodzene, mimo vlastnej metódy! V tesnom závese, priviazaný na pupočnej šnúre „lyotardizmu“, visí tvorca evanjelia Konca dejín Fukuyama. Ten je ešte navyše jednou končatinou pripútaný k Nietzschemu, k jeho „nadčloveku“, a keby sme chceli byť dôslednejší, Nietzscheho prítažlivú štylistiku a obraznosť prepisuje do menej prítažlivého jazyka, zato však s ťažkými dôsledkami aj pre postindustriálnu spoločnosť v čase globalizácie.

Zaiste, zjednodušujem... Ale aj všetko, takmer všetko, čoho sa dotkla akoby vševedúca ruka postmodernity, nie je ničím iným ako zjednodušením a zametáním skutočných problémov súčasného sveta pod prah a najmä s útokom na podprahové vnímanie, ktoré sa navyše tvári veľmi racionalisticky, hoci v konečnom výsledku je práve proti racionalizmu zamerané (osvietenstvo). Zjednodušenie je protiváhou zjednodušenia. Niet inej cesty a iného východiska z pavučiny postmodernity, len ju rozmotáť a pokúsiť sa o úlet z jej lepkavého zovretia. Brizancia iskier, zapalujúcich ohlasovaný koniec moderny však nespochybniteľne zažala nejednu vatru v myšliach teoretikov umenia, ale aj prieskumníkov umeleckej praxe (lebo v nej je experiment rovnako prítažlivý ako odmietanie predchádzajúceho, najmä keď je takéto odmietanie spojené s odmietaním, a teda aj s možnou neznalosťou! – foriem predošlých výkonov v akejkolvek oblasti – v literatúre, výtvarnom umení, hudbe, divadle a architektúre...). Forma z hľadiska postmodernity nahrádza sa jej absenciou! Čo, pravdaže, je tiež forma! Ibaže sa vedome zatláča do úzadia a táto absencia, akoby sa stávala určujúcou a podstatnou podmienkou existencie umeleckého diela. Postmoderna si však v tomto smere výrazne šliape po jazyku, čo jej však neprekáža, len keď formálne ruší formu. V tomto zmysle možno súhlasiť s Lyotardovým tvrdením, ktoré sa rovnako vzťahuje na vedu, ako i na umenie tohto typu: „Pravda je obmedzená na disponovanie čoraz sofistikovanejšími prostriedkami na ‘falzifikovanie’ vedeckých výpovedí.“ V oblasti umenia to platí s viacnásobnou brizanciou.

Podstata vecí totiž spočíva v skutočnosti, ktorá umožňuje práve cez formy (aspoň pokiaľ ide o umenie a literatúru) útočiť na modernu, kde sa za jej začiatky považuje všetko, počínajúc romantizmom, až po začiatky postmoderny! Je nepochybné, že tu horí všetko v jednej vatre: suché s mokrým. A veľmi sa toto odmietanie predchádzajúceho vývinu umenia neodlišuje od hnutia obrazoborcov alebo od nástupu umenia socialistickej epochy v porevolučnom Rusku, alebo od všeobecného upaľovania kníh div nie s ich autormi počas hlavného ťahu fašizmu v Hitlerovom Nemecku. A v tomto zmysle veľmi pozoruhodne poznamenáva v súvislosti s nastupujúcou postmodernou José Ortega y Gasset, keď s dost značnou dávkou úprimnosti poznamenáva: „Nové umenie je umenie umelecké.“ Tento ctihodný Španiel vlastne chce povedať, že nové umenie nie je ani pre ľudí, ani o ľuďoch.

Mohlo by to byť aj smiešne, keby to nemalo byť (a doslova to deklaratívne je!) smrteľné. Teraz mám na mysli formy a ich rozbičanie. Akoby sa tu predestinovalo staré a známe: tam, kde nič nie je, ani čert neberie! Zdá sa, že aj to je možné. Teda berie sa tam, kde sa nič nepredpokladá? Naopak. Tam sa berie, kde sa priamo toto nič predpokladá! Čo J. F. Lyotard vznešene pomenúva ako „koniec veľkých príbehov“ a globalista Fukuyama ako „Koniec dejín“. V skutočnosti ide o začiatok jediných dejín, jedinej ideológie všemocného a všetko požírajúceho globalizmu veľkých nadnárodných korporácií. Literatúra, v ktorej by sa čo i len na okamih zablysol obraz ľudského osudu a kontroverzne neutešený stav ľudského bytia, nesmie, nemôže nájsť ani v jednej z týchto koncepcií vážnejšie miesto (aj keď dnes niektoré odnože tejto filozofie – Rorty! – stavajú na piedestál básnika, spisovateľa, ale aj akoby literárnu kritiku!). Vyzerá to všetko iba ako oneskorená, prelaknutá náplast na rany. Podstata vecí je totiž oveľa krutejšia. Skutočnosť sa totiž má nahradiť (a už sa aj nahrádza) jej surogátmi, persiflážami a v nijakom prípade sa nesmie brať vážne.

Pragmaticky lineárna rovnica input-output je mrazivo jasná. Zaplatí sa len to, čo si zaplatia (kúpia) tí, čo investujú do vstupov. Samozrejme v rovine vlastných záujmov. A azda ani netreba veľmi zdôrazňovať, že aj bez ohľadu na záujmy iných. V tomto duchu je J. F. Lyotard až skalpelovo presný. A jeho analýzy súčasného stavu vecí sveta hrozivo kruté. Ani náhodou by som sa neodvážil obviňovať ho z nedôslednosti. Najmä potiaľ nie, pokiaľ opisuje a analyzuje stav vecí a vznáša sa nad nimi (akoby nezaujato) – dá sa povedať – so štipkou ironie, že všetko je v najlepšom neporiadku. Azda aj o niečo nebezpečnejšie. Veci a javy sa zvyčajne totiž stanú až potom, keď ich pomenujeme. Paradoxne (vo vzťahu k postmoderne), keď výraz nájde svoju formu. A už celkom protipostmodernisticky – aj naopak!

Hodnotu vecí si často uvedomíme až po ich strate, zániku. Ideál sa skoro vždy (aspoň veľmi často) prekopáva hoci aj spod zeme práve vtedy, keď bytostne „precítíme“ jeho neprítomnosť. V človeku napriek všetkým marazmom existuje túžba po celistvosti, integrite biologického a metafyzického. Časová limitovanosť v nás prebúda túžbu aspoň z času na čas načiahnuť sa k večnosti; teda za svoje vedomé limity. Za svoj vlastný príbeh, ale aj za príbeh človeka ako bytosti, všeobecnej entity. Mimo sféru priamej a v súčasnosti jestvujúcej možnosti realizovať plnšie, perspektívnejšie

bytie. V tomto smere všetky odnože postmoderny hriešne doplácajú na ahistorizmus a práve on sa napokon môže stať ich hrobom. Dekonstruktivistická Derrida na túto skutočnosť upozorňuje viac ako vážne. A jeho upozornenie treba aj vážne brať. Zlahčovanie dôsledkov nezávisle plynúcich diskurzov teoreticky rovnakej hodnoty vôbec nič nevypovedá o ich význame, žiaľ, ani o ich hodnote! Je to v skutočnosti iba teoretická barla ponúknutá slepému trhu. Iste si vieme živo predstaviť, ako práve takáto zdravotná pomôcka ochráni slepca pred neprehľadnou tmou, ak sa len čírou náhodou nerozhodne mlátiť všetko okolo seba. Čo môže byť dosť realistický predpoklad.

Nevdopak teda treba pripomenúť, že ruka trhu (a to najmä trhu s ideami, o ktorom je tu reč) nemusí byť celkom slepá. A azda ani nie je. Jej „sleposť“ je však o to desivejšia. Preto sa tak naliehavo derie do popredia (a teraz hovoríme priamo o textoch!) rovnica input-output! Vo vede, umení, literatúre, literárnej kritike, filozofii... Ich význam sa vedomou (priamo deklaratívnou!) relativizáciou celkom prirodzene znižuje. A má sa znižovať, lebo na ponížovanie ešte niet v súčasných globalizačných peniazoch sily. Alebo vôle. Ešte nie je možné ani zďaleka kúpiť všetky mozgy a všetky vôle. V tom je problém! V tom je nielen etický, ale aj filozofický problém súčasných majiteľov peňazí. Opakujem (a to v duchu Lyotardovej interpretácie súčasného stavu kapitalizmu): peniaze ešte nevedia o vlastníctve peňazí všetko, teda nevedia ani to, že skôr ako peniaze skúpia peniaze, musia skúpiť vôle a talenty. Vzťah input-output môže platiť, len keď sa spoja vôle a rozumy – teda talenty! Inak to bol dosť smiešny výmysel, aby práve tento faktor neškrípал v dobre naolejovanom súkolesí akokoľvek masteného lyotardizmu. Takýto stroj na idey je neskonštruovateľný a je aj dosť hanebný! Nebral by som za bernú mincu všetko, čo prináša dosť vzdelávacia televízna stanica Spektrum, ale zaujal ma nedávno výrok mladých Francúzov zo Sorbony, prezentovali asi takýto názor: „Kým nezahynie posledný postmodernista, svet si nevydýchne, nedostane sa do priestoru skutočnej ľudskosti.“ To zaiste nemusí znieť pre zástancov postmoderny veľmi povzbudivo. Treba pripustiť, že to nemusí byť ani názor celkom reprezentatívny, ale názor to je a sama postmoderna mu nahráva, lebo vlastne odhaľuje jeho príčinu: „Peniaze sú iba jedným z aspektov jazyka, počítateľným aspektom, platobným a úrokovým, v každom prípade hrou s rozdielnymi, miestami, časmi.“

Veľký český spisovateľ Bohumil Hrabal, s ktorým som mal česť niekoľkokrát zhovárať, sa dosť intímne, položartom-polovážne (napriek tortúre, akou prešiel) hovoril, že ak existuje čosi také chimérické ako postmoderna, existuje aj niečo také celkom legitímne ako ostmoderna! Toto moje poznanie z autopsie si pozornejší Hrabalov čitateľ môže preveriť v jeho esejistickej knižke *Listy Duběnce a Listopadový uragán*.

Postmoderna sa v našich zemepisných šírkach stala akýmsi zaklínadlom. Ospravedlňuje všetko, neposkytuje, ba často neprináša takmer nič. Na piedestál sa stavajú persifláže skutočnosti, ale najmä literatúry. Takmer literárna negramotnosť prikrýva sa často postmodernou, hoci vlastne o nej nič nevie. Ba ani netuší. Vie len, že nemusí vedieť nič... Alebo len minimum toho, čo literatúra odjakživa predpokladala: písať. Už vonkoncom nie čítať. Treba spravodlivo povedať, že za túto skutočnosť

nemôžu osnovatelia teoretickej časti postmodernity. Ale sú to dôsledky jej z vulgarizovaných východísk. S nimi však každá filozofia aktívne prejavujúca ambíciu vkročiť do tela umenia a literatúry musí skôr alebo neskôr kalkulovať. Musí zahŕňať v sebe vedomie možnej vulgarizácie. Lebo práve ona je skúšobným kameňom životnosti akejkolvek filozofie. Postmoderna navyše na takúto vulgarizáciu vytvorila všetky potrebné, ale aj nadbytočné podmienky. Tam je jej najväčšie zlyhanie, jej neproduktívnosť i jej hrob. Už teraz v umeleckej praxi nik nie je schopný spočítať škody, ktoré spôsobila a ktoré, či to postmoderna je, alebo nie je ochotná priznať, budú vyžarovať do ľudského priestoru radiáciu schopnú spôsobovať metastázy v už aj tak zdevastovanom metafyzickom bytí človeka a civilizácie. Výsledok nie je ani tak dekonštruktivistický ako deštruktívny! Ak totiž niekto pracuje s výbušnami, mal by aspoň tušiť, že mu časom nejaká vybuchne priamo v ruke. Spomínam to v súvislosti s útokom na formy. Tento sa v podstate nedá viesť inak ako inými formami. Teda tak, že kvázinové by mali nahradiť staré. Lenže takáto náhrada sa nemôže uskutočniť bez vedomia existencie foriem predošlých. A tak sme zasa niekde pri podmienke čínskeho receptu na výrobu zlata (spomeňme si na veľkú Zelenúopicu!). Súčasná literatúra nemôže jestvovať bez vedomia o literatúre. Toto nemôže poprieť ani J. F. Lyotard, lebo práve s takýmto materiálom pracuje. Je v ňom, i keď to niekedy môže vyzerať tak, akoby bol mimo neho. Nie je. To skôr dekonštruktivista Derrida, dýchajúci mu na krk, môže byť miestami od foriem odcudzenejší. Ale nie je. A vie, že nie je. Preto tak ako Fukuyamu i Lyotarda straší strašidlami. V oblasti umenia by sme k Derridovým strašidlám pokojne mohli priradiť nepochybniteľné množstvo, lež aj kvalitu artefaktov z dejín umenia, ktoré nielenže budú „strašiť“, ale aj útočiť na postmodernu čírou existenciou a potenciou svojho bytia. A to bytia v mysliach, vo vedomí. Individuálnom i kolektívnom. A nemožno ich len tak prekročiť. Tváriť sa, akoby tu ani nikdy neboli. Ani postmoderná spoločnosť (ktorá ostatne nedokáže definovať vlastnú kultúru!) nemôže načisto prešraubovať všetky hlavy a jednoznačne ich nasmerovať na trajektóriu novodobej ideológie globalizmu. Niekedy sa aj v záujme poznania treba vrátiť späť, obzrieť sa, či sme aj na ceste poznania nestratili viac, ako nachádzame na jeho novom ambicióznom, lež aj krvavom chodníku. Profesor Zdeněk Mathauser nás v tomto kontexte varuje, priam anticipačne, tak ako to dobre vystihuje už samotný názov jeho knihy z osemdesiatych rokov (Literatúra a anticipácia). „Možno si predstaviť, že umelecká anticipácia má čiastočnú paralelu s neskorším vedeckým objavom; nikdy sa však nemôže zredukovať iba na jeho číry predstupeň! To by bolo nezlučiteľné s interferenčnou povahou umeleckého diela a s neinterferenčnou povahou diela vedeckého... Umelecký a vedecký objav nemôžu byť zoradené lineárne za sebou, ale iba vedľa seba. Sila objavnej anticipačnosti umeleckej mieri inde než k priamociaremu anticipovaniu vedeckých objavov.“

Zaiste.

Súvisia s tým vlastne všetky otázky o oprávnenosti najmä naratívnych umení. A tieto otázky nie sú napokon nijako nové. Vždy sa kladú a kládli s obnovenou naliehavosťou v zlomových obdobiach vážnych spoločenských zmien, zlomov

a katastrof, v čase, keď literatúra sama (akoby v sebe a zo seba) reflektovala imanentnú bezradnosť či neschopnosť vyrovnat sa s nimi – pozitívne alebo negatívne.

V zmenenej epistéme po roku 1989 vystupuje tento problém s obnovenou naliehavosťou oka uragánu. Všetko, čo bolo skryté, nevyhnutne strháva do svojho streda, zviditeľňuje predchádzajúce latentné rozpory, ale súčasne vytvára nové ruptúry tam, kde azda ani nie sú, ba možno ani nikdy neboli. A to bolí! Lebo dôsledky, bez ohľadu na výsledky, môžu byť smrteľné... Nielen pre literatúru, lež aj pre literárnu vedu, ktorá ani náhodou nemôže reálne jestvovať bez predmetu svojho výskumu. Iba ak by došlo k takému paradoxu, že literárna veda bude skúmať literárnu vedu. Takýto výskum by však uviazol sám v sebe a podviazal by si všetky najzákladnejšie tepny ešte predtým, ako by sa stal smiešnym a samoúčelným! Mathauserovo anticipačné hľadisko by sa rozplynulo samo v sebe. Anticipácia je totiž možná, iba keď dokážeme zosúladiť videnie sveta (a to aj sveta reflektovaného na materiály literatúry) minulého a súčasného. Inak by sa jednookosť skutočne mohla začať vydávať za kráľovský pohľad. V tomto zmysle azda dnes treba vidieť vážnosť, dôslednosť a naozajstnú anticipačnú polohu práce tohto vynikajúceho bádatela. Vychádza mi to tak, že by sme sa mali opätovne vracat k prácam našich nijako nie malých mozgov literárnovedného výskumu (Miko, Popovič, Liba, Števček, Šmatlák, Červeňák, Šabík, Sulík, Marčok), aby sme si zbytočne nehrýzli do vlastného jazyka, čo môže byť nielen bolestivé, ale aj veľmi neefektívne. Literárny proces každej kultúry je špecifický. Nie uzatvorený sám do seba, ale vysvetliteľný najmä a predovšetkým z vlastných zdrojov, teda z vlastnej národnej literatúry, ktorá nikdy síce nečerpá iba z vlastných zdrojov a poznania, ale čerpá predovšetkým z nich. Aj naša literárna prax i teória sa ocitá v situácii, keď nemôžeme obísť všeobecne známy fakt, totiž, že literárna kultúra akoby sa začínala „obávať“ fenoménu, bez ktorého sa zo svojej podstaty nevie ani nemôže zaobísť. V tomto bode, zdá sa, má Lyotard pravdu: „Človek píše proti jazyku, ale nevyhnutne i ním.“

Obrys-Kmen 13/2003

Bůh začal věřit

KAREL SÝS

Nemyslíte, že nastal vhodný čas pro změnu?

Vybrat si nejlépe chutnající colu. To je to, co RC („ársí“) vyjadřuje již od svého založení. Svobodu rozhodnout se, kdo jste a co budete pít. Tak buďte sami sebou a pijte RC. Mějte sílu pro změnu. RC je správná volba pro nezávisle uvažující spotřebitele. Ze zámoří přijíždí korunní dáma amerického colového trhu – lady Royal Crown Cola. Colu za ropu!

K válce je ovšem nevhodnější přikusovat cererální tyčinku Kill him! V každém desátém balení Saddám Husajn. Můžete mu ukousnout hlavičku. To to křupe! Nebo dáte přednost darům naší země? Pak tu pro vás máme Grandkaňonky.

Svět se dělí podle lebečního švu.

Zatímco anglosaské bomby přeorávají irácká pole, pořádají všechny české TV kanály kolosální počítačovou hru.

Zatímco USA se svým satelitem poskytují Iráku internacionální pomoc, režim svolává seminář na téma Zločinný jednadvacátý srpen.

Zatímco na Václavském náměstí uhasíná čerstvá živá pochodeň, sekta Studeného plamene pořádá zvonečkovou slavnost za Palacha.

Zatímco česká socdem vláda posílá své cinové vojákčky do virtuální pohádky o českém Honzovi, který utloukl nepřítele do švestek rancem maminčiných buchet, organizuje český PEN klub akci Zachraňte medvědy na hradě Točniku.

Zatímco intelektuálové celého světa využijí předávání Oscarů doplněné klipy z vítězného tažení k zostuzení šíleného juniora, čeští kandidáti na svatováclavskou orlici a malý a velký dekret spěchají do mlýna s červivou moukou podpory panu říšskému protektorovi.

Místo co by generalita vyslala do první linie osvědčeného Jamese Bonda, Schwarzeneggera, Supermana, Batmana, Tučňáka nebo Ramba, kteří by zbloudilého agenta CIA vyfídili pomocí vystřelovací kotvičky a samopalů s nekonečným zásobníkem, nechá čekat překvapené vojsko na posily.

Zatímco na hlavy výprodejců cti padají slzy žen, vetřelci nemohou unést kytice olověných květin, jimiž je zahrnulo vděčné obyvatelstvo.

Zatímco commandos s kamerou za zadkem vyrážejí smradlavými bagančaty dveře chudáků přesně podle vzoru esesáků na Ukrajině, blábolí televizní skřet z Moskvy, že se Rusko obává, aby nebylo vyřazeno z dělení kořisti.

Zatímco vstup vojsk sotva začal, v bunkru pod londýnským kancléřstvím si bez hostinského rozdělují irácké ropné podíly.

Zatímco tzv. spojenci (kdo je s kým spojen?) vpisují do slovníku zločinů nový pojem – preventivní válka, čeští grázlové ne a ne pochopit, že to znamená,

že je někdo preventivně vystřelil ještě předtím, než stačí rozkrást majetek českého lidu.

Zatímco se preventivně hubí štěnice, brzy přijde řada na machometány, homouše, rudochy, žluté, židy, cikány, dvojčata a Neameričany.

Zatímco sjednocení tchoři polykají písek rozhořčené pouště, čachtická paní se v Bílém domě koupe v krvi mandlookých děveček.

Zatímco Antikrist vytáhl v průvodu čpících kozlů do poslední bitvy, církev mlčí, ač má na boj s Antikristem nepřenositelnou koncesi, již se nemůže zříci bez ztráty identity. Zatímco papež v Římě se z posledního dechu modlí za mír, neboť ani on nechce být svržen do důvěrně známého pekla, odletěly všechny zvony do Říma, aniž vydaly hlásku varování před vlky, co vtrhli do ovčince a dáví.

Zatímco žlutá Čína, hnědá Indie a vybledlé Rusko zvoní miliardou paží, agresori vyhláší pauzu, protože nedorazila čokoláda a špecky.

Zatímco zkurvili i jazyk, jen aby mohli vtrhnout do cizí zahrady pod záminkou „svobody“, znásilnili ve škarpě Červenou Karkulku.

Zatímco nazvali první a jediné atomové bomby Tloušťík a Hošíček, zatímco superbombě, jež naráz vykuchá drůbky z desetitisíců lidí, přezdili Sekačka fialek, spustili na Bagdád perský výbušný koberec.

Zatímco esesáci ještě museli vraždit děti zblízka a Himmler jim osobně přivezl na frontu dryák proti blití, lid žvýkačkových polí vynalezl červený knoflík vlevo dole na klávesnici palubního počítače.

Zatímco nadčlověk uspěje v boji muže proti školce, z boje muže proti muži se stahuje na předem připravené pozice.

Zatímco se vlezdoprdelníci celého světa berou za řítě, washingtonský Herodes poslouchá z céděčka pláč Ráchel a jejích synů.

Zatímco veselá kopa Pacner koření virtuální krevní tučnici špílcem, že špiónství je druhé nejstarší řemeslo po prostituci, vchází ve známost, že provozoval obě prehistorická řemesla, ač teprve dneska se dočkal zlatého dna.

Bush se během útoku v oválné pracovně „cítíl skvěle“, zatímco čtyřmotorové svině převázely přes výsostné území Čech zamořené osivo.

Zatímco si ministr útoku v koupelně prozpěvuje Ztratila jsem al Kajdu, ze zdi svaté Veroniky v bagdádské tržnici prýští krev.

Zatímco Donald Rumsfeld žvaní při holení o nedodržování konvencí a po bradě mu teče Coca-cola, ozývá se elév Miloš Hrma: „Měli jste sedět doma na prdeli!“

Už je neutlučou neviditelnými čepicemi stealth do švestek!

Milióny už nenávidí Antikrista, milióny se naučily rozeznat jeho pravou tvář.

Zatímco neokoukané vypasené držky vyvolávají z obrazovek jako na jarmarku počty obětí, zatímco by – kdyby mohli – odvysílali přímý přenos z Osvětlemi nebo z Gulagu, jenom ne z Guantánama – z monitorů se kouří a bůh již neodvolatelně začal věřit.

Nemyslíte, že nastal vhodný čas pro změnu?

Obrys-Kmen 15/2003

O novořeči

STANISLAV HOLUBEC

V inteligentní a zároveň humorné knížce Stopařův průvodce po galaxii nám její autor Douglas Adams vypráví o jednom mimozemšťanovi, který byl nucen strávit několik let na zemi v lidské podobě. Jako nestranného pozorovatele ho nejvíce překvapilo, že lidi tolik mluví. Nejprve si myslel, že je to snad z obav, aby jim nezakrněly hlasivky. Nakonec dospěl k názoru, že mluví tak moc proto, aby náhodou nezačali myslet.

Totěž mě napadá, když čtu dnes některé obraty v tzv. novořeči. Nejprve ale co to novořeč je: Tento termín poprvé použil G. Orwell ve své knize 1984. Podle něj vždy existovala nová slova, kterými vyjádříme nějaký nepříjemný fakt humánněji či kulantněji. Problém byl ovšem v tom, že se tohoto principu jazyka zmocnily totalitní režimy a začaly jej pomocí významových posunů užívat ve svůj prospěch: Tak např. se zásadně hovořilo o „strategickém ústupu na předem připravené pozice“, když Říše dostala na frak.

Nuže, totalitní režimy prý zmizely, je však mnoho dokladů, že novořeč zůstává, a dokonce se dále rozvíjí. Jako sběratel zajímavých novotvarů a patvarů nejprve připomenu několik starších a pak se zaměřím na ty nové.

Tak třeba „životní pojistka“ zní sice hezky, ale ten, který ji uzavřel, se však z ní už asi těšit nebude, protože je vpravdě pojistkou smrtelnou. Na mnohé jsem si už zvykli. Pokud je konstatováno: „naše firma jde do konkurzu“, neznamená to, že by bylo vypisováno výběrové řízení na nové vedení či zaměstnance, ale že zbankrotovala a vy letíte na dlažbu. Pokud nemá vaše firma ani vindru, řekne vám s úsměvem, že je v „platební neschopnosti“, ale zkuste si něco podobného říct v hospodě. Pokud vaší straně nevěří voliči, budete muset něco dělat s její „kredibilitou“, ale zkuste si říct manželce: „moje kredibilita je u tebe tak nízká!“ Holt co je dovoleno bohovi, není dovoleno volovi. S politiky je vůbec těžká řeč: Pokud mluví o misi čili o poselství, můžete vízt jed na to, že se bude střílet a možná budou i padat bomby. Pokud hovoří ekonomové o růstu, musíte také zpozornět, vždyť se může jednat o růst „nulový“ či „záporný“, takže slovo růst může znamenat, že ekonomika je totálně ve psí. A pokud jdete na demonstraci a mluvící policie vás ubezpečí, že proti vám bude použita „nulová tolerance“, můžete si být zase jistí, že budete bití jako žito.

Nebo jiná: Základem kapitalismu je růst, stále se něco zvětšuje, něco přibývá, něčeho je víc. Jazyk to opisuje předponami, a když dojdou české, použije i latinské. Tak jsme tu měli například supermarket, ale to už nestačí, a máme tu i mega a giga. Nejdříve byli milionáři, pak přišli multimilionáři, prozkoumejte si fyzikální názvosloví, abyste věděli, jakých předpon se dočkáme napřesrok. Jestliže byl tento rok supervolební, neznamená to ještě, že se nacházíte v hyperrealitě megafilmu na Nově, ale snad

vás tam dopraví nový model škoda Superb. Navrhuji, že když jsou USA tak dobré, že porazily před třinácti lety (to to letí) Sovětský svaz, proč trvat na starém titulu supervelmoc a neudělit jim titul nový, třeba hyper- nebo po svržení několika dalších obdojných režimů dokonce megavelmoc.

Možná je ale jazyk sám chytřejší než jeho uživatelé, když se brání neexistenci dalších hromadění superlativů. Jenže se tomu nebrání vývoj světa, byť ho jazyk varuje: „Žádné stromy nerostou do nebe!“

Dostáváme se ke zkratkám. Jen si vzpomeňme, kolik jich za poslední léta přibýlo (a to se často vyslovují anglicky), tedy nikoli třeba pé er, ale pí ár, což znamená public relations, a kdo se tím ve vaší firmě zabývá, ten se snaží, aby vás měla veřejnost ráda. Kdo se však zabývá personalistikou, na toho pozor, dříve se mu totiž říkalo kádrovák.

Ale jsou tu i další nové zkratky: Tak třeba CV (životopis), NGO (organizace, jež se vás možná zastanou), BSE (neplést s OBSE), PC (nefunguje, křáp), DVD (ach, kde je stará vinilovka závod Loděnice Beroun) a konečně JR (brakový záporný hrdina), WTC (prý symbol svobodného světa), GTS (mobil má dnes každé...), SMS (jsme lidé, nebo datlí?) nebo KFC (což překvapivě není fotbalový klub). Krásně se nám v češtině uhnízдила i přípona „ing“. Již nejenom brífing a mítink, ale i casting, modeling, feeling, pearceing, holding...

I když je přebírání cizích slov ošklivé, některá nová slova či slovní spojení vzniklá mechanickým překladem do češtiny také „stojí za to“. České „vzdušné síly“ zní rozhodně velkolepěji než nějaké lectectvo. Jeden můj známý ale používá tento pojem v novém – inovativním – významu, vzdušné síly jsou pro něj totéž co „větry“. Někdy zase raději nepřekládáme, co by šlo přeložit snadno. Americký film Patriot s Mellem Gibsonem v hlavní roli musel být v českých kinech uváděn pod tímto jménem, na Vlastence by nikdo nešel, to slovo spíš evokuje ty „Zapadlé“ od K. V. Raise.

A samozřejmě korunou všeho je zlatý obrat našich zpráv: „Ten, který tak měl učinit“, „ten, který měl říct“, že. Hle, nový význam slovesa „mít“. Nikoliv už vlastnit či mít povinnost, ale dnes už i vyjádření pravděpodobnosti či náhrada příslovce „prý“.

Svou troškou do mlýna přispěl i ex-prezident Václav Havel zavedením germanizujícího adjektiva „smysluplný“ (sinnvoll), Václav Klaus zase přispěl anglosaským „Situace je taková, jaká je“. A většina našich politiků si samozřejmě myslí, že jim budou občané více důvěřovat, když budou používat rádooby učený obrat „je pravdou“ místo obyčejného „je pravda“. Takový obrat je zkratka „o ničem“!

Už mě žádné další otrěsné slovo, spojení či přeloženina nenapadá. V současné češtině jsou jich však stovky dalších a každým dnem přibývají nové. Až se mi dělá špatně z pocitu, kolik novot se budeme muset ještě naučit. Mám takový feeling, že si budu muset jít dát drink. Můj rating v očích čtenářů to stejně nezvedne. Ach, Pavle Eisnere, když si dnes čtu tvůj Chrám i tvrz – ještě že jsi se toho nedožil!

Svoboda pod uzamčením

JAN CIGÁNEK

Se slovním výrazem „zamykat, zamknout, uzamknout“ spojujeme do snubné blízkosti slova „zakázat, neumožnit, nedovolovat či překazit“. Zámky ve vstupních prostorech jsou prastarou ochranou, zabezpečením. Prostě způsobem, jak se zajišťuje bezpečnost proti těm, kteří jsou vedeni záměrem porušit bezpečnost odstraněním či zneškodněním zabezpečujících technik, tj. zámků. Zůstává sémanticky pozoruhodný ten, kdo ochromí techniky uzamykání, tedy lupič, zloděj ap., je trestán odnětím svobody a je takříkajíc vyřazen „pod zámek“. Pojem svobody je vymezován jako vylučující pól protikladu k uzamčenosti, tj. jistému druhu nesvobody. Titul této úvahy je tedy paradoxem alespoň do té míry, že pojednáváme o svobodě „pod uzamčením“. Avšak daleko více určujícím pojmem pro vymezení svobody je nezávislost.

Pojem nezávislosti v dějinách filozofie inspirativně popsal a explikoval Aristoteles. Řecký filozofický encyklopedista chápe svobodu jako nezávislost na jiných co do prostředků k životu (tzv. vnější svoboda), u stoiků nezávislost na vášních, přesněji zbabavenost vášní, které člověka zotročují (tzv. vnitřní svoboda).

Křesťanství ve svobodě trvá na možnosti nezávislosti od sil, na nichž člověk závisí a z nichž má strach, a má tím na mysli především nadlidské mocnosti a smrt. Jinak pozitivním vymezením svobody v životní každodennosti se křesťanství příliš neobírá, i když mnozí autoři se pokoušejí tuto mezeru vyplnit.

Rozsáhlý filozofický proud marxismu chápe „svobodu jako poznanou nutnost“, což soupeři nezřídka v různých dezinterpretacích zneužívají. V definici totiž nejde o nějaké morální přinucení, vzdání se před velebně nutným. Německý termín „notwendigkeit“ je nutností plynoucí z poznání reality, do které jsme situováni. Jakmile se něco pravidelně opakuje v jistých souvislostech, nabývá to formy zákona. Marxismus je přesvědčen, že člověk jedná a orientuje se svobodně, jakmile jedná „z poznání zákona“, tedy v rámci zákonitostí reality, ve které sebe i okolí činně utváří.

Pro naše úvahy o podobě svobody pod uzamčením je inspirativní dílo B. Spinozy Ethika. K explikaci jedincovy svobody přistupuje na základě teze, že člověk je determinovaný. Vztahem k jiným lidem, spleť předpisů, zákazů a příkazů, zvykovými normami kultury, jíž je produktem. Ale i přesto, že může být absolutně determinován, lze mu dosáhnout stavu, postavení a pocitu svobody. Doplnuje ovšem své pojetí svobody jedince. K čemu je člověk svoboden? Limit, jak vidno, zcela nesporný. Pak už je Spinoza dost radikální. Spojuje svobodu jedince se štěstím a soudí, že svoboda skočit či neskočit z okna, koupit či nekoupit švestky není svobodou (Spinoza přímo soudí, že to není žádná svoboda). Používá rozumu a podřídí se klidně nutnosti, že nemá peníze a třeba ani chuť na švestky. Z toho vyvozuje závěr, že člověk nevědomý,

ovládaný nevědomými pudy a žádostmi nemůže být šťasten. Šťěstí organicky souvisí s racionalitou člověka a v ní je i svoboda.

Náš titul už naznačuje různé limity svobody související s obranou naší bezpečnosti. A jedním nadmíru rozšířeným limitem naší osobní svobody po roce 1989 jsou zamčené dveře domů v našich městech. Většinou obdařené zvonky, i když ne vždy. Fenomén životní všednodennosti, kterou jsme v takové míře neznali. Dobře sestavený, fungující zámek nám dává pocit bezpečí nebo je alespoň iluzorně zvyšuje. Iluzorně, protože pochopitelně pravidelní hosté v domě (např. řemeslné správký, pošta, zdravotnické orgány) musí tak či onak mít klíč k dispozici a není nijak obtížné si jej obstarat. Paradoxní pocit bezpečí z uzamčeného prostoru, který si vymezujeme, je tedy dokonalou iluzí. Je něčím podobným, co představují hašlerky jakožto lék proti infarktu. Jeden z prvních ministrů vnitra po roce 1989 to vyjádřil výrokem adorace svobody doslova bizarně. Slovy, že vzrůstající kriminalita je daní ze svobody. Lec-kdo si nutně musí položit otázku, co je to tedy za svobodu, když si vynucuje takovou daň. Daňová systematika jistě patří mezi fenomény a fakty, ve které musíme věřit a často nám ani ta víra nedává nijaký smysl. Zámky sloužící k zamykání a odemykání nám však přinášejí také nadmíru zhoubnou sebeiluzi. Iluzi o vlastním významu, o svém panství, protože jsem majitelem klíčů a ztrátu vlastnictví klíčů, i tu ideovou, pocítuji jako škodu, depresi. Český jazyk ostatně nadmíru rozšiřuje význam „klíčů“. Máme Klíče k rychlému zvládnutí toho či onoho cizího jazyka, Klíč k rozpoznání hmyzu, květin, ptáků atp. A tak se stáváme bohatými majiteli mnoha klíčů. Pokud nejsme majiteli, pak se nám pouze zapůjčí a můžeme být jenom klíčníky, což je skryté ponižující.

Český spisovatel mé generace napsal výtečné drama *Majitelé klíčů*, ve kterém diagnostikuje toto mocenství jako podvratnou a vůči člověku rozkladnou sílu. Milan Kundera ve svých *Majitelích klíčů* hořce reprodukuje toto mocenství, které každého majitele klíčů evokuje z figury neplodného existování na piedestal toho, který diriguje, manipulativně seřizuje a dává subjektu iluzi jednoho z mocenské elity. Navíc prajednoduchý příběh situuje do doby okupace, zasahující i malou protinacistickou skupinu. Prostě být majitelem klíčů může skýtat sebeiluzi mocného a produktivně tvořícího. Potvrzení opět najdeme ve vyjadřovacím aparátu, tedy v jazyku. Vládnoucí mocenské skupině se rozdělují vládnoucí místa – pozice – podle jistého klíče, který umožňuje vládnutí a jednotlivce deformuje iluzí elitních jedinců, která maximálně rozšiřuje jeho nároky, práva a činí jej kompetentním. V takové mocenské struktuře neplyne naše kompetence ze znalosti či odborné průpravy, nýbrž z místa ve společenské struktuře. Půdorysem mocenské struktury je v pozadí vždy žebříček. A místo na žebříčku moci je dalším klíčem k manipulacím skýtajícím iluzi vlastní oprávněnosti, legitimity a nikoliv jen zbanalizovaného lidského práva pro masy. Toto lidské „nadprávo“ je sakralizováno, nicméně jako norma jedinečného lidského projevu prochází vývojovými proměnami, omezeními a „mocného jedince elity“ přenáší do tunelu společenského bludiště, kde bloudí proto, že už nevlastní klíč, potácí se ve tmě, jelikož ke světlu otevřenosti mu chybí klíč a on je uzamčen. První překážkou bludiště

je vztah podřízenosti a nadřízenosti. Svoboda je vymezena respektem a poslušností, a tak se jakoby ranou blesku z nebe ukáže, že ministr je vlastně jenom ministrant, že i mistr tesař se utne v pavučině intrik, že i vysoce postavený kazatel se zajímá a tento chybný úkaz má být zaznamenán. Prostě záznam je klíčem ke skrytému i otevřenému teroru.

Proto si období po roce 1989 tolik libuje v seznamech, které mají hrozit, a tudíž uzamykají do izolace konformismu. Společnost se „integruje“, pomocí rozmanitých seznamů, zahání autonomního jedince do uzamčenosti, kterou nazve svobodou. Seznam však nabývá své funkčnosti, jakmile se zveřejní. Proto tzv. „otevřenost“ Cibulkových seznamů a odtud plyne i neúspěch všelijakých „zveřejnění“ bulvárními listy. Zbožný tržní mechanismus u nás vůdčí a diktující je klíčem k tomu, že všechny tyto „seznamy“ jsou vlastně reklamou. Platí tu starý slogan, že se musí o tobě mluvit – kladně nebo záporně, ale nikoliv mlčet. Zámek při uzamykání či odemykání hlučně ozvučuje, mlčení je výrazem odumřelého a reprezentuje bezpohlavní ticho.

Naše úvaha chtěla jen skromně poukázat na překvapivou roli uzamčenosti a uzamykání při formulaci a realizaci dnes adorované svobody, na velmocenství těch, kteří vlastní klíče k uzamčenosti, ale i uzamykání. Má připomenout nezbytnost potřeby omezit zámečnické techniky a připravit společnosti den otevřených dveří.

Obrys-Kmen 30/2003

Má intelektuál ještě místo na zemi?

VĚRA BERANOVÁ

Kdo to je vlastně intelektuál, jaké je jeho postavení, jaké jsou jeho povinnosti, a jsou-li vůbec? O jeho charakteristiku se pokoušelo a pokouší mnoho výkladů. Jeho klasická podoba je spjata s univerzalitou, pluralismem, tázáním se vzácnou schopností vlastního uvědomění nevědění. Za samozřejmé je u intelektuála tradičně považováno pocíťování odpovědnosti za věci obecné, a to táhnoucí se již od řecké polis až ke společenské odpovědnosti ve výkladu například J. P. Sartra, M. Foucaulta a dalších.

Nejvýstižněji z různých výkladů snažících se charakterizovat poslání intelektuála mi připadá pojetí filozofa a estetika Ervina Panofského, který poukazuje na nutně omezenou možnost, ale ne zkrácenou povinnost každého intelektuála se nahlas vyslovit. Panofský přirovnává intelektuála k tomu, kdo sedí na rozhledně a volá. Volá to, co vidí jen on, a to proto, že sedí tak nahoře, že je odpoután od mravenčení tam dole. Tedy sedí a z plných plic volá, bohužel jeho hlas tam dolů jen velmi zřídka dolehně, volá tedy na dalšího sedícího na rozhledně, ten jej sice slyší, ale i jeho hlas je většinou velmi slabý, aby dolehl tam dolů. Možná někdy, když se hlasy spojí, jsou silnější, a když zavane vítr správným směrem, jsou tam dole v trávě slyšet.

Uvažujeme-li o poslání, možnostech, o vlastní existenci intelektuálů, nevyhne se tradičním spojením. Intelektuál, politik, politický, avantgarda a další. Tento vztah můžeme dále rozvíjet „intelektuální avantgarda“ a „politická avantgarda“, a vlastně na těchto spojeních můžeme blíže vysvětlit i vlastní podstatu intelektuála. Začneme-li „intelektuální avantgardou“, můžeme skončit konstatováním, že toto spojení je vlastně zbytečné, a to alespoň v historickém kontextu, protože je-li někdo intelektuál, podotýkám v pojetí Panofského, je tedy automaticky také avantgardní, což znamená progresivní, hledačský, tíhnoucí k experimentu a podobně. Již komplikovanější na ozřejmení a vysvětlení bude spojení „politická avantgarda“. Tady se přiznám, že v tomto slova smyslu cítím určitý rozpor ve spojení politická – avantgarda. Jestliže vědomě oddělují „intelektuální“ a „politické“, pak bezpochyby přiznávám podstatný rozdíl mezi těmito avantgardami. Intelektuální avantgarda, kterou chápeme především v její poloze uměleckokulturní, se vůči politice většinou vždy jasně vyhraňovala, ať to byla politika jakákoli. Jistě že známe období, kdy byla umělecká avantgarda přesvědčena o svém přímém politickém vlivu, to samozřejmě nelze zpochybnit. Lze však zpochybnit opačnou vazbu, a to přímou představu o ovládnutí kulturní avantgardy avantgardou politickou. Jistě v této souvislosti nemusím připomínat známé vystoupení sedmi, či Václavkovo dilema po Charkovském kongresu, a v kontextu levicově chápané kulturní politiky bychom takových příkladů našli jistě celou řadu.

Svébytnost především intelektuální avantgardy musí být jedinečná. V tom je vlastně její podstata, a to přesto, že sama tolikrát deklarovala tuto svou svobodu různými striktními pravidly. Víme, jak různá avantgardní sdružení milovala nejrůznější programy, manifesty, které byly často koncipované v negativní poloze. Například futuristické manifesty a další, které razantně hlásaly: Zničíme, zbojíme, ještě dříve než se začne tvořit.

Jakou představu pak máme o politické avantgardě? Zde je asi podstatné oddělit politiku chápanou v denním slova smyslu, politiku jako praxi, tedy politiku jako praktické uplatňování určitého konceptu, od její teorie, která není každodenně konfrontována s politickým životem. Pak tedy asi nebudeme hledat politickou avantgardu ve sněmovně, ale někde jinde. To však ve velké míře nebude avantgarda politická, ale avantgarda politologická. I když jsou samozřejmě výjimky, které však potvrzují toto pravidlo.

Záměrně jsme zatím oddělovali avantgardu intelektuální od avantgardy politické, abychom si uvědomili její faktickou pevnou svázanost a propojenost.

Obrátíme-li se na konkrétní situaci, hledáme-li příklady, je nám tato propojenost zcela zřejmá. Jak již od nejstarších dob strhávají osobnosti – intelektuálové na sebe všechny tyto funkce, jak chtěně, ale i bezděčně vstupují do politických souvislostí, dokonce někdy dlouho po jejich smrti je následující generace využívají či zneužívají. Vždyť intelektuál tradičně, a zvláště u nás, přebíral co nejširší odpovědnost za „všechny hrůzy světa“.

Život intelektuála nebyl nikdy lehký, v každé době, a to i když se bránil sebevíc, byl do světa politiky vtahován. Jistě že měl a má různé možnosti se v tomto světě pohybovat. Nazvěme je v jejich krajních polohách jako možnost diogénskou a quichotovskou. Jistě to jsou krajní polohy. Intelektuál v každé době bojuje v podstatě o svůj charakter. Často však tento svůj charakter neviditelně ztrácí. Postupně už nesehrává úlohu hledačskou, ale deklarativní, již nehledá experiment, ale je neomylný, netouží po dialogu či diskusi, ale stačí mu monolog.

To je tedy intelektuál v pravém slova smyslu, známe však i jiné situace. Známe i doby hluboké distance intelektuálů od svého světa, tady můžeme poukázat například na některé avantgardní trendy počátku 20. století. Avantgarda většinou necítila povinnost nést zodpovědnost za věci obecné, byla to doba, kdy se nenosilo křičet nahore na věži těm dole v trávě. Převládalo přesvědčení, že stejně je tam dole nebude nikdy nikdo slyšet. Věže se stále prodlužovaly, do trávy už nebylo vidět, natož slyšet. Na rozdíl od dalších desetiletí, kdy věže zmizely docela, a intelektuál sedící v trávě nepřekřičel ani pampelišku.

Za etapu jistého hledačství, kdy by věž měla svou výšku, a přesto nebyla tak vysoká, aby hlas, který se z ní nese, nedolehl do trávy dole pod věží, bychom mohli považovat 60. léta 20. století, která byla provázena jak hledačstvím v oblasti teorie (propojení marxistického konceptu s existencialismem, Sartre, Garaudy v Praze), ale snad mnohem průkazněji se toto hledačství projevilo na vlastním poli umění.

Nás by však mělo nejvíce zajímat postavení, možnosti a vlastní praxe levicového intelektuála v posledním desetiletí. Tedy na přelomu 20. a 21. století.

Volme ty, kteří již nemohou komentovat své výroky.

O vlastním charakteru, podstatě a úkolech intelektuála píše Ivan Sviták v roce 1990:

„Kdo bere lidem iluze, je nenáviděn těmi, kteří je sdílejí. Kritičnost je rizikové podnikání, ale umírá-li havír předčasně na silikózu nebo zával, musí filozof očekávat podobná nebezpečí, sestupuje-li do hlubin národní mentality a vystavuje-li se závalu mysli ve slojích se shnilou výdřevou, jejichž pokračující hnilobu zaručuje monopol státních sdělovacích prostředků“... „Ideologové se rádi tváří pseudovědecky, předstírajíce objektivitu, ačkoli jsou pouhými příručními stran či hnutí, potřebujících intelektuály na zdůvodnění vlastních kopanců.“

Do soustavy různých pojmů, kolem kterých se otáčí naše úvahy, se dostávají ve Svitákově pojetí také ideologové, zde pojmání vůči intelektuálům velmi negativně.

Jeho celoživotní odvaha ke změně někdy mohla působit jako odvaha za každou cenu. „Jako profesionální přítel moudrosti souhlasím dodnes s vynálezci dialektiky, Herakleitem a Sokratem, kteří 25 století před Hegelem a Marxem věděli, že jediné změna je stálá. Jestliže filozof souhlasí s daným stavem věcí, pak by měl zároveň prohlásit svůj profesionální bankrot, neboť je neschopen svého povolání – kritické praxe. Levice chce vždy a všude měnit svět k lepšímu a kdo uzná stav věcí za konečný, ten je tak sklerotický, že je zralý do penze – nebo do vládních funkcí.“

Jako metodiku doporučuji sledovat Svitákovu analýzu konkrétních situací s daným vývojem. Ještě zajímavější jsou jeho prognózy, které v době, kdy je vyslovoval, se zdály absurdní, a to ze všech možných hledisek. Měl zvláštní kouzlo vyvolat averzi u naprosto protichůdných sil, které, jak to bývá, se nakonec spojí proti němu. Příklady bychom jistě našli mnoho, alespoň jeden za všechny – jeho analýza prvního novoročního projevu V. Havla.

Studentské listy, č. 11, roč. 1., červen 1990:

„Je nutné vzít osud do svých rukou. K tomu je nejvíce zapotřebí kritického myšlení, které nesmí couvat před mocí jen proto, že nová moc je populární. V době, kdy právě intelektuálové propadají aroganci moci se vskutku kosmickou rychlostí, je namístě dívat se právě novým uchazečům o moc pozorněji do rukávů.“

„Vůči elitám musí být kritický intelektuál v trvalé a nepřetržité opozici, ať žije v Kalifornii nebo v Praze, a ať mocenskou elitou je knížecí družina nebo bankéři, chunta bezpečáků nebo aparátníků, anonymní mechanismus managerů nebo sekta intelektuálních snobů. Filozof musí sloužit společnosti pravdou, ať je jakkoli nepřijatelná, komukoli, kdekoli, kdykoli. Na přiměřenou odměnu si musí zvyknout.“

Poukazuje, aniž to uvádí, na nutnou distanc intelektuála.

Z projevu ke studentům Právnické fakulty UK 16. 5. 1990:

„Dnes se u nás opakuje známý jev, zrada vzdělanců, situace, v níž intelektuálové přejímají cizí role. Zrazují tak svou společenskou funkci, jak se z oblasti kultury a myšlenek přesouvají do politiky a mocenského boje. Co se stane, když se příznivci

myšlenek spokojí s úlohou mocenských šíbrů v zrcadlových sálech antišámbrů politiky? V myšlenkových dílnách bude nedostatek kritických sil, zatímco nomenklatura neuniformované byrokracie vykyne ještě pěkněji než hradní stráž.“

Je paradoxní, že se ani Ivan Sviták nevyhnul pokušení do politiky vstoupit.

Jako druhý zdroj úvah na naše téma jsem volila některá slova Karla Kosíka. Tak v květnu 1993 uvažuje o ideologii: „Ideologie nemyslí, ale kalkuluje a mystifikuje. Filozofie a ideologie se nejen vylučují, ale jsou v neustálém sporu. Svým posláním je filozofie kritikou jakékoli ideologie, naproti tomu každá ideologie se pokouší filozofii zapřáhnout do svých služeb.“

„Intelektuálové našeho věku, marniví a rozmazlení narcisové, jsou natolik zahleděni do sebe a do své důležitosti, zaposloucháni do svých hlasitých a rozvláčných hovorů, že přeslechnou, co říká mlčení lidu (němé, nemluvné většiny) nebo co označují události, fakta, příběhy, jejichž smysl a varování neberou na vědomí.“

Tyto dvě osobnosti jsem vybrala jako ilustraci již uzavřených názorů, přesto si troufám tvrdit, že právě v nich je uloženo gró možných odpovědí vzájemných vazeb vyjádřených prostým spojením intelektuální-politické-avantgardní.

Těmi několika řádky jsem nechtěla nic vyřešit, ale spíše se podělit o některé názory, možná upozornit na naši nedostatečnost, nestatečnost a možná napomoci k uvědomění si toho, že je potřebné zkrátit ten sloup rozhledny, na kterém sedíme a rozhlížíme se do kraje, ale nikdy ne za cenu našeho pouhého sezení v trávě.

Obrys-Kmen 32/2003

Téma zvané dialog

FRANTIŠEK STOKLASA

„Boha nikdy nikdo neviděl, ale jestliže se milujeme navzájem, Bůh v nás zůstává a jeho láska v nás dosáhla svého cíle.“

(První list Janův, 4,12)

Čtenáři díla Grahama Greena si možná vzpomenou na román *Monsignore Quijote* (1982, česky 1995). Jeho dva protagonisté se vydají na cestu Španělskem připomínající dobrodružné putování Cervantesova dona Quijota. Jedním je katolický kněz otec Quijote, který upadl do nemilosti u biskupa, druhým komunistický starosta Zancas, řečený Sancho, kterého volby právě připravily o starostenský post. Nechybí ani Rosinanta, což v tomto případě není vyhublý kůň Rocinante, ale auto, které by jen stěží prošlo technickou kontrolou. Otec Quijote a Sancho vedou cestou spor dvou velkých světových názorů – nabízí se říci dvou náboženství – křesťanství a komunismu. V diskusi si nezůstávají nic dlužní a jako rovnocenní partneři se častují nemilosrdnými argumenty. Nad celou jejich dobrodružnou anabází se však klene laskavost, přátelství, tolerance, smysl pro humor i pro vzájemnou pomoc a zejména láska jako výsledné poselství překonávající i smrt.

Mnozí si možná položí otázku, proč připomínat po létech toto dílo a činit tak v době, kdy stavět komunismus a křesťanství vedle sebe a nikoli proti sobě se jeví jako nepatřičné a odporující vládnoucímu způsobu myšlení. Jenže právě ta nepatřičnost může vyvolávat schopnost tvořivé představivosti a prolamování bariér vytvářených dobovými ideologickými stereotypy. Greenův román byl a ve své trvale aktuální hodnotě je skvostnou ukázkou této schopnosti. Jako by byl nejen volnou interpretací původního donquijotského tématu, ale současně literárním dozvukem dialogu otevřeného v šedesátých letech minulého století a přerušeného politickými událostmi po roce 1968 – dialogu marxismu a křesťanství.

Dialog šedesátých let byl jedinečným pokusem o vzájemné porozumění lidí dvou velkých světových názorů. Jeho cílem nebylo vyvracet pravdy druhé strany a své vlastní vnucovat a usilovat o pravdu vítěznou, ale vzájemným pochopením, hledáním společného jmenovatele dospívat k postoji vyššího řádu, ke společné odpovědnosti za perspektivu člověka a světa. Roger Garaudy, jeden z předních propagátorů dialogu, tehdy v šedesátých letech napsal v knize *Perspektivy člověka o proudech moderní francouzské filozofie*, že se snaží „na základě kritického rozboru existencialismu, katolického myšlení a marxismu ukázat možné sblížení ve společném úsilí o postžení totálního člověka“.

Ve stati *Křesťansko-marxistický dialog a rok 1968* v revue *Dialog* č. 4 z roku 1994 charakterizoval její autor Marcel Zachoval myšlenku někdejší mezinárodní konfe-

rence o dialogu: „Marxisté došli k poznání, že člověk nemůže být definován pouze svými dějinami a svou společenskou provázaností, a křesťané, že není možno chápat spasení jenom jako osobní záležitost, ale je třeba chápat lásku v její sociální dimenzi a náboženství jako princip společenské kritiky. Velmi silně zaznělo přesvědčení, že křesťané a marxisté jsou společně povoláni k vybudování spravedlivější a lidštitější společnosti. Jde tu o to, vytvořit svět, v němž by byla univerzální láska k bližnímu podepřena společenskou strukturou.“

Historie komunismu jako ideje začala více než dva tisíce let před marxismem. Již Platón v díle *Republika* zapověděl vládnoucí vrstvě soukromé vlastnictví, což je nepochybně dodnes noční můrou mnohých politiků. První křesťané byli také prvními komunisty. Pod bezprostředním vlivem Ježíšova učení a tváří v tvář tvrdé římské moci pěstovali láskyplné vztahy na bázi společného vlastnictví a nesobecké vzájemnosti. Evangelista Lukáš podává o tomto raném křesťanském komunismu následující svědectví: „Všichni, kteří uvěřili, byli pospolu a měli všechno společné. Prodávali svůj majetek a rozdělovali všem podle toho, jak kdo potřeboval. Každého dne pobývali svorně v chrámu, po domech lámali chléb a dělili se o jídlo s radostí a s upřímným srdcem.“ (Skutky apoštolů, 2, 44–46). V této podobě by asi nemohlo fungovat moderní hospodářství. Jenže biblická svědectví nejsou učebnicí ekonomiky, ale jsou o nadčasových hodnotách, které modernímu a zejména postmodernímu životu redukovatému na tvrdý ekonomismus a bezcitný individualistický egoismus citelně chybí.

Nabízí se otázka, na dnešní dobu jistě kaciřská, proč by se nemohl kruh mezi komunistickým – resp. marxistickým – a křesťanským myšlením opět uzavřít do komplementární symbiózy, tedy vzájemně se doplňujícího soužití se společně sdílenou odpovědností za svět. Čím se vlastně od sebe liší křesťanská láska k bližnímu a marxistická vize překonání stavu odcizení a rozvoje člověka člověkem (svobodný rozvoj každého jako podmínka svobodného rozvoje všech)? Není to zajisté jedno a totéž? První je věcí křesťanské etiky a spontánního, univerzálního zacílení k bližnímu, druhé pak především záležitostí společenského systému. Je zde však zcela zřetelně patrný společný jmenovatel: tím je člověk jako cíl a nikoli jako prostředek k uspokojení druhého, nesobecká bezprostřednost mezilidských vztahů a eschatologický rozměr myšlenky dávající jí hlubší smysl v podobě naděje a perspektivy a činící i z komunismu náboženství svého druhu. Co však brání dialogu a vzájemně se doplňujícímu soužití marxismu a křesťanství? Asi způsob myšlení založený na stereotypech produkovaných a mediálně šířených ideologiích oddělující od sebe v zájmu moci to, co by mohlo být společně sdíleno. Svobodné myšlení by se takovému soužití nebránilo.

Bylo by jistě naivní nebrat v úvahu vliv negativních historických zkušeností na vzájemné vztahy komunistické a křesťanské myšlenky. Nelze jen tak z dějin vymazat zločiny, excesy a násilí, dogmatická a tmářská tažení proti rozumu a svědomí jednou ve jménu Boha v rozporu se smyslem Ježíšova poselství, podruhé totéž ve jménu komunismu, marxismu a socialismu, rovněž v rozporu se smyslem původní myšlenky. Rozdíl je v tom – a v tom je také handicap marxismu a komunismu – že zatímco

temná tvář inkvizice je zasunuta hluboko v dějinách a oheň spalující kacíře a čarodějnice už dnes nikoho tak dalece nepálí, rány po perzekuci „kacířů“ komunistického hnutí se ještě ani zdaleka nezacelily, nemluvě o tom, že antikomunismus do nich s velkým potěšením pravidelně přilévá náležité dávky žiraviny.

Staré naplaveniny odpadních látek historie jsou již rozpuštěné, zatímco u relativně čerstvých bude probíhající rozpuštění ještě nějaký čas trvat. Jeho završení ovšem předpokládá zbavit komunistickou myšlenku partajního nánosu 20. století umožňujícího spojovat ji účelově s totalitním režimem. Tak, jak se liší Ježíšovo poselství lásky, odpuštění a spasení od inkvizičního šíření strachu, mučení a upalování lidí, liší se podstatně i komunismus a tvůrčí, kritický marxismus jako ušlechtilá vize naplnění lidskosti od „komunismu“ a „marxismu“ Gulagů, Jáchymovů a normalizací. Je také načase začít vnímat Marxův odmítavý postoj k náboženství jako k opiu lidu se shovívavostí k možnostem myšlení a vědy 19. století – konec konců s tím tvořivý a metodologický přínos marxismu nestojí ani nepadá. Dnes už ale působí jiná opia v právém i přeneseném slova smyslu.

Nabídka dialogu marxismu a křesťanství otevřela v šedesátých letech možnosti nových, nedozírných světonázorových prostorů a byla bezesporu jednou z nejvýznamnějších myšlenek dvacátého století. Její potlačení v důsledku vstupu sovětských tanků „do diskuse“ osmašedesátého roku představovalo v tomto směru jednu z největších promarněných šancí. Místo dialogu následoval tzv. ideologický třídní boj dvou světů a nakonec pád jednoho z nich a triumf druhého pohřbil dialog vahou myšlení vítězného. Zatímco v dialogu se z teze a antiteze rodí pravdy či postoje vyššího řádu, bez dialogu se obecná proklamací „pravda vítězí“ mění v praxi na „vítěznou pravdu“. Jenže tak, jak po potlačení pražského jara nebyl tím vítězným myšlením marxismus, ale jen jeho ideologický odvar, po pádu totalitního režimu to není křesťanství, ale tvrdá kapitalistická realita odnášející si palmu vítězství. Mnohé nasvědčuje tomu, že působení neviditelné ruky trhu je ve svých důsledcích účinnějším nástrojem antikrista než komunistický ateismus.

Když bylo z titulu revoluční moci rozhodnuto o vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávistí, vyvolávalo to v mnohých lidech dojem, že po letech totality nadchází nová éra lidskosti. Problémy nastaly v realizaci. Kdo očekával otevřenou náruč lásky k bližnímu, milování tohoto typu si moc neužil. Lze namítnout, že nikdo nemůže svoji neschopnost či neochotu milovat bližního svého jako sebe samého svádět na poměry, neboť by tím popíral samotný smysl křesťanské a nejen křesťanské etiky, pokud ovšem ten smysl nepopírají právě panující poměry. Čím jsou tvrdší, tím více by měly být kompenzovány láskou. Kdyby to tak fungovalo, měli bychom se v současných podmínkách milovat na potkání, tedy ve smyslu agapé, spontánní lásky k bližnímu. Jenže to tak nefunguje.

Na otázku, proč to nefunguje, najdeme odpověď v knize Zygmunta Baumana *Tekutá modernita* o vývoji postmoderní společnosti. Bauman mj. konstatuje s odvoláním na další autory, že bylo třeba „ponechat mnoha vazbám představujícím základ lidské vzájemnosti a společné odpovědnosti výhradně peněžní smysl“. Hovoří

o mizení a oslabování, rozpadu a rozkladu lidských svazků, komunit a partnerství a v této souvislosti píše: „Povážlivé ekonomické a sociální podmínky učí muže a ženy, někdy velmi tvrdým způsobem, aby svět vnímali jako kontejner plný předmětů na jedno použití, včetně druhých lidských bytostí. Závazky typu dokud nás smrt nerozdělí se mění na kontrakty typu dokud uspokojení trvá.“

Je tedy evidentní, že pod balastem revoluční politické rétoriky se odehrálo objektivně a osudově cosi zcela jiného a závažnějšího: vstup mezilidských vztahů, a tedy i lásky do nerovné soutěže s egoismem. To neznamená, že by se o lásce nemluvalo, že by se nepěstovala charita, že by se žebrák nedočkal almužny a bezdomovec polévky o Vánocích a že by se nedostalo humanitární pomoci obětem „humanitárního“ či „preventivního“ bombardování jakožto forem vedení postmoderní války. Jenže v průběhu transformace, privatizace, kapitalizace, individualizace, flexibilizace, deregulace, globalizace atd., atd. a v „úspěšně“ se vyvíjející bitvě o existenci se jaksi vytratil bližní jako takový a mnozí bližní se stali vzdálenými, byť od sebe v existenční tlačence stáli jediný metr. Pro mnohého budovatele tržní společnosti se láska zredukovala na technologii sexu o přestávce mezi vyřizováním závazků a pohledávek. Nevadí, alespoň víme, kudy cesta k pravdě a lásce nevede. A to je dostatečný důvod, aby bylo znova nastoleno téma zvané Dialog.

Dnes se s oblibou za dialog vydává mediální dohadování politiků snažících dosáhnout alespoň kompromisu potřebného k dalším měsícům vládnutí. Jenže v dialogu jde o něco jiného. Nedávno zesnulý prof. Milan Machovec, filozof, teolog a propagátor dialogu marxismu a křesťanství, napsal v knize Smysl lidského života: „Dialogem rozumíme víc, než pouhou diskusi, výměnu názorů. Dialogem rozumíme nejvyšší formu vzájemné lidské komunikace, při které se ve vzájemném styku dvou či více lidí z obou stran vědomě usiluje o takovéto celkové rozevření člověka člověku. Jen dialog mi dá opravdu druhá, přítele, ne vedle mne, ale se mnou.“ Opravdový dialog je – píše dále Milan Machovec – vedle inspirativní práce nejnáročnějším požadavkem humanismu, je cílem i nástrojem humanismu zároveň. Lze dodat, že vést dialog je v pravém slova smyslu uměním svého druhu.

Na první pohled je patrné, že něco tak ušlechtilého není na pořadu dne. Vše závisí na tom, zda a kdy bude mít jednadvacáté století svá osvobozující „šedesátá léta“ a zejména, jak by na rozdíl od těch minulých tentokrát dopadla. Propast mezi potřebou dialogu a možností jej uskutečňovat se však stále zvětšuje. V globalizovaném světě už jde nejen o dialog marxismu a křesťanství, ale také kultur, světových náboženství a civilizací tváří v tvář rizikům jejich střetu, vyvolávaným globálními ekonomickými a politickými interesy. Měnit svět znamená umět vést dialog, ve kterém se usiluje nikoli o pravdy a postoje vítězné, ale o dosažení společně sdílené odpovědnosti a vzájemnosti.

Obrys-Kmen 34/2003

Demokracie bez odpovědnosti je zmetkem

MICHAL ČERNÍK

Prožíváme období, kdy vyžadujeme: Abychom měli práci a dostávali za ni pravidelnou a přijatelně vysokou mzdu. Aby se mzdy valorizovaly. Aby se dodržoval zákoník práce a zaměstnavatel s námi nezacházel jako s nevolníky. Abychom mohli svobodně vyjádřit svůj názor. Abychom mohli projevit svůj nesouhlas třeba demonstrací nebo stávkou. Abychom měli kde bydlet za únosné nájemné. Abychom měli zdravotní péči na úrovni naší doby. Abychom měli sociální jistoty, pokud bychom o práci přišli, pokud bychom dlouhodobě onemocněli ap. Abychom nebyli diskriminováni kvůli politickým názorům, kvůli náboženské víře, kvůli barvě pleti, kvůli věku či pohlaví. Abychom se mohli svobodně organizovat. Abychom mohli svobodně podnikat. Aby našim dětem bylo přístupné vzdělání. Aby nás před kriminalitou všeho druhu ochraňovaly represivní složky. Aby nás ochraňoval zákon a trestal všechny, kteří jej zneužijí. Abychom měli existenční jistoty. Abychom mohli důstojně žít a stejně důstojně jsme mohli prožít i stáří. Říkáme jim práva. Zatím občané bojují o to, aby o práva nepřišli, aby se práva zpevnila. Právo je podstatou demokracie, odpovědnost demokracii rozvíjí. Avšak nikdo až dosud od nás odpovědnost nevyžadoval a nevyžaduje. Odpovědnost k sobě musí být i odpovědností ke společnosti. Spočívá třeba v tom, abychom se k obecnímu a státnímu majetku chovali stejně jako ke svému. Abychom se k přírodě chovali stejně jako ke svým dětem. Abychom se ke svým spoluobčanům chovali slušně, korektně a solidárně. Aby naše slovo platilo jako smlouva. Abychom ctili zákony a nebyly nám pro výsměch, či jsme je nepocítovali jako nějaké násilí. Těch odpovědností je mnohem víc. Jejich součtem je to, abychom vystupovali jako svobodní občané, u nichž je odpovědnost korekcí veškerého jednání.

Velikost demokracie se právě odvíjí od dvou atributů – od jistoty práv a míry odpovědnosti. Obojí spolu přímo úměrně souvisí. Odpovědnost by měla být součástí výchovy už od dětství ve škole a v rodině, ve sdělovacích prostředcích, v dospělosti by se měla stát mravním imperativem jednání každého občana, politiků především.

Odpovědnost je spojena s mravními zásadami a normami. Ty však u nás neexistují, protože je odmítl proklamovaný divoký individualismus v poslední dekádě minulého století. Absence odpovědnosti za minulého režimu se přenesla do nově vznikajícího demokratického systému a v 90. letech minulého století byla jednou z příčin nenaplnění demokratických principů a ve svém důsledku vedla ke ztrátě důvěry mnoha občanů. Ze zjištěných důvodů tehdy mocenské struktury negovaly právní řád. Cíleně zbavily odpovědnosti sebe i ekonomické elity za prořustované podniky a prořustované miliardy, za vytunelované finanční instituce, za daňové podvody, za korupci atd., a tak společnost svým příkladem dovedly do mravního rozkladu. Obraz morálního stavu naší společnosti je velmi ubohý.

Demokracie je tak silná, jak pevně jsou zakódovaná práva a jak pevně je zakódovaná odpovědnost v každém občanovi. Přiznejme si, že máme daleko k občanské odpovědnosti, jakou mají ve vyspělých demokratických zemích, třeba ve Finsku, Švédsku, Norsku, Dánsku, Holandsku nebo Švýcarsku. Zatím jen požadujeme práva, a oprávněně. Ale dosud jsme nezačali mluvit o odpovědnosti a vyžadovat ji. Tak jako demokracie bez práv je klam, tak demokracie bez odpovědnosti je zmetkem.

Obrys-Kmen 37/2003

Jsem v konečné instanci optimista

(Česká kulturní identita v podmínkách globalizace)

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Pojem „národní identity“ je dynamický, proměnlivý, vnitřně rozporný, jako opak předpokládá „neidentitu“, nemožnost identifikace určitého společenského celku s národem. Jiný obsah měl tento pojem národa ve středověku (stejně tak pojem Germanie, Germán, který není možné vztáhnout na Německo či Němce), jiný na přelomu 18. a 19. století, kdy vyjadřoval práva národů na jejich renesanci, znovukonstituování kultury, jazyka, literatury, vědy a konečně i politické reprezentace v moderním, buržoazním slova smyslu. Jiný byl obsah pojmu „české národní integrity“ (tzv. duše národa, jeho psychy) v první polovině 19. století, jiný v druhé polovině téhož století, kdy byla „národní identita“ spojena jednoznačněji s nadějemi a ambicemi české buržoazie, jejíž zájmy se střetávaly s německým kapitálem a byly vydávány za zápas s germanizací, za naplnění odvěkého německo-českého sporu. Jiný obsah měl pojem národa v období meziválečné československé republiky, ovlivňovaný federalistickou koncepcí národa i faktem multietničnosti státního celku Čechů, Slováků, Němců, Rusínů, Židů ad. národů a národností, jiný v období revolučního teroru konce 40. a počátku 50. let, jiný v letech výstavby socialismu, kdy byl spojován s internacionálistem. Jiný má tento pojem obsah dnes, na počátku nového milénia, kdy je pocítován palčivě národnostními menšinami, ale čím dál intenzivněji i majoritní společností, je masivně zneužíván k různým protičeským, popř. – ovšem bez mediální podpory – k protiromským nebo i protižidovským akcím.

Jistě, globalizace jako proces imperializace je nebezpečná pro český národ, a nejen pro něj, zvláště v podobě agresivního bushismu, všeobecné liberální merkantilizace vedoucí k monopolům, nebo globalizovaného fanatismu a nenávisti, z níž jen malou část tvoří muslimský terorismus. Pozitivní aspekty, např. vytváření světové internetové sítě, na tom nic nemění. Přesto se domnívám, že náš národ by měl mít obavu především z vlastního sebedopceňování, jež místy přechází až do sebeopovržení, z malosti, kompromisnictví a kapitulantství, kterou jeho nepřátelé dokáží využít, aby jej zastrašili, kompromitovali nebo alespoň znejistili. Ataky na Čechy jako na slovanského pária zatíženého genocidou proti kulturně vyspělejšímu německému národu, jako na osnovatele a vykonavatele holocaustu romských spoluobčanů, jako na nacionalistu, xenofoba a žrouta vepřových hlav nejsou něčím výjimečným. Zvláště otevřené invektivy (nikoli ovšem satirická sebereflexe, jejímž mistrem byl např. Jaroslav Hašek!) by nás neměly nechávat chladnými.

Počátkem 90. let se vyslovovaly obavy, zda české knihy nevytlačí kapitálově silnější vydavatelé ze zahraničí. K tomu pravdu došlo, zahraniční vydavatelé a jejich

filiálky působí na našem trhu již 10–12 let a mají slušné podmínky k podnikání. Jakkoli existuje řada českých knižních nakladatelství, mnohé jejich knihy se na knižní pulty nedostanou, recenze o nich nevyjde, uplatňuje se cenzura mlčením, cenzura ekonomická, cenzura ideologická. Jak dokládá anketa na stránkách Obrysu-Kmene i články zveřejněné ojedinele i v jiných periodikách (např. v revue Obce spisovatelů Dokořán), je publikování spojeno s nutností finančně text dotovat (nejčastěji z vlastní kapsy), což je situace značně absurdní, ne-li zavrženíhodná; podobně, jako by si dělník měl připlácet na to, že může vykonávat svoji užitečnou práci. Původní česká literatura se ocitla na okraji, částečně i vlastní vinou: disidentská produkce a její schémata se brzy vyčerpaly, ale literatura socialistických idejí nenašla sílu k umělecké regeneraci, až v posledních pěti šesti letech se situace mění. Je na tom mizerně ne kvůli existenci zahraničního kapitálu, který zohledňuje hlavně hlediska zisková (byť ani politická, včetně revanšistických, nelze zcela opomenout), nýbrž proto, že neexistuje vyvážená dotační politika, že neexistuje České nakladatelství (bez cenzury a segregáčnických praktik, které doprovázejí Českou televizi i Český rozhlas). Výsledkem jsou stovky titulů nových samizdatových děl, skupiny vyvolených a ve sdělovacích prostředcích nekritizovatelných autorů, existence čistě svépomocné literatury, obíhající v několika exemplářích, popř. v podobě „ne-knih“ na internetu. Kdo si takto představoval „splnutí tří proudů české literatury“?

I sdělovací prostředky patří většinou cizím vydavatelům (viz závěrečnou poznámku). Kromě sportovních stránek a rozhlasového či televizního zpravodajství, kde se píše o „českém národním týmu“, se „národní kulturou“ nikde nepysní. Větší nebezpečí však plyne z onoho „vymýcení historické paměti národa“ – co jiného je marginalizace nebo démonizace uplynulého padesátiletí, pomníky obětem tzv. komunismu a ignorování zločinů kapitalismu (18.–21. století), jehož „demokratičnost“, „humanismus“ a „svobodmilovnost“ dokládá další zločin, tedy agresivní válka v Iráku. Nikdy nikdo těmto obětem pomník nepostavil, ani v Československu ne, ponechám-li stranou pomníky obětem stávek nebo nacistické vyhlazovací politiky. V planetárním měřítku jde o stovky milionů lidí, mrtvých, zmrzačených, ponížených, zbavených lidských a sociálních práv. Vzpomeňme osud otroků a indiánů v USA, politických vězňů a lidských pochodů kdysi i dnes, fašismus, vietnamskou válku, tzv. lidský odpad, který kapitalismus produkuje chronickou systémovou nezaměstnaností, ekologické katastrofy apod.

Do historické paměti našeho národa patří jevy dobré i špatné, tragické i ty, na něž můžeme být hrdí. Odsun německé menšiny, jakkoli zdůvodnitelný poválečnou situací a nezvratný, nepokládám za šťastný. Pojem kolektivní viny je nesmysl, což platí i pro sudetoněmeckou propagandu a „žaloby na český stát“, tzv. mezinárodní arbitráže, tedy na nás, jeho občany, z jejichž daní, úspor a odložené spotřeby jsou odčerpávány prostředky chybějící ve zdravotnictví, školství, v kultuře a literatuře. Proces se „spikleneckým centrem Slánského“ silně poškodil komunistickou stranu, stejně jako politické oktrojování a mustrování, vlastní všem politickým stranám. Obětem revoluce 1948–1953 (z řad politických exponentů i obyčejných lidí) nikdo

životy nebo ztracený čas v pracovních táborech nevrátí. Ovšem revoluční deklarace a – jakkoli polovičatá – garance sociálních lidských práv (na práci, vzdělání, bydlení, důchodové, sociální a zdravotnické zabezpečení) je něco, na co bychom měli být pyšní i ve světovém měřítku. Podobně jako Francouzi na svoji revoluci započatou rokem 1789, sice krvavou a pro někoho absurdní, ale deklarující občanská lidská práva, nebo Rusové na revoluci Říjnovou, sice doprovázenou občanskou válkou, avšak dávající prostor sociální emancipaci (ve srovnání s carismem) pracujících tříd, popř. na Velkou vlasteneckou válku, kterou vyvolal loupeživý německý agresor se zdůvodněním, že chce „osvobodit“ ruský, ukrajinský, běloruský etc. národ od stalinského režimu. Škoda, že bude českému národu trvat ještě dost dlouho, než bude schopen hledět na své dějiny (literární, kulturní, politické, vojenské) jako na vnitřně rozporné, docenit pozitivní a kriticky pochopit, tedy i v dostatečné míře odsoudit skutečnosti negativní.

„Publicisté a intelektuálové“ tvrdící, že národ a národní cítění „jsou anachronismem“, mají sice mediální prostor, vliv na veřejnost a líbivou rétoriku, ale to je vše. Kolik peněz a intelektuálního kapitálu bylo investováno do propagace sudetoněmeckého obrazu dějin, a výsledek je žalostný! Na otázku, zda byl odsun německé menšiny zločin české soldatesky, který je třeba kompenzovat finančně, restitucí, omluvami atp., odpoví jen málokdo pozitivně. Každý tlak vyvolává protitlak: předsudek o češtví jako anachronismu generuje národně emancipační postoje, jen v omezené míře nacionálně šovinistické. K odnárodnění, jehož hrozba bývá v této souvislosti připomínána, dle mého soudu – nedejme. Byli jsme před globalizací a budeme i po ní, lze aktualizovat nejen Františka Palackého. Velká míra anglicismů v němčině nebo německá nápodoba americké popkultury nevedou k totální amerikanizaci Německa, ke ztrátě jeho „identity“ a částečně samostatné zahraniční politiky. Dovolují si spíše předvídat vzestup národního cítění, hrdosti a sebevědomí, pokud se nám do cesty nepostaví silnější globální nepřítel, jímž může být světová válka (na jejím prahu jsme se znovu ocitli) nebo ekologická katastrofa. Americká agrese v Iráku a její podpora z Izraele také vzedmuly vlnu antisemitismu, který dobře parazituje na fašistoidním či fašistofilním podloží, jež má ovšem společné s pravíci, hajlující loupeživé válce a vyhánění Palestinců z jejich domoviny, vraždění novinářů, civilistů a mírových aktivistů (že ani „arabský svět“ není bez viny a že mnozí židé válku odsuzují je v tomto světle žel málo dostačující).

Národní kultura není jednolitý monolit. Vždy existuje kultura vládnoucí a alternativní, pronásledovaná, trpěná nebo „zatlačovaná do bezvýznamnosti“ proto, aby „uvolnila místo“, jak zněla frazeologie 90. let, a jak zní dosud. Jsou slovesní umělci, kteří si nemohou, popř. nemají právo stěžovat na malé možnosti své prezentace. Jsou součástí kultury vládnoucí, spojené s restaurací liberalistického, kapitalistického pojetí demokracie a lidských práv, jsou podporováni různými tu- i cizozemskými nadacemi, jejichž cílem je vytvořit právě elitní kulturu vládnoucích vrstev. Jsou vydáváni v prestižních nakladatelstvích, dotovaných ministerstvem kultury atp. Jiní spisovatelé, sdružení např. v Unii českých spisovatelů, jsou marginalizováni,

a to v nejlepším případě. V horším se musí podřídit diktátu trhu, tedy toho, co se prodá dobře a ještě lépe. V nejhorším případě jsou zbaveni možnosti publikovat, kulturně i sociálně existovat, když je zatím nikdo nezavírá do vězení, nepokutuje pro „nečeskou činnost“ nebo rovnou nestřílí jako „škodnou“. Alternativní česká revoluční kultura je ohrožena, nikoli kultura komerční nebo „elitní“.

S globalizací (tedy novodobou imperializací, výhodnou jen pro impérium či neopimpéria) by ovšem neměly být směřovány procesy jiné. Cítění národní a evropské (popř. světové, ve smyslu globální odpovědnosti) se nevyklučují, spíše podmiňují. Evropanství je součástí českého myšlení, a to nikoli jen od dob Jiřího z Poděbrad, který jím sledoval spíše záměry protipapežské než integrační. Nemáme ambice spásit Evropu, jako kdysi husité vývozem své revoluce a ideologie „vyvoleného národa“, božích bojovníků. Česká kultura (tedy národní kultura) se vyvíjela v sepětí s kulturami jinými, nejen slovanskými, ale i německou, židovskou, italskou, americkou atp. Ponechám-li stranou Protektorát Čechy a Morava, tento institucionalizovaný výraz plánované genocidy českého národa, nebyla cizími nebo domněle cizími kulturami a jejími segmenty existenciálně ohrožena. Dnešní stav monopolizace tisku v rukách cizích koncernů je výjimečný, extrémně vyostřený. Žádný „národovec“ ostatně nikdy nepropagoval autarkii, absolutní soběstačnost, spíše hledal oporu svých snah na Východě, mezi slovanskými kulturami, kdežto „kosmopolita“ spíše hleděl na Západ, do světa románského nebo anglosaského. Buď svůj, a budeš i český, stojí v Manifestu české moderny, a můžeme dodat: buď svůj a budeš současně „evropský“ či „světový“. Evropanství je dnes dosti módní výraz, patetický a možná i snobský, ale pokud jím míníme kulturní přesah, schopnost českého díla oslovit čtenáře francouzského, španělského nebo ruského, potom bych této kategorii rozuměl, byť jde hlavně o objektivizaci umělecké hodnoty. „Slezský“ Bezruč byl evropský básník, což potvrzují překlady a ohlasy jeho „písní“. Regionalita latinskoamerická přerůstá ve ztvárnění magického realismu v hodnotu celoplanetární.

Jakkoli je tlak komerční popkultury obrovský, jakkoli jednostranně vzdělaný, zručný, činorodý, poslušný, ale jinak právně, historicky a kulturně negramotný dělník je ideálem zvláště zahraničního zaměstnavatele, jakkoli tlak produktivity práce a konkurence na trhu vede k intenzivnější potřebě relaxační kultury, nemyslím, že bychom byli jen stádem přežvykujícím nabízené seno. Nadstandardní intelektuální vyspělost, zvědavost a nedůvěra jsou ukryty v genech našeho malého národa. Byly mu servírovány četné nesmysly, polopравdy i čiré lži, naposledy o loupežné americké agresii vydávané za „svobodu pro Irák“, takže je krajně nedůvěřivý a řídí se spíše citem a potřebami než tím, co vidí na televizních obrazovkách, čte v agenturních zprávách apod. Jádrem tohoto národa nebyli intelektuálové, ale drobná inteligence spjatá s obyčejnými lidmi, učitelé, kněží, stateční novináři, soukromí badatelé, archiváři, muzejníci, osvětoví pracovníci, teprve na druhém místě podstatně viditelnější (zviditelňovaní) akademičtí vědci, oficiální a oficiální umělci nebo tzv. alternativní underground. Vnímáme jen špičku ledovce, ale vše za ní (a pod ní) je nám skryto.

Pojem národní „duchovní elita“ je nepřesný a zavádějící, unisono užívaný jako výraz jakési nové, elitní kultury, bohužel však pyšné, sebestředné, egoistické, kariéristické a služebné. Žádná osobnost, hodná ovšem toho jména, si o sobě nemyslí, že je „elitní“, tedy patřící k jakési šlechtě rodové nebo duchovní (duševní). Nepěkně zavání elitářství všech těch „nesporných“, „prestížních“, „renomovaných“, „oficiálních“, „uznávaných“ a protežovaných VIP, hvězd vytvořených médii, soukromými nadacemi, mezinárodními fondy nebo státem pro to, aby byli výkladní skříní kapitalismu. Bez těchto kulturních VIP má český národ naději na přežití stejnou jako s jejich blahovolným souhlasem. Podstatné je, zda si zachová poměrně slušnou vzdělanostní a kulturní úroveň, protože na této bázi mohou vyrůst nové a nové osobnosti, noví zpěváci, herci, spisovatelé, vědci nebo lékaři.

Mám-li tedy shrnout, jsem v konečné instanci optimista. Důležité je, abychom dokázali asimilovat vše cenné a hodnotné ze zahraničí, přetvořit to v souladu s domácí tradicí a zkušeností v nový celek, a obohatit tak nejen sebe, ale i pokladnici hodnot nadnárodních.

Poznámka na závěr: V souvislosti s globalizací uvedme, že drtivá většina česky psaných novin a časopisů je v rukou zahraničních koncernů, z nichž kapitálově nejsilnější jsou Ringier B.V. (vlastní mj. bulvární deník Blesk), Rheinisch-Bergische Druckerei und Verlagsgesellschaft (vlastní prostřednictvím společnosti Mafra Mladou frontu Dnes a Lidové noviny), dále Verlagsgruppe Passau (prostřednictvím společnosti Vltava–Labe Press téměř monopolizující regionální tisk u nás), dále Sanoma Magazines International B. V. (vlastní Květy, Vlastu, Story apod.) či Heinrich Bauer Verlag (prostřednictvím společnosti Europress vydává většinu časopisů pro ženy). Prostřednictvím PNS tyto společnosti fakticky monopolizují distribuce tiskovin u nás (dle šetření Media Observatory).

Obrys-Kmen 37/2003

Boj o alternativu

ZDENĚK FRÝBORT

Poslední léta zpochybnila samu definici literatury, její smysl i její roli. Zdá se, že ve společnosti, která nechce vytvářet nic než zboží, které by přinášelo zisk, se takovýmto zbožím neodvratně stává i literatura. Nikdo, kritika ani čtenáři, nejsou už s to a nejsou už ani ochotni soudit ji podle toho, čím přispívá k poznání světa, nedokáží a možná už ani nechtějí odlišovat hodnoty od pahodnot. Literatura se stává neduživou sestrou televizní obrazovky a její historie, historie literatury, posuny a proměny jejího společenského a estetického dosahu a významu, se zdají být u konce. Po celé trvání své historie byl její smysl uložen v tom, že vytvářela a sdělovala postoje vůči světu, které byly zároveň i postoji vůči jazyku. Literatura je totiž jediným spojením jazyka a světa: je se světem proti světu a je s jazykem proti jazyku, je jejich niternou pružinou i zvažitelným výsledkem jejich trvání. Příběh, který chce vejít do literatury, musí být jak příběhem světa, tak příběhem jazyka, a zároveň musí být i postojem vůči nekonečnému počtu příběhů ostatních, skutečných i hypotetických.

Roli, kterou si literatura sama udělila, může ovšem plnit jen tehdy, bude-li čtena, a čtena být může, pokud nabude podoby knihy. Knihu předává čtenářům trh a kniha je bezpochyby zbožím, sama však předává čtenářům texty, které zbožím být nechtějí a nesmějí se jím stát, má-li literatura zůstat rovnoprávným účastníkem sporu o podobu světa. Dějiny literatury jsou právě dramatickým a povznášejícím příběhem této její společenské role. Tato role však končí, stane-li se zbožím nejenom kniha, ale i literatura, svolí-li, aby jím byla.

Tržní společnost, ve které žijeme, založila moc, která nestojí o partnery, jakým je literatura. Mění ve zboží sebe samu, natož literaturu. Nechce aby existovalo něco jiného než zboží. Chce vést své mocenské, fiktivní spory a nechce slyšet o žádné alternativě. Jenže literatura, která není pouhou lekturou, pouhým čtením, nemůže alternativy nepředkládat, nemůže nebyť alternativou sama o sobě, sama sobě a především světu. Boj o literaturu proti lektuře je bojem o alternativu a perspektivu světa. Bez literatury a bez umění je budoucnost světa odňata lidem a svěřena trhu, který obchoduje se vším, lidé jsou vyhnáni z účasti na ní, nynější neblahý stav světa je jím překládán jako radostné dosažení konečného cíle historie a jako nevyhnutelnost, na jakou si navykají v supermarketových chrámech Trhu. Nevytvářejí v nich ani jinde budoucnost, vybírají si z toho, v čem až na cenu není žádný rozdíl.

Jsme si vědomi toho, že návrat ke stavu, který trval po celá staletí a ve kterém literatura a umění nebyly jen hodnotami tržními, by si vyžadoval podstatnou proměnu společnosti, v níž žijeme. Naše sdružení chce dosáhnout aspoň to, aby se povědomí

toho, co je literatura, nevytratilo docela z hlav čtenářů, jako se vytratilo z hlav těch, co náš svět spravují.

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 11. října 2003
Obrys-Kmen 44/2003*

Soumrak alchymistů

VLADIMÍR JANOVIC

Ještě před necelými sto lety mohl Antonín Sova ve sbírce *Zápasy a osudy* napsat: „A pakli mne pochopíš, / já budu vysvobozen. / Pak svolím a otevřít smíš / vězení, jemuž jsem zrozen. / Pak smysl to bude mít: / tak vpuštěn do života / já lačně zas budu pít, / čím hoří duch i hmota.“ Tak vážně a opravdově byla kdysi chápána role básníka. Psal proto, aby se osvobodil z dědičné samoty, a zároveň tím vysvobozoval jiné, kteří v existenciálním smyslu prožívají totéž, na rozdíl od něho to však nedovedou vyjádřit. Říkalo se, že poezie má vedle funkce zobrazující i funkci apelativní, expresivní a estetickou. A bylo by třeba dodat: i vykupující. Tak bývalo.

Dnes je tomu jinak. Literatura má především bavit. Kniha je zboží jako každé jiné a její hodnota se už nepoměřuje myšlenkovou hloubkou a formální novostí, ale prodejností. I z lidí se stalo zboží, které má větší či menší cenu na trhu práce. Místo kádrů tu nyní máme lidské zdroje, ale v podstatě je to totéž. Nejde o skutečnou hodnotu člověka, jde pouze o jeho hodnotu užitnou. Spisovatel, který přistoupí na tuto redukci člověka na zboží a zřekne se poznávací funkce literatury, mění se v baviče, entertainera, šaušpílera a nakonec v šaška. Žádná doba není tak vznešená, abychom se kvůli ní zřekli vlastní důstojnosti.

Konzumnímu světu současné restaurační společnosti vládou dvě elity – elita moci a elita vlivu. Ale i ony mají charakter zboží. Dnes a denně se vystavují v televizi, abychom si je příště ve volbách nebo na trhu kultury koupili. I spisovatel má šanci dostat se do vajíčka, jak by řekl Félicien Marceau, ale musí tomu obětovat to nejpodstatnější ze sebe i z literatury – možnost poznávat člověka i svět, touhu být zrcadlem, které nahlíží do budoucnosti.

Zřekneme-li se existenciálního rozměru a tragického životního pocitu, můžeme se pak klidně „ubavit k smrti“ (termín pochází od amerického teoretika masmédií Neila Postmana), ze života se však vytratí jedinečnost a zázračnost. Stane se z něj únavná rutina, přízemní živočišné přežívání.

Není snad třeba zdůrazňovat, že smích hypertrofované zábavy kombinovaný s virtuálními problémy a virtuálními city má člověka uspat, aby přestal poznávat svět a neptal se, v jaké společnosti žije. Je manipulován i v oblasti, která z principu manipulativní není, a být ani nesmí – v umění. Toto více nebo méně obratné uspávání lidí, při němž se člověk prostřednictvím literárního nebo vizuálního obrazu dobrovolně vzdává části své svobody, má zastřít fakt, že je manipulován od chvíle, kdy byl ponížěn na zboží. Jak vznešeně a osvobodivě zní proti tomu slavné Vančurovo: Smáti se, znamená lépe vědět.

Lze říci, že každá společnost se snaží ve smrtelném jedinci umrtvit jeho nesmrtelnou část. Někdy násilím, proti jeho vůli, jindy za jeho vydatného přispění. Jestliže

literatura k tomu mlčí, dopouští se hrdelního zločinu na člověku i na sobě samé a bude za to na hrdle ztrestána. Začne totiž mluvit ponížným jazykem, přestane být chrámem i tvrzí. Chrámem pro naše vytržení nad zázračností a neopakovatelností života, tvrzí proti všemožným domácím hérostratům i vnějším zhoubcům národa, jeho kultury i jazyka.

A tak dnes český spisovatel stojí na rozcestí: Buď půjde po pohodlné cestě zábavného čtiva a postmoderní básniviny, jejíž lepenkové stěny zvenčí občas prolomí jazyk čtvrté cenové skupiny, nebo se vydá za Vladislavem Vančurou strmou a trnitou stezkou myšlenky i výrazu, ovšem často s pocitem jeho alchymisty Alessandra del Morone: „Stýská se mi v těch chmurných Čechách, v té zemi bez vzletu a bez lásky, mezi lidmi, již věčně uvažují, kteří se trápí a vedou pro slovíčko války.“

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 11. října 2003
Obrys-Kmen 44/2003*

Peňás, Rejžek, Vodňanský a další: poddajné figurky z plastelíny

DANIEL STROŽ

Z četných, kdysi seriózních a národem hýčkaných herců se v popřevratových letech stali postupem času „baviči“ (rozuměj zhruba ve smyslu usmolení nováčtí podbízeči), šířící napříč zemí nejpokleslejší druh masové zábavy. Nezbyl na ně totiž jiný, důstojnější zdroj obživy, neboť v upadajícím českém kulturním prostředí je čím dál větším zázrakem zavadit o nějakou trochu kvalitnější práci. Doba je umění nepřívětivá, ale vyhlídek na zlepšení v dohlednu není: proto většinou také i ti, kteří byli kvůli možnosti uplatnit se ochotni poplivat svou tvůrčí minulost a nadělat ze sebe prореžimní šašky, musí ještě křečovitěji usilovat o udržení svých pozic, zatímco jiní naopak zase raději dávají přednost rezignaci a spousty ostatních v bulvárním Blesku každou chvíli otevřeně žadoní o jakoukoli (jen když placenou) roli. Dřívější režiséři, kteří je i jejich výkony znali, z větší části zhnuseni nynějšími bědnými podmínkami přestali točit a těch pár mladých, nezkušených, ale zato režimu poplatných nestačí dát příležitost ani dorůstající herecké generaci. A to třeba sebevíce talentovaným jednotlivcům se v ní vyskytující. Dokonce i doposud nadprůměrně obsazovaný opravdový všeučel Miroslav Donutil si v nejnovějším novinovém rozhovoru (viz *Maga-zín Dnes*, 11. 12. 2003) na otázku, kolik solidních scénářů má doma na výběr, zklamaně povzdechl, že ani jediný. Neskrýval přitom nijak svou nejistotu z budoucnosti, vystupňovanou obzvláště teď, poté, co se i Česká televize – údajně kvůli akutnímu nedostatku financí – rozhodla zbavit veškeré dramatické tvorby.

Srovnatelně špatná je dnešní situace také v ostatních uměleckých odvětvích (připomeňme úděsný stav české literatury), ale obdobný skluz kulturní úrovně lze zaznamenat i v oblasti žurnalistiky: pravičácký tisk už ztrácí na přitažlivosti, a tak si vypomáhá trapnostmi z pera lidí, jakými jsou po převratu naruby bleskově obrácený Jan Rejžek, anebo tehdy zrovna vylíhnuvší se Jiří Peňás a řada jim podobných individuí, ochotných zapírat lidem i nos mezi očima, jen když se tím dobře užívají. Nedávno v tisku kdosi zavzpomínal na čtvrtetní frontu před knihkupectvími, kde v roce 1980 úspěšně prodávali i Rejžkovu básnickou prvotinu, a zastýskl si, že tyto časy nenávratně pominuly. Toho si je ovšem vědom především sám Rejžek, v sedmdesátých letech dramaturg Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého a v osmdesátých kupříkladu moderátor Socialistickým svazem mládeže organizovaných folkových festivalů Písní za mír, vrhnuvší se potom – sotvaže doznělo listopadové cinkání davů v ulicích – do postu jakéhosi výpomocného našeptávače prezidenta republiky, než svou dráhu dovršil u pražské Svobodné Evropy. Dnes je rád, že může dštit oheň a síru na komunisty v člancích Lidových novin, jejichž čtenáře z vděku přesvědčuje

o všeobecně panující spokojenosti. Dovoluje si i tvrdit (ve vydání ze 4. 12. 2003, ale i jindy), že se lidé u nás ze zoufalství neupalují, nekončí životy sebevraždami, nebo že mizivá porodnost nesouvisí s životní úrovní, a to i přesto, že ve zpravodajské části téhož deníku tato fakta nezatajují.

Podstatně mladší Jiří Peňás je ve srovnání s Rejzkem mnohem inteligentnější, ne-li prohanější, a proto se rád zařizuje zadními dvířky. Ačkoliv je bezpochyby uzpůsoben dát se hnít režimem s toutéž lehkostí jako jeho kolegové, připomínající poddajné plastelínové figurky, zůstává před nimi zvýhodněn svou poměrně neposkrvněnou minulostí. Celkem správně tuší, že během případného dalšího obracení kabátů má na rozdíl od nich ještě alespoň jakousi drobnou nadějí, a to se odráží i v jeho příspěvcích. Přistoupí-li ke špinění autorů levicové literatury (jako naposledy v č. 50/2003 časopisu Týden), dokáže se toho zhostit způsobem, z něhož lze paradoxně vytušit určitou porci reklamy, takže mu v článku nebylo zatěžko zpopularizovat hned i galerii Futura s knihkupectvím u vchodu do budovy ÚV KSČM, ignorovanou prozatím všemi sdělovacími prostředky.

Škoda jen, že milovníkovi veršů Peňásovi chybějí síly, aby se jako recenzent občas poohlédl po oficiálních velikánech současného básnictví. Jistě by ho upoutal Jan Vodňanský, publikující o sto šest v předpřevratovém dvacetiletí, avšak nyní už pouze sporadicky. Zato se ale tím intenzivněji snaží napravovat své někdejší chybování a omyly, o čemž svědčí jeho nejčerstvější sbírka (Dáma na lovu s ručením omezeným, nakladatelství Petrklíč /!/ 2003), která je skrz naskrz protkána takovými perlami: „Grrrebeníček vhání nám proud do prostat / aspoň víme, jak funguje reostat / Pak nám prskne dvě stě dvacet do varlat / Aspoň víme: soudruh není kamarád.“ Vskutku ohromující je i poetův návod k tomu, jak rychle dospět k nefalšované demokracii: „Nocí jedou mašiny / vezou bratry Mašiny / na majora Zemana / bude vzhůru nohama.“ Až se opět budou rozdávat ocenění za vrcholná díla současné české tvorby, mělo by na Vodňanského některé zbýt!

Obrys-Kmen 2/2004

Intelligence na rozcestí

IVAN HLIVKA

O kritické situaci v intelektuálním světě nepochybuje snad nikdo. Profesionálně se jí věnují a své soudy veřejně sdělují významní vědci, umělci a publicisté: Američané D. Bell, N. Chomský, donedávna český filozof K. Kosík, dále K. Sýs, D. Strož, A. Míkulášek i další. Všichni v podstatě konstatují totéž: ve vědecké oblasti totální bloudění, v kultuře dekadence, v umění degenerace, v ideologii a politice tmářství. V Obrysu-Kmeni i v Literárních novinách se v článkách nezřídka pojednávalo o této tristní situaci. Vtipně se též poznamenávalo, že opravdové vědce, nadané básníky a spisovatele, umělce, aby člověk hledal se svíčkou. Stále častěji i mezi veřejností se lze setkat s marnou otázkou: jakými talenty se dnes můžeme pochlubit, nemáme-li na mysli talent pro lež a podvod? Nebo - je tato ostudná situace náhodná, či má hlubší determinace?

Otázek je spousta, odpovědi poskrovnou. Ví se spolehlivě, že dějiny kapitalismu jsou dějinami duševního ozebračování člověka; je dobře známo, že smyslem intelligence za kapitalismu bylo stále - a především - zkrášlování životního stylu mocipánů, konejšíení bohatých v banálních trampotách jejich darebného života; že nadání vymyslet „krásné lži“ bylo a je největším pokladem vykořisťovatelského světa, neboť zakrývá špinavý cynismus jeho skutečnosti. A dnes narážíme na nové aspekty: po pádu socialismu nastávají poměry, ve kterých lze bez větších překážek realizovat imperialistickou strategickou zásadu: má-li být nějaký národ kolonizován, musí být zbaven ducha - a samozřejmě jeho nositele, intelligence. Právě úsilí o naplnění této zásady určuje intenzivní propagandu, podle níž krize české intelligence nastala v důsledku chování „totalitního“ socialistického režimu. Lstivost tohoto blábolení je o to větší, že se dobře ví, jak krize socialistické intelligence byla rozhodujícím způsobem způsobena antisocialistickou diverzí, exportovanou západními centry literaturou a finanční a jinou materiální podporou maloměšťáckých výlupků. Mnozí jiní, kdo nebyli s to samostatně myslet, se dostávali pod sugesci západních antikomunistických smyšlenek, neboť vlastní neměli. Jiní si nechávali odnímat své myšlenky a ocitli se v duchovním otroctví, které hrabě L. N. Tolstoj považoval za více ponižující než „odevzdávání svého těla někomu“. Jinak řečeno: intelligence se po válce ještě nestačila „najít“ a hned se dostávala do převráceného vědomí světa - a řečeno slovy Karla Marxe - sama se stávala „převráceným světem“, který nebyla schopna pochopit, ani nastolit pravdu tohoto světa. Tak vyrůstali „bojovníci za demokracii“. Dnes jsme svědky, jak po hlomozném a renegátském převratu v listopadu 1989 mizí národní a intelektuální vědomí a vědecký duch, jak se dominantně prosazuje bezmyšlenkovitý eklekticismus a pragmatický novopozitivismus, jak ve vědě, kultuře, umění a publicistice sílí duchovní aroma antikomunismu, pokrytectví a sofismat. Jak imitace ubíjí skutečnou vědu a umění, a jak umělci, aby neumřeli hlady, slouží nechutné reklamě „demokratického“ barbarství, imperialistické surovosti. A páni vědci? Ti se ne a ne zbavit

iluze, že buržoazní idiotismus je moudrostí a dobrodiním pro lidstvo, přeludu, že už nikdy nikdo nic lepšího nevymyslí než nynější kapitalismus. A nadto jaká „vědecká“ hanebnost! Před již dávnými časy buržoazie bojovala proti zasahování církve do svobodného rozvoje vědy a výchovy. A co se nestalo: za našich poměrů, plných „svobody“, se věda a školství postupně stávají tím, čím byly v nejménějších dobách středověku - služkou teologie. Vědci se stávají diplomovanými otroky tmářství.

Bizarností je ve světě současné vědy a umění nadbytek. Věda se stala jakýmsi formálním uměním pro podvádění mas. V masmédiích lze často vidět vědce v roli umělce, a naopak - umělce coby univerzálního mudrce. Groteskně zní kupříkladu myšlenkové harampádi někdejšího „generála marxismu“ V. Mencla, patřícího nyní do teoretického zázemí sociální demokracie, který opakovaně drmolí: prý „nadešlo období, kdy budeme moci bez tvrdých vnějších tlaků a podle svých představ vytvářet naše nové poměry“, neboť „silně vzroste cena objektivní pravdy, politické zodpovědnosti, každého talentu a originální myšlenky“. Ani L. Vaculík se nenechá v nemsmyslech jen tak někým pokořit. Kdo by se dovtipil, že „všeka darebáctví, zlodějny, podvody, sabotáže, intriky páchají členové lidu“? Nebo, že demokracie je v tom, že „chrání menšinu“, že „dává vyspělejším lidem svobodu a příležitost ovlivnit ty ostatní“? Obscénost takovýchto „vědeckých“ a „uměleckých“ hloupostí je očividná: uměleckovědní „hvězdy“ jsou ochotny šaškovat kdykoli, s kýmkoli a před kýmkoli, jen když jim to vynese příjem. Intelektuální bída se projevuje v mentální a jednající nejistotě, v imitátorském chování, ve ztrátě svého „já“.

A kolik se za současných krizových poměrů najednou vyklubává pseudovědci a pseudoumělci, spisovatelé, jejichž nepovedená „tvorba“ neobohatí člověka ušlechtilými myšlenkami, nýbrž naopak - vštěpuje návyk nemyslet a neklást si otázky, jen klouzat po povrchu - prostě existovat. Mám na mysli rozmáhající se tzv. pohodovou literaturu, která tvoří únikový svět člověka; někdy se zdá, že se opět vracíme do časů „červené knihovny“.

Je hodně typů intelektuálních kolísavců, sama sebe ubíjejících konformistů, pragmatiků, kteří trpí deficitem niterně ideové totožnosti. O to víc exceluje duchovní hodnota a svrchovanost básníků-myslitelů - K. Sýse, D. Strože, J. Žáčka, spisovatele J. Matějky, publicisty V. Věrteláře a dalších - kteří svými básněmi, přesným a břitkým publicistickým vystižením dovedou pranýřovat činnost současných vládců, pomyslně je sesazovat z domnělých výšin „vysoké politiky“, ukazujíce na jejich hanebnou nízkost. Současní intelektuálové se skutečně nacházejí na nejkritičtější dějinné křižovatce. Protínají se na ní směry vedoucí k pokroku i směry do záhubných srážů. Přítomnost představuje jakoby zvláštní interval, během něhož se rychle, až kvapně střídají naděje s beznadějí, strachem o budoucnost. Intelektuálové jsou roztržštěni: mnozí jsou věrni svým devizám, ale ještě více jich působí v opačném směru; snad ani nevědí, že i proti nim samým. Lidstvo spěchá, jenže kde je záruka, že se správně zorientuje a rozhodne na současné fatální křižovatce bez pomoci inteligence? Odpověď do značné míry spočívá v jejím svědomí a osvícenosti.

Obrys-Kmen 2/2004

Deset let po Krylovi aneb Štrachání se ve vzpomínkách (Karlů Krylovi, 3. 3. 1994)

DANIEL STROŽ

Bratříčku, zavřel jsi vrátka

*Láska a nenávisť věčná jsou témata,
život nám půjčen byl na čas krátký.
Není, co třpytí se, pokaždé ze zlata,
varovals, bráško, za svými vrátky.*

*Říkal jsi mnohem víc, i co se nesluší,
co panstvu nevoní v nových dějích
a lidem zbabělým neladí do uší.
Pravda je přesto tvá, zloba jejich.*

*Naposled za sebou přibouchl jsi vrátka,
zamkl je klíčem – ten se ulomil.
Já tu zvěst nevěřil, já nevěřil zkrátka,
bráško, já myslel, že jde o omyl!*

*Zůstávám při tobě, tvé verše v paměti,
písničku na rtech tvoji. A co dál,
co dál přijít musí po chlapském objetí?
Čas ať se naplní, o něžž ses pral!*

Daniel Stroj

O Karlů Krylovi jsem obšírněji psal naposledy před pěti lety. Bylo to převážně vzpomínání na dobu, kdy jsme se v Mnichově krátce potom, co se na podzim roku 1969 rozhodl zůstat v zahraničí, poprvé setkali. Zmiňoval jsem i jeho spolupráci s mým exilovým nakladatelstvím, ke které došlo ale až v druhé půli sedmdesátých let, v našem tak trochu rozjitřeném životním období, po ztroskotání Karlova i mého prvního manželství. Momentální problémy (anebo možná přesněji řečeno rány na duši), které nám oběma z toho vyvstaly – v cizině se rozpad rodinných svazků hůře snáší – jsme řešili tvorbou, ženami i alkoholem a povšimli si přitom časem, že mnohdy sdílíme shodný pohled i na nejrůznější, pro zvládání všedních starostí důle-

žité věci. Složitější to bylo ovšem hned od počátku s politickými rozepřemi, začínajícími zpravidla až od pozdních nočních hodin a končícími za svítání: Karel téměř nikdy neuhýbal ze svých, jakýmsi osobitým katolicismem poznamenaných pozic a samozřejmě ani já z mých levicových, a tak bývalo spíše výjimkou, když jsme se rozházeli s rozhrěšením, že „když je vůle, můžou se spolu lidi po demokraticku domluvit“. Řvali jsme pak na sebe také občas s chutí, a to i na veřejnosti, v přítomnosti kolegů či kolegyně, většinou z toho dost konsternovaných. Než si postupem času zvykli, že se jedná o určitý náš nezbytný rituál, zbavující nás na chvíli pocitů beznaděje v exilovém přežívání, ve kterém se nám dýchalo asi jako pod skleněným poklopem na syrečky. Jednou v noci, již notně pod parou, zato ale tím obrádněji, jsme si dokonce odpřísáhli bratrství a připojili k němu slib, že nebudeme jeden druhému podrážet nohy, jak bylo běžným zvykem u emigrantské komunity.

I přesto, že letošní třetí březen je již desátým výročím Karlovy smrti, musím se svěřit, že kdesi ve mně zůstává jako „menší bráška“ stále naživu a že tedy zemře definitivně až společně se mnou, stejně jako moji nejbližší příbuzní, kteří mě už předběhli. Nešel jsem mu na pohřeb, jak je jistě známo, a nespáčil dodnes ani jeho hrob, který (z nějakých mně nepochopitelných příčin) nezdobí postava anděla od Karla Frona, báječného sochaře a kamaráda, jehož mnichovský ateliér v bohémské čtvrti Haidhausen se nám stával pravidelně posledním útočištěm, když už všechny noční lokály zmohla policejní hodina. Po každém našem příchodu běžel Karel v první řadě tuto bělostí se skvoucí sochu důvěrně poplácat po křídlech a domlouval jí, ať na něho čeká a nikam neuleť. Netajil se v tak časném věku tím, že si ji přeje mít na hrobě, a mně, ačkoli bezvěrci, připadalo rouhačsky, že v ní vidí prostředníka, skrze něhož se jednou hodlá vydat na cestu k tomu svému „šéfovi“, jak poněkud kuriózně oslovoval boha. Karlova pohřbu jsem se nezúčastnil také proto, abych nemusel být přítomen řečnění některých lidí, o nichž mi bylo dopředu jasné, že budou řečnit. Vyjímám ale z jejich středu benediktinského arcipata Anastáze Opaska, našeho dlouholetého společného známého: Karlova zpovědníka a mého (i mojí pozdější rodině) příjemného domácího přítele v sutaně a hlavně bez ní, jemuž žádná „světská záliba“ nebyla vzdálená. Ke Karlovu svéráznému přístupu k víře musím ještě poznamenat, že jím dokázal lézt pěkně na nervy i Opaskovi. Při jednom takovém handrkování s námi dvěma v rohrském klášteře poblíž Řezna, kde trvale pobýval a kam jsme ho jezdili navštěvovat, se už neudržel a zoufale zvolal: „Chlapci, ani netušíte, jak je dobře, že mi ještě nedodali opatskou hůl, musel bych ji teď o vás zlámat!“

Přemýšlím-li o tom, co doposud málo frekventovaného by měli o Krylovi vědět lidi, kteří mu ještě i tak dlouho po smrti zůstávají věrní, poslouchají jeho písně a čtou verše, které po něm zbyly, napadá mě v té souvislosti text z jakéhosi jejich klubového zpravodaje, v němž zpanikařili, když se dozvěděli, že píšu knihu o jejich idolu: prý vzhledem k mému „současnému zatrpklému a superesimistickému vidění naší doby“ mají vážné obavy z jejího vyznění, roztrubovali světu. Uplynulo mezitím již pár roků a mohu tedy předpokládat, že i jim se poněkud rozbřeslo, ale i kdyby se tak nestalo, nechť vědí, že pokud by byl Karel vnímal společenské dění

v popřevratovém Československu jako oni, mohl tu být podnes mezi námi! Byla to ale jeho angažovanost a vypětí s ní spojené, které ho dovedly k duševní zahořklosti i pocitu marnosti a nedovolily mu dožít se ani padesátých narozenin. Trávil jsem v Karlově blízkosti (a on v mojí!) takřka celé dvacetiletí v Bavorsku a nelze tudíž ode mne očekávat, že budu stvrzovat třeba kolování žvástů, popisujících jeho tamní idylické životní podmínky: je prostě nezměnitelnou pravdou, že někdy i hladověl a nezbyvalo mu, než se zaťatými zuby potichu vzdorovat spoustě ponižování jak ve Svobodné Evropě, tak i exilovým publikem, které jeho časté vystupování v mnou (anebo i jinými) připravovaných kulturních pořadech, jímž si přivydělával, nazývalo „překrylováním“. Neškodilo by, kdyby si dnešní „vylepšovatelé skutečnosti“ uvědomili, že pevný příjem měl Karel v mnichovské vysílačce až od roku 1986, čili zhruba asi pouhé tři roky předtím, než se domů poprvé z ciziny vrátil. Do té doby vegetoval zpočátku z nizoučkého stipendia (se studii předčasně skončil) a coby volný spolupracovník rádia, jehož honorářové sazby byly skoro výsměchem za odevzdanou práci.

Obdobně, jako s očividnou servilitou porůznu prezentované bláboly rozličných Karlových takzvaně důvěrných přátel a souputníků, jichž – sotvaže zemřel – vyrostly náhle doslova zástupy, přičilo se mi (a přičít nepřestane!) hodnocení významu jeho osobnosti a tvorby „odborníky“, nedosahujícími mu profesně a už vůbec ne charakterově ani po paty. Za svou povinnost považují proto uvést alespoň Jana Lukeše a Jiřího Peňáse zástupně za ty, pociťující osobní ohrožení v Krylově ostré kritice tehdy se zrozujícího Havlova režimního paskvilu, kvůli kterému teprve krátce předtím obrátili kabáty. Jejich špinavosti tu citovat nemíním; kdo chce, může si je dodatečně vyhledat, kupříkladu v deníku LN z 28. 2. 1994 a v již nevycházející LD z 11. 11. 1993. Pozastavím se jen u Petra Krále, narcistně založeného básníka, živícího se neúspěšně příležitostnými pracemi v Paříži, a jeho hyenismu, kterého se dopustil statí „Nekryluju“, otištěnou 18. 1. 1996 na stánkách Literárních novin. Nejen že v ní jako vrchol kýče a coby jakýsi přívažek k morálnímu alibi národa po zásahu vojsk v srpnu 1968 zavrhuje Karlovu píseň „Bratříčku, zavírej vrátka“ (naštěstí nevěděl, že Karel ji napsal ve zlé předtuše již dříve), ale osměluje se zároveň též sprostě tvrdit, že prý si „Kryl pouze hrál na básníka“, zatímco ve skutečnosti byl grafomanem. Jako možného pokračovatele v tomto jeho „klamání tělem“, jak to Král označil, uvádí potom překvapivě mne, jemuž dlouho a nezřízeně pochleboval, aby dosáhl vydání své první knížky poezie. To, že v době, kdy článek vyšel, dával Král již skoro dva roky mrtvému Karlovi dodatečně za vzor verše Jana Vodňanského, otáčejícího se po větrech jako korouhev, leccos také vyjadřuje. Zajímalo-li by ale někoho udělat si dokonalejší obraz přímo o Králově lidské hodnotě, ať se poohlédne po důvodech jeho odchodu z postu kulturního rady na pařížském velvyslanectví, který zastával až podezřele krátce na samém počátku devadesátých let.

Když už jsem se do vzpomínání na Karla pustil, mohl bych rozebírat i jeho lásku k mamince (její úmrtí koncem listopadu 1989 mu paradoxně urychlilo vyřízení žádosti k cestě do ČSSR, se mnou nastejno podávané), ale i pěkný poměr k neteři, kterou obdarovával i přes nouzi – a naproti tomu třeba přidat i cosi o nedorozuměních

se sestrou a bratrem, z nichž se smutnil. Znáám také pochopitelně podrobnosti o Karlově seznámení se a pozdějším soužití s bavorskou dívkou „Marlénkou“ (Marií Magdalenou, nyníější vdovou), s níž vstoupil až po dlouhatánských letech do stavu manželského. Nehodlám však zabředávat do takových intimností, nesluší se to a pokusím se raději vysvětlit, ačkoli mi to taktéž určití lidé budou brát za zlé, proč veřejně zastávám přesvědčení, že kdyby Karel byl ještě mezi námi, pohlížel by na dnešní situaci očima levice. Vedli jsme totiž spolu zhruba na rozhraní let 1991–92 v Mnichově jednu hodně vážnou řeč, v níž šlo hlavně o výměnu a shrnutí našich „porevolučních“ poznatků, které směřovaly k tomu, že jsme další vývoj v republice hodnotili negativně. Karel mluvil zlostně o Havlově disidentské nekompetentní klíce a cenil si mé odvahy ujmout se levicových autorů, jejichž knihy přestaly smět vycházet. Před tištěným slovem měl úctu, a třebaže s něčím někdy vyloženě nesouhlasil, jakékoli cenzorství nenáviděl. S jistými výhradami (a se vztyčeným ukazovákem!) schvaloval i můj silící příklon ke KSČM. Při nejbližší vhodné příležitosti pak uskutečnil rozhovor s tehdy všestranně bojkotovanými Haló novinami, na který mě upozornil (vyšel 20. 7. 1992) někdy v pozdním létě. Varoval v něm naléhavě před nastupujícím kapitalismem a bezbřehým „hňupstvím“, jímž se naše země přizpůsobuje Západu a Americe.

Deset let po Karlově odchodu na věčnost mohu snad přispět i k rozšířování dvou, již jako fakta napevno zafixovaných polopravd, které by se jinak málokomu chtělo rozrýpávat. První se vztahuje k občasným výrookům, že gramodesky, vydávané v cizině bezprostředně po Karlově odchodu, si z ušetřených peněz financoval sám: nebylo tomu tak a za jejich výrobou stál Luboš Kaválek s vydatnou podporou Svobodné Evropy v zádech. Cílem pro ně bylo Československo, kam byly (nezřídka diplomatickou cestou) pašovány, a Karlovi umožnili rozprodávat si z nich jen malou část při koncertech, jako úhradu honoráře. Druhé a závažnější upřesnění, k němuž jsem dospěl teprve nedávno a zcela náhodně, se dotýká Karlem vždy nanovo vzpomínané demolice rodinné tiskárny Kryl a Scotti v Kroměříži, které byl přítomen jako čtyřleté dítě. Vydával ji za pouňorovou „pomstu vykořistovatelům“, specializovaným navíc ještě ke všemu na tištění nábožensky orientovaných knih. Ty také Krylovi opravdu tiskli a v jedinečné kvalitě, hlavně pro nakladatele Josefa Floriana ze Staré Říše, silně kontroverzní postavu první půle dvacátého století, jejíž dogmatické pojetí katolické víry vyvolalo v předválečné české společnosti nejeden názorový střet. Pádnějším důvodem tehdejšího tvrdého postihu však mohlo být (viz věstník Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, č. 4/2002), vytištění několika čísel kolaborantského týdeníku české menšiny v Novém Jičíně, původním působišti Krylových, ocitnuvším se po okleštění republiky v Hitlerových pazourech. Krylův otec se tomu bezpochyby bránil, a když nenalezl uspokojivé východisko, putoval hned počátkem roku 1939 (ačkoli Karel vždy prohlášoval, že v osmatřicátém „museli živnost zabolit“) i s tiskárenským zařízením do již zmiňované Kroměříže, nacházející se v takzvaném vnitrozemí. Tohle si Karel tedy už střežil jenom pro sebe; nezaslechl jsem, že by svůj často opakovaný zážitek v tomto smyslu někdy doplnil.

Úplně na závěr jsem si vyhradil zcela hnidopišskou rozvahu k listině, která by měla být Karlovou závětí a přišla mi poštou asi tak dva, tři roky po jeho smrti v kopii a anonymně. Nechystám se tu zpochybňovat pravost těchto šesti řádků – z toho af mne probůh nikdo nepodezřívá – zaujala mě v nich pouze zvláštnost, se kterou bych u člověka, pokládaného všeobecně pomalu za jazykového génia, nepočítal. A jelikož vím z osobních zkušeností s ním, jaký byl i na gramatiku pedant, je absolutní raritou, že ve druhé řádce v závorce, v níž uvádí zemi narození, stojí „Czechoslowakei“. To je totiž složeninou z anglického a německého názvu našeho již zrušeného státu (viz přiložené faksimile textu, z něhož jsem pro tisk záměrně odstranil podpis a razítko bavorského notáře), protože správně lze jen napsat buď „Czechoslovakia“, anebo „Tschechoslowakei“. Karel tedy přece jenom asi nebyl takovým zosobněním neomylné dokonalosti, jakou se rád jevil mnoha obdivovatelům i obdivovatelkám! V jediné větě, do níž shrnul své přání, aby – pakliže zemře – byla ustavena jeho univerzální dědičkou právoplatná manželka, dopustil se sice hloupé pravopisné chyby, kvůli jejímž zveřejnění by se teď se mnou asi rád popral, ale zároveň také prokázal, že fámy o jeho plánech na rozvod neměly reálný podklad. Bylo tomu přesně naopak: při našem posledním, docela náhodném setkání na mnichovské ulici (bydleli již ve Waldkirchenu a měnili do Pasova), vylezlo z něho, že už zase pokukuje po něčem novém, prý u hranic, „nejlíp poblíž Železné Rudě“. Z legrace jsem mu doporučil za nejvhodnější proslulý objekt tamní nevyužívané nádražní budovy, stojící jednou půlkou v Bavorsku a druhou v Čechách, takže by to pro oba – Čecha a Bavořanku – bylo vlastně ideálním místem. Zařehťal se tomu nahlas, stiskli jsme si ruce a pak – pak už zbylo jenom to věčné štrachání se ve vzpomínkách.

Obrys-Kmen 10/2004

Z dějin českého myšlení o literatuře

ALEXEJ MIKULÁŠEK

Antologie výše uvedeného názvu má být „doprovodným projektem“ Dějin české literatury 1945–1990, které připravují „pracovníci a spolupracovníci Ústavu pro českou literaturu AV ČR“. Projektu, jenž by byl sám o sobě bezesporu významný a užitečný, byť s přihlédnutím k neslavným interpretačním výsledkům dosavadním si velké naděje dávat nemůžeme (schematické pojetí literárních dějin a vulgární sociologismus je asi to nejmenší, co bychom akademické bohemistice mohli vytknout). Druhý svazek antologie, zachycující období mezi lety 1948 až 1958, nedávno vyšel v předstihu s cílem „dokumentace dobového literárního života“ (tedy nikoli skandalizace „kteréhokoli z jeho účastníků“), máme-li věřit slovům Michala Přibáně, editora projektu. Povrchnímu nehistorickému pohledu se ovšem obsah „komunistických“ textů jako skandální jevit může, zvláště v dobovém restauračním světle, ale koneckonců i s přihlédnutím k tzv. vývoji, spíše veletočům a eskamotérským kouskům mnohých „z jeho účastníků“. Ovšem i to je cosi dosti rozšířeného, chtělo by se napsat běžného, specificky českého, včetně prolustrovaných kateder, učebnic a slovníků. Edice je to velmi důležitá publikovaným materiálem, zveřejněnými statěmi, polemikami, recenzemi a glosami, jejichž výběr sice můžeme napadnout jako neúplný a tendenčně interpretovaný, ovšem podobná omezení lze vytknout v podstatě všem antologiím polistopadové a koneckonců i předlistopadové éry. Většina článků je přístupna jen ve specializovaných knihovnách, jejich zveřejnění a opětovné zpřístupnění usnadňuje heuristickou i kritickou práci. Pozitivní je rovněž fakt zveřejnění několika článků z exilových tiskovin.

Recenzovaná antologie je rozdělena do osmi kapitol, z nichž jmenujme např. Kdo nejde s námi, O Pavla Kohouta, Co je to socialistický realismus a socialistická literatura, O literární kritice v období budování socialismu, Z druhého sjezdu, O Františka Halase, Nová generace? ad., jimž je předeslán krátký Úvod; knihu uzavírá studie Petra Šámala nazvaná Cesta otevřená, jejíž význam je podobně jako význam zveřejněných textů spíše dokumentární, a polemizovat s ní netřeba.

Omezení antologie? Dané podstatou restauračního myšlení, podle něhož je progresivní to, co míří k restauraci kapitalismu a jeho individualistické kultury pro „elitu“ a „plebs“, kdežto vše ostatní jsou totalizující, unifikující, zločinecké tendence. Restaurace feudálních přežitků ponapoleonské éry v Evropě, které strašily věru dlouho ve Francii stejně jako v Rakousku (Rakousko-Uhersku), sama na sebe hleděla podobnou optikou. Rezignace na pojem „revoluční kultura“, termín zásadní, klíčový a neoddiskutovatelný, vede ke zploštění všech výkladů (nejen Šámalových v závěrečné studii, cele konformní, a tedy příznačnou pro 90. léta), postihuje totálně všechna schémata myšlení, která si nárokují postkomunistickou

vědeckost a objektivnost a upadají do nemarxistického a protimarxistického aktivismu.

Z projektu byly eliminovány články a stati o pronásledování alternativní kultury v západních zemích, zvláště ve Spojených státech období mccarthysmu, o zločinech spáchaných na literátech, literárním životě v režimech na druhé straně „železně opony“, od fašistických až po liberálněkonzervativní, o popravách, o vězňených a vyhnaných literátech. Vědomí studené války a nebezpečí války světové, všeobecné jaderné katastrofy ovlivňovalo i kritické myšlení a styl u nás, nejen oficiální propagandy. Mnozí pronásledovaní spisovatelé u nás získávají politický azyl nebo se alespoň setkávají s podporou, jako kdysi ve 30. letech bratři Mannové nebo F. Werfel. Ale neodbočujme: revoluční kultura je typická ÉTOSEM, široce sdíleným OPTIMISMEM budování RÁJE NA ZEMI PRO VŠECHNY. Je to jistý druh fanatismu, ale v mnohém specifický a nepřevoditelný, z textů našich stalinistů ovšem dobře čitelný. Pro evokaci těm, kdo to nepoznali: její ozvuky jsme zažili několik týdnů po listopadu 1989, jež se tvářily jako revoluční, aby byly okamžitě nahrazeny třesnutým ekonomickým a politickým cynismem a restaurací neperspektivních, de facto přežilých forem společenských vztahů, založených na diktátu bohatých a mocných. Literárními iluzemi záhy přecházejícími v manýrismus a rezignaci na potencialitu uměleckého slova, chápaného pouze jako chaotický vítr fonémů a grafémů, popř. invektiva či propaganda (kontrapropaganda). Koncepty nového člověka, obrodné síly umění a kultivující, humanizující moci slova, význam myšlení a idejí tzv. správných a tzv. nesprávných, nových, tedy v mnohém vždy utopický svět bez násilí, válek, svět harmonie je světem revoluční kultury, v něčem podobným „novému věku“ revoluce francouzské, jen svist gilotin zněl tišeji. Utopie ovšem posunuje svět dopředu, ten literární dvojnásob, a velmi se mýlí, kdo v nich cítí zápach plynových komor. Revoluční násilí přirozeně revoluční kulturu doprovází jako tzv. boj se starým, v pouhých letech má ovšem i specifickou, znásobenou motivaci i zdroj (srov. aktivitu CIA a jejího pozdějšího šéfa Allana Dullese nazvanou Operation Splinter Factor, jejíž podstata i děsivé důsledky, mj. politické procesy se členy „slánského kliky“, byly popsány v knize Stewarta Stevensa, přeložené do češtiny jako Výbušnina). I bez „výbušniny“ je revoluční kultura plná násilí či boje, odtud mnoho popravených a vězňených komunistů či nekomunistů. Revoluční kultura má odvrácenou tvář a doprovod, tedy protirevoluční aktivitu usilující o restauraci, rekonstrukci a restituci poměrů (nepřipomínají nám tyto pojmy cosi?) před únorovým převratem, kterou zde reprezentuje P. Tigrid a E. Hostovský. Zvláště Tigrid vyslovuje postoj za „demokraty v exilu“ s mimořádnou otevřeností, která stojí za delší citaci: „Mravní a kulturní rekonstrukce v našich zemích bude jednou obtížnější než rekonstrukce politická a hospodářská, poněvadž na 80 % české inteligence bude mravně k nepotřebě: a otázku vážnou je, koho necháme učit na školách a univerzitách, koho psát do novin, koho mluvit do rozhlasu, komu světit vydávání knih, vedení mládeže a šíře, čeho, čím a jak se bude regenerovat kulturní život český a slovenský“ (1949, s. 102). V těchto slovech už čteme předpověď polistopadových čistek; totalitní myšlení, jak zní propagandistická

floskule, se zde projevuje diktátorským gestem a otevřeněji to snad nemohlo být napsáno. A byla-li dobová publicistika plná zrádců a oportunistů, najdeme tutéž terminologii i u mnohých „demokratů“ v exilu. Dejme prostor opět Tigridovi. „Podle mého názoru bude rozumnější počkat si na nové generace, než znovu galvanizovat k životu kulturu bolševiky jako Olbrachta či Majerovou, pomatence jako Hromádku či J. L. Fischera, zrádce jako Řezáče, oportunisty jako Drdu či třasořítky jako J. B. Kozáka.“ (tamtéž) I Egona Hostovského „Odpověď za spisovatele v exilu“ je spíše emotivní a udavačská polemika s J. Pilařem (nic na tom nemění, že Pilařovi oplácí stejnou mincí), má hodnotu dobového svědectví potenciální oběti revolučního teroru a její přesah je velmi omezený, zvážíme-li snahu integrovat Hostovského dílo do běžně editované české literatury 60. let; Pilař podle něj „dobrovolně přijal žold uchvatitelů, zradil národ“ (1955, s. 98), kdežto exilový spisovatel, chudý a strádající, se stal „volky nevolky mluvčím národa“. Pro exil byl i Jan Drda „kulturní gestapák“, takže není příliš složité dedukovat, co by znamenal antikomunistický převrat v polovině 50. let u nás a důsledky „kulturní očisty“. Maďarský „příklad“ i bez sovětských tanků by měl být varováním.

Škoda, že do textu antologie nebyl zasazen oddíl o důsledcích „odhalení“ skupiny sionistických „zrádců“ a škůdců zmíněné Slánského kliky. To, co dnes vnímáme jako kampaň s antisemitským pozadím (byť se od antisemitismu oficiálně distancovala), by mohlo být nejen reziduem myšlení poměrně starého, podstatně staršího než komunistické hnutí, a podsouvání pekelné mašiny bolševikům by ztratilo na příchuti. Dostí podstatně však ovlivňovalo myšlení o literatuře, neboť se našel přesvědčivý „viník“ zla, nedostatků a omylů. Motivaci hlubší pak ukázal v citované knize Stewart Steven, jehož analýzy pak doplnil Viliam Bernáth v knize Spomienky na Vladimíra Clementisa.

Vedle mimořádného étosu a historického optimismu revoluční kultury, prezentované antologií, je důležitým znakem publikovaných příspěvků výrazná kritičnost, polemičnost, snaha vyjádřit se k určitému problému a polemizovat s druhými, dále metakritičnost, snaha reflektovat kritiku teoreticky a sociologicky. Rovněž potřeba autority, někoho či něčeho nezpochybnitelného, o co je možné se opřít jako o pravdu, jistotu, vzor. Souvisí to jistě s kultem osobností, ale i toto myšlení je staré a kontinuální, je to imanentní potřeba vůdce a vedení, kterou si uvědomuje každé společenské hnutí, od toho pozitivního až po vyhraněně negativní.

Léta 1948 až 1956 nelze – dle našeho soudu – pokládat za léta monolitní stalinistické ideologie, pod obecně sdílenou terminologií a frázemi se nalézalo dosti silné pluralitní podloží, které bude teprve třeba odhalit a posoudit, ovšem nikoli nehistorickými hledisky doby „restituce“. Míra kritičnosti a plurality je zvláště v druhé polovině sledovaného období podstatně větší než v restauračních tiskovinách dneška, kdy jedinou alternativu (dobrou, nebo špatnou, to nechť posoudí jiní) představuje Obrys-Kmen. Jen s tím rozdílem, že ÉTOS nahradil IMAGE, síla SLOVA mraveniště VÝZNAMU, zájem KOLEKTIVU a společnosti pak ELITA a INDIVIDUALISMUS, koncept BOJE za NOVÝ ZÍTŘEK pak uspokojení nad tím, že nic lepšího než

zlidštěný kapitalismus (tzv. demokratický režim, jak zcizeně starořecký pojem užívají) neexistuje. Poměry jsou normalizované, restrukturované, restaurované, restituované, normální, jak soudí mnozí, čas od času možná upřímně překvapovaní tím, že něco je jinak. Na druhou stranu však nelze upřít, že míra kritičnosti a sebekritičnosti je ve sledovaném období (1948–1956) přece jen větší než v letech 70. a první polovině let 80., kdy byla velmi silná tendence opačná, v neprospěch doby i její literatury.

Hodnota publikovaných textů, tzv. komunistických i antikomunistických, se tedy na první pohled může jevit jako povýtce dokumentární, ale totéž se bude jevit historikovi budoucích literárních dějin, když se bude probírat restaurační publicistikou a akademickou teorií (a pseudoteorií) 90. let. Bude-li to platit i pro kritiku prezentovanou v *Obrysu-Kmeni*, nedovedu dnes posoudit.

Obrys-Kmen 12/2004

Kdo chce (Fučíka) bít, hůl si najde aneb Malé pojubilejní účtování

ZDENĚK HOŘENÍ

Jeden český novinář s pravicovým ledvím napsal docela nedávno, že jde-li o mláčením někoho, kdo přerůstá český obzor, pak se v Česku vždy hůl najde. Šlo mu o Maryška a o události z doby před více než sto lety. Výrok je ale aktuálně vztažitelný na dobu jinou i jinou osobnost.

O tom podávají důkaz leckteré z článků vyrobených a otištěných v české kotlině v roce 2003, to jest v roce, v němž si česká literatura vzpomínala či lépe mohla vzpomenout 100. výročí narození Julia Fučíka, 60. výročí Reportáže, psané na oprátce a stejné výročí autorovy smrti na popravišti v Berlíně-Plötzensee.

Díky všem, kteří si vzpomněli objektivně, nepředpojatě a věcně, ať už u nás doma či v německém, ruském, čínském, anglickém, vietnamském, japonském, kubánském, polském, slovenském a jiném vzdáleném zahraničí. Autor nejpřekřádanější české knihy, který v nesmířitelných letech nacistické okupace mužně zvedl prapor Národního revolučního výboru (české) inteligence, si to zaslouží.

Nesporně – svou Reportáží, psanou na oprátce, kterou Werich nazval „nejkrásnější knihou války“, Fučík také přerostl český obzor. Proto i na něho leckdo směle a statečně tasí hůl.

ČTK: prý „pošramocený“ odkaz

Tón udala Šárka Nobilisová z ČTK už 20. února 2003, kdy tato jinak ctihodná agentura poslala do světa její zprávu nadepsanou slovy Pošramocený odkaz komunistického idolu Julia Fučíka. Ono „pošramocení“ vysvětila alespoň tím, že prof. Václav Černý či Ferdinand Peroutka se k Fučíkově Reportáží stavěli skepticky.

V tom má paní Nobilisová asi pravdu: Černý tvrdil, že by se na Pankráci udál zážrak, kdyby tam, za mřížemi všemocného gestapa, byla Reportáž opravdu napsána. A Peroutka se ve své svobodnoevropské kukani historicky znemožnil ještě dokonaleji: „Tak velká a stylisticky vybroušená kniha nemohla být v tomto vězení napsána.“

Ve sporu s oběma „koryfeji“ to dopadlo, jak jednoznačně prokázal vědecký tým historika doc. Františka Janáčka (Reportáž, psaná na oprátce, Torst 1995), dva nula pro Fučíka. A tak si otázku, kdo si pošramotil svou novinářskou pověst, musí paní Nobilisová z ČTK vztáhnout zřejmě především na sebe a svou agenturu.

„Hodná teta z televize“

O Fučíkovi se však v jeho jubilejním roce rozepsali nejen zjevní začátečníci. Přihlásila se i „hodná teta z televize“, jak se v Salonu (23. října) sama nazvala Helena

Třeštíková, která se v této příloze Práva bez uzardění přiznává, že „úplně tu knihu (Reportáž) nenáviděla“, že filmové zpracování Reportáže v roce 1985 bylo ideologicky „příšerné“ a že Fučík pro ni nakonec splynul s „nezodpovědným fanfarónstvím (!)“. A tak máme alespoň vysvětleno, proč její televizní hokuspokus zvaný Lidé, mám vás rád byl tak trapně a předpojatě záštiplný.

Ozvala se (v Reflexu 36/03) i Miroslava Filípková, která se kdysi (1967) na stránkách Mladého světa pokusila popravit Fučíka podruhé. Přišla se svou troškou do mlýna znovu po dlouhé době mlčení. Zřejmě proto, aby asi dokázala, že se za tu dobu ničemu nenaučila a nepoučila se. Nic z toho, co se mezitím prokázalo díky vědecké analýze Janáčkova týmu, totiž nevzala na vědomí. Jen znovu omílala, co už semlela. Ostatně, její chyba.

Kdo že je nula?

Obdobně se blamoval i Pavel Baroch v Hospodářských novinách (8. září 2003). Opepřuje vzpomínku na výročí Fučíkovy popravky v nacistické věznici titulkem Julius Fučík: výročí smrti „příkladné nuly“. Všimněme si: činí tak v den, kdy musel Fučík zemřít, protože – jak ve svém „rozsudku“ nacistický soud výslovně uvedl – chtěl svou ilegální činností „obnovit český (československý) stát“.

Ostatně Hospodářské noviny ovládl v minulých letech jeden z německých tiskových koncernů.

Baroch „antifučíkiádu“ obohatil opravdu svérázně: nic vlastního nedodal, jen jako papoušek opakoval dva tři dávno překonané citáty z dílny Hostovského (Fučík „neumřel v nacistickém vězení za velkou myšlenku, protože velkou myšlenku nehlásal“), Peroutky (měl se jednou vyjádřit o Fučíkovi jako o „příkladné nule“) či jistého Kučery (Fučík „svými extravagancemi ohrožoval domácí odboj“) apod. I tak se dělá režimulibá publicistika.

Na čí pěst jednal Kolínský?

Aleš Fetters v Tvaru (4/03) byl přece jen aspoň trochu serióznější, když připustil, že „není nikde doloženo, že by Němci dopadli někoho z odboje na Fučíka v roli ‘volavky’“. Fučík samozřejmě žádnou volavkou nebyl, stejně jako je dnes už stokrát vyvrácená domněnka, že „Kolínský nejednal na vlastní pěst, ale že se vše dělo s vědomím někoho výše postaveného“.

Fetters, mistrující i Společnost Julia Fučíka pro její údajnou poplatnost „idealizovanému“ a „ideologizovanému“ pohledu na autora Reportáže, se ve změní dalších podobných nesmyslů dostal až k sovětsko-německému paktu z roku 1939 a k tvrzení, že Fučík prý „respektoval sovětsko-německý pakt a vystupoval v jeho duchu“, údajně až do sovětsko-německé války. Ovšem nemá pro to žádná fakta.

Své stanovisko k německému fašismu vyslovil Fučík po podepsání „paktu“ přinejmenším ve dvou písemných projevech – v májovém čísle Rudého práva v roce 1941 a v Otevřeném listu ministru dr. Goebbelsovi. Jak známo, v „otevřeném listu“ Fučík kategoricky odmítl námluvy nacistického žvanila s českou kulturou. Tento jeden

z nejvýznamnějších dokumentů českého odboje byl vydán na podzim 1940, tedy nejméně půl roku před Hitlerovým vpádem do SSSR.

Připomeňme si z něj: „My, česká inteligence (.) nikdy, slyšíte, nikdy nezahlásíme revoluční boj českého lidu, nikdy nevstoupíme do vašich služeb, nikdy nebudeme sloužit teroru a porobě.“ Snad i toto je důvod, proč se Fučík v dnešním Česku prozlém pasovskými a düsseldorfskými tiskovinami leckomu nehodí do krámu.

Nehodící se uvozovky

Fučík se zjevně nehodí ani Bohumilu Pečínkovi. Vedle „nováčků“ na frontě proti Fučíkovi patří už k veteránům. Tentokrát udeřil ve Schwarzenbergově Reflexu (8/03) tvrzením, že prý se v Reportáži „neustále proplétá i Fučíkovo trauma z toho, že na gestapu mluvil“.

Platí o Pečínkovi, stejně jako o několika dalších autorech obdobných opusů, že zcela záměrně zneužívají Fučíkova svědectví, že ve chvíli, kdy za heydrichiády bylo ohroženo několik jeho přátel z řad české kultury jako Neumann, Halas, Olbracht, Seifert aj., se rozhodl začít hrát s gestapem „vysokou hru“. Napsal v Reportáži: „mluvil“ jsem tedy, přičemž slovo mluvil výslovně označil uvozovkami.

Pečínka a spol. však odhazují zřejmě nehodící se uvozovky, odsouvají stranou onu „vysokou hru“, kterou autor Reportáže hrál při výsleších, aby pozornost gestapa od svých přátel odvedl.

Připomeňme, že „mluvení“ se Fučíkovi podařilo, neboť gestapo se poté podle jeho slov několik měsíců honilo za „vidinou“: „Výsledky byly dokonce lepší, než jsem předpokládal. Obrátil jsem jejich (gestapáků) pozornost docela jiným směrem. Zapomněli na Neumanny, Halase, Olbrachty. Dali pokoj české inteligenci.“

„Vidinu“ jim mistrně vnutil Fučík: všichni, o nichž se dočítáme v závěru Reportáže, se dočkali živi a zdraví osvobození.

Umíme ještě číst knihy?

Prof. Černý kdysi napsal ve svém opravdu pošramoceném slovu o Reportáži: „Lze si klást užaslou otázku, umí-li kdo u nás ještě vůbec číst knihy.“ Tato jeho slova patří dnes právě na adresu Pečínky a jemu podobných.

Neměli bychom zapomenout ani na Josefa Chuchmu, už notorického „antifučíkovského“ obrazoborce, který přišpendlil své krédo k jubileu autora Reportáže docela výmluvně už v titulku svého článku v Mladé frontě Dnes (22. 2.): „S Fučíkem ještě nejsme hotovi.“

Tedy ještě nejsme.

Budiž. Sítu času podobná moudra spravedlivě proseje.

Obrys-Kmen 14/2004

Příznak svobody

MICHAEL DOUBEK

Téměř denně lze zaslechnout a číst – přímo či mezi řádky – že my, Češi, právě zažíváme ty nejlepší nebo skoro nejlepší časy, které kdy náš národ poznal, že až poslední roky nám přinesly ryzí svobodu, ekonomickou a kulturní prosperitu. Rozhlasové stanice, televizní kanály i většina deníků, objevujících se na pultech novinových stánků, nám tuto myšlenku dosud víceméně úspěšně nutí. Současnost je podle křiku hlásných trub dneška v českých dějinách srovnatelná snad jen s prosperitou předválečného Československa a Českých zemí za vlády císaře Karla IV. Právě probíhající rozkvět naší vlasti má být protikladem období úpadku ve druhé polovině 20. století. Vyzývání svobody vlastníky slova našich dní je ale tak intenzivní, až se mi zdá křečovitě, a když už ne bezprostředně lživě, pak přinejmenším podezřelě.

Z hlubiny paměti se mi vynořuje vzpomínka na slavný Buňuelův film z roku 1974, který se jmenuje Příznak svobody. Viděl jsem jej pouze jednou, ale nemůžu zapomenout na chaotické zmitání postav, na roztržité epizody, na tělesné i duchovní zvrhlosti, na sebeklamy, na mumraj, v němž skutečná svoboda příliš tíží, ztrácí svoji tvář a stává se fantómem. Jsme muž pátrající po zmizelé dceři, ač ta se neustále nalézá v jeho blízkosti. Jsme žena milující se s vlastním synovcem. Jsme hodující hosté sedící kolem prostřeného stolu na záchodových mísách. Jsme vězni zdvihající zatáté pěsti a vzdorovitě křičící před popravčí četou: „Pryč se svobodou! Ať žijí okovy!“ Tricet let starý Buňuelův Příznak svobody je věrný obraz dneška.

Jako příklad zmatené přítomnosti nám může dobře posloužit slovo „sofistikovaný“, užívané poslední dobou ve smyslu intelektuálně vyspělý či promyšlený. Toto slovo jsme převzali z angličtiny. (Z jiných jazyků už nebereme, tváříme se, že nejsou, že nám nemají co nabídnout, a zapomínáme na vlastní bezvýznamnou řeč.) Sázím se, že devět z deseti osob používajících „sofistikované“ technologie či „sofistikované“ kdovíco netuší, že sofistika je už od časů Sokratových synonymem prázdného rozumování, vyvozování klamných závěrů, mudrování bez věcného základu, záluďného vydávání padělků za originál. Dokonce i samotná angličtina zná sloveso „sophisticate“ znamenající falšovat, chytračit nebo obloudit. Ve slově „sofistikovaný“ je tedy mnohými netušený rozpor, je v něm rozpolcenost českého nitra, je planou touhou naší svobody mluvit a myslet moderně a světově.

Pro mě zřetelným důkazem, že naše svoboda je příznak, je stud za český původ, za slovanské kořeny, za pokrevní spřízněnost s Rusy, Poláky nebo Srby. Vždyť styděl by se vnitřně svobodný člověk za svoji národnost? A my se prostřednictvím většiny svých politiků, novinářů a vůbec všech vlivných stydíme, pořádně stydíme. V hlubinách vlastních niter se cítíme méněcenní. Hrbíme se před národy obývajícími území západně od našich krajů. Nemyslíte? Kež by to byl jen můj mylný dojem! Nevíme

nic o slovanské mytologii, bojíme se počátků vlastní historie. Ve svobodě se ale nikdo nebojí! Nebojí se sám sebe! My zatajujeme své předky, příšedší z ukrajinských lesostepí, dovoláváme se pochybné spřízněnosti s Kelty a namlouváme si, že slovanská krev starých Čechů v nás byla naředěna krví neslovanských etnik obývajících dříve území Čech a Moravy, že v nás dnes koluje (naštěstí) už jen homeopatické množství slovanských leukocytů a erytrocytů. Proč by pak ale Neslované nebo poloviční Slované dosud mluvili ryze slovanským jazykem? To nedává smysl a nemůže být pravda.

V pátrání po vlastním původu, v sestavování národního rodokmenu pomáhá poslední dobou genetika. S přesnými genetickými analýzami lidských populací hovořících stejnými či příbuznými jazyky se roztrhl pytel. Už při povrchní rešerši z medicínských časopisů jsem našel desítky článků na toto téma. Žádný sice nepíše přímo o Češích, ale to nám zase tolik vadit nemusí. Můžeme si vzít příklad z blízkých Poláků. Podrobný rozbor takzvaných mikrosatelitů chromozómu Y u polských mužů publikovaný v roce 2002 odhalil, že Poláci z různých koutů země se mezi sebou geneticky neliší, zatímco paralelně vyšetřování lidí evropských neslovanských národností se od Poláků lišili významně. Poláci stejně jako Češi žijí na území obývaném na počátku našeho letopočtu Neslovany, na rozdíl od Čechů měla navíc jejich země během posledních stovek let daleko pohyblivější hranice, a i tak si zachovali národnostní jednotu. Ať dělám, co dělám, nenacházím jedinou skutečnost dokládající, že jsme na tom jinak než Poláci, že jsme přestali či přestáváme být Slovany. Podobně jako v případě Poláků byly zveřejněny analýzy populací Litevců, Lotyšů a Estonců. Litevci a Lotyši jsou si blízcí nejen jazykově, ale i geneticky. Naopak Estonci jsou Litevcům a Lotyšům na hony vzdáleni. I když metody současné genetiky mají své limity, stejných příkladů je možné najít mnoho. Jsme a budeme slovanskými Čechy mluvícími slovanským jazykem – někomu k žalu, jinému snad k radosti.

Bojíme se vzpomínat na časy, kdy jsme zažívali největší národnostní rozvoj v našich dějinách a maskujeme to žvatláním o dobách před staletími, které se zdají být dobami hojnosti a slávy, ale v nichž jsme po pravdě řečeno ve vlastní zemi velkými pány nebyli. Nebyla to tedy hojnost pro nás a naše sláva. Český národ a čeština podle mne nikdy nevzkvétaly víc (přes všechnu bolest, která rozkvět provázela) než ve 20. století, tedy především v jeho druhé polovině. Dnešek už je jen dobou vzpomínek na národnostní rozmach.

Se studem za vlastní národnost souvisí i otázka, která by se dala nazvat otázkou rozplzlého pojmu vlast. Za svoji vlast stále považujeme Československo, Československo velebené i nenáviděné, Československo se všemi jeho rozpory a špatnostmi, které však splynulo s našimi českými srdci. K nositeli dnešní svobody, k České republice, se chováme chladně, není skutečnou vlastí. Její vznik v roce 1993 jsme neslavovali, její desáté narozeniny jakbysmet. Kde jsou ti, kteří se radují, že už nežijeme ve společné zemi Čechů a Slováků? Kde jsou ti, kteří si myslí, že rozdělením se Češi i Slováci zbavili břemene a konečně začali volně dýchat? Ve střední Evropě se objevily dva bezvýznamné, nicotné státečky, státečky bez prestiže. To socialistické

Československo mělo, ať chceme nebo ne, větší renomé. Dva pidistáty sní o vlastní důležitosti a přeceňují svá miniaturní vítězství (například vítězství národních hokejových týmů), která kromě nich nikoho nezajímají. České republice jsme navíc za 10 let od jejího zrodu nedokázali dát kloudné jméno. Česko je příliš hořký název, který se těžko vyslovuje, neboť je zlomený, amputovaný, je to jen polovina Československa.

Opustíme naznačený problém rozplizlé vlasti a hledíme další příznaky naší svobody. Vracíme se prý zpět do Evropy, opět se prý v posledních letech stáváme součástí společenství průmyslově a duchovně vyspělých zemí, jehož součástí jsme už údajně byli a z něhož nás vyrvalo čtyřicetiletí nebo padesátiletí před rokem 1989. Nechme stranou skutečnost, že naše vlast a naše kultura nikdy hranice Evropy neopustily (fakticky i symbolicky), skutečnost, která musí být soudným lidem jasná na první pohled, a pohlédneme na fantóma ekonomické vyspělosti českých zemí v minulých desetiletích a staletích. Obrázek o naší ekonomické vyspělosti lze získat z knihy Massima Livii Bacciho *Populace v evropské historii* (česky vyšla v roce 2003). Podle této knihy byl v našich zemích hrubý domácí produkt na osobu a rok 849 dolarů roku 1820 a 2096 dolarů roku 1913. Ve Velké Británii to bylo ve stejných letech 1756 dolarů a 5032 dolarů, v Německu 1112 dolarů a 3833 dolarů, ve Švédsku 1198 a 3096 dolarů, ve Francii 1218 a 3452 dolarů, ve Španělsku 1063 a 2255 dolarů a na území dnešního Rakouska 1295 a 3488 dolarů. Přesné údaje o období první Československé republiky nemám, ale mohu nabídnout srovnání roků 1950 a 1973. V těch letech byl československý hrubý domácí produkt na osobu 3501, respektive 7036 dolarů. Přibližně stejně na tom v té době byli Irové a Řekové, hůř Španělé a Portugalci. Průměr hrubého domácího produktu ostatních západoevropských zemí byl roku 1950 5513 a roku 1973 11 694 dolarů na osobu. S průmyslovým rozvojem koreluje procento obyvatel žijících ve městech. V Čechách žilo v roce 1500 ve městech nad 10 000 obyvatel jen 1,7 % lidí z celkové populace a 5,2 % roku 1800, zatímco v severní Itálii tvořila městská populace (také ve městech nad 10 000 obyvatel) ve stejných letech 15,1 % a 14,3 %, ve Francii 4,2 % a 8,8 %, v Anglii 3,1 % a 20,3 % nebo v Nizozemí 15,8 % a 28,8 %. Ve srovnání s Čechy žilo ve městech také více Španělů a Portugalců. Podobně jako u nás na tom byli Němci a Švýcaři, hůř pak Poláci. Jak lze zmíněná čísla interpretovat? Tvrzení, že druhá polovina 20. století pro nás znamenala hospodářský úpadek, není pravdivé, je další vidinou dneška. Hospodářskou silou jsme se bohužel zemím západní Evropy nerovnali nikdy a bude těžké je dohnat. Nelze věřit, že k úspěchu v ekonomickém dostihu postačí jen současná svoboda.

Ještě relativně nedávno se u nás vyráběly věci, které sice nebyly špičkové kvality, ale byly naše. Tím, že byly naše, tím, že je vymýšlely české hlavy, jsme se učili a zdokonalovali. Museli jsme přemýšlet. Avšak české podniky byly vybity, padly v nerovném boji se západními konkvistadory, jako kdysi Aztékové a Inkové v boji se Španěly. I když prý Inkové neznali kolo, nemůžeme je nazvat primitivní a nelze je označit za lidi hodné vybití. Jako Aztékové a Inkové naivně věřili, že Španělé jsou jejich přáteli, tak my jsme uvěřili, že se můžeme odvrátit od zemí, kde se tradičně

dobře uplatňovaly naše výrobky, a čekáme, že se jim otevrou západní odbytíště. Proč se veselit ze zániku českých továren? Proč podléháme přízraku svobody a masochisticky se radujeme z likvidace záruky vlastního rozvoje, z toho, že národ služek a čeledínů se po přestávce stává opět národem služek a čeledínů (třebaže někdy v úhledných kostýmcích a nažehlených oblecích)? Za nově a barevně nalíčenými tvářemi našich měst jsou vyhaslá nebo vyhasínající srdce hutí a podniků. Nemáme pumpu krevního oběhu. Z čeledníku bude strastiplná cesta ven.

Bratrem fantóma svobody je fantóm technického pokroku. Představuje ale záplava výkonnějších a výkonnějších počítačů, plošších a plošších monitorů, rychlejších a přepychovějších vozů opravdový pokrok? Je nám s novými věcmi lépe? Jsme spokojenější? Nehledě na to, že princip většiny zdánlivě pokrokovějších věcí se neliší od jejich předchůdců. Osobní automobily mají čtyři kola už sto let.

Za oponou peněz, televizních reklam, supermarketů, konzumu je bída jako dřív, nebo dokonce větší. Volný trh vrhá spoustu lidí do prohlubující se propasti hmotné chudoby. Dobrovolně se za jeho panování vrháme také do chudoby duchovní. Daleko zřetelněji než u nás jsou tyto procesy vidět v dalších zemích a zemičkách bývalého socialistického tábora. Lány dříve křížované traktory leží ladem nebo jsou obdělávány pouze holýma rukama. A přece dnes většina obyvatel zemí někdejšího východního bloku svorně (jako za starých časů) mele pořád dokola, aniž by hledala nové cesty (nemyslím cesty ke starým časům), že nic lepšího než současný ekonomický pořádek-nepořádek neexistuje. Volný trh je opium.

Nelze hovořit o rozkvětu, nerodí-li se děti. Rozkvět bez dětí je fata morgana. Svoboda z nás udělala netvory nemyslící na potomky. Neplodíme-li děti, pravděpodobně se méně milujeme z lásky a více pro chvilkovou rozkoš a za peníze. Myslíme na sebe a svoje fiktivní pohodlí. Vinu za klesající porodnost v českých zemích nelze donekonečna házet jenom na ekonomické nesnáze mladých lidí, i když mateřství a otcovství, od nichž dává náš stát nehorázně ruce pryč, představuje zátěž rozpočtů mnoha manželství. Avšak lidé nejsou ani tak chudí (vzpomeňme si na opravdovou bídu generací našich předků, kteří i přesto mívali děti plný dům), jako jsou požívační, líní, nebo naopak nezdravě pracovití. Bez dětí se suneme do záhuby. Svoboda, v níž volíme život bez potomků, je kamikadze svobody.

Naše země trpí nedostatkem velkých vědců, umělců, filozofů, výrazných osob, které by měnily národní směřování a neuháněly s bezhlavým davem. Bují zde pseudomění a pseudověda. Lidé se ženou za pomíjivými tituly, které často neodráží vzdělanost a hlubokou moudrost – bakaláři počínaje a vysokoškolskými profesory konče. Akumulace titulů je stejná, ne-li větší než dřív, rovná se akumulaci tuku v těle obézního člověka, jehož tento tuk zabíjí. Je zajímavé, že za tituly, ocásky za jménem i před jménem, se ženou především ti, kteří se zhlížejí v západních zemích, aniž by si připustili, že právě v těchto zemích by své tituly stěžejí obhájili, že tam jsou kritéria k získání vysokoškolských, akademických i jiných hodností přísnější než zde. A tak, protože tady chybí vzdělanost a moudrost, tiše si v Čechách a na Moravě vládnou analfabeti se zlatými řetězy na krcích a s Mercedesy Benz. Za nositele pokroku se

někdy vydávají jedinci, kteří na nějaký čas vyjeli do ciziny, ve velké většině tam ni-
čeho nedosáhli, jen okouněli (génie svět nepoznal) a doma vydávají svoje polovičaté
znalosti za vrchol vědění, aniž by se je snažili dále rozvíjet a zasadit do české půdy.
Skutečného génia se tak s troškou nadsázky Češi dočkají možná jednou za sto let.
A kdyby jich bylo jen necelých pět miliónů jako Slováků, pak asi už nikdy. V našich
končinách se viditelně pohybují jen přízraky slavných. Lze o nich číst, prohlížet si je-
jich fotografie, avšak když si na ně chceme sáhnout, ruka jimi prochází jako vakuem,
nenahmatáme nic. Kéž by se probral a vymanil z útisku dřímající rozum!

České země opanovala nesolidarita. Nesolidarita umělců s umělci, lékařů s paci-
enty, pacientů s lékaři, nesolidarita s učitelkami a učiteli, nesolidarita s železničáři,
s dělníky, s cikánskou krví. Všem nesolidárním se ale jejich nakyslé pohledy a uště-
pačné poznámky vrátí jako bumerang. Vzájemná solidarita je nejlepším lékem spo-
lečenských neduhů, jako je v medicíně vlídnost stále nejlepším lékem všech chorob.

Kromě země nesolidarity žijeme i v zemi osamocení napájeném kalnými vodami
rok od roku větších a větších televizních obrazovek, počítačových monitorů a ba-
revných časopisů. Osamocení se bratří se smutkem, nehledí na pravidelné přiděly
televizního bavičského křepčení, snoubí se s otupením, s mrtvým plamenem nadšení
pro jakoukoli věc. Posledním rokem jáso tu a čisté radosti byl rok 1989, kdy se
vzbourily generace Čechů a Slováků, které nepoznaly nic než lidovědemokratické
nebo socialistické Československo, které neprožily válku, neokusily chuť předvá-
lečných časů a které frustróvaly nedostatek toaletního papíru, menstruačních vložek,
banánů či osobních automobilů mnohem víc než vlastní politický systém, jemuž
dnes říkají komunismus a ježž mnohdy vlastníma rukama budovaly. Naši době chybí
zaujetí vlastenců snících o Národním divadle, vlastenců bořících roku 1918 Ra-
kousko-Uhersko, slzy radosti z května 1945, chtějme, nebo ne, i víra ve spravedl-
nost po roce 1948 a touhy roku 1968. Jak rád bych někdy zažil poválečné budova-
telské nadšení, s početným davem pracoval zdarma pro šťastné zítřky – ne pro to,
v co právě tohle zaujetí vyústilo, ale proto, že každé nadšení dává naději na štěstí.
Víru v lepší budoucnost si lidé berou samozřejmě sami, neboť věří floskulím, čer-
nobílým frázím servírovaným na křídovém papíře nebo transformovaným do vln,
jež nasávají bezmasá žebra antén na domovních střechách. Necháváme se balamutit
napapanými mocipány a poslanci, kteří se nám snaží dokázat, že jde slušně žít za
částku životního minima, a kteří se proto předvádějí u talíře zelňačky či rajské. Po-
hled na takové lidi ve mně oživuje vzpomínku na povídku Stephena Leacocka Vlast-
ním přičiněním, povídku o dvou zazobaných podnikatelích předhánějících se v do-
kazování, který z nich vyšel z ubožejších poměrů, tvrdících, že v dobách, kdy byli
chudí, byli nejšťastnější, a objednávajících si v nóbl restauraci vystydlou kaši
a bramborové slupky. Marně přitom čekám na okamžik, kdy konečně chudí jedlíci
nemedializované zelňačky nedají šikům hlouposti a nadutosti zasedajícím v same-
tových křeslech hlas.

Jsou generace lidí, které hýbou dějinami, které o sobě daly vědět v již zmíněných
letech 20. století. Zatím nevím, jestli je něčeho převratného schopné dosáhnout po-

kolení narozené v posledním třicetiletí. Chce vůbec něčeho dosáhnout a něčím vyniknout?

Příznak svobody je komplikovaný syndrom, jenž má mnoho symptomů, které všechny teď nelze z časových a prostorových důvodů vyjmenovat. Snad jen jeden ještě zmíním. Je jím přetrvávající autocenzura, vědomé přezírání křivd a obětí dneška a zdůrazňování křivd a obětí minulých dob. Dnešní upálení jsou však hodni stejné úcty a zamyšlení jako stateční upálení minulosti.

Je třeba si klást otázky, jít až k jádru věci, nespokojovat se s tím, že nám kdosi říká, že prádlo je dnes bělejší než dřív. Je třeba se ptát, proč nám to říká. Ptát se, v čem se postmoderna liší od socialistického realismu. Ptát se na věci zdánlivě úplně jasné, odkrývat a precizně analyzovat jejich překvapivě nejasná nitra. Je zapotřebí oprostít se od dojmů.

Svým povídáním jsem nechtěl ospravedlňovat minulost, jakoukoli její etapu, ale nemohu se ubránit dojmu, že i dnes schováváme aspoň polovinu tváře skutečnosti pod škrabošku, že nerozeznáváme fikci od opravdovosti, že jsme líní učit se tuto podstatnou dovednost. Fantóm tady byl a je zde pořád!

Obrys-Kmen 17/2004

O rybě, která smrdí od hlavy

JAN STERN

Před časem vyšla na stránkách Obrysu-Kmene (46/2003) moje úvaha nazvaná Oni jsou mezi námi... Text, který se postavil imagologickému impériu reklamy způsobem dnes snad již směšně vážným. Text, který vládu obrazů, soudobou imago-kracii, prohlásil za dosud největší válku v dějinách vyhlášenou imaginaci. Štefan Švec tuto úvahu okomentoval na internetových stránkách Britské listy v článku Dábel a jeho public relations, kde se rozhodl reklamy zastat, podle všeho z ryze intimních důvodů. Odmítl „metafyzickou vinu“ za tvorbu reklamy, neboť reklama jako celek přece nešíří nějakou ideologii, krom ideologie „trhovcova křiku, že jeho ryba je čerstvá“. Snesl k obhájení tohoto názoru přehršel velmi rozumných argumentů.

Přiznám se, že nemám zvláštní slabost pro rozumné argumenty. Raději mám pohádky.

Kouzelné zrcadlo

Kdo chce pochopit něco o ideologii reklamy, měl by asi začít se Sněhurkou. Respektive se zrcadlem, ve kterém hledala čarodějnice odpověď, kdo je na tomto světě nejkrásnější. Díky podobnému zrcadlu z naleštěného štitu Perseus zabil Medúzu, která zhylnula, když v něm spatřila sama sebe. Bytosti z jiného světa, například upíři, nejsou v zrcadle vidět. V zrcadle jezera se Narcis uhranul sám sebou, podle Ovidia upravila hladinu v zrcadlo bohyně Nemesis a svedla tak Narcise k tomu, aby stín považoval za opravdového člověka. Pro Pavla z Tarsu bylo zrcadlo důkazem lidské neúplnosti, částečnosti. Ve středověku bylo zrcadlo symbolem vanitas – marnivosti, jednoho ze sedmi smrtelných hříchů. Spisovatel Lewis Carroll poslal zrcadlem svou Alenku do jiného světa. Offenbachův Departutto okrádal lidi o duše tím, že jim ukradl jejich obraz v zrcadle. Zrcadlo je nejtajemnější mytologickou rekvizitou.

Princip zrcadla má historicky dvě podoby – zrcadlo jako odraz skutečnosti a zrcadlo jako kouzelný nástroj na výrobu snů, iluzí, vizí, průhledů do jiných světů. Oba typy zrcadla svou základní povahou implikují deformaci, pokřivení a manipulaci. Zrcadlo magické přímo zjevuje obrazy nevědomí a podle magických grimoárů je nakládání s ním extrémně nebezpečné, neboť náš odraz v něm a bytosti v něm se zjevující mají tendenci lidský subjekt pohltnout, zotročit, obrátit očekávanou dualitu: odraz přestane sloužit subjektu a naopak si začne činit nárok organizovat subjekt pro svou vnitřní potřebu. Srovnávací antropologie zjistila, že nástroj „magického zrcadla“ prolíná všemi starověkými kulturami. Dávná japonská kultura používala zrcadla z hlazeného nefritu, v arabských kulturách se hovoří o instrumentu „mandeb“ neboli

„černém zrcadle“, staří Egypťané používali známá „zlatá zrcadla“ ze skutečného extrémně vyleštěného zlata, hebrejské kmeny používaly za stejným magickým účelem vyleštěné drahokamy Uriam a Thumim. Středověké magické spisy z arabského kulturního okruhu hovoří o naleštěném nehtu, evropské grimoáry výrobu „černého zrcadla“ doporučují z vyhlazeného a vyleštěného antracitu. Význam všech těchto zrcadel je stejný – umožňují komunikaci s vyššími bytostmi, průhled do vyšších světů, vize budoucnosti, v psychoanalytickém smyslu projekci obsahů nevědomí. Řada evokatérů po použití zrcadla zešilela, často se v něm objevují reptilní nestvůry (staří Egypťané hovořili o „draku Apopovi“, známou „strážkyní prahu“ je též obrovská tarantule), které si dokáží evokatéra zvláštním způsobem podrobit. V psychoanalytickém smyslu mág prohrává zápas s imaginovanými neurotickými potenciály, které si díky projekci mohou vynutit uznání vyšší formy své existence – stanou se halucinacemi, konstitutivními obrysy bludného světa psychózy.

Ani druhý typ zrcadla však nenabízí útěchu. Dánský spisovatel Peter Hoeg napsal jednu z nejkrásnějších povídek světové literatury 20. století *Vyrovnání mladý muž před zrcadlem* (česky ve stejnojmenném souboru, Ivo Železný 1994), kde k našemu aktuálnímu užitku shrnul výše naznačené kulturní dějiny archetypu zrcadla, a o sociální funkci zrcadla napsal: „Zrcadlo je pro lidi vždy obrazovkou, na kterou si promítají svou touhu po rovnováze.“

Odcizení obrazu

Nemesis zničila Narcise jeho vlastním obrazem a Offenbachův *Departutto* mohl lidi okrádat o duše odcizením jejich odrazu v zrcadle, neboť zrcadlo je nejdávnejším, temným, archetypálním symbolem odcizení na jedné straně a projekce přání či obecně nevědomého na straně druhé. Reklama nám nastavuje zrcadlo dennodenně. Kdykoli se v reklamě setkáme s obrazem člověka, musíme začít uvažovat, kdo tento člověk vlastně je. Pokud nereprezentuje stereotyp (upovídaná manželka, nepromítá nějakou ideu na produkt (mládí, krása), neslouží vtipu či karikatuře (tchýně), nezastupuje konkrétní kulturní artefakt (kovboj), není nositelem archetypu (dítě), nejde o celebrity, vodič erotismu či emoce, a pokud v nás dotyčný nevyvolává úzkost svou reprezentací toho, o čem bychom raději nevěděli (tloušťka), můžeme si být takřka jisti, že ten člověk, který na nás hledí z reklamního obrazu, jsme my sami. Že je to náš odraz v symbolickém zrcadle, které nám reklama nastavila, oslovila nás tím, že nás zobrazila. A to s pomocí šesti základních kritérií, ve kterých bychom se mohli rozpoznat: 1) věk, 2) pohlaví, 3) fyziognomie (resp. rasa, kultura), 4) sociální znaky (třída, vrstva), 5) znaky životního stylu (subkultura), 6) psychické znaky. Když však budeme pozorní, zjistíme, a je to také celkem logické, že tento obraz není typizovaný naturalisticky. Má dvě základní deformace: 1) staví nás do blízkosti inzerovaného produktu, 2) je k nám lichotivý, ztvárňuje nás o něco lepší, potenciálně ve všech ze šesti kritérií – trochu dospělejší či naopak trochu mladší, reprezentující jistě své pohlaví ve smyslu stereotypu (ženskost – smyslnost / mužnost – síla, moudrost), krásnější a integrovanější v kultuře, společensky úspěšnější, hlouběji zakotve-

nější ve svém životním stylu, který je společensky oprávněnější a respektovanější, a konečně jsme v tomto jemně upraveném odrazu zrcadla především radostnější, spokojenější, hladce komunikující, obklopeni přáteli. Je zcela logické mezi těmito dvěma deformacemi našeho obrazu vidět souvislost, připsat inzerovanému produktu, že deformací první se snaží komodifikovat deformaci druhou, zpředměnit to, co je v našem obrazu křivé, neupřímné, falešné. Právě tento mechanismus objevila a pojmenovala Judith Williamsonová, když upřela na reklamu svůj Marxem zaostřený zrak.

Příklad komodifikace pokřivení

V éře rozptýlené úzkosti (Riesman) reklama pokrývá naše obrazy především zakotvením v sociálních vazbách, bezproblémovou komunikací, pozitivní emocí. Komodifikuje přátelství a popření odcizení a samoty. Reklama Eurotel se například snažila svého času oslovit co nejvíce segmentů zrcadlené generace. Tři dobře se bavící mladí muži na jejím obrázku jsou zřetelně odlišeni – první má takřka úplně oholenou hlavu, modrý svetr a na něm symbol lva. To je „fotbalový fanoušek“, možná dokonce „skinhead“, kterého reklama nemůže zobrazit přímo. Modrá evokuje politickou praxi, lev je stylizován do podoby lva v anglickém státním znaku, je to symbol anglické pouliční oi-kultury. Druhý mladý muž má naopak mikinu s kapucí (skejt, hip-hop...) barvy červené, „levicové“. Je nezávislý, nekonformní, má na hlavě účelného ježka, ale je to rašící intelektuál (má brýle), zřejmě student. Třetí mladý muž je také v liberální modré, ale tentokrát v košili a kravatě. To je ten, co se již zapojil do struktury, začínající manažer, který již nenosí džíny a jeho účes je nejpěstnější. Ti všichni si však přes sociální a subkulturní bariéry mohou rozumět, mohou najít produkt, který je spojí a umožní mezi nimi hladkou komunikaci. Mezitřídní generační filozofování nad půllitrem je dominantním komodifikovaným pokřivením tohoto zrcadlového obrazu. Ve skutečnosti v českých hospodách v průběhu devadesátých let povstaly mocné třídní bariéry, možná poprvé v dějinách této nešťastné země. Hrabalem opěvovaná demokratičnost české hospody zemřela, a proto reklama získala možnost ji zvěčnit.

Odcizení já

Williamsonová, věrna svému marxistickému založení, se neomezila na pouhou deskripci mechanismu nastavení křivého zrcadla. Popsala ho jako součást promyšlené tvorby nového sobě odcizeného subjektu s falešným vědomím, tvorby, jejíž hlavní funkcí je rozostřit pohled na společenské podmínky a vztah subjektu k nim. To je ryze marxistická abstrakce, ale podivuhodně jí vychází vstříc odpověď na pradávnou otázku „co je to vlastně ‘já’“, kterou nám zanechal Sigmund Freud. Ve své práci o narcismu vrcholil Freudova představa Ega jakožto obrazu. Ego Freud definuje přímo jako „kouzelné zrcadlo“, jakýsi obraz, víc vnější než vnitřní, utkaný z mnoha různých identifikací. Ego je často dokonce objektem, do něhož se člověk (jeho libido) zamilovává. Tuto sebelásku dokáže Ego rafinovaně maskovat a vydávat svůj vlastní

obraz za vnější, anaklitický objekt (typicky dojmavá rodičovská láska, která je nepřiznaným zamilováním do vlastní infantility). Nastavení zrcadla v reklamě možná nemá sílu jen proto, že Ego se jím chlácholí a harmonizuje, ale i proto, že zrcadlový obraz v jistém smyslu je naše Ego. Odcizení je pak totální, neboť naše „já“ není nic než obraz v zrcadle. Potom ovšem dalekosáhlé marxistické teze o fabrikaci nového falešného vědomí prostřednictvím operací v tomto odcizeném obraze nabývají nové, varující legitimacy.

Propaganda masírovala masy, reklama si prostě vyrábí nová individua. Nepotřebuje k tomu žádná brainwashingová děla. Stačí jí prostinka lidská touha spatřit svůj obraz v zrcadle. Ve své studii o fetišismu Freud naznačil, že tato všelidská potřeba pohledu do zrcadla nemá vůbec funkci kontrolní či analytickou, ale ryze harmonizační. Nedíváme se do zrcadel v koupelně, v řečech jiných lidí či v reklamě, abychom spatřili, jak vypadáme, ale abychom spatřili, jak bychom vypadat měli a chtěli. Kdo zvěcnil tuto lež, zvěcnil nás samé. Kdo odcizil náš obraz, odcizil nám nás samé. Ostatně, staří indiáni při ve své intuitivní hrůze z fotoaparátu a staří semité se svým zákazem zobrazovat lidské bytosti tohle zřejmě věděli dávno.

Zvesmírnění a očištění

Byl to Roland Barthes, kdo objevil, že reklama a populární kultura mají tendenci svět osamozřejmovat použitím mytologií. Měl tím na mysli především společenské stereotypy a archetypy. Stereotyp je samozřejmý a tak každé jeho použití v reklamě promítá samozřejmost, nezpochybnitelnost a nevyhnutelnost i na produkt a potažmo na svět proměněný v jeden velký produkt. Stereotypy (ženská svůdnost, česká krajina, pes přítel člověka, polibek je sladký...) jsou lokální studnice samozřejmosti. Globální reklama dnes čerpá především ze studnice samozřejmosti univerzální, z kolektivního nevědomí. Reklama vytlouká stále více archetypy, které k samozřejmosti přihazují ještě krásu. Krása je tak další velikou ideologií reklamy. Reklama parfému Ted Lapidus zobrazuje nahého muže a nahou ženu. Slogan „Homme a l'etat pur“, tedy něco jako „člověk v původním stavu“, samozřejmě z čistě instrumentálního hlediska odkazuje na biblický mýtus o Adamovi a Evě. V tomto obraze je však více než odkaz na dostatečně proslulý artefakt. Je tam něco, proti čemu jsme mnohem bezbrannější. Archetypální obraz je vždy čistý a krásný. Není banálním znakem, že „původní“ Adam na obraze prošel důkladnou celotělní depilací. „Pur“ znamená nejen původní, ale především čistý. Takový obraz vždy očišťuje, zneviňuje, posvěcuje, zvesmírňuje. Produkt a potažmo společenský systém na produktech vystavěný.

Carl Gustav Jung nám prozradil, proč to takhle funguje. A to svým dalekosáhlým konceptem Self. Archetyp Self můžeme nazvat též archetypem celistvosti. Je to vlastně idea božství jakožto archetypická psychická struktura. Symboly podléhající archetypu Self jsou nesmírně variabilní. Patří sem biblická rajská zahrada, první člověk Adam, mytologické pravejce, hermafroditní první člověk Anthropos (neboli kabalistický Adam Kadmon), zlatý věk na počátku světa řecké mytologie, ale i ava-

tarské bytosti jako Ježíš, Buddha či Krišna, abstraktní východní koncept Tao či třeba ryze tvarové archetypy – orientální kruhové obrazce božské dokonalosti – takzvané mandaly. K Self nejtěsněji ze všech ostatních archetypů přiléhá archetyp Božského dítěte, a takřka s ním splývá, takže už také víme, proč se nelze, bez ohledu na primitivní mateřskou emocionalitu, tak snadno vzbouřit proti obrazům dětí, jimiž reklama rovněž přetéká, proč nemluvně žužlá kupříkladu plastovou hračku ve tvaru letadla v reklamě British Airways – taková hračka přece odčerpává vinu z ekologicky problematického leteckého průmyslu, pohlcuje oheň, exploataci zdrojů, ozónovou díru. Takto zremixovaná brutální industrializace přece neškodí ani při olíznutí dítětem.

Avšak všechny archetypické symboly jsou stejně neodmítnutelné. Všechny archetypické postavy lze vnímat jako průvodce, rádce či soupeře na cestě individuace. Self je ale víc, je to vládce archetypů, Self je světlo na konci této cesty, které ji osvětluje. Je v něm skryto veškeré tajemství a smysl této cesty. Self má se všemi postavami podepsanu pracovní smlouvu. Není archetypu bez kousku božství. Každá exploatace archetypu je tak exploatací jistého aspektu Self, exploatací Nebes, Božství, transcendence. Každé exploataci archetypu můžeme připsat očišťující, posvěcující či zvesmírňující funkci. Stereotyp i archetyp propůjčují konzumnímu systému nezpochybnitelnou, metafyzickou, kosmickou svrchovanost. A to je celkem slušný ideologický výkon, o němž mohl Fojtík blahé paměti se svými nástěnkami jen snít.

Sémiotická inflace a externalita

Technologický rozvoj a rozmach symbolické moci dnes plodí obrovskou znakovou nadprodukcí. Například Václav Bělohradský vidí tuto nadprodukcí jako příčinu krize relevance ve veřejném prostoru, zrušení podstatného a nepodstatného, vysokého a nízkého, vyprázdňení znaků a jazyka. Realita přestává stačit krýt to ohromné množství znaků. Řečeno s Michelem Foucaultem skutečnost počíná být odcizena svým zobrazením, řečeno s Jeanem Baudrillardem realitu nahrazuje hyperrealita. Znaky neznovuzpřítomňují výsek reality, nýbrž zase jiné znaky. Realita je natolik zatopena, zaplavena, překryta znaky hyperreality (simulacry), že k ní již nemáme přístup. Žijeme na skládce znaků. Tuto skládku již neodklidíme, protože není kam, a protože jsme si zvykli problémy řešit kupením nových znaků. A Bělohradský tuto myšlenku dokončuje: impéria znaku, která exploatují tuto skládku, nejen vyprazdňuje znaky, nejen zesílí vrstvu hyperreality, ale z podstaty plodí při své nadprodukcí zase jen odpad, který jakožto z odpadu vyráběný může být toxický. Z tohoto odpadu pak recyklací vznikají jedovaté slovníky všemožných sekt, internetových avatarů a pouličních gangů. Tak jako materiální hojnost ve společnosti nepřináší štěstí a mír všem jejím subjektům, naopak spíše zvětšuje sociální propasti, tak i komunikační hojnost produkuje obrovské konflikty, nerovnosti, krize, problémy s odpady a zplodinami. Záludnost nadprodukce čili hojnosti je však v tom, že problémy, které plodí, zároveň činí neviditelné, nepřehledné, para-

lyzuje schopnost jim porozumět. Ideologičnost reklamy je tak skryta již ve faktu samotné exploatace znakového podloží, neustálé reprodukce (Walter Benjamin) a znakové nadprodukce. Tato ideologie reklamy by se dala také nazvat zamlčování sémiotických externalit.

Externalita je pro ekology náklad nezapočtený do ceny zboží, škoda vzniklá při exploataci zdrojů, která se nekompenzuje – planetě Zemi či skupině lidí s jinou definicí světa, pro které třeba rána na těle Země je osobní. I exploatace ve znakovém, nikoli jen životním prostředí, však má podle všeho své externality. Filozoficky dalekosáhlá se v naší civilizaci zdá škoda, která vzniká na společenském statku přirozené řeči a jazyka. Václavem Bělohradský v jednom svém eseji píše, jak se zastavil s italským režisérem Pierem Paolem Pasolinim před reklamním billboardem na džíny značky Jesus z roku 1973. Nápis na billboardu zněl: Nebudeš mít jiné džíny než mne. Podle Bělohradského a Pasolinioho tímto poutačem vznikl nový jazyk. Jazyk, kterým se již nepůjde vyjádřit, ale pouze integrovat do struktur. Tím oba pojmenovali jistý rys reklamní exploatace kultury a mytologií: Jakmile se něco stane zdrojem exploatace, navždy se tím mění charakter exploatovaného. Antracit můžeme vnímat jako Zemi, anebo jako surovinu. Jakmile jednou vládci prokázali surovinovou identitu antracitu, už nikdy nebude Zemí, už nikdy nebude pod našima nohama v bezpečí, je navždy v ohrožení, stejně jako každý nebožák, který si na něm postavil dům. Je tomu tak i s jazykem a znaky z kulturního podloží. Jestliže se jakýkoli symbol dá vytrhnout ze svého kontextu (Giddens: vyvazující mechanismy modernity) a použít k fungování, nemáme už pod svýma nohama symboly a pojmy, ale funkce. Jakmile byla jednou odhalena jejich potenciální identita funkcí, náš jazyk a symbolické prostředí se staly operačním systémem, ve kterém jeho jednotky nejsou schopny zabránit službě komukoli a čemukoli. Každé vyjádření v tomto jazyce se stává přitakáním ideji fungování. Transcendování nebo zpochybňování této funkce se jeví jako promluva šílence, extrémisty, teroristy. Nestoudný výrok o humanitárním bombardování ještě usvědčuje svého původce v očích toho, kdo jakékoli bombardování v životě zažil. Už méně v očích toho, kdo zná bombardování jen z filmového plátna. A ve chvíli, kdy „humanitární bombardování“ použije reklamní agentura jako slogan pro reklamní akci s vysypáváním bombónů z letadla, už je jazyk definitivně odříznut od jakékoli zkušenosti a je z něj jen nešťastná prostitutka, která heroinovými očima prosí každého kolemjdoucí: Znásilni mě.

Bezrozpornost

Herbert Marcuse již kdysi dávno pochopil, že jazyk kolonizovaný symbolickými impérii zachvacuje vnitřní ideologie operacionalismu. Pojmy jsou redukovány na souhrn odpovídající řady operací a neoperacionální myšlenky systém znásilněného jazyka vyvrhuje. Marcuse však ve stejné analýze především zdůraznil indoktrinační funkci reklamy v systému industriální společnosti. Indoktrinace spočívá v produkci a šíření potřeb, které Marcuse označuje jako falešné. Jejich plnění vyvolává „euforii nešťastných“. V těchto potřebách je zakotvena i nová

forma sociální kontroly. Individuím byla odcizena existence a vložena do umělé existence věcí. Nyní ve druhé fázi umělá existence individua pohlcuje, a to právě prostřednictvím reklamní vlády obrazů, s její kouzelnou schopností reifikace, zvěčnění. Díky ní se lidé ve své odcizené existenci nalézají, zpětně se s ní identifikují, každá dávka této identifikace s vlastní zvěčnělou existencí je odměněna euforií, kterou jsou pak vděční lidé dokonce ochotni definovat jako svobodu. Jde o novou, vrcholnou formu odcizení. Identifikace se svým odcizeným obrazem začarovaným do zvěčnělého světa, to je popis horečnatého bludu vrcholné industriální éry. Individuum není kritickým rozumem, okupovaným fabrikovaným mýtem, mentálně schopno zformulovat obžalobu této skutečnosti. Narkotizace vlastní alienací se tak mnohdy interpretuje jako konec ideologií (Daniel Bell) či konec dějin (Francis Fukuyama).

Rozvinutá industriální společnost je však daleko ideologičtější než její předchůdkyně, píše Marcuse. Její ideologie se přesunula do samotného výrobního procesu a je to ideologie technologické racionality. Výrobní systém prodává a vnucuje sociální systém, jenž je jeho obrazem, jako celek. Reklamní produkce tak v každé chvíli prodává s inzerovanými produkty systém, který je zplodil, a sociální systém, který se tomuto systému produkce podřídil. Tento systém je zakódován právě v tom, co v reklamách tancuje a bliká kolem inzerovaných produktů. Znakem všeho tančícího a blikajícího (mytologií) je jednorozměrnost, která následně fabrikuje jednorozměrné chování i myšlení jako sociální normu. Jakákoliv přesahující, nepohodlně rozporná tendence je buď vyvrhnutá, anebo brutálně integrována.

Problematika a symptomatické čtení textu

Přijmeme-li tuto představu, k mechanismu uplatňování dominantní společenské ideologie v reklamě nám může mnoho říci koncept Louise Althussera. Je třeba náhoda, že reklama rozsévá pravidelně do nádherné krajiny a krásných přírodních scénérií takové produkty jako automobil? Louis Althusser v této souvislosti hovořil o problematice textu a symptomatickém čtení. Vyzýval k hledání odpovědí, které nám text vnucuje, aniž by prozrazoval, na jaké otázky odpovídá. Neprozrazuje tyto otázky z důvodu, že na ně v hranicích dominantní společenské ideologie (či ideologie textu) neexistují skutečné odpovědi. Historik kulturních studií John Storey ilustroval tento mechanismus právě na reklamách ekologicky sporných produktů – automobilů, které jsou v reklamních obrazech záměrně umísťovány do čisté krajiny. Tvořený mýtus zde říká: automobil do krajiny prostě patří, neohrožuje ji, splývá s ní. Storey dokazuje, že reklamy začaly nabízet automobily v krajině od chvíle, kdy se rozproudila společenská diskuse o ekologické neúnosnosti automobilového průmyslu. Reklama zamlčí původní otázku o vztahu automobilu a životního prostředí, zamlčí, že v rámci dominantní společenské ideologie je tento vztah neřešitelný, a místo toho nabídne rovnou odpověď, odpověď bezrozpornou, mýtickou, čistou, nevinnou, zdůvodněnou kosmickou harmonií a řádem, jehož zpochybnění je vraždou krásy.

Hegemonie a artikulace

Marcuse na konci jednoho z předchozích odstavců zdůraznil, že alternativa je ve společnosti regulované mocnostmi znaku „vyvrhována“ nebo „brutálně integrována“. Mechanismus vyvrhování jsme postihli s Althusserem, ale k integraci se zdá mít co říci spíše koncept hegemonie Antonia Gramsciho. Zatímco Althusser sledoval, jak systém nesnese alternativu, rezistenci, zpochybňování a užitím mytologie je přebíjí, jak je vytlačuje za hranice textu, Gramsci se zajímal o techniky, jimiž se rezistence a alternativa dá otupit, odzbrojit, pohltit, inkorporovat. Stuart Hall pak pro techniku inkorporace, která je vlastní společenskému systému jako celku, vymyslel na rovině mediálního textu pojem artikulace – idea, znak, symbol, pojem je zobrazen či vyjádřen způsobem, který ho včlení do dominantního společenského diskurzu. Reklamní obraz je tím prostorem, kde se hegemonické drama zřejmě nejčastěji odehrává – Che Geuvarova tvář ze slavné fotografie z Cienfuegosova pohřbu vesele generačně a subkulturně definuje cílovou skupinu v reklamě na alkohol, píseň punkové levicové skupiny Clash, emočně nabíjí reklamu na mobilní telefony... Neexistuje hudební styl, který by nešel použit, neexistuje žádná subkulturní estetika, kterou by reklama nedokázala vstřebat, komodifikovat z ní to vzrušující, dravé, silné a neutralizovat to společensky podvrtné. Hegemonie se alternativou vyživuje, teprve pohlcováním alternativy sílí. V jistém smyslu ji tedy potřebuje a nikdy nepřipustí, aby společnost alternativu přestala úplně generovat. To je pluralitní lest vrcholně industriálního a postindustriálního systému.

Příklad artikulace podvrtnosti

Judith Williamsonová popsala, jak reklama skočí po jakémkoli abstraktním, transcendentním pojmu, který nemá šanci se díky své povaze jakkoli bránit (krása, vášeň, touha, štěstí...), a komodifikuje ho, zpředmětní, vytuneluje. Tím se reklama zakusuje do Nebes, privatizuje oblast lidské transcendence a činí z ní Věc. Když reklama džín Diesel připomíná šedesátá léta learyovským psychedelickým obrazem (chlápec a dívka vedou barevnou rozkvetlou loukou u fona s punkovým účesem), estetikou hippies (korálky, řetízky), znaky maskulinní nespoutanosti (dlouhé vlasy) a feminní emancipace (kalhoty), můžeme to jistě chápat jako stereotypicky podpořenou komodifikaci ideje svobody, zvláště vzhledem k výmluvnému sloganu Freedom is sponsored by Diesel. Ale zároveň vidíme definitivní neutralizaci podvrtnosti a alternativnosti sixties. Integraci jejich poselství do výkladu světa, který nepřekáží jeho rozhodujícím institucím. Přitom tajemství hegemonické artikulace netkví podle všeho v zájmu těchto institucí, ale v mystériu samoregulace vyšších sociálních jednotek a potřeby společenské rovnováhy u integrovaného jedince. Stuart Hall dokázal, že hegemonicky působí novinář existenčně závislý na vydavateli a inzerentech úplně stejně jako novinář veřejnoprávní odříznutý od cenzury i ekonomického tlaku inzerce. Karel Marx říkal, že zbavit se iluzí znamená opustit pozici, v níž je zapotřebí iluzí. Jenže pozice, v níž je zapotřebí iluzí, je podle všeho pozice lidská.

Ke zbavování iluzí je vždy nejméně důvodů. Za rozbitými iluzemi nikdy nečekalo vykoupení, ale jen chaos, bolest a rozpad. Iluze se vždy vyplatí, iluze jsou vždy rozumné a rozumbradovské, iluze mají na rozdíl od jejich rozbíjení snadno dokazatelný smysl. Proto svět nespasí rozum. A když tak jen rozum třeštící a tříštící, rozum třeštící rozpornostmi a tříštící hněvem desky Zákona. Rozum, který už je spíše nerozumem. Rozum Nachšona, který vstoupil do vln Rudého moře dřívě, než se rozestoupily.

Mrtvoly ryb z toho moře byly onoho dne na trhu jistě ty nejčerstvější.

Obrys-Kmen 19/2004

K Peňasovým škopům lží a špíny

DANIEL STROŽ

Čtvrťpeňás, půlpeňás... Jiří Peňás. To už je jednotka obracející žaludek naruby. Takový flák hnusu zaměstnává časopis Týden, pod vedením šéfredaktora Dalibora Balšínska, mládence sice po převratu narychlo zkvašeného v demokraciích Irska a Holandska, avšak – jak se již dávno ukázalo – zcela bezúspěšně. Není ovšem na druhou stranu asi jednoduché jak pro něho, tak pro Peňáse, vycházet povinně vstříc potřebám bulvární novinářiny, holdující ultrapravičáckému pohledu na dění ve světě a vynucujícím si jeho přeměnu v kupu špinavosti, než se konečně „zdrárně“ promění v hustou a smrditou břečku, schopnou zakrýt průnik objektivitě. Dost zajímavé je, že oba profesně začínali skoro nastejno, tedy, když už bylo po převratu vše „hotovo“, žádný postih nehrozil a mnohé lidské charaktery v Čechách nabývaly zrudnosti, která nemá po evropském kontinentě srovnatelné obdoby. Překvapivé ale zase naproti tomu dále není, že Balšínek i Peňás pocházejí z rodin hladce vycházejících s minulým režimem: jejich matky a otcové prostě nijakým útlakem netrpěli, a proto nikdy ani nevzdlechli po nějaké změně. Synáčky pak do chorobně antikomunistických postojů vehnala jenom touha po tušené kariéře. A ta se tehdy – včetně politické moci – nabízel každému, kdo se uvolil sloužit nadcházejícímu morálnímu marasmu, jehož vyvrcholení jsme svědky.

Přibližně v době, kdy si svrchu jmenovaní pečlivě uvazovali pionýrské šátky, aby se v májových (či jiných) průvodech šplhavě předháněli ve vyřvávání dnes zavrhaných hesel, vydával jsem v cizině knihy a zveřejňoval články těch spisovatelů a publicistů, jejichž díla i jména byla v republice opomíjena, a já byl přesvědčen, že to tak není správné. Dopustil jsem se ale podstatné chyby: nedošlo mi, že sotvaže socialismus udělá prudký kotrmelec ke kapitalismu, vypadne z něho to nejdůležitější, a to je poslední zbytek demokracie. Dodnes jsou to proto tím pádem u nás pouze komunisté, jimž je tento společenský stav zavazujícím vodítkem. Lidem, jako jsou Peňás a Balšínek, je naopak cokoli demokratického cizí, přestože žijí v bláhovém domnění, že se pilně činí právě na této frontě. Nejspíš i kvůli tomuto paradoxu nepochopil Peňás mou popřevratovou snahu zachránit české literaturě autory, nad nimiž se začalo snášet nové koniášství, tentokrát posvěcené z Hradu Havlem. A jelikož prorežimní horlivec Peňás uvykl hledět na svět jen černobíle, nepochopil dodnes, že kultura je něčím, k čemu se lze sice stavět záporně či kladně, avšak bez potřeby „ničeni protivníka“ a lajnování směrnic, které kdosi odkudsi nařizuje. Skutečná totalita totiž z této zemi nikdy neexistovala, zato ale totalitní smýšlení v hlavách jednotlivců, a to se podnes vyvíjí nerušeně.

V dvojčísle Týden (č. 27–28/2004) dovršil nyní Peňás výpady proti mně takovým způsobem, že mi poprvé v životě nezbyvá, než postupovat právně. Neunesl přitom

v podstatě jenom skutečnost, že jsem úspěšně kandidoval na poslance do Evropského parlamentu za KSČM. Dohadlo ho to k zuřivosti, při které snad i ztrácel vědomí: ne-li, pak každopádně alespoň kontrolu nad svým upachtěným slohem mizery, který se jen v nynějším morálním hnojišti může cítit sebejistě. Za zástěrku si vzal tentokrát k ruce knihu mých rozhovorů s tiskem, vydanou v roce 1993, ale jako obvykle v jiných případech, ničemu z ní neporozuměl. Odvážil se ji však přesto zneužít do puntíku stejně podvodně, jako ostatní knihy vydávané kdysi v cizině, které ovšem – jak sám přiznal – ve skutečnosti nikdy neviděl. Navíc potom z publikace bez ohledu na nositele autorských práv a i bez označení zdroje vykuchal fotografie a opatřil je lživými popisky, hrubě neodpovídajícími pravdě. Pod jednou z nich mi dokonce vypočítává množství mých osobních kontaktů s Havlem (neupřesněte to, vážený exprezident?) a v textu svého výplodu falšuje počet mnou vydaných Havlových her. Záměrně zde vynechávám hulvátství, s jakým zachází s mou vlastní tvorbou (zkomolené citace, výlevy nejodpornějších nadávek); tuto část nemám doopravdy chut rozvádět.

Jestliže mnohé v Peňásově až neuvěřitelně zlovolnou hysterií překypujícím příspěvkem omlouvám jeho zakomplexovanost primitiva a zbabělce, nemohu jen tak přijmout vyložené nactiutrhání, kterého se dopouští vůči mé osobě. Sem řadím hnusné pomluvy, vycucané jím doslova z prstu, jako kupříkladu lživá tvrzení o mých postojích během převratu a krátce po něm. Nikdy jsem neusiloval, jak Peňás píše, o politické a jiné posty, stejně jako o medaile, tehdy hojně a kdekomu rozdávané. Naopak jsem jakoukoli další spolupráci s disentem odmítl sám, a to po takzvané pracovních návštěvách nového panstva na Hradčanech (kdo tam tehdy neměl příležitost zajít, přišel o hodně) a taktéž proto, že se mezi těmi lidmi vynořovaly stále podivnější existence. Lživé a žalovatelné je též Peňásovo udavačské očerňování za moje údajné „antiněmectví“, ačkoli je mu známo, že se angažuji v česko-sudetoněmeckých vztazích. Podle něho bych se měl vůči Němcům za udělení občanství (poté, co mne jej zbavil minulý režim, jemuž tento „pozdní hrdina“ slastně olizoval paty) zřejmě projevovat jakýmsi zdejší vžitým „vlezdoprdelstvím“. Neví bohužel, že je cosi podobného bráno odtud směrem na západ za jev přímo odpuzující.

Je toho v Peňásově slátanině ještě mnohem více, co budou v příštích týdnech řešit bruselští advokáti: to aby byla učiněna přítrž zparchantělé žurnalistice, dělicí tuto republiku od civilizované Evropy.

Obrys-Kmen 29/2004

O nepotrebnosti spisovateľa

JÁN TUŽINSKÝ

Musíme začať trochu inak ako sme si privykli. Spisovateľ dnes totiž už rozhodne nepatrí medzi atraktívne povolania. Skôr sa ocitol v spoločenskom priestore ako ohrozený druh. Trochu čudák, trochu tvrdohlavec a trochu ako anachronizmus. Zrazu akoby ho nikto nepotreboval, ale dosť paradoxne, akoby sa všetci, donedávna stojaci na okrajoch literárneho záujmu chceli stať (a aj sa stávajú) práve spisovateľmi. A najmä spisovateľkami!

V situácii, keď nedvižní štátni úradníci na najvyšších postoch vnímajú kultúru nielen ako zbytočný prívesok, lež priamo ako záťaž a nepotrebnú haraburdu. Celkom logicky aj jej tvorcov. A už aj čoby majitelia zatiaľ posledného prevratu (herci), postupne začínajú precitať z eufórie prvotných záchvevov „veľkorysosti“ mladej moci. Tej moci, čo rýchlo dohrala svoj part blahosklonnosti, nehy a premenila sa ako kukla húsenice na čiernu moru smrtihlava prísnych myšlienkových strihov. Človek už zasa nemyslí správne, ak nemyslí tak, ako sa od neho očakáva! A toto „očakávanie“ chodí po jednosmernej uličke moci. Rigorózne prísne smerom zhora nadol. Odbočenia nie sú žiaduce, lebo zneistujú. Treba ich teda vytlačiť za okraj. Lebo myšlienkový koridor sa v literatúre a umení vytvoriť nikdy nedal, a nebude dať! Preto sú nevyhnutné prefikanejšie riešenia. Preto je iste želateľné a žiaduce, aby sa surogáty umenia a literatúry dostali z periférie do centra. V tomto zmysle je naša kultúrne zdevastovaná moc až obdivuhodne racionálna. Britvovo ostrá a precízna! Klobúk na tú hlavu, aby aspoň niečo bolo na krku súčasnej moci! Lebo v tomto smere (vážnejšie ako predošlá moc!), hrá falošný poker so svojou podstatou. Pád veľkých ríš sa neuskutočňoval vojensky, ale tým, že sa stali zbytočnými. Zbytočnými vo vlastnom kultúrnom vnútri, že sa nedokázali obnovovať ideovo. Napokon jeden z posledných veľkých pádov by mal byť mementom. Nie je! To však neznamená, že takáto varovná správa nie je objektívna. O malom celku platí rovnako, ale naliehavejšie.

Tým skôr, že na troskách starého centra a jeho satelitov vznikli nové trosky a z nich ešte len skladáme lego nášho bytia. S novou politickou triedou, ktorá je ešte ako každá mladica náchylná hľadiť do zrkadla iba preto, aby jej povedalo, aká si mi krásna... A tak táto mora mladej moci obdivuje farbu svojich krídel. Tí ostatní (ako medzi sebou hovoria aj naprieč politických zoskupení!), zaradili sa alebo medzi rýchlych zbohatlíkov, alebo zostali priamo poslední, azda aj najposlednejší. Skrátka: sú s nimi starosti! A s čím sú starosti, to súčasnej moci smrdí alebo aspoň nevonía.

Eb akí ním, pes čo tam nebo! – hovorí múdry klasik, tantoraz v kontexte menej veselého rozdeľovania zásluh a úradných stoličiek. Akosi nechápe, že našej novej politickej triede nemôže chýbať slovenská literatúra, divadlo, výtvarné umenie, hudba,

teda nebudaj kultúra. No a, nedajbože, spisovateľ. (Esejista alebo kritik – lebo to je stále spisovateľ! – hoci objektívne práve dnes by sme ho najviac potrebovali!). Ale na druhej strane, načo je práve tuhnúcej láve čerstvej moci faktor, čo má istotu moci rozrušovať? Veď existencia spisovateľa je čosi ako horúci plamienok sviece, on priťahuje nočnú moru, aby si na ňom spálila krídla. V takom prípade sú naozaj lepšie surrogáty, náhradné zdroje. Lustrované svetlo. Príťažlivé ako plameň, ale nepáli. Tak ako slová od cudzích sú a budú vždy cudzie: môžeme si ich vypočúť, ale netešia, ani nebolia. Môžeme s nimi nesúhlasiť alebo nie. Vždy sa dotknú viac rozumu ako srdca. V dnešnej dobe je to azda tak lepšie. Ibaže, bez slov, čo možno aj zrania, nedá sa rásť, nie je možné naozaj cítiť svoje bytie ako spolubytie! Práve často ich ráňavosť, odkrýva nám hlbiny skutočného záujmu o osud náš i jeho hĺbkovú zviazanosť s ľuďmi, čo nás ako ľudí sformovali, teda znova stvorili našu ľudskosť. Tieto slová viažu nás do podoby autentického človeka. Dávajú nám nezameniteľnú farbu bytia v celku. A to aj v zmysle celku politického a kultúrneho, teda národa a štátu.

Keby sme mali štátnikov, nie politikov, a politikov, nie politikárov, mohli by sme všetko vnímať ako samozrejmosť. Žiaľ, v tomto zmysle, sme v súčasnosti krajina bez talentov. Sme, s odpustením, opustení! Kriesiť spoločenské vedomie v takomto priestore je rovnako produktívne, ako naháňať v tmavej miestnosti čiernu mačku, ktorá v nej nikdy nebola, a nie je!

Všetko to súvisí so slovami. A keďže za cudzími slovami nestojí takmer nijaká zodpovednosť, nedá sa zo strany ich nositeľov očakávať ani svedomie. Ide, o krk!

V takejto situácii, alebo v príprave na ňu je spisovateľ naozaj zbytočný. Dalo sa to očakávať. Spisovateľa ako svedomie národa diskvalifikovali ešte začerstva, v revolučných krčoch. Ak ho nepotrebovala vtedajšia slabnúca moc, jej práve nastupujúca vlastná sestra ho od počiatku cítila ako nebezpečenstvo. Najmä ak chcela aspoň deklaratívne vyhlásiť slobodu slova a verejného prejavu! V tom okamihu sa spisovateľ stal nielen zbytočný, lež priamo nadbytočný.

Treba si všimnúť, ako urýchlene sa začalo s demontážou jeho statusu. Pravdaže, ako vždy, využil sa náhradný problém, ktorý len málokedy môže politik nosiť ako súčasť vlastnej výbavy: svedomie! Je pravda, že so svedomím sa ťažko znáša aj tzv. zábavný priemysel. Jeho sa celkom prirodzene pri všetkých svojich galopoch a žonglérstve rodiaca sa moc nijako nemohla zrieknuť. Preto ho aspoň dočasne musela vziať na milosť. Jemu, zdá sa, svedomie, presnejšie jeho nedostatok, nijako neprekážal. A tak rezolútne, v línii nežnosti svorne s politikmi zavýjali klauni a častuškári pri spoločnom tanieri za demontáž svedomia, hoci pôvodne celá demontáž mala zmysel iba s ním. Veď ak to bol zápas o niečo, tak mal byť práve o svedomí. Ale pôvodné výzvy študentov už vtedy nikto nepočúval. A ich hlas sa vtedy ako dnes, trieštil o steny neporozumenia, lebo ani vtedy, ani dnes akoby nechápali jednu z najzákladnejších teorém premeny moci. Nejde jej o premenu, moci ide o moc. Až tak moc, že je za ňu ochotná obetovať všetko: najmä pôvodne ušľachtilé ciele a ich nositeľov!

Moc a svedomie ešte nikdy v dejinách netvorili dvojčenský pár a bezo zvyšku to platí od antiky až podnes. Takáto spolupatričnosť sa vždy iba deklarovala. Rovnako

ako sloboda. A keď ju niekto vážne vzal za slovo, vzala mu práve slovo! Slovo bolo vždy u Boha a Boh bol slovo. Ale jeho pozemským majiteľom a krotiteľom bola moc. Jej neha, nech sa spočiatku akokoľvek zahaľovala do zamatu, bola od počiatku drsná a krutá. Je to, žiaľ, v jej povahe, nevie chápať, vie ubíjať i zabíjať!

A démon súhlasu sa skrýva v každej forme moci. Súčasné demokracie nijako nedemonštrujú opak tohto tvrdenia. Zato ho presvedčivo potvrdzujú. O príkladoch škoda hovoriť a škoda mlčať. Človek by musel byť načisto neludský, aby prijal bez zachvenia správy o omylom zbombardovaných, zastrelených, či inak povraždených ženách, deťoch a starcoch, čo sa ľudsky previnili iba tým, že ich krajina, štát, alebo národ sa ocitli v zreničke oka najdemokratickejšieho predstaviteľa, najdemokratickejšej krajiny sveta. Spisovateľ by však mal povedať, mal by kričať, mal by burcovať svedomie sveta, alebo aspoň svojho okolia, že takýto kráľ je nielen načisto nahý, ale aj celkom isto vyzlečený z ľudskej kože... A preto moc musí takýto potenciálny hlas vopred umlčať!

V tomto zmysle sa naozaj podstata moci nikdy veľmi nemenila. Menili sa iba šminky na jej tvári. Fyziognomicky to naozaj sedí. V našich podmienkach totiž všetko akoby zostávalo v rodinnom kruhu. Až na malé výnimky potrebné pre potvrdenie pravidla. Otcovia a deti si často iba vymieňajú úlohy. Preskupili stoličky. Ale zvyčajne tancujú v lakových topánočkách po tých istých chrbtoch. Raz vyvlastňovali, raz privlastňovali. Ale predovšetkým vždy neomylné súdili a udávali. Spisovateľ so svedomím musel vždy prejsť krutou uličkou ich tiel, tieňov a jednoznačne sformulovaných ideí, aby dostal jasne najavo ich dedičnú direktívu: odkiaľ – pokiaľ?!

Aj preto sa dnes znehodnocuje jeho status svedomia. Veď načo by bolo svedomie tým, čo ho nikdy nemali. A ak ho mali, prečo ho nenosili? Nie, nebudú sa oni zapodievať brechajúcimi „psami“, čo by mohli hrýzť zlodejov slobody, keď si ju už vykolíkovali pre seba a svoje dietky, keď ju už raz pred očami všetkých, všetkým ukradli. Za bieleho dňa!

Pre túto kategóriu ľudí je naozaj najprimeranejšie hovoriť o strate štatútu svedomia. Dokonca to môžu hovoriť v súlade s vlastným charakterom, hoci niečo ako charakter tiež veľmi nenosia. Ibaže by to robili vo sviatočné dni, ale tie zrejme nekopírujú sviatky bežných smrteľníkov. Iba v jednom majú naozaj pravdu: spisovateľ nie je svedomím národa, ak nemá svedomie. Ak mu nič nehovorí všetko to, čo utvára a čo aj sformovalo jeho charakter, bytie, najmä bytie v literatúre.

V dávných dávnach, spisovateľ so svedomím Fiodor Michajlovič Dostojevskij napísal: „Človek sa môže zmýliť v idey. Ale nemôže sa pomýliť v charaktere. Teda, nemôže sa omylom stať bezcharakterným človekom.“

Na Slovensku, zdá sa, mylí sa aj Dostojevskij. Hádať tú veľkú hádanku, ktorou je človek, je tu, zdá sa ešte väčším dobrodružstvom ako kdekoľvek inde vo svete. A hádať ju v malom svete slovenskej prízemnej politiky azda nemá obdobu. Je to svet najtemnejších postáv z dielne toho geniálneho tvorcu Karamazovcov, Výrastka a Besov. Keďže nie je pre našu dobu prijateľný spisovateľ ako svedomie, celkom iste sa tu v budúcnosti usídlil spisovateľ bez svedomia a niektorých by sme už mohli aj vyme-

novat. Najhoršie je, že sa zatiaľ predovšetkým darí formovať spisovateľov bez talentu. Tento typ bude zrejme aj v budúcnosti najviac vyhovovať slovenskej politickej špičke, lebo ona sama je takto ustrojená. Sama má najbližšiu filiáciu k surogátom. Je to takpovediac, jej krvná skupina.

V našich končinách dochádza k takýmto triumfom v takmer pravidelných vlnách. Sme nimi priamo obmývaní. Lebo ľahostajnosť k vlastnej kultúre, k identite, sa tu síce nikdy neposväcovala cirkvou, ale štátnou mocou dosť hojne, skoro vždy. My sa už kvôli tomu stávame v srdci Európy a vo vlastnom štáte celkom zaručene akýmiś tajnými Slovákmi. V každom prípade sme celkom iste najväčšou, ale predsa len národnostnou menšinou na Slovensku. Pravdaže, bez výhod menšín, bez práva na pozitívnu diskrimináciu. S takýmto sebavedomým môže s veľmi malou hrdosťou chodiť po dvore aj sliepka. Píše sa mi to neľahko, ale je to v porovnaní so skutočnosťou veľmi jemné.

Nech už je to akokoľvek, ľahostajnosť k bytiu vlastnej kultúry sa tu priam smotanovo vyšľahala do veľmi prítlačivej torty. Kto z nej olizne, akoby načisto stratil pamäť. Všetky domáce horstvá sú preňho zrazu malé, riavy a bystriny úzke, chodníky plné smetia a skál. Azda aj to nebo nad hlavou nie je belasé. S takýmto vedomím sa naozaj ťažko kriesi sebavedomie. Slová nijakého spisovateľa nepreniknú cez hluché, (ako hovorieval Blahoslav Hečko) batavské uši. Slová spisovateľa obvykle nie sú v súlade s tendenciou kolektívneho ohlupovania, v ktorom sa ako vždy najlepšie bačuje usádzajúcej sa politickej triede, ktorá by si najradšej priamo ku stoličkám prišla gate. Raz, a predovšetkým navždy.

Dnešná ikonografia moci je totiž prepracovaná do detailov. A stála by za samostatný rozbor. Je primitívna, ale rafinovane účinná. Primitívna preto, lebo v podstate iba presunula heslá budovateľov socializmu z kravínov na billboardové slogany popri cestách. Stále ide o jeden a ten istý pokus vtlačiť do ľudského mozgu nepravdivú a primitívnu maticu moci, aby ho mohla zotročiť. Zotrieť jeho individualitu. V tomto zmysle ide o prastarý pokus, o infláciu myslenia, o uniformitu človeka. O pokus zbaviť ho slobody, práve jej formálnym deklarováním! Literatúra tento prastarý pokus zneisťuje. Rozkladá ho. Stojí na strane človeka. Vie, že nejestvuje ani len obľudný socializmus, ani kapitalizmus s ľudskou tvárou. Ľudský svet má veľa tvári. Je individualizovaný!

A s ľudskou individualitou sa ťažko manipuluje. Istým spôsobom stojí jedinečnosť človeka vždy proti moci. Vlastne väčšinou z toho, čo ju utvára. Paradoxne sa však nedajú práve bez moci uskutočňovať ani postuláty ľudskej slobody. Lebo nijaká sloboda nemôže byť uzavretá sama v sebe. Tak ako by ani moc nemala vyžarovať len svoju krutosť. Brachiálna zložka moci musí sústavne hľadiť do zrkadla zneistenia. Múdri politici si ho vždy priamo pestovali, hoci múdrych politikov zasa tak veľa nebolo. V našom prostredí sa ako huby po daždi rodia skôr manipulátori. Nemajú vzťah ani k celku, ani k individualite. Osvojili si však cenný poznatok zo systému, ktorý akoby zlyhal. Hoci zostáva iba zbožným želaním súčasného primitívneho kapitalizmu, aby mohol tvrdiť do očí bijúcu lož, že aj skončil. (Např. dnešná Čína

predstavuje najdynamickejšie rozvíjajúcu sa ekonomiku!) Pokiaľ ide o ľudské práva, nikto ich v ostatnom čase nepotláča tak demonštratívne a jasne ako USA, smerom dovnútra i mimo vlastného (najmä!) teritória. Dôvody sú síce jasné, ale nad slnko jasnejšie sú aj ich dôsledky! Veľkú dedinu Svet, upratujú americkí policajti! Malí miestni paholkovia moci mu poslušne leštia gombíky na sviatočnej uniforme. Tradičné brvno v oku tohto policajta je v porovnaní s tým, čo mu napadalo do oka demokracie, je v porovnaní so všetkým len nepatrným zrnkom prachu. Veľký a obdivovaný sen amerického človeka sa môže dnes rovnať len parafráze starej odrhovačky: Sedím na priekope a lúskam buráky! (Zo zbrojárskych firiem, z burzy, z takmer už nekonečných vojen, kde „omylom“, ako sa dozvedáme zo správ, hádžu bomby na hlavy žien, starcov a detí!)

Takže čo so spisovateľom v tomto svete, čo s ním doma, keď aj my sme priamo alebo nepriamo súčasťou veľkého, zvráteného sveta konfliktov? Čo si má počať moc, stále viac (ale rovnako ako vždy!) podriadená ešte väčšej moci s ľudskou individualitou? Čo s nepohodlným ustrojením človeka, keď je to ešte stále bytosť fyzická i metafyzická? Ako pristrihnúť ustavičným metafyzickým tendenciám spisovateľa krídelká? Ako to urobiť v situácii, keď moc nechce uvoľniť prostriedky ani na chlieb, ani na hry? Keď sa naplňa ono staré *inter arma silent musae*... A svet je stále vo vojne.

Zrejme by mala všetko vyriešiť stará dobrá hlúposť. Hlúposť ako kategória. Priam centrálny kľúč a kód – manuál moci! Aby bol poruke, treba vyčistiť (presnejšie vybieliť!) celý priestor integrity človeka a jeho vedomie o sebe. O vlastnej dôstojnosti... Schopnosť analyzovať vlastné jedinečné bytie a vedomie podstat spoločensva, v ktorom sa síce prejavuje ako bytosť kontingentná, ale aj schopná túto kontingentnosť sústavne presahovať (Šabík)!

Literatúru a spisovateľa treba vyhnať na okraj literatúry a do jej centra treba nasvietiť ako na plátno sci-fi-filmu surogáty, bezduché hviezdčky, aby predsa len aká taká zábava bola. Nejakí drúci už pritom asistovať budú. Veď raz nás poučovali a proletárskej literatúre, teraz nás kádrujú a zajtra možno budú vyrábať životopisy svätých.

Obrys-Kmen 38/2004

Žít jen přípravami nového řádu

MILAN BLAHYNKA

V nejstrašnějším čase druhé světové války, kdy se ničivá mašinérie hitlerovských armád po zimním zmrazení před Moskvou znovu rozjela a jednotky vojsk japonského císaře se vylodovaly na Šalamounových, Admiralitních a Filipínských ostrovech a prolomily též spojeneckou obranu mezi jižní a střední Barmou, právě v tom měsíci, kdy Hitler teprve vydal směrnici 41 k letnímu útoku na jižním úseku východní fronty a o stalingradském obratu ve válce se ještě mohlo zatím jen snít, jednoho dubnového večera v roce 1942 po dlouhotrvající schůzce na zbraslavském náměstí s členy Historické skupiny řekl autor rozepsaných Obrazů z dějin národa českého, jak to víme ze vzpomínky jednoho z těch, kdo mu dodávali odborné podklady:

Mládenci, dnes již na nic jiného nemyslím, dnes žiji jen přípravami nového řádu.

To byl jeho podíl na odboji, podíl zdánlivě absurdně předčasný, vždyť Říše tehdy ještě vítězila na všech frontách pro Evropu a už tehdy se pokoušela své světovládné choutky a záměry předkládat jako dobrodiní v zájmu celého světadílu. Mohlo se zdát, že jsou aktuálnější úkoly, že je v té době užitečnější sypat písek do ložisek válečného stroje a rozebírat koleje u vjezdů na mosty; ale Vladislav Vančura viděl dál, ani na okamžik si nepřipouštěje jiný konec války než porážku jejich původců, myslel na to, co bude, až k té porážce dojde; myslel na to, že mnohem těžší než zvítězit je vítězství nepromarnit, tedy neprohospodařit; autor nedokončené trilogie Koně a vůz byl, chtěl být (a přál si, aby poválečný český svět byl) dobrý hospodář.

Přípravami nového řádu žil už v čase první republiky, už když v létě 1929 mluvil ke studentům na Řadově o Hospodaření s věcmi umění, a potom stále ve třicátých letech, kdy působil v Družstevní práci a v Československé filmové společnosti. Už tehdy vtiskl svou ideu nového uspořádání vydavatelské činnosti do ediční koncepce Družstevní práce a spolu s přáteli filmaři rozhodným způsobem pomáhal sjednávat podmínky pro umělecky hodnotnou filmovou produkci. Za války novou, deformujícími komerčními tlaky zbavenou organizaci filmu promýšlel dál. Projekt se osvědčil, československý film dosáhl právě díky systému, vybudovanému v podstatě podle jeho představ, vlastně velmi brzy vysoké, jedinečné úrovně i světového uznání, byť si prodělal i období drsně oktrojovaného černobílého agitačního schematismu.

Kdyby byly všechny obory předem připraveny tak dobře, jako byl díky Vančurovi připraven film a zčásti i vydavatelská činnost, která udivila svět zejména nezvratným důkazem, že nepodbízivá a náročná poezie může nalézat nikoli stovky, ale desítky tisíc čtenářů (Klub přátel poezie, jenž knihy nejen vydával, ale i organizoval setkávání básníků se čtenáři a namnoze inicioval mocnou vlnu malých divadel poezie, stávil na zkušenostech vydavatelské a klubové činnosti Družstevní práce), kdyby

všechny obory nejen uměleckého, ale i hospodářského a společenského života vstoupaly do života po osvození s tak promyšlenou a předem do detailů vypracovanou koncepcí, za jakou film a vydavatelská činnost vděčily Vančurovi a jeho přátelům, byla by tzv. budovatelská léta ušetřena mnoha (jistěže ne všech, nikdo není dokonalý a sebelepší plán nezaručuje úspěšnou realizaci) trapných a fatálních omylů, patrně i toporné byrokratické zvůle a děsných represí (k brutálnímu násilí se vždy uchyluje, kdo si neví lepší rady) – a na život ve společnosti neovládané totalitou trhu, která už v meziválečném dvacetiletí vystrkovala růžky, byli by mohli naříkat jen nejruznější parazité, jimž se skvěle daří právě v tržním světě (jak to pozorujeme dnes, kdy na literatuře vydělává kdekdo, jenom její tvůrci často nedostanou nic, ba dokonce jsou nuceni si na vydání platit nebo shánět sponzora!); neumějí sice sami nic vytvořit, zato však dokáží urvat, utrhnout, uškubnout tvůrcům hodnot víc než vše.

Tržnímu světu s údajně definitivním koncem socialismu údajně nereformovatelného (jako by nebylo jisté Číny) už otrnulo. Počíná si stále bezohledněji od chvíle, kdy i slepice skvěle reprezentující tržní svět (a proto povýšená na baronku) pochopila, že pošetilý princip nezasahování, osvědčený za španělské občanské války, slaví vzkříšení a že ona má tedy volnou ruku a může stávkující horníky docela bezohledně vyhladovět, jako se za středověku likvidovaly odbojné posádky hradů a tvrzí. Nabubřele triumfální tažení tržního světa zeměkouli je podobně impozantní, jako se mohl jevit ještě na jaře 1942 válečný pochod Třetí říše vítězíci na všech frontách Evropy. Tržní svět je den ode dne zpupnější, vyzývavější, arogantnější. Prezentuje se jako nový, supernový, ohromuje nabýskanými mrakodrapy z ušlechtilé ocele a skla, ovšemže zrcadlového, vždyt se tak rád v něm zhlíží, pohupuje se v neméně přeludně lesklých limuzínách za zvenčí bezpečně neprůhlednými okny na anatomických sedadlech, vytvarovaných na osobní míru tlustých pozadí všelijakých Fiškusů Šmějdů. Chce být zbrusu zářivě nový, hypermoderní, ale nápadně se podobá staré zemi z Hrubínovy Jobovy noci. Jakže je to v ní?

A stará země všechny tahy má, / má krále, věže, koně, střelce, běžce, / má vycvičené stěny s ušima, / má ve svých mozcích krutou fantazii, / znamená vraždy na práh lidem vbíjí...

Domněle nová tržní země má nejen vycvičené uši a vrahy na objednávku, ale taky vycvičená ústa, má už ne jednoho Goebbelse, ale tisíce goebbelsíčků komáří velikosti, kteří tím víc, čím líp si uvědomují svou nepatrnost a vyměnitelnost, bodají a bodají, ubodávají každého, kdo se odváží nevtý s vlky nenasytného vlčího tržního světa.

A hlavně: ten tržní svět má nad zaostalým ostatním světem obrovskou technickou a organizační převahu. Tak jako zmíněná totalitní Třetí říše udivovala ostatní svět svou perfektní technikou a organizací a ve slepé důvěře v ni a ve Vůdce, který ji – totálně nevzdělaný – paradoxně skvěle zosobňoval. Ta si byla tak jista svou superioritou (jako si je svými triumfy jistý dnešní tržní svět), že se rozmáchla až na to, nač nestačila. Tržní totalita se podobně opájí svou dokonalostí, účinností formulek z marketingových rychlokurzů i učením své vysoké tržní filozofie, a jakoby velko-

ryse povoluje rozličným vzdělaným pošetilcům a reptalům typu Jana Kellera dosyta se vymluvit, protože nesejde přece na tom, zda mají pravdu, když nemají prostředky ji účinně šířit, když nemají moc ji prosadit do médií a nemohou tedy reálně čelit denodenní masivní sebereklaře tržní totality, která zastihuje vše, co v oboru diktatury bylo před ní.

Není otázka, jak tržní svět porazit. Vlastně vůbec není třeba a dokonce ani není neúčinnější udržovat ho v kondici odporem; cvičit jeho obranné reflexy; nedovolovat mu, aby z pohodlně a degeneroval. Je to jistě kacírská myšlenka (ale kolik kacírů mělo nakonec pravdu): možná, že vůbec nejlepší je ponechat ho jeho nezvratnému osudu; nechat ho zajít na jeho komfort; nechat ho, aby vyvrhl sebe sama.

Nechat ho v iluzi, že je nade vším, za vodou a mimo dosah jakýchkoli zbraní.

Až opřede celý svět svými sítěmi, nutně v nich uvízne a bude se tlouci v nich. Propadne panice. Napáchá v ní mnoho škod. Zajde na svou superioritu. Pokolení navyklé od dětství na počítačové pohodlí a nepřeborný repertoár programů bude marně hledat program, jak z dokonale sofistikovaného přediva, které si tržní svět upletl koneckonců na sebe sama.

Jak to říkal Halas? Jenom ne strach Jen žádný strach / takovou fugu nezahrál sám Sebastian Bach / co my tu zahrajem / až přijde čas až přijde čas.

Ten čas se blíží možná daleko rychleji, než si umíme představit. A musíme být na tu gigantickou megakrizi tržního světa připraveni. Přípravuje nás zčásti sám tím, že nás učí své technice; prozrazuje nám, že mimo ni a bez ní si neporadí. Dávno to tuší. Proto se snaží svou technickou převahu sešvagřit s tím, co Umberto Eco stejně příkře a drsně jako trefně nazývá starými hermetickými žvásty pro pobavení lidí, dodejme: pro jejich účelové zabavení, aby neměli čas přemýšlet a jednat.

Být připraven na den, kdy se tržní svět najednou a rychle zhroutí, tak jako se už sesuly symboly, které si postavil, a jako sám sahá na nezadatelné svobody, na něž je hrdý a stále přísahá, znamená ovšem být v pravou chvíli na pravém místě, vybaven nejen znalostí techniky, již tržní svět vyvinul a nakonec nezvládl, ale i poznáním, že chtět nechtě – samozřejmě nechtě – došel až na sám práh globálního zespolečenštění. Jenže přece nejde o to, aby totalitu a diktaturu trhu vystřídala nějaká, byť osvětlená totalita a diktatura ve jménu kultury, které se může dostat nevídaných materiálních předpokladů k rozvoji, když se závratné sumy vyplývající v tržním světě na nemsmyslnou reklamu, korupci a na excesy, jakými jsou závratné honoráře hvězd, budou moci věnovat na tvůrčí práci neproduktivní zboží, ale vytvářející hodnoty, jaké se mohou (někdy až po dlouhém čase) ve zboží proměnit. Jde o to, aby ve všech oborech, k jejichž tvořivé činnosti je třeba nejenom znalostí, ale i lidskosti, která dává všemu smysl a musí být nejvyšším zákonem, byli lidé tak dobře připraveni na své poslání, jako byli ti, co si – byť samozřejmě nikoli bezchybně – osvojili Vančurovy představy, jak nastolit nový řád ve filmu a ve vydávání krásného písemnictví.

A v jaké škole si nejvyšší zákon lidskosti ve všem projektování a rozhodování může člověk osvojit? Jistěže ne poslechem rozhlasu a zíráním na televizi, ať už ryze a otevřeně komerční, ať komerční skrytě za veřejnoprávním fíkovým listím. Tam je

prvním a nejsvětějším přikázáním: Věř v tržní společnost a cti ji. Když tam pronikne tu a tam jiný názor, je pod firmou formálně demokratické vyváženosti brutálně převážen záplavou horování pro volný trh. Spoléhat nelze ani na školu. Pedagogové, kteří ještě na podzim 1989 lepili hesla a obrázky na nástěnky k Měsíci přátelství, s horlivostí novokřtěnců nebo spíš proto, že mají z hlediska dnešní moci máslo na hlavě, dávají si velmi bacha, aby neřekli nic, co by být jen vzdáleně mohlo zavánět sebemenší kritikou zmíněného prvního přikázání samospasitelného tržního světa.

Je tu však literatura, po tisíce let střádané poznání, sebepoznání člověka a lidské společnosti, literatura lidskosti jako nejvyššího zákona. Jak jen tržní svět může, snaží se ji vyřadit ze hry. Cestou filmových, televizních, seriálových adaptací si ji ochočuje a tlumí její poselství. Vnucující se nabídkou zábavy, často spojené s návnadou pohádkových sum pro toho, kdo vyhraje, bere lidem čas číst. Ale jak věděl už Šalda, každá zábava se nakonec mění v nudu. A tak nadchází už dnes čas pro návrat k četbě, k literatuře, k Homérovi, Shakespearovi, Rabelaisovi, Goethovi, Balzakovi, Hugovi, Tolstému, Čechovovi, Apollinairovi atd., v jejichž díle není jen jasné ne světu všemocných peněz a jeho velekněžím, ale i vize lepšího způsobu života.

Jde o maličkost: osvojit si tu vizi, v souladu s ní žít, a až přijde čas, také jednat. Neopakovat chyby, jejichž společným zdrojem a jmenovatelem bylo zapomínání na lidskost jako první a nejvyšší zákon.

Obrys-Kmen 46/2004

Poezie jako přesah

VLADIMÍR JANOVIC

Nad všemi modely poezie i všemi individuálními způsoby psaní visí jako Damoklův meč stejná základní otázka: Co je to vlastně báseň? Jaké jsou její výsostné znaky, jimiž se odlišuje od běžného veršovaného textu?

Báseň jako tvůrčí čin rozhodně nekonstituují pouze její formální znaky – verš, intonace, rytmus, rým –, ba ani samotné obrazné myšlení, ale noetický a ontologický přesah, k němuž dochází, respektive může dojít díky všem těmto činitelům. Píšeme nikoli proto, že něco víme, ale proto, abychom se něco dozvěděli – o sobě i o světě. V okamžiku vyslovení přestává však toto poznání být pouze naším majetkem. Po básni zpravidla víme víc než před ní. Tvorbou tak v noetickém smyslu přesahujeme sami sebe a zároveň i to, co jsme až doposud věděli o vnější skutečnosti. Opačný postup, kdy hotovou myšlenku jen odíváme do obrazného roucha, znamená pouhou verbální ilustraci toho, co známe odjinud nebo víme předem. Nositelem specifického poznání a sdělení v lyrice je esteticky ozvláštněný a – jak říkával Viktor Šklovskij – brzděný jazyk. Bez něho nebo mimo něj není zde poznání možné. Konvenčním, otřelým sdělovacím jazykem v poezii nic nového nepoznáváme, spíše jen oslabujeme a zpochybujeme to, co jsme poznali už dříve.

Příznačné pro tvůrčí básnický proces je dále to, že má ontotvorný charakter (od starořeckého slova *ón* = jsoucný). Cílem spisovatelovy práce je totiž vznik nové, dosud nejsoucí skutečnosti. Opravdová báseň není nápodobou reality, ale její tvorbou. Proto se také úhrn bytí uměním zvětšuje. Svět po básni je jaksi objemnější a smysluplnější než svět před básní – pro tvůrce i vnímatele. Zkusme si představit, oč chudší by byl náš život na příklad bez Shakespeara, Baudelaira, Mallarméa, Verlaina, bez Březiny, Holana, Halase, Nezvala nebo Ortena. Anebo příklad z jiné oblasti: Oč chuději by zněl náš svět bez Bacha, Beethovena či Debussyho. To, co bylo v umění skutečně vytvořeno, je skutečné. Není k dosavadnímu světu jen mechanicky přidáváno, ale pozvolna s ním srůstá v nedělitelný celek. Opět příklad toho, jak skutečnost přesahuje sebe samu.

Existuje však ještě jedno spolehlivé kritérium, kterým lze odlišit spontánně vytvořenou báseň od racionalistické nebo voluntaristické konstrukce. Skutečná báseň se dá v okamžiku svého vzniku, a samozřejmě i kdykoliv později, interpretovat ne jedním, ale řadou způsobů, a všechny jsou oprávněné, protože odrážejí právě tak složitost a nejednoznačnost světa jako rozdílné životní zkušenosti čtenářů nebo posluchačů, případně i rozdílná naladění jednoho a téhož vnímatele. Skutečná báseň je jako nádoba s dvojítm dnem – má v sobě určité tajemství, které nás přirozeně dráždí. Když se ho však tvořivým způsobem zmocníme, obohatí nás. Musí to ovšem být tajemství opravdové, životní, nepředstírané a nevyspekulované. Báseň hodná

svého jména vždycky vyjadřuje a zároveň v nás probouzí nebo stupňuje úžas nad bytím.

Maurice Maeterlinck ve své knize esejů *Poklad pokorných* napsal: „Jde o to poznat, co je úchvatné v pouhém faktu bytí.“ Kde chybí schopnost úžasu, tam nevzniká žádná poezie. Poezie – stejně jako láska a víra – je dokladem filozofické transcendence. Je poznáním i uznáním řádu, který nás přesahuje. Každý titanismus – ať individuální nebo společenský – je ve své podstatě antipoetický, protože uvěznuje subjekt v něm samém. Ztráta transcendentální perspektivy způsobuje, že člověk se sám sobě stává bohem, zatímco svému okolí se stává směšným. Myslím, že tuto situaci velmi dobře vystihuje známý Goethův epigram: „Wie einer ist./ so ist sein Gott./ Darum ist Gott / so oft zu Spott.“ Doslovně přeloženo: „Jaký je člověk, takový je jeho bůh. Proto je bůh tak často k smíchu.“ Taková situace ovšem nemůže být východiskem poezie. Skutečná báseň představuje vytržení smyslu i ducha, neboť její tajemství leží zároveň v nás i mimo nás. Básnické poznání není možné bez zmíněné transcendence, a tato transcendence zase není myslitelná bez autorské pokory. Apriorismus v myšlence právě tak jako voluntarismus ve slovním vyjádření nevede k cíli, neboť – jak praví bible – duch vane, kudy chce. Tajemství života, které je básní zjevováno, není nadpřirozené ani vzdálené. Portugalský básník Fernando Pessoa mluví dokonce o blízkosti neznáma. Toto tajemství leží v rovině našich smyslů, naší každodenní empirie i našich výrazových prostředků. A přece není – řečeno jazykem komputerů – s těmito lidskými nástroji kompatibilní, tedy slučitelné. Mezi úsilím a objevem vždycky leží určitá propast. Překlenout ji může pouze jiskra.

Odmítáme-li apriorismus při básnickém pojmenování skutečnosti i při její tvorbě, vzniká otázka, jakou cenu může pro básníka mít jeho světový názor, model světa, podpírající vznik konkrétního básnického díla. Klíč k řešení této problematiky vidím v analýze slova model. Existují modely atomů, modely chování jedince uvnitř určitého politického systému, modely vesmíru atd. Tyto apriorní konstrukce jsou nepochybně užitečné, ale zároveň nedostatečné. Každý model je vždycky abstraktní a statický, zatímco modelovaná skutečnost je naopak konkrétní a dynamická. Básník, který píše podle apriorního modelu, realizuje pouze své předsudky – ať už jsou politické, filozofické, sociální, náboženské nebo estetické. Báseň není verifikací nebo aplikací nějakého modelu ani inkarnací nějaké ideje. Báseň, skutečná báseň je spíš skok přes propast, která se rozkládá mezi pravděpodobným a pravdivým, fiktivním a skutečným, umělým a uměleckým.

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 20. listopadu 2004
Obrys-Kmen 48/2004*

Poezie a postpoezie na začátku tisíciletí

Památce Jiřího Veselského

MILAN BLAHYNKA

V dubnu 1956 řekl Jaroslav Seifert na druhém sjezdu Svazu československých spisovatelů, že není hodno tvůrce (řekl doslova: spisovatele, který je toho jména hoděn), aby prosil. Připomněl tak v nových souvislostech vizi, kterou zformuloval už roku 1922 Vítězslav Nezval ve svém Podivuhodném kouzelníkovi: A básníci už neprosí / za chudou prebendu / ti baví se jak černoši / při řvoucím džezbendu.

Hrdý básník neprosí ani za prebendu, ani za konec svého umlčení a vyloučení, které vůbec není méně tvrdé, když je má na svém (ne)svědomí trh, a nikoli horliví novokřtěnci, ať už víry v sociální spravedlnost, ať víry v trh jako nejvyšší dobro. Dnes už ostatně ani není koho prosit: neosobní trh bez tváře, zato s tisícerýma neviditelnými rukama, které mohou téměř vše, dokonce si prostřednictvím servisní žurnalistiky velice rády hlučně tleskají ke své všemohoucnosti, ke svému dokonalému alibismu, k nepolapitelnosti, před níž bledne i Fantomas, je slepý a bez uší.

Trh je poslušen jen svých zákonitostí, a je mu jedno, co na to básníci, natož aby ho zajímal jejich osud a osud jejich odvčkého poslání. Nemá proč si klást otázku, která se ještě před půl stoletím zdála tak alarmující, otázku:

A co básník?

Básník musel s triumfálním tažením trhu z kola ven; je prakticky vyloučen ze zbožího oběhu a zahrán na zahrádku snad ušlechtilých soukromých zálib. Až na pár výjimek. Výjimku trh povoluje, když se poeta aspoň trochu podobá bavičům, má navíc ze starých časů jméno, které prodává, a když příliš neprovokuje. Pořád jsou přece ještě čtenáři, kteří kupují ne podle názvu a obálky slibující senzaci, odhalení tajemství a zábavu, ale podle své dobré čtenářské zkušenosti s autorem. Ani takový básník nebývá trhem hýčkáán, moc se na něm netrhne, ale může se na něho kdykoli poukázat jako na certifikát kulturní velkorysosti a kultivovanosti trhu. Trh chytře snese i neškodná dloubnutí do vlastních žeber.

To je podle mého názoru případ Jiřího Žáčka. Z básníků svého pokolení měl před patnácti lety patrně největší čtenářskou obec, jaká je pro nakladatelské podnikatele k nezaplacení, i pověst úsměvně hravého kritika (spíše lidských slabostí než poměrů), který jasně a vtípně zformuluje i nahlas řekne, co většině tzv. mlčící tane na myslí. Trhu – který dobře ví o užitečnosti ventilů – není proti srsti, jestliže se básník s trhem jinak výborně srozuměný občas obuje do konzumního způsobu života a honby za luxusním pohodlím jako třeba Básní psanou na letenku (z Kapesních básní, 2004):

Kdo chce vidět všechno, neuvidí nic, / marně překračuješ všechny rovnoběžky. / Lepší kupka sena nežli hotel Ritz. / Nejvíc vidí ti, co chodí pěšky.

Kdo by chtěl ironizovat, nenašel by lepší příležitost: Jak vítaná útěcha pro ty, kdož nemají příjmy, o jakých se většinou ani nesní, a přece prahnou po ubezpečení, že na tom jsou vlastně líp než restituentí, boháči a zbohatlíci. A k tomu je to pravda pravdoucí a odvěká, potvrzená lidových pohádek: štěstí není v majetnictví, v možnosti si cokoli dopřát, právě bohatství není jinde než v člověku. To ovšem každý samozřejmě dávno ví a uznává, ale jen nepatrný zlomek lidí dokáže podle toho žít, dokáže odolat ofenzivní reklamě pohodlí a přepychu a zařídí si život podle básnickovy antireklamy nebo reklamy na nepohodlí a trmácení.

Trhu nehrozí v důsledku takových výpadů proti němu žádná újma, která by stála za řeč. Právě naopak: sotva si lze představit lepší manifest sepětí trhu a svobody.

Sotva se dá pořídit levnější reklama na svobodný trh a svobodu v tržním pojetí.

Patrně ještě před vznikem čtyřverší o tom, jak je lepší spávat v seně a chodit pěšky, Žáčkův generační druh básník Michal Černík ve své knížce *Povím vám něco milého* (2000) vyprávěl o rodinné večeři, inspirované článkem ve *Frau im Spiegel*, podle něhož si aristokracie libuje nad mísou brambor na loupáčku, i o tom, že jakýsi miliardář na Tahiti žije jako chudák a tvrdí, že si koupil chudobu. Černík k tomu poznamenává, že chudoba se koupit nedá, leda předstírat, že chudým se po ní nikdy nestýská, ochotně ji přenechají i zdarma, a že brambory na loupáčku k večeři byly sice dobré, ale, řečeno po pravdě, netouží je mít každý den.

Sotva si lze vymyslet lepší úvod do situace básníka, který píše jinou poezii, než o jakou stojí trh. Přítom Michal Černík, právě proto, že také on má jméno, které prodává, není mezi básníky na tom zdaleka tak zle jako většina, která si Jméno jako kapitál dobré značky nepřinesla do posledních patnácti let z dob, kdy o vydání nebo nevydání ještě nerozhodoval trh. Černíkovi nadále víceméně ochotně vydávají alespoň knížky veršů pro děti, neprodělají na nich a úplně nevydávají posledního předsedu Svazu českých spisovatelů by příliš bilo do očí.

Většina básníků a poezie, nepočítáme-li neobyčejně omezený počet privilegovaných zasloužilců o svět, v němž je nám souzeno dnes žít, nepočítáme-li pár prominentů, jimž se dostává dotací a grantů, je však v potupnější situaci. Nakladatelé, které básníci prosí o vydání, ač prosit je dobrého autora nedůstojno, posílají poety pokorně prosit o podporu sponzory, kteří se ani moc prosit nedají, když jde o příležitost blýsknout se na obrazovce vedle velmi načesaných a málo oblečených slečen, předvádějících kromě prsou a nohou i skromný rozhled a špatně hraný důvtip na úrovni skvěle dávno parodované už Grossmannem a Šimkem, ale když jde o poezii, zájem nemají. Cvičené slečny showbyznysu jsou dnešní odpovědí na základní otázku estetiky, co je to krása, a samolibé zaklínání duchovnem a krásou vnitřní, již mávají její velekněží, to jsou jen řeči.

Dalo by se předpokládat, že lépe na tom může být aspoň poezie nikoli čtená nebo recitovaná, ale zpívaná, tedy díky moderní technice vzdálená, ve své podstatě přece blízká své původní podobě, kdy byla trojjedinou jednotou slova, hudby a interpretace a inspirovaný básník své verše sám zpíval. Nuže, písničkář Jaroslav Hutka v Lasicově televizním pořadu *Kam zmizel ten starý song* nedávno zavzpomínal:

... já jsem myslel, že po tom návratu do té svobody, po tom roce 1989, že tu budu už normální zpěvák, že já budu zpívat a psát něco jako autor, a někdo (...) to bude vydávat a já se tím nebudu zabývat, protože to je obor sám o sobě, vydávání, a do toho by se zpěváci neměli plíst. Jenže se mi nepodařilo vydavatele najít.

Hutka jistě měl pro probuzení zájmu vydavatelů všechna myslitelná doporučení: Jméno, pověst důsledného Rebela proti posrpnovému režimu, Exil, Autorství proslulé písničky Havlíčku Havle; co víc si mohl trh vlastně přát? Byl přece jeho (tak jak zní verš Jiřího Veselského: Panno Maria, vždyť jsem jejich!), byl a přece stále ještě je chvalořečník svobody, ačkoli si v konečném důsledku její tržní nadvlády musí vyrábět, vypalovat (odtud jeho firma Samopal) a taky prodávat cédečka sám.

Vtip je v tom, že trh si nemohl přát víc, ale přál si a přeje méně. Trhu hová zpívání, které chce jen a jen bavit, zcela podle Werichova výroku, že co není nic proti ničemu, to se bude líbit. Kdysi cenzorům, dnes trhu. Který je nejmocnější, leč dobře utajený cenzor. Trh má čich a čichá čichá člověčinu, jaká je nejvlastnějším předmětem, zájmem, atributem poezie. Vyčenichal trh dřív, než to tušil písničkář sám, že ten písničkář po čase zazpívá takovéto troufalé veršičky u příležitosti slavení jubilea klíčové osoby českého propadu do chřtánu svobody trhu?

Prrosím tě, ptáčku, můžeš mi říct, / kde mám ten projev, kde jsem chtěl říct / o všehomíru na světě míru, / ať lidstvo v smíru / najde svou míru, / ať už se nikde neválčí. // Ať jenom mravnost se slušností / zdobí nás lidi ve skromnosti...

Trh nechce, nemůže, ve vlastním zájmu nesmí mít zájem o nikoho, kdo se neuctivě dotýká nejvyšších garantů jeho bytí, zlatoústě pilných posvěcovatelů právě tak jeho nelidskosti jako válek na obranu lidskosti, totiž nelidského trhu. Jen jeho zlatoústí ochránci mohou pokrytecky tu a tam zalitovat obětí, nejsou trhu nebezpeční: nebezpečný není ani žáčkovský povzdech nad tím, jak to na tom tržním světě chodí; zato nebezpečí trh bezpečně zavětrí ve verších, které na pokrytectví, falešnou skromnost, plané řeči o mravnosti a nastolení světa trvalého míru ukazují, pranýřují je a usvědčují.

Trh se prostě nemá a nemůže mít rád s poezií, být zpívanou, a tedy snímatelnou k potěše oka kamerami. Zato si výborně rozumí s postpoezií. Postpoezii si zjednodušeně vzato sám sjednal, aby vytěsnila, udusila, případně vyhnala poezii do soukromí.

Co je vlastně postpoezie, která má dneska pré a už ji nelze nevidět a neslyšet? Zkonfiskovala básníkům všechno, co se jí z ní hodilo, a zapřáhla to do služby trhu. Je to především reklama. Jsou to muzikály. Je to průmysl písničkového zboží. Ale je to i grafománie a kuriozity. A jsou to i verše malého klubu puncovaných liberálů tak velice svobodomyšlných, že jim nevádí, když jejich veršičky, vyráběné cestou snadných variací a parafrází, jsou poctívány cenami z těch peněz daňových poplatníků, nad nimiž jinak ostražitě bdí. Vydávají se za postmodernu, z níž si osvojili jen zásadu vše dovoleno, a berou výt z plachet tomu vážnému úsilí, jaké vyznačuje dílo Egona Bondyho nebo Jiřího Veselského, jejichž verše, označované nebo označitelné za postmoderní, jsou ve skutečnosti tvůrčí dovršování a zatím poslední etapa velké epochy básnické moderny.

Poezie, ani ta zpívaná, nemůže se mít ráda s bezohledným trhem. Vždy dobré vůle a iluzi plný Jiří Suchý v televizním Večírku pozdravil roku 1990 byznys, který k nám zavítal: Akcie dividendy / To je náš deal / To jsou ty pravý trendy / To je náš cíl. Písníčka Máme kapitál se neujala, nezabrala, neznamenalala pravé trendy ani v poezii, ani v postpoezii, byl to omyl. Suchý to uznal a tři roky na to v Koncertu na rozloučenou (rozumějme: na rozloučenou s divadlem na Václavském náměstí), jako by na důkaz, že si nic nedělá z vyhnání ze svého divadla (údajně jenom dočasně kvůli rekonstrukci), zapěl optimistickou písničku vyzývající hledat štěstí v obchodě, kde zákazníci, jimž se tam dostane všeho, co se jim zamane, budou všichni šťastím bez sebe; jenom člověk nesmí nic nenechat náhodě, musí na ni zanevřít: Z vodovodu do obchodu / Štěstí poteče / Stojí psáno až se ráno / Zvednou rolety / V obchodě ti budou děti / Pět kuplety. Optimismus takto tlustě mazaný na anonymní rozvernou melodii už tehdy naznačoval, že jde spíše o parodii, o to, že se v písničce prosadil básnický nadhled. Pár let nato Suchý napsal do hry Pré (a nerealizoval) písňový text Náhoda je mocná, podle něhož má nás všechny ve své hrsti / A když už někdy hladí / Tak vždycky jenom proti srsti, a ta Náhoda je heslo naší doby / Zbohatneš jak lotr / Opilej svobodu / Pak tě sejme kmotr / a to vše náhodou. Náhoda je mocná / A tak proto na ni pojďme vsadit / Co nám včera šlohla / To by dnes mohla wynahradiť / Pohled do budoucna / Je náš krasohled / A v něm na obzoru / Zemský ráj to na pohled. To už je hodně jiná písnička než ta z roku 1990 i ta rozmarná z roku 1993. Do hry Pré se nevešla. Snad se básník sám zalekl, když seznal, že se dívá na tržní džungli už zas jako vidoucí básník.

Postpoezie, pro níž označení poezie užitá by byl eufemismus, neboť jde o poezii vykuchanou, zneužitou, kašírovanou, slaví v podobě písniček v soutěžích à la Superstar triumfy. Vidina milionů (korun) jakoby na dosah žene k ní miliony (diváků) a nezáleží příliš na tom, jak se zpívá, natož cože se to zpívá, hlavní je, že investoři nemalých sum do všenárodní hysterické mediální kampaně sklídí sumy podstatně vyšší, a co asi je nejhorší: postpoezie tak razantně servírovaná zaplňuje hlavy a srdce diváků barevnými náhražkami poezie, saturuje v takové míře přirozenou lidskou potřebu zpěvu, že už není místo pro zpěv a verš méně vtíravý, a současně vyprazdňuje kapsy. Mladý člověk totálně zmanipulovaný reklamou a médií tak, že má za nezbytné v nějaké obrovské hale asistovat exhibici té či oné světové hvězdy, vydá za vstupné bez zaváhání a rád až několik tisíc korun, tedy tolik, co by ho stálo pět nebo deset knih veršů. Na něž mu už nezbude. A to se trhu a režimu na něm založenému líbí. Neboť poezie má škálu hodnot, jakou trh nemůže potřebovat, jaká je proti němu, a tak ji nemůže tolerovat a akceptovat.

Malověrným se možná zdá, že ve světě, kde stále totálněji vládne trh, je poezie bez šance. Patnáct let totality trhu nedává však kapitulantství před kapitálově mocnou postpoezií za pravdu. Poezie vykazuje obdivuhodnou, až neuvěřitelnou životaschopnost. Navzdory básník zpívá, napsal Karel Sýs do výboru, ve kterém představil pod vyzývacím názvem Bratrstvo krkavčí pracky (1999) devatenáct básníků, jimž nepodlehlost dobovým iluzím zcela nebo do značné míry uzavřela přístup na trh

a jichž se nakladatelsky ujal jeden z nich, Daniel Stroj; ten už v mnichovském exilu dal jako nakladatel edice PmD, Poezie mimo domov, vydavatelskou příležitost mnoha básníkům různé, často protichůdné politické i básnické orientace. Jeho čin diktovaný láskou k národní kultuře a k poezii bohatě diferencované, cenné také svou rozmanitostí, vzbudil v režimních listech bouří nevole. A také odvetu v podobě „antologie české poezie 1945–2000“ (Paseka 2002), do níž P. A. Bílek, M. Huptych, J. Macháček a V. Pistorius vybrali ukázky z díla 60 básníků (nikoli 58, jak tvrdí úvodní slovo) a pokusili se (jistě v smysluplném souladu s názvem nakladatelství) vymýt ze svého obrazu české poezie nejen mnoho znamenitých básníků po celá desetiletí čtených a čtenáři ctěných, politicky však po listopadu 89 nepřijatelných (ne našli ani jediný verš Nezvalův, Bieblův, Florianův, hodný zařazení, natož cokoli ze Sýse, Černíka, Skarlanta, Strože nebo Pelce), ale zcela ignorovali i básně Jakuba Demla, Jiřího Kuběny, Karla Vysloužila, Miroslava Kubička, Miroslava Holmana, Jiřího Veselského, Zuzany Renčové nebo J. E. Friče, abych jmenoval namátkou autory, jimž v knize zabírají místo psavci daleko skrovnějšího významu. Zařazení veršů Ludvíka Kundery a nezařazení ani jediné básně Milana Kundery naznačuje, jak omezená byla subjektivita, na niž pořadatelé svazku svádějí své dřevorubecké řádění v lese české poezie, jimž se podařilo předstihnout ostentativní svévoli, jíž se vyznačovala už antologie české poezie XX. století Ryby katedrál (2000) v uspořádání editorského amatéra Odila Stradického ze Strdic, ale i předčít samo pověstné Poučení z krizového vývoje. Aby to čtenáři neuniklo, antologie z Paseky se jmenuje Pegasovo poučení! Je to poučení o polistopadovém mýcení a vyhánění z literatury.

Básník na prahu tisíciletí zpívá navzdory svým umlčovatelům v antologiích, zpívá navzdory pseudokritice v médiích, kde si dávají pozor, aby nezazněl tón nesouhlasu a nedostal se ke slovu nějaký nepřítel svobodného trhu (většinou nesmí padnout ani jeho jméno, tak si obránci trhu nejsou jisti svou věcí), zpívá navzdory státu, který nemá zájem ulehčit poezii její poslání. Pro básníka, který jen píše a na rozdíl od svých kolegů písničkářů nemá koncerty, na nichž se utužuje kontakt tvůrce a publika i dají se cédečka poměrně snadno prodávat, je velice těžké obejít se bez zprostředkovatelů, bez nakladatele, který ostatně rád svaluje aspoň část práce s prodejem na autora, a bez knihkupce. A přece znám a obdivuju už několik básníků, kteří se již nakladatelů nedoprošují a vydávají si své knihy sami, jak to ostatně udělal se svým Májem i jistý KHM. Je to primitivní, chudácké, cosi absurdního, když existuje trh, kde se údajně dostane vše, čeho se člověku zamane?

Je to primitivní a zároveň geniální: protože vyrobit knížku básní není zas až tak velký ekonomický problém a už vůbec ne problém technický, básník nemusí poslouchat žádných rad, doporučení a vet z hlediska trhu a jeho marketingových znalců, často nekulturních troglodytů, rad nepochybně dobře míněných, dobře míněných pro zájmy trhu – a vymyká se glajchšaltujícímu vlivu a dosahu trhu; trh si nemůže pískat, že básníka má pod kontrolou, jak zní dobový slogan. Je tu ovšem nebezpečí, že bez partnera, jakým občas býval moudrý nakladatelský lektor nebo redaktor (básníci rádi vzpomínali, co pro ně v Československém spisovateli znamenal například

A. M. Píša), dopustí se zbytečných omylů a podle pravidla, že nevidíme břevna ve vlastním oku, přehlédne i své překlepy.

Jenže absence kritičnosti a péče o text je i v mnoha dnešních nakladatelstvích.

Jistě nejsem sám, kdo si povšiml, že na policích, kde bývala v knihkupectvích poezie, často jsou nyní bohatě zclacené dárkové knížky citátů a nejrůznějších mouder. Všimli si toho i adeпти poezie, a tak pašují své verše na trh v knížkách dvouřádkových sentencí. Tak je tomu i u Gnóm (z nakladatelství Radix) právníka Luboše Chalupy. Dvě třetiny knížky jsou gnómy, třetina veršování, která se dá jen s ucpaním obou uší a se zavřenými očima označit za básně. Když se nebohý čtenář pročte k objevnému postřehu, že Odvraceje tvář přitahuje žena pozornost, má chuť vzkázat pisateli, aby si – než se dá na další veršování – sjednal středoškoláka, který by ho zaskvětil do tajemství českého přechodníku. Na konci té zcela zbytečné a marné knížky, příkladné ukázky grafomanské postpoezie, je do tiráže hrdě vepsáno jméno domněle odpovědného redaktora PhDr. Milana Vondráčka.

Tiše doufejme, že titulu nedosáhl jako bohemista. A kdeže asi maturoval?

Vedle takového plýtvání důvěrou čtenáře v knihu, tváříci se co dílo gnomického básnictví, klobouk dolů před knihami veršů vsetínského básníka Karla Vysloužila, před sešitky skromných veršů brněnské Marie Veselé, před svazečky neméně skromných veršů devadesátileté Boženy Páleníčkové z Bystřice pod Hostýnem nebo před knížkami skutečně gnomických veršů Vladimíra Brandejse. Vysloužil je podobně jako Páleníčková člověk hluboce věřící, mnoho let byl navíc nespravedlivě vězněný, Marie Veselá, ve srovnání s ním o generaci mladší a básnický méně zkušena autorka, je levicového smýšlení, které je vlastní i Vladimíru Brandejsovi, o němž jsem už často psal. Poezie všech čtyř je ryzí, všichni čtyři žijí v krásném srozumění s přírodou, bez zájmu o tržní pozlátka, někdy (zejména u Vysloužila a Brandejse) i se svrchovaným despektem k nim a na vysoké básnické úrovni. Jejich poezie už tím, jak se vymyká trhu a jeho totalitě, je poezie občanská. Píše-li mi Marie Veselá, jak tajně doufá, že našetří tolik, aby se její poezie mohlo ujmout opravdové nakladatelství, musím ji ubezpečit, že není zas až tak o co stát. Karel Vysloužil nakladatele má (a Páleníčková měla), ale velkou část nákladu svých knih veršů (stejně jako svůj časopis nejmenší na světě, Hlas z pasínku) dokáže myslím dostat ke čtenářům sám, Vladimír Brandejš si téměř výhradně jen pro své knížky založil v Opočně nakladatelství Prameny a velkou část nákladu rozesílá sám (skutečně kulturní stát by pro nekomerční knihy stanovil jen symbolické poštovné), tak jako to patrně dělá se svými sešitky i Marie Veselá.

Jak zcela jinak se nakládá postpoezie a jak si vede na trhu, sugestivně vylíčil ve svém románě Kavárna Žal (Dialog, Liberec 2004) Jiří Švejda. Muž z dopuštění náhody bohatý a bez podnikatelských ambicí setká se náhodou s dívkou, kterou znal od jejího dětství a z které vyrostla přeludná krasavice, světová topmodelka. Přirozeně se do ní zamiluje, a když mu pohádkově nezkažená čistá dívka svěří sešit svých veršů, během jediného dne a noci jí ve své tiskárně, která mu byla do té doby šumafuk, ty verše vydá v nádherné úpravě a úspěch veršování je zaručen: přestože hrdina při-

pouští, že výraz básnická sbírka by mohl znít nadneseně, je to však knížka známé topmodelky, a jen to je rozhodující. To víc než stačí. Zájem zaručen.

Nakonec malé překvapení. Kdo si pamatuje na první básnický Bítov roku 1994, asi se mu vybaví, v jak nesnesitelné opozici se tam octli Karel Sýs, který tam vystoupil s ostře protirežimní řečí, a Ivan Martin Jirous. Hodně se o tom psalo. Před měsícem vyšel téměř zároveň se Sýsovou knihou Vymknuta z kloubů rozhovor, ve kterém si básník věru nebere ubrousek, když soudí:

Moje milovaná země jde do hajzlu. Co chce dokázat „národ“, který nenávidí stromy? Který vyvraždí aleje stoletých stromů, aby mohl rozšířit silnice, kterými se v luxusních autech prohánějí nabobové, nenávidíce vše živé? (...) Když bratři Nedvědové zaplňují Strahovský stadion, co chceš s takovým národem dělat?

Co dělat, dá se čekat od Sýse méně příkrý soud? Jenže citovaná slova nejsou jeho, ale Ivana Martina Jirouse. A neménší údiv mohou vzbudit Jirousovy verše, které jsem nedávno slyšel v rozhlase: Mámo, mámo, kde je tvá zástěra, / kam můžu schoulit se já? / Šneci mají své ulity i hlemýždi je mají, / skořápky, v nichž tykadla ukrývají. / Ale kam se mám ukrýt já? / Pod vychladlé kameny? / Milá maminko má. V Magorově sumě (Torst 1998), více než osmisetstránkovém souboru poezie Ivana Martina Jirouse, je podobně jako ve svazcích Básnického díla Jiřího Kuběny rejstřík. Je v něm kdekdo, ale Nezval ne. Kdo však četl Nezvalovu Abecedu (a kdo ji u nás nečetl?), nezapochybuje, že v Jirousových verších domova zní jasná ozvěna Nezvalova čtyřverší se šnekem, který má svůj dům, z nějž růžky vystrčí, a s člověkem, který neví, kam by složil hlavu.

Národní poezie není součet díla básníků téhož jazyka, ale navazování, odlišování i popírání, významuplné a často nečekané souznění s předchůdci i odvracení se od nich. Jirous s Nezvalem podivuhodně souzní, jako by politické a světonázorové propasti mezi nimi nebylo. Karel Sýs souzní už názvem knížky Tři zpěvy z rozvratu se Stanislavem K. Neumannem, básníkem Třiceti zpěvů z rozvratu, jako by nebylo podstatné neshody mezi nimi v poetice. A Jiří Gruša, vechtr na Rýně, takto se obrací k Františka Halasovi: Halasi! // Prasata kšeftů? // Co je to proti prasatům / dialektiky / co je to proti prasatům / pokroku / co je to proti prasatům / pracujícího lidu! František Halas se nedočkal uznání od autora Třiceti let bojů za českou socialistickou poezii, protože mu byl málo bojovník. Ale takhle jako sekundána vytaženého k tabuli ještě nevypeskoval Halase, básníka sbírky A co básník, nikdo. Až globálně tržnímu světu sloužící někdejší velvyslanec (kolega Halasova syna, též a ve stejné době velvyslance) objevil, že ti úspěšní, obdivu hodní, neboť perfektně ustrojení džentlmeni nejsou žádná prasata kšeftů, ale že prasata jsou pracující lid. A tak Halasovi udělil lekci. Své Pegasovo poučení: kopanec. A nám poučení, kam až básníka kdysi nadějného dovede úpis světu, jemuž je absolutním vládcem a bohem trh.

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 20. listopadu 2004
Obrys-Kmen 49/2004*

Poezie jako oběť doby

MICHAL ČERNÍK

V polovině 90. let minulého století jsem pracoval ve funkci zástupce šéfredaktora v časopisu Vlasta. Časopis vydávala společnost MONA, která patřila holandskému vydavatelství. Protože měl časopis mnohé rubriky specificky české, které neměly žádné jiné ženské časopisy, dosahoval velmi vysokého nákladu. Jednou z rubrik byla Báseň pro tebe, která neměla pravidelné umístění ani pravidelnou periodicitu. Podle prostorových možností jsme zde většinou tiskli české milostné verše, jakési hity poezie, doprovázené kresbou nebo fotografií. V čtenářském průzkumu měla rubrika devadesátiprocentní sledovanost a čtenářky ji i velmi kladně hodnotily. Právě nad touto rubrikou se pozastavila jedna z hlavních holandských manažerek při své inspekční cestě do MONY, když listovala Vlastou, a povídá: „To je zajímavé, podle průzkumu vaše čtenářky poezii čtou. Ale víte, že poezie do časopisu nepatří? Když ale myslíte...“ Asi za dva měsíce šéfredaktorka obdržela příkaz rubriku zrušit. Postupně jsme tímto způsobem museli rušit i další, specificky české rubriky, které čtenářky přijímaly a jimiž se časopis odlišoval a tím i vítězil nad svou konkurencí.

Tento příklad vypovídá o mnohém. Když dnes budete listovat oním ohromným množstvím ženských a společenských časopisů patřících zahraničním vydavatelům, nikde nenajdete poezii. Nenajdete ji ani v přílohách našich deníků, na jejich kulturních stránkách – mimo literární přílohu Salon deníku Právo a Obrys-Kmen deníku Haló noviny. Na rozhlasových stanicích věnuje poezii pozornost Český rozhlas 3 – Vltava a v našich televizích ČT 2, kde se občas věnuje prostor poezii pečlivě lustrovaných autorů. Kromě několika skomírajících nízkotirážových literárních časopisů se poezie pro naše ostatní média stala plevem a jako plevel byla i zlikvidována.

O nic lepší není ani situace knižního vydávání poezie a její distribuce. Některé knihy vycházejí s podporou grantů, které uděluje ministerstvo kultury a Nadace Českého literárního fondu. Podpory jsou minimální co do počtu titulů i finanční výše, které snad ani nepokryjí výrobní náklady. Navíc se týkají jen určitého okruhu autorů a nakladatelů. Grantová politika skomírá právě na nedostatek peněz. Pár zapálených nakladatelů vydává poezii bez podpory, podle toho vypadá i cena ubohého brožovaného výtisku. Většina autorů si za vydání poezie platí, dokonce se podílejí i na distribuci. Jiní básníci nemají desetitisíce korun na vydání knihy a jejich rukopisy zůstávají v šuplíku. Knihy poezie vycházejí ve velmi malém nákladu, průměrně se pohybuje od tří set do pěti set kusů, menší knihupectví, především v malých městech, poezii vůbec neodebírají. Není v silách jedince, aby se orientoval v samizdatové produkci poezie, která se dostává do distribuce spíše jen v regionech anebo ji autoři pouze rozesílají svým známým. Ubohá grafická podoba provází většinu těchto knih. Tradiční dobrou grafickou úroveň si udržuje jen několik nakladatelství. Vedle sam-

izdatových svazečků různé úrovně, i vynikající, se objevují i krásně vyvedené knihy v dobré typografické a grafické úpravě. Předpokládá to ovšem básníkovu finanční spoluúčast nebo jinou dotaci.

Hlavní problém není v kvalitě knihy jako knižního artefaktu, ale v nedůstojném postavení umělce, jenž je ponížěn tak, že si musí platit za to, aby mohl vykonávat svoji profesi. Mediální přezírání poezie ovlivnilo nezámem nakladatelů, distributorů, knihkupců a v poslední řadě i čtenářů. Poezie se dostala na periferii kulturního dění a zcela mimo společenský zájem.

I při tak ubohém postavení poezie a samotných básníků vládou v této oblasti nemiřitelnosti, jejichž příčiny jsou mimoliterární. Počátkem sedmdesátých let byla politickými a kulturními normalizátory odepsána silná básnická generace let šedesátých – a nejen tato básnická generace. Připomeňme si jen poezii těch nejlepších: Antonína Brouska, Ivana Wernische, Josefa Hanzlíka, Jiřího Gruši, Jany Štroblové, Jana Zábavy či Zbyňka Hejdy. Básnická generace let sedmdesátých a osmdesátých byla smetena novými inkvizitory let devadesátých, kteří ji ocejovali jako normalizační. Ale o kvalitu zde přece nešlo. I zde si připomeňme jen poezii těch nejlepších: Karla Sýse, Josefa Šimona, Jaromíra Pelce, Jiřího Žáčka, Jaroslava Čejky, Petra Cincibucha, Josefa Peterky, Petra Skarlanta, Vladimíra Janovice, Vladimíra Brandejse. Na milost byl vzat pouze Jiří Žáček.

Je paradoxem, že právě mnozí z odepsaných básníků včetně mne se v druhé polovině osmdesátých let snažili o navrácení zakázaných českých spisovatelů zpátky do literatury a začali realizovat koncepci jediné nedělitelné české literatury. A ještě dalším paradoxem je, že velká část současných inkvizitorů se rekrutovala z lidí, kteří za minulého režimu pracovali v redakcích a kulturních institucích a patřili k tzv. šedé zóně. K nim přiřadme ještě osvědčené inkvizitory z let padesátých minulého století (např. M. Jungmann, F. Kautman, J. Brabec a podobně), kteří tehdy hledali a hledají i nyní třídního nebo komunistického nepřítele z patologické potřeby pěstovat v této společnosti nějakého kolektivně vymezeného a identifikovatelného viníka.

Po patnácti letech budování demokracie v mnohých masmédiích stále existují černé listiny zakázaných autorů, mezi něž patří i básníci mé generace. Nebo snad někde v posledních patnácti letech zazněly či byly otištěny jejich verše či byli jiným způsobem prezentováni? Pokud se někde objeví jejich jména, pak jen proto, aby byla nestoudně denunciována. Mediální embargo tak zde stále zůstává nepřiznanou skutečností a obraz české literatury v různých slovnících, literárních učebnicích a skriptech je cíleně deformovaný. Praktiky kulturní politiky v oblasti literatury jen potvrzují, že svobodná konkurence hodnot a tvůrčích myšlenek je u nás nežádoucí.

90. léta minulého století vynesla na povrch především undergroundovou poezii a rovněž poezii autorů, kteří za minulého režimu byli perzekuováni. K nim se přiřadila část básníků, kteří si perzekuovanost přivlastnili post festum – tak jak to ostatně po převratu udělalo spousta umělců. Skutečnost je prostší. Nepublikovali, protože z převážné části kvalita jejich poezie nedosahovala a ani nedosahuje úrovně

publikovatelnosti. Zelenou dostali mladí básníci, kteří v té době začali publikovat (např. B. Trojak, J. Krchovský, P. Borkovec, K. Rudčenková, B. Správcová, V. Rosí), avšak zdá se, že jejich prozaičtí vrstevníci jsou mnohem výraznější a také mají i větší odezvu u literárních kritiků a čtenářů.

V posledním více než půlstoletí jsme prožili čtyři období, v nichž se nastoloval systém literárních hodnot ve svém konečném výsledku vždy deformovaný ideovými, dogmatickými či voluntaristickými pohledy. Pokusím se jen v náznaku objasnit podstatné rysy sníženého vědomí hodnotových kritérií v jednotlivých obdobích.

Politický pragmatismus padesátých let absolutizoval schematickou pseudorevoluční tvorbu, zatímco díla spisovatelů a básníků světonázorově odlišných a odlišných svou poetikou a uměleckým výrazem byla zakázána. I přes tyto deformace nám toto období zanechalo řadu vrcholných děl. Šedesátá léta zas absolutizovala jednostranné módní vlny a směry jako kafkovský epigonismus, existencialismus, nihilismus, surrealismus, experimenty apod., a tímto absolutizováním se v podstatě odmítala i vrcholná díla minulého období. Nesporně však tato léta můžeme považovat za renesanci české literatury a vůbec české kultury s řadou vrcholných děl, jejichž platnost překročila dobu. Sedmdesátá léta zas preferovala díla s ideovým vyzněním nad hodnotami uměleckými. Neblahý dopad vykonaly administrativní zásahy, restriktivní opatření, osobní motivace některých nesmiřitelných autorů a utilitarismus teoretiků a kulturních činitelů. Teoretické zkeslení se promítlo ve slovnících, učebnicích literatury, v publikační praxi a v prezentaci literatury. Došlo ke zploštění hodnotových kritérií a veřejnosti se často nabízely falešné hodnoty. I přes zúžený manévrovací prostor vznikala v sedmdesátých a osmdesátých letech literární díla nesporné kvality, patří sem i poezie nejen mé básnické generace. Odmítám proto názory těch, kteří dodnes opovrhují téměř vším, co vzniklo v české oficiální literatuře v období sedmdesátých a osmdesátých let. Jejich apriorní opovrhování je vyjádřením chorobného politického postoje a nemá nic společného s objektivní kritikou.

I po roce 1990 se absolutizuje určitý typ poetiky, vidění světa, uměleckého výrazu, tematiky a problematiky, a tento model poetiky se staví nad jiné. Pro mnohé literární teoretiky (např. M. Červenku, J. Trávníčka, některé strukturalisty) je kupříkladu Hálek sentimentální kýčář, Nezvalova poetika zastaralá, Sýs pouhý literární živnostník, M. Florian častuškový básník, a to nemluvím o dalších. Nejsou vůbec schopni vnímat jinou poezii než tu, kterou si jako vzorovou odvodili od Weinera, Diviše, Wernische, Hiršala apod., čímž nepopírám jejich specifickou kvalitu poezie. Vypjatá intolerance těchto teoretiků k jiným hodnotám je možná ještě horší než politicky účelové glorifikace. Oni přece určují, co je poezie a co není.

Za celé uplynulé více než půlstoletí nebyl v české literatuře nastolen normální hodnotový systém, a práce na něm započatá vedením nového Svazu českých spisovatelů koncem osmdesátých let minulého století byla ukončena revolučními událostmi. Ale ani v dnešní době relativní svobody se velká část literárních teoretiků, redaktorů a činitelů nedokázala oprostít od názorové monopolizace a od předpojatostí,

a proto také nedošlo k vytvoření jediného obrazu celistvé a nedeformované české literatury.

Je třeba si také odpovědět na otázku, v čem spočívají ještě další příčiny hodnotových deformací u poezie, obecně vzato i u krásné literatury a kultury vůbec.

Současná kapitalistická společnost proměnila umění na zboží, jedinou prioritou se stal zisk. Duchovní stránka tvorby byla potlačena, což se nejvíce projevuje v próze a poezii. Ekonomické zájmy jsou tak určující, že právě ony deformují hodnotový systém naší společnosti. Masmédia vytvářejí životní styl, který zbavuje lidi potřeby duchovně obohacovat svůj život. Problémem naší společnosti se tak stává absence společenských ideálů a absence systému hodnot. Přestali jsme rozlišovat, co je hodnota, a namísto toho jsme se naučili přijímat masovou kulturu, která nás neobohacuje, nepovznáší, pouze nás zbavuje vlastního myšlení. Dochází k degeneraci vnímání, citu i citového života. Masová kultura zbařená etických i estetických norem proto ani poezii nepotřebuje.

Ve sdělovacích prostředcích až na pár výjimek jsou především prosazováni spisovatelé, a někdy i básníci, kteří na etické hodnoty rezignovali, kteří neznepokojují čtenáře mravními otázkami, otázkami politického a společenského dění a kritickým myšlením. Za své utilitární postoje jsou pak popularizováni. Pro média není žádoucí básník, který kriticky reflektuje současnost a vyslovuje pravdy, jež překážejí. Je těžké pak psát a vydávat takovou poezii ve společnosti, která se oddává pouze spotřebě a věří pouze v peníze, jimž podřídila myšlení a životní styl. Obrovská převaha komerce, kýče, pahodnot, pokleslosti a lehkého interpretačního umění se tak staly skutečnou společenskou silou a služkou politiky.

Poezie se ocitla v izolaci, stala se obětí nejen peněz a masové kultury, ale také literárních kritiků, publicistů a snobů, kteří hodnotový systém obrátili vzhůru nohama. Stala se obětí i těch básníků, kteří proklamovaný model poetiky přijali za svou tvůrčí metodu. Převažujícím výrazem současné poezie se stala negace. Místo obsahu převládá úporná snaha po originalitě a výlučnosti, která sklouzává do nesrozumitelnosti. Místo humanistických ideálů a lidského rozměru se poezie upnula k vlastnímu já. Místo reflexe reality se programově stáhla do světa vlastní imaginace. Poezie se zřekla obsahu, a i to je jedna z příčin, proč přestala být společenskou silou a atrofovala. Utekla od světa, utekla od lidí, neoslovuje čtenáře. To je její vlastní prohra.

Tvůrčí svoboda na jednu stranu přinesla ohromnou pluralitu, básníkům umožnila překonávat konvence a stereotypy a osvobodila je v tvůrčím procesu. Na druhou stranu ovšem porodila množství neumění, grafomanie a pokleslosti. Smazala hranice mezi tím, co je skutečnou poezií a co nikoliv, za poezii se pak považuje cokoli, neumění se prezentuje jako umění. Vztah mezi svobodou, tvůrčí svobodou a odpovědností neexistuje. Tvůrčí svoboda se pro mnohé básníky stala kontraproduktivní. Jejím výsledkem je slovní bezbřehost, ztráta srozumitelnosti, komunikativnosti se čtenářem – příkladem jsou nesrozumitelné bláboly vydávaného a oceňovaného Petra

Kabeše. Jsme svědky toho, jak se poezie v očích dezorientovaného čtenáře či vnímatele obecně proměňuje v něco anachronického, v něco zbaveného společenského významu, v něco samoučelného, téměř vysmívaného. Jakoby ztratila své opodstatnění, ocitla se ve vzduchoprázdnu, v pasti svobody, jejíž štědrost se ukázala iluzorní.

Neutěšené postavení naší poezie nás může svádět k defetismu, že poezie je již přežilou formou umění, že již ztratila schopnost oslovovat, jak o tom před nějakým časem v Salonu, literární příloze Práva, přesvědčoval čtenáře filozof Václav Bělohradský. Podobně bychom mohli zatratit i lidovou píseň a další specifické druhy umění, především ty nekomerční, které spoluvytvářejí pokladnici národní kultury. Slovesný poetický výraz je nejvyšší reprezentativní formou existence českého jazyka a vytěsnění poezie z našeho společenského života je i demontáží češtiny, znaku české národní společnosti. Činíme tak jen další krok k demontáži národa.

To vše mne přivádí k závěru, že poezie se musí obhajovat před čtenáři svou smysluplností, která především staví na mravní a lidské dimenzi, ale také na bohaté obrazotvornosti a silné citové výpovědi. Mne osobně oslovují verše například Vladimíra Janovice, Vladimíra Křivánka, Lubomíra Brožka, Vladimíra Brandejse, Svatopluka Kopečka, Petra Borkovce, Evy Frantinové, Marcely Chmarové, Boženy Správcové, Elišky Koppové. Někteří z nich měli to štěstí, že knihy vydali, jiní publikují jen časopisecky. Také mne oslovují politické verše Egona Bondyho a Karla Sýse Tři zpěvy z rozvratu, které na vysoké umělecké úrovni kriticky zrcadlí naši současnost. Ovšem bez účasti masmédií ani ta nejlepší poezie nenajde své čtenáře, posluchače či vnímatele a zůstane sirotkem.

Básník by měl být člověkem své doby, nikoliv aby se obracel zády k realitě, stál mimo ni a prostor. Básníci tento prostor většinou programově vyklidili, zbývající z něj byli vyděděni. Hledání pravdy a vyslovení pravdy, té jedinečné a neopakovatelné básnické pravdy, by mělo tvořit jeden ze základních stavebních kamenů poezie. František Halas vidí básníka jako toho, jehož dílo je zápisem a svědectvím atmosférického tlaku doby, a Jiří Wolker zas zdůrazňuje, že na básnících je, aby našli velikost doby. Myslím, že na básnících také je, aby našli i malost doby, aby ukazovali tento svět jinak, ale také aby ukazovali i jiný možný svět. V době glorifikovaných pokleslých hodnot to považujeme za program.

*Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 20. listopadu 2004
Obrys-Kmen 50/2004*

Něco se mění všem před očima

SVATOPLUK KOPEČEK

Obávám se, že se nad současnou tzv. oficiální poezií až příliš rychle rozrůstají ponuré stíny samovazebního syndromu, kam slunce nikdy nedosáhne. Verše v onom nevětraném stínu zůstávají i po sedmnácti metrech bez ozvěny, předem svázaný zrezivělou strunou času ještě dříve, než z nich oschne tiskařská čerň.

Často jsme slyšali, jak se básníci a prozaici mohou konečně osvobodit od všech zábran, jak se nyní mohou svobodně a radostně vyjadřovat. Hovořilo se často o psaní do šuplíků a ejhle – nic světoborného se nezrodilo – všechno jaksi vyšumělo do ztracena. Dialog se čtenáři – zejména čtenáři poezie – se nekoná a literární časopisy umírají na úbytě obsahově i formálně.

Přesto se objevuje poměrně mnoho nových oficiálních básnických sbírek mizivé či dokonce nulové hodnoty, vídané mnohdy i na pultech renomovaných knihkupců. Zřejmě převažuje nahodilý přístup, sezonní výprodej něčeho, co již bylo mnohokrát a lépe řečeno – ač je to kritikou převážně tolerováno.

Ne, rozhodně toto hodnocení nedopadá na všechny oficiálně uznávané básníky, avšak těch poetů nepřesvědčivých, byť publikovaných, příliš suverénních, módních a přestylizovaných, je dost a dost.

Tato skutečnost je potom důsledkem krize poezie. Nezřídka je opomíjena jak problematika citová, tak i myšlenková. Nezřídka verše odrážejí tu s větším a tu s menším efektem deziluzi z krize moderní doby, devastace krajiny a více či méně úspěšně si všímají rozkladu mezilidských vztahů, upadajících do banality, životní sedí i do tíživých či absurdních poloh lidského bytí.

Básníci se často pohybují v oblasti nereálných snových a magických přeludů, myšlenkově neuzavřených fragmentů a bludů. Reality ubývá, nedostatek opravdovosti se stal hromadnou skutečností.

Za této situace je zarmucující, že se naše poezie násilně štěpí na oficiální a tu „na druhém břehu“, neprávem opomíjenou: je na ni pohlíženo jako na marnotratného syna, který má zakázán návrat z vyhnanství.

Osobně se domnívám, že životní potřebou poezie je vyrůstat ze životních zážitků, z boje o nalezení smyslu života – a tím i umění. A tento cíl by měl být společný všem, kteří básníky skutečně jsou přes jejich názorové i obsahové diferenciacie.

Dovolte, abych toto zamyšlení zakončil Přáním Otokara Fischera:

K sobě a k světu nešetrný.

Tak bude, tak jest a bylo.

Jsem povrch. Jsem prach... Ale bez poskvrny

mě přežij mé dílo.

Předneseno na konferenci Unie českých spisovatelů 20. listopadu 2004

Obrys-Kmen 51/2004

Být, a nebýt sám

(K 100. výročí narození Ladislava Novomeského)

VLASTISLAV HNÍZDO

Když v roce 1934 F. X. Šalda napsal o tehdy mladém slovenském tvůrci Lacovi Novomeském, že je to „posvěcený básník a opravdový hledající umělec, nad nějž v poezii slovenské není zjevu silnějšího a zákonnějšího“, měl zajisté pravdu, která se potvrdila i další celoživotní činností této mimořádné osobnosti slovenské kultury a novodobých československých dějin vůbec.

Život básníka, publicisty a politika Ladislava Novomeského v dramatickém 20. století nebyl jednoduchý. Narodil se slovenské rodině krejčovského mistra a porodní asistentky 27. prosince 1904 v Budapešti, kde získal základní a nižší střední vzdělání na maďarských školách. Spojení se Slovenskem mu tehdy představovaly prázdninové pobyty v Senici, odkud pocházeli jeho rodiče. Po vzniku Československé republiky se tam rodina přestěhovala a Ladislav vystudoval učitelský ústav v Modré, kde působili i čeští profesori. V té době se seznamuje se slovenskou, českou a světovou literaturou a začíná psát podle svých slov verše spíš pro pobavení třídy, odpovídající náladám mládence v „chalanských letech“.

Jako sedmnáctiletý publikoval vážnější básnické pokusy časopisecky a po krátkém pedagogickém působení na základní škole v Bratislavě se rozhodl pro profesionální dráhu publicisty. Přispíval zejména do studentského časopisu Mladé Slovensko a komunistické Pravdy chudoby, jejíž literární příloha Proletářská neděla uváděla tvorbu J. Wolkera, J. Seiferta, V. Vančury, J. Hory, V. Nezvala, A. M. Píší, I. Olbrachta, J. Haška, J. Londona, I. Erenburga, V. Majakovského, J. Poničana, A. Siráckého, E. Urxe, P. Jilemnického i úryvky z Leninových teoretických prací. V té době se sblíží s Vladimírem Clementisem, který se stal jeho nejbližším přítelem. Spolu s ním, Danielem Okálím, Andrejem Siráckým, Jánem Poničanem a Eduardem Urxem patřil k zakládajícím členům a čelným představitelům sdružení slovenských levicových umělců a intelektuálů DAV.

V roce 1925 Novomeský vstoupil do KSČ a odešel redigovat Pravdu chudoby do její ostravské redakce. Jeho novinářské angažmá v českých zemích trvalo až do roku 1939. Za tu dobu působil v redaktorských i šéfredaktorských funkcích v celé řadě komunistických a levicových novin a časopisů, v Rudém právu, Rudém večerníku, Haló novinách, Tvorbě, DAVu, Ludovém denníku ad. Čtyřiatřicetkrát byl trestán podle tiskového zákona a postupně strávil téměř rok ve vězení. Doba intenzivní novinářské práce se snažela i s jeho tvorbou básnickou, která přinesla plody ve čtyřech sbírkách poezie, jež patřily k tomu nejlepšímu, co v tehdejším Československu – úrodném na básníky – vycházelo.

V tragickém roce 1939 se přestěhoval na Slovensko, sporadicky se věnoval literární a publicistické práci, o to víc však ilegální politické činnosti. Jako člen ilegálního ústředního vedení KSS se výrazně podílel na přípravě Slovenského národního povstání. Ve funkci místopředsedy Slovenské národní rady jednal v říjnu 1944 v Londýně s prezidentem Benešem o budoucím uspořádání osvobozeného Československa. Vystoupil proti koncepci čechoslovakismu a zdůrazňoval otázku rovnocenného postavení Čechů a Slováků v poválečném uspořádání společného státu.

V něm v letech 1945–1950 byl místopředsedou Slovenské národní rady a pověřencem školství a osvěty. Výrazně se zasloužil o demokratizaci slovenské národní kultury a její všestranný rozvoj.

V roce 1950 byl spolu s tehdejšími předsedou Sboru pověřenců SNR Gustávem Husákem obviněn z buržoazního nacionalismu, o rok později uvězněn a v posledním politickém monstrprocesu doznívajícího stalinistického období v roce 1954 odsouzen k desetiletému vězení. V roce 1955 byl podmíněčně propuštěn, nemohl však žít a pracovat na Slovensku.

V letech 1956–1962 pracoval ve výstavním oddělení Památníku národního písemnictví v Praze, kde se znovu věnoval, zatím neveřejně, literární činnosti. V roce 1963 byl plně politicky rehabilitován, vrátil se do Bratislavy, kde pracoval v Ústavu slovenské literatury Slovenské akademie věd. Tehdy publikoval nové básnické skladby, věnoval se kulturněpolitické publicistice a získal významná kulturní a společenská ocenění. S nadějími přivítal obrodný proces v roce 1968, neskrýval však pochybnosti nad některými excesy polednového vývoje. Pustil se energicky do veřejné a politické práce – jako publicista, předseda Matice slovenské a člen ÚV KSS a KSČ. Srpnová invaze byla pro něho zklamáním. Vyhlášení československé federace 28. října 1968 znamenalo pro něho zadostiučinění a završení životního úsilí.

Vážná choroba, která ho postihla v roce 1970, básníka upoutala trvale na lůžko a znemožnila aktivní činnost. Dne 4. září 1976 nemoci podlehl.

Básnické dílo Laca Novomeského není příliš rozsáhlé. Jeho souborné vydání v roce 1971 je obsaženo ve dvou svazcích, které tvoří devět útlých původně vydaných titulů, úvodní oddíl s názvem Pod nedelou a závěrečný konvolut básní publikovaných časopisecky i tištěných z rukopisu ze zamýšlené sbírky Dom, kde žijem.

Soubor 24 básní Před nedelou tvoří verše časopisecky publikované v letech 1924–1926. Přísný výběr provedený s autorovou účastí je upřímnou lyrickou výpovědí o škále milostných citů a vyjádřením dvojakosti moderního města s jeho třpytivým pozlátkem i tíživými sociálními rozpory. V talentovaných básních jsou zřetelné ozvuky soudobé proletářské poezie i poetismu, především J. Wolkra a J. Seiferta. I pro Novomeského jako pro Wolkra jsou oči orgánem básníkovy srdce, jimiž vnímá protiklady světa a života, složeného „z lásky a nenávisti“.

Sbírku Nedela vydal DAV v Bratislavě v roce 1927 s ilustracemi Mikuláše Galandy a obálkou od V. Clementise a M. Jareše. Básník v úvodním mottu proklamuje, že z věcí života tvoří „novou krásu poezie“. Poetistické kouzlo je často prolomováno krutými kontrasty tvrdé životní reality. V poetickém inventáři mnohých básní

najdeme řadu obdobných motivů jako v tvorbě Wolkrově, Seifertově, Bieblově, Nezvalově, Halasově a Horově. Nejde však o epigonství. Novomeský hovoří svým osobitým hlasem, v jehož zárodku jsou stopy romantismu J. Krála a symbolismu I. Kraska a řadí se jako rovnocenný partner do chóru oné slavné české básnické generace. I on, a je to v jeho poetice zřetelné, je ovlivněn jako jeho druzi světovou básnickou avantgardou, především Apollinaiem a Majakovským.

V avantgardní sbírce Romboid, věnované památce J. Krála, která vyšla v roce 1932 s kresbou Toyen, Novomeského svérázný, trochu rmutný poetismus s gejířem zvukomalebných figur, jež se natrvalo staly jeho ozvlášťujícím básnickým prostředkem, vrcholí. Jak poznamenal znamenitý překladatel jeho básní do češtiny, Ludvík Kundera, vedou odtud „nitky k počátkům slovenského nadrealismu“.

V roce 1935 vyšla v Praze v redakci Jána Smreka sbírka 20 básní nazvaná Otvorené okná. V ní se Novomeský představil jako vyzrálý básník. Ztišená, leckdy zebavá lyrika je naplněná životní moudrostí a vyrovnaností. Uchvacuje silou obraznosti a technickou veršovou virtuozitou.

Pátá básníková sbírka Svätý za dedinou vyšla opět v Praze, v Melantrichu, v redakci A. M. Piši na sklonku roku 1939. Byla to „lyrika srdce a doby“, jak ji výstižně označil Bedřich Václavek. Reflexe událostí posledních let (španělská občanská válka, československá tragédie) tu ožívá s tesknou naléhavostí a v některých básních se stupňuje až na dno nicoty a beznaděje. Básník se však nakonec dokáže vzepřít („ach nikdy nejsme sami / v samotě s představami / i v pustině se najde pro tláka krčma“) a pozitivně zodpoví základní existenciální myšlenku („Jen být. / Ach být, a nebýt sám.“) Pointou – gnómičkým trojverším závěrečné básně Slovo vyslovuje své posilující krédo: „Všechno je ztraceno? / Mám slovo na jazyku. / Na bolest myslel jsem a našel na ni lék.“ Touto sbírkou, která je vyvrcholením prvního období autorovy tvorby, se Laco Novomeský zařadil po bok svým českým druhům Halasovi, Seifertovi, Horovi, Holanovi a jejich vzrušivých básnických kontemplací oné doby.

Na dlouhá léta poté básníkově slovo, s výjimkou několika časopiseckých textů, umlklo. Útlý soubor veršů z počátku války vyšel v roce 1948 ve sbírce Pašovanou ceruzkou, doprovázenou dřevoryty Kolomana Sokola.

Nespravedlivý soud a věznění básnický talent a charakter Laca Novomeského nezlomily. V roce jeho rehabilitace 1963 jako první vychází básnická poéma Vila Tereza s ilustracemi Vincenta Hložníka. Ožívají v ní vzpomínky na setkávání levicových intelektuálů v žižkovské vile Tereze, která byla v letech první republiky sídlem sovětského zastupitelského úřadu. Skladba je vpravdě „revolucí poezie a poezií revoluce“, jak to zaznívá v jejich závěrečných verších. Oslava ruské revoluce, vyjádřená v konkrétních dějinných událostech, je spjata s reflexemi české i sovětské umělecké avantgardy dvacátých let minulého století. Se zřejmou návazností na poémy Vladimíra Majakovského Novomeský rozpoutává přívál překvapivých metafor, úderné zvukomalebnosti s častými eufoniemi a kalambúry, občasnými neologismy a pointovaností jednotlivých částí s oblíbenými gnómičkými závěry.

Téhož roku vydaná poéma *Do mesta 30 min.*, věnovaná památce Vladimíra Clementise, je životopisným pásmem básnickova dětství a mladosti. V ukázněných pravidelných desetiveršových rýmovaných strofách přerůstají v poklidném tempu životopisné momentky do holdu ženám a jejich mateřskému údělu, lidské pracovitosti i přírodním krásám venkovské domoviny. Strasti a chmury, které život přináší, jsou na mnoha místech překonávány optimistickou vírou v „dobrý den“, která je ústředním motivem celé skladby.

Vyvrcholením a završením básnické tvorby L. Novomeského jsou tři lyrické sbírky z šedesátých let. První nazvaná *Stamodtiaľ* a jiné vyšla v Kruhu milovníkov poézie v roce 1964, druhá – *Nezbadaný svet*, která vyšla rovněž téhož roku v Bratislavě, je básnickým komentářem k fotografiím Martina Martinčeka. Třetí tvoří 21 básní z připravované sbírky *Dom, kde žijem*, které byly většinou postupně publikovány časopisecky v letech 1964–1967 (jen některé byly s básnickovým souhlasem publikovány z rukopisu). Pod tímž názvem jsou závěrečnou částí 2. svazku *Básnického diela L. N.*, jež edičně připravil Karol Rosenbaum.

Moudrý básník, využívaje všech svých celoživotních uměleckých schopností a dovedností, se zamýšlí nad roky druhé světové války, reflektuje tragické zkušenosti nespravedlivého procesu a věznění včetně vysvětlení vynuceného přiznání k údajné vině (*Múdrost*) a filozoficky uvažuje o existenciálních otázkách života a smrti. Básníkovo gesto je klidné, smířlivé a vyrovnané, opřené o zažité poznání, kolektivní víru a přes všechny sloty života směřuje k východisku „aby mohol prestúpit svoj tieň“.

Symbolickou tečkou za básnickou tvorbou Laca Novomeského byl jeho překlad souboru básní v závěru Pasternakova románu *Doktor Živago*, jehož slovenské vydání vyšlo v roce 1969 a na řadu let patřilo i tam k libri prohibiti.

Působí-li Novomeského básnické dílo jako logicky uzavřené, nelze to konstatovat o jeho publicistice a činnosti společenské a politické, jež byly přetrženy jeho dlouhou nemocí v sedmdesátých letech. Je nad možností této úvahy postihnout šíři, pestrost a závažnost básnickových aktivit v těchto oblastech. Možné je však říci, že byly integrálně spjaty s jeho dílem básnickým a neúklonným politickým názorem, který nezlomilo ani politické věznění první republiky, ani tragický osud v padesátých letech.

Připomeňme jen dva klíčové jevy, které byly též páteří součástí jeho celoživotní práce publicistické a veřejné, jež mají nadčasový význam a jsou velmi aktuální i dnes.

Je to především jeho sociální citění, které rostlo z chlapeckých zážitků získaných v krátkém období Maďarské republiky rad, z vlivu, jež způsobil „siedmy deň novembrový“, i z popřevratové slovenské zkušenosti, a vyústilo v socialistické přesvědčení, v němž spatřoval nejlepší alternativu společenského vývoje.

Slovenský vlastenec Novomeský, který významně přispěl k společenskému a kulturnímu rozvoji svého národa a k emancipaci země, jež i jeho úsilím dospěla k federativnímu uspořádání, zůstává nezapomenutelným představitelem česko-slovenské vzájemnosti a neochvějným zastáncem společného státu. Měl k tomu předpoklady.

Žil dlouhá léta v Čechách, kde vydával své knihy, psal česky jako slovensky, byl v úzkém spojení s českou kulturní veřejností. Okamžitě reagoval na rozpad společného státu v roce 1939 (stať Nelúčenie) a federativní uspořádání republiky v roce 1968 pochopil jako vyšší, dokonalejší a nedělitelnou formu soužití Čechů a Slováků. Byl si vždy vědom, že tyto záměry nelze uskutečnit silami jednotlivce. Vyjádřil to lapidárně koneckonců v jedné ze svých básní – „být, a nebýt sám.“

Obrys-Kmen 53/2004

Co dnes v České republice znamená být nalevo?

MICHAEL DOUBEK

Při posledních tuzemských volbách do krajských zastupitelstev a do jedné třetiny Senátu levicové politické strany neuspěly. Sociální demokracie, tato polovičatá levice, utrpěla debakl. Pro Komunistickou stranu Čech a Moravy sice volby propadákem nebyly, ale své pozice, ať chceme nebo ne, ani trošku neposílila. Sekretariáty těchto stran jistě už nyní celou situaci analyzují, hledají viníky, ukazují prsty, láteří na mlčící většinu, která k volbám nešla, zlobí se na koaliční partnery, na sebe navzájem a někdy si nasybou trošku popela na hlavu. Rozborů volebních výsledků levicových stran je a ještě asi bude nespočet. I přesto si dovolím přidat k nim svůj pohled.

Kdo dnes volí levicové strany? Je v jejich silách získat vůbec při současném stavu věci, v současném společenském ovzduší víc hlasů? Dnešní doba se mnoha lidem zdá stabilní. Je to doba nabízející přehršel rozptýlení a věcí, které příjemně zaměstnávají mysl a odvádí pozornost od toho, co je pod povrchem. Proč měnit systém, který tak krásně uspokojuje naše materiální, fyzické a kdovíjaké ještě touhy? (Neuspokojuje-li je právě, stále je tu naděje – co na tom, že mikroskopická –, že nás štěstěna políbí.) A pokud tento svět přece jen měnit, proč zrovna směrem doleva? Vždyť i lidé, kteří o sobě říkají, že jsou na levici, čas od času podléhají a nechávají se, nebo by se rádi nechali, tím třípytem okolo uspokojovat. Je to tak příjemné a bezstarostné. Znáám to sám na sobě. Lačnost a marnivost má člověk v genech a musí je krotit. Někdo to dokáže, jiný ne.

Proč zůstat nalevo, když jinde nám může být mnohem lépe, můžeme mít svůj klid, můžeme najít svět bez ústrků, můžeme být váženými osobami? Proč být nalevo, když, stojíce nalevo, se nás skoro nikdo nezastane, když, stojíce nalevo, marně hledáme pomoc a prostředky, ty prostředky, které lidem napravo cpou do kapes, kuffíků nebo na bankovní konta monopoly, firmy v soukromém i státním vlastnictví, podnikatelé, pseudopodnikatelé, buržoové, spekulanti a podvodníci? Proč být nalevo, když člověk nalevo nezdědka marně hledá povzbuzení a nějakou tu korunu (korunu k tomu, aby levici pomáhal, ne pro svoji vlastní potřebu) i u lidí tvářících se, že jsou nalevo s ním? A přitom nepotřebuje ani zdaleka tolik, jako pravičák. Znáám lidi, mladé lidi, kteří veškerý svůj volný čas věnují práci pro levici, propagaci levicových myšlenek, zdarma dělají levicové internetové prezentace, píšou pozoruhodné a inspirativní romány a básně, jimiž pronikají věcem pod nažehlené košile, odhalují nespravedlnosti této doby a ukazují na nezastupitelnost levice v našem světě, chceme-li si jej udržet se vši jeho pestrostí a krásou, ale bez bídy (hmotné i duchovní), tvoří literární díla, která však nejsou schopni vydat ani v levicovém nakladatelství. Dělají zdarma, jaksi

nezdravě samozřejmě to, za co by je jinde, pokud by to dělali v inverzním pojetí, královsky odměňovali. Mají prosit? A koho? Je levice opravdu taková chudinka, že je nemůže podpořit? A to nemluvím ani zdaleka pouze o penězích! Co je víc než myšlenky? Bez čerstvých a slyšitelných idejí mladých (nemyslím mladých věkem) levicových básníků, spisovatelů, inženýrů, dělníků, všech lidí budou levicové subjekty stejně šedivé a nezajímavé, jako jsou ostatní politické partaje, a nikdy na svoji stranu nezískají onu mlčící většinu. Jejím protivníkům bude vždy stačit, aby posměšně připomněli a zveličili fronty na toaletní papír nebo pomeranče před rokem 1989, vždy jim bude stačit říci, že se máme skvěle, protože můžeme snadněji cestovat do ciziny, a budou mít vyhráno. Nositele svěžích levicových myšlenek je potřeba vidět! Aspoň někde! Vždyť teď o nich, příznějme si, víme málo. Ale oni jsou! Je třeba je aktivně vyhledávat a ptát se jich na jejich názor, i když nejsou členy žádné politické strany! Je třeba jim ukázat, že o ně levice opravdu stojí, ne že je potřebuje jen jako maskoty svých kampaní. Jen ze širokého spektra názorů se vynoří přesvědčivé argumenty.

Mohlo by se zdát, že být nalevo dnes v České republice neznamena nic. Mohlo by se zdát, že dnes nalevo zůstávají jen ti, kteří nalézají rozkoš v ústřích od druhých. Mohlo by se zdát, že lidi nalevo spojuje hlavně přemrštěná nostalgie. Mohlo by se zdát, že levicově smýšlející lidé se své přesvědčení (z obav o zaměstnání, z obav ze zesměšňování) naučili skrývat tak důkladně, že už vlastně nalevo vůbec nejsou. Ale věřím, že to tak není.

Doufám, že se společnost podaří zbavit onoho podmíněného reflexu, stále pomocí pravicových politiků a jejich nohsledů pěstovaného, kdy při zmínce o levici se vybavuje jen nedostatek ovoce, výjezdni doložky a represe. Věřím, že levice ostatní přesvědčí o nutnosti hledání alternativ k dnešnímu systému, o tom, že za tímto hledáním se neskrývá žádné volání po návratu zpět, že jde o pohled vpřed, který však v minulosti hledá ponaučení. Věřím, že levice není a nebude synonymem fádnosti.

Levice, to je solidarita, vzájemná solidarita lidí vytvářejících ryzí hodnoty, solidarita se všemi nespravedlivě ponižovanými a odstrkovanými, solidarita s lidmi, kteří jsou v etapě života, kdy potřebují bezpečí, pomoc a jistotu, solidarita s kandidáty levicových stran, kteří jdou do volebních klání s kůží na trh, solidarita patrná z naší volební účasti. Být nalevo neznamena toužit po nadbytku, neznamena to ale ani dobrovolnou bídu. Být nalevo znamená věřit, že když bude dobře ostatním, pak bude dobře i mně, což je pohled protikladný pohledu pravičáka, který tvrdí, bude-li dobře mně, pak bude dobře i ostatním. Být nalevo je jediná možná volba pro spisovatele, nechce-li být jen kejklířem se slovy nereflektujícími skutečnost, pro malíře, nechce-li skutečnost skrývat a přemalovávat na růžovo, pro zaměstnance, nechce-li být otrokem, pro učitele, zdravotníky a vědce, chtějí-li opravdu sloužit druhým, pro živnostníky, nechtějí-li, dříve či později, padnout v neutuchajícím konkurenčním boji, pro ekology, nechtějí-li být jen baviči ředitelů ropných, chemických či automobilových koncernů, pro bojovníky za lidská práva, nechtějí-li, aby je zaměstnávali kapitáni zbrojního průmyslu. Být nalevo znamená věřit pravdě a ne nejhlásitějšímu volání. Být

nalevo znamená přikládat polínka do ohně, aby neumrzlo sociální cítění. Být nalevo znamená skutečně rozvíjet individualitu každého člověka, na rozdíl od lidí, kteří se podporou individualit ohání, ale konají pravý opak, strkají nás do jednoho chléva přihlouplých televizních diváků a flexibilních (vzájemně lehko nahraditelných) námezdných pracovních sil. Být nalevo znamená neprodávat se, nebo, je-li to opravdu nevyhnutelné, nikdy se neprodávat pod cenou!

Obrys-Kmen 1/2005

Až se zbavíme poslední iluze

MICHAL ČERNÍK

Jsme národem iluzionistů. Ne že bychom vytvářeli iluze, jako třeba David Copperfield, ale my si iluze stále o něčem děláme. Bylo jich požehnaně a přišly nás velmi draho za minulého režimu i po listopadovém převratu. Tehdy jsme si dělali iluze, že teď, když máme svobodu, máme všechno a bude nám už jenom hej. Tu svobodu si velmi rychle přivlastnily hospodářské a politické elity a kriminální živly a demokracii udělily prozatímní prázdniny. Při malé privatizaci jsme začali živnostničit a podnikat a živili se iluzemi o tom, jak zbohatneme. Touha po zbohatnutí je nádherným hnacím motorem k činorodosti, ale jen někomu se podařilo sen naplnit, ostatní snaživce v dílničkách a obchůdkách převálcovaly zahraniční společnosti. Pak přišla kuponová privatizace. Ve frontách na kuponové knížky jsme se opájeli iluzí o tom, že teď budeme všichni akcionáři, zbohatneme, anebo alespoň na tom vyděláme desetinásobek. Dnes už jsme si alespoň přiznali, že šlo o grandiózní podvod. A akcionáři už taky nejsme, protože nás jako minoritní majitele vyvlastnili, což je totéž co státem požehnaná krádež. Taky jsme si namlouvali iluze o volném trhu, o jeho zázračných samoregulačních schopnostech, zatímco takové věci jako plánování, koncepce a strategie jsme pohřbili s minulostí. Podle toho dnes vypadá naše země. Nějakou dobu jsme se utvrzovali v iluzi, že jediný a nejlepší vlastník je privátní, a proto se bezhlavě privatizovalo i to, co v jiných zemích drží ve svých rukách stát. Zatratili jsme jiné formy vlastnictví, například státní, družstevní či zaměstnaneckou spoluúčasť, tedy vlastnické formy, které jsou v zemích EU zcela běžné, a dokonce firmy se zaměstnaneckou spoluúčástí jsou prosperující. My jsme je zavrhlí jako příliš socialistické. Taky jsme si velice rychle vytvořili iluze o výhodách kapitalismu, aniž bychom připustili, že kapitalismus je nejlepším systémem jen pro bohaté. Zprvu jsme si dokonce pochvalovali nezaměstnanost jako kapitalistickou vymoženost, která nás naučí úctě k práci. Stále ještě si děláme iluze o zahraničním kapitálu, že zachrání naše hospodářství, zatímco ve skutečnosti způsobil už na začátku transformace jeho pád. Nepřinesl do naší země ani očekávaný kapitál, ani peníze. Stejně tak si děláme iluze o zahraničních strategických partnerech, jako by právě oni měli být pylonem naše hospodářství. Dá rozum, že motorem prosperity se nestanou strategičtí partneři, ti mohou jen sekundovat. Už nám i dochází, že sem přišli především za každou cenu peníze vydělávat, nikoliv nám tu předvádět altruismus. Léta jsme si dělali slastné iluze o vstupu do EU. Jistě, kdo by se nechtěl stát členem spolku bohatých. Otevřeli jsme tedy na jejich doporučení své trhy, nabídlí jim svou ekonomiku. Teď už nás jako nové členy mohou kamarádsky poplácávat po ramení, protože získali u nás vše, co potřebovali. Ale neživíme se další iluzí, že se budou dělit o naši nouzi a o svůj blahobyť. Té nouze se musíme zbavit sami a stejně tak sami si musíme dosáhnout k latce jejich životní úrovně.

Během let jsme si tak vytvořili spoustu iluzí a stejně tolik jsme jich ztratili. Horší však na tom je, že se ztrátou iluzí mnozí ztracují i ideály demokratismu a ideály sociální spravedlnosti. Oba pojmy nestojí proti sobě, ale naopak mohou se vzájemně posilovat. Až střízlivě uvažující člověk nevěřičně kroučí hlavou a říká si: Jak je možné, že vzdělaný národ tak snadno podléhá sebeklamu a naivně si pěstuje iluze o něčem, co ho pak sejme? Nejspíš proto, že jsme ve své prokapitalistické euforii nebyli schopni soudnosti. Možná také proto, že jsme nevyrostali v kapitalismu a že jsme se dosud nenaučili myslet prioritami této společnosti.

Pro jistotu si jen znovu zopakujme, že svoboda, demokracie a sociálně spravedlivá společnost tvoří trojjednost. Teprve v ní se stávají naplněním tužeb většiny a také její výsadou. Bohužel, určující silou jsou dnes v kapitalistické společnosti nadnárodní korporace. Bezostyšně nám předvádějí, že demokracii nepotřebují. Jak dlouho ještě? Až se zbavíme té poslední iluze a pochopíme, že soudobý kapitalismus nemůže žít v přirozeném svazku s demokracií.

Obrys-Kmen 3/2005

Z pozice nadhledu

FRANTIŠEK STOKLASA

Mnozí obyvatelé Judeje očekávali od Ježíše, že jako Mesiáš je povede do povstání proti Římu. Ježíš tuto roli odmítl, neboť v ní nespatořoval cestu k naplnění svého poslání. Politické revoluce sice posunují dějiny kupředu, ale zároveň představují riziko, že osvobozením od staré totality se otevře cesta k nové, efektivnější totalitě. Velké myšlenky se po vítězství zpravidla odkládají ad acta.

Vítězná revoluce se stává svátostí. Občan je nabádán, aby jí vzdával čest. Svatozář však bledne rychlostí, která je přímo úměrná rychlosti postupující deziluze. Politika se zpravidla brání racionálnímu přezkoumání věcí prodlužováním emocionálního stavu obecné mysli, která naopak vykazuje tendenci ke zlehčení svátosti. V předlistopadové době koloval následující vtíp: Může člověk v den výročí VŘSR provozovat sex? Odpověď zněla: Může, ale radost ze sexu nesmí být větší než radost z Říjnové revoluce. Není to sice příspěvek k teorii revoluce, ale ozdravný způsob zlehčení politické svátosti, který lze doporučit k uplatnění v každé době.

Dnes již nejsou politické svátosti předmětem masových oslav na náměstích. Avšak rozdělování dějin na zavrženou dobu před revolucí a požehnanou po revoluci je záležitostí denního mediálního folkloru a je prováděno se stejnou důkladností, s jakou se dbá na čistotu kádrového profilu neposkvrněného předrevolučním životem. Mírné zlehčení by neuškodilo.

Teorie revoluce jako dramatické formy politické změny je stará jako evropská civilizace a lze ji vysledovat již od antiky. Ve středověku se řešila otázka oprávněnosti či neoprávněnosti vzpoury proti panovníkovi, jehož moc je od Boha. Posléze se dospělo k názoru, že panovník je odpovědný nejen Bohu, ale také svým poddaným, což zvýšilo váhu oprávněnosti vzpoury. V moderním pojetí počínaje revolucí francouzskou už nešlo o revoltu proti panovníkovi, ale o změnu společenského řádu, přestože panovník přitom přišel o hlavu.

Marx a Engels chápali revoluci jako způsob přechodu k vyšší společenskoekonomické formaci nastolující nové společenské a vlastnické vztahy odpovídající rozvoji výrobních sil. Tuto teorii v konečném výsledku zproblematizovala revoluce v Rusku, ve kterém sice dozrály podmínky pro dobytí Zimního paláce a uchopení moci, ale nikoli pro nový společenský řád.

Revoluční události na konci minulého století se všeobecně prezentují jako vítězství nad komunismem. Má to ale chybu. Komunismus se nekonal. Dílem jde o terminologický zmatek, dílem o diskreditační záměr preventivně spojit tento pojem s defektní minulostí, aby z něho bylo možno dělat strašidlo obcházející Evropu. Celkem se to daří. Je ale zřejmé, že velké revoluce 20. století si zaslouží důkladné přezkoumání.

Zdá se, že čas revolucí skončil. Postmoderní doba, jejíž průnik i do střední a východní Evropy tvořil zřejmě skutečnou podstatou událostí na konci minulého století, roztavila pevné struktury univerzální odpovědnosti, kterou přenesla na bedra jedinců a nastolila vládu neosobních sil. Postmoderně nenabízí převratná řešení a dalekosáhlé cíle, ale hru, která je sama řešením a cílem. Kdo hledá cíle, nenajde je, kdo hraje hru, může najít i cíle.

Polský sociolog žijící v Anglii Zygmund Bauman charakterizuje tento stav v pozoruhodné knize *Tekutá modernita o fungování postmoderní společnosti*: „Jestliže pomínil čas revolucí systémů, je tomu tak proto, že již neexistují budovy, kde by sídlila hlavní řídicí a kontrolní oddělení systému, kam by případní revolucionáři mohli vtrhnout, které by mohli ovládnout... Je nepředstavitelně obtížné, ba přímo nemožné představit si, co by si vlastně takoví vítězové uvnitř těchto budov (pakliže by je vůbec našli) mohli počít, aby dokázali vývoj zvrátit a ukončit strádání, které je podnítilo ke vzpouře.“

Pod zorným úhlem školního marxismu defilovaly společenské řády pěkně přehledně seřazené v nezvratné vzestupné linii. Jak to, že to najednou přestalo fungovat? Třeba to vůbec nepřestalo fungovat, jen ten výklad byl možná poněkud zjednodušený. Možná že to byla Hegelova „lest rozumu“ řídicího běh dějin oklikou, která se proměnila v past dějin. Únosem marxismu ze západu na východ byla myšlenka nového společenského řádu přenesena do nepřipraveného, relativně zaostalého prostředí bez demokratických tradic a bez náležité industriální výbavy. A nejen to. Současně byla odsunuta z hlavního tahu dějin na periferii. Z této periferie byl celý projekt zatažen do nesmyslné soutěže s kapitalismem, do velmocenského zápolení včetně hry tajných služeb, o jejichž „efektivní“ roli není třeba mít žádné pochybnosti. Kdyby se probudil Marx a my mu pověděli, jak všechno dopadlo, nepochybně by řekl: Ani se nedivím, takový postup jsem vám určitě neradil.

Vrátit myšlenku pokroku ve smyslu vzestupu společenských řádů do hlavního tahu dějin může být problém. Éra industriální modernity s její sociální strukturou, do které byl celý socialistický projekt situován, je dávno pryč a podobný projekt pro novou fázi modernity na svůj vznik teprve čeká, zatímco moc mají v rukách vyznavači konce dějin. Jenže jak napsal Karel Kosík v esejí *Pražské jaro, konec dějin a šaušpíler*, u konce nejsou dějiny, „v koncích jsou dějiny moderního paradigmatu. Tyto dějiny jsou vyčerpány a ztratily tvořivost ... jsou u konce se svým rozumem, ... jejich rozum ... poklesl na služebnou součást fungujícího systému“.

Past dějin byla nenasytná. Jestliže v první fázi měla podobu snadného dobytí moci v Rusku, ve druhé fázi pak v podobě velmocenské záštity v rozděleném světě pohltila země střední a východní Evropy se všemi důsledky, které umožnily označit celé čtyřicetiletí jako dobu totality. Rok šedesátý osmý byl m.j. také neúspěšným pokusem o únik z této pasti.

Z marxismu, který byl produktem západní kultury, se stala tuhá stranická ideologie a politika nepřipouštějící opONENTURU, demokracii ani překročení rámce industriální éry. Z marxistů se stali straníční ideologové, kterým později Sartre oprávněně vytýkal, že se jim oproti Marxovi ztratil člověk. Nevznikl nový společenský řád

v pravém smyslu slova, ale především režim, což byl hlavní důvod, proč se mohl zhroutit jako domek z karet. Kdyby tehdejší systém byl méně režimem a více skutečným společenským řádem schopným reagovat na výzvy postupující modernity a vytvářet veřejné prostředí jako svobodný prostor pro iniciativu a odpovědnost, nestalo by se to. Nelze ale popřít, že do té míry, do jaké předjímal některé rysy nového společenského řádu, poskytoval sociální bezpečí a vedl k vzestupu kvality života. Mnozí na to rádi vzpomínají, jiní to neradi slyší.

Past dějin otevřela svoji náruč potřebí. Stalo se tak v okamžiku, kdy lidé zvonící před patnácti lety klíči si nevšimli, a všimnout ani nemohli, že euforie na náměstích byla jen vnějším projevem daleko podstatnějšího dění lhostejného k revolučním emocím: byl to postindustriální svět informačních technologií a individualizující postmoderní svět nových technologií moci, který prolomil hranice a vydal se na východ, aby silou nové flexibility definitivně potopil již nehybnou a přežívající pevninu industriální modernity a s ní pohřbil v hlubinách vše, co bylo na jejím povrchu, včetně pokusu o socialismus i s jeho jistotami.

Na otázky týkající se nové fáze modernity dává odpovědi dokonale zbavené laciných iluzí Zygmund Bauman v *Tekuté modernitě*. Jde o užitečný pohled tvrdým pravdám do očí. Kdyby dílo existovalo o desítku let dříve a předčítalo se z listopadových tribun, lidé demonstrující na náměstích by se možná leknutím rozutekli, ale invazí postmoderna by už asi nezabránili. „Máme před sebou individualizovanou, privatizovanou verzi modernosti zatíženou břemenem odpovědnosti, která v případech jejího selhání dopadá nejdříve na záda jednotlivců,“ konstatuje Bauman.

Přerůstání klasické modernity v postmoderno charakterizuje autor *Tekuté modernity* pomocí metafory jako tavení pevných těles: „Tento typ tavení pevných těles uvolnil celou složitou síť společenských vztahů a zanechal ji bez ochrany – obnaženou, neozbrojenou a nekrytou, neschopnou odolávat podnikáním inspirovaným pravidlům činnosti a podnikáním vytvářeným kritériím racionality, natož aby jim dokázala efektivně konkurovat.“ Nezděráhá se uznat, že „rozpad sociální sítě a zhroutilí efektivních organizací kolektivní akce jsou často poznamenány mnoha úzkostmi a oplakávány jako nepředpokládaný vedlejší produkt nové lehkosti a tekutosti moci, která je čím dál mobilnější, kluzká, úskočnější, vyhýbavější a prchavější“. Dodává, že „sociální dezintegrace není jen výsledkem, ale i předpokladem nové techniky moci“. Jistě nic lákavého.

Pokud je možno ztotožnit osvobodování s individualizací, pak bychom se za patnáct let individualizačního úsilí měli cítit plně svobodni. Kdyby to bylo tak jednoduché, nemusel by Bauman položit otázku: „Je osvobození požehnáním, nebo prokletím? Je to prokletí, které se vydává za požehnání, nebo požehnání, jehož se bojíme jako prokletí?“

Odpověď řeší ve prospěch individualizace jako svobody a svobody jako individualizace, avšak, na rozdíl od pokrytecké politiky a propagandy, neskrývá nemilosrdnou pravdu o existenci bolestného odporu ze strany přirozeného vnímání lidské situace. Upozorňuje, že je „individualizace osudem nikoli volbou. V zemi osobní

svobody volby rozhodně není možnost uniknout individualizaci, ani odmítnutí účasti v individualizační hře na pořadu dne ... mezi situací jedinců de jure a jejich nadějemi, že se stanou jedinci de facto – že ovládnou svůj osud a rozhodnou se pro takovou volbu, jakou si přejí – zeje široká a dále se zvětšující propast“. Cestu z dilematu spatřuje v odlišení neovlivnitelného osudu od údělu, který si může jedinec ovlivnit tím, že pozná, jak tento svět funguje. Je věcí diskuse, zda Baumanovo východisko představuje konsolidaci lidské situace.

Pod tíhou reálné pravdy byl proslulý listopadový výrok o vítězství pravdy a lásky nad lží a nenávistí všeobecně kvalifikován jako žvást na jedno použití. Jenže pravda skutečně zvítězila. Potvrdila se ve smyslu Heideggerovy vrženosti do skutečnosti, do bytí ve světě formou starostí doprovázené úzkosti. Člověk je vržen do pravdy. Také navzdory planým frázím o svobodě se potvrdilo Sartrovo odsouzení ke svobodě. Člověk byl odsouzen ke svobodě spojené s vyvázáním ze všech ochranných vazeb a s individuální odpovědností v míře, která ho drtí. Po osvobození od kolektivní záštity k individuální vyvázanosti se totalita byrokratické moci, nepřipouštějící odvolání, změnila na totalitu moci neosobních sil, proti kterým se není ke komu odvolat.

Pokus o socialismus, tak jak byl nastartován a praktikován, měl v sobě osudově zakódovanou sedmdesátiletou, ve střední Evropě čtyřicetiletou záruční lhůtu a skončil by i bez sametové revoluce, buď zcela zásadní reformou v případě zachycení nové modernity, nebo prostým ústupem z pozic. To je špatná zpráva jak pro politické nostalgiky, kteří si nepřipustí tak chatrnou konstelaci svého bývalého systému, tak pro profesionální bojovníky proti komunismu, bez nichž by se dějiny zcela jistě obešly. Jenže politika bytostně potřebuje vítěze a poražené, hrdiny a viníky. Případný „bezlistopadový“ přechod ke kapitalismu by možná vedl k větší prosperitě, ale ztratil by kouzlo revoluce jako ideologické svátosti.

Celý „příběh“, jehož výsledkem je postmoderní kapitalistická situace, je zajisté také měřitelný mravními hledisky. Záleží však na tom, jsou-li nastavena pod zorným úhlem nového vládnoucího paradigmatu, nebo naopak pod zorným úhlem nadčasového sepětí rozumu a svědomí. Mravní rozměr příběhu naplňovali jak ti, kteří byli přes mnohá úskalí vedeni vírou v sociálně spravedlivou společnost, pokud tuto víru neposkvrnili odsouzeníhodnými činy proti lidskosti, tak ti, kteří v odporu proti totalitnímu znehodnocování smyslu ušlechtilé vize neváhali přijmout riziko uvržení do klatby, a po změně poměrů si udrželi nadhled, nestali se novými kádrovými referenty, nepodlehli svodům odvety a nové apologetiky. Z pozice nadhledu konstatoval Karel Kosík, že „kritici dřívějších poměrů se mění v apologety přítomnosti, kterou považují za svůj výtvar a obhajují ji jako přirozený řád lidstva a nejlepší ze všech možných světů“. Schopnost nadhledu je však vzácná a politika není jejím nositelem.

Cestou ke společnému pochopení společně prožitého „příběhu“ není podřizování vědomí nové jednotící ideologii, ale pěstování nadhledu otevírajícího prostor pro svobodné fungování rozumu a svědomí bez ideologického dohledu. Je nejvyšší čas začít.

Obrys-Kmen 3/2005

Vladimír Holan, Jiří Tufer a historická přesnost

MARTIN KUČERA

Jeden z největších českých básníků Vladimír Holan měl dosud smůlu na interprety, nikoli ovšem na editora a životopisce, kterým je v plném rozsahu obou pojmů Vladimír Justl. Interpretace Holanova odkazu je však těžká i ošidná, neboť vzhledem k charakteru básní a básnických skladeb nemůže být pouze interpretací literárněvědnou, ale musí reflektovat i problémy historické a zejména filozofické povahy. Holan je vedle Březiny nejvýrazněji filozofický český básník, jenž přejímá inspirační ideové podněty záměrně i nahodile v podstatě odevšad, přetváří je v osobitou syntézu, a ta se v jeho bohatém a vrstevnatém díle stává originální filozofickou koncepcí výkladu světa. Holanovo vidění a myšlení má nepochybně metafyzický rozměr vycházející z křesťanských zdrojů, avšak nevyčerpává se tím, vstupují do něj i prvky existenciální a především fenomenologické. Jeho filozofie je úctyhodným hledáním nové ontologie jako cesty otevřené za zdí a zjevující se člověku při uvědomování si vlastní konečnosti. Je to filozofie tragická i vysoce humánní, antidogmatická a antitotalitářská, je to univerzální ontologie subjektivního typu (ontologie skrze poznávání subjektu) s výslovným zaměřením na všechny subjekty. Její společensko-politické kontexty, na které tak rádi upozorňovali a upozorňují speciálně čeští i slovenští literární historici všeho směru, v ní hrají jen doplňkovou roli. Nesouhlasím proto s katolickou interpretací básníka jako hledače věčnosti; ztotožňuju se s Vilémem Závadou – básníkem výrazněji křesťanským než Holan –, když nad Holanovou rakví v úzkém kruhu (byl jsem tam tehdy) pravil, že jeho poezie se vyznačuje hledáním podstaty „metafyzické“, tedy v tom, co je ZA přírodou, onoho neuchopitelného „apeirón“ starých Řeků. Věčné se podle Holana zjevuje v koloběhu dočasného, konečného, definitivního, což připouští i materialistický výklad.

Nová monografie Jiřího Opelíka Holanovské nápovědy (Praha, nakl. Thyrusus 2004, 208 stran) pomíjí tuto rovinu případných úvah a v duchu autorova školení u olomouckého profesora Oldřicha Králíka, badatele velkého a svěbytného, leč někdy zjednodušujícího, provádí filozoficky dosti prvoplánovou katolickou interpretaci básníkovy myšlení. Tím je však posouvá do oblastí, jež nepřipouštějí hlubší sondy odjinud, jinak a aspoň poněkud jinam, ani věcnou diskusi o nabídce básníkovy díla různým interpretačním možnostem. Je tomu stejně jako s dílem Jaroslava Seiferta a Františka Halase, jimž katolizace také značně škodí, nebo s dílem Vítězslava Nezvala, kterému zase ublížilo zúžené vyzvedání „pozemšťanství“ na úkor metafyzických aspektů jemu vlastního imaginativního básnického zření. Budiž spravedlivě řečeno, že docenta Jiřího Opelíka mám po nějakých pětadvacet let ve vysoké úctě. Byl

a stále je duší nenahraditelného Lexikonu české literatury, vykonal nesmírně moc pro bratry Čapky, Karla i Josefa, jemuž věnoval zatím nejlepší monografii. Opelíkovy práce vynikaly pečlivostí, promyšleností úsudku, akribií i originalitou, jistou interpretační objektivností, osvědčil se jako záslužný editor. Knihu o Holanovi psal před několika lety pro německé čtenáře – jako úvod k edici překladů jeho souborného díla do němčiny, a to na vyzvu profesora heidelberské univerzity. Vysvětlíme si proto snadno, proč ve své syntetizující studii opakoval zasvěcenému českému příjemci známá fakta, nebo i to, proč cítil potřebu vyzvednout křesťanské prvky a reminiscence v Holanových básních. Není jich ostatně málo. V každém případě české vydání Opelíkovy esejistické, a přesto pramenně fundované studie, vycházející převážně z osobního čtení a zažití básnickových textů, je přínosem. Ucelenou monografii o Vladimíru Holanovi totiž česká bohemistika zatím neměla.

Nicméně se domnívám, že Opelíkovy Holanovské nápovědy teprve „napovídají“, kam by se – jako jedna z možných alternativ – v budoucnosti mohlo holanovské bádání ubírat. Co snese německý příjemce (Opelík užívá strukturalističtějšího pojmu „adresát“), to by na více místech vyžadovalo pro znalého Čecha korektury. Určitá ledabylost české redakce v tomto směru, neochota revidovat předestřené poznatky a domněnky, jakkoliv prameny k jejich správnější interpretaci jsou nebo byly na knižním trhu k dispozici, svědčí o nedostatcích historické metody autora práce. Uvedu jediný, zato nad jiné vážný případ (vědomé?) Opelíkovy dezinterpretace, jež je v důsledcích příliš vážná, než aby mohla být pominuta. Navíc nevydává dobré vysvědčení autorově nepoplatnosti jednostranným a více nenávisťným než kritickým pseudovýkladům, které denně produkuje zmedializovaný, konjunkturální, CIZÍ, protože vědeckému poznání odcizený, a INTELEKTUÁLNÍ MOZKY SI KUPUJÍCÍ „svět“.

V lednu 1949 Holan a Seifert navštívili Goldhamrovu vinárnu (nešlo o žádný „vinný sklípek“, kterak si představuje autor původem z Moravy) a setkali se tam s řečnicím Jiřím Taufrem a jeho přáteli. Karla Konráda, Lumíra Čivrného a Ladislava Fikara Taufer informoval o údajné krizi v Jugoslávii, kde nedávno nastoupil jako velvyslanec. V místnosti už byli také Lubomír Linhart, Jan Pilař a Pavel Bojar. Všichni přítomní až na oba nejpozději příslé literáty tam byli s manželkami a ve vinárně seděly ještě dvě až tři další osoby, snad hosté. V rámci bujaré zábavy a pod vlivem alkoholu prohlásil pravděpodobně Seifert (nebo i Holan, nikdo se nepamatoval přesně), že raději vidí francouzského vojáka močit než sovětského zpívat, čímž narážel na vystoupení souboru Alexandrovců v Praze. K tomu dlužno připomenout, že se incident odehrál krátce po Holanově rozchodu s linií KSČ, k níž došlo podle spolehlivých údajů docenta Justla, ostrážitého k unáhleným závěrům, někdy v létě 1948, a po Seifertově odmítnutí fúze sociální demokracie s komunisty. To vše je známé a dokonce i veřejně ventilované. Jádro pudla spočívá v jediném tvrzení: v roce 1968 klevetivý ekonom někdejšího národněsocialistického nakladatelství Borový Jaroslav Pilz vydal v nakladatelství Československý spisovatel paměti Národní 9, v nichž uvedl dohad, že ke kádrovému postihu, který po Seifertově a Holanově extempore

oba básníky stihl, došlo vinou Jiřího Tauer. Tauer měl podle starého účetního, který ho osobně neznal, Seiferta s Holanem UDAT, dokonce možná přímo Rudolfovi Slánskému, u něž pak zděšený a oportunní předseda Svazu československých spisovatelů Jan Drda v jejich prospěch napůl úspěšně orodoval. V podtextu pomlouvačné dezinformace se ozývala otázka, proč by ten Tauer neudával, když všichni stejně víme, že je agentem KGB v Československu? Tak se to o něm mezi „intelektuály“ tvrdilo, ač to říkali hlavně lidé, kterým někdy šlápl ve své nekompromisnosti na kuří oko. Nebo antisemité.

V intenci podobně povrchního myšlenkového pochodu Jiří Opelík o události z vinárny napsal na straně 116: „...některé spontánní kritické výroky (Holana a Seiferta, pozn. MK) na adresu současnosti stály přítomnému překladateli, básníkovi, tehdejšímu náměstkovi ministra zahraničí (a patrně sovětskému agentu) Jiřímu Tauerovi za to, aby své spolustolovníky na sekretariátu ÚV KSČ udal.“ Potom autor ocitoval dopis Františka Halase ministru informací Václavu Kopeckému s protestem proti klatbě nad mistry básnického slova. Aniž by Opelík prověřil fakta a konfrontoval je, aniž by podotkl, že Tauerovi „MOŽNÁ“ stály výroky za udání, aniž by si zjistil přesné Tauerovo funkční zařazení v té době – jmenování Clementisovým náměstkem obdržel později –, zostudil člověka a umělce bezostyšným, věcně nesprávným a vyvrátitelným odsudkem, jehož nesmlouvavá kategoričnost zaráží. Co Opelík sledoval? Je-li jeho věta projevem neznalosti, budíž mu odpuštěno, ale neomluvitelné je, že jako renomovaný literární dějepisec nevnal pro českou verzi své knížky v potaz široce dostupný pramen: paměti Lumíra Čivrného Co se vejde do života (Praha, nakl. Hynek 2000). Je o mně známo, že jsem byl v přátelském styku téměř se všemi uvedenými tvůrci z vinárny u Goldhamra a většinou i s jejich manželkami. Neznal jsem pouze profesora Lubomíra Linhartu, účastníka odboje, hrdinu SNP a statečného obhájce sovětské filmové avantgardy z doby, kdy se přiznávání k ní u nás ještě nenosilo jako módní hučka, neznal jsem paní Olgu Bojarovou, první choť básníkovu, a nezastihl jsem naživu básníka a nakladatele Ladislava Fikara. Všech ostatních jsem měl možnost na příhodu se optat. Nejenom Tauer, k němuž jsem měl nejbliže a u kterého se zastavím podrobněji, ale ani nikdo jiný z jmenovaných jako udavač nepřicházel v úvahu. Jan Pilař, Pavel Bojar a Ladislav Fikar byli komunisté v mládí blízcí agrární mládeži a ruralistům, byli odpůrci jakékoli perzekuce a dávali to hlasitě najevo. Nikdy nikoho neudali. Proč to po nich ani stranické orgány nemohly žádat, objasním níže. Konrád, Tauer a Linhart, přátelé z nejlepších, byli předváleční komunisté, spolutvůrci avantgardy odchovaní první republikou, spíš se zastávali druhých, než by je denuncovali. Lumír Čivrný generačně náležel doprostřed mezi obě trojice. Po Vítězslavu Nezvalovi vůbec nejintimnější Tauerův poválečný druh byl příslušníkem okruhu Studentského časopisu, do literatury ho uváděl Halas a do KSČ vstoupil koncem 30. let s neskryvaně antifašistickou orientací. Patřil k předním činitelům komunistického odboje v protektorátní Praze. Už od konce roku 1945 sedm uvedených podléhalo kádrové nomenklatuře předsednictva ÚV KSČ, tzn. že se s nimi počítalo pro řídicí práci v oblasti kultury v celostátním měřítku. Jako takoví nesměli být vy-

užívání ke zpravodajské (špionážní, udavačské, agenturní) činnosti, a to bez ohledu, jakými zákruty později procházely jejich životy. Že to laik, nezavěšený do dobového politického zákulisí, nemůže vědět? Má možnost si leccos z toho ověřit, stačí nahlédnout do jejich životopisů v běžně sehnatelných slovnících – a číst i domýšlet nenapsané...

Akteři vzpomenuťého případu od počátku zaměřovali moji pozornost k oněm dvěma až třem osobám, jež nikdo z přítomných umělců neznal. Mezi nimi jistě seděl agent ZOB (Zemské oddělení bezpečnosti II pro vnitřní boj, tak se jmenoval předchůdce StB) – vždyť tolik nomenklaturních kádrů pohromadě, intelektuálů, jimž strana tradičně nevěřila, a navíc ve společnosti dvou nespolehlivých elementů, to bylo příliš peprné sousto pro politickou policii. Taufer mi řekl položertem krátce předtím, než u něho propukl karcinom plic, zjara 1986: „Taková pitomost, udávat Holana a Seiferta, politické děti! Něco jsem, myslím, podepsal proti tomu, aby je vylučovali ze Svazu spisovatelů...“ Výrok mám zapsán v deníku doslova. Víc se neobhajoval, což bylo pro něho příznačné, byl hrdý až do nepřijemnosti. Od léta 1967 s Lumírem Čivrným nepromluvili slovo, byť chalupy v severočeské Kytlici měli proti sobě. Názorově se rozešli. Možná proto mi Taufer nesdělil, že osobní dopis proti hrozičímu postihu velkých básníků z 29. 3. 1949, kdy vrcholil jejich případ, napsal Čivrný i Taufrovým jménem, společně jej podepsali a odeslali členu ÚV KSČ Jiřímu Hendrychovi. V archivu Ústředního výboru se nalézá originál, kopie v pozůstalosti Lumíra Čivrného. Čivrný se o dopisu vůbec nezmiňoval. Proč, to jsem pochopil ve chvíli, kdy mi těžce nemocný básník svěřil ediční přípravu svých pamětí. Nechtěl zřejmě, aby se informace o něm zmocnila masmédiá, jimž oprávněně nedůvěřoval. Se zněním listu se může každý seznámit až v knize samé: „...Jsme oba se soudruhem Taufrem toho názoru, že by se mělo na půdě ústředí o věci pojednat a učinit rozhodnutí, aby se ukončila škodlivá šuška. Oba se domníváme, že by se s jmenovanými (Seifertem a Holanem, MK) mělo promluvit, nejlépe na půdě Svazu spisovatelů, ale snažit se přitom dosíci pozitivního závěru. Myslíme však, že by bylo nesprávné uplatňovat proti nim omezování, pokud jde o vydávání knih atd. (...)“ (Co se vejde do života, strana 204). Je neseriózní, když autor objasňující pramen nezná; je zlé, když o něm ví a nezpracuje jej do nového vydání publikace, protože se mu nehodí.

K Jiřímu Taufrovi, o němž dnes mohu svědčit lépe a podrobněji nežli kdokoli jiný, i jako důvěrník jeho vdovy a správce jeho literární pozůstalosti, si dovolím připomenout, že těžko byl rezidentem sovětské rozvědky muž, který odmítl svědčit proti příteli Clementisovi v jeho procesu a riskoval raději existenci než ztrátu svědomí (vystoupením proti „slánštině“ se posléze vykupoval). Dále: stěží si dovedu představit, že kdyby byl býval jeho udavačem, že by ho Jaroslav Seifert mohl do roku 1968 pokládat za svého PRÍTELE, oslovovat ho tak v dochované korespondenci a stýkat se s ním. Jako s Čivrným nebo Werichem i se Seifertem se Taufer rozešel pro rozdílný názor na reformu socialismu. Před srpnem 1968 (nebo lépe podzimem 1968: Taufer s okupací nesouhlasil!) bylo všecko jiné. Navíc se Jaroslav Seifert stal v květnu 1966 národním umělcem, pravděpodobně zásluhou trojice přátel Laco Novomeský–Jiří

Taufer–Adolf Hoffmeister. S druhým postiženým, Vladimírem Holanem, byl Taufer spřátelen Halasovým prostřednictvím od roku 1934, jejich osudy se protly velmi důvěrně po osvobození, aby se rozdělily krátce po únorových událostech 1948. Avšak zdá se skoro jistým, že to byl Taufer, kdo v první polovině 50. let držel zpovzdálí ochrannou ruku nad tímto „temným krasavcem-lermontovcem, jemuž smrt číhala z očí“, jak se o něm láskyplně vyjadřoval s příznačným sarkasmem. Víme od pamětníků, že příspěvky Taufra a Čivrného v Rudém právu podléhaly v 60. letech zvýšené pozornosti cenzury, tzv. tiskového dozoru, a v Taufrově případě se přece, pane docente Opelíku, týkaly sovětské literatury a avantgardy, ne? U sovětského agenta by se právem čekalo, že budou v sovětském zájmu – leč ony se rozcházejí se sovětským konzervativismem, rehabilitovaly emigranty (Davida Burljuka) a některé „bílé“ básníky (Nikolaje Gumiljova), zastávaly se Pasternaka apod. Nevědomost prý hříchu nečiní, ale je trestuhodná a škodlivá jak limská borrelióza. Jsa nomenklaturní kádr předsednictva ÚV KSČ nesměl být Taufer a nikdo podobný využíván pro žádnou zpravodajskou práci – včetně zpravodajských služeb pro cizí spřátelenou mocnost. S Jiřím Taufrem se od podepsání Košického vládního programu počítalo pro řídicí kulturní a diplomatické funkce. Diplomaty na úrovni velvyslanců a vyslanckých radů Bezpečnost neměla právo vytěžovat, neboť byli zárukou plnění „vedoucí úlohy strany“ i vůči agentům spřátelených (sovětských, východoněmeckých aj.) zpravodajských služeb, pokud byli zaměstnáváni na ambasádách. Pravidlo se úzkostlivě dodržovalo. V zájmu státu tomu tak muselo být. Básníka Taufra podle jeho vyprávění KGB během roku 1944 opravdu oslovila, nepopíral to. Tajil židovský původ po otci, i to mohl být motiv. Nešlo ovšem o výzvu k součinnosti pro něho, nýbrž pro jeho ženu Bělu. Oba ji rozhodně zamítli a Běla nenastoupila do zaměstnání, ani nevstoupila do KSČ, aby nebyla nápadná. Při výslechu předstírala nepoužitelnost, politický analfabetismus, jak vzpomínala, a naprostou neznalost české kultury. „Já jsem obyčejná prodavačka,“ tvrdila s hranou prostoduchostí vyznamenaná absolventka brněnské obchodní akademie, jež svého muže učila ruštině a opravovala mu němčinu. To jsou skutečnosti, kterými se soudobá česká literární a netoliko literární historiografie, nahrazující samozvaně posílání někdejších kádrových útvarů, odmítá zabývat. Vyhovuje jí mediální obraz o nedávné minulosti, nikoli bedlivá, diferencující, jemná analytická interpretace komplikovaných vazeb, vztahů, osudů, tendencí. Sice je to pohodlný přístup, avšak uhýbá od vědy...

Obrys-Kmen 4/2005

Kladivo na rudé čarodějnice

KAREL SÝS

Pánové Mejstříku, Smoljaku, Štětino, Bobku, vážená společnosti s ručením omezeným (GmbH), vaše snahy zakázat komunismus parlamentní cestou jsou polovičaté, neřku-li slabošské. Je třeba řešit věci razantně. Vždyť už sám Himmler s obrovským předstihem – v červnu 1931(!) – varoval: „Aktivita nepřátel směřující k bolševizaci Německa je čím dál tím silnější. Naše zpravodajská a výzvědná činnost, sloužící k odhalování a tím k co neúčinnějšímu potírání židovských a zednářských protivníků, je dnes nanejvýš důležitým úkolem SS.“ Proto zřídil koncentrační tábory (pravda, podle britského vzoru z búrské války) a nahnal do nich vyznavače srpu a kladiva, na něž Říše uvalila tzv. ochrannou vazbu. „Dle článku 1 nařízení říšského prezidenta o ochraně národa a státu z 28. ledna 1933 jste tímto v zájmu zajištění veřejného bezpečí a pořádku vzat/a do ochranné vazby.“ Zdůvodnění – podezření z aktivit nepřátelských států. Takhle řízně je třeba jednat!

Jenže ani „ochranná vazba“, ani koncentráky nestačily.

S komunisty je totiž třeba zatočit nemilosrdně a hlavně v zárodku. Můžete se poúčit třeba na osudu komunistické rodiny Schlotterbeckových. Třiapadesátiletého otce Gotthilfa, komunistu, nezaměstnaného kováře, odvezli do tábora Heuberg. Matku, bratra, sestru a snoubenku syna Friedricha zabili v Dachau. Friedrich, jediný, který přežil, po válce vyprávěl:

„Gestapo odvedlo také mého bratra Hermanna, protože roznášel komunistické letáky. Týrán ze strany SS spočívalo v tom, že ho zmlátili a odhodili na zem. Šlapali po něm, čímž mu zlámali kosti. Po pár týdnech ho pustili, ale jeho – i vnitřní – poranění byla tak vážná, že zůstal mrzák. Bylo mu teprve čtrnáct let. Gestapo chtělo, aby se už nikdy nevzpamatoval, a staralo se, aby jim nezmizel z očí. Při každém předvolání na gestapo kvůli lekci z dobrého chování byl znovu zmlácen“.

Tož tak.

A vy pořád jen malovat tanky narůžovo, zakazovat kladívka, zakazovat názvy, myšlenky... Já chápu, že je to jenom zatím. Ale vím taky, že zatímco vy spinkáte v damašku, bolševik nikdy nespí.

Abyste nedopadli jako říšský kancléř, když se v dubnu 1945 krčil v bunkru pod dlažbou Berlína, zatímco mu nad hlavou jezdili bolševici v tancích s pěticipými hvězdami, ano, zrovna v takových, jaké jste vy a vám podobní vykázali ze Smíchova.

Dobrá zpráva na konec (došlo po uzávěrce):

Podle zákona přijatého Parlamentem České republiky negativně prolustrovaní hvězdáři prověří všechny hvězdy a ty pěticipé vymažou z atlasů jako Lidice.

Obrys-Kmen 7/2005

Zloději křičí: „Chyťte zloděje!“

VLADISLAV HÁJEK

*„Do naprostého zapomenutí upadáme
co Johann Sebastian Bach
po jehož díle
padesát let po smrti
neštěkl ani pes“*

Z básně prvního šéfredaktora deníku Mladá fronta od 9. května 1945

Jaromíra Hořce

O tom, že se všední život může rázem změnit z literatury faktu a z divadelního dramatu v nevidanou frašku, nás přesvědčuje denní koloběh politických událostí. Spory o nabytí peněz na koupi bytu předsedy vlády České republiky, do něj vložené strýcovy peníze a peníze jednoho nepatrného akcionáře a.s. Mafra nebo MaF, utržené za prodej akcie (vzniklé, ať chceme či nechceme, z loupeže deníku Mladá fronta a jeho rychlého odprodeje za kopečky při jejím přejmenování na Mladou frontu DNES), připomínají asijský Absurdistán a evropské, české městečko Kocourkov.

Veškeré mlžení doprovází teď hlučný ryk a poklus novinářských, redaktorských lapků: „Chyťte zloděje!“ Ti se v revolučním kvasu polistopadových rejdů zmocnili majetku deníku Mladá fronta, vytvořili z něj deník Mladá fronta DNES – a pak jej prodali za miliony stržené do vlastní kapsy do rukou zahraničního vlastníka.

Za vším a všude však stojí konkrétní lidé – u premiéra je to nemajetný strýc Vik, malý akcionář MaF Rod a jinde zase ojedinelí novináři z rodu českých Harpagonů – Karel Hvizďala, Ondřej Neff, Libor Ševčík, Karel Pacner a další akcionáři, někdejší redaktori deníku oblíbené historické Mladé fronty. Před více než deseti lety rozpoutali majetkové převraty v českých – ale i ve slovenských redakcích hyperaktivní vzbouřenci s trikolórou a plackou OF a Václava Havla na klopě. Mnozí byli předtím aktivními nebo ochočenými členy KSČ a SSM.

Jsem dojat až k slzám, když v Lidových novinách 8. února 2005 čtu slova Miroslava Macka: „Nebo si vezměte další zajímavou figuru z posledních dnů – bývalého novináře Rostislava Rody, jednoho z těch, co elegantně uloupili Mladé frontě to nej-cennější, co měla, čtenáře, a pěkně se na tom napakovali, a který se dnes stará o kravičky v kravíně. Dříve při jeho televizní skeči, v níž vysvětluje, jak se mu před léty zželelo poslancečka Grosse, a tak zajel za jeho strýcem, jehož žena ho učila na základce, a řekl mu: Hele, já se na to nemůžu dívat, tady máš devět set tisíc a strč to tomu Staníkovi, ať si může koupit pořádný byt a nemusí si přitom sušit hubu, ale o mně ze skromnosti nemluv, tak dříve by lidé při takové scéně vřeštěli a plácali se do kolen a slzeli a řvali nadšením.“

Ruku v ruce s přeoděnými aktéry bývalého „vzrůstajícího třídního boje“ zorganizovali tito dnes známí, ale i neznámí aktéři majetkového převratu tisíciletí nelítostnou vzpouru kamarádů, aby z ní vytřískali co nejvíc hlavně pro sebe, co se jenom dalo. Záhy se stali bohy. A bohové, jak je všeobecně známo, už nepotřebují kamarády. Dodneška je každému zcela zřejmé, že při prodeji a likvidaci tradičních českých médií s obrovským dosahem – a svým způsobem i se značnou zvyklostní popularitou mezi veřejností (a to i přes jejich tehdejší dobovou ideologickou orientaci), mezi stálými čtenáři a odběrateli novin, došlo k podvodům pod pláštíkem hesla, které se jim moc hodilo do krámu: „Majetek KSČ a SSM do rukou všeho lidu“.

Po nestoudné krádeži nastalo ticho po pěšině, neboť povstalci té doby všechno rádně „legislativně ošetřili.“

Neměli by dnes i oni (při spáchání majetkového podvodu totiž nikdy není pozdě) vrátit do haléře takto nabyté finanční prostředky za prodej novin do zahraničí, novin vzniklých 9. května 1945 pod vedením v záhlaví uvedeného Jaromíra Hořce, českému státu? Vrátit je u příležitosti letošního 60. výročí vzniku prvního mládežnického deníku u nás?

Jaký je totiž v těchto tahanicích rozdíl mezi nepoctivým českým politikem a nepoctivým českým novinářem?

Myslím, že vůbec žádný!

Jmenovitě potrefení původci teď jako krysy vylézají z děr na povrch a vytvářejí pevný kruh bratrstva. Spolu se zahraničními majiteli nebo i sami mění média ku obrazu svému, mají však eminentní zájem především na co nejvyšším zisku, a to v první řadě do vlastní kapsy. Neštítí se pobírat tučná stipendia od nejrůznějších německých kulturních spolků a nadací, zúčastňovat se jejich seminářů a kolokvií, aby podle jejich taktovky vykládali české dějiny, zejména tzv. Benešovy dekrety. Ťukají na dveře pražské kanceláře Sudetoněmeckého krajanského sdružení, která podle předsedkyně Českého svazu bojovníků za svobodu Anděly Dvořákové je „součástí snahy překrucovat dějiny a ovlivňovat zejména mladou generaci, jež válečné hrůzy už nezažila.“ A která je svým programem i činností nelegální. Někteří z nich za nepoctivě získané finanční prostředky, které jim spadly do klína, v uplynulém desetiletí stavěli a kupovali vily, jiní teď pňčují rozmnožené prostředky mocným a spřízněným.

Jenom teď čekám, až se mezi ně, vedle a. s. Mafra, zaplete i další společnost, jež postupně vytvořila z někdejšího a posléze ve svatém nadšení zcizeného Rudého práva (vzniklo v roce 1921 a nepřerušilo své vydávání jakožto ilegální Rudé právo ani v letech nacistické okupace, v letech Protektorátu Čechy a Morava) „nezávislé“ Právo a s ním i a. s. Borgis.

Její osud je naprosto shodný s kauzou bojovníků Mladé fronty, zde však prezentovaný nikoliv takovým početným houfem jako v MfD – ale zosobněný především někdejším nomenklaturním zástupcem šéfredaktora Rudého práva a jeho dlouholetým washingtonským zahraničním zpravodajem Zdeňkem Porybným.

Všichni, kdo prošli jeho polistopadovým vývojem, sami na sobě poznali, jaké v této redakci byly zavedeny poměry a podmínky – termínované pracovní poměry

(dodnes), diskutovaný švarcsystém, vyhazovy na hodinu při sebemenším vzepření se vůli nového neokapitalizovaného vládce, jeho hrubé, často nanejvýš vulgární jednání s jednotlivci, ženy nevyjímaje.

A přitom se po léta nic nečeje! Strach o práci a o slušné peníze je větší než odvaha vzepřít se hrubému zacházení. Přitom je každému zřejmé, jaká nespravedlnost se v případě Rudého právo odehrála vůči státu. Co prováděl strůjce jeho vyvlastnění po vzetí do vazby po listopadu 1989 a po svém propuštění na kauci? Patřil ke zcela nejmenším a vystrašeným tvorům doby, aby postupně vyrostl ve velikána – a to i za pomoci té strany, která je teď momentálně u moci a má svých starostí nad hlavu.

Je to neuvěřitelné, jako bychom vůbec nežili v právním demokratickém státě, jako by podle práva neplatilo: padni, komu padni!

Kam se hrabe na tyto obrovské podvody tolik přetřásaná soudní kauza kolem finančních transakcí v továrně na kočárky Liberta, vyvolaná dvojicí – exministrem financí Ivo Svobodou a jeho poradkyní Barborou Snopkovou?

Čekám, až na samý povrch spravedlnosti vyplují v České republice z kalů uplynulé doby úspěšnější podnikaví svazáci, dogmatičtí sluhové a nesmiřitelní karatelé stranických novin, bývalí zahraniční zpravodajové mocných deníků, mnozí aktéři navrátní se z emigrace a další havěť, která si v posledních letech – jak sama často vypovídá – stačila již leccos ve svých akcióvkách dokonce nahospodařit. Stabilizovaná je již natolik, že může dokonce i potřebným půjčovat.

Myslím, že jim role nynějších Harpagonů hodně prozírá jejich skryté a zkostnatělé svědomí.

To všechno se odehrává před našima očima ve světě strašlivé, nepřiznané a zatloukané bídy a chudoby kolem nás i v nás. Věřím, aniž bych přeceňoval všemocnost Evropské unie, že nebude moci ani v budoucnu zavírat oči nad výsostně korupčním prostředím, jaké panovalo v této nové členské zemi v její docela nedávné minulosti.

A nikdo z původců skandálů, zmanipulované privatizace státních podniků – ale i velkých českých deníků, rozvíjející se za bývalé asistence někdejšího ministra kontroly Igora Němce (dnes dobře umístěného v Magistrátu Prahy a zodpovídajícího za rozvoj kultury) a jeho podřízených, provádějících převod majetku KSČ a SSM do rukou všeho lidu, se nestydí veřejně lákat nás, abychom jim uvěřili, když se sami kořistnicky perou o vlastní ukradený měšec, o vykládanou truhlu s nepoctivými prostředky.

Bouře kolem televizní reklamy, kterou vyvolal izraelský velvyslanec v Praze a představitel židovské obce, v níž převlečený bavič nabízí sekačky Mountfield, je proti tomuhle všemu, co jsem zmínil, nicka.

Kdyby u toho byl teď Kohn s Roubíčkem, zcela určitě by ten první druhému řekl: „Koukej se na to, Roubíček, podívat trochu víc zespodu, jinak určitě tady šlápnou do pořádného písno hováčka!“

Což se podle mého právě stalo a ještě určitě v dohledné době stane!

Jak jsme se v Česku dobrali ke svým majetkům?

ZDENĚK HRABICA

Nemohl jsem tušit, jakou lavinu ohlasů vyvolá můj článek Proti rudé hvězdě a proti modrému ptáku aneb Pokus o občanský portrét senátora ing. Jaromíra Štětiny (Obrys-Kmen č. 7/2005). Dopisy, návštěvy, setkání, telefonáty, maily, esemesky. Samozřejmě k tomu všemu výrazně přispěly skandály doby kolem nás, při nichž si lidé uvědomují, že vůbec nejde o skandály, ale o stále větší hamižnost nejbohatších osobností parazitujících na občanech.

Mylné jsou většinou i výkřiky, že jde o individuální závist.

Aféra s Grossovým luxusním bytem poodhalila mnohé stránky režimu, který byl v naší zemi nastolen po 17. listopadu 1989. Ještěže se příliš netlačilo na pilu v souvislosti s dosažením právnického vzdělání a udělením titulu JUDr. Stanislavu Grossovi. V tu chvíli by se totiž muselo přemítat i o dosažení vysokoškolského právnického vzdělání velkého bojovníka proti komunismu Jana Rumla na Plzeňské univerzitě. Z Plzně jsem se nyní dozvěděl, poté co jsem šlápl na kuří oko jinému senátorovi, že bylo považováno za boží trest, když některému z akademických funkcionářů bylo uloženo disidentského, ministerského a senátorského studenta z čehokoliv zkoušet. Dnes Jan Ruml lká, jak málo se ve školách děti školou povinné dozvídají o zločinech komunismu, je mu však zcela lhostejné, že o zločinech spáchaných po 17. listopadu 1989 nemá nikdo z učitelů odvahu říci ani slovo!

V těchto a jiných zmíněných případech spojených s majetkem nešlo vůbec jenom o někdejší Československo. Shodná situace vznikla, jak všeobecně známo, i v ostatních zemích bývalého sovětského bloku. Jenom tak si lze vysvětlit stamiliardové kapitály „nových Rusů“ a nejbohatších českých boháčů (V. Kožený a spol.). Šlo zejména o „nákupy“ za podhodnocené ceny či o formální úvěry, které vlastníci nikdy nesplatili a nikdy ani nesplatí, zejména když většinu majetku získali vlastníci ze zahraničí a stali se přes noc novodobými kolonizátory. Ti dnes v nejednom případě vyvolávají soudní spory, které platí – nikdo jiný než občan.

Do očí bijící jsou případy boháčů – velkokapitalistů, vzešlých z „privatizace“, nikoli z původních restitucí a odškodnění – přesněji řečeno z rozkradení ohromného společenského (státního či obecního majetku), k němuž došlo. V mnoha případech se noví vládcí rekrutovali z řad minulých stranických a státních úředníků, disponujících dokonalými informacemi. Nezanedbatelným příznakem inkriminované doby je i skutečnost, kdo byl v oněch popřevratových letech ministrem vnitra, spravedlnosti či tehdejším generálním prokurátorem.

Podle hrubých odhadů bylo v těchto dnes nepřehledných procesech zašantročeno v postsocialistických zemích okolo jednoho až dvou bilionů USD majetků, které byly občanům těchto zemí protizákonně vyvlastněny, přestože se na jejich vytvoření podíleli. Tak si tito občané nakonec zaplatili svoje vlastní budoucí vykořisťovatele, kteří jsou teď chráněni nedotknutelností soukromého zcizeného majetku. A už teď nezáleží, jestli jde o budovu Národního divadla nebo o průmyslový kombinát. Už nezáleží ani na hlasitém vyjádření ministra demokraticky zvolené vlády, že nešlo o privatizaci, nýbrž o krádež a o zločin! Když se totiž zachce, svede se všechno na únor 1948 a vyhrožuje se nebezpečím vyvlastnění vlastního dvorku nebo zahrádky.

Často šlo, zejména americkým investorům v České republice, především o to, aby zmíněné subjekty vyřadili z provozu a zakonzervovali je do nečinnosti, v ojedinělých případech (při odprodeji) vyvezli strojové zařízení třeba do některé z bývalých republik SSSR, třeba do Pobaltí nebo například do Rumunska. Stačí připomenout SONP Kladno, Vagonku Kopřivnice, ČKD Praha, firmy obuvnického průmyslu a desítky dalších průmyslových kombinátů, které se proměnily v průmyslové hřbitovy. Všude kolem nás existují pádné důkazy. Kdyby horlivý Adam Drda při psaní svého článku v Respektu Socialisté na počátku vzal rozum do hrsti, určitě by si nemusel klást otázku, jak se bohatí u nás poctivě dopracovali svého majetku!

V podstatě se dnes dá říci, že každý z našich občanů, mezi něž patřím i já, byl vlastně sám u toho, když se před zraky národa a občana nestydatě loupilo. Byli jsme u toho, když Tomáš Ježek pronesl okřídlenou větu, že vládnoucím osobnostem nezbylo nic jiného, než že „jsme museli na minutu zhasnout“! Vždyť šlo o to, aby aktéři majetkového převratu mohli snadněji loupit, drancovat, tunelovat a bezuzdně krást. To jim umožnilo, aby mnozí mohli dokonce beztrestně vraždit. Mně stačilo prožít několik měsíců v redakci Světa v obrazech, v budově Československého svazu novinářů v Pařížské 9, Praha 1, v nově vzniklém vydavatelství Novinář I., II., III. na Národní třídě, a spatřit vzpouru někdejších, do trikolor převlečených „kamarádů“ s plackami Havla na klopách. Ti, kdo přes noc zradili sami sebe, ještě několik dní předtím chodili do kanceláří v budově ÚV KSČ a na obvodní výbor KSČ Praha 1 udávat mé údajně „pravicově oportunistické a gorbačovsko perestrojkové názory“, aby mne nakonec vyzvali k odchodu z redakce. Patřil k nim například i bývalý před-
seda ZO KSČ, který se ani dnes nečervená.

Pokus přeměnit populární časopis Svět v obrazech v erotický plátek jim však nevyšel. Jejich agresivně nebylo možné se tehdy ubránit. Záhy tito krystalicky čisté, bezúhonní lidé skončili v mediálních plátcích, které nyní vycházejí z oné Werichovy klasické teze: „Masy mají vkus!“ Do tehdejší redakce Světa v obrazech si přivedli Vladimíra Kovářika, který si zase přivedl jiné. Já jsem se nakonec ocitl ve firmě s kancelářským zařízením, již založil někdejší kádrový pracovník Mezinárodního svazu studentstva Evžen Šťastný. Připravoval jsem pro něj měsíčník Moderní kancelář. Později jsem zjistil, že se významně zasloužil o „výši“ mého nestoudně nízkého důchodu. Neplatil totiž za mne příslušné dávky. Takže si dnes nemusí v Lidových novinách stěžovat Kamila Moučková (jedna z těch, kdo později hluboce uráželi herečku

Helenu Růžičkovou – nazývali ji například šílenou krávou!), jak trpí bývalí disidenti a jak dobře jsou na tom bývalí estébáci.

I první pionýři sametového převratu se po 17. listopadu 1989 zasloužili o vytvoření zcela nového prostředí, do něhož uvrhli většinu příslušníků většinou nic netušícího národa. Nejinak se chovali jejich soukmenovci všude jinde. Z toho všeho postupně vznikl současný nevyčísitelný syndrom, jímž trpí téměř devadesát procent dnešních obyvatel České republiky – obrovský strach z nezaměstnanosti a kriminality, jeden z nejvážnějších důsledků majetkového převratu a lustrací.

Nahlédnout pod povrch této největší loupeže a cynických projevů vládnoucí špičky znamená konstatovat, že je lze srovnat pouze s událostmi po tragické Bílé hoře. Dnešní důsledky jsou nejen zcela obdobné, ale v mnoha ohledech ještě mnohonásobně otřesnější.

Za těchto podmínek nyní neexistuje a ani nemůže u nás existovat mravní nebo morální autorita. Zločinná transformace majetku, která proběhla a dosud probíhá, vyšla nejen z lůna loutkového a zcela zjevně Západem uměle a dlouhodobě pečlivě připravovaného prezidenta Václava Havla, ale vznikla také na základě nejrůznějších opatření i současného prezidenta Václava Klause, tehdejšího ministra financí, který, jak se zdá, se na tuto dobu s odstupem let nemůže jaksi rozpomenout.

Paměť národa je však opravdu sloní a nedá se vygumovat. Ani přepisem národní historie, ani vodopádem literárního braku, který se na naše hlavy denně sype. Vznikla celá dlouhá řada osob na všech stupních organizace společnosti, spjatých s dávno vyřčenou myšlenkou, že „na počátku každého velkého bohatství je zločin“. Denně se o tom na každém kroku přesvědčujeme. Je zajímavé, že i u nás se tentokrát jednalo víceméně o „jednorázové nakradené“ hodnoty, jaké jsou základem bohatství a vyšší ekonomické úrovně celé řady „vyspělých zemí“.

To ale nemůže ohrozit beztrestnost a ctihodnost současných nejváženějších občanů a jejich potomků, dnešních majitelů tohoto bohatství.

V této řadě nejváženějších občanů stáli a stále stojí – vedle dvou nových prezidentů – takové postavy, jakými byli Marián Čalfa, Jiří Čermák, Václav Junek, Miroslav Macek, Karel Dyba, Vladimír Dlouhý, Miroslav Toman, Michael Kocáb a desítky jiných, šéfové a vlastníci nejrůznějších privatizačních a investičních fondů, bankéřské rychlokvašky. Řadu rychle doplnili politici, vysocí státní i místní politici a hospodářští úředníci, mající moc „podepsat a prosadit“ nejrůznější nákupy staveb, prodej stavebních organizací a jiných velkých dodávek ze státních a místních prostředků. Vezměme si jenom situaci v jednotlivých krajích, zadávání společenských zakázek (například při výstavbě nových sídel krajských úřadů), vytvoření dokonaleho korupčního prostředí, propojení zločinů s policejními a soudními orgány.

O tom, jak k majetku přišli nejrůznější členové představenstev, bankovních rad, privatizačních a konkursních komisí, kteří přešli do politiky, ani nemluvě. Jsou dnes na vrcholu moci a kážou o morálce zbídačelému lidu v podhradí. Patří k nim i ošlehaný vůdce ODS Mirek Topolánek, který se nyní nechal slyšet, že s podnikáním před vstupem do politiky skončil. Pro rozhlasovou stanici BBC odpověděl 18. února 2005

na dotaz, jaký výnos očekává ze svých akcií: „Netuším, já bych řekl, že v řádu milionů.“ Stejným, dříve zmíněným způsobem se ČSFR a posléze Česká republika výrazně zaplala do ostudného prodeje českých celostátních a regionálních médií do zahraničí, zejména do Německa. Jména jako Karel Hvíždala, Zdeněk Porybný, Vladimír Železný, Miroslav Pavel a další (i v bývalých okresech mají tyto prodejci periodik svá konkrétní jména) – někdejší, většinou nomenklaturní šéfové Lidové demokracie, Svobodného slova, Zemědělských novin, Práce, Obrany lidu, Hospodářských novin, zůstanou navzdýcky identicky spjati se zcizením českých médií buď do svých vlastních, nebo do zahraničních rukou. Při své nynější obhajobě, že šlo o akty průzračně čisté, jim nepomůže ani to, že se dnes ohánějí dobovým výrokem Petra Pitarta, že redakce a noviny patří těm, kdo v nich pracují.

Tito aktéři se významně zasloužili o celospolečenskou manipulaci českého národa. Překvapuje mne, že tak zkušený právník a znalec státního a ústavního práva, jakým je JUDr. Zdeněk Jičínský, se pozastavuje nad mediálními útoky a paušální kritikou značné části médií vůči českým politikům, že všichni bez rozdílu jsou stejní darebáci.

Média a horliví politici i novináři nás dokázali dokonale rozdělit na opravdové demokraty a na antikristy v zemi, v níž působí „demokratické“ a „nedemokratické“ politické strany. Podle sociologických průzkumů, které provádějí nezávislé vědecké osobnosti a instituce, inklinuje kolem dvou milionů občanů České republiky k levici, z toho 98 % se bojí tuto skutečnost projevit na veřejnosti kvůli šikaně a diskriminaci médií a zaměstnavatelů.

V dopisech, které jsem od čtenářů obdržel po vyjití článku o mravním a zcela pokřiveném profilu nového senátora, se pisatelé ptají – na okraj skandálu s bytem Stanislava Grosse – nakolik čistý byl například odprodej rezidenční vily Václava Havla z vlastnictví Ministerstva národní obrany a jeho služeb (krátce předtím byla vila restaurována na náklady československého státu)? Čtenáři poukazují i na desítky jiných případů. Někdejší nejbližší spolupracovníci Karla Hvíždaly připomínají, že ještě krátce před svou emigrací do SRN vyžadoval v Albatrosu pevný třídní postoj svých spolupracovníků při plnění normalizačních pracovních úkolů. Ptají se, jak je možné, že jeden z vedoucích pracovníků normalizačního Rudého práva Zdeněk Porybný se staví do čela privatizace tohoto největšího českého deníku a do role největšího kritika minulých poměrů, když do písmene plnil právě v letech normalizace úkoly tehdejší zahraničně politické orientace, zaměřené proti USA, že jeden z poradců bývalého předsedy vlády Ladislava Adamce Miroslav Pavel po svém odchodu z Československé televize ovládne Hospodářské noviny? Smutné je, jak mnozí čtenáři dodávají a argumentují, že mnozí z těchto aktérů byli nejenom úzce spjati s minulým režimem, ale i s jeho potlačovacím aparátem, údajně se zahraničními službami. Vzniká oprávněná otázka, kdo vlastně připravil a organizoval zmíněný sametový převrat, kdo kradl a kdo prováděl akci lustrace, kdo vybíral a čistil seznamy určené ke zveřejnění a k odstřelování nežádoucích osob?

Čtenáři mi ve svých dopisech líčí, jak vedoucí činitelé Prognostického ústavu ČSAV v čele s jeho ředitelem Valtrem Komárkem uctivě posuzovali ještě v září 1989

se stranickým vedením další vývoj poměrů v ČSSR a čekali servilně s čepicí v podpaždí a v hlubokém předklonu na audienci u dveří tehdejšího generálního tajemníka Miloše Jakeše. Aby mu vzápětí upřeli jméno z rodného listu a pohrdlivě jej přejmenovali na Milouše. Okamžitě na něj vyplivli jedovatou slinu zloby, napsali mi ti, kdo u toho byli. Nemám důvod jim nevěřit. Svou pozornost čtenáři zaměřují hlavně na novodobé chameleóny, na ty, kdo převlékli své kabáty a své stranické či svazácké dresy a zařadili do svého slovníku pojem „zkurvený bolševik“, ač mají dodneška rudou pěticípou hvězdu vyrytou na svém čele. Vladimír Šabacký z Brna mi mj. píše: „Nezaujatému čtenáři i dnes vadí nejvíce: všeobecná fráзовitost, povrchnost, nedostatek novinářské odvahy jmenovat a odhalovat i dnes ‘svaté’ – ve svých důsledcích a v jádru ‘renegátů’ (zasloužil by si to i Petr Pithart, přinejmenším za svou účast v PODIVENOVÍ). Jmenovat tak, jak jste to provedl v článku o Štětínovi i s osobním rizikem.“

Myslím, že díky akci Gross (iniciované urputným a poněkud směšným a proradným Kalouskem) se zvedla stavidla, aby kaly vypluly na povrch. Nebrání tomu ani hranice uplynulých let.

Jen houšť a mnohem větší kapky.

Třeba pevně věřit, že i tento kapitalismus – imperialismus (stejně jako německý nacismus, ale i nezdařený sovětský komunismus) v sobě skrývá sebedestrukční náboj.

Pravou tvář tohoto kapitalismu, diktatury peněz (kapitálu) určovali a určují loupežníci (agresori), kramáři (obchodníci), pohůnci či šarlatáni (kněží). Vše teď závisí na prostoru, který má tento kapitalismus k dispozici pro domácí a vnější vykořisťování a okrádání středních tříd. A ten se celosvětově (globálně) začal zužovat.

Změnit tento stav však v ničem nemohou česká zaprodaná média, ani česká nakladatelství s cizím kapitálem – a dnes již i koupení knihkupci.

Nakonec si dovoluji ocitovat řádky z dopisu jiného čtenáře, který mi napsal: „Chtěl jsem říci, že ten velký vliv médií na naše lidi má základ v tom, že jsme národ čtenářů, počínaje obrozením. Národ se zbavil analfabetismu dříve než jiné evropské národy, a to národ jako celek, takže bez novin a časopisů neumíme existovat. Máme potřebu číst, a proto v dnešním čase agresivního vlivu médií je nám tato přednost již dávno ke škodě. Čteme noviny, místo abychom ten čas rozdělili též na zadumání, kritické přemýšlení. Dodávám, hlavně když dáváme přednost novinám a časopisům před knihami. Knihy nám dávají vědět – znát, časopisy a noviny nám dávají jen mínit.“

Kdo nevěří, nechť si rychle přečte dvě velké knihy – Smrt Západu a Volba – globální nadvláda nebo globální vedení – z pera renomovaných světových politologů.

Obrys-Kmen 11/2005

Nikdo se nesmál, bestie odsouzena

IVO HAVLÍK

Novinář Jerzy Urban, bývalý mluvčí premiéra W. Jaruzelského, dnes vydavatel nejpopulárnějšího polského týdeníku NIE, byl odsouzen pro urážku Karola Wojtyły. Soud mu vyměřil deset měsíců vězení s tříletým odkladem a pokutu 20 tisíc zlotých (asi 160 tisíc Kč) za slova, že současný papež je „Brežněv Vatikánu“, „senilní bůžek“ a „hasnoucí stařec“.

Urban s výrokem soudu vyjádřil nespokojenost. V závěrečném slově před vynesením rozsudku prohlásil: „V mém politickém zájmu je vyfasovat nepodmíněný trest, neboť by to byl zřetelnější důkaz, že v Polsku existuje prokatolická soudní cenzura“. Přijal by ovšem zcela osvobozující rozsudek, který by potvrdil, že se svobodou projevů to v Polsku až tak zlé není.

Soudní pře byla nevídanou bitvou žaloby a obhajoby, ale také dvou duchovních expertů na církevní právo.

Urbanovi advokáti tvrdili, že žaloba je bezpředmětná, neboť schází tzv. vzájemnost. Nikdo, kdo by ve Vatikánu urazil polského prezidenta, by za to podle církevních zákonů nemohl být souzen. Prokuratura však měla jiný názor, odvolávala se na právní pořádek Italského království z konce 19. století a dekret papeže Pia XI. z roku 1929.

Na stranu obžalovaného se k všeobecnému překvapení postavil katolický kněz Florian Lempa. Uvedl, že ve Vatikánu není možné najít paragraf, který by „řešil“ urážku hlavy cizího státu. Kromě toho upozornil na skutečnost, že ve Vatikánu není vězení, zatímco v Polsku Urbanovi hrozí, že půjde za mříže až na tři roky. O vzájemnosti tedy nemůže být řeč. Kněz Lempa zcela zaplněnou soudní síň navíc šokoval prohlášením, že jeho osobně fejeton neurazil, neboť jde zjevně o satiru. Již Krasicki psal „smějme se blbcům, byť by byli svatí“, citoval literárního klasika.

Kněz Krukowski po těchto slovech zrudl zlostí: „Stydím se za svého kolegu!“

Vzápětí ztratil nervy podruhé při otázce, zda fejeton vůbec četl. Odsekl, že podobné (antiklerikální) žurnály nečte. Neznalost fejetonu mu tedy nebránila vystupovat v roli soudního znalce.

Spor, zda šlo o satiru, rozřešila svérázným způsobem mladičká soudkyně Barbara Laskowská. Uvedla, že tiskový zákon umožňuje satiru posuzovat benevolentně, ale ona autora fejetonu potrestá, neboť se nahlas přečtenému textu v soudní síni nikdo nesmál, o satiru tedy „v žádném případě nešlo“. – „Nevidím žádný úsměv, zřetelně ani já, ani nikdo jiný v této soudní síni nemá pocit humoru.“ Jako humorný se prý fejeton nezdál ani „tém tisícům lidí, kteří žádali autora potrestat“, uvedla soudkyně, ale neřekla, že to byly předtištěné žádosti, které klér dával v kostelích podepisovat věřícím.

Urban na kuriózní zdůvodnění rozsudku reagoval kajícím povzdechem, že asi nemá satirické vlohy a soudkyně se zeptal, zda by jeho vinu považovala za menší, pokud by mu Pánbůh nadělil větší satirický talent.

– „Mám-li přijmout takový výklad tiskového zákona, že satira je právně postižitelná jenom tehdy, když události a lidi zesměšním nedostatečně, pak naše věznice budou plné špatných satiriků,“ řekl odsouzený.

Jediný věcný paragraf soud na Urbana našel v konstatování, že novinář znevážil papeže jako hlavu státu Vatikán; role katolické církve a státu Vatikán jsou prý nedělitelné.

„Pomineme-li Tibet, který je součástí Číny, a dalajláma žije v emigraci, pouze ve dvou případech je hlava církve současně hlavou státu: ve Vatikánu a ve Velké Británii. Představte si tedy, že jsem urazil královnu Alžbětu II. názorem, že jde o odpornou babu, protože se jí nelíbí upjaté džíny, které nosí její vnuk Harry, zatímco ona sama se obléká jako řeznice. Představte si současně, že soud mě odsuzuje nikoli za urážku hlavy státu, ale za urážku náboženského cítění příslušníků anglikánské církve. To by se publikum podivilo! Je to však přesně symetrické obrácení toho, co soud provedl se mnou,“ řekl Urban a zeptal se: „Ústava zavazuje polské státní orgány bez rozdílu právně posuzovat všechny církve. Kdybych totéž, co jsem napsal o papeži, napsal o nějakém nejváženějším mulovi, rabinovi či pastorovi, neexistoval by proti mně paragraf, neboť tito duchovní nestojí v čele žádných států. Pokud tedy soud upřednostňuje papeže s ohledem na státní status Vatikánu, není v křížku s ústavou?“

Některé deníky rozsudek přivítaly potleskem. Např. Super Express jásal palcovým titulkem „Pěkná soudkyně odsoudila bestii!“ a deník Glos Pomorza (Hlas Pomoří) citoval kněze Witolda Bocka: „Je třeba mít na paměti, že sérum proti hadímu uštknutí se dělá z jedu zmijí.“

Výrok naopak odmítl mezinárodní výbor organizace Reportéři bez hranic: „Jsme znepokojeni právními represemi obyčejného satirického článku. Může to být nebezpečný precedens v Evropské unii. Uvědomujeme si, že kritika papeže Jana Pavla II. v Polsku zůstává tabu, ale to nemůže bránit orgánům činným v trestním řízení, aby postupovaly v souladu s právními normami svobody tisku (čl. 10 Evropské konvence lidských práv a svobody projevu).“

Mezinárodní institut tisku se sídlem ve Vídni vyjádřil názor, že urážka má být souzena v civilních procesech a výhradně z podnětu těch, kteří se cítí být uraženi, žalobcem nesmí být státní zastupitelství.

Odsouzený Jerzy Urban lustrace a podobné soudní výroky považuje za pokusy o fašizaci Polska podle jeho vlastního předválečného vzoru a podle scénáře národněkatolických zemí, jakými bylo Pinochetovo Chile, Pétainova Francie, Tisovo Slovensko, Paveličovo Chorvatsko nebo Frankovo Španělsko.

Obrys-Kmen 15/2005

Případ správného data narození

(Několik glos na okraj bezmála detektivních studií o původu Boženy Němcové)

STANISLAVA KUČEROVÁ

Roku 1973 byl na faře v Kladsku objeven matriční záznam o pravé matce Boženy Němcové. Nebyla jí nezletilá Johana Barbora Terezie (1805), ale její starší sestra, dospělá Marie Magdalena Terezie (1797). Tím se napravuje starý omyl a padají všechny konstrukce odvozené od nezletilosti matky. Identifikační omyl byl zaviněn tím, že Magdalena Novotná (babička), když ovdověla a když se blížila napoleonská vojska, spěšně opustila Kladsko a vrátila se do Čech (1807). Vrátila se bez dokladů a bez nich pak ona i její děti žily. Věk udávaly odhadem, přibližně. K tomu přistoupila víra badatelů v platnost autorčina textu. Němcová napsala: „Babička měla syna a dvě dcery.“ A tak když se v matrice našla dvě dívčí jména, pátrání skončilo. Ve skutečnosti měla babička dětí sedm, tři zemřely v útlém věku, čtyři ji přežily. Ta, která byla pokládána za Barunčinu matku, byla její teta Johanka.

Kromě seriózních výzkumů v Kladsku a ve Vídni (zásluhou A. Irmanna a R. Rejcherta) objevilo se v nedávné minulosti také mnoho staronových výmyslů, dohadů, senzacechtivých zpráv, vedených snahou učinit z Boženy Němcové „odložené hraběcí dítě“. Nezávisle na sobě prověřili autor literatury faktu Miroslav Ivanov a literární historik Josef Polák „naznačené stopy“, „fantastická odhalení“ a „zaručené zprávy“. Zjistili, že kryptogenetické zvěsti o původu Boženy Němcové jsou jen klevety, které se opírají o neudržitelné „argumenty“.

Pravá matka Boženy Němcové

Barunčina matka se nikdy netěšila přízni životopisců. Byla prý „klamárka“, dělala se starší, předstírala, zatajovala. To ovšem, jak již víme, neplatí.

Sama Božena Němcová ve vzpomínkách uvedla: „Matka přísná, k nám dětem málomluvná – vždy mi všechno zhurta poroučela a za vše hned trestala – a za trest jsem jí měla vždy odprosit a poděkovat.“ Dříve se spekulovalo, že to bylo Terezčíným mláďím (nebyla schopna mateřského citu), pak zase resentimentem – Barunka jí připomínala „poklesek“. Dnes se tato charakteristika hodí k „důkazům“, že Terezie byla vlastně „macecha“; protože „pravá matka“ byla – jedna ze zaháňských kněžen. (Kuronsko připadlo po třetím dělení Polska – 1795 – carskému Rusku. Kuronský vévoda Petr Biron si za kompenzaci svého majetku zakoupil v Čechách náhodské panství a v Pruském Slezsku Zaháň. Jeho dcera Kateřina – paní kněžna z Babičky – se usídlila v Ratibořicích, kde žili i Panklovi v jejich službách. Když zemřela, přenesla její

dědička, mladší sestra Dorothea, sídlo do Zaháně. Část služebnictva včetně Panklových se tam za ní přestěhovalo rovněž.)

Avšak bez účelové předpojatosti nelze nevidět, že Barunčina matka jednala zcela v duchu dobového pojetí role matky. V protikladu k současné citovosti zdůrazňoval se v minulosti princip poručení a poslušnosti. I církve tradovala představu, že dítě je od přírody náchylné k hříchu a že se má mezi dětmi udržovat tvrdá kázeň, zastrašovat je a trestat („metla vyháni děti z pekla“, „škoda rány, která padne vedle“). Tereza, velkou část roku sama v práci a s dětmi (porodila jich 14), dávala si záležet na tom, aby byla pevná a neoblomná při vyžadování poslušnosti. Omezující výchova k poslušnosti ovšem duševně bohaté dítě nemotivuje, a tak srdce budoucí spisovatelky patřilo otci. Knížecí štolba Pankl přijížděl domů jako toužebně očekávaný vzácný host. Přivázel ze světa změnu, radost, historiky, drobné dárky. Jemu stačilo slovíčko, pokyn – a Barunka ochotně vykonala, co bylo třeba.

V dospělosti je BN k matce uznalejší. S důvěrou k ní posílá syna Karla; má se učit v Zaháni zahradníkem. Mohl by i jinam, ale „kde jinde by měl takový dohled jako u babičky,“ píše BN. A synovi klade na srdce, že babička je „dobrá“, i když má „některé zvláštnosti“. A syn nemá zapomenout na dáreček babičce, „aspoň kytku“, prostřednictvím syna domlouvá s matkou i společné setkání, ke kterému by mohlo dojít při zájezdu zaháňské vrchnosti do Čech. Ale zastánci kryptogeneze tvrdí, že se BN s matkou nemilovaly, nepsaly si, nenavštěvovaly se. Zamlčují, že k častějším kontaktům nedocházelo z důvodů finančních; šetřilo se i na poštovním, tím spíše na nákladnějším cestovním. Korespondence ukazuje, že vztahy byly rodně srdečné. Jediný důvod, proč nebyla vzájemná náklonnost matky a dcery větší, byla odlišnost názorová.

Jeden z dochovaných dopisů Němcové má sloužit levobočkovské domněnce jako důkaz o „hlubším“ (vlastně „rodičovském“) zájmu vrchnosti o osud domněle odložené dcery a o tom, že ona od vrchnosti něco „očekává“ (snad náhradu za věno, které nedostala). Dopis však svědčí o něčem docela jiném a stojí za to se s jeho obsahem seznámit. Zaháňská vrchnost, u které Panklovi slouží, se skutečně o Němcovi zajímá. Josef Němec je již od roku 1848 veden jako „vládě vysoce nebezpečný“, ve službě je různým způsobem šikanován. Jeho manželka je policejně sledována. Blízcí příbuzní to s ostatními sloužícími přetřásají, mrzí je to, nesouhlasí s dcerou a jejím mužem, mají jim jejich postoje za nevděk. Karel to matce svěruje, a ona odpovídá takto:

„Co se těch řečí a klepů týče, těch si nevsímej, to mezi takovými vždy bývá, kteří mají dlouhou chvíli, jako jsou někteří na zámku... Takoví každého klepu se chytanou, aby měli o čem mluvit... A konečně, jestli to hrabě a kněžna vědí, co z toho? Dali a dají mi kdy něco? A co oni mi mají co poroučet, jaktěživi mi nic dobrého neprokázali... Pokud otci, on si to musel trpce vysloužit... chudák, a obětoval ve své povinnosti život, a nám nezanechal ani krejcaru, na kterém by lpěla nepoctivost... a mně dokonce vrchnost nic nedala, já jim nemusím být za nic vděčna, proto jestli snad mým bratrům někdy něco dobrého udělají, nebudu já snad muset ostýchat se ve svém jednání. Matka, co má, musí si vysloužit... Líto je mi to, že babička všemu věří, co jí

kdo nakrákoře, měla by nám více věřit než jiným; a konečně, jestli jsme i my na tom vinni, musíme to sami trpět a žádný z nich nám nepomůže, aniž toho žádáme. Babiče se to ale musí odpustit, protože nezná všechny ty okolnosti u nás v Čechách a ty poměry, z čeho celá ta věc povstala, a pak že nemají naši to národní sebevědomí – nejsou Němci ani Češi – všude dobře, kde je dobře. Ovšem člověk je všude člověk – a já ctím člověka bratra v každém člověku jakékoli národnosti, ale můj vlastní národ musí mi být nejmilejší, a poněvadž není možno, aby člověk jeden pro celý svět účinkoval, musí vždy začít od svého nejbližšího, od své rodiny, od obce, od celé země, a pak teprve přijde do všeobecného světa. Kdo nemiluje svého, nemiluje ani cizího, kdo nectí svou národnost, nezná ctít ani jinou. To ale naši neznají, a proto se jim zdá zbytečné, aby se člověk o takové věci staral a pro takové věci dokonce snad trpěl – to jmenujou bláznovství. Jaká tedy hádka s nimi? Mlč raději. Nebožtík dědeček byl vzdělanější, on mi lépe rozuměl a nehaněl, co vlastně chvály hodno. Jestli byl táta trochu neopatrný, nu to už je jeho povaha, kdyby ale byla spravedlnost, nebyl by za to trestán, a kdyby byl opravdu Němec, jak se jen jmenuje, byl by na vyšším místě. To všechno naši nevědí. A pak lpí s otrockou myslí na vrchnosti, to jsou jejich bozi, a v tom pádu já zase zcela jinak smýšlím, jak víš...“

(Z dopisu synovi Karlovi do Zaháně, 24. 7. 1856)

Dopis usvědčuje falešné interpretace z naprostého nepochopení souvislostí, z apriorní slepoty a nekritičnosti. Němcová si tu přece nestěžuje, že od vrchnosti nic nedostala a ani nedává najevo, že by si na něco činila nárok. Vypočítává naopak, že není nic, co by jí zavazovalo zachovávat vrchnosti loajalitu, pokud jde o její vlastní politické postoje.

O stejné slepotě a nekritické zaujatosti svědčí i snaha podkládat běžným slovním obrátům, kterých vrchnost užívala, jako „za věrné služby“ nebo oslovení „mé dítě“, „milé dítě“ (projev blahovůle vůči mladší osobě, v němčině běžný) hluboký, ba přímo osudový význam, prozrazující „pravý“, tajený původ štolbovy dcery.

Šetření Miroslava Ivanova vyloučilo nejdříve možnost mateřství Kateřiny Zaháňské (paní kněžny z Babičky). Po obtížném porodu nemanželského dítěte v mládí zůstala neplodná. Pozornost se tedy přesunula na její mladší sestru, Dorotheu Talleyrandovou. Potvrdila se správnost domněnek, že její románek s K. Clam Martinicem skutečně nezůstal bez následků. Holčička přišla na svět tajně, ve Francii. Jako „sirotek“ byla svěřena nejdříve chudým rolníkům, pak se jí ujala „charita“ urozených. Byla vychována v penzionátě pro šlechtické děti, dostala skvělé věno (90 000 Fr), bohatého ženicha s výnosným notářstvím (110 000 Fr) a blahobytný život opustila v požehnaném věku 89 let. Ale to, jak zřejmě, nebyla Božena Němcová. (Podrobnosti viz M. Ivanov – Zahrada života paní Betty. Praha 1992. 432 s.)

Kryptogenetická domněnka starého data byla mocně oživena a posílena v 80. letech, když jsme se ze zahraničního rozhlasu dozvěděli, že existuje „nezvratný důkaz“ o šlechtickém původu BN, která jako odložené hraběcí dítě byla svěřena do výchovy manželům Panklovým. Dosavadní životopis české spisovatelky byl zpochybněn.

Šetřením se „nezpochybnitelný důkaz“ splaskl na jedno neurčité sdělení z kolikáté ruky. Když v rodině potomků jednoho z „intimních přátel“ BN při nějaké oslavě přišla na ni řeč a někdo se podívil, že dcera panského kočího mohla mít tak skvělé nadání, řekla prý dcera onoho přítele, sama již sedmdesátnice, že prý BN byla odložené hraběcí dítě, a že její původ „není daleko od kněžny dobrodějky“. Tuto zprávu vyslechli i nucí oné dámy, tehdy (r. 1923) starší gymnazisti, a v 80. letech se ji pokusili doložit. A neskrývali přitom jistou dávku zlomyslnosti, když poukazovali na to, že eventuální otcovství osobnosti typu Metternicha by byla „pikantní ironie“, že takové „odhalení naruší představu o českosti Němcové“ a že „se to špatně spolkně, protože se stala mýtem a symbolem českého lidu“. Nepovedlo se, jak již víme. A „pikantní ironii“ vidím v tom, že dohad o hraběcím původu Němcové šířili pravnucci „přítele“, který v důvěrném dopise pro ni činí nárazku na její „pevnou staročeskou přirozenost“.

A uvedme ještě jeden vykonstruovaný „důkaz“ typu „svěření“ a „prozrazení tajemství“. Václav Čeněk Bendl, o 13 let mladší student, později teolog a literát, obdivovatel BN a občasný pomocník při korekturách, tento Vašek nebo Bendlík, jak ho jmenuje v dopisech synovi, napsal jí na obálce některého svého věcného sdělení Velevážená Dorothea Němcová. A naši kryptogenetikové již dešifrovali, že mu BN svěříla, že její matkou je Dorothea Talleyrandová, a on takto manifestačně její původ adresou stvrzuje. Ale proč by se ona zrovna jemu svěřovala? Proč on, zavázán mlčením, by slib porušil? Proč zrovna tak, že by adorovanou bytost, mladou a krásnou, ztožnil s její matkou? Nemohlo to být spíše tak, že šlo o vzpomínku na Goetheho dílo Herrmann a Dorothea, o poklonu BN, že je také taková veskrze pozitivní, rozhodná a činorodá bytost, jako hrdinka zmíněné novely? A není tam v podtextu i připomínka Herrmanna, který si netroufá vyznat se ze svých citů? Neznamená ta adresa tedy tichou prosbu, ach, nepřekonatelná Dorotko, shlédni na svého Heřmánka!?

Co platí po přešetření všech dohadů a „důkazů“

Před 185 lety, 4. 2. 1820, se na Alserském předměstí ve Vídni narodila Božena Němcová. Jiné datum a jiné místo přes všechny snahy nebylo nalezeno. Ani jiná matka nebyla nalezena. Narodila se Terezii Novotné, tehdy ještě neprovdané, a Johanu Panklovi, štolbovi hraběte Schulenberga, tehdy ještě vojenskému rekrutovi. Přestal podléhat vojenským úřadům a možnému odvodu na 14 let až po dovršení 26 let, a to se stalo za půl roku. Pak se teprve mohl ženit. Vzali se 7. srpna 1820 v České Skalici, opožděná svatba byla „neveselá“. Předtím se hrabě Schulenberg oženil s vévodkyní Kateřinou Zaháňskou (paní kněžnou z Babičky) a oba přestěhovali společně svůj dvůr do Ratibořic. Mladý Pankl se stal kněžniným štolbou a jeho žena Terezie nastoupila do panské služby jako prادلena. Faktografii těchto událostí věcně a přesvědčivě vložil Josef Polák v brožurě Tři kapitoly o Barunce Panklové (Praha 1992, 42 s.). Nesouhlasí s kryptogenetickými domněnkami, s domnělým falšováním zápisu o křtu BN (5. 2. 1820), ani s významnými nárazkami na těsné sousedství fary a špitálu, kde se odbývaly tajné porody šlechtičen. (Ostatně A. Irmann

našel v evidenci obyvatel Alsterského předměstí byt, ve kterém byly hlášeny tři služby; jedna si říkala Panklová, měla novorozeně a odtud se stěhovala do Ratibořic.)

V lidových vrstvách v té době nebylo těžšího provinění, než když se svobodné děvče „spustilo“ a přivedlo na svět nemanželské dítě. Porušení tohoto tabu odsuzovalo dívku i dítě k životu v hanbě a opovržení. Odtud se odvíjela mnohá tragédie, dívky umíraly na následky neodborných zákroků, páchaly sebevraždy, vraždily nebo odkládaly novorozence aj. Historická paměť i dobová literatura je těchto příběhů plná. Sama BN se k tomuto tématu opakovaně vrací. Nedovedu si představit, že by Terezka svolila vzít si cizí dítě za úplatu a dobrovolně jako svobodná matka a ne až po svatbě. Proč by přijímala ódium svobodné matky, vždyť by stejně dítě nemohla nechat u sebe, kdyby nebylo její, musela by je dát kojné. A pakliže dítě bylo starší (dokonce prý o dva roky), pak jsou zbytečné narážky na blízkost vyhlášeného špitálu, ale námitka, proč by se uvolila předstírat svobodné mateřství před sňatkem, zůstává. A navíc, proč by urozené dítě blíže spřízněné bylo svěřeno štolbovi a nestalo se další schovankou paní kněžny, jako byla Hortensie a další tři dívky nelegitimního původu?

Dílo Boženy Němcové milujeme a je nám posilou i nadějí tím větší, čím obtížnější chvíle prožíváme. Jeho českost, lidovost a lidskost nám nemohou vzít ani žádné pokusy o zproblematizování autorčina původu. Autorka Babičky nikdy nepřestane být dcerou manželů Panklových a vnučkou nezapomenutelné Magdaleny Novotné z kraje pod Orlickými horami. Zůstane hlasem naší národní duše, i kdyby se nakrásně ukázalo, že ji porodila sama královna ze Sáby.

(15. května 1855 vyšel první díl Babičky, další následovaly 7. a 20. června a 16. srpna.)

Obrys-Kmen 20/2005

Co je normalizace – a co je tolerance

VLADIMÍR PŘIBSKÝ

Léta 70. a 80. v české literatuře, neboli doba tzv. normalizace, stále ještě čeká na objektivní zhodnocení. Ani v nejmenším si nekladu takový vznešený cíl a o této dosti zvláštní době mohu pouze podat své čistě subjektivní svědectví. Koneckonců spisovatel, domnívám se, je na světě od toho, aby bez ohledu na všechny normalizace i revoluce, včetně sametových, podal nepodplatnou zprávu o tom, co všechno viděl, když tady byl. Jediné, co spisovatel musí, je umět to napsat.

Jako na vše, tak i na dobu tzv. normalizace je možno dívat se z nejrozmanitějších stanovíšť a úhlů. Jiný pohled na tuto dobu bude mít stranický funkcionář křesla zbavený, při prověrkách v letech 1970/71 z KSČ vyloučený a do výroby přesunutý, jiný pohled na tuto dobu bude mít řadový člen strany, který nikam přesunut nebyl, a jiný pohled má nestraník.

Pro mne, nestraníka, se rokem 1968 nezměnilo nic. Byl jsem na tom stejně, jako jsem na tom byl i před rokem 1968. Normalizace pro mne vypukla až v roce 1972 v té kanceláři na Národní, kde se znovuzakládal svaz spisovatelů. Zde přede mnou nově jmenovaný předseda Svazu českých spisovatelů otevřel modrou složku, v níž měl – jak mi obřadně sdělil – srovnané všechny mé „kontrarevoluční“ články a výrocky, jichž jsem se během roku 1968 dopustil. Být členem strany, bylo to dost na to, abych byl bez velkých cavyků ze strany vyškrtnut či vyloučen, být navíc ředitelem nakladatelství či šéfredaktorem novin, v mžiku bych o svou pěknou židli přišel. Leč jako bezpartijní, jak se nám tehdy říkávalo, jsem se mohl i mýlit, ano, mohl jsem ne dost dobře prokouknout pikle západních špionážních centrál a naletět jim na vějičku.

K podobným nejapným výmluvám jsem se nakonec nemusel uchýlovat. Nově ustanoveným předsedou svazu byl Jan Kozák, který dobře znal nejen mne, ale celou naši rodinu, myslím že i všechny mé tetičky, neboť stejně jako Jan Kozák, i já jsem po rodičích pocházel z polabské Roudnice. Dědův baráček v Hracholuskách stál jen o ulici dál než baráček, ve kterém se narodil Jan Kozák. V téže roudnické plechárně MEVA, jako můj děd za 1. republiky, makal i Jan Kozák za války. Tudíž jestliže se o Janu Kozákovi později tradovalo, že se nikdy za nikoho nevzal, tak za mě se vzal. Vzal mě i s mými názory do znormalizovaného Svazu českých spisovatelů.

Pokud jde o ty názory, i to je velmi jednoduché. Jakožto bezpartijní jsem mívál na hodně jevů jiný názor než ÚV KSČ. Soudruh Hendrych si toho dokonce jednou všiml a veřejně mě za to kritizoval v Rudém právu. (Viz Zpráva o ideologickém zasedání ÚV KSČ z 15. února 1967.) V tomhle punktu jsem byl nepoučitelný. Byl jsem odjakživa přesvědčen, že každý, kdo chce psát knížky, měl by si přímo úzkostlivě chránit „svůj názor“ na to, co vidí na vlastní oči všude kolem sebe. Proto jsem později nikdy nedokázal pochopit všechny ty spisovatele, kteří našli do KSČ, ač nebyli

komunisty. A pokud byli, proč proboha nejsou komunisty i dneska? Nebo byli komunistickými spisovateli v Čechách jen Karel Sýs a Jaroslav Matějka?

***

Tím, že mě Jan Kozák, nehledě na nedozírné následky, protlačil do obnoveného svazu spisovatelů, tím mi samozřejmě nezajistil ani bezpracný život, ani místo vel-vyslance ve Vídni. Tím mi pouze vznikla jakás takás perspektiva, že snad budu moct i nadále ve svých milovaných Čechách psát česky své nesmyslné příběhy o netypických lidech (jak jsem se začasté dovídal z tzv. lektorských posudků), aniž bych si musel sypat popel na hlavu a přísahat na dřevo, že jsem byl vždycky komunista a již odmala že jsem miloval SSSR.

Navzdory všem přísahám všichni čeští spisovatelé (ale i herci i varietní umělci) na své politické přesvědčení doslova přes noc (ze 17. na 18. listopad 1989) dočista zapomněli a z komunistů dříve stalinsky ocelového ražení se jako v tom románu Franze Kafky zázračně proměnili; nikoliv v brouky, ale v neohrožené bojovnický proti komunismu, v disidenty. Z disidentů se pak suchou cestou dále proměňovali v úředníky státního potlačovacího aparátu, z počátku i v poslance a ministry. Protože však v Čechách občanstvo ze záhadných důvodů přestalo disidenty volit, najmenovali se sami do nejrůznějších rad, komisí a výborů, a protože jakožto nevolení jsou i neodvolatelní, sedí na svých židlích už 15 let. Ti, kteří si přiklepli dozor nad státním literárním provozem, proměnili se záhy v nejhorší cenzory, jaké česká národní literatura za celou dobu své stoleté existence poznala. Už nevyhazovali z knížek větičky či celé odstavce, tihle vyhazovali z české literatury spisovatele i s celým jejich dílem.

***

Jak jsem již poznamenal svrchu, po spisovatele, kteří nebyli po roce 1970 odnikud vyhozeni – buď že nebyli členy KSČ, anebo že se o pražském jaře nezúčastnili sekretariátových bitev o lukrativní posty – se normalizací nezměnilo nic. Naopak, obtížná procedura s vydáváním knížek se po roce 1970 dokonce zjednodušila. Vůbec nejdůležitější bylo, že nebyla obnovena cenzura, jaká vládla české literatuře v 50. i 60. letech. I nadále se sice psaly tzv. lektorské posudky – každé dílo určené k vydání v ČS, Frontě či Vojsku jimi muselo být doslova opředeno – leč byla tu jedna podstatná změna: zatímco před rokem 1968 byl každý autor povinen realizovat veškeré připomínky redakce (a lektorů), nyní na ně nemusel přistoupit.

To mohu doložit na příkladech.

Protože každý autor nejlépe zná vlastní texty, uvedu to na příkladu své povídkové sbírky Barvy našich nocí, která vyšla v Čs. spisovateli na přelomu let 1971/72 neboli v samém rozpuku normalizace. Nejenže sbírka vyšla bez jediného cenzurního zásahu, ale v této knížce se konečně mohly objevit i povídky, které v 60. letech nemohly vyjít. Jako například Hra na sloupkových hodinách (autodafé kolaboranta v květnových dnech 1945), Nahá kolena (o skautingu v době těsně poválečné), Jízda na čas (o nevybíravých metodách „rozkulačování“ na českém venkově po únoru 1948), Zima ve sklenářství (o neméně nevybíravých způsobech znárodnování malých řemeslníků na malých českých městech), Concertino pro klarinet (o nezvladatelné

lásce mladé generace k jazzu), tedy vesměs povídky s „kontrarevolučním“ podtextem, které mi v 60. letech pozdější bojovníci za svobodu tvorby spolehlivě vyřazovali ze všech povídkových souborů. Všechny ty povídky vyšly až po roce 1971, za normalizace.

***

Na počátku 70. let, známých mezi intelektuály na Západě jako československá Bifra ducha, jsem v knížce Jeho žena, její muž podal chorobopis nejen jednoho nepodařeného manželství, nýbrž jsem zde současně upozornil na pocit beznaděje, který tehdy ovládal čs. společnost. V Čs. spisovateli mě nenutili k žádným škrtům, a tak se v textu knížky objevují i věty à la „Bože, jak já to tu nenávidím,“ (str. 141 a násl.), které zde pronáší protagonistka, což by v 60. letech v žádné knize žádná protagonistka pronést nesměla a ani nemohla; od toho tehdy měla všechna nakladatelství své doktory Jungmanny. Za to, že rukopis vyšel knižně a bez škrtů, vděčím „znormalizovaným“ redaktorům nakladatelství Čs. spisovatel, zejména dr. Janu Adamovi, je muž rovněž za mnohé vděčí i řada jiných „normalizačních“ autorů. Jan Adam se nikdy nenechal zlomit vejplů, za což byl po roce 1989 v ČS obdarován sametovými kopačkami.

***

Rozhodně nelze tvrdit, že by v 70. a 80. letech nikdy nenastaly žádné potíže s vydáváním knih. Obvykle však přicházely z neočekávaných dveří.

Tak se do neuvěřitelných potíží z čista jasna dostala i Nejžhavější noc, román-reportáž o noci, v níž do mrtě shořel pražský Veletržní palác. Velitelství pražských požárníků požadovalo knihu o „neúspěšném zásahu“ okamžitě zakázat. Vydalo i zákaz mého vstupu do všech požárních objektů v celém Středočeském kraji. Požárníci v ČSSR směli konat pouze zásahy úspěšné, o těch neúspěšných se muselo mlčet. Sérií stížností dosáhli ústřední požární velitelé alespoň toho, že knihu, okamžitě zobraňovanou, nesmělo nakladatelství Naše vojsko reeditovat.

Se vskutku vážnými problémy jsem se setkal až mnohem později, v polovině 80. let, když jsem do Mladé fronty přinesl rukopis románu Američanka. Mylně jsme s redaktorkou Irenou Zítkovou předpokládali, že knížka projde bez problémů, i když tematika byla natolik citlivá – rok 1968, vstup vojsk, emigrace a tyhle věci – že žádný spisovatel v Čechách do toho nechtěl strkat nos. Šlo o příběh dívky, která si po roce 1968 vzala Američana a odešla s ním do USA, kde si záhy dokázala díky své umanutosti a zejména české pracovitosti vybudovat slušnou existenci. Po patnácti letech se vrací do Československa jako úspěšná bohatá dáma. A teď to tady začne porovnávat a hodnotit...

Něco takového bylo na nově jmenovaného povolovatele v Mladé frontě moc. Tedy sice už v SSSR startovalo další historické období, tzv. glasnost a perestrojka, nicméně v ČSSR, v téhle době dalšího „tání“, jsem, opět poprvé od 60. let, narazil na tvrdou cenzuru. Z obtaňů stránek, nikoliv sloupců, musely jít pryč nejen celé věty a všichni Dubčekové, ale i celé odstavce, což byla katastrofa především pro sazeče.

Protože však plán byl plán, kniha byla v rámci schválených výrobních lhůt vytištěna i svázána, leč nikoliv „uvolněna“ do prodeje. Česky řečeno, stala se librou prohibiční. „Američanka“ pak ležela ve skladech Mladé fronty na Žižkově celý rok 1985. Autorovi nebylo povoleno poskytnout ani signální výtisk. Na knihu se dodatečně vyhotovovaly nové lektorské posudky. Třebaže osvědčení inkvizitoři z Literárních novin už nebyli k dispozici, vstali noví sekerníci v čele s dr. Rzounkem, jinak též Drzounkem řečeným.

Dva roky tvrdé práce by přišly dočista vniveč, kdyby se opět nenašel jeden „znormalizovaný“ literární kritik, který v druhé, opravné várce posudků doporučil knihu vydat. Byl to dr. O. Rafaj, který se tehdy postavil proti poslední předlistopadové inkviziční vlně, za což mu tímto dodatečně vzdávám dík.

Tak nakonec i „kontrarevoluční“ Američanka mohla za normalizace spatřit světlo světa. Stalo se tak těsně před Vánoci 1985. Přesto jsem knihu nikdy neviděl ani ve výkladech, ani na pultech knihkupectví, stejně jako dneska své knihy nikde nevidím. Po Vánocích byla stažena z prodeje a zbytek nákladu (15 tisíc výtisků) nejspíš skončil v elektrárnách jako česká pšenice o dvacet let později.

***

Co je normalizace a co je tolerance?

Proč, když jsou umlčovani spisovatelé P. Kohout, I. Klíma, J. Gruša a několik dalších, je to flagrantní bezpráví, jakého je schopna jen totalita, KDEŽTO jsou-li umlčovány – neboli sametově odsunuty do nanuceného bezvýznamna – desítky jiných českých spisovatelů, PROČ je to výsledek boje za lidská práva, PROČ je to svoboda slova, PROČ je to tolerance?

Spolu se stovkou dalších autorů, členů Unie českých spisovatelů, tu čekám na odpověď již 15 let. Tentokrát se však obávám, také vzhledem ku svému požehnanému věku, že si stejně dlouhou další čekací dobu už nebudu moci dovolit.

Obrys-Kmen 23/2005

Pád Třetí říše

EMIL HRUŠKA

Film Pád Třetí říše, promítaný v jiných zemích pod původním německým názvem Der Untergang (Zánik), je sugestivní podívaná. Profesionálně zpracovaná. Se skvělými hereckými výkony, kterým vévodí švýcarský špičkový herec Bruno Ganz v roli Hitlera. Film líčí poslední dny druhé světové války viděné očima osazenstva Hitlerova berlínského bunkru, především pak očima jeho mladé sekretářky Traudl Jungeové. Klaustrofobní drama, plné psychologicky vypjatých scén, je kombinováno s pohledy do berlínských ulic, domů a krytů. S pohledy, zachycujícími utrpení Němců v dobývaném městě, ostřelovaném nemilosrdnou Rudou armádou.

Autorem scénáře Pádu třetí říše je Bernd Eichinger, který je zároveň producentem filmu. Eichinger se při psaní scénáře opíral o dva zdroje: o knihu konzervativního německého historika Joachima Festa (bývalého vydavatele listu Frankfurter Allgemeine Zeitung), vydanou v Německu pod titulem Der Untergang v roce 2002, a dále o vzpomínky bývalé Hitlerovy sekretářky Traudl Jungeové. Festovo dílo, společně s Eichingerovým scénářem, už vyšlo také v češtině (nakladatelství Epocha, Praha, 2005), a to ve stejné úpravě, v jaké původně vyšlo v Německu. Fest, když dostal v době německé premiéry filmu otázku, proč stále neutuchá tak velký zájem o Hitlera, odpověděl rádooby s nadsázkou: tento zájem nebude mít konce, neboť Hitler nám slíbil tisíciletou říši – a z té doby přece uplynulo jen 71 let...

Není asi diváka, kterého by film tak či onak nezasáhl, a nehrozí, že by z dlouhého představení někdo snad předčasně odešel. Děj má spád, zvukové, pyrotechnické a další efekty jsou téměř autentické. Skvělý kameraman (Rainer Klausmann) může pracovat s detaily, vyvedenými rukama techniků, kostymérů, maskérů a dalších členů realizačního týmu s maximálním úsilím o dobovou hodnověrnost. Opakují: profesionálně zvládnutá, nesmírně sugestivní podívaná, při které má divák pocit, že je vtážen přímo do děje a jen jen se stačí dotknout samotného fýrera, který je zlomený, zrazený a opuštěný... To je jeden aspekt filmu, který měl v Německu premiéru 16. září 2004. Druhým aspektem, jež nejvíce vystihuje banální metafora „druhá strana mince“, je poslání, smysl tohoto díla. Poslání, které je mimořádně naléhavé právě díky profesionálně odvedené filmařské práci.

Krátce před premiérou oslovili tvůrci filmu britského historika Iana Kershawa (budiž připomenuto, že jeho knižní dvoudílná monumentální biografie Hitler, kterou lze dostat i v českém překladu, je možná tím nejlepším, co bylo kdy o Hitlerovi napsáno); Kershaw byl požádán, aby film zhlédl a sdělil pak tvůrcům svůj názor na něj.

Kershaw poté, co film uviděl, napsal, že v průběhu představení soudil, že si lze těžko představit, aby Hitler v těch šilených posledních chvílích mohl být někomu, snad kromě nějakého zvráceného neonacisty, sympatický. Dospěl prý také zprvu

k názoru, že *Der Untergang* je možná ten nejlepší film, jaký se o Hitlerovi dá vůbec natočit, a byl jím zcela uchvácen. Ale ještě než zatelefonoval Eichingerovi, aby mu blahopřál, uvědomil si ještě něco jiného. K čemu je vlastně dobrý film, který ukazuje lidskou tvář Hitlera? Kershawovi prý konečkonců nevadilo, že film zobrazuje fýrera jako člověka. Horší podle něj je to, že takový pohled je v podstatě jediným poselstvím celého filmu; filmu, který se vůbec nesnaží odpovědět na tu nejdůležitější otázku: jak je možné, že se Němci, nejvzdělanější národ té doby, nechali Hitlerem zmanipulovat? „Není to ten druh filmu, který Německo potřebuje, aby nezapomnělo na svou nacistickou minulost,“ konstatoval Kershaw, neboť podle něj „Hitler nebyl tyran, který vnutil svoji vůli utlačenému německému národu, nýbrž produkt německé společnosti a předmět jejího mimořádného obdivu.“

Už první věta Festovy knihy, která posloužila jako základní předloha filmového scénáře, vyslovuje ve vykrystalizované podobě historicko-revizionistickou tendenci: „Novější historie nezná žádnou katastrofickou událost, která by byla srovnatelná se zkázou z roku 1945.“ Tedy: nikoli to, co se událo předtím, byla katastrofa, nýbrž jen konec války – porážka Německa. Přesně takové pojetí historie vládne například v přesídleneckých svazech včetně nechvalně známého Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Právě pro ně začala historie až porážkou tzv. Třetí říše a událostmi, které byly atributem této porážky, atributem bezpodmínečné kapitulace Německa. „Vlastní skáza německé kultury však proběhla už před rokem 1933 s nástupem nacistů... Skončila roku 1945 těžkým znovuzrozením Německa. U Festa to však lze číst právě pozpátku,“ konstatoval berlínský deník *Neues Deutschland*.

Co vidí ve filmu divák očima bytostně sympatické a pohledné sekretářky Traudl Jungeové? Vidí nemocného, vyčerpaného, zlomeného a skoro všemi opuštěného a zrazeného fýrera, který se cítí být zrazen vlastně celým národem. Fýrera, který je, přes vypjatou tragiku situace v bunkru, ostřelovaném nemilosrdnými Rusy, milý a galantní k ženám, a jehož občasné výbuchy zloby a zkázychtivosti jsou konečkonců jen lidské, a tedy pochopitelné projevy.

Historik Milan Hauner, autor pozoruhodné recenze filmu *Der Untergang*, zveřejněné v časopisu *Dějiny a současnost* (č. 2/2005), napsal: „Pokud přijmeme... hypotézu, že Hitler si postavil v posledních měsících války jako svůj přední úkol zničit německý národ, pak tím vědomě posílíme vedoucí myšlenku autorů filmu, že německý národ byl hlavní obětí celé války – což je myšlenka přinejmenším provokující ty, co bojovali proti němu. Ve filmu je tato myšlenka zesílena rekonstrukcí Hitlerova osobního melodramatu v bunkru.“

Hauner dále píše: „Divák se neubrání pohlížet na Hitlera očima filmových tvůrců. Za asistence černých andělů v uniformách SS bere na sebe jako velebně nejvyšší úkol sebeobětování se za národ, o kterém ještě nedávno prohlásil, že nestojí za záchranu. Tento moment se mi zdá ve filmovém podání nebezpečně goebbelsovský. Sebevražda totiž dodává Hitlerovi v momentu provedení dokonce nepředvídanou důstojnost – zpestřenou navíc bizarní svatbou Hitlera s Evou Braunovou, která jakoby zlidštila jinak nepřístupného diktátora v hodině dvanácté. Dosavadní maxi-

mální zlo, spojované s Hitlerovým jménem, je tímto jedinečným rituálem jakoby vykoupeno.“

Lidská tvář, neřku-li kontury humanismu jsou propůjčovány i jiným protagonistům. Válečný zločinec a ministr zbrojní výroby Albert Speer je vlastně jen charakterní, vlídný a inteligentní elegant, který do Hitlerova bunkru zavítal jakoby náhodou, odtržen od svých velkolepých architektonických plánů. Profesor Schenk, lékař a plukovník SS, slouží raněným a umírajícím Berlíňanům vpravdě do roztrhání těla. Jen jeden „detail“ tvůrci filmu milosrdně opomenuli – ten samý Schenk se dříve s gusem podílel na pokusech na lidech – věznicích koncentračních táborů. Vrcholem však je vyličení SS-Obergruppenführera Fegeleina, švagra Evy Braunové, jako veselého, lehkomyslného a požívačného miláčka žen. Divák může lkát nad jeho osudem: jako dezertéra ho Hitler nechal zastřelit 29. dubna 1945. Divák ani čtenář se však nedozví, že Fegelein byl masový vrah. Zúčastnil se přepadení SSSR v čele jízdní „SS-Kavalerie-Brigade“, které padlo za obětí jen v červenci a srpnu 1941 na 22 000 lidí, především civilistů, jež chrabří jezdcí SS stříleli, upalovali a zaháněli do bažin! Poté, co získal zkušenosti na Východě, působil Fegelein jako Himmlerův styčný důstojník u Hitlera.

Dobývání Berlína je ve filmu ukázáno jako zcela nekrvavá záležitost pro Rudou armádu. Neobjeví se zde jediný její mrtvý voják! Rusové ve filmu vycházejí jen jako vrhači dělostřeleckých granátů a opilí vítězové, tančící u harmoniky. Zato utrpení Němců, ať už vojáků nebo civilistů, je líčeno v četných drastických krvavých scénách. Logika je tato: kdo ukazuje bezmocnost a strach, ukazuje obět. A ten, kdo ukazuje obět, chce soucit, nebo alespoň vcítění se do jeho situace a rozpoložení. Proto jsou ukazovány jen německé oběti – mrzačené, střílené, hladovějící, vystrašené, umírající. A čeho bylo toto utrpení důsledkem? Pozor, o tom film přece není!

Citujme opět historika Haunera: „Přesto tu probleskne jiskra naděje pro decimovaný německý národ. Germania je tu symbolicky reprezentována hezkou Hitlerovou sekretářkou Traudl, která putuje apokalyptickým podsvětím plným zakrvácených zrůd až k východu z pekla. Jako anděl spásy se tu objeví blondatý hitlerjunge, který ji zázračně provede kordonem teatrálně rozestavěných rudoarmějců... do idylické krajiny uprostřed lesů, vod a strání.“ Hauner také uvádí, že tvůrci filmu dovedně použili Hitlerovu sekretářku „nejen jako národní symbol pokoření a vykoupení, ale také jako návod k tomu, jak se slušný Němec za války měl chovat: loajální k vrchnosti až do trpkého konce, nikdy nepochybovat o vůdcově genialitě, neklást provokativní otázky, které jen znepříjemňují život... a opatrně formulovat kritické otázky – ovšem až po prohrané válce“. Přesně dle sebestylizace nedávno zesnulé Jungeové.

Režisér filmu Pád Třetí říše Oliver Hirschbiegel prohlásil, že tento film prostě musel vzniknout. „My Němci jsme už dlouho šablonizováni s hrůzami nacistického režimu. Ale právě tato šablona hrůzy vlastní hrůzu rozmáčí... My všichni jsme se ještě s vlastní minulostí nevyrovnali dostatečně. Ale to právě musíme udělat, abychom si znovu beze studu a pachtutí mohli říct: Jsem hrdý, že jsem Němec!“

Obrys-Kmen na houpačce času

První číslo *Obrysu-Kmene*, měsíčníku pro literaturu a kulturu – přílohy *Haló novin* – vyšlo na můj svátek – v sobotu 4. listopadu 1995. V té chvíli tedy započal *Obrys* svůj 11. a *Kmen* 9. ročník. Periodicita byla, jak již řečeno, měsíční a v prvním ročníku proto vyšla jen tři čísla o osmi stranách. V roce 1996 vyšlo všech dvanáct čísel. Rok 1997 pokračoval jako obvykle – měsíčník o osmi stranách – až do dubnového čísla 4, připravené číslo 5 už nevyšlo. V květnu 1997 byl *Obrys-Kmen* zaniknut a nahrazen nijak nesouvisející přílohou *Kulturní obzor*. Teprve v sobotu 18. října 1997 se objevil dvoustránkový *Obrys-Kmen* jako součást týdenní sobotní přílohy *Haló novin* bez samostatného číslování. Tak to pokračovalo i v roce 1998 až do soboty 27. června. V pátek (a pátek už *Obrysu-Kmeni* zůstal) 3. července 1998 vyšlo 1. číslo *Obrysu-Kmene* jakožto čtyřstránkového čtrnáctideníku, opět samostatně číslovaného i stránkovaného, a mohli jsme hlásit: „...a jsme tu znovu!“ Rok 1999 přinesl další proměnu – poslední čtrnáctideník – číslo 8 – vyšel 23. dubna 1999 a počítaje číslem 9 ze 7. května 1999 se *Obrys-Kmen* stal týdeníkem (zůstal čtyřstránkový), v kteréžto podobě, až na občasné změny formátu, vychází dodnes.

Ještě pár slov ke vzniku této knihy. Z důvodů rozsahu jsme museli rezignovat na otištění básní, povídek, recenzí, vzpomínek... Vybrali jsme proto pouze eseje a literárněvědné články, které výrazně formulovaly problémy doby.

KAREL SÝS

Redakční rada sborníku pracovala ve složení:

Michal Černík, Emil Hruška, Alexej Mikulášek, Daniel Strož, Karel Sýs

Obsah

<i>To nejlepší z Obrysu-Kmene</i>	Daniel Strož	5
Obrysy Kmene (Programové prohlášení redakce)		7
Strom kůru shazuje...	Jaromír Pelc	8
Předehra k apokalypse: Svět bez kultury	Jan Cigánek	11
Věštkyň z Ěn-dóru (Moc a bezmoc poezie)	Vladimír Janovic	14
Opium konformní povrchnosti aneb Leibnitz by se uaplaudoval	Pavel Sýkora	17
Příliš mnoho DEMOKratů	Jan Cigánek	22
Vzteky na konci milénia	Alexej Mikulášek	24
A co básník?	Karel Sýs	27
Několik vět o marasmu	Karel Sýs	32
Poezie bez poezie	Alexej Mikulášek	34
Rojení jepic v čase chuchmy	flash	42
Intolerance	Ivana Matoušková	45
Zákrejs a zákrejsové	flash	48
Spisovatel a moc	Jaroslav Sekera	51
Paskvil aneb Ignorování jako vědecká metoda	Josef Kohout	54
Umění a moc	Jan Cigánek	57
Říci ne!	Stanislav Vácha	61
Zrcadlo globalizovaného světa	Zdeněk Frýbort	64
Jungmannova práčata	flash	68
Džinové vypuštění z láhve	Jiří Jobánek	70
Deset let poté	Karel Sýs	73
Líbivý liberální blud literární hojnosti	Milan Blahynka	76
Moji přátelé aneb O tónáži jedné metody	František Skorunka	81
Ariadnina nit	Jiří Jobánek	84

Svět je jedna velká svině	Karel Sýs	88
Karel Marx – osobnost tisíciletí	Ladislav Hrzal	92
Poezie mužně obnažená	Karel Sýs	96
Moc sa nám odcudzila	Ján Tužinský	99
Bezradnosť súčasníka	Ján Tužinský	105
Chybí osvobozující myšlenka	František Stoklasa	107
Anketa, která nebude!	Karel Aksamit	110
Sú v rúše ovčiem, a vnitř vlcie hltaví	Josef Haubelt	112
Může se svět ještě změnit?	Nikolaj P. Savický	115
Národ bez kultury nemá naději	Michal Černík	118
Obrana člověka a levice bez hranic	František Stoklasa	121
Perpetuum silentium	Vladimír Přibský	124
Nebezpečné mlčení	Karel Sýs	126
Kam se ztratil český spisovatel?	Zdeněk Hrabica	127
Hanba barokní Čechie	Josef Haubelt	130
Století intelektuálů: slavný začátek, neslavný konec	Zdeněk Frýbort	133
Století intelektuálů: jinak	Alois Dvořák	138
Čekání na čtenáře	Milan Blahynka	142
Otevřený dopis ministru kultury Pavlu Dostálovi	Michal Černík	148
Bušit dál vytrvale na vrata ohluchlým	Daniel Strož	151
Permanentní mobilizace – permanentní pumpa na peníze	Milan Blahynka	153
Výměna elit – Sociologické aspekty tzv. sametové revoluce	Stanislav Holubec	157
Uhdeho manifesty malosti aneb Orgie (ultra)vulgárního sociologizování	Josef Kohout	164
Působení poezie v politice	František Stavinoha	167
Nesnášelnivost nevede k ničemu dobrému	Vladimír Přibský	168
Kdo s vlky nevyje, prostě neexistuje?	Daniel Strož	171
Časově i nadčasově	Jan Cigánek	173

Havlíček – novinář proti mocenské přesile	Jaromír Dvořák	176
Česká literatura v pokřiveném zrcadle	Alexej Mikulášek	178
Zábavně poučné slovníky naučné ba i literární	Milan Blahynka	188
Cena moci	Stanislav Suja	193
Vladimír Mináč versus pan Nic	Ivo Havlík	195
Sbohem a šáteček	Michal Polický	196
Štát bez kultúry	Pavol Janík	198
Postmoderna alebo Smrť literatúry?	Ján Tužinský	201
Bůh začal věřít	Karel Sýs	206
O novořeči	Stanislav Holubec	208
Svoboda pod uzamčením	Jan Cigánek	210
Má intelektuál ještě místo na zemi?	Věra Beranová	213
Téma zvané dialog	František Stoklasa	217
Demokracie bez odpovědnosti je zmetkem	Michal Čermík	221
Jsem v konečné instanci optimista	Alexej Mikulášek	223
Boj o alternativu	Zdeněk Frýbort	228
Soumrak alchymistů	Vladimír Janovic	230
Peňás, Rejžek, Vodňanský a další: poddajné figurky z plastelíny	Daniel Strož	232
Intelligence na rozcestí	Ivan Hlivka	234
Deset let po Krylovi aneb Štrachání se ve vzpomínkách	Daniel Strož	236
Z dějin českého myšlení o literatuře	Alexej Mikulášek	241
Kdo chce (Fučíka) bít, hůl si najde aneb Malé pojubilejní účtování	Zdeněk Hoření	245
Přízrak svobody	Michael Doubek	248
O rybě, která smrdí od hlavy	Jan Stern	254
K Peňasovým škopkům lží a špíny	Daniel Strož	263
O nepotrebnosti spisovatele	Ján Tužinský	265
Žít jen přípravami nového řádu	Milan Blahynka	270

Poezie jako přesah	Vladimír Janovic	274
Poezie a postpoezie na začátku tisíciletí	Milan Blahynka	276
Poezie jako oběť doby	Michal Černík	283
Něco se mění všem před očima	Svatopluk Kopeček	288
Být, a nebýt sám	Vlastimil Hnízdo	289
Co dnes v České republice znamená být nalevo?	Michael Doubek	294
Až se zbavíme poslední iluze	Michal Černík	297
Z pozice nadhledu	František Stoklasa	299
Vladimír Holan, Jiří Taufer a historická přesnost	Martin Kučera	303
Kladivo na rudé čarodějnice	Karel Sýs	308
Zloději křičí: „Chyťte zloděje!“	Vladislav Hájek	309
Jak jsme se v Česku dobrali ke svým majetkům?	Zdeněk Hrabica	312
Nikdo se nesmál, bestie odsouzena	Ivo Havlík	317
Případ správného data narození	Stanislava Kučerová	319
Co je normalizace – a co je tolerance	Vladimír Přibský	324
Pád Třetí říše	Emil Hruška	328
<i>Obrys-Kmen na houpačce času</i>	Karel Sýs	331

PSÁNO DO BUDOUCNA

Česká literatura v Evropské unii

Publikace je financována
frakcí GUE/NGL Evropského parlamentu

Vydala Unie českých spisovatelů
v nakladatelství BMSS-START, spol. s r. o.
107 00 Praha 10-Dubeč, Starodubečská 43/9
e-mail: bmss@bmss.cz

Praha 2005

Tisk: Ekon, Srážná 17, 586 01 Jihlava

ISBN 80-86140-28-8